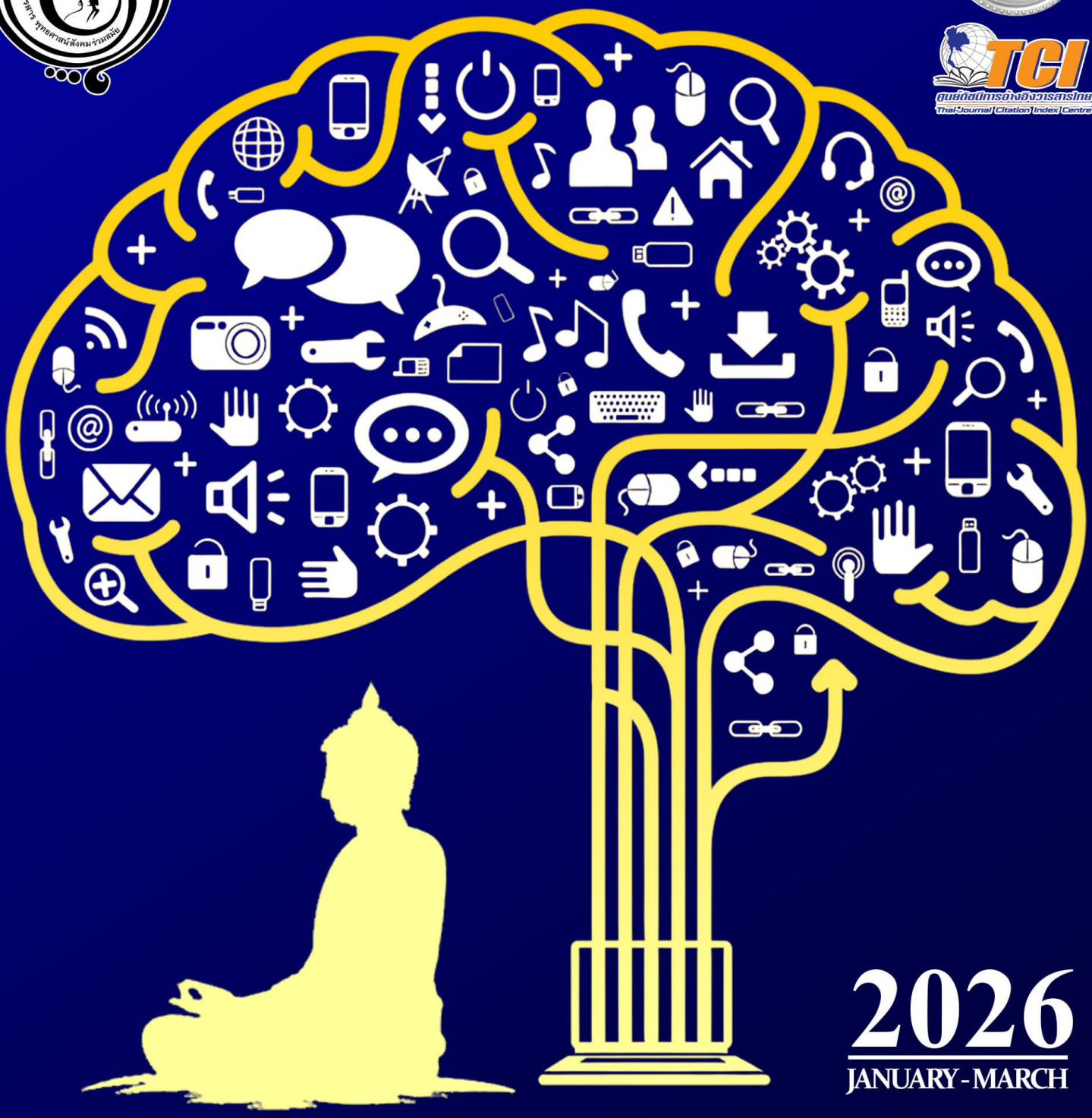

2026
JANUARY - MARCH

ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 : มกราคม - มีนาคม 2569
Vol.5 No.1 : January - March 2026
ISSN: 3057-0891 (Online)

วารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย

Journal of Contemporary Buddhist Society (JCBS)

วารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย

JCBS Journal of Contemporary Buddhist Society

ISSN : 3057-0891 (Online)

ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม - มีนาคม 2569

Vol.5 No.1 January - March 2026

วัตถุประสงค์

วารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย มีนโยบายเพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการของนักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์ นิสิต นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไปในมิติทางด้านพระพุทธศาสนา ศิลปศาสตร์ รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ สหวิทยาด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สหวิทยาด้านการพัฒนาสังคม สหวิทยาการด้านการศึกษาและการเรียนรู้ โดยเปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 4 ฉบับ ๆ ละ 20-30 บทความ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มีนาคม

ฉบับที่ 2 เมษายน – มิถุนายน

ฉบับที่ 3 กรกฎาคม - กันยายน

ฉบับที่ 4 ตุลาคม - ธันวาคม

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร:

1) บทความวิชาการ (Academic Article)

2) บทความวิจัย (Research Article)

3) บทความวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

4) บทความอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสาร

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ:

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจาก

กองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double - Blind Peer Review)

บทความที่ส่งมาตีพิมพ์ในวารสารพุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย จะต้องไม่เคยตีพิมพ์ หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น ๆ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่วารสารกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสาร พุทธศาสน์สังคมร่วมสมัย ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร

ที่ปรึกษาวารสาร

พระเทพวัชรสีลาภรณ์, ดร.	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.(พิเศษ) รท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	ราชบัณฑิต
รศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ:

ผศ.ดร.กฤติยา ถ้ำทอง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หัวหน้ากองบรรณาธิการ:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ. ดร.	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

กองบรรณาธิการ:

พระเมธาวินัยรส, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูสุตนันทบัณฑิต, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.พิชัย จันทร์มณี	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.สายชล ชุดเจือจีน	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ. ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.ชาติเมธี หงสา	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ. ดร.ธเนศ เกษศิลป์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ดร.ชำนาญ เกิดช่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิด	เสถียรธรรมสถาน
ดร.สุรัตน์ พักน้อย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลั่นกรองบทความ (Peer Review)

พระเมธาวินัยรส, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูวิมลปริยัติบัณฑิต, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูสุตนันทบัณฑิต, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระเจริญพงษ์ ธมฺมทีโป, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอริย อริยชโย, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาพุฒิแผน ปญฺญาวุโธ, ดร.	วัดไร่ขิง พระอารามหลวง
พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.พิชัย จันทร์มณี	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.สายชล ชุดเจือจีน	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ. ดร.มานพ นักการเรียน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.มานิตย์ เฟื่องผล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.พ.ต.อ.หญิง ดร.ทัดดาว โฉมลักษณ์	โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน
ผศ. ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ	นักวิชาการอิสระ
ผศ. ดร.ชัยศักดิ์ คล้ายแดง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
ผศ. ดร.ชาติเมธี หงสา	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ. ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.สมคิด เศษวงศ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.ธเนศ เกษศิลป์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ. ดร.ยงยุทธ แก้วอุดม	มหาวิทยาลัยหอการค้า
ดร.กฤต พันธุ์ปัญญา	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิด	เสถียรธรรมสถาน
ดร.วิจิตรา บุญแล	มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
ดร.สุรัตน์ พักน้อย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ:

พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหานิติทัศน์ ญาณสิทฺธิ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ผู้ประสานงานฝ่ายกฎหมาย:

รศ.ดร.ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑฺโฒ, ดร. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

นายวิษณุ โยรัมย์ โรงเรียนวัดพลับพลาชัย
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
กรุงเทพมหานคร

สำนักงาน:

เลขที่ 2 น.6 ถนนสนามไชย แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200 โทร. 0619945451

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ข้อมูลเกี่ยวกับวารสาร	**ก**
สารบัญ	**จ**
การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของ ตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก) นุชจรี ตรีสมานรักษ์[1], ศุภิสราพัชญ์ รัตนพิริยานนท์[2], พนมพร เมฆพัฒน์[3], ฐิญาภัณณ์ วงษา[4] Nuchari Trisamarnrak[1], Supisaraphat Rattanapiriyanon[2], Phanomporn Mekphat[3], Thiyaphan Wongsa[4]	**1-16**
INTEGRATING THE IDDHIPADA IV FOR ARTIFICIAL INTELLIGENCE SKILL DEVELOPMENT IN BORDER PATROL POLICE DIVISION (KING TAKSIN CAMP)	
องค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง วิบูลย์ รัศมีไพศาล[1], เสรี วงษ์มณฑา[2], ชวลีย์ ณ ถลาง[3], ชุษณะ เตชคณา[4] Wiboon Rasmeepaisarn[1], Seri Wongmonta[2], Chawalee Na Thalang[3], Jusana Techakana[4]	**17-34**
COMPONENTS AND POTENTIAL OF INDUSTRIAL TOURISM IN THE EASTERN ECONOMIC CORRIDOR (EEC) AREA RAYONG PROVINCE	
การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อ วัดน้อย) ภายใต้กรอบพุทธธรรม ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	**35-46**
PUBLIC PARTICIPATION IN THE MANAGEMENT OF SINGHSUTHAWAT TEMPLE (WAT LUANG PHO NOI) UNDER A BUDDHIST ETHICAL FRAMEWORK, BAN PANG SUBDISTRICT, BANG SAI DISTRICT, PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA PROVINCE สุภัชชา ทับโตดี[1], ไททัศน์ มาลา[2] Suphatcha Thaptodee[1], Titus Mala[2]	
แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์เพื่อยกระดับเมืองพัทยาสู่การเป็นจุดหมายปลายทางเรือสำราญระดับโลกบนฐานความยั่งยืน	**47-64**
STRATEGIC MANAGEMENT APPROACHES TO ELEVATING PATTAYA AS A WORLD-CLASS SUSTAINABLE CRUISE DESTINATION บงกช รุ่งกรไพศาล[1], เสรี วงษ์มณฑา[2], ชวลีย์ ณ ถลาง[3], ชุษณะ เตชะคณา[4] Bongkoch Rungkornpaisan[1], Seri Wongmontha[2], Chawalee Na Thalang[3], Chusana Techakana[4]	

ภาวนา 4 กับการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม จังหวัดตาก **65-80**
THE FOUR BHĀVANĀ AND THE DEVELOPMENT OF STUDENT LEADERSHIP SKILLS AT WANG PRACHOP WITTAYAKHOM SCHOOL, TAK PROVINCE
พระครูวิรุฬห์ธรรมกิตติ์[1], พระโสพล อนาลโย[2], อำนาจ ทาปิน[3],
จักรพันธ์ นะวะแก้ว[4], ฐิญาภัณฑ์ วงษา[5]
Phrakruwirunthummakit[1], Phrasopon Analayo[2], Amnat Tapin[3],
Chakraphan Navakaew[4], Thinyaphan Wongsa[5]
กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ CREATIVITY - BASED LEARNING (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 **81-96**
CREATIVE ENGLISH LANGUAGE LEARNING PROMOTION PROCESS USING CREATIVITY-BASED LEARNING (CBL) AT PHRAPARIYATTIDHAMMA SCHOOL, GENERAL EDUCATION DEPARTMENT, ZONE 3
พระมหาวีรเดช อธิปญฺโญ[1], บุญมี พรรษา[2], ศิริประภา แก้วบุญใสย[3],
พระณรงค์ ฐานวุฑฺโฒ[4], อภัสราพร หงษ์วิลัย[5]
Phramaha Veeradet Atthipanyo[1], Boonme Pansa[2], Siriprapha Kaewboonsai[3],
Phra Narong Thanawuttho[4], Aphatsaraporn Hongwilai[5]
รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง **97-112**
MANAGEMENT MODEL TO DEVELOP THE PARTICIPATION IN ACADEMIC ADMINISTRATION OF TEACHERS IN SECONDARY SCHOOLS UNDER THE EDUCATION SANDBOX RAYONG PROVINCE
อัจฉรา นิตยวัน[1], ศักดิ์ชัย นิรัญทวี[2], อัจฉรา วัฒนาณรงค์[3], ธารินทร์ รสานนท์[4]
Achara Nittayawan[1], Sakchai Nirantawee[2], Achara Whattananarong[3],
Tharin Rasanon[4]
การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตามหลักพรหมวิหาร 4 **113-127**
DEVELOPING A TEACHING AND LEARNING MODEL FOR THAMAWAT WITTAYA SCHOOL (WAT DON MUN) BASED ON THE FOUR SUBLIME STATES OF MIND (BRAHMA VIHARA 4)
พระเป็ง กุสลจิตฺโต[1], พระบุญชู สุจิตฺโต[2], พระสมุห์เดช เตชสีโล[3], อำนาจ ทาปิน[4],
จักรพันธ์ นะวะแก้ว[5], ฐิญาภัณฑ์ วงษา[6]
Phra Peng Kusoljitto[1], Phra Bunchu Sujitto[2], Phra Samuhdet Techasilo[3],
Amnat Tapin[4], Chakraphan Navakaew[5], Thinyaphan Wongsa[6]

ประสิทธิภาพการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วน ตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก **128-143**

THE EFFECTIVENESS OF GOOD GOVERNANCE MANAGEMENT IN THE TAK OUT SUBDISTRICT ADMINISTRATIVE ORGANIZATION, BAN TAK DISTRICT, TAK PROVINCE

พระอภิสิทธิ์ คุณสิทฺโธ (เดชมงคลวัฒนา)[1], พระโซ กิตฺติปญฺโญ[2], ทินโชติ โชติบุญเฉลิม[3], จิราภิวัชร ราชโยธิน[4], อิทธิศักดิ์ มูลงาม[5]

Phra Apisit Khunsitho (Dechmongkholwattana)[1], Phra So Kittipanyo [2], Thinchote Chotibunchalerm[3], Chiraphiwat Rajayothin[4], Itthisak Mulngam[5]

แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานี **144-167**

APPROACHES TO THE PROMOTION OF CREATIVE TOURISM IN BANDON BAY: SURAT THANI PROVINCE

ศุภางค์ อาภรณ์[1]

Supang Aporn[1]

แนวคิดพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนามหายาน: จากอุดมคติสู่การปฏิบัติ **168-182**

THE CONCEPT OF BODHISATTVA IN MAHAYANA BUDDHISM: FROM IDEAL TO PAACTICE

พระครูสุตญาณสาร[1], ลีฬภัทร ลีฬหวณิช[2]

Phrakrusuttayanasan[1], Leelapat Leelahavanich[2]

การประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมปัจจุบัน **183-201**

APPLICATION OF THE FOUR BRAHMAVIHĀRAS FOR PEACEFUL COEXISTENCE IN CONTEMPORARY SOCIETY

พระครูญาณวิจักขณ์ เสนาชุม[1], พระครูปริยัติกาญจนกิจ[2]

Phrakhruyanavijakkhaṇa Senachum[1], Phrakhrupariyattikanchanakit[2]

THE T-MSH MODEL FOR CONFLICT TRANSFORMATION AND SOCIAL HARMONY IN THAILAND **202-217**

Phrakhrusamu Woravit Phasuko (Dutsadeephuttipun)[1],
Phrakruthammathon Phaiboon Ñāṇavipulo[2],
Maechee Kulaporn Kaewwilai[3]

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อยกระดับการดำเนินงาน ของเทศบาลเมืองในปัจจุบัน **218-231**

ADMINISTRATION BASED ON GOOD GOVERNANCE PRINCIPLES TO ENHANCE MUNICIPAL OPERATIONS IN THE PRESENT DAY

พระมหาบุญรอด มหาวีโร (สืบด้วง)[1], พระครูวินัยธรณรงวิทย์ สิทฺธิเมธี (ทองหยู่)[2], นพขวัญ นาคนวล[3], อัญธิษฐา อักษรศรี[4], พระมหาวีรพล กตปุญฺโญ (ดวงก้อม)[5]

Phramaha Boonrod Mahaweero (Seupduang)[1],
Phrakhruwinaithon Narongvit Siddhimedhi (Thongyoo)[2], Nopkwan Naknuan[3],
Anthittha Aksornsri[4], Phramaha Veeraphon Katapunyo (Duangkom)[5]

การบูรณาการหลักภาวนาเพื่อพัฒนาพฤติกรรมดูแลสุขภาวะองค์รวม
ของผู้สูงอายุในยุคสังคมสูงวัยพลวัต **232-244**
INTEGRATING THE FOUR DEVELOPMENTS (BHAVANA IV) FOR HOLISTIC
HEALTH BEHAVIOR DEVELOPMENT AMONG THE ELDERLY IN A DYNAMIC AGING SOCIETY
พระครูสวัสดิ์กาญจโนภาส (ทัตพล จนฺทวโส)[1], พระมหาดนัยพัชร์ คมฺภีรปญฺโญ (ยุนิรัมย์)[2],
พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท (อินทะโพธิ์)[3], วัลลภ สุรทศ[4], สุพัฒน์ ชัยวรรณ์[5]
Phrakrusawatkanchanophas (Thatpon Chanthawanso)[1],
Phramaha Danai Phachar Khamphirapanyo (Yuniram)[2],
Phramaha Veerathit Warintho (Indaphot)[3], Vallop Surathos[4], Supat Chaiwan[5]
แนวทางการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์สำหรับวัยทำงาน ตามหลักพุทธบูรณาการ **245-259**
GUIDELINES FOR PROMOTING SOCIAL MEDIA LITERACY FOR WORKING-AGE GROUPS
THROUGH A BUDDHIST INTEGRATED APPROACH
อุทัย อินทรักษ์[1], ผุสดี จิรวัฒนกิจ[2], พระมหาวีรภัทร วีรภทฺโท (เที่ยงแท้)[3],
ธวัช หอมทวนลม[4], พระประพจน์ สุปภาโต (อยู่สำราญ)[5]
Uthai Intaruk[1], Phusdee Chirawatthanakit[2],
Phramaha Veerabhadra Veerabhadra (Thiangthae)[3], Thawat Homtuanlom[4],
Phra Prapot Supaphat (Yusaramran)[5]
รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าว
ของนักเรียนตามแนวพุทธบูรณาการ **260-276**
INTEGRATED BUDDHIST ADMINISTRATIVE MODEL FOR PROMOTING
STUDENT AGGRESSION REDUCTION
สุนทร สุวรรณพร[1], พระครูอุดมนันทบัณฑิต (อภิชาติ พรสุทธิชัยพงศ์)[2],
ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม[3], พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท (อินทะโพธิ์)[4], บรรพต ต้นธีรวงศ์[5]
Soonthorn Suvanaporn[1], PhrakhruUdomnanthabandit
(Aphichat pornsuttichaipong)[2], Pakornkrit Wangkum[3],
Phra Maha Veerathit Warintho (Indaphot)[4], Banphot Tonthirawong[5]
การบูรณาการหลักไตรสิกขาในรูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุก เพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิต
ที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน **277-290**
THE INTEGRATION OF THE THREEFOLD TRAINING INTO ACTIVE LEARNING
MANAGEMENT TO ENHANCE DESIRABLE LIFE SKILLS ACCORDING TO
THE BASIC EDUCATION CORE CURRICULUM
กัญญาพร สุทธิพันธ์[1], วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์[2], วันไชย์ กิ่งแก้ว[3],
พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต (สุทนต์)[4], พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต (สุทนต์)[5]

Kanyaporn Sutthiphan[1], Weerapong Pichaisenanarong[2], Wanchai Kingkaew[3],
Phrasamu Noppadol Atthayutto (Suthon)[4],
Phramaha Narongsak Sutanto (Suthon)[5]

ปุรัตถิมทิส : หน้าที่ของมารดาบิดาในศตวรรษที่ 21 **291-310**

PURATTIMADISA: THE ROLES OF PARENTS IN THE 21ST CENTURY

สุนทร สุขทรัพย์ทวีผล[1], ภูวเดช สินทับศาล[2], สุทัศน์ อาสนาชัย[3],
พระครูพิพิธจารุธภรรม[4]
Sunthorn Sukhsaptaweephol[1], Phuwadet Sintabsan[2],
Suthas Asanachai[3] Phrakhruphiphitcharutham[4]

พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย **311-321**

THAI BUDDHISM AND SECULAR DEMOCRACY

พระครูญาณวิจักขณ์ เสนาชุม[1]
Phrakhruyanavijakkhaṇa Senachum [1]

การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก)

INTEGRATING THE IDDHIPADA IV FOR ARTIFICIAL INTELLIGENCE SKILL DEVELOPMENT IN BORDER PATROL POLICE DIVISION (KING TAKSIN CAMP)

นุชจรี ตรีสมานรักษ์[1], ศุภิสราพัชญ์ รัตนพิริยานนท์[2], พนมพร เมฆพัฒน์[3], ฐิญาภัณณ์ วงษา[4]

Nuchari Trisamarnrak[1], Supisaraphat Rattanapiriyanon[2], Phanomporn Mekphat[3], Thiyaphan Wongsa[4]

วิทยาลัยสงฆ์ตาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Tak Buddhist College; Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author's Email: 6539504014@mcu.ac.th

Received 9 March 2026; Revised 23 March 2026; Accepted 31 March 2026

****

การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก)

นุชจรี ตรีสมานรักษ์, ศุภิสราพัชญ์ รัตนพิริยานนท์,
พนมพร เมฆพัฒน์, ฐิญาภัณณ์ วงษา

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา 2) ศึกษาทักษะปัญญาประดิษฐ์ที่เหมาะสมกับตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก) และ 3) บูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน สมาชิก กต.ตร. และประชาชนทั่วไป

ผลการวิจัยพบว่า หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบ โดยเน้นแรงจูงใจภายใน ความเพียร ความตั้งใจ และการพิจารณาอย่างมีเหตุผล สำหรับทักษะปัญญาประดิษฐ์ที่เหมาะสมกับตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 ได้แก่ ทักษะการใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์พื้นฐาน ทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์และการใช้ข้อมูล ทักษะการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในงานด้านความมั่นคง และทักษะด้านจริยธรรมดิจิทัล

การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 กับการพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ พบว่า ฉันทะช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ วิริยะส่งเสริมความเพียรในการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง จิตตะช่วยให้เกิดสมาธิและความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงาน และวิมังสาช่วยในการวิเคราะห์และประเมินผลการใช้งานอย่างมีเหตุผล ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทักษะอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการยึดมั่นในคุณธรรม อันนำไปสู่การยกระดับสมรรถนะในการปฏิบัติงานของตำรวจตระเวนชายแดนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: อิทธิบาท 4; ปัญญาประดิษฐ์; ทักษะดิจิทัล; จริยธรรมดิจิทัล; การพัฒนาศักยภาพบุคลากร

INTEGRATING THE IDDHIPADA IV FOR ARTIFICIAL INTELLIGENCE SKILL DEVELOPMENT IN BORDER PATROL POLICE DIVISION (KING TAKSIN CAMP)

Nuchari Trisamarnrak, Supisaraphat Rattanapiriyanon,
Phanomporn Mekphat, Thiyaphan Wongsa

Abstract

This research aims to: (1) examine the principles of the Four Iddhipāda as presented in Buddhist scriptures; (2) identify appropriate artificial intelligence (AI) skills for Border Patrol Police Unit 34 (King Taksin Camp); and (3) integrate the Four Iddhipāda to enhance AI skills among officers. This study adopts a qualitative research approach, utilizing data from Buddhist scriptures, academic documents related to artificial intelligence, and in-depth interviews with key informants, including community leaders, members of the Police Advisory Board (Kor.Tor.Tor.), and the general public.

The findings reveal that the Four Iddhipāda chanda (aspiration), viriya (effort), citta (focused attention), and vimaṁsā (investigation) serve as a systematic framework for self-development, emphasizing intrinsic motivation, perseverance, concentration, and rational reflection. The appropriate AI skills for Border Patrol Police Unit 34 include basic AI tool utilization, analytical thinking and data literacy, the application of AI in security operations, and digital ethics.

The integration of the Four Iddhipāda with AI skill development shows that chanda fosters motivation for learning new technologies, viriya promotes continuous effort in skill development, citta enhances concentration and task commitment, and vimaṁsā supports critical analysis and evaluation of AI applications. This integration leads to effective skill development while maintaining ethical integrity, ultimately enhancing the operational performance of Border Patrol Police in a sustainable manner.

Keywords: Iddhipāda IV; Artificial Intelligence; Digital Skills; Digital Ethics; Human Resource Development

บทนำ

ในยุคสังคมดิจิทัล เทคโนโลยีสารสนเทศและปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประสิทธิภาพขององค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในหน่วยงานด้านความมั่นคงและการบังคับใช้กฎหมายที่ต้องอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจำนวนมากเพื่อประกอบการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์ เทคโนโลยี AI สามารถช่วยเพิ่มความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวกรอง การติดตามสถานการณ์ และการคาดการณ์ความเสี่ยงด้านความปลอดภัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Russell & Norvig, 2021) ส่งผลให้หลายประเทศเริ่มนำ AI มาใช้เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการทำงานของหน่วยงานรัฐ รวมถึงการพัฒนาระบบความมั่นคงและการบริหารจัดการข้อมูลสาธารณะ (Floridi et al., 2018)

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการนำเทคโนโลยี AI มาใช้ในองค์กรไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ ความเพียรพยายาม และทัศนคติในการเรียนรู้ของบุคลากรในองค์กรด้วย หากบุคลากรขาดแรงบันดาลใจในการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ หรือขาดความพยายามในการพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง การนำ AI มาใช้ก็อาจไม่สามารถเกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มศักยภาพ ดังนั้น การพัฒนาทักษะของบุคลากรจึงควรพิจารณาทั้งในมิติของเทคโนโลยีและมิติของจิตวิทยาการเรียนรู้ควบคู่กันไป

ในบริบทของพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่สามารถอธิบายกระบวนการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ได้อย่างชัดเจน คือ หลักอิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ (ความพอใจหรือความรักในสิ่งที่ทำ) วิริยะ (ความเพียรพยายาม) จิตตะ (ความเอาใจใส่และจดจ่อกับงาน) และวิมังสา (การพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญา) หลักธรรมดังกล่าวเป็นแนวทางสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ความสำเร็จในกิจการต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม (พระไตรปิฎก, ม.ม. 12/199/170; พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2560) หลักอิทธิบาท 4 จึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในองค์กรสมัยใหม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ เช่น ปัญญาประดิษฐ์

นักวิชาการด้านพุทธจริยธรรมได้ชี้ให้เห็นว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีศักยภาพในการประยุกต์ใช้กับการพัฒนาองค์กรและสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียรและการใช้ปัญญา ซึ่งสามารถสนับสนุนการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Harvey, 2013; Keown, 2005) ในทำนองเดียวกัน การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในบริบทขององค์กรสามารถช่วยสร้างแรงจูงใจในการทำงาน ส่งเสริมความพยายามในการพัฒนาตนเอง และสนับสนุนกระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นทักษะสำคัญต่อการเรียนรู้เทคโนโลยีขั้นสูง

กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก) เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการรักษาความมั่นคงบริเวณชายแดน รวมทั้งการสนับสนุนการพัฒนาในพื้นที่ทุรกันดาร เช่น การดูแลโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนและโครงการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในยุคดิจิทัลทำให้หน่วยงานดังกล่าวต้องพัฒนาศักยภาพของกำลังพลให้สามารถใช้เทคโนโลยี

สมัยใหม่ โดยเฉพาะปัญญาประดิษฐ์ เพื่อสนับสนุนภารกิจด้านความมั่นคงและการบริหารจัดการข้อมูลข่าวสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น การศึกษาการประยุกต์ใช้ หลักอิทธิบาท 4 กับการพัฒนาทักษะด้านปัญญาประดิษฐ์ (AI) จึงเป็นแนวทางสำคัญในการเชื่อมโยงหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาองค์กรในยุคเทคโนโลยีดิจิทัล อันจะช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ ความเพียรพยายามในการพัฒนาทักษะ และความสามารถในการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล การศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์บทบาทของหลักอิทธิบาท 4 ในการพัฒนาทักษะด้านปัญญาประดิษฐ์ของกำลังพลกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 เพื่อเสนอแนวทางการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในองค์กรความมั่นคงของรัฐให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมดิจิทัลในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

2. เพื่อศึกษาทักษะปัญญาประดิษฐ์ที่เหมาะสมกับตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก)

3. เพื่อบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก)” โดยดำเนินการวิจัยตามลำดับ

1. ประเภทของงานวิจัย การดำเนินการวิจัยเรื่อง อิทธิบาท 4 กับการพัฒนาทักษะด้านปัญญาประดิษฐ์ (AI) แก่กำลังพลกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก)” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

2. ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants) จำนวนทั้งสิ้น 12 คน/รูป ข้าราชการกำลังพลกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเรียบร้อยแล้ว

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือวิจัย โดยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) เช่น คัมภีร์พระพุทธศาสนา ตำรา และหลักฐานทางโบราณคดี รวมถึงข้อมูลขั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) เช่น งานวิจัย หนังสือ และบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และกรอบการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์อันเป็นพื้นฐานในการกำหนดแนวทางการเก็บข้อมูล จากนั้นได้พัฒนาแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth Interview) ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อปรับปรุงแบบสัมภาษณ์

รวมทั้งตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ และนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงจนสมบูรณ์พร้อมใช้

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และโดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาทั้งในด้านหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติจริง เก็บเป็นข้อมูลนำไปวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาถอดเทปและจัดกลุ่มประเด็นที่เกี่ยวข้อง แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงสาระ (Content Analysis) โดยยึดบริบทของข้อมูลเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา พร้อมทั้งสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์เพื่อพัฒนาพัฒนาทักษะด้านปัญญาประดิษฐ์ (AI)

6. จริยธรรมในการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเรียบร้อยแล้ว การสัมภาษณ์ดำเนินการอย่างรอบคอบภายใต้ขอบเขตของจริยธรรมการวิจัย โดยบันทึกข้อมูลทั้งในรูปแบบลายลักษณ์อักษรและบันทึกเสียงตามความยินยอมของผู้ให้สัมภาษณ์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยมีสถานะเป็น “ธรรมแห่งความสำเร็จ” หรือ “เครื่องนำไปสู่ความสำเร็จ” ในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงาน ประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งแต่ละองค์ประกอบมีบทบาทหน้าที่เฉพาะและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ

ประการแรก ฉันทะ (Chanda) หมายถึง ความพอใจ ความรักในสิ่งที่กระทำ หรือความใฝ่รู้ใฝ่เรียน ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาทั้งปวง จากการวิเคราะห์คัมภีร์พบว่า ฉันทะมิใช่เพียงความต้องการทั่วไป แต่เป็นความพอใจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของปัญญาและความเข้าใจในคุณค่าแห่งสิ่งนั้น จึงก่อให้เกิดแรงจูงใจภายใน (intrinsic motivation) ที่มั่นคงและยั่งยืน แตกต่างจากแรงจูงใจภายนอกที่เกิดจากผลตอบแทนหรือแรงกดดัน ฉันทะจึงเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้บุคคลเกิดความตั้งใจและพร้อมที่จะลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สอง วิริยะ (Viriya) หมายถึง ความเพียรพยายาม ความอุตสาหะ และความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันให้การกระทำดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาพบว่า วิริยะในทางพระพุทธศาสนามิได้หมายถึงเพียงการใช้ความพยายามเชิงปริมาณ แต่เป็นความเพียรที่ประกอบด้วยสติและปัญญา กล่าวคือ เป็นความเพียรที่มีทิศทาง มีเป้าหมาย และมีการควบคุมตนเองอย่างเหมาะสม จึงช่วยลดความเสี่ยงของความเหนื่อยล้าหรือการท้อถอย และส่งเสริมให้เกิดความก้าวหน้าอย่างเป็นขั้นตอน

ประการที่สาม จิตตะ (Citta) หมายถึง ความตั้งใจจดจ่อหรือการมีสมาธิในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างต่อเนื่อง จากการวิเคราะห์เชิงคัมภีร์พบว่า จิตตะเป็นองค์ประกอบที่ช่วยให้บุคคลสามารถควบคุมความคิดและอารมณ์ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้การปฏิบัติงานมีความละเอียดรอบคอบ ลดความผิดพลาด และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน โดยเฉพาะในบริบทที่ต้องอาศัยความแม่นยำและการตัดสินใจที่ถูกต้อง จิตตะจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างความเพียรกับผลสัมฤทธิ์ของงาน

ประการที่สี่ วิมังสา (Vimaṁsā) หมายถึง การพิจารณาไตร่ตรอง การตรวจสอบ และการประเมินผลอย่างมีเหตุผล ซึ่งเป็นกระบวนการทางปัญญาที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาพบว่า วิมังสาเป็นกลไกที่ทำหน้าที่สะท้อนผล (reflection) และปรับปรุงการกระทำ โดยอาศัยการตั้งคำถาม การวิเคราะห์ข้อมูล และการเปรียบเทียบผลลัพธ์กับเป้าหมายที่ตั้งไว้ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทั้งในระดับบุคคลและองค์กรอย่างเป็นระบบ

เมื่อพิจารณาในภาพรวม พบว่า หลักอิทธิบาท 4 มีลักษณะเป็น “กระบวนการพัฒนาแบบองค์รวม” ที่เริ่มต้นจากแรงจูงใจภายใน (ฉันทะ) นำไปสู่การลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (วิริยะ) การมีสมาธิและความตั้งใจ (จิตตะ) และการประเมินผลเพื่อปรับปรุงพัฒนา (วิมังสา) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรต่อเนื่อง (cyclical process) ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกบริบทของการดำเนินชีวิตและการทำงาน

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า หลักอิทธิบาท 4 มิได้เป็นเพียงหลักธรรมเชิงนามธรรม แต่สามารถแปลงเป็นกรอบแนวคิดเชิงปฏิบัติ สำหรับการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในบริบทของการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ที่ต้องอาศัยทั้งแรงจูงใจ ความเพียร สมาธิ และการคิดวิเคราะห์ควบคู่กัน การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 จึงมีศักยภาพในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน

โดยสรุป หลักอิทธิบาท 4 เป็นองค์ความรู้เชิงพุทธที่มีความเป็นสากลและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทสมัยใหม่ได้อย่างเหมาะสม ทั้งในด้านการศึกษา การบริหาร และการพัฒนาทักษะวิชาชีพ อันเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการยกระดับสมรรถนะของบุคลากรและการพัฒนาองค์กรให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2) เพื่อศึกษาทักษะปัญญาประดิษฐ์ที่เหมาะสมกับตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก)

ผลการศึกษาพบว่า ทักษะปัญญาประดิษฐ์ที่เหมาะสมกับตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก) มีลักษณะเป็น “ชุดทักษะแบบบูรณาการ” ที่สอดคล้องกับภารกิจด้านความมั่นคง การเฝ้าระวังพื้นที่ชายแดน และการให้บริการประชาชนในบริบทพื้นที่เฉพาะ โดยสามารถจำแนกออกเป็น 4 กลุ่มทักษะหลัก ได้แก่ (1) ทักษะการใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์พื้นฐาน (2) ทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์และการรู้เท่าทันข้อมูล (3) ทักษะการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในงานด้านความมั่นคง และ (4) ทักษะด้านจริยธรรมดิจิทัล

1. ทักษะการใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์พื้นฐาน เป็นทักษะพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานในยุคดิจิทัล โดยครอบคลุมการใช้งานระบบวิเคราะห์ข้อมูล โปรแกรมช่วยตัดสินใจ ระบบเฝ้าระวังอัจฉริยะ เช่น กล้องวงจรปิดอัจฉริยะ (Smart CCTV) และระบบตรวจจับความผิดปกติ (Anomaly Detection) รวมถึงการใช้แอปพลิเคชันที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารและการจัดการข้อมูล ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการมีทักษะในการใช้งานเครื่องมือดังกล่าวจะช่วยเพิ่มความรวดเร็ว ความแม่นยำ และประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานในพื้นที่ชายแดน

2. ทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์และการรู้เท่าทันข้อมูล (Data Literacy) เป็นทักษะที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทของการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ เนื่องจากการตัดสินใจในภารกิจด้านความมั่นคงจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ ผลการศึกษาพบว่า ตำรวจตระเวนชายแดนควรมีความสามารถในการรวบรวม วิเคราะห์ และตีความข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ รวมถึงการประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล การตรวจสอบข่าวสารเท็จ (Fake News) และการใช้ข้อมูลในการสนับสนุนการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งจะช่วยลดความผิดพลาดและเพิ่มความแม่นยำในการปฏิบัติงาน

3. ทักษะการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในงานด้านความมั่นคง เป็นทักษะเฉพาะทางที่มีความสอดคล้องกับภารกิจของตำรวจตระเวนชายแดน โดยครอบคลุมการใช้ AI ในการวิเคราะห์ข่าวกรอง การติดตามความเคลื่อนไหวของบุคคลหรือกลุ่มเสี่ยง การเฝ้าระวังพื้นที่ชายแดน และการคาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้า (Predictive Analysis) นอกจากนี้ ยังรวมถึงการใช้เทคโนโลยีสนับสนุนการปฏิบัติงานภาคสนาม เช่น โดรน (Drone) และระบบภูมิสารสนเทศ (GIS) ซึ่งช่วยเพิ่มศักยภาพในการควบคุมพื้นที่และการตอบสนองต่อสถานการณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. ทักษะด้านจริยธรรมดิจิทัล (Digital Ethics) เป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในบริบทของการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในงานด้านความมั่นคง ซึ่งเกี่ยวข้องกับข้อมูลส่วนบุคคลและสิทธิของประชาชน ผลการศึกษาพบว่า ผู้ปฏิบัติงานจำเป็นต้องมีความตระหนักในหลักจริยธรรม เช่น ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การเคารพสิทธิความเป็นส่วนตัว และการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมและไม่ละเมิดกฎหมาย ทั้งนี้ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจจากประชาชน

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า การพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนยังต้องคำนึงถึงบริบทเฉพาะของพื้นที่ เช่น ข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี ความพร้อมของบุคลากร และลักษณะภารกิจที่มีความหลากหลาย ดังนั้น การพัฒนาทักษะควรมีลักษณะเป็นขั้นตอน (progressive development) เริ่มจากทักษะพื้นฐานไปสู่ทักษะขั้นสูง และควรมีการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องควบคู่กับการปฏิบัติงานจริง

โดยสรุป ทักษะปัญญาประดิษฐ์ที่เหมาะสมกับตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 เป็นทักษะแบบบูรณาการที่ครอบคลุมทั้งด้านเทคนิค การคิดวิเคราะห์ การประยุกต์ใช้ และจริยธรรม ซึ่งสอดคล้องกับภารกิจด้านความมั่นคงในยุคดิจิทัล การพัฒนาทักษะดังกล่าวจะช่วยยกระดับประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน เพิ่มความแม่นยำในการตัดสินใจ และเสริมสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนต่อการปฏิบัติงานของหน่วยงานอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3) เพื่อบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก)

ผลการศึกษาพบว่า การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 กับการพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 สามารถพัฒนาเป็น “รูปแบบเชิงบูรณาการ” ที่เชื่อมโยงหลักธรรมกับการพัฒนาทักษะในบริบทการปฏิบัติงานจริง โดยมีลักษณะเป็นกระบวนการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก ครอบคลุมทั้งมิติด้านแรงจูงใจ พฤติกรรมการเรียนรู้ การปฏิบัติงาน และการประเมินผล

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า หลักอิทธิบาท 4 สามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ได้อย่างเป็นระบบ ดังนี้

1. ฉันทะ (Chanda) ทำหน้าที่เป็นแรงขับเคลื่อนภายในในการเรียนรู้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ จากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า การพัฒนาทักษะด้าน AI จะเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อผู้ปฏิบัติงานมีความสนใจและเห็นคุณค่าของเทคโนโลยีดังกล่าว โดยเฉพาะเมื่อสามารถเชื่อมโยงกับภารกิจด้านความมั่นคง เช่น การเฝ้าระวังพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูลข่าวกรอง และการลดความเสี่ยงในการปฏิบัติงานภาคสนาม ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งระบุว่า “หากเจ้าหน้าที่เห็นว่า AI ช่วยให้ทำงานง่ายขึ้นและปลอดภัยขึ้น ก็จะเกิดความอยากเรียนรู้ด้วยตนเอง” (สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ 1) สะท้อนให้เห็นว่า ฉันทะเป็นปัจจัยตั้งต้นที่สำคัญในการพัฒนาทักษะ

2. วิริยะ (Viriya) เป็นกลไกในการส่งเสริมความเพียรพยายามและความต่อเนื่องในการฝึกฝนทักษะ จากการสัมภาษณ์พบว่า การเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ โดยเฉพาะ AI จำเป็นต้องอาศัยการฝึกปฏิบัติซ้ำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า ความเพียรเป็นปัจจัยสำคัญในการลดช่องว่างด้านทักษะทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะในกลุ่มเจ้าหน้าที่ที่ยังไม่คุ้นเคยกับระบบดิจิทัล ทั้งนี้ การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องและการสนับสนุนจากหน่วยงานมีส่วนช่วยเสริมสร้างวิริยะให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

3. จิตตะ (Citta) สะท้อนถึงความตั้งใจและสมาธิในการเรียนรู้และปฏิบัติงาน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ที่ต้องอาศัยความละเอียดรอบคอบ จากการสัมภาษณ์พบว่า ผู้ปฏิบัติงานที่มีสมาธิและความตั้งใจสูงจะสามารถเรียนรู้การใช้งานระบบ AI ได้รวดเร็วและมีความแม่นยำมากกว่า อีกทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้เครื่องมือได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์จริง ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวว่า “งานด้านความมั่นคงต้องใช้ความละเอียด ถ้าไม่มีสมาธิอาจตีความข้อมูลผิดได้” (สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ 5) ซึ่งสะท้อนบทบาทของจิตตะในการเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน

4. วิมังสา (Vimaṁsā) เป็นกระบวนการคิดวิเคราะห์ ตรวจสอบ และประเมินผล ซึ่งมีความสำคัญต่อการใช้ AI อย่างมีวิจารณญาณ จากการสัมภาษณ์พบว่า ผู้ปฏิบัติงานจำเป็นต้องสามารถประเมินความถูกต้องของข้อมูลและผลลัพธ์จากระบบ AI รวมถึงสามารถปรับปรุงการใช้งานให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นว่า การใช้ AI โดยขาดการวิเคราะห์อาจนำไปสู่ความผิดพลาดในการตัดสินใจ ดังนั้น วิมังสาจึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือและความปลอดภัยในการปฏิบัติงาน

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 สามารถพัฒนาเป็น รูปแบบการเรียนรู้และพัฒนาทักษะที่มีลักษณะเป็นวงจร ได้แก่ (1) การสร้างแรงจูงใจ (ฉันทะ) (2) การฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง (วิริยะ) (3) การมุ่งมั่นและมีสมาธิ (จิตตะ) และ (4) การประเมินและปรับปรุง (วิมังสา) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในการออกแบบหลักสูตรฝึกอบรมหรือแนวทางพัฒนาบุคลากรได้อย่างเป็นรูปธรรม

โดยสรุป การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 กับการพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 เป็นแนวทางที่ช่วยเสริมสร้างทั้งทักษะและคุณธรรมควบคู่กัน ส่งผลให้การพัฒนาศักยภาพบุคลากรมีความสมดุลและยั่งยืน สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและภารกิจด้านความมั่นคงในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

อภิปรายผลการวิจัย วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า หลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมที่มีลักษณะเป็น กระบวนการพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากแรงจูงใจภายใน นำไปสู่ความเพียร ความตั้งใจ และการประเมินผลอย่างมีเหตุผล ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาศักยภาพบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสมชาย ฐานวโร (2561) ที่ศึกษาเรื่องการประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ในการพัฒนาการเรียนรู้ พบว่า อิทธิบาท 4 เป็นกลไกสำคัญในการสร้างแรงจูงใจภายในและส่งเสริมความสำเร็จทางการศึกษา โดยเฉพาะฉันทะและวิริยะที่มีผลต่อความมุ่งมั่นในการเรียนรู้ (พระมหาสมชาย ฐานวโร, 2561) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรศักดิ์ จันทร์หอม (2563) ที่พบว่าอิทธิบาท 4 สามารถใช้เป็นกรอบในการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงาน โดยเฉพาะในด้านการสร้างความรับผิดชอบและการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง (สุรศักดิ์ จันทร์หอม, 2563) ในขณะเดียวกัน ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับแนวคิดเชิงพุทธในงานวิจัยของ พระครูสุธีคัมภีรญาณ (2564) ที่อธิบายว่า อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่มีลักษณะเป็นวงจรแห่งความสำเร็จ ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างแรงจูงใจ การลงมือปฏิบัติ สมาธิ และการใช้ปัญญาในการพิจารณา (พระครูสุธีคัมภีรญาณ, 2564) อันตรงกับข้อค้นพบของการวิจัยนี้ที่มองว่าอิทธิบาท 4 เป็นกระบวนการเชิงระบบ (systematic process) มากกว่าการเป็นเพียงหลักธรรมเชิงนามธรรม

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยนี้มี ความแตกต่างจากงานวิจัยบางส่วน กล่าวคือ งานวิจัยส่วนใหญ่ในอดีตมักศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในบริบทของการศึกษา การบริหาร หรือการปฏิบัติธรรมเป็นหลัก เช่น งานของบุญเลิศ พรหมมินทร์ (2560) ที่เน้นการประยุกต์ใช้ในองค์กรทางการศึกษา โดยให้ความสำคัญกับด้านคุณธรรมและพฤติกรรมของบุคลากร (บุญเลิศ พรหมมินทร์, 2560) แต่การวิจัยครั้งนี้ได้ขยายมิติของการศึกษาไปสู่การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างของหลักธรรมในฐานะกรอบแนวคิดสากล ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับบริบทสมัยใหม่ เช่น การพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีและปัญญาประดิษฐ์ นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังมีความแตกต่างในเชิง “การตีความเชิงกระบวนการ” โดยเน้นว่าอิทธิบาท 4 เป็นวงจรการเรียนรู้ (learning cycle) ที่มีความต่อเนื่องและสามารถพัฒนาได้อย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยบางชิ้นที่มองอิทธิบาท 4 เป็นเพียงองค์ประกอบเชิงคุณลักษณะ (traits) ของบุคคล

อภิปรายผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาทักษะปัญญาประดิษฐ์ที่เหมาะสมกับตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก)

ผลการวิจัยพบว่า ทักษะปัญญาประดิษฐ์ที่เหมาะสมกับตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 ประกอบด้วย 4 มิติหลัก ได้แก่ (1) ทักษะการใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์พื้นฐาน (2) ทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์และการรู้เท่าทันข้อมูล (Data Literacy) (3) ทักษะการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในงานด้านความมั่นคง และ (4) ทักษะด้านจริยธรรมดิจิทัล ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาทักษะในยุคดิจิทัลมิได้จำกัดอยู่เพียงด้านเทคนิค แต่ต้องครอบคลุมมิติด้านการคิดและจริยธรรมควบคู่กัน ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของ อุษา บิ้กกิ้นส์ (2555) ที่ศึกษาเรื่องการรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศ ซึ่งพบว่า การใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยทักษะการวิเคราะห์ข้อมูล การประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล และความสามารถในการใช้สื่ออย่างมีวิจารณญาณ (อุษา บิ้กกิ้นส์, 2555) ทั้งนี้ สอดคล้องกับข้อค้นพบของการวิจัยนี้ในมิติของ Data Literacy และการคิดเชิงวิเคราะห์ นอกจากนี้ ผลการวิจัยยัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปรีชา ช้างขวัญยืน (2564) ที่ศึกษาการพัฒนาทักษะดิจิทัลในยุคสังคมเทคโนโลยี พบว่า การพัฒนาทักษะดิจิทัลที่มีประสิทธิภาพต้องประกอบด้วยทักษะการใช้เครื่องมือดิจิทัลควบคู่กับทักษะการคิดวิเคราะห์และจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยี (ปรีชา ช้างขวัญยืน, 2564) ซึ่งตรงกับผลการวิจัยนี้ที่เน้นการพัฒนาทักษะแบบบูรณาการ ในด้านการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในงานด้านความมั่นคง ผลการวิจัย สอดคล้องกับแนวคิดในงานวิจัยของ ธนกฤต ศรีสุข (2565) ที่พบว่า เทคโนโลยี AI มีบทบาทสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวกรอง การเฝ้าระวัง และการคาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้า ซึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของหน่วยงานด้านความมั่นคง (ธนกฤต ศรีสุข, 2565) อันสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาทักษะ AI สำหรับตำรวจตระเวนชายแดนมีความสอดคล้องกับแนวโน้มการพัฒนาหน่วยงานด้านความมั่นคงในยุคดิจิทัล

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยนี้มี ความแตกต่างจากงานวิจัยบางส่วน กล่าวคือ งานวิจัยที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่มักเน้นการพัฒนาทักษะดิจิทัลในบริบททั่วไป เช่น การศึกษา หรือองค์กรภาคธุรกิจ แต่การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้น “บริบทเฉพาะของหน่วยงานด้านความมั่นคง” ซึ่งมีลักษณะงานที่ต้องอาศัยความแม่นยำ ความรวดเร็ว และความรับผิดชอบสูง รวมถึงต้องคำนึงถึงผลกระทบด้านความปลอดภัยและสิทธิของประชาชน นอกจากนี้การวิจัยยังมีความแตกต่างในมิติของ “การเน้นจริยธรรมดิจิทัล” อย่างชัดเจน โดยพบว่าการใช้ AI ในงานด้านความมั่นคงจำเป็นต้องควบคู่กับการตระหนักถึงความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการเคารพสิทธิส่วนบุคคล ซึ่งประเด็นดังกล่าวยังไม่ถูกเน้นอย่างชัดเจนในงานวิจัยบางชิ้นที่ผ่านมา

อภิปรายผลการวิจัย วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 (ค่ายพระเจ้าตาก)

ผลการวิจัยพบว่า การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 กับการพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์สามารถพัฒนาเป็นรูปแบบเชิงกระบวนการ (Process-Oriented Model) ที่มีลักษณะเป็นวงจร ได้แก่ การสร้างแรงจูงใจ (ฉันทะ) การฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง (วิริยะ) การมีสมาธิและความตั้งใจ (จิตตะ) และการวิเคราะห์ประเมินผล (วิมังสา) ซึ่งช่วยให้การพัฒนาทักษะเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบและยั่งยืน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสุธีคัมภีรญาณ (2564) ที่พบว่า อิทธิบาท 4 เป็นกลไกแห่งความสำเร็จที่

สามารถนำมาใช้เป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของบุคคลได้อย่างต่อเนื่อง โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจ ความเพียร สมาธิ และปัญญา (พระครูสุธีคัมภีรญาณ, 2564) ซึ่งตรงกับข้อค้นพบของการวิจัยนี้ที่มองอิทธิบาท 4 เป็นวงจรการพัฒนา นอกจากนี้ยัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรศักดิ์ จันทร์หอม (2563) ที่ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงาน พบว่า การนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ช่วยส่งเสริมการทำงานอย่างมีเป้าหมาย มีความต่อเนื่อง และสามารถประเมินผลเพื่อปรับปรุงได้อย่างเป็นระบบ (สุรศักดิ์ จันทร์หอม, 2563) อันสอดคล้องกับผลการวิจัยนี้ที่นำหลักธรรมดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยี ในมิติของการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะ ผลการวิจัยยัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ อุษา บิ้กกิ้นส์ (2555) ที่ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาทักษะในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยทั้งแรงจูงใจ การฝึกฝน และการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 ที่ครอบคลุมทั้งมิติด้านจิตใจ พฤติกรรม และปัญญา (อุษา บิ้กกิ้นส์, 2555)

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยนี้มี ความแตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมาอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ งานวิจัยส่วนใหญ่ในอดีตมักศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในบริบทของการศึกษา การบริหาร หรือการพัฒนาคุณธรรมของบุคลากรเป็นหลัก แต่การวิจัยครั้งนี้ได้ขยายขอบเขตไปสู่การบูรณาการกับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ซึ่งเป็นบริบทใหม่ที่ยังมีการศึกษาไม่มากในเชิงพุทธศาสตร์ นอกจากนี้ ความแตกต่างอีกประการหนึ่งคือ การวิจัยนี้เน้นการพัฒนาทักษะและคุณธรรมควบคู่กัน โดยเฉพาะการเชื่อมโยงหลักอิทธิบาท 4 กับทักษะ AI และจริยธรรมดิจิทัล ซึ่งช่วยให้การพัฒนาเทคโนโลยีไม่แยกขาดจากมิติทางจริยธรรม แตกต่างจากงานวิจัยด้านเทคโนโลยีบางส่วนที่มุ่งเน้นเฉพาะทักษะเชิงเทคนิค อีกทั้ง การวิจัยนี้ยังนำเสนอในลักษณะโมเดลเชิงบูรณาการที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทของหน่วยงานด้านความมั่นคง ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยก่อนหน้าที่มักอยู่ในระดับแนวคิดหรือเชิงทฤษฎี โดยโมเดลที่พัฒนาขึ้นสามารถใช้เป็นกรอบในการออกแบบการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากรได้อย่างเป็นรูปธรรม

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยเรื่องการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ของตำรวจตระเวนชายแดนที่ 34 ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญในเชิงบูรณาการระหว่างพุทธศาสตร์กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยพบว่า หลักอิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา มิได้เป็นเพียงหลักธรรมเชิงจริยธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตเท่านั้น แต่สามารถพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงกระบวนการที่มีบทบาทเป็นกลไกภายในในการขับเคลื่อนการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะของมนุษย์ในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ความรู้ใหม่นี้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างปัจจัยภายในของบุคคลและปัจจัยภายนอกด้านเทคโนโลยี โดยหลักอิทธิบาท 4 ทำหน้าที่เป็นแรงขับเคลื่อนภายในที่เริ่มต้นจากการสร้างแรงจูงใจ (ฉันทะ) ซึ่งนำไปสู่ความเพียรพยายามในการเรียนรู้และฝึกฝน (วิริยะ) จากนั้นพัฒนาเป็นความตั้งมั่นและสมาธิในการปฏิบัติงาน (จิตตะ) และต่อยอดไปสู่การพิจารณาวิเคราะห์ และประเมินผลอย่างมีเหตุผล (วิมังสา) กระบวนการดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่ต่อเนื่องและสามารถพัฒนาได้อย่างไม่สิ้นสุด

นอกจากนี้ องค์ความรู้จากการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์มิได้จำกัดอยู่เพียงการเสริมสร้างความสามารถด้านเทคนิคเท่านั้น แต่จำเป็นต้องควบคู่ไปกับการพัฒนาจริยธรรมดิจิทัล เพื่อให้การใช้เทคโนโลยีเป็นไปอย่างรับผิดชอบ โปร่งใส และเคารพสิทธิของผู้อื่น อันนำไปสู่การสร้างสมดุลระหว่างความสามารถ (Competency) และคุณธรรม (Ethics)

ผลจากการบูรณาการดังกล่าวได้นำไปสู่การพัฒนาเป็นรูปแบบแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า “Iddhipāda–AI Skill Development Model” ซึ่งเป็นโมเดลเชิงกระบวนการที่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาทักษะในยุคดิจิทัลได้อย่างเป็นระบบ โดยโมเดลนี้มีลักษณะเป็นวงจรการเรียนรู้ที่เน้นการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาศักยภาพบุคลากรในหน่วยงานด้านความมั่นคงและองค์กรอื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสม

ภาพที่ 1 Iddhipāda–AI Skill Development Model

ภาพโมเดล “Iddhipāda–AI Skill Development Model” แสดงให้เห็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่อธิบายกระบวนการพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์โดยอาศัยหลักอิทธิบาท 4 เป็นกลไกภายในในการขับเคลื่อน โดยโครงสร้างของภาพถูกออกแบบเป็นลำดับชั้นจากบนลงล่าง ประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ชั้นนำเข้า ชั้นกระบวนการ และชั้นผลลัพธ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ

ในส่วนของชั้นนำเข้า ภาพแสดงปัจจัยพื้นฐานที่มีบทบาทต่อการเริ่มต้นกระบวนการพัฒนา ได้แก่ บริบทขององค์กร เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ และนโยบายหรือการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ปัจจัยเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะของบุคลากรในยุคดิจิทัล

ถัดมาเป็นชั้นกระบวนการ ซึ่งถือเป็นแกนกลางของโมเดล โดยนำเสนอหลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ในลักษณะของวงจรที่เชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง การจัดวางในลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาทักษะมิได้เป็นกระบวนการเชิงเส้น แต่เป็นกระบวนการเชิงพลวัตที่ต้องอาศัยการหมุนเวียนของแรงจูงใจ ความเพียร สมาธิ และการพิจารณาอย่างมีเหตุผล โดยเริ่มจากการสร้างแรงจูงใจภายใน นำไปสู่การลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง การมีสมาธิในการทำงาน และการประเมินผลเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาในรอบถัดไป

ในส่วนของชั้นผลลัพธ์ ภาพแสดงผลที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาใน 3 มิติหลัก ได้แก่ การเกิดทักษะปัญญาประดิษฐ์ที่จำเป็นในยุคดิจิทัล การพัฒนาสมรรถนะด้านจริยธรรมดิจิทัล และการยกระดับประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากร ซึ่งผลลัพธ์ทั้งสามด้านมีความสัมพันธ์เกื้อกูลกันและสะท้อนถึงการพัฒนาที่สมดุลระหว่างความสามารถและคุณธรรม

นอกจากนี้ ลูกศรที่ปรากฏในภาพยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะการไหลของกระบวนการจากปัจจัยนำเข้าสู่ผลลัพธ์ และการย้อนกลับของผลลัพธ์ไปสู่กระบวนการพัฒนาในลักษณะของวงจรการเรียนรู้ ซึ่งสะท้อนแนวคิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน โดยเน้นการพัฒนาจากภายในของบุคคลสู่ผลลัพธ์ภายนอกที่เป็นรูปธรรม ภาพโมเดลดังกล่าวเป็นการนำเสนอความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาทักษะปัญญาประดิษฐ์ในยุคดิจิทัล ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาศักยภาพบุคลากรให้มีประสิทธิภาพสูงสุดนั้นจำเป็นต้องอาศัยทั้งกลไกทางจิตใจและการสนับสนุนจากสภาพแวดล้อมควบคู่กัน อันนำไปสู่การพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนในบริบทของสังคมร่วมสมัย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายการพัฒนาทักษะ AI สำหรับบุคลากร โดยบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เป็นกรอบในการพัฒนา เพื่อเสริมสร้างทั้งสมรรถนะด้านเทคโนโลยีและจริยธรรมในการปฏิบัติงานอย่างสมดุล

2) ควรมีการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมด้าน AI ที่เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงและมีการติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ โดยใช้หลักอิทธิบาท 4 เป็นกลไกในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้

3) ภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณ เทคโนโลยี และระบบฐานข้อมูลที่เอื้อต่อการใช้ AI ในการปฏิบัติงานของตำรวจตระเวนชายแดน รวมทั้งกำหนดแนวทางด้านจริยธรรมดิจิทัลเพื่อสร้างความโปร่งใสและความเชื่อมั่นของประชาชน

2. การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) หน่วยงานสามารถนำโมเดล “Iddhipāda–AI Skill Development Model” ไปใช้ในการออกแบบหลักสูตรฝึกอบรม เพื่อพัฒนาทักษะ AI ควบคู่กับการปลูกฝังคุณธรรมในการทำงาน

2) ผู้บริหารสามารถนำหลักอิทธิบาท 4 ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ส่งเสริมแรงจูงใจในการทำงาน และเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานในยุคดิจิทัล

3) ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลในการกำหนดแนวทางหรือมาตรฐานด้านจริยธรรมในการใช้ AI โดยเฉพาะในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงและข้อมูลส่วนบุคคล

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 กับระดับทักษะ AI เพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือของโมเดลในเชิงสถิติ

2) ควรศึกษากลุ่มตัวอย่างในหน่วยงานความมั่นคงอื่น เช่น ตำรวจภูธร ทหาร หรือหน่วยงานภาครัฐ เพื่อเปรียบเทียบและพัฒนาโมเดลให้มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

3) ควรมีการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมอื่น เช่น พรหมวิหาร 4 หรือสัปปุริสธรรม ร่วมกับการพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ในมิติของ “พุทธนวัตกรรม” อย่างหลากหลาย

เอกสารอ้างอิง

ธนกฤต ศรีสุข. (2565). การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในงานด้านความมั่นคง. *วารสารเทคโนโลยีสารสนเทศ*, 18(1), 89–104.

บุญเลิศ พรหมมินทร์. (2560). การบริหารงานตามหลักอิทธิบาท 4 ในสถานศึกษา. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 28(3), 101–115.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2564). การพัฒนาทักษะดิจิทัลในยุคสังคมเทคโนโลยี. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 32(2), 55–70.

พระมหาสมชาย ฐานวโร. (2561). การประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 9(2), 45–60.

พระครูสุธีคัมภีรญาณ. (2564). อิทธิบาท 4 กับการพัฒนาความสำเร็จเชิงพุทธ. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ*, 8(1), 112–125.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2560). *พุทธธรรม.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุรศักดิ์ จันทร์หอม. (2563). การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงาน. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 12(1), 77–90.

อุษา บิ้กกิ้นส์. (2555). การรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศ. *วารสารสุทธิปริทัศน์*, 26(80), 147–162.

Floridi, L., et al. (2018). *AI4People An ethical framework for a good AI society*. Minds and Machines.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhist ethics*. Cambridge University Press.

Keown, D. (2005). *Buddhist ethics: A very short introduction*. Oxford University Press.

Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: A modern approach*. Pearson.

องค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง

COMPONENTS AND POTENTIAL OF INDUSTRIAL TOURISM IN THE EASTERN ECONOMIC CORRIDOR (EEC) AREA RAYONG PROVINCE

วิบูลย์ รัศมีไพศาล[1], เสรี วงษ์มณฑา[2], ชวลีย์ ณ ถลาง[3], ชุษณะ เตชคณา[4]

Wiboon Rasmeepaisarn[1], Seri Wongmonta[2], Chawalee Na Thalang[3], Jusana Techakana[4]

วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา, ประเทศไทย[1-4]

College of Management University of Phayao, Thailand[1-4]

Corresponding Author E-mail: 65160435@up.ac.th

Received 12 January 2026; Revised 27 January 2026; Accepted 13 March 2026

****

องค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง

วิบูลย์ รัศมีไพศาล, เสรี วงษ์มณฑา,
ชวลีย์ ณ ถลาง, ชุษณะ เตชคณา

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อสำรวจองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง และ 2) เพื่อประเมินศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลคือแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับตัวแทนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการ ภาคชุมชน และนักท่องเที่ยว จำนวน 30 คน ซึ่งใช้วิธีคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านองค์ประกอบการท่องเที่ยว (6As) พื้นที่ EEC จังหวัดระยองมีองค์ประกอบการท่องเที่ยวครบถ้วน โดยมี แหล่งดึงดูดสำคัญ เช่น นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด และวังจันทร์วัลเลย์ (EECi) ที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านนวัตกรรมและอุตสาหกรรมสมัยใหม่ การเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวอื่น เช่น ชุมชน แหล่งเกษตร และพื้นที่ชายฝั่ง ช่วยเพิ่มความหลากหลายและยกระดับประสบการณ์ท่องเที่ยว ขณะเดียวกัน พื้นที่มีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐาน การเดินทาง สิ่งอำนวยความสะดวก และบริการรองรับกิจกรรมรูปแบบ B-leisure ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงมีขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวอย่างปลอดภัยและยั่งยืน 2) ด้านศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม พื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง มีศักยภาพโดดเด่นในฐานะศูนย์กลางอุตสาหกรรมและนวัตกรรมของประเทศ สามารถพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม และได้รับการสนับสนุนจากนโยบายภาครัฐ โครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัย และการกำหนดภาพลักษณ์เชิงการตลาดระดับสากล ส่งผลให้พื้นที่มีความสามารถในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงธุรกิจและนักท่องเที่ยวคุณภาพสูง ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ เสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน และสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม; องค์ประกอบการท่องเที่ยว; ศักยภาพ; เขตพิเศษภาคตะวันออก

COMPONENTS AND POTENTIAL OF INDUSTRIAL TOURISM IN THE EASTERN ECONOMIC CORRIDOR (EEC) AREA RAYONG PROVINCE

Wiboon Rasmeepaisarn, Seri Wongmonta,
Chawalee Na Thalang, Jusana Techakana

Abstract

This research article aims to 1) examine the components of industrial tourism in the Eastern Economic Corridor (EEC) of Rayong Province, and 2) assess the potential for industrial tourism development in the area. A qualitative research approach was employed, using semi-structured interviews to collect data from 30 key informants selected through purposive sampling. The informants consisted of representatives from government agencies, the private sector, academia, local communities, and tourists. Data were analyzed using content analysis and presented through descriptive narration.

The findings revealed that 1) regarding the components of industrial tourism (6As), the EEC area of Rayong Province possesses all essential tourism components. Key attractions such as the Map Ta Phut Industrial Estate and Wangchan Valley (EECi) have strong potential to be developed as learning sites for modern industry and innovation. The linkage with other nearby attractions including local communities, agricultural areas, and coastal destinations enhances the diversity and quality of tourist experiences. The area is also supported by well-developed infrastructure, accessibility, amenities, and services that effectively accommodate B-leisure activities, while demonstrating readiness to support safe and sustainable tourism. 2) Regarding industrial tourism potential, the EEC of Rayong Province exhibits strong competitiveness as a national hub for industry and innovation. The area can be developed into concrete industrial tourism routes and is supported by government policies, advanced infrastructure, and international marketing strategies. These factors contribute to its ability to attract business travelers and high-value tourists, generate economic added value, strengthen local communities, and promote long-term sustainable tourism development.

Keywords: Industrial Tourism; Tourism Components; Tourism Potential;
Eastern Economic Corridor (EEC)

บทนำ

ในปัจจุบัน แนวโน้มการท่องเที่ยวของโลกได้เปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) ไปสู่การท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มหรือการท่องเที่ยวเฉพาะเรื่อง (Special Topic หรือ Niche Market) มากขึ้น อันเป็นผลมาจากพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ประสบการณ์เฉพาะด้านและคุณค่าที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวทั่วไป หนึ่งในรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีการเติบโตอย่างต่อเนื่องคือ การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ซึ่งหมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอุตสาหกรรม เช่น เมืองอุตสาหกรรม นิคมอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรม หรือแหล่งผลิตพลังงาน เพื่อเรียนรู้กระบวนการผลิต เทคโนโลยี นวัตกรรม และระบบการบริหารจัดการที่เป็นปัจจัยความสำเร็จของภาคอุตสาหกรรม (Rhama, 2022)

การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายไม่ได้จำกัดอยู่เพียงนักท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงนักลงทุน นักอุตสาหกรรม นักวิชาการ นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจการเรียนรู้เชิงลึกเกี่ยวกับอุตสาหกรรม โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบของพื้นที่อุตสาหกรรม เช่น โครงสร้างพื้นฐาน ระบบโลจิสติกส์ การคมนาคมขนส่ง การจัดการสิ่งแวดล้อม และศักยภาพของแรงงาน ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่สะท้อนถึงความพร้อมของพื้นที่ในการรองรับการดำเนินกิจกรรมทางอุตสาหกรรมและการลงทุนในระยะยาว (Saghafi, M., Ranjkesh, S., & Ghaderi, Z., 2023) อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมมิได้ขึ้นอยู่กับกิจกรรมด้านอุตสาหกรรมเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัยการบูรณาการทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอื่นในพื้นที่ เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวให้มีคุณค่าและความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น เมืองอุตสาหกรรมหรือพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมควรมีองค์ประกอบการท่องเที่ยวอื่น ๆ เช่น แหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ หรือการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพื่อสนับสนุนการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมให้มีความสมบูรณ์และตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างเหมาะสม การออกแบบประสบการณ์การเยี่ยมชมโรงงานมีบทบาทสำคัญต่อคุณค่าการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ซึ่ง Lee (2015) อธิบายว่าเกี่ยวข้องกับการจัดลำดับกิจกรรมและการสื่อสารข้อมูลในสถานที่จริง ขณะเดียวกัน งานวิจัยร่วมสมัย เช่น Douglas et al. (2024), Rahmafitria et al. (2023) และ Florido-Benítez (2023) เน้นว่าประสบการณ์ควรบูรณาการเทคโนโลยี ความปลอดภัย และความยั่งยืนเพื่อยกระดับคุณค่าการเรียนรู้และความพึงพอใจของผู้เยี่ยมชม

การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมยังมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับประเทศ เนื่องจากช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และความเข้าใจในภาคอุตสาหกรรม กระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น สร้างภาพลักษณ์และความเชื่อมั่นต่ออุตสาหกรรมของประเทศ สนับสนุนแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชน ตลอดจนช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกิจกรรมอุตสาหกรรมกับชุมชนโดยรอบพื้นที่ (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2567)

สำหรับประเทศไทย การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับโครงการระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ซึ่งเป็นนโยบายสำคัญของรัฐบาลในการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ผ่านการส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรมเป้าหมาย การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการเชื่อมโยงระบบโลจิสติกส์ โดยพื้นที่ EEC ครอบคลุมจังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดชลบุรี และจังหวัดระยอง ซึ่งล้วนเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านอุตสาหกรรมสูง และมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจและมูลค่าการลงทุนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2564)

จังหวัดระยองเป็นหนึ่งในจังหวัดหลักของพื้นที่ EEC ที่มีนิคมอุตสาหกรรมจำนวนมาก มีโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรองรับอุตสาหกรรมทุกระดับ และมีแรงงานที่มีคุณภาพในทุกระดับของโครงสร้างองค์กร ขณะเดียวกัน จังหวัดระยองยังเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวหลากหลาย ทั้งการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เชิงวัฒนธรรม เชิงประวัติศาสตร์ เชิงเกษตร และเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งสามารถนำมาบูรณาการเพื่อเสริมสร้างคุณค่าให้แก่การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมได้อย่างเหมาะสม โดยในปี พ.ศ. 2567 จังหวัดระยองมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติรวมเกือบ 4 ล้านคน และสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวมากกว่า 18,000 ล้านบาท สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการรองรับและพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ ๆ (กรมการท่องเที่ยว, 2567)

แม้ว่าพื้นที่ EEC จังหวัดระยองจะมีความพร้อมและศักยภาพสูงทั้งด้านอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว แต่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ดังกล่าวยังขาดการศึกษาที่เป็นระบบเกี่ยวกับองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมและศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมของพื้นที่ในมิติต่าง ๆ อันเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการกำหนดทิศทางและแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาวิจัยเรื่อง องค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง เพื่อสำรวจองค์ประกอบและประเมินศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมของพื้นที่ดังกล่าวอย่างเป็นระบบ อันจะเป็นข้อมูลนำไปสู่การเสนอแนวทางการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในภาพรวมที่มีความเหมาะสมในอนาคต ซึ่งสามารถใช้เป็นกรอบในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมให้เกิดประสิทธิภาพ สร้างคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนต่อพื้นที่ EEC จังหวัดระยองในระยะยาว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

2. เพื่อประเมินศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบการท่องเที่ยว (6A)

องค์ประกอบการท่องเที่ยว (6A) เป็นกรอบแนวคิดที่อธิบายปัจจัยสำคัญซึ่งช่วยขับเคลื่อนและพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 6 ประการ ดังนี้ 1) Attraction หรือสิ่งที่ดึงดูดใจในการมาท่องเที่ยว Florido-Benítez (2023) เป็นแหล่งทรัพยากรหรือจุดเด่นของพื้นที่ที่สร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางมาเยือน 2) Accessibility หรือการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว Rahmafitria et al. (2023) หมายถึงความสะดวกในการเดินทางและการเชื่อมโยงระบบคมนาคมที่เอื้อต่อการเข้าถึงพื้นที่ท่องเที่ยว 3) Amenities หรือสิ่งอำนวยความสะดวก Noonan (2023) เป็นบริการและสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ช่วยอำนวยความสะดวกและสร้างความสบายให้แก่นักท่องเที่ยว 4) Accommodation หรือการบริการที่พัก Camprubí & Garau-Vadell (2022) หมายถึงสถานที่ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ และส่งเสริมระยะเวลาในการท่องเที่ยว 5) Activities หรือกิจกรรมการท่องเที่ยว Douglas et al. (2024) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อสร้างประสบการณ์และคุณค่าให้แก่นักท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยว และ 6) Ancillary Services หรือการให้บริการเสริมอื่น ๆ Florido-Benítez (2023) หมายถึงบริการสนับสนุน เช่น การนำเที่ยว การให้ข้อมูล และการประสานงาน ที่ช่วยให้การท่องเที่ยวดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยองค์ประกอบการท่องเที่ยวทั้ง 6 ประการมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และเป็นพื้นฐานสำคัญในการประเมินความพร้อมและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

โดยองค์ประกอบการท่องเที่ยวทั้ง 6 ประการ จะช่วยกำหนดศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจ การเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก กิจกรรม ที่พัก และบริการสนับสนุน ซึ่งเชื่อมโยงกันเป็นกรอบประเมินความพร้อมของพื้นที่ท่องเที่ยวได้อย่างรอบด้าน งานวิจัยนี้นำส่วนองค์ประกอบ Attraction, Accessibility, Amenities, Activities และ Ancillary Services มาใช้ในการประเมินความพร้อมของพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง เพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม

2. ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม

ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม หมายถึงความพร้อมและความสามารถของพื้นที่อุตสาหกรรมในการพัฒนาและรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ โดยครอบคลุมศักยภาพด้านความดึงดูดใจของแหล่งอุตสาหกรรม ศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว ศักยภาพด้านการบริหารจัดการ ศักยภาพด้านกายภาพและกิจกรรม รวมถึงศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเดินทางและคุณค่าประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้กระบวนการผลิต เทคโนโลยี และนวัตกรรมจากสถานที่จริง อันก่อให้เกิดประโยชน์ด้านการเรียนรู้ การสร้างความเข้าใจในภาคอุตสาหกรรม และการส่งเสริมเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการสร้างภาพลักษณ์ ความเชื่อมั่น และความน่าเชื่อถือของอุตสาหกรรมในพื้นที่ รวมถึงการสนับสนุนแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม (Badia et al., 2024) นอกจากนี้

ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมยังมีบทบาทสำคัญในการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น การสร้างโอกาสในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ และการเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนในพื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาและบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมให้เกิดประสิทธิภาพและความยั่งยืนในระยะยาว

ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมเน้นความพร้อมของพื้นที่ในการรองรับกิจกรรมเรียนรู้จากสถานที่จริง ครอบคลุมความดึงดูดของโรงงาน โครงสร้างพื้นฐาน การบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ซึ่งส่งผลต่อประสบการณ์และความน่าเชื่อถือของพื้นที่ งานวิจัยนี้นำส่วนองค์ประกอบศักยภาพด้านความดึงดูดของแหล่งอุตสาหกรรม ความพร้อมด้านกายภาพ ระบบบริหารจัดการ และความร่วมมือหลายภาคส่วน มาใช้เพื่อวิเคราะห์ความสามารถของพื้นที่ EEC จังหวัดระยองในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม

3. การตรวจสอบศักยภาพทรัพยากรการท่องเที่ยว

การตรวจสอบศักยภาพการท่องเที่ยวเป็นกระบวนการประเมินความพร้อมและความเหมาะสมของทรัพยากรในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจลักษณะ ประเภท และชนิดของทรัพยากร ควบคู่กับการตรวจสอบและจัดทำรายงานทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งหลักการประเมินศักยภาพประกอบด้วยคุณภาพของทรัพยากร ความโดดเด่นของทรัพยากร อำนาจในการดึงดูดนักท่องเที่ยว และการมีฐานข้อมูลทรัพยากรท่องเที่ยว (Institute of Ecotourism, 2002) นอกจากนี้ การกำหนดศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวยังสามารถพิจารณาจากเกณฑ์เสริม เช่น คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว ความสะดวกในการเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพแวดล้อม ข้อจำกัดในการรองรับนักท่องเที่ยว และระดับความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบัน (Boonyaphak, 2007)

การตรวจสอบศักยภาพการท่องเที่ยวเน้นการประเมินคุณภาพ โดดเด่น คุณค่า ความสะดวกในการเข้าถึง และข้อจำกัดของทรัพยากร เพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ งานวิจัยนี้นำหลักในการประเมินส่วนองค์ประกอบคุณภาพทรัพยากร ความโดดเด่น ความสะดวกในการเข้าถึงและข้อจำกัดของพื้นที่ มาใช้ในการประเมินทรัพยากรของนิคมอุตสาหกรรม พื้นที่สีเขียว และชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง

4. การพัฒนาโครงการระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก

โครงการระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) เป็นนโยบายสำคัญของรัฐที่มุ่งพัฒนาพื้นที่ภาคตะวันออกให้เป็นฐานอุตสาหกรรมและศูนย์กลางเศรษฐกิจสมัยใหม่ผ่านการพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมาย โครงสร้างพื้นฐาน และระบบโลจิสติกส์ โดยเฉพาะจังหวัดระยองซึ่งมีนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานขนาดใหญ่จำนวนมาก ภายใต้บริบทดังกล่าว พื้นที่ EEC มีศักยภาพในการต่อยอดกิจกรรมอุตสาหกรรมสู่การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ผ่านการเรียนรู้กระบวนการผลิต เทคโนโลยี และ

นวัตกรรมในสถานที่จริง ซึ่งช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ด้านอุตสาหกรรม สร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในระยะยาว

แนวคิด EEC มุ่งยกระดับพื้นที่อุตสาหกรรมสมัยใหม่ผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยี เป้าหมายและระบบโลจิสติกส์ เพื่อสร้างฐานเศรษฐกิจและนวัตกรรมของประเทศ งานวิจัยนี้นำส่วนองค์ประกอบฐานอุตสาหกรรม โครงสร้างพื้นฐาน และอุตสาหกรรมเป้าหมายของ EEC มาใช้ในการอธิบายบริบทของจังหวัดระยอง และแสดงความเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาอุตสาหกรรมกับโอกาสในการจัดทำการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยนี้มีให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมมุมมองจากทุกภาคส่วน รวมจำนวนทั้งสิ้น 30 คน แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ 1) ภาครัฐหรือผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐซึ่งเป็นกลุ่มนโยบายและส่งเสริม จำนวน 6 คน 2) ภาคเอกชนหรือผู้แทนจากผู้ประกอบการ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ปฏิบัติและผู้บริหารโรงงาน จำนวน 9 คน 3) ภาคชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบและผู้มีส่วนร่วม จำนวน 5 คน 4) นักวิชาการ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและนักวิเคราะห์ จำนวน 6 คน และ 5) นักท่องเที่ยวหรือผู้มีโอกาสเป็นนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกลุ่มอุปสงค์ จำนวน 4 คน

2. พื้นที่ในการศึกษา

การวิจัยนี้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษาเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง ซึ่งเป็นหนึ่งในจังหวัดหลักของพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) โดยมุ่งศึกษาพื้นที่ที่มีนิคมอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรม และทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในบริบทของพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการศึกษาและสังเคราะห์ข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะคำถามแบบปลายเปิดที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

การวิจัย เพื่อศึกษาความคิดเห็นและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับองค์ประกอบและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ผู้วิจัยเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยมีประสบการณ์ความรู้ด้านการวิจัยและดำเนินการสร้างสัมพันธภาพและความไว้วางใจกับผู้ให้ข้อมูลก่อนการสัมภาษณ์ เพื่อเอื้อต่อการได้ข้อมูลเชิงลึกและตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย

2) การขออนุญาตและคัดเลือกพื้นที่ศึกษา ภายหลังจากที่ได้รับอนุมัติจริยธรรมการวิจัย ผู้วิจัยทำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชนและท้องถิ่น นักวิชาการ และนักท่องเที่ยวหรือผู้มีโอกาสเป็นนักท่องเที่ยว จำนวน 30 คน ในเขตอุตสาหกรรมพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง

3) การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งผู้วิจัยคัดเลือกพื้นที่ตามวัตถุประสงค์การวิจัย และดำเนินการขอความร่วมมือในการเข้าพื้นที่ ชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการวิจัยและขอความยินยอมในการบันทึกข้อมูล ดำเนินการสัมภาษณ์ครั้งละไม่เกิน 60 นาที และยุติการเก็บข้อมูลเมื่อข้อมูลมีความครบถ้วนหรือถึงจุดอิ่มตัว โดยทำการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลในสถานที่ที่เหมาะสม เงียบสงบ และปลอดภัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยนี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสังเคราะห์แก่นสาระ (themes) ตามแนวทางของ Braun, V., & Clarke, V. (2006) โดยผู้วิจัยเริ่มจากการถอดเทปและทำความคุ้นเคยกับข้อมูลผ่านการอ่านซ้ำหลายครั้ง เพื่อทำความเข้าใจเนื้อหา เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูล และลดทอนข้อมูลโดยไม่เปลี่ยนแปลงความหมาย จากนั้นจึงสร้างรหัสเริ่มต้นจากข้อมูลที่สะท้อนเกี่ยวกับประเด็นองค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม พร้อมจัดระเบียบและเปรียบเทียบรหัสเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยค้นหาและจัดกลุ่มรหัสที่มีความสัมพันธ์กันเพื่อพัฒนาเป็นแก่นสาระหลัก โดยทบทวนความสอดคล้องระหว่างแก่นสาระกับชุดข้อมูลทั้งหมดด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) และปรับแก้เมื่อพบความไม่สอดคล้อง เมื่อได้แก่นสาระที่ชัดเจนแล้ว ผู้วิจัยจึงกำหนดและตั้งชื่อแก่นสาระให้สะท้อนความหมายและความเฉพาะของข้อมูลแต่ละประเด็น ก่อนนำผลการวิเคราะห์มาสังเคราะห์และรายงานผลการศึกษาอย่างเป็นระบบตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมสามารถจำแนกได้ตามกรอบแนวคิดองค์ประกอบการท่องเที่ยว (6As) ดังนี้

1) Attraction (แหล่งดึงดูดการท่องเที่ยว) ผลการศึกษาพบว่า แหล่งดึงดูดสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง ได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมและศูนย์นวัตกรรมระดับประเทศ เช่น นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ซึ่งเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและพลังงานของประเทศ และพื้นที่วังจันทร์วัลเลย์ (EECi) ซึ่งเป็นแหล่งพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมขั้นสูง แหล่งดังกล่าวมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิต อุตสาหกรรมสีเขียว และนวัตกรรมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ นอกจากนี้ การเชื่อมโยงแหล่งอุตสาหกรรมกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง เช่น สวนผลไม้ ชุมชนประมงพื้นบ้าน แหล่งท่องเที่ยวทางทะเล และทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่ง ยังช่วยเพิ่มความหลากหลายของประสบการณ์การท่องเที่ยว และเสริมคุณค่าให้การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยองในภาพรวม

2) Accessibility (การเข้าถึง) ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ EEC จังหวัดระยองมีความโดดเด่นด้านการเข้าถึง เนื่องจากมีโครงสร้างพื้นฐานด้านคมนาคมและโลจิสติกส์ที่ครบถ้วนและทันสมัย ได้แก่ มอเตอร์เวย์เชื่อมกรุงเทพมหานคร–ระยอง สนามบินอู่ตะเภา และท่าเรือน้ำลึกมาบตาพุด ซึ่งเอื้อต่อการเดินทางของนักท่องเที่ยว นักธุรกิจ และนักลงทุน นอกจากนี้ ความเชื่อมโยงของโครงข่ายคมนาคมดังกล่าวยังช่วยสนับสนุนการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในรูปแบบการศึกษาดูงาน การเยี่ยมชมแหล่งอุตสาหกรรม และการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นในพื้นที่ ทำให้การเข้าถึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เสริมศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมของพื้นที่ EEC จังหวัดระยองในภาพรวม

3) Amenities (สิ่งอำนวยความสะดวก) ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ EEC จังหวัดระยองมีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานที่นักท่องเที่ยวคาดหวังและจำเป็นต่อการเดินทางท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมอย่างเพียงพอ โดยประกอบด้วย ร้านอาหารและสถานบริการอาหารในเขตเมืองและพื้นที่ใกล้นิคมอุตสาหกรรม ระบบสื่อสารและเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในพื้นที่อุตสาหกรรมและแหล่งท่องเที่ยว ระบบรักษาความปลอดภัยภายในนิคมอุตสาหกรรมและพื้นที่กิจกรรม รวมถึงบริการทางการแพทย์จากโรงพยาบาลและสถานพยาบาลของรัฐและเอกชน ซึ่งรองรับการเดินทางและการทำกิจกรรมศึกษาดูงานของนักท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความสะดวกสบาย ความมั่นใจ และความพึงพอใจในการเดินทางและการเข้าร่วมกิจกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยองในภาพรวม

4) Activities (กิจกรรมการท่องเที่ยว) ผลการศึกษาพบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยองมีความหลากหลายและสามารถจัดดำเนินการได้จริง โดยกิจกรรมสำคัญ ได้แก่ การศึกษาดูงานและเยี่ยมชมแหล่งอุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การเยี่ยมชมนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ท่าเรือน้ำลึกมาบตาพุด และโรงงานต้นแบบด้านพลังงานและอุตสาหกรรมสะอาด รวมถึง การเข้าชม

ศูนย์การเรียนรู้และนิทรรศการด้านพลังงาน เทคโนโลยี และนวัตกรรม เช่น ศูนย์เรียนรู้ด้านพลังงานของภาคอุตสาหกรรม และโครงการวังจันทร์วัลเลย์ (EECi) ซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการผลิตและนวัตกรรมอุตสาหกรรมโดยตรง นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมเชิงอุตสาหกรรมที่เชื่อมโยงกับชุมชนและการพักผ่อน เช่น กิจกรรม Open House โรงงาน กิจกรรม CSR การท่องเที่ยวชุมชนและเกษตรอุตสาหกรรม สวนผลไม้ และการเข้าร่วมงานเทศกาลหรือกิจกรรมพิเศษ รวมถึงการผสมผสานกิจกรรมพักผ่อนทางทะเลและธรรมชาติ เพื่อสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมที่ครบถ้วนและหลากหลายในพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง

5) Accommodation (ที่พัก) ผลการศึกษาพบว่า จังหวัดระยองมีความพร้อมด้านที่พักที่สามารถรองรับการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมได้อย่างเหมาะสม โดยมีสถานประกอบการที่พักหลากหลายระดับ ทั้งโรงแรมธุรกิจและโรงแรมระดับมาตรฐานสากลระดับ 4–5 ดาว โรงแรมระดับกลาง รีสอร์ทชายทะเล และที่พักเชิงสุขภาพ ซึ่งกระจายตัวอยู่ในเขตเมืองระยองและพื้นที่ใกล้นิคมอุตสาหกรรม ที่พักส่วนใหญ่มีมาตรฐานการให้บริการที่สอดคล้องกับการรองรับนักลงทุน นักธุรกิจ นักวิชาการ และนักท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ เช่น การมีห้องประชุม สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการทำงาน ระบบความปลอดภัย และการบริการระดับมืออาชีพ นอกจากนี้ ที่พักหลายแห่งได้รับการรับรองมาตรฐานด้านการท่องเที่ยวและการบริการ เช่น มาตรฐานโรงแรมของหน่วยงานภาครัฐ หรือมาตรฐานด้านความปลอดภัยและสุขอนามัย ซึ่งช่วยเสริมความเชื่อมั่นในการเข้าพัก ขณะเดียวกัน การมีที่พักที่เชื่อมโยงกับบริบทท้องถิ่น เช่น ที่พักชุมชนหรือโฮมสเตย์ ยังเป็นองค์ประกอบที่ช่วยเสริมประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพื้นที่ EEC จังหวัดระยองในภาพรวม

6) Ancillary Services (บริการสนับสนุน) ผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยองได้รับการสนับสนุนจากบริการเสริมที่ทำหน้าที่เป็นกลไกเบื้องหลังในการอำนวยความสะดวกและทำให้ประสบการณ์การท่องเที่ยวมีความต่อเนื่องและราบรื่นมากยิ่งขึ้น โดยบริการดังกล่าว ได้แก่ บริษัทนำเที่ยวและการจัดโปรแกรมศึกษาดูงานแหล่งอุตสาหกรรม การให้บริการมัคคุเทศก์หรือวิทยากรเฉพาะด้านอุตสาหกรรม การประสานงานการเข้าชมโรงงานและศูนย์การเรียนรู้ การจัดนิทรรศการและกิจกรรมประชาสัมพันธ์ด้านอุตสาหกรรมและนวัตกรรม รวมถึงบริการสนับสนุนด้านการเดินทางและโลจิสติกส์ เช่น รถเช่า รถรับส่งสนามบิน รถโดยสาร และบริการขนส่งในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีบริการเสริมด้านการอำนวยความสะดวกในการเดินทางของนักท่องเที่ยว เช่น ธนาคาร ตู้ ATM ระบบการชำระเงินอิเล็กทรอนิกส์ ซิมการ์ดและบริการอินเทอร์เน็ตสำหรับนักท่องเที่ยว ประกันภัยการเดินทาง และบริการช่วยเหลือด้านความปลอดภัย ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยองให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพในภาพรวม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อประเมินศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง พื้นที่ EEC จังหวัดระยองมีศักยภาพสูงในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม จากความเข้มแข็งด้านฐานอุตสาหกรรมและนวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัย รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจควบคู่การพักผ่อน และการสนับสนุนเชิงนโยบายอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ข้อมูล

ได้รับการยืนยันผ่านการสังเกตพื้นที่จริงและการสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งช่วยเพิ่มความเชื่อมั่นในความถูกต้องของข้อมูล โดยสามารถจำแนกศักยภาพได้ดังนี้

1) ศักยภาพด้านฐานอุตสาหกรรมและนวัตกรรมระดับประเทศ พื้นที่ EEC จังหวัดระยองมีศักยภาพโดดเด่นในฐานะศูนย์กลางนิคมอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมเทคโนโลยีขั้นสูงของประเทศ โดยเฉพาะนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและโครงการวังจันทร์วัลเลย์ (EECi) ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ได้อย่างเป็นรูปธรรม จากการสังเกตพื้นที่และการสนทนากลุ่มกับตัวแทนภาคเอกชนและนักวิชาการ พบว่า แหล่งอุตสาหกรรมดังกล่าวมีระบบความปลอดภัย มาตรฐานการจัดการ และศูนย์การเรียนรู้ที่พร้อมรองรับการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ทำให้สามารถออกแบบกิจกรรมศึกษาดูงานได้จริงและมีความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติ

2) ศักยภาพด้านโครงสร้างพื้นฐานและการเข้าถึง พื้นที่ EEC จังหวัดระยองมีโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมและโลจิสติกส์ที่เชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ ทั้งมอเตอร์เวย์ รถไฟความเร็วสูง และการเข้าถึงสนามบินอู่ตะเภา จากการสังเกตเส้นทางคมนาคมและการสนทนากลุ่มกับผู้ประกอบการท่องเที่ยว พบว่าโครงข่ายการเดินทางมีความสะดวก รองรับรถโดยสารและการเดินทางหมู่คณะได้ดี อีกทั้งยังมีจุดเชื่อมโยงระหว่างนิคมอุตสาหกรรม แหล่งท่องเที่ยว และศูนย์ประชุม ซึ่งยืนยันถึงความพร้อมในการจัดโปรแกรมศึกษาดูงานและกิจกรรมเชิงอุตสาหกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

3) ศักยภาพด้านรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจและการพักผ่อน (B-leisure) จังหวัดระยองถูกกำหนดบทบาทให้เป็นเมืองธุรกิจควบคู่การพักผ่อน ซึ่งสามารถผสานกิจกรรมศึกษาดูงานกับการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและนันทนาการได้ ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มกับผู้ประกอบการโรงแรมและภาคบริการ สะท้อนว่าความต้องการตลาด B-leisure เพิ่มสูงขึ้น และสถานประกอบการในพื้นที่มีความพร้อมทั้งด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ห้องประชุม และการรองรับนักท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ ช่วยเสริมความเป็นไปได้ในการจัดกิจกรรมไมซ์ควบคู่การท่องเที่ยวอย่างครบวงจร

4) ศักยภาพด้านความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวและการเชื่อมโยงพื้นที่ โดยพื้นที่ EEC จังหวัดระยองมีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย ทั้งเชิงอุตสาหกรรม นวัตกรรม เกษตร ธรรมชาติ และวัฒนธรรม ซึ่งสามารถจัดเป็นเส้นทางท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่อง จากการสังเกตพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและการสนทนากลุ่มกับภาคชุมชน พบว่า เส้นทางเชื่อมโยงระหว่างนิคมอุตสาหกรรม สวนผลไม้ และแหล่งท่องเที่ยวชายฝั่งสามารถจัดเป็นแพ็กเกจท่องเที่ยวแบบครบวงจรได้จริง อีกทั้งชุมชนยังมีศักยภาพในการร่วมจัดกิจกรรมเรียนรู้ทำให้เกิดประสบการณ์การท่องเที่ยวที่หลากหลายและมีอัตลักษณ์ของพื้นที่

5) ศักยภาพด้านนโยบาย แผนพัฒนาและการสนับสนุนจากภาครัฐ การท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC ได้รับการผลักดันจากนโยบายระดับชาติและแผนพัฒนาภาคตะวันออกที่ชัดเจนข้อมูลจากการสนทนากลุ่มกับหน่วยงานรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชี้ว่า นโยบายเหล่านี้มีการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งการลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน การยกระดับแหล่งท่องเที่ยว และการจัดตั้งกองทุนด้านสิ่งแวดล้อม ช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ประกอบการและนักลงทุนในพื้นที่

6) ศักยภาพด้านการตลาดและภาพลักษณ์ระดับนานาชาติ พื้นที่ EEC จังหวัดระยองมีทิศทางการตลาดที่มุ่งสู่ภาพลักษณ์ “BIZ & Leisure Destination” พร้อมรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มรายได้ดีและผู้ประกอบการอุตสาหกรรมจากการสนทนากลุ่มกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์ท้องถิ่น พบว่า ภาพลักษณ์ด้านนวัตกรรม เทคโนโลยี และโรงงานสีเขียวได้รับการยอมรับในวงกว้าง อีกทั้งตลาดต่างประเทศยังให้ความสนใจเส้นทางการเรียนรู้ด้านอุตสาหกรรม ซึ่งสามารถต่อยอดสู่การทำการตลาดระดับสากลได้ในอนาคต

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง แสดงให้เห็นว่า พื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง มีองค์ประกอบและศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมได้อย่างครบถ้วนและเป็นระบบ พื้นที่ดังกล่าวมีความพร้อมทั้งในเชิงทรัพยากร โครงสร้างพื้นฐาน และกลไกสนับสนุน ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดองค์ประกอบการท่องเที่ยว (6As) และแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ (Area-based Tourism Development) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประพัฒชนม์ จริยะพันธุ์ และรัชพงษ์ กลิ่นศรีสุข (2562) ที่ศึกษาโครงการการวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่าเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่การเป็น Smart tourism destination ในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) โดยเสนอแนวคิดการพัฒนาปลายทางท่องเที่ยวผ่านการเชื่อมโยงทุนพื้นที่และการบูรณาการผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตลอดห่วงโซ่คุณค่าการท่องเที่ยวในพื้นที่ EEC รวมทั้งสอดคล้องกับ งานวิจัยของ พนิดา งามจรัสศรีวิชัย และกมลพร กัลยาณมิตร (2563) ที่ได้ศึกษาการนำโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ไปปฏิบัติ โดยได้ให้ข้อเสนอว่าการขับเคลื่อน EEC ให้เกิดผลสัมฤทธิ์จำเป็นต้องอาศัยกลไกความร่วมมือจากหลายภาคส่วนในระดับพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม

ในด้านแหล่งดึงดูดการท่องเที่ยว (Attraction) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า นิคมอุตสาหกรรมและศูนย์นวัตกรรมระดับประเทศ เช่น นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด และพื้นที่วังจันทร์วัลเลย์ (EECi) มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ด้านกระบวนการผลิต เทคโนโลยี และนวัตกรรมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ โดยควรมุ่งเน้นการออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Lee (2015) ที่ชี้ให้เห็นว่าการออกแบบประสบการณ์การเยี่ยมชมมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโรงงาน นอกจากนี้การผสานแหล่งท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมเข้ากับแหล่งท่องเที่ยวประเภทอื่นในพื้นที่ผ่านการจัดเส้นทางท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Saghafi et al. (2023) ที่เสนอว่าการเชื่อมโยงแหล่งอุตสาหกรรมกับแหล่งท่องเที่ยวชุมชน วัฒนธรรม และธรรมชาติ ช่วยเพิ่มคุณค่าและความน่าสนใจของการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในระดับพื้นที่

ในด้านการเข้าถึง (Accessibility) แม้พื้นที่ EEC จังหวัดระยองจะมีความได้เปรียบด้านโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมและโลจิสติกส์ที่ทันสมัย แต่ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการบริหารจัดการเส้นทางและช่วงเวลาการเข้าชมแหล่งอุตสาหกรรมให้เหมาะสม เพื่อลดผลกระทบต่อกระบวนการผลิต ซึ่งสอดคล้อง

กับงานศึกษาของ Saghafi et al. (2023) ที่เน้นบทบาทของการจัดการการเข้าถึงและเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมต่อความยั่งยืนของพื้นที่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ขณะเดียวกัน Badia et al. (2024) สนับสนุนว่าการเชื่อมโยงแหล่งอุตสาหกรรมกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นผ่านเส้นทางที่ชัดเจนช่วยเพิ่มประสิทธิภาพโครงสร้างพื้นฐาน ลดความแออัดและยกระดับประสบการณ์การท่องเที่ยวโดยรวม

นอกจากนี้ ในด้านสิ่งอำนวยความสะดวก กิจกรรม และบริการสนับสนุน (Amenities, Activities และ Ancillary Services) ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมของพื้นที่ในการรองรับนักท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม การยกระดับคุณภาพกิจกรรมควรมุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรเฉพาะทาง เช่น มัคคุเทศก์หรือวิทยากรด้านอุตสาหกรรมที่สามารถถ่ายทอดข้อมูลเชิงเทคนิคได้อย่างเข้าใจง่าย ควบคู่กับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เช่น สื่อเสมือนจริง (Virtual Tour) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารและลดข้อจำกัดด้านความปลอดภัย ขณะเดียวกัน ควรส่งเสริมบริการเสริมและกิจกรรมเฉพาะด้าน เช่น ศูนย์ข้อมูล โปรแกรมศึกษาดูงาน และระบบอำนวยความสะดวก เพื่อยกระดับประสบการณ์และคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมโดยรวม

ในเชิงศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมโดยรวม จังหวัดระยองมีความได้เปรียบจากการเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมและนวัตกรรมระดับประเทศภายใต้พื้นที่ EEC ควบคู่กับบทบาทการเป็นเมืองธุรกิจและการพักผ่อน (BIZ City) ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบธุรกิจควบคู่การพักผ่อน (B-leisure) โดยมีฐานรองรับจากโครงสร้างพื้นฐานและกิจกรรมไมซ์ที่พร้อมใช้งาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เขมรัฐ เสริมสมบูรณ์ และเกิดศิริ เจริญวิศาล (2565) ที่ศึกษารูปแบบการ ท่องเที่ยวเชิงธุรกิจในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) โดยพบว่าการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจและตลาด B-leisure เป็นกลไกสำคัญในการสร้างรายได้และกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่ EEC อย่างไรก็ตาม การยกระดับศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในระยะยาวจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการจัดการเชิงบูรณาการและการสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ลดความซ้ำซ้อน และเอื้อต่อการกระจายประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเหมาะสมในระดับพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กันยรัตน์ ไมยรัตน์ (2564) เรื่องโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) กับบทบาทและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย โดยได้ให้ข้อเสนอว่าการพัฒนา EEC ให้เกิดความยั่งยืนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่และบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะผู้ร่วมขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์ ขณะเดียวกัน การกำหนดบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในห่วงโซ่คุณค่าการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม เช่น การเชื่อมโยงกิจกรรมท่องเที่ยวกับผลิตภัณฑ์และบริการชุมชน ถือเป็นกลไกสำคัญในการป้องกันการพัฒนาแบบกระจุกตัวและส่งเสริมความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในระดับพื้นที่ (Badia et al., 2024)

ในด้านการตลาดและภาพลักษณ์ระดับนานาชาติ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง ควรมุ่งเน้นการสื่อสารอัตลักษณ์ของพื้นที่ในฐานะแหล่งเรียนรู้ด้านนวัตกรรมและอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ควบคู่กับการบูรณาการประเด็นความยั่งยืน สิ่งแวดล้อม และความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อสร้างความแตกต่างและสอดคล้องกับแนวโน้มการท่องเที่ยวคุณภาพระดับสากล ขณะเดียวกันการสื่อสาร

เชิงภาพลักษณ์จำเป็นต้องคำนึงถึงมิติการรับรู้ของประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กาญจนา ทารินทร์ (2561) ที่ศึกษาเรื่องการเปิดรับข่าวสารการรับรู้และความคาดหวังที่มีต่อโครงการพัฒนา EEC โดยชี้ว่าการเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์กับการรับรู้และความคาดหวังต่อโครงการ EEC จะช่วยยกระดับการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมให้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของพื้นที่ในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

บทความวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบด้านองค์ความรู้ที่สำคัญ คือ กรอบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง ดังนี้

ภาพที่ 1 B Leisure City

กรอบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมเชิงพื้นที่ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) จังหวัดระยอง โดยเริ่มจากการใช้ฐานทรัพยากรอุตสาหกรรมและนวัตกรรมของพื้นที่ ควบคู่กับความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมและโลจิสติกส์ เป็นปัจจัยตั้งต้นในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จากนั้นนำองค์ประกอบการท่องเที่ยวตามกรอบแนวคิด 6As และการมีส่วนร่วมของชุมชนมาบูรณาการร่วมกับการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชน เพื่อยกระดับการจัดการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในรูปแบบธุรกิจควบคู่การพักผ่อน (B-Leisure City) กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่ผลลัพธ์เชิงพื้นที่

ที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ การกระจายประโยชน์สู่ท้องถิ่น การลดการพัฒนาแบบกระจุกตัว และการเสริมสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ EEC จังหวัดระยองในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “องค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมแบบบูรณาการระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนท้องถิ่น โดยกำหนดบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานและกระจายประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

2) ควรยกระดับการออกแบบกิจกรรมและเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมให้ตอบสนองกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย โดยเน้นการเรียนรู้ด้านกระบวนการผลิต เทคโนโลยี นวัตกรรม และอุตสาหกรรมสีเขียว พร้อมเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทอื่นในพื้นที่ เพื่อเพิ่มมูลค่าและสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวที่สมดุล

3) ควรพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม ควบคู่กับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสื่อสาร ถ่ายทอดองค์ความรู้ และจัดการความปลอดภัย เพื่อยกระดับคุณภาพบริการและเสริมสร้างความเชื่อมั่นในการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC จังหวัดระยอง

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

1) ควรขยายการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมไปยังพื้นที่ EEC จังหวัดอื่น เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนา ปัจจัยความสำเร็จ และกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในบริบทพื้นที่อุตสาหกรรมที่แตกต่างกัน

2) ควรพัฒนาการวิจัยแบบผสมผสาน โดยศึกษาเชิงปริมาณควบคู่เชิงคุณภาพ เพื่อวิเคราะห์ความพึงพอใจ พฤติกรรม และความต้องการของนักท่องเที่ยว รวมถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระยะยาว เพื่อสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3) ควรศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรม เช่น Virtual Tour และ Smart Tourism ต่อประสบการณ์นักท่องเที่ยวและประสิทธิภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม

เอกสารอ้างอิง

กรมการท่องเที่ยว. (2567). *รายงานสถานการณ์และทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมการท่องเที่ยว.

กาญจนา ทารินทร์. (2561). *แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งหนึ่ง.

กันยรัตน์ ไมยรัตน์. (2564). บทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการ. *วารสารการบริหารการพัฒนา,* 12(2), 45–62.

เขมรัฐ เสริมสมบูรณ์, และเกิดศิริ เจริญวิศาล. (2565). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจควบคู่การพักผ่อน (B-leisure) ในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก. *วารสารการท่องเที่ยวและการบริการ*, 17(1), 23–40.

ประพัฒชนม์ จริยะพันธุ์, และรัชพงษ์ กลิ่นศรีสุข. (2562). ศักยภาพและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรมในประเทศไทย. *วารสารการท่องเที่ยวไทย*, 14(2), 55–70.

พนิดา งามจรัสศรีวิชัย, และกมลพร กัลยาณมิตร. (2563). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก. *วารสารรัฐศาสตร์และการพัฒนา*, 8(1), 89–105.

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก. (2567). *แผนพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. (2564). *นโยบายและแนวทางการส่งเสริมการลงทุนในพื้นที่ EEC*. กรุงเทพฯ: BOI.

Badia, F., Del Chiappa, G., & Garau-Vadell, J. B. (2024). Community involvement and value creation in industrial tourism destinations. *Journal of Sustainable Tourism*, 32(1), 1–18.

Boonyaphak, W. (2007). The impact of tourism industry on cultural heritage. *Tourism Journal,* 4(October), 31–38.

Camprubí, R., & Garau-Vadell, J. B. (2022). Industrial tourism as a tool for regional development. *Tourism Planning & Development,* 19(3), 257–273.

Douglas, A., Lubbe, B., & Van Rooyen, R. (2024). Industrial tourism and sustainable destination management. *Tourism Management Perspectives*, 49, 101–115.

Florido-Benítez, L. (2023). Industrial tourism as a strategy for economic diversification. *Sustainability*, 15(6), 1–17.

Institute of Ecotourism. (2002). *Strategic assessment of the impact on the environment and tourism*. Bangkok: Institute of Ecotourism, Srinakharinwirot University.

Lee, C. F. (2015). Tourist satisfaction with factory tour experiences. *Journal of Tourism Research,* 17(2), 135-150.

Noonan, D. (2023). Industrial heritage and tourism development. *International Journal of Heritage Studies,* 29(4), 389–404.

Rahmafitria, F., Pearce, P. L., Oktadiana, H., & Putro, H. P. N. (2023). Industrial tourism and learning experiences. *Tourism Recreation Research,* 48(2), 210–224.

Rhama, B. (2022). Industrial tourism and innovation-based destinations. *Journal of Tourism Futures,* 8(3), 301–315.

Saghafi, M., Ranjkesh, S., & Ghaderi, Z. (2023). Managing industrial tourism routes for sustainable regional development. *Journal of Sustainable Tourism,* 31(5), 987–1004.

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ภายใต้กรอบพุทธธรรม ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

PUBLIC PARTICIPATION IN THE MANAGEMENT OF SINGHSUTHAWAT TEMPLE (WAT LUANG PHO NOI) UNDER A BUDDHIST ETHICAL FRAMEWORK, BAN PANG SUBDISTRICT, BANG SAI DISTRICT, PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA PROVINCE

สุภัชชา ทับโตดี[1], ไททัศน์ มาลา[2]

Suphatcha Thaptodee[1], Titus Mala[2]

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จังหวัดปทุมธานี, ประเทศไทย[1-2]

Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathum Thani Province, Thailand[1-2]

Corresponding Author E-mail: Suphatcha.thap@vru.ac.th

Received 13 January 2026; Revised 2 February 2026; Accepted 19 March 2026

****

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ภายใต้กรอบพุทธธรรม ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สุภัชชา ทับโตดี, ไททัศน์ มาลา

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวมถึงแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนภายใต้กรอบพุทธธรรม โดยใช้หลักสังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 และอปริหานิยธรรม7เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ การวิจัยเป็นแบบเชิงสำรวจ กลุ่มตัวอย่างคือประชาชนในพื้นที่ จำนวน 249 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว

ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดโดยรวมอยู่ในระดับน้อย โดยประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุดในด้านการรับผลประโยชน์ ขณะที่ด้านการตัดสินใจและการตรวจสอบประเมินผลมีระดับการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด นอกจากนี้ ระดับการศึกษาและรายได้เฉลี่ยต่อเดือนที่แตกต่างกันส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าการบริหารจัดการวัดยังขาดกลไกที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมเชิงโครงสร้างของประชาชน เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบพุทธธรรม พบว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมควรยึดหลักเมตตา กรุณา การเอื้อเฟื้อเกื้อกูล และการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีบทบาทร่วมในการตัดสินใจและตรวจสอบ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจ ความสามัคคี และทำให้วัดสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและสังคมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การบริหารจัดการวัด; การมีส่วนร่วมของชุมชน; พุทธธรรมสังคหวัตถุ 4; พรหมวิหาร 4; อปริหานิยธรรม 7

PUBLIC PARTICIPATION IN THE MANAGEMENT OF SINGHSUTHAWAT TEMPLE (WAT LUANG PHO NOI) UNDER A BUDDHIST ETHICAL FRAMEWORK, BAN PANG SUBDISTRICT, BANG SAI DISTRICT, PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA PROVINCE

Suphatcha Thaptodee, Titus Mala

Abstract

This research article aims to examine the level and forms of public participation in the management of Wat Sing Suthawat (Wat Luang Pho Wat Noi), located in Ban Paeng Subdistrict, Bang Sai District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, as well as to propose guidelines for enhancing public participation under a Buddhist ethical framework. The analytical framework is based on the principles of the Four Bases of Social Solidarity (Saṅgahavatthu 4), the Four Divine Abodes (Brahmavihāra 4), and the Seven Conditions of Non-decline (Aparihāniyadhamma 7). This study employed a survey research design. The sample consisted of 249 local residents. Data were analyzed using descriptive statistics and one-way analysis of variance (ANOVA).

The findings revealed that the overall level of public participation in temple management was at a low level. Public participation was highest in terms of benefit sharing, while participation in decision-making and monitoring and evaluation was at the lowest level. In addition, differences in educational attainment and average monthly income had a statistically significant effect on the level of public participation. The results indicate that temple management lacks structural mechanisms that effectively facilitate public participation. When considered within the Buddhist ethical framework, the promotion of public participation should emphasize the principles of loving-kindness (mettā), compassion (karuṇā), mutual support, and the provision of opportunities for community members to engage in decision-making and monitoring processes. Such an approach would help foster trust, social harmony, and enable the temple to function sustainably as both a spiritual and social center of the community.

Keywords: Temple Administration; Community Participation Buddhist Principles; Sangahavatthu; Brahmavihara; Aparihaniyadhamma

บทนำ

ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางในการหล่อหลอมวิถีชีวิต วัฒนธรรม และค่านิยมของสังคมมาอย่างยาวนาน วัด จึงเป็นสถาบันหลักที่มีบทบาทสำคัญทั้งด้านศาสนา การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม และการเป็นศูนย์กลางของชุมชน ปัจจุบันประเทศไทยมีวัดกว่า 43,000 แห่งทั่วประเทศ (ข้อมูลวัดและพระทั่วประเทศ, 2566) โดยวัดมีสถานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2535 มีเจ้าอาวาสทำหน้าที่เป็นผู้แทนทางกฎหมายและผู้บริหารจัดการวัด ซึ่งการบริหารวัดจำเป็นต้องอาศัยระบบบริหารที่มีประสิทธิภาพ เช่น หลักการ POSTCORB เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง

นอกจากระบบการบริหารแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนใน ท้องถิ่นถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่วัด การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และติดตามประเมินผล จะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมและความไว้วางใจระหว่างวัดกับชุมชน (กฤติกา ชนะกุล และนฤมล เจริญใจ, 2564) ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะ หลักสังคหวัตถุ 4 ที่เน้นการเอื้อเพื้อเกื้อกูล และหลักพรหมวิหาร4 ที่มุ่งเน้นเมตตา กรุณา ความเสมอภาคในการอยู่ร่วมกันและอปริหานิยธรรม7ที่เน้นการประชุมปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอ การรับฟังความคิดเห็นของหมู่คณะ และการเคารพมติร่วมกัน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของความมั่นคงและความไม่เสื่อมขององค์กร อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่ชุมชนวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะกระบวนการคัดเลือกคณะกรรมการวัดและการรับรู้ข้อมูลด้านงบประมาณ ซึ่งอาจส่งผลให้ประชาชนภายนอกขาดความเข้าใจและเกิดข้อสงสัยต่อการบริหารจัดการวัด

ดังนั้นจากที่มาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธใน ด้านต่าง ๆ อาทิ งานบุคคล งานธุรการ งานการเงินบัญชี และงานด้านอาคารสถานที่ โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนอย่างยั่งยืน และคงไว้ซึ่งคุณค่าของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

3. เพื่อศึกษาแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้เลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่จะมุ่งค้นหาและพัฒนาข้อมูลมาตรวัดความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ ที่สามารถวัดลักษณะและพฤติกรรมเป็นตัวเลขได้ด้วยวิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) กับประชากรและกลุ่มตัวอย่างประชากรตลอดจนแจกแบบสอบถาม ประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วน ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากเป็นประชากรในพื้นที่บริเวณวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) จึงเหมาะสมในการศึกษาเพื่อสะท้อนพฤติกรรมและระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ประชาชน ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 665 คน โดยผู้วิจัยกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างเพื่อใช้เก็บข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้วิธีการคำนวณประชากรกลุ่มตัวอย่างแบบทราบจำนวนประชากรของ ทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane,1973) เพื่อกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากประชากรทั้งหมดโดยมีค่าความคาดเคลื่อนอยู่ที่ระดับ 5 % ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 249 คน และวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Probability Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสอบถาม(Questionnaire) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยผ่านการพิจารณาจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบแบบสอบถาม จำนวน 3 คน โดยแบบสอบถามดังกล่าวประกอบด้วยคำถามแบบปลายเปิด (Open-Ended Questions) และ คำถามแบบปลายปิด (Close-Ended Questions) โดยแบ่งโครงสร้างคำถาม ประกอบด้วย 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป เป็นลักษณะคำถามชนิดเลือกตอบ (Check list) ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาในการอาศัย

ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับ การมีส่วนร่วมของประชาชน ลักษณะของแบบสอบถามชนิดจัดอันดับคุณภาพ 5 ระดับ

ตอนที่ 3 เป็นข้อมูลคำถามปลายเปิดของข้อเสนอแนะในการมีส่วนร่วมของประชาชน

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการแจกแบบสอบถามจำนวน 249 ชุด โดยการใช้แบบสอบถาม Google Form ให้กับประชาชน ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่าง เมื่อได้รับคำตอบจากแบบสอบถามแล้ว ผู้วิจัยจะดำเนินการตรวจสอบความถูกต้อง และนำข้อมูลที่ได้ไปทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถาม โดยนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ในเชิงสถิติด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์มาประมวลผลและจัดทำตารางการวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อนำเสนอข้อมูลและสรุปผลการวิจัย ดังนี้

1. สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2. การทดสอบสมมติฐานการวิจัยใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way - ANOVA) เพื่อการทดสอบสมมติฐานและวิเคราะห์ความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธี LSD

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ สรุปดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ(วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง รองลงมาคือเพศชาย และกลุ่ม LGBTQ+ ตามลำดับ กลุ่มอายุที่มีสัดส่วนมากที่สุดคือช่วงอายุ 21–30 ปี รองลงมาคือช่วงอายุ 31–40 ปี ขณะที่กลุ่มอายุต่ำกว่า 20 ปี และกลุ่มอายุ 41 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนลดหลั่นกันลงมา สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในวัยแรงงานและวัยต้นของการมีบทบาททางสังคม

ในด้านระดับการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อยู่ในระดับมัธยมศึกษา/ปวช. หรือเทียบเท่า รองลงมาคือระดับปริญญาตรี และระดับอนุปริญญา/ปวส. ขณะที่ระดับประถมศึกษาและระดับสูงกว่าปริญญาตรีมีสัดส่วนน้อยกว่า สะท้อนถึงโครงสร้างทางการศึกษาของประชาชนในพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลาย แต่ยังคงกระจุกตัวอยู่ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานถึงระดับอุดมศึกษาตอนต้น

สำหรับด้านอาชีพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปหรือค้าขาย รองลงมาคือเกษตรกร ธุรกิจส่วนตัว และกลุ่มที่รับราชการหรือเป็นบุคลากรของรัฐ ขณะเดียวกันยังมีกลุ่มประชาชนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพอยู่ในสัดส่วนหนึ่ง ซึ่งสะท้อนลักษณะเศรษฐกิจชุมชนที่พึ่งพาแรงงานและอาชีพอิสระเป็นหลัก

ด้านรายได้เฉลี่ยต่อเดือน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อยู่ในช่วงรายได้ระดับต่ำถึงปานกลาง โดยมีรายได้เฉลี่ยระหว่าง 10,001–20,000 บาทเป็นสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาคือกลุ่มที่มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท และกลุ่มรายได้ปานกลาง ขณะที่กลุ่มที่มีรายได้สูงกว่า 40,000 บาทต่อเดือนมีเพียงส่วนน้อยมาก สะท้อนถึงระดับรายได้ของประชาชนในพื้นที่ซึ่งยังอยู่ในระดับจำกัด

เมื่อพิจารณาระยะเวลาการอยู่อาศัยในพื้นที่ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลานานมากกว่า 21 ปี รองลงมาคือกลุ่มที่อยู่อาศัยระหว่าง 11–20 ปี ขณะที่ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ไม่เกิน 10 ปีมีสัดส่วนน้อย แสดงให้เห็นถึงลักษณะของชุมชนที่มีความผูกพันและความต่อเนื่องของประชากรในพื้นที่ ซึ่งมีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดและกิจกรรมของชุมชน

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดวัดสิงห์สุธาวาธ(วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในภาพรวมอยู่ในระดับน้อย (M = 2.03, SD = .61) เมื่อพิจารณาตามรายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยอยู่ใน ระดับปานกลาง (M = 2.63, SD = .94) รองลงมาคือ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อย (M = 2.22, SD = .69) ถัดมา ด้านการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและประเมินผล มี

ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อย (M = 1.96, SD = .62) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อย (M = 2.23, SD = .62) ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ(วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และระยะเวลาในการพักอาศัย พบว่าปัจจัยด้านระดับการศึกษา รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ต่างกันมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 ซึ่งยอมรับสมมติฐานการวิจัย

ปัจจัยด้านระดับการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ระดับการศึกษามีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยเฉพาะในด้านการตัดสินใจและด้านการดำเนินการ ขณะที่ด้านการรับผลประโยชน์และด้านการตรวจสอบและประเมินผลไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้ กลุ่มที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรีมีระดับการมีส่วนร่วมสูงกว่ากลุ่มอื่นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในด้านการตัดสินใจและการดำเนินการ ในขณะที่กลุ่มที่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษา/ปวช. หรือเทียบเท่ามีระดับการมีส่วนร่วมต่ำกว่า สะท้อนให้เห็นว่าระดับการศึกษาที่สูงขึ้นส่งผลต่อความสามารถในการมีส่วนร่วมเชิงนโยบายและการปฏิบัติในการบริหารจัดการวัด

ปัจจัยด้านรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ผลการวิจัยพบว่า รายได้เฉลี่ยต่อเดือนมีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดโดยรวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยเฉพาะในด้านการตรวจสอบและประเมินผล ขณะที่ด้านการตัดสินใจ การดำเนินการ และการรับผลประโยชน์ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อพิจารณาในภาพรวม พบว่ากลุ่มที่มีรายได้ค่อนข้างสูงมีแนวโน้มในการมีส่วนร่วมด้านการตรวจสอบและประเมินผลมากกว่ากลุ่มรายได้อื่น ขณะที่กลุ่มรายได้ระดับต่ำถึงปานกลางมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน สะท้อนให้เห็นว่าความมั่นคงทางเศรษฐกิจอาจเอื้อต่อบทบาทในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของวัด

ปัจจัยด้านระยะเวลาการอาศัยอยู่ในพื้นที่ ผลการวิจัยพบว่า ระยะเวลาการอาศัยอยู่ในพื้นที่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทุกด้านและในภาพรวม โดยกลุ่มที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลานานมากกว่า 21 ปี มีระดับการมีส่วนร่วมสูงกว่ากลุ่มอื่นในทุกมิติ ได้แก่ ด้านการตัดสินใจ การดำเนินการ การรับผลประโยชน์ และการตรวจสอบและประเมินผล ขณะที่กลุ่มที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลาสั้นกว่ามีระดับการมีส่วนร่วมต่ำกว่าอย่างชัดเจน ผลการวิจัยนี้สะท้อนถึงความผูกพัน ความไว้วางใจ และความเข้าใจในบริบทของชุมชนที่เพิ่มขึ้นตามระยะเวลาการอยู่อาศัย ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัด

ปัจจัยส่วนบุคคลด้านเพศ อายุ และอาชีพ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านเพศ อายุ และอาชีพที่แตกต่างกัน ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) อย่างมี

นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยในประเด็นดังกล่าว และไม่มีความจำเป็นต้องวิเคราะห์เปรียบเทียบรายคู่เพิ่มเติม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธอยู่ในระดับน้อย โดยเฉพาะในด้านการวางแผน การตัดสินใจ และการตรวจสอบประเมินผล ขณะที่ด้านการรับผลประโยชน์อยู่ในระดับปานกลาง แสดงให้เห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังคงมีบทบาทจำกัดในระดับโครงสร้างหรือเชิงนโยบายของวัด ดังนั้น ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังต่อไปนี้

1) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านการตัดสินใจ การดำเนินการ และการรับผลประโยชน์ วัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ควรส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการบริหารจัดการวัดอย่างเป็นระบบ โดยจัดให้มีเวทีประชาคมหรือการประชุมรับฟังความคิดเห็นของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เสนอแนวคิด แสดงความคิดเห็น และร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินกิจกรรมของวัดในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชุมชน การดำเนินการดังกล่าวจะช่วยลดช่องว่างระหว่างวัดกับประชาชน และส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับการตัดสินใจมากยิ่งขึ้น ซึ่งแนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับหลัก สังคหวัตถุ 4 โดยเฉพาะ ปิยวาจา และ สมานัตตตา ซึ่งเน้นการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์และการปฏิบัติต่อกันด้วยความเสมอภาค อันจะช่วยให้ประชาชนรู้สึกว่าตนมีคุณค่าและมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการวัด นอกจากนี้ วัดควรจัดกิจกรรมอบรมหรือให้ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของประชาชนในการบริหารจัดการวัด การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ และการใช้ทรัพยากรของวัดให้เกิดประโยชน์ร่วมแก่ชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมืออย่างต่อเนื่องระหว่างวัดและชุมชนในระยะยาว

2) การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการตรวจสอบและประเมินผลอย่างโปร่งใส วัดควรพัฒนากลไกที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานของวัดอย่างเหมาะสม เช่น การเปิดเผยข้อมูลด้านการบริหารจัดการ รายรับรายจ่าย แผนงาน และผลการดำเนินกิจกรรม ผ่านช่องทางที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย ทั้งในรูปแบบป้ายประชาสัมพันธ์ การประชุมชุมชน หรือสื่อออนไลน์ การดำเนินการดังกล่าวจะช่วยสร้างความโปร่งใส ความเชื่อมั่น และลดข้อสงสัยที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการบริหารจัดการวัด ซึ่งแนวทางนี้สอดคล้องกับหลัก อปริหานิยธรรม 7 ที่เน้นการประชุมปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอ การรับฟังความคิดเห็นของหมู่คณะ และการเคารพมติร่วมกัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของความไม่เสื่อมขององค์กรทางศาสนาและชุมชน นอกจากนี้ การที่ผู้นำสงฆ์และคณะกรรมการวัดแสดงออกถึง พรหมวิหาร 4 โดยเฉพาะ เมตตา และ อุเบกขา ในการบริหารจัดการ จะช่วยให้การตรวจสอบและประเมินผลเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง และเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างจริงจังและยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยรวมอยู่ในระดับน้อย โดยประชาชนมีส่วนร่วมด้านการรับผลประโยชน์และด้านการดำเนินการมากกว่าด้านการตัดสินใจและด้านการตรวจสอบและประเมินผล สะท้อนให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนยังคงอยู่ในลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรมทั่วไป มากกว่าการมีบทบาทในเชิงนโยบายและการกำกับติดตาม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ(พระครูวิศิษฏ์ สรการ และจักรพันธ์ ส่องแสง, 2563) ที่พบว่าการมีส่วนร่วมด้านการวางแผนและการประเมินผลมีระดับต่ำกว่าด้านการดำเนินการ เมื่อพิจารณาผลการวิจัยผ่านกรอบ สังคหวัตถุ 4 พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมที่จำกัดในด้านการตัดสินใจสะท้อนถึงการขาด สมานัตตตา และ ปิยวาจา ในกระบวนการสื่อสารระหว่างวัดกับประชาชน กล่าวคือ ประชาชนอาจยังไม่รู้สึกถึงความเสมอภาคในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการวัด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2550) ที่ชี้ว่าการขาดการสื่อสารอย่างเกื้อกูลและเป็นธรรม เป็นอุปสรรคต่อความสามัคคีของหมู่คณะ อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยนี้แตกต่างจากงานของ(รัฐกร จงรักษ์ และบุญเหลือ บุบผามาลา, 2568) ที่พบว่าประชาชนมีส่วนร่วมด้านการประเมินผลในระดับสูง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากบริบทพื้นที่ รูปแบบการบริหารจัดการวัด และระดับการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมของแต่ละวัดที่แตกต่างกัน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ผลการวิจัยพบว่า ระดับการศึกษา รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในพื้นที่ ส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัด ขณะที่เพศ อายุ และอาชีพไม่ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานของ(พระเฉลิมวุฒิ จิตฺตสังวโร,2561) ที่พบว่าประชาชนที่มีระดับการศึกษาและรายได้สูงกว่ามีแนวโน้มเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนมากกว่า เนื่องจากมีความตระหนักในบทบาทหน้าที่และสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้มากกว่า เมื่อพิจารณาในเชิงพุทธจริยธรรม พบว่าหลัก พรหมวิหาร 4 โดยเฉพาะ เมตตา และ กรุณา มีความสำคัญต่อการลดช่องว่างระหว่างกลุ่มประชาชนที่มีความแตกต่างทางสังคม หากวัดและผู้นำสงฆ์สามารถแสดงออกถึงความเอื้ออาทรและเปิดพื้นที่ให้ประชาชนทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม ย่อมเอื้อต่อการขยายการมีส่วนร่วมของประชาชนในวงกว้างมากขึ้น

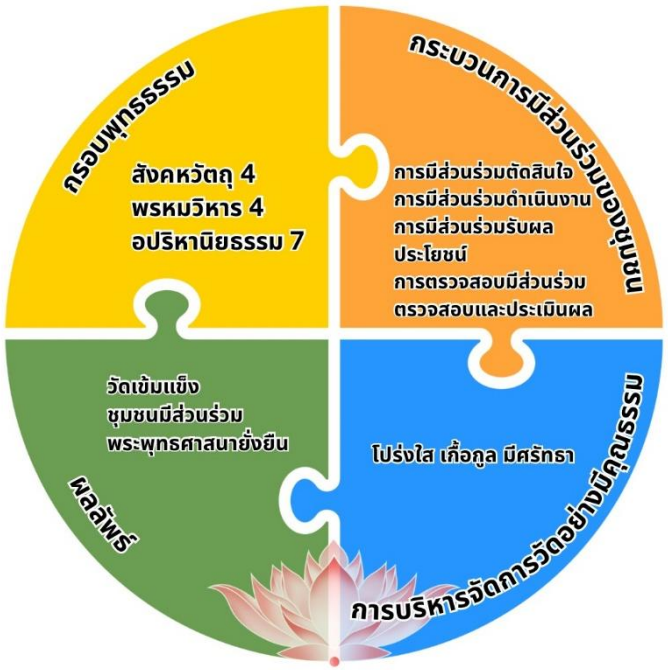
วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวัดสิงห์สุธาวาธ ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนยังอยู่ในระดับน้อย โดยเฉพาะด้านการตัดสินใจและการตรวจสอบและประเมินผล ดังนั้น แนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมควรมุ่งเน้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการบริหารจัดการวัดมากขึ้น ทั้งใน ด้านการแสดงความคิดเห็น การร่วมตัดสินใจ และการติดตามผลการดำเนินงานของวัด ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ (พระครูวิศิษฏ์ สรการ และจักรพันธ์ ส่องแสง, 2563) ที่เสนอให้วัดสร้างกลไกการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ เพื่อเสริมสร้างความ ร่วมมือระหว่างวัดและชุมชนอย่างยั่งยืนแนวทางดังกล่าวยังสอดคล้องกับหลัก อปริหานิยธรรม 7 ซึ่งเน้นการประชุมปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอ การรับฟังความ คิดเห็นของหมู่คณะ และการเคารพมติร่วมกัน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของความไม่เสื่อมขององค์กร รวมถึงสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารแนวพุทธของ (พระเทพเวที

(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542) ที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการด้วยคุณธรรม ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

สรุปองค์ความรู้

ผลการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการ วัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) สะท้อนให้เห็นว่า การบริหารจัดการวัดยังคงพึ่งพาการดำเนินงานของคณะสงฆ์เป็นหลัก ขณะที่บทบาทของประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในระดับการเข้า ร่วมกิจกรรมและการรับผลประโยชน์ มากกว่าการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการตรวจสอบประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่กำหนดให้การมีส่วนร่วมของ ชุมชนเป็นกระบวนการตั้งแต่การตัดสินใจ การดำเนินงาน การสนับสนุน และการตรวจสอบ เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบพุทธธรรม พบว่าการมีส่วนร่วมที่ยังจำกัดสะท้อนถึงการนำหลักสังคหวัตถุ 4 และพรหมวิหาร 4 มาใช้ในเชิงโครงสร้างยังไม่ชัดเจน โดยเฉพาะด้านการสื่อสารการเปิดพื้นที่แสดงความคิดเห็น และการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ขณะเดียวกัน หลักอปริหานิยธรรม 7 ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการจัดให้มีการปรึกษาหารือร่วมกันอย่างสม่ำเสมอและเป็นระบบ เพื่อเสริมสร้างความโปร่งใส ความไว้ วางใจ และความสามัคคีระหว่างวัดกับชุมชน

ดังนั้น การพัฒนาการบริหารจัดการวัดให้สอดคล้องกับบริบท สังคมปัจจุบัน ควรมุ่งเน้นการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ชัดเจนและต่อเนื่อง บนพื้นฐานของพุทธธรรม เพื่อให้วัดสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและชุมชนได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากภาพสามารถอธิบายได้ในลักษณะของโมเดลการบริหารจัดการวัดโดยใช้การมีส่วนร่วมของชุมชนบนฐานหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดแบบบูรณาการที่เชื่อมโยงระหว่างมิติด้านคุณธรรม กระบวนการมีส่วนร่วม การบริหารจัดการ และผลลัพธ์เชิงสังคมอย่างเป็นระบบ ในมิติแรก คือ กรอบคุณธรรม ซึ่งทำหน้าที่เป็นฐานคิดสำคัญของโมเดล โดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 และอปริหานิยธรรม 7 เป็นแนวทางในการกำหนดพฤติกรรมและการปฏิบัติของบุคคลในองค์กรและชุมชน หลักธรรมดังกล่าวช่วยเสริมสร้างความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตา ความเสมอภาค และการอยู่ร่วมกันอย่างมีเหตุผล อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เอื้อต่อการสร้างความร่วมมือและความไว้วางใจในสังคม

มิติที่สอง คือ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการวัด โดยครอบคลุมการมีส่วนร่วมใน 4 ด้าน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการตรวจสอบและประเมินผล กระบวนการดังกล่าวสะท้อนถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอนของการบริหารจัดการอย่างแท้จริง ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมและความรับผิดชอบต่อองค์กรและชุมชน

มิติที่สาม คือ การบริหารจัดการวัด ซึ่งเป็นผลจากการบูรณาการระหว่างหลักธรรมและการมีส่วนร่วม โดยเน้นคุณลักษณะสำคัญ ได้แก่ ความโปร่งใส ความเกื้อกูล และการสร้างศรัทธา การบริหารจัดการในลักษณะดังกล่าวไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานของวัดเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างความเชื่อมั่นและความศรัทธาจากประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการพัฒนาองค์กรทางศาสนา

มิติสุดท้าย คือ ผลลัพธ์ (Outcomes) ที่เกิดจากการดำเนินงานตามโมเดลดังกล่าว ได้แก่ การเกิดวัดที่มีความเข้มแข็ง ชุมชนที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาในระยะยาว ผลลัพธ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลขององค์ประกอบทั้งสามมิติข้างต้น ซึ่งทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

องค์ความรู้จากภาพนี้แสดงให้เห็นว่า การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นฐานในการพัฒนา กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จะนำไปสู่การบริหารจัดการวัดที่มีคุณภาพ โปร่งใส และมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของวัดและชุมชน ตลอดจนความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาในสังคมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดสิงห์สุธาวาธ (วัดหลวงพ่อวัดน้อย) ภายใต้กรอบพุทธธรรม ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจของวัด

2) ควรกำหนดนโยบายด้านความโปร่งใสและการเปิดเผยข้อมูลการบริหารจัดการวัด

3) ควรกำหนดนโยบายพัฒนาศักยภาพประชาชนด้านการมีส่วนร่วมและคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) ควรจัดเวทีประชาคมเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ

2) ควรเผยแพร่ข้อมูลรายรับ–รายจ่ายและกิจกรรมของวัดผ่านช่องทางที่เข้าถึงง่าย

3) ควรจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชน

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัด: การวิจัยเชิงคุณภาพ

2) การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดในหลายพื้นที่

3) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการวัดในสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

กฤติกา ชนะกุล, และ นฤมล เจริญใจ. (2564). การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, 6(4), 173-176.

พระเฉลิมวุฒิ จิตฺตสำโร. (2561). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบึงพะไล อำเภอแก้งสนามนาง จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ*, 1(2), 31-33.

พระครูวิศิษฏ์สรการ(จักพันธ์ ขนฺตยาคโม), และ จักรพันธ์ ส่องแสง. (2563). การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ส่งผลต่อประสิทธิผลในการบริหารวัด ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 1. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์,* 16(1), 135-142.

รัฐกร จงรักษ์, และ บุญเหลือ บุบผามาลา. (2568). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลวัดหลวง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี,* 8(1), 399-405.

สมบัติ นามบุรี. (2562). ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในงานรัฐประศาสนศาสตร์. *วารสารวิจยวิชาการ*, 2(1), 183-184.

สำนักงานเกษตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (ม.ป.ป.). *ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลบ้านแป้ง*. ayutthaya.doae.go.th.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2566). *ข้อมูลวัดและพระทั่วประเทศ.* https://bit.ly/3Joi860..

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). *ธรรมนูญชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542). *การบริหารแนวพุทธ.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *ธรรมาธิปไตยกับประชาธิปไตย.* กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์เพื่อยกระดับเมืองพัทยาสู่การเป็นจุดหมายปลายทางเรือสำราญระดับโลกบนฐานความยั่งยืน

STRATEGIC MANAGEMENT APPROACHES TO ELEVATING PATTAYA AS A WORLD-CLASS SUSTAINABLE CRUISE DESTINATION

บงกช รุ่งกรไพศาล[1], เสรี วงษ์มณฑา[2], ชวลีย์ ณ ถลาง[3], ชุษณะ เตชะคณา[4]

Bongkoch Rungkornpaisan[1], Seri Wongmontha[2], Chawalee Na Thalang[3], Chusana Techakana[4]

วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา, ประเทศไทย[1-3]

College of Management, University of Phayao, Thailand[1-3]

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ประเทศไทย[4]

King Mongkut's University of Technology North Bangkok, Thailand[4]

Corresponding Author E-mail: bongkoch.ru@gmail.com

Received 03 March 2026; Revised 23 March 2026; Accepted 30 March 2026

****

แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธ์เพื่อยกระดับเมืองพัทยาสู่การเป็นจุดหมายปลายทางเรือสำราญระดับโลกบนฐานความยั่งยืน

บงกช รุ่งกรไพศาล, เสรี วงษ์มณฑา, ชวลีย์ ณ ถลาง,
ชุษณะ เตชะคณา

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวเรือสำราญเป็นยุทธศาสตร์ที่มีมูลค่าสูงและเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกของประเทศไทย อย่างไรก็ตาม เมืองพัทยายังเผชิญกับข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่ขัดขวางการเติบโตอย่างเต็มศักยภาพ การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ประเมินศักยภาพของเมืองพัทยาตามกรอบ 6As (2) วิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อมทางยุทธศาสตร์ด้วย SWOT Analysis และ (3) นำเสนอแนวทางการพัฒนาสู่การเป็นเมืองเป้าหมายการท่องเที่ยวเรือสำราญที่ยั่งยืน การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 17 คน การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและ TOWS Matrix

ผลการวิจัยพบว่า พัทยามีศักยภาพ 6As ในระดับสูง โดยเฉพาะมิติสิ่งดึงดูดใจ ทว่ายังเผชิญความท้าทายจากปัญหาเชิงโครงสร้างด้านท่าเรือและการจราจรที่หนาแน่น โอกาสสำคัญคือโครงการพัฒนาท่าเรือสำราญแบบผสมผสาน ซึ่งจะยกระดับพัทยาสู่การเป็นท่าเรือต้นทาง การวิจัยได้เชื่อมโยงผลการศึกษากับแนวคิดความยั่งยืนผ่านกลไกการท่องเที่ยวโดยชุมชน และโมเดลเศรษฐกิจ BCG อย่างเป็นรูปธรรม

องค์ความรู้ใหม่ที่สังเคราะห์จากการวิจัย คือ แบบจำลองยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเรือสำราญพัทยาอย่างยั่งยืน (PSCS-Model) ประกอบด้วย 4 เสาหลัก ได้แก่ (P) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานท่าเรือ (S) การเชื่อมต่ออัจฉริยะ (C) การบูรณาการฐานชุมชน และ (S) ธรรมาภิบาลความปลอดภัย เพื่อเป็นเข็มทิศในการเปลี่ยนผ่านพัทยาสู่การเป็นจุดหมายปลายทางเรือบนฐานความยั่งยืนระดับโลก

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเรือสำราญ; เมืองพัทยา; องค์ประกอบการท่องเที่ยว; การท่องเที่ยวโดยชุมชน; ความยั่งยืน; กลยุทธ์

STRATEGIC MANAGEMENT APPROACHES TO ELEVATING PATTAYA AS A WORLD-CLASS SUSTAINABLE CRUISE DESTINATION

Bongkoch Rungkornpaisan, Seri Wongmontha, Chawalee Na Thalang,
Chusana Techakana

Abstract

Thailand's Eastern Economic Corridor (EEC). Nevertheless, Pattaya continues to grapple with structural limitations that impede the realization of its full developmental potential. Objectives: This research aims to: (1) evaluate Pattaya's potential using the 6As framework; (2) analyze strategic environmental factors through SWOT Analysis; and (3) propose guidelines for developing Pattaya into a sustainable cruise destination. Employing a qualitative approach, the study conducted in-depth interviews with 17 key informants across multi-stakeholder sectors. Data were synthesized using content analysis and the TOWS Matrix.

The findings reveal that while Pattaya possesses high 6As potential, particularly in attractions, it faces significant structural challenges regarding port infrastructure and traffic congestion. The proposed Hybrid Cruise Terminal emerges as a pivotal strategic opportunity to elevate the city's status to a "Home Port." Furthermore, the study underscores the integration of sustainability through Community-Based Tourism (CBT) and the Bio-Circular-Green (BCG) model to ensure equitable socio-economic benefits.

The primary contribution of this research is the "Pattaya Sustainable Cruise Strategic Model" (PSCS-Model), which rests on four strategic pillars: (P) Port Infrastructure Development, (S) Seamless Smart Connectivity, (C) Community-Based Integration, and (S) Safety and Sustainable Governance. This model serves as a strategic roadmap for transitioning Pattaya into a world-class, sustainable cruise destination.

Keywords: Cruise Tourism; Pattaya City; Tourism Components; Community-Based Tourism; Sustainability; Strategic

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเรือสำราญในศตวรรษที่ 21 ได้วิวัฒนาการจากการเป็นเพียงส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมการขนส่งทางทะเลไปสู่การเป็นระบบนิเวศทางเศรษฐกิจที่ซับซ้อนและมีมูลค่ามหาศาล ซึ่งบูรณาการนวัตกรรมการบริการ การจัดการจุดหมายปลายทาง และเทคโนโลยีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันอย่างสมบูรณ์ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560) ในปี ค.ศ. 2025 อุตสาหกรรมนี้แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและการเติบโตอย่างก้าวกระโดด โดยมีการคาดการณ์จำนวนผู้โดยสารทั่วโลกพุ่งสูงถึง 37.7 ล้านคน ซึ่งสะท้อนถึงความต้องการที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่อย่าง Gen-X และ Millennials ที่แสวงหาประสบการณ์การเดินทางที่หลากหลายและมีคุณค่า (Cruise Lines International Association [CLIA], 2025) สำหรับประเทศไทย การวางตำแหน่งเชิงยุทธศาสตร์เพื่อรองรับกระแสโลกนี้ถือเป็นภารกิจสำคัญภายใต้แผนยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเรือสำราญ พ.ศ. 2561-2570 ซึ่งมุ่งเน้นการยกระดับโครงสร้างพื้นฐานและมาตรฐานการบริการให้ทัดเทียมระดับสากล (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2564) เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี ในฐานะส่วนหนึ่งของระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (EEC) จึงกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่รัฐบาลมุ่งหมายจะพัฒนาให้เป็นทั้งท่าเรือแวะพัก (Port of Call) และท่าเรือต้นทาง (Home Port) ระดับโลก เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มคุณภาพที่มีกำลังซื้อสูงและเพิ่มรายได้หมุนเวียนในเศรษฐกิจฐานราก (จิรัชฌา งามเลิศดนัย และคณะ, 2564)

อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดเชิงวิชาการที่เข้มงวดเพื่อประเมินศักยภาพและกำหนดกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของพื้นที่ (Hoarau-Heemstra et al., 2023) แม้จะมีนโยบายสนับสนุนที่ชัดเจน แต่อุตสาหกรรมเรือสำราญในพื้นที่เมืองพัทยายังคงเผชิญกับสภาพปัญหาและความท้าทายที่ซับซ้อนในระดับโครงสร้าง ปัญหาหลักที่พบจากการศึกษาเชิงวิชาการคือข้อจำกัดของโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ โดยเฉพาะการที่เรือสำราญขนาดใหญ่ยังต้องเข้าเทียบท่าร่วมกับท่าเรือขนส่งสินค้าที่ท่าเรือแหลมฉบัง ส่งผลให้เกิดความไม่สะดวกในการขนถ่ายผู้โดยสารและสร้างความเสี่ยงด้านความปลอดภัย นอกจากนี้ การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงยังขาดประสิทธิภาพในมิติของการเชื่อมต่อช่วงสุดท้าย และความหนาแน่นของการจราจรที่รุนแรงในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีเวลาบนฝั่งอย่างจำกัด ในมิติด้านสิ่งแวดล้อม การขยายตัวของกิจกรรมเรือสำราญขนาดใหญ่นำมาซึ่งความกังวลเรื่องการจัดการน้ำเสีย มลพิษทางอากาศ และขยะจำนวนมหาศาล (ไพฑูรย์ มนต์พานทอง และสุรพร มุลกุณี, 2567) ที่อาจเกินขีดความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่งเมืองพัทยา การขาดกลไกการบริหารจัดการจุดหมายปลายทางแบบบูรณาการ ระหว่างหน่วยงานส่วนกลางและท้องถิ่น (พัชรินทร์ เหสกุล, 2563) ยังส่งผลให้ภาพลักษณ์ของเมืองพัทยาในสายตาของนักท่องเที่ยวเรือสำราญกลุ่มคุณภาพ ยังไม่ชัดเจนและยังคงผูกติดกับภาพลักษณ์ของสถานบันเทิงยามค่ำคืนในอดีต

การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาและนำเสนอแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมเมืองพัทยาให้เป็นเมืองเป้าหมายของการท่องเที่ยวประเภทเรือสำราญ โดยบูรณาการแนวคิดทฤษฎีองค์ประกอบการท่องเที่ยว (6As)

แนวคิดการท่องเที่ยวบนฐานชุมชนและปรัชญาความยั่งยืน ภายใต้กรอบการวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Matrix ถือเป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในสาขาการจัดการการท่องเที่ยวและการพัฒนานโยบาย เนื่องจากสามารถสะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของระบบการท่องเที่ยวได้อย่างครอบคลุม อีกทั้งยังสามารถเชื่อมโยงข้อมูลดังกล่าวไปสู่การกำหนดกลยุทธ์เชิงนโยบายที่มีความเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างระบบนิเวศที่พร้อมรองรับนักท่องเที่ยวยุคใหม่ การวิจัยนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายการจัดการท่าเรือและแหล่งท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพสูงสุดตามหลักมาตรฐานสากลของ Global Sustainable Tourism Council (GSTC) เท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากผ่านโมเดลการท่องเที่ยวโดยชุมชนและเศรษฐกิจสีเขียว (BCG Model) (ธนพล รุ่งเรือง, 2566) ผลการศึกษาจะทำหน้าที่เป็นต้นแบบพัทยาโมเดลในการพัฒนาจุดหมายปลายทางเรือสำราญที่สามารถสร้างความสมดุลอย่างยั่งยืน เพื่อยกระดับเมืองพัทยาให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเรือสำราญระดับโลกอย่างแท้จริงและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

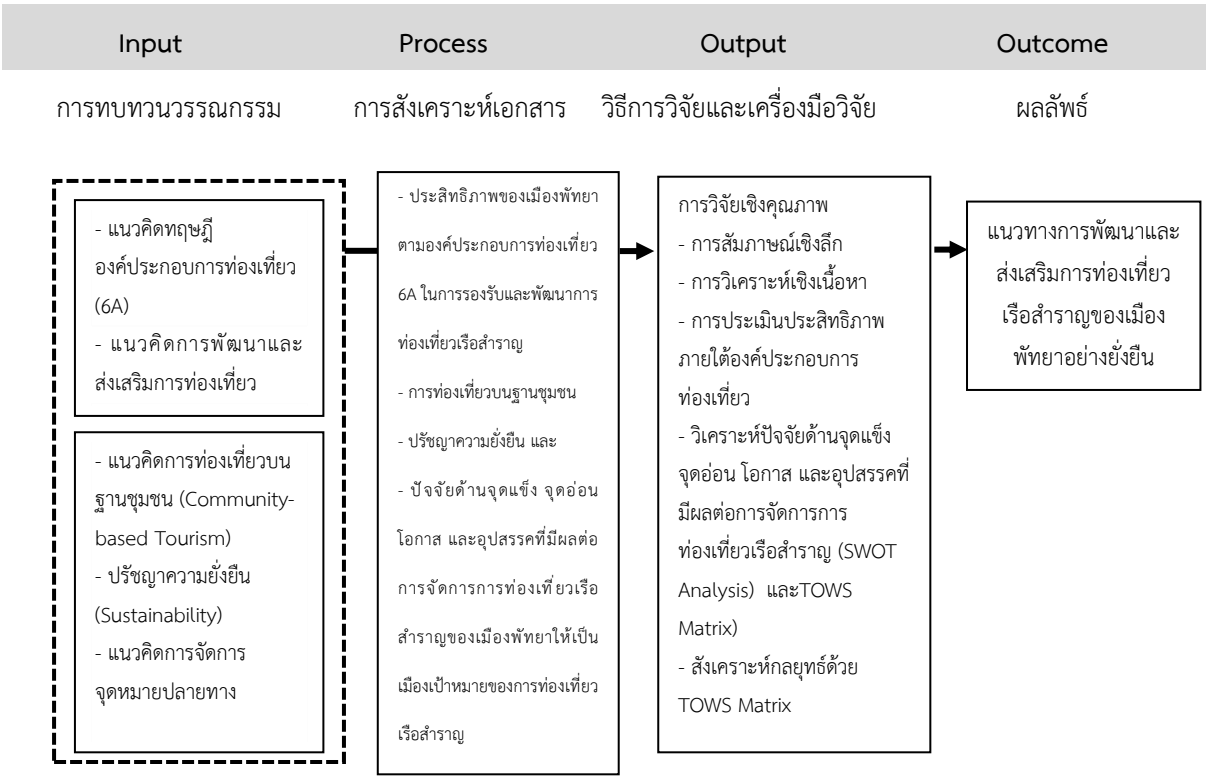
1. เพื่อประเมินประสิทธิภาพของเมืองพัทยาตามองค์ประกอบการท่องเที่ยว 6As ในการรองรับและพัฒนาการท่องเที่ยวเรือสำราญ

2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญของเมืองพัทยา โดยใช้กรอบการวิเคราะห์เชิงระบบผ่านเครื่องมือ SWOT Analysis

3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมเมืองพัทยาให้เป็นเมืองเป้าหมายของการท่องเที่ยวประเภทเรือสำราญที่มีศักยภาพและความยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การพัฒนาเมืองพัทยาให้เป็นจุดหมายปลายทางเรือสำราญระดับโลกจำเป็นต้องบูรณาการทฤษฎีการจัดการการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ผู้วิจัยมุ่งศึกษาในประเด็นต่าง ๆ จากการศึกษาวรรณกรรมและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ครอบคลุมทั้งมิติต่าง ๆ และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยได้กรอบแนวคิดการวิจัยแสดงดังภาพ

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับการพัฒนาเมืองพัทยาให้เป็นเมืองท่าเรือสำราญที่มีชื่อเสียง การประเมินประสิทธิภาพภายใต้องค์ประกอบการท่องเที่ยว (6A) วิเคราะห์ปัจจัยด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) ที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญของเมืองพัทยา รวมถึงการนำเสนอแนวทางพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเรือสำราญ

1. ผู้ให้ขอมูลสำคัญ

กลุ่มเป้าหมายได้แก่ ตัวแทนความเห็นของแต่ละภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวประเภทเรือสำราญในเมืองพัทยา ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน/ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยว ภาคชุมชน นักวิชาการ และตัวแทนผู้ประกอบการเรือสำราญ ซึ่งคัดเลือกโดยใช้วิธีการแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้ที่มีความรู้หรือเป็นผู้ที่ทำงานที่เกี่ยวข้องการพัฒนาและส่งเสริมเมืองพัทยาให้เป็นเมืองเป้าหมายของการท่องเที่ยวประเภทเรือสำราญไม่น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 17 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวน 3 คน ภาคเอกชน จำนวน 4 คน นักวิชาการ จำนวน 4 คน ชุมชนในเมืองพัทยา จำนวน 4 คน และตัวแทนของผู้ประกอบการเรือสำราญ จำนวน 2 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ผู้วิจัยออกแบบแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสนทนากับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบบสัมภาษณ์ถูกสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมด้วยการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ตำราเอกสารวิชาการและงานวิจัย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญ ครอบคลุมเนื้อหาองค์ประกอบการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวบนฐานชุมชน ปรัชญาความยั่งยืน และการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเรือสำราญ และเครื่องมือที่ใช้ทั้งการสัมภาษณ์ได้รับการออกแบบให้ครอบคลุมองค์ประกอบของ SWOT ได้แก่ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ทำให้ข้อมูลที่ได้สามารถนำไปจัดทำ SWOT Analysis และต่อยอดสู่การสังเคราะห์กลยุทธ์ด้วย TOWS Matrix ได้ เพื่อให้ครอบคลุมตามขอบเขตของการวิจัยที่ต้องการศึกษาและบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เพื่อให้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือที่มีความตรงและถูกต้อง ผู้วิจัยจึงตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (Content Validity) นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญ ได้ตรวจสอบความสอดคล้องเชิงเนื้อหาให้ครอบคลุม ครบถ้วน และตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยในประเด็นที่ต้องการศึกษา

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) มุ่งเน้นการตีความความหมาย และจัดกลุ่มประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาและสังเคราะห์เป็นข้อค้นพบที่สะท้อนจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการท่องเที่ยวประเภทเรือสำราญ เพื่อให้ได้ภาพรวมที่เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยอ้างอิงแนวคิดจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าผ่านมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก 3 กลุ่มที่แตกต่างกัน เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล

การวิจัยทั้งหมดดำเนินการภายใต้หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้รับการอธิบายวัตถุประสงค์ ขั้นตอน และสิทธิในการถอนตัวโดยไม่เสียประโยชน์ พร้อมทั้งลงนามในแบบฟอร์ม Informed Consent ทั้งนี้ ข้อมูลส่วนบุคคลทั้งหมดได้รับการเก็บรักษาเป็นความลับและรายงานในลักษณะภาพรวมโดยไม่เปิดเผยตัวบุคคล

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อประเมินประสิทธิภาพของเมืองพัทยาตามองค์ประกอบการท่องเที่ยว 6As ในการรองรับและพัฒนาการท่องเที่ยวเรือสำราญ ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพของเมืองพัทยาตามกรอบองค์ประกอบการท่องเที่ยว 6As อยู่ในสภาวะที่เรียกว่า ศักยภาพพหุมิติบนความท้าทายเชิงโครงสร้าง โดยในมิติของ การเข้าถึง (Accessibility) พัทยาครองความได้เปรียบเชิงภูมิรัฐศาสตร์ที่เข้มแข็งจากการตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ของระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (EEC) และการเชื่อมต่อที่รวดเร็วกับสนามบินอู่ตะเภา ทว่าข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประจักษ์ชัดถึงภาวะวิกฤตการเชื่อมต่อช่วงสุดท้าย (Last-mile

Connectivity) บริเวณท่าเทียบเรือแหลมบาลีฮาย ซึ่งปัญหาการจราจรที่หนาแน่นและความไม่เป็นระบบของขนส่งสาธารณะท้องถิ่นได้กลายเป็นอุปสรรควิกฤตที่ลดทอนเวลาที่มีประสิทธิภาพบนฝั่งของนักท่องเที่ยวเรือสำราญ สอดคล้องกับความจำเป็นในการเร่งพัฒนาระบบขนส่งอัจฉริยะ เพื่อสร้างการเคลื่อนที่ที่ไร้รอยต่อตามมาตรฐานสากล

ในส่วนของ สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Attraction) งานวิจัยพบว่าเป็นมิติที่มีระดับประสิทธิภาพสูงสุด โดยพัทยามีทรัพยากรที่หลากหลายพหุมิติซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่มีรสนิยมแตกต่างกันได้พร้อมกัน อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการเน้นย้ำถึงการเปลี่ยนผ่านจากการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวเชิงกายภาพ (Passive Sightseeing) ไปสู่การสร้างความแท้จริงเชิงประสบการณ์ (Authentic Immersive Experiences) ที่สะท้อนจิตวิญญาณของจุดหมายปลายทาง ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการตัดสินใจลงจากเรือของนักท่องเที่ยวยุคใหม่ มิตินี้เชื่อมโยงโดยตรงกับ กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activities) ที่แม้จะมีความโดดเด่นในด้านนันทนาการและกีฬาทางน้ำที่ทันสมัย แต่ยังขาดการรังสรรค์กิจกรรมที่มีความลุ่มลึกเชิงวัฒนธรรมและกิจกรรมส่งเสริมสุขภาวะ (Wellness) ระดับพรีเมียม ซึ่งเป็นกลุ่มกิจกรรมที่มีมูลค่าเพิ่มสูงและสอดคล้องกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเรือสำราญคุณภาพ (High-end)

สำหรับมิติ การบริการที่พัก (Accommodation) พัทยาแสดงให้เห็นถึงความพร้อมในระดับสากลด้วยจำนวนห้องพักและมาตรฐานการบริการระดับโลก ทว่าผลการวิจัยกลับพบช่องว่างเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือ การขาดการบูรณาการระบบห่วงโซ่คุณค่าระหว่างผู้ประกอบการโรงแรมและสายเรือสำราญในการจัดทำแพ็กเกจกิจกรรม Pre-Cruise และ Post-Cruiseอย่างเป็นทางการ ทำให้สูญเสียโอกาสในการขยายระยะเวลาพำนักและเพิ่มรายได้หมุนเวียนสู่เศรษฐกิจท้องถิ่น ในทำนองเดียวกัน บริการเสริม (Ancillary Services) แม้จะมีโครงสร้างพื้นฐานทางการแพทย์และการเงินที่ยอดเยี่ยม แต่การขาดศูนย์ประสานงานเรือสำราญแบบเบ็ดเสร็จ (Cruise One Stop Service) และระบบ Smart Data Platform ทำให้การเข้าถึงข้อมูลแบบเรียลไทม์เป็นไปได้ยาก

ประการสุดท้ายในมิติ สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) พัทยามีจุดแข็งชัดเจนในด้านแหล่งช้อปปิ้งและไลฟ์สไตล์ ความท้าทายที่สำคัญคือการยกระดับมาตรฐานสุขอนามัย (HACCP) ของสถานประกอบการอาหารท้องถิ่นให้ก้าวสู่ระดับสากล และการเร่งรัดการออกแบบพื้นที่ตามหลักอารยสถาปัตย์ (Universal Design) เพื่อรองรับกลุ่มการท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ (Silver Tourism) ซึ่งเป็นกลุ่มตลาดหลักที่มีกำลังซื้อสูงที่สุดในอุตสาหกรรมเรือสำราญปัจจุบัน สภาวการณ์เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จในการยกระดับพัทยาไม่ได้ขึ้นอยู่กับสิ่งดึงดูดใจเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับการปรับประสานทุกองค์ประกอบให้เป็นระบบนิเวศการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงและยั่งยืนอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวเรือสำราญของเมืองพัทยา โดยใช้กรอบการวิเคราะห์เชิงระบบผ่านเครื่องมือ SWOT Analysis ผลการวิจัยพบว่าพัทยามีศักยภาพสูงและมีความพร้อมพื้นฐานในระดับสูง ทว่าความสำเร็จในเชิงยุทธศาสตร์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการมีจุดแข็งเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการแปลงโอกาส ให้

กลายเป็นการขจัดจุดอ่อนด้านโครงสร้างพื้นฐานเดิม และผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางยุทธศาสตร์ (SWOT Analysis) ของเมืองพัทยา ได้ผลการวิจัยดังนี้

1. ปัจจัยภายใน: จุดแข็ง (Strengths) และจุดอ่อน (Weaknesses)

มิติของจุดแข็ง (Strengths) ผลการวิจัยประจักษ์ชัดว่าเมืองพัทยามีความได้เปรียบเชิงภูมิรัฐศาสตร์จากทำเลที่ตั้งในอ่าวไทยตอนบนซึ่งเป็นจุดกึ่งกลางของเส้นทางเดินเรือนานาชาติ การบูรณาการพื้นที่เข้ากับโครงการระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ส่งผลให้พัทยามีโครงสร้างพื้นฐานคมนาคมที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะความใกล้ชิดกับท่าอากาศยานนานาชาติอู่ตะเภาและโครงข่ายมอเตอร์เวย์ที่เชื่อมโยงกับกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้แบรนด์ของเมืองพัทยา ยังมีชื่อเสียงในระดับสากลและมีความพร้อมของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นพหุมิติทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และแหล่งบันเทิงระดับโลก ซึ่งสามารถสร้างความพึงพอใจและตอบโจทย์ความต้องการที่หลากหลายของนักท่องเที่ยวเรือสำราญได้อย่างครอบคลุม อย่างไรก็ตามในมิติของจุดอ่อน (Weaknesses) ข้อค้นพบสำคัญชี้ให้เห็นภาวะคอขวดเชิงโครงสร้างด้านท่าเทียบเรือ (Infrastructure Constraint) เนื่องจากปัจจุบันเรือสำราญขนาดใหญ่ยังคงต้องเข้าเทียบท่าร่วมกับเรือขนส่งสินค้าที่ท่าเรือแหลมฉบัง ส่งผลต่อภาพลักษณ์ มาตรฐานความปลอดภัย และความสะดวกสบายในการเคลื่อนย้ายผู้โดยสาร นอกจากนี้ ปัญหาการจราจรที่หนาแน่นในพื้นที่ชั้นในของเมืองและขีดความสามารถด้านภาษาต่างประเทศรวมถึงทักษะบริการระดับพรีเมียมของบุคลากรบริการระดับฐานราก ยังเป็นอุปสรรคสำคัญในการยกระดับมาตรฐานการบริการให้สอดคล้องกับความคาดหวังของนักท่องเที่ยวกลุ่มคุณภาพสูง

2. ปัจจัยภายนอก: โอกาส (Opportunities) และอุปสรรค (Threats)

ในมิติของโอกาส (Opportunities) ผลการวิจัยระบุว่าตลาดการท่องเที่ยวเรือสำราญในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกกำลังอยู่ในช่วงฟื้นตัวอย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะความสนใจจากกลุ่มตลาดคุณภาพในประเทศจีน เยอรมนี และสหรัฐอเมริกา นโยบายส่งเสริมพัทยาโมเดล และแผนยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเรือสำราญ พ.ศ. 2561-2570 ของรัฐบาล เป็นปัจจัยสนับสนุนหลักที่ส่งผลให้เกิดโครงการก่อสร้างท่าเรือสำราญแบบผสม บริเวณแหลมบาลีฮาย ซึ่งมีมูลค่าการลงทุนกว่า 7,412 ล้านบาท โครงการนี้ถือเป็นโอกาสเชิงยุทธศาสตร์ที่จะยกระดับพัทยาจากการเป็นเพียงท่าเรือแวะพัก (Port of Call) สู่การเป็นท่าเรือต้นทาง (Home Port) ในอนาคต ซึ่งจะช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจผ่านกิจกรรม Pre-Cruise และ Post-Cruise ที่ต่อเนื่องในพื้นที่ ทว่าในมิติของอุปสรรค (Threats) เมืองพัทยาต้องเผชิญกับการแข่งขันที่รุนแรง จากท่าเรือที่มีมาตรฐานสากลในภูมิภาค เช่น ท่าเรือมารีน่า เบย์ ในสิงคโปร์ และเมืองท่าสำคัญในเวียดนาม ขณะเดียวกันปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและภาวะมลพิษจากกิจกรรมการเดินเรือ เป็นปัจจัยเสี่ยงต่อภาพลักษณ์ความยั่งยืน ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่าความเปราะบางของระบบนิเวศทางน้ำและข้อจำกัดด้านขีดความสามารถในการ หากไม่มีการบริหารจัดการที่เข้มงวดตามมาตรฐานสิ่งแวดล้อมสากล เช่น อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการป้องกันมลพิษจากเรือ (MARPOL) หรือเกณฑ์ของ GSTC อาจส่งผลกระทบเชิงลบต่อความน่าเชื่อถือของจุดหมายปลายทางในระยะยาว

ตารางที่ 1 แสดงผลสรุปปัจจัยสภาพแวดล้อมของการท่องเที่ยวเรือสำราญของเมืองพัทยา โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ SWOT Analysis

จุดแข็ง (Strengths)	**จุดอ่อน (Weakness)**
1. โครงสร้างพื้นฐานการท่องเที่ยวครบวงจร	1. ท่าเรือขนาดใหญ่ขาดความพร้อม
2. ทำเลที่ตั้งเชิงยุทธศาสตร์	2. บุคลากรขาดทักษะมาตรฐานสากล
3. ท่าเรือผสม (Hybrid) รองรับเรือขนาดใหญ่	3. ขาดการฝึกอบรมด้านการบริการ
4. อาคารผู้โดยสารขนาดใหญ่	4. ทักษะการสื่อสารภาษาต่างประเทศยังคงต้องพัฒนา
5. ที่จอดรถและระบบเชื่อมโยงเส้นทางสมบูรณ์	5. การบริหารจัดการนักท่องเที่ยวยังขาดประสิทธิภาพ
6. ระบบจอดเรือโดยสารและเรือเร็ว	6. การจัดการผลกระทบสิ่งแวดล้อมมีข้อจำกัด
7. ระบบขนส่งมวลชนเชื่อมโยงพื้นที่หลัก	7. ภาพลักษณ์ความปลอดภัยมีปัญหา
8. สิ่งอำนวยความสะดวกในท่าเรือครบถ้วน	
9. กิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยวหลากหลาย	
10. โรงแรม สถานบันเทิง ศูนย์การค้าครบวงจร	
11. ชื่อเสียงและกิจกรรมท่องเที่ยวระดับนานาชาติ	
12. การลงทุนและระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นมั่นคง	
โอกาส (Opportunity)	**อุปสรรค (Threats)**
1. การขยายตัวของตลาดเรือสำราญในเอเชีย	1. การแข่งขันจากเมืองท่าเรือหลักอาเซียน
2. การพัฒนาโครงการท่าเรือสำราญขนาดใหญ่	2. ผลกระทบและข้อคัดค้านด้านสิ่งแวดล้อม
3. พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวระดับภูมิภาค	3. ความไม่แน่นอนของภาวะเศรษฐกิจโลก
4. การยกระดับมาตรฐานและทักษะบุคลากร	4. ความล่าช้าด้านพิธีการและศุลกากร
5. ความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชน	5. การยอมรับจากชุมชนในบางกรณี
6. การลงทุนจากภาครัฐและเอกชน	6. มาตรฐานระบบความปลอดภัยในท่าเรือยังต้องพัฒนา
7. เครือข่ายธุรกิจในท้องถิ่น	7. ขาดบุคลากรท้องถิ่นที่เชี่ยวชาญ
8. การพัฒนาท่าเรือให้เป็น Home Port	8. ข้อจำกัดร่องน้ำและจำนวนท่าเทียบเรือ
9. การจัดงานเทศกาลวัฒนธรรมร่วมสมัย	9. การใช้พื้นที่ร่วมกับท่าเรือสินค้า

ผลการวิจัยเน้นย้ำว่าการจัดการในระยะต่อไปต้องมุ่งเน้นการปฏิรูปกฎระเบียบ และการบังคับใช้มาตรการความปลอดภัยอัจฉริยะ เพื่อป้องกันผลกระทบจากอุปสรรคภายนอกและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่สายการเดินเรือสำราญระดับพรีเมียม

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมเมืองพัทยาให้เป็นเมืองเป้าหมายของการท่องเที่ยวประเภทเรือสำราญที่มีศักยภาพและความยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมเมืองพัทยาให้เป็นเมืองเป้าหมายของการท่องเที่ยวประเภทเรือสำราญที่มีศักยภาพและความยั่งยืนนั้น ประกอบด้วย 3 แนวทาง ได้แก่

1. แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมพัทยาเป็นเมืองเป้าหมายการท่องเที่ยวเรือสำราญบนฐานชุมชน

ผู้วิจัยพบว่าทิศทางการผลักดันพัทยาเป็นเมืองท่าเรือสำราญระดับโลก จำเป็นต้องยึดหลักการพัฒนาบนฐานชุมชน (CBT) เพื่อสร้างสมดุลเชิงโครงสร้างระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจและเสถียรภาพทางสังคมวัฒนธรรม ผลการวิจัยสามารถจำแนกออกเป็น 4 มิติหลัก ดังนี้ ประการแรก บทบาทเชิงรุกของชุมชนต้องเปลี่ยนจากผู้รับผลกระทบมาเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก ชุมชนควรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกิจการท่องเที่ยว เช่น โฮมสเตย์ ร้านอาหารพื้นถิ่น และผลิตภัณฑ์ OTOP ตลอดจนทำหน้าที่อนุรักษ์อัตลักษณ์ท้องถิ่นและถ่ายทอดวิถีชีวิตดั้งเดิมสู่นักท่องเที่ยวเรือสำราญ เพื่อสร้างประสบการณ์ที่แท้จริงและสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกของเมือง ประการที่สอง กลไกการมีส่วนร่วมในห่วงโซ่คุณค่าการท่องเที่ยวควรดำเนินการอย่างเป็นระบบตามหลักบันไดการมีส่วนร่วม ตั้งแต่การร่วมวางแผน ตัดสินใจ ไปจนถึงการบริหารจัดการและประเมินผล โดยมีภาควิชาการและหน่วยงานรัฐเป็นภาคีสนับสนุนด้านองค์ความรู้และมาตรฐานบริการ

ประการที่สาม การสร้างระบบเฝ้าระวังและประเมินผลโดยชุมชนต้องตั้งอยู่บนฐานการมีส่วนร่วม เพื่อควบคุมผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม เช่น การกำหนดขีดจำกัดนักท่องเที่ยว การติดตามคุณภาพทรัพยากร และการใช้ตัวชี้วัดความสุขและรายได้ในระดับชุมชน และประการสุดท้าย การกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมและการกำกับความปลอดภัยเป็นเงื่อนไขสำคัญของความยั่งยืน โดยส่งเสริมแนวนโยบายสนับสนุนการจ้างงานคนท้องถิ่นและสร้างกลไกกองทุนเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรควบคู่กับมาตรการความปลอดภัย

2. **แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมให้พัทยาเป็นเมืองเป้าหมายสำหรับจอดเรือสำราญระดับโลกบนฐานปรัชญาความยั่งยืน (**Sustainability)

ผลการวิจัย พบว่าการเปลี่ยนผ่านเมืองพัทยาสู่การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเรือสำราญระดับโลกอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องดำเนินงานภายใต้กรอบความยั่งยืน โดยบูรณาการเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) เกณฑ์สากลของ Global Sustainable Tourism Council (GSTC) และโมเดลเศรษฐกิจ BCG

ในมิติของการขับเคลื่อนตามเป้าหมาย SDGs ผลการวิจัยประจักษ์ชัดว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและการจ้างงาน (SDG 8) ต้องมุ่งเน้นการสนับสนุนให้ชุมชนมีบทบาทนำในการลงทุนและบริหารจัดการห่วงโซ่คุณค่าการท่องเที่ยวเรือสำราญ โดยเฉพาะการส่งเสริมสินค้า OTOP ผ่านเทศกาลเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อกระจายรายได้สู่ฐานรากและลดช่องว่างทางสังคม ขณะเดียวกันการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต้องยึดหลักอารยสถาปัตย์ ตามแนวทางเมืองที่ยั่งยืน (SDG 11) เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม ผนวกกับการใช้เทคโนโลยีและระบบในการบริหารจัดการความปลอดภัย นอกจากนี้ นโยบายการผลิตและบริโภคที่ยั่งยืน (SDG 12) ควรถูกผลักดันผ่านระบบรีไซเคิลครบวงจรเพื่อมุ่งสู่เป้าหมาย Net Zero Waste ควบคู่กับการปกป้องระบบนิเวศทางทะเล (SDG 14) ผ่านระบบเฝ้าระวังและการฟื้นฟูปะการังเทียมที่เป็นระบบ

สำหรับการดำเนินงานตามหลักเกณฑ์ GSTC ผลการวิจัยเน้นย้ำความสำคัญของ 4 เสาหลัก โดยเฉพาะการบริหารจัดการแบบพหุภาคีที่ต้องก้าวข้ามระบบราชการสู่การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ ในการกำกับดูแลความเสี่ยง การส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นต้องบูรณาการแนวคิดการค้าเสรีที่เป็นธรรม เพื่อป้องกันการผูกขาดรายได้โดยกลุ่มทุนข้ามชาติ ขณะที่มิติด้านวัฒนธรรม ควรใช้ทุนภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นเครื่องมือสร้าง

ประสบการณ์ที่แท้จริง แก่นักท่องเที่ยวในมิติสิ่งแวดล้อม พัทยาต้องบังคับใช้ระเบียบอนุสัญญาสากล MARPOL อย่างเข้มงวดเพื่อควบคุมมลพิษจากเรือ และส่งเสริมยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวคาร์บอนต่ำ (Low Carbon Tourism) ผ่านการใช้ระบบขนส่งมวลชนไฟฟ้า (EV) และเรือไฟฟ้าในพื้นที่ชายฝั่ง

3. แนวทางการจัดการเชิงกลยุทธของการทองเที่ยวเรือสำราญของเมืองพัทยาให้เป็นเมืองเป้าหมายของการท่องเที่ยวประเภทเรือสำราญระดับโลก

จากการวิเคราะห์ปัจจัยภายใน (Strengths-Weaknesses) และปัจจัยภายนอก (Opportunities-Threats) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาสังเคราะห์ผ่านเครื่องมือ TOWS Matrix เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ที่ตอบสนองต่อสภาวะพลวัตของการท่องเที่ยวเรือสำราญ โดยกำหนดแผนงานเชิงกลยุทธ์ของการท องเที่ยวเรือสำราญของเมืองพัทยาให้เป็นเมืองเป้าหมายของการท่องเที่ยวประเภทเรือสำราญระดับโลก ดังนี้

1) กลยุทธ์เชิงรุก (SO Strategy: Global Connectivity & Hub Expansion) เป็นกลยุทธ์ใช้จุดแข็ง (Strengths) เพื่อแสวงประโยชน์จากโอกาส (Opportunities) ทางการแข่งขันระดับมหภาค มีกลยุทธ ดังนี้

กลยุทธที่ 1 (SO1) แผนงานยกระดับประตูสู่มหาสมุทร (Mega Cruise Gateway) บูรณาการทำเลที่ตั้งเชิงยุทธศาสตร์ในเขต EEC เข้ากับโครงการก่อสร้างท่าเรือสำราญแบบผสม เพื่อรองรับเรือขนาดใหญ่และยกระดับพัทยาจากการเป็นเพียงท่าเรือแวะพักสู่การเป็นท่าเรือต้นทางของภูมิภาคอ่าวไทย

กลยุทธที่ 2 (SO2) แผนงานสร้างภาคีเส้นทางเดินเรืออาเซียน (ASEAN Cruise Route Partnership) ใช้แบรนด์การท่องเที่ยวระดับโลกของพัทยาในการสร้างความร่วมมือเชิงนโยบายกับสายเรือสำราญนานาชาติ เพื่อบรรจุพัทยาเป็นจุดหยุดพักหลักในเส้นทางเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในภูมิภาค

2) กลยุทธ์เชิงแก้ไข (WO Strategy: Infrastructure & Human Capital Transformation) เป็นกลยุทธ์ที่มุ่งใช้โอกาส (Opportunities) จากนโยบายสนับสนุนของภาครัฐมาขจัดจุดอ่อน (Weaknesses)

กลยุทธที่ 3 (WO1) แผนงานปฏิรูประบบขนส่งอัจฉริยะ (Smart Mobility Integration) ใช้โอกาสจากงบประมาณ Smart City และโครงการ "NEO PATTAYA" ในการแก้ปัญหา Last-mile Connectivity และความแออัดของการจราจรช่วงทางเข้าท่าเรือแหลมบาลีฮาย ผ่านระบบรถไฟรางเบาและรถรับส่งไฟฟ้า

กลยุทธที่ 4 (WO2) แผนงานพัฒนาทุนมนุษย์ระดับพรีเมียม (Cruise Service Academy) จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมทักษะภาษาต่างประเทศและมาตรฐานบริการระดับ World-class ให้แก่บุคลากรท้องถิ่นและมัคคุเทศก์ชุมชน เพื่อขจัดปัญหาทักษะแรงงานไม่พร้อมและรองรับตลาดนักท่องเที่ยวกลุ่มกำลังซื้อสูง

3) กลยุทธ์เชิงป้องกัน (ST Strategy: Brand Stewardship & Security Assurance) เป็นกลยุทธ์ที่มุ่งใช้จุดแข็ง (Strengths) เพื่อลดผลกระทบจากอุปสรรคภายนอก (Threats) โดยมีกลยุทธดังนี้

กลยุทธที่ 5 (ST1) แผนงานพัทยาเมืองปลอดภัยอัจฉริยะ (SUPER Safe City Sandbox) ใช้ชื่อเสียงและความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐานเดิมในการบังคับใช้เทคโนโลยีและระบบคัดกรอง Biometrics ณ ท่าเรือ เพื่อป้องกันปัญหาอาชญากรรมและความผันผวนของสถานการณ์ความมั่นคงโลก

กลยุทธที่ 6 (ST2) แผนงานพิทักษ์ระบบนิเวศทางทะเล (Sustainable Marine Experience) ใช้ความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นพื้นฐานในการบังคับใช้มาตรฐาน GSTC และอนุสัญญาสากล MARPOL อย่างเคร่งครัด เพื่อป้องกันมลพิษจากการขยายตัวของเรือสำราญและรักษาแบรนด์ท่องเที่ยวสีเขียว

4) กลยุทธ์เชิงรับ (WT Strategy: Resilience & Community Integration) เป็นกลยุทธ์ที่มุ่งลดจุดอ่อน (Weaknesses) และหลีกเลี่ยงอุปสรรค (Threats) เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในระยะยาว โดยมีกลยุทธดังนี้

กลยุทธที่ 7 (WT1) แผนงานเศรษฐกิจฐานรากและกองทุนฟื้นฟู (CBT & Recovery Fund) ลดความเสี่ยงจากการผูกขาดของกลุ่มทุนข้ามชาติโดยการใช้แนวทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) และจัดตั้งกองทุนพัฒนาชุมชนจากการท่องเที่ยวเรือสำราญ เพื่อสร้างสมดุลรายได้และฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่ให้เสื่อมถอย

กลยุทธที่ 8 (WT2) แผนงานกำกับขีดความสามารถรองรับ (Strict Carrying Capacity Control) กำหนดเกณฑ์จำนวนนักท่องเที่ยวและเรือสำราญที่เหมาะสมต่อวันในแต่ละจุดท่องเที่ยว เพื่อป้องกันภาวะ Overtourism และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งกับชุมชนในอนาคต

อภิปรายผล

ผลการวิจัยประจักษ์ชัดว่า เมืองพัทยามีความพร้อมในระดับสูงต่อการเป็นจุดหมายปลายทางเรือสำราญผ่านองค์ประกอบ 6A ที่ครอบคลุม สอดคล้องกับการศึกษาของ ชญาณิศา วงษ์พันธุ์ และคณะ (2564) และ จิรัชฌา งามเลิศดนัย และคณะ (2564) ที่พบว่าสิ่งดึงดูดใจและสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นปัจจัยหลักในการตัดสินใจท่องเที่ยวในเขต EEC ในมิติการเข้าถึง (Accessibility) แม้ศักยภาพทางภูมิศาสตร์จะเอื้อต่อการเป็นท่าเรือสากล แต่ปัญหาการเชื่อมต่อช่วงสุดท้าย ยังคงเป็นอุปสรรควิกฤตที่ต้องเร่งแก้ไขเพื่อสร้างประสบการณ์คุณภาพสูง สอดคล้องการศึกษาของ รณกฤต เศรษฐดาลี (2563) การจัดการแหล่งท่องเที่ยว (Attractions) ความหลากหลายพหุมิติช่วยยืดระยะเวลาพำนักและเพิ่มการใช้จ่าย สอดคล้องกับการศึกษาของ นครินทร์ ทั่งทอง และเพชรศรี นนท์ศิริ (2562) โดยนักท่องเที่ยวปัจจุบันให้ความสำคัญกับประสบการณ์ที่แท้จริง (Authenticity) และการท่องเที่ยวเชิงชุมชนมากขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ วัฒนา นนทชิต และคณะ (2567) ในมิติด้านที่พัก (Accommodations) และกิจกรรม (Activities) พัทยามีความพร้อมในระดับมาตรฐานสากลสอดคล้องกับการศึกษาของ จิรัชฌา งามเลิศดนัย และคณะ (2564) ทว่ายังขาดการเชื่อมโยงเครือข่ายที่เป็นระบบกับสายเรือสำราญ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกท่าเรือ สอดคล้องกับการศึกษาของ

สุรพร มุลกุณี และไพฑูรย์ มนต์พานทอง (2567) นอกจากนี้ ด้านบริการเสริม (Ancillary Services) และสิ่งอำนวยชีวิต (Amenities) พัทยาโดดเด่นด้านแหล่งบันเทิงยามค่ำคืนและการช้อปปิ้ง สอดคล้องกับการศึกษาของ รณกฤต เศรษฐดาลี (2563) และ จิรัชฌา งามเลิศดนัย และคณะ (2564) อย่างไรก็ตามการยกระดับมาตรฐานสุขอนามัย HACCP และการจัดตั้งศูนย์ One Stop Service Center ถือเป็นเงื่อนไขจำเป็นในการสร้างความเชื่อมั่นสอดคล้องกับการศึกษาของ ชญาณิศา วงษ์พันธุ์ และคณะ (2564) และ ไพฑูรย์ มนต์พานทอง และสุรพร มุลกุณี (2567) เพื่อยกระดับพัทยาสู่การเป็นเมืองท่องเที่ยวเรือสำราญที่ยั่งยืน

ผลการวิจัยสะท้อนพลวัตเชิงระบบที่เมืองพัทยาต้องเผชิญในการเปลี่ยนผ่านสู่เมืองเป้าหมายเรือสำราญระดับสากล ในมิติของจุดแข็ง (Strengths) พบว่าทำเลที่ตั้งเชิงยุทธศาสตร์ในเขต EEC และแบรนด์พัทยาที่เป็นที่ยอมรับทั่วโลกเป็นสินทรัพย์สำคัญ ผลการวิจัยสอดคล้องกับการศึกษาของ จิรัชฌา งามเลิศดนัย และคณะ (2564) ที่ระบุว่าความได้เปรียบด้านภูมิรัฐศาสตร์เป็นรากฐานการแข่งขันในเขต EEC นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าเอกลักษณ์ของจุดหมายปลายทาง เป็นปัจจัยดึงดูดลำดับต้นที่สายการเดินเรือสำราญนานาชาติใช้ในการคัดเลือกท่าเรือจอด ในส่วนของจุดอ่อน (Weaknesses) ข้อจำกัดของโครงสร้างท่าเรือเดิมที่ต้องใช้งานร่วมกับเรือสินค้าและปัญหาการจราจรช่วง Last-mile connectivity ถือเป็นจุดเปราะบางวิกฤต ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ รณกฤต เศรษฐดาลี (2563) ที่พบว่าความไม่พร้อมของอาคารผู้โดยสารเป็นอุปสรรคต่อมาตรฐานความปลอดภัย และสอดคล้องกับการศึกษาของ ไพฑูรย์ มนต์พานทอง และสุรพร มุลกุณี (2567) ที่พบว่าการขาดระบบโลจิสติกส์เชื่อมต่อท่าเรือกับเมืองส่งผลเชิงลบต่อคุณภาพประสบการณ์และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีเวลาจำกัด สำหรับโอกาส (Opportunities) การเติบโตของตลาดเรือสำราญในภูมิภาคเป็นปัจจัยเร่งสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสุรพร มุลกุณี และไพฑูรย์ มนต์พานทอง (2562) ที่วิเคราะห์โครงข่ายการเดินเรือในอาเซียนและพบว่าประเทศไทยมีศักยภาพสูงในการเป็นศูนย์กลางการเชื่อมโยง ท้ายที่สุดในมิติของอุปสรรค (Threats) ภาวะการแข่งขันที่รุนแรงและความเปราะบางของระบบนิเวศทางทะเลเป็นความเสี่ยงที่ต้องจัดการ สอดคล้องกับการศึกษาของวิทยาลัยการท่องเที่ยวและการบริการ (2568) ที่เตือนว่าการก้าวกระโดดของเมืองท่าคู่แข่งสร้างแรงกดดันต่อจุดหมายปลายทางเดิม และชี้ให้เห็นว่ามลพิษจากการเดินเรือและมวลชนท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วอาจทำลายขีดความสามารถในการรองรับ และส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของทรัพยากรในระยะยาว

ในมิติของการพัฒนาบนฐานชุมชน (CBT) ข้อค้นพบที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนบทบาทชุมชนจากผู้รับผลกระทบสู่การเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก สอดคล้องกับการศึกษาของ พัชรินทร์ เหสกุล (2563) ที่เสนอว่าการจัดการท่องเที่ยวเรือสำราญในไทยต้องดึงท้องถิ่นเข้ามาร่วมบริหารจัดการสินค้าและบริการเพื่อสร้างประสบการณ์ที่แท้จริง และยังสอดคล้องกับการศึกษาของชญาณิศา วงษ์พันธุ์ และคณะ (2564) ที่ระบุว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่ระยะวางแผนเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างอำนาจต่อรองและลดความเหลื่อมล้ำจากการขยายตัวของอุตสาหกรรม นอกจากนี้ กลไกการเฝ้าระวังผลกระทบโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง สอดคล้องกับการศึกษาของ จิรัชฌา งามเลิศดนัย และคณะ (2564) ที่ย้ำเตือนว่าการจัดการจุดหมายปลายทางต้องบูรณาการเสียงของคนในพื้นที่เพื่อป้องกันความขัดแย้งเชิงวัฒนธรรมและสังคมในระยะยาว

ในมิติด้านปรัชญาความยั่งยืน การบูรณาการกรอบ Agenda 2030 (SDGs) และเกณฑ์ GSTC เข้ากับแผนพัฒนาเมือง สอดคล้องกับการศึกษาของ Stefanidaki and Lekakou (2014) ที่เน้นย้ำเรื่องการกำหนดขีดความสามารถรองรับ เพื่อรักษาดุลยภาพของระบบนิเวศเมืองท่า ขณะที่การขับเคลื่อนนโยบายการท่องเที่ยวคาร์บอนต่ำและระบบขนส่งไฟฟ้า สอดคล้องกับการศึกษาของ Blue Tourism Initiative (2026) ที่ชี้ว่าการปรับเปลี่ยนสู่เศรษฐกิจสีน้ำเงินที่ยั่งยืนเป็นปัจจัยดึงดูดสายเรือสำราญระดับพรีเมียมทั่วโลก

สุดท้าย ในด้านการจัดการเชิงกลยุทธ์ แผนงานที่สังเคราะห์จาก TOWS Matrix สอดคล้องกับการศึกษาของ Aslan et al. (2012) และการศึกษาของ Hoarau-Heemstra et al. (2023) ที่ระบุว่าการใช้จุดแข็งภายในเพื่อคว้าโอกาสภายนอก (SO Strategy) เป็นยุทธศาสตร์เชิงรุกที่ทรงประสิทธิภาพที่สุดในการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน ขณะที่ยุทธศาสตร์เชิงป้องกัน (ST Strategy) ด้านความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับการศึกษาของ ธนพล รุ่งเรือง (2566) ที่ยืนยันว่ามาตรฐานความปลอดภัยและการบังคับใช้กฎระเบียบที่เข้มงวดเป็นปัจจัยตัดสินใจลำดับต้นของนักท่องเที่ยวเรือสำราญคุณภาพสูง และยุทธศาสตร์เชิงรับ (WT Strategy) ในการจัดตั้งกองทุนฟื้นฟู สอดคล้องกับการศึกษาของ ปรเมษฐ์ บุญนำศิริกิจ (2566) ที่เสนอว่าโครงสร้างกำไรที่ยั่งยืนต้องมีการชดเชยผลกระทบเชิงลบให้แก่ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม

สรุปองค์ความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลผ่าน TOWS Matrix บูรณาการร่วมกับประเมินประสิทธิภาพองค์ประกอบการท่องเที่ยว 6A และแนวทางการพัฒนาบนฐานชุมชนและความยั่งยืน ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่เป็น Pattaya Sustainable Cruise Strategic Model (PSCS-Model) คือกรอบแนวคิดยุทธศาสตร์เชิงบูรณาการที่มุ่งเปลี่ยนผ่านเมืองพัทยาสู่การเป็นจุดหมายปลายทางเรือสำราญระดับโลกอย่างสมบูรณ์ โดยมีโครงสร้างของโมเดลที่ประกอบด้วย 4 เสาหลักทางกลยุทธ์ ดังนี้

P - Physical Infrastructure & Hybrid Port Hub (ยุทธศาสตร์โครงสร้างพื้นฐานและท่าเรือผสม) มุ่งเน้นการขจัดข้อจำกัดทางกายภาพโดยใช้จุดแข็งด้านทำเลที่ตั้ง EEC และแผนการพัฒนาท่าเรือ Hybrid Cruise Terminal ที่แหลมบาลีฮาย เพื่อรองรับเรือขนาดใหญ่ โครงสร้างนี้คือการเปลี่ยนจากท่าเรือแวะพักสู่การเป็นท่าเรือต้นทางเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในฐานะประตูสู่มหาสมุทรของภูมิภาค

S - Seamless Connectivity & Smart Mobility (ยุทธศาสตร์การเชื่อมต่อไร้รอยต่อและระบบขนส่งอัจฉริยะ) มุ่งเน้นการแก้จุดอ่อนด้านการจราจรและภาวะคอขวดบริเวณ Last-mile Connectivity โดยการนำนวัตกรรม Smart City และแผนงานภายใต้ NEO PATTAYA มาปรับใช้ โครงสร้างนี้เน้นการเชื่อมโยงระบบขนส่งมวลชนจากท่าเรือสู่แหล่งท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวที่สะดวกและรวดเร็วสำหรับนักท่องเที่ยวที่มีเวลาจำกัด

C - Community-Centered CBT Integration (ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนและการมีส่วนร่วม) มุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมโดยใช้โมเดล การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) เป็นแกนกลาง

โครงสร้างนี้เน้นการดึงอัตลักษณ์ท้องถิ่นและวิถีประมงนาเกลือมาสร้างมูลค่าเพิ่ม พร้อมทั้งขับเคลื่อนนโยบายที่มุ่งเน้นการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมและป้องกันผลกระทบจากการขยายตัวเชิงพาณิชย์

S - Sustainable & Smart Safety Governance (ยุทธศาสตร์ธรรมาภิบาลความยั่งยืนและความปลอดภัยอัจฉริยะ) มุ่งเน้นการบริหารจัดการตามมาตรฐานสากล GSTC และอนุสัญญาระหว่างประเทศหลักเพื่อป้องกันมลพิษจากเรือ (Marine Pollution - MARPOL) ควบคู่กับการใช้ระบบความปลอดภัย SUPER Safe City Sandbox โครงสร้างนี้เน้นการปกป้องระบบนิเวศทางทะเลและทรัพยากรธรรมชาติบนฐานโมเดลเศรษฐกิจ BCG เพื่อสร้างภาพลักษณ์เมืองท่องเที่ยวสีเขียวที่มีมาตรฐานความปลอดภัยระดับสูง

ภาพที่ 1 Pattaya Sustainable Cruise Strategic Model (PSCS-Model)

ข้อเสนอแนะ

1. เชิงนโยบาย

1) การจัดตั้งกลไกบริหารจัดการแบบบูรณาการ รัฐควรพิจารณาจัดตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เรือสำราญพัทยา ที่ก้าวพ้นระบบราชการแบบลำดับชั้น โดยใช้รูปแบบ Public-Private Partnership (PPP) เพื่อลดขั้นตอนศุลกากรและตรวจคนเข้าเมืองให้เป็น One-Stop Service

2) การประกาศเขตนวัตกรรมการท่องเที่ยวสีเขียว กำหนดให้พื้นที่โดยรอบท่าเรือแหลมบาลีฮายเป็น Green Cruise Sandbox เพื่อบังคับใช้มาตรฐาน MARPOL และส่งเสริมการใช้ยานยนต์ไฟฟ้าในระบบขนส่งมวลชนอย่างเป็นรูปธรรม

2. เชิงปฏิบัติ

1) การพัฒนาแพลตฟอร์ม Pattaya Cruise App เป็นแอปพลิเคชันกลางเพื่อให้บริการข้อมูลการท่องเที่ยว ตารางเดินเรือ และระบบการจองทัวร์ชุมชนที่เชื่อมต่อกับระบบการชำระเงินไร้เงินสด

2) การสร้างสถาบัน Cruise Service Academy" มุ่งยกระดับทักษะภาษาอังกฤษและมาตรฐานบริการระดับสากลให้แก่คนท้องถิ่น ขจัดปัญหาขาดแคลนแรงงานคุณภาพและกระจายรายสู่ฐานราก

3. การวิจัยครั้งต่อไป

1) การศึกษาขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ควรมีการวิจัยที่เป็นวิทยาศาสตร์เพื่อประเมินขีดความสามารถรองรับทางกายภาพและนิเวศวิทยาของแหล่งท่องเที่ยวเป้าหมายอนาคต

2) การวิเคราะห์พฤติกรรมและการตัดสินใจ: ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาพลักษณ์ความยั่งยืนของพัทยากับความตั้งใจในการกลับมาเยือนซ้ำของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

เอกสารอ้างอิง

กองยุทธศาสตร์และแผนงาน สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2564). *แผนยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเรือสำราญ พ.ศ. 2561-2570*.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). *ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเรือสำราญ พ.ศ. 2561-2570.* กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

จิรัชฌา งามเลิศดนัย, คมสิทธิ์ เกียนวัฒนา, และอังสุมาลิน จำนงชอบ. (2564). การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเรือสำราญในเขตระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 41(4), 104-121.

ชญาณิศา วงษ์พันธุ์, ณัฐกฤตา นันทะสิน, และศิริพา นันทกิจ. (2564). แรงจูงใจปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดที่มีผลต่อการเลือกเดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทย ของนักท่องเที่ยวเรือสำราญ. *วิทยาการจัดการวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์*, 2(3), 12-19.

ธนพล รุ่งเรือง. (2566). การทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบในบริบทการท่องเที่ยวเรือสำราญเพื่อเปรียบเทียบการศึกษาวิจัยในระดับชาติและนานาชาติในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 2015 – 2019 สำหรับการระบุช่องว่างทางวิชาการของการวิจัยในอนาคต. *วารสารบริหารธุรกิจและการบัญชี*, 7(1), 1-25.

นครินทร์ ทั่งทอง และเพชรศรี นนท์ศิริ. (2562). การเสริมสร้างประสบการณ์ความทรงจำที่พิเศษของนักท่องเที่ยวเรือสำราญในท่าเรือแวะพัก เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวทางทะเลของประเทศไทย. *วารสารบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร*, 14(3), 41-55.

ปรเมษฐ์ บุญนำศิริกิจ. (2566). อุตสาหกรรมเรือสำราญ: ผลกระทบการท่องเที่ยวกับการพัฒนาประเทศ. *วารสารบริหารธุรกิจและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง*, 6(1), 1-15.

พัชรินทร์ เหสกุล. (2563). การศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับรองรับการท่องเที่ยวโดยเรือสำราญ: กรณีศึกษาท่าเรือภูเก็ต. *วารสารวิชาการสถาบันการอาชีวศึกษาภาคใต้ 1*, 5(2), 34-43.

ไพฑูรย์ มนต์พานทอง, และสุรพร มุลกุณี. (2567). การเปรียบเทียบการจัดการท่าเรือสำหรับเรือสำราญของประเทศไทยกับท่าเรือที่ได้มาตรฐานสากล. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต,* 20(1), 120-148.

รณกฤต เศรษฐดาลี, และกมลชนก สุทธิวาทนฤพุฒิ. (2567). ปัจจัยในการพิจารณาตัดสินใจพัฒนาท่าเรือสำราญไทย. *วารสารศรีวนาลัยวิจัย สาขามนุษศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 14(2), 1-15.

วิทยาลัยการท่องเที่ยวและการบริการ. (2568). *ธุรกิจเรือสำราญ หรือ Cruise เป็นธุรกิจที่ถือกำเนิดและได้รับความนิยมอย่างมากในแถบโลกตะวันตก*.

สุรพร มุลกุณี, และไพฑูรย์ มนต์พานทอง. (2562). ศักยภาพการจัดการท่าเรือแหลมฉบังเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเรือสำราญของประเทศไทย. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต*, 15(2), 246-264.

Aslan, I., et al. (2012). Creating strategies from TOWS matrix for strategic sustainable development of Kipaş Group. *Journal of Business Economics and Management*, 13(1), 95–110.

Blue Tourism Initiative. (2026, February 5). *Policy pathways towards a more sustainable cruise tourism sector*. https://bluetourisminitiative.org/wp-content/uploads/2024/10/Policy-Pathways-Towards-a-More-Sustainable-Cruise-Tourism-Sector_F.pdf

Cruise Lines International Association. (2025). *State of the Cruise Industry Report 2025*. https://cruising.org/resources/state-cruise-industry-report-2025

Hindertje Hoarau-Heemstra, Karin Wigger, Julia Olsen, Laura James. (2023). Cruise tourism destinations: Practices, consequences and the road to sustainability, *Journal of Destination Marketing & Management*, 30 (2023) 100820, 1-9. https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2023.100820

ภาวนา 4 กับการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม จังหวัดตาก

THE FOUR BHĀVANĀ AND THE DEVELOPMENT OF STUDENT LEADERSHIP SKILLS AT WANG PRACHOP WITTAYAKHOM SCHOOL, TAK PROVINCE

พระครูวิรุฬห์ธรรมกิตติ์[1], พระโสพล อนาลโย[2], อำนาจ ทาปิน[3], จักรพันธ์ นะวะแก้ว[4], ฐิญาภัณฑ์ วงษา[5]

Phrakruwirunthummakit[1], Phrasopon Analayo[2], Amnat Tapin[3], Chakraphan Navakaew[4], Thinyaphan Wongsa[5]

วิทยาลัยสงฆ์ตาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-5]

tak Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1-5]

Corresponding Author E-mail: ton375555@gmail.com

Received 12 January 2026; Revised 11 February 2026; Accepted 16 March 2026

****

ภาวนา 4 กับการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม จังหวัดตาก

วิบูลย์ รัศมีไพศาล, เสรี วงษ์มณฑา,
ชวลีย์ ณ ถลาง, ชุษณะ เตชคณา

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษารูปแบบทักษะภาวะผู้นำของนักเรียน 2) เพื่อพัฒนาทักษะภาวะผู้นำแก่นักเรียน และ 3) กระบวนส่งเสริมภาวะผู้นำแก่นักเรียนตามหลักภาวนา 4 วิธีวิจัยใช้เป็นเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บข้อมูลแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูล และการสนทนากลุ่มประกอบด้วยผู้อำนวยการโรงเรียน คุณครู ผู้ปกครอง นักเรียน ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์

ผลการศึกษาพบว่า 1) รูปแบบทักษะภาวะผู้นำของนักเรียนเกิดจากการเรียนการสอนภาควิชาการและการทำกิจกรรมกลุ่มที่ผสมผลานกับการนำหลักทางพระพุทธศาสนามาใช้ เช่น การทำสมาธิเจริญภาวนา กิจกรรมเข้าค่ายคุณธรรม และการเรียนพุทธประวัติในโรงเรียน เป็นต้น ก่อให้เกิดเป็นทักษะภาวะผู้นำที่กล้าแสดงออก มีสมาธิ มีปัญญา มีจิตอาสา มั่นใจในตนเอง สามารถแก้ไขปัญหาด้วยปัญญาได้ 2) การพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียนเกิดจากการได้รับการส่งเสริมให้นักเรียนมีทักษะผู้นำโดยคณะคุณครู คณาจารย์ คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และพระสงฆ์ เห็นความสำคัญตรงกันจึงมีการส่งเสริมให้โรงเรียนได้ทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง จนเห็นเป็นรูปธรรมว่านักเรียนมีความสุขความสนุกสนานมีความพึงพอใจ และ 3) กระบวนส่งเสริมภาวะผู้นำแก่นักเรียนตามหลักภาวนา 4 เกิดจากการบูรณาการการจัดการเรียนการสอนให้เป็นแบบผสมผสานการเรียนกับการจัดกิจกรรมกลุ่ม มีหลักธรรมภาวนาเข้ามาช่วยพัฒนาและส่งเสริมให้นักเรียนมีสมาธิในการเรียนและทำกิจกรรมมากขึ้น

คำสำคัญ: ภาวนา 4; การพัฒนา; ภาวะผู้นำนักเรียน

THE FOUR BHĀVANĀ AND THE DEVELOPMENT OF STUDENT LEADERSHIP SKILLS AT WANG PRACHOP WITTAYAKHOM SCHOOL, TAK PROVINCE

Phrakruwirunthummakit, Phrasopon Analayo, Amnat Tapin,

Chakraphan Navakaew, Thinyaphan Wongsa

Abstract

This research has three objectives: 1) to study students' leadership skill patterns, 2) to develop students' leadership skills, and 3) to establish a process for promoting student leadership based on Buddhist principles. The research employed both quantitative and qualitative methods, collecting data through questionnaires, in-depth interviews with informants, and focus group discussions with school principals, teachers, parents, students, community leaders, and Buddhist monks.

The study found that: 1) Students' leadership skills were developed through academic instruction and group activities integrated with Buddhist principles, such as meditation, moral development camps, and the study of Buddhist history in school. This resulted in leadership skills characterized by assertiveness, concentration, wisdom, volunteerism, self-confidence, and the ability to solve problems intelligently. 2) The development of students' leadership skills stemmed from encouragement by teachers, school committee members, parents, community leaders, and monks. These groups recognized the importance of leadership skills and continuously promoted these activities in the school, leading to tangible results such as student happiness, enjoyment, and satisfaction. 3) The process of promoting student leadership skills based on Buddhist principles resulted from integrating academic learning with group activities. The incorporation of Buddhist principles helped develop and enhance students' concentration in learning and activities.

Keywords: The Four Bh**ā**van**ā**; development, Student leadership

บทนำ

การก้าวเข้าสู่สังคมยุค Thailand 4.0 ของประเทศไทยนั้นมีความต้องการผู้นำที่มีศักยภาพ และมีภาวะผู้นำที่ดีซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศชาติให้ทันต่อการกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้ในการพัฒนาประเทศให้ไปสู่ความสำเร็จ จำเป็นจะต้องอาศัยกำลังหลักสำคัญซึ่งเป็นเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่มีความพร้อมและมีพลังในการขับเคลื่อนองค์กรอย่างสร้างสรรค์ไปสู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งการพัฒนาบุคคลให้มีศักยภาพและมีทักษะภาวะผู้นำนั้นจำเป็นต้องได้รับปลูกฝังและพัฒนาให้ได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มศักยภาพตั้งแต่วัยเด็ก ภายใต้ความคาดหวังในการเปลี่ยนแปลงของประเทศทั้งทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจให้เจริญรุดหน้า แต่ในขณะที่ระบบการศึกษาที่ใช้ในโรงเรียนส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการสร้างนักเรียนให้คิดตามมากว่าคิดสร้างสรรค์ ทำให้นักเรียนชินกับการเป็นผู้ตามจนอาจทำให้นักเรียนส่วนมากขาดภาวะผู้นำ ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดปัญหาในการพัฒนาประเทศในอนาคต ดังนั้นการพัฒนา ภาวะผู้นำของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นทุนมนุษย์ที่มีศักยภาพสูง ภายใต้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เพื่อวางรากฐานให้คนไทยเป็นคนที่สมบูรณ์ โดยเฉพาะในนักเรียนที่มีความเป็นผู้นำ ควรได้รับการส่งเสริมเพื่อให้พวกเขากลายเป็นผู้นำที่ดีในอนาคต โดยการพัฒนาไม่เพียงแต่เสริมสร้างเฉพาะบุคลิกลักษณะภายนอกเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการพัฒนาความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น การแสวงหาความรู้เพื่อสั่งสมประสบการณ์ ความอดทนและความกล้าที่จะเผชิญต่อปัญหา และทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนทักษะภาวะผู้นำทางด้านจิตใจและด้านที่สำคัญอื่นๆ (ชัยศาสตร์ คเชนทร์สุวรรณ และคณะ, 2563)

โรงเรียนวังประจบวิทยาคม ตั้งอยู่ที่ตำบลวังประจบ อำเภอเมือง จังหวัดตาก เป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกตอนต้นและตอนปลาย เปิดสอนตั้งแต่ มัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงปีที่ 6 ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำเขตตำบลวังประจบ รวมทั้งเด็กนักเรียนชาวเขาจากต่างอำเภอก็เข้ามาเรียน เพราะมีหอพักของเด็กนักเรียนให้อยู่อาศัย เพราะสาเหตุที่มีนักเรียนมาจากหลายท้องที่จึงทำให้ไม่กล้าแสดงออก ไม่กล้าตัดสินใจ ขาดระเบียบวินัย ทางโรงเรียนจึงแก้ปัญหาด้วยการหล่อหลอมให้นักเรียนมีความรักความสามัคคีด้วยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลักภาวนา 4 เพื่อมาทำให้นักเรียนมีสมาธิมากขึ้น กล้าแสดงออกมากขึ้น มั่นใจในตนเองมากขึ้น กล้าเป็นผู้นำในตนเองและผู้อื่นได้ โรงเรียนที่อยู่ในเขตตำบลวังประจบนี้มีอยู่ทั้งสิ้น ๗ โรงเรียน ประกอบด้วยโรงเรียนวังประจบวิทยาคม โรงเรียนน้ำดิบพิทยาคม (ขยายโอกาส) โรงเรียนทรัพย์สมบูรณ์วิทยาคม (ขยายโอกาส) โรงเรียนบ้านวังประจบ โรงเรียนบ้านสะแกเครือ โรงเรียนบ้านลานเต็ง และโรงเรียนหนองร่ม มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 974 คน

ดังนั้น คณะผู้วิจัยเห็นว่าเรื่อง “ภาวนา 4 กับการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียน โรงเรียนวังประจบวิทยาคม อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก” เป็นหัวข้อการวิจัยที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากมีเป้าหมายในการพัฒนานักเรียนให้เป็นคนดี มีศีลธรรมจริยธรรม กล้าแสดงออก กล้าตัดสินใจ มีจิตอาสา มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย และมีทักษะภาวะผู้นำที่ดี มีชีวิตที่เหมาะสมต่อการดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันและอนาคต โดยนำหลักพุทธธรรมมาผสมผสานกับการเรียนการสอนเป็นพื้นฐาน ซึ่งสอดคล้องกับรากฐาน

วัฒนธรรมไทยและความเชื่อถือในสังคมส่วนใหญ่ อีกทั้งยังช่วยให้นักเรียนสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ก้าวเข้าสู่ยุค Thailand 4.0 ได้อย่างเหมาะสม มุ่งหวังให้นักเรียนเร็งเห็นอนาคตที่ดีของตนเองและพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในการนำพาประเทศชาติสู่ความเจริญก้าวหน้าต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

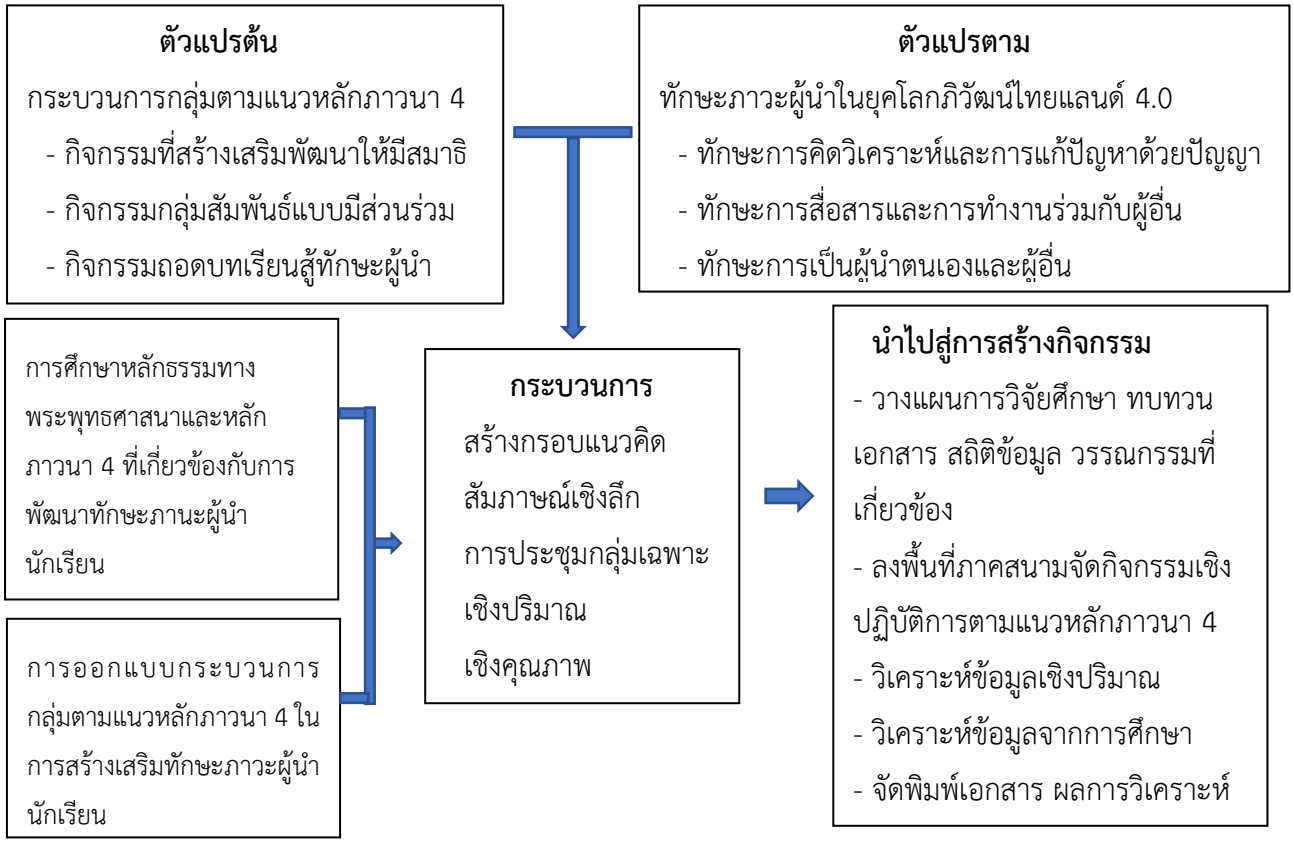
1. เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำของนักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก

2. เพื่อพัฒนาทักษะภาวะผู้นำแก่นักเรียน โรงเรียนวังประจบวิทยาคม อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก

3. เพื่อส่งเสริมกระบวนภาวะผู้นำตามหลักภาวนา 4 แก่นักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเรื่อง ภาวนา 4 กับการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก โดยนำมาใช้เป็นกรอบการทำวิจัย ดังนี้

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ประเภทของการวิจัย การดำเนินการวิจัยเรื่อง “ภาวนา 4 กับการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก” เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผสมผสานวิธี

2. ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants) จำนวนทั้งสิ้น 10 คน/รูป ซึ่งประกอบด้วยผู้อำนวยการโรงเรียน คุณครู คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเรียบร้อยแล้ว

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือวิจัย โดยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) เช่น คัมภีร์พระพุทธศาสนา ตำรา และหลักฐานทางโบราณคดี รวมถึงข้อมูลขั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) เช่น งานวิจัย หนังสือ และบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และกรอบการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์อันเป็นพื้นฐานในการกำหนดแนวทางการเก็บข้อมูล จากนั้นได้พัฒนาแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-depth Interview) ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ รวมทั้งตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ และนำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงจนสมบูรณ์พร้อมใช้

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และโดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาทั้งในด้านหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติจริง เก็บเป็นข้อมูลนำไปวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาถอดเทปและจัดกลุ่มประเด็นที่เกี่ยวข้อง แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงสาระ (Content Analysis) โดยยึดบริบทของข้อมูลเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา พร้อมทั้งสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์เพื่อพัฒนาแนวทางกิจกรรมกระบวนการกลุ่มเพื่อพัฒนานักเรียนให้มีทักษะภาวะผู้นำไปสู่สังคมไทยยุค 4.0

6. จริยธรรมในการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเรียบร้อยแล้ว การสัมภาษณ์ดำเนินการอย่างรอบคอบภายใต้ขอบเขตของจริยธรรมการวิจัย โดยบันทึกข้อมูลทั้งในรูปแบบลายลักษณ์อักษรและบันทึกเสียงตามความยินยอมของผู้ให้สัมภาษณ์

ผลการวิจัย

1. ผลการการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 รูปแบบการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำของนักเรียน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 รูปแบบการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียน

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
รูปแบบการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียน	$\bar{x}$	**S.D.**	**แปลผล**
(กายภาวนา) ฝึกอบรมกาย ความสัมพันธ์ทางกายภาพ	3.76	.733	มาก
(สีลภาวนา) ฝึกอบรมความประพฤติ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น	3.55	.849	มาก
(จิตภาวนา) ฝึกอบรมจิตใจ สมาธิต่อกิจกรรมและการเรียน	3.43	.801	มาก
(ปัญญาภาวนา) ฝึกอบรมปัญญา รู้เท่าทันโลกและชีวิต	3.45	.870	มาก
รวม	**3.55**	**0.831**	**มาก**

แสดงอธิบายผลตามแบบสอบถามในประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ 1 คือ รูปแบบการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น 284 คน ภาพรวมอยู่ในค่าเฉลี่ยที่ ($\bar{x}$ = 3.55, S.D.= .831) อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า (กายภาวนา) ฝึกอบรมกาย ความสัมพันธ์ทางกายภาพ ($\bar{x}$ = 3.76, S.D.= .733) (สีลภาวนา) ฝึกอบรมความประพฤติ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ($\bar{x}$ = 3.55, S.D.= .819) (จิตภาวนา) ฝึกอบรมจิตใจ สมาธิต่อกิจกรรมและการเรียน ($\bar{x}$ = 3.43, S.D.= .801) (ปัญญาภาวนา) ฝึกอบรมปัญญา รู้เท่าทันโลกและชีวิต ($\bar{x}$ = 3.45, S.D.= .870) เกี่ยวกับรูปแบบทักษะภาวะผู้นำของนักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์พบว่า รูปแบบทักษะภาวะผู้นำของนักเรียนได้ทำผ่านด้านการบริหารจัดการองค์กร การแก้ไขปัญหา การสื่อสาร การทำงานเป็นทีม ให้กับนักเรียนให้ผ่านการอบรม และกิจกรรมของทางโรงเรียนที่จัดขึ้นเป็นประจำ ความสาราถของนักเรียนในการนำเพื่อนหรือ ทีมไปสู่เป้าหมายร่วมกันโดยใช้ทักษะ เช่น การสื่อสาร การแก้ปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา และวิธีแก้ไขปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์ การทำงานเป็นทีม สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น การกระตุ้นการเรียนรู้มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น

2. ผลการการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อพัฒนาทักษะภาวะผู้นำแก่นักเรียน โรงเรียนวังประจบวิทยาคม อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก ผลการวิจัย ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 การพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียน

ประเด็นการสอบถาม	**ระดับความคิดเห็น**		
การพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียน	$\bar{x}$	**S.D.**	**แปลผล**
(กายภาวนา) พัฒนากาย เสียสละแบ่งปันต่อส่วนรวม	3.60	.811	มาก
(สีลภาวนา) พัฒนาความประพฤติ การปฏิบัติกล้าแสดงออก	3.23	.821	ปานกลาง
(จิตภาวนา) พัฒนาจิตใจ สนุกสนานร่าเริง จิตอาสา	3.65	.811	มาก
(ปัญญาภาวนา) พัฒนาปัญญา กล้าตัดสินใจ รับผิดชอบ	3.60	.800	มาก
รวม	**3.52**	**0.810**	**มาก**

แสดงอธิบายผลตามแบบสอบถามในประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ 2 คือ การพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น 284 คน ภาพรวมอยู่ในค่าเฉลี่ยที่ ($\bar{x}$ = 3.52, S.D.= .810) อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า (กายภาวนา) พัฒนากาย เสียสละแบ่งปันต่อส่วนรวม ($\bar{x}$ = 3.60, S.D.= .811) (สีลภาวนา) พัฒนาความประพฤติ การปฏิบัติกล้าแสดงออก ($\bar{x}$ = 3.23, S.D.= .821) (จิตภาวนา) พัฒนาจิตใจ สนุกสนานร่าเริง จิตอาสา ($\bar{x}$ = 3.65, S.D.= .811) (ปัญญาภาวนา) พัฒนาปัญญา กล้าตัดสินใจ รับผิดชอบ ($\bar{x}$ = 3.60, S.D.= .800) เกี่ยวกับการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำของนักเรียน ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์พบว่า ทางโรงเรียนมีการจัดอบรมให้แก่นักเรียนด้านทักษะภาวะผู้นำ เช่น การมีวินัยในตนเอง การกำหนดเป้าหมายส่วนตัว การควบคุมอารมณ์ และการแก้ปัญหา การกล้าแสดงออกอย่างเหมาะสม ส่งเสริมการพัฒนาทักษะ โดยคุณครูผู้สอนทุกกลุ่มสาระกลุ่มการเรียนรู้จะบูรณาการกิจกรรมการเรียนในห้องเรียนให้เป็นแบบกลุ่ม มีการทำสมาธิภาวนาก่อนการเรียนและทำกิจกรรมเสมอ เพื่อให้นักเรียนมีความกล้าแสดงออก มีความคิดสร้างสรรค์ กล้าตัดสินใจในงานที่ได้รับมอบหมาย

3. ผลการการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อส่งเสริมกระบวนภาวะผู้นำตามหลักภาวนา 4 แก่นักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก ผลการวิจัย ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 กระบวนการส่งเสริมภาวะผู้นำนักเรียนตามหลักภาวนา 4

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
กระบวนการส่งเสริมภาวะผู้นำนักเรียนตามหลักภาวนา 4	$\bar{x}$	**S.D.**	**แปลผล**
(กายภาวนา) การเจริญกาย สุขภาพแข็งแรง อดทน	3.73	.766	มาก
(สีลภาวนา) การเจริญศีล ระเบียบวินัย อยู่ร่วมกับผู้อื่น	3.64	1.91	มาก
(จิตภาวนา) การเจริญจิต เมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร	3.45	.845	มาก
(ปัญญาภาวนา) การเจริญปัญญา แก้ปัญหาด้วยปัญญา	3.44	.917	มาก
รวม	**3.57**	**1.11**	**มาก**

แสดงอธิบายผลตามแบบสอบถามในประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ 3 คือ กระบวนการส่งเสริมภาวะผู้นำนักเรียนตามหลักภาวนา 4 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น 284 คน ภาพรวมอยู่ในค่าเฉลี่ยที่ ($\bar{x}$ = 3.57, S.D.= 1.11) อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า (กายภาวนา) การเจริญกาย สุขภาพแข็งแรง อดทน ($\bar{x}$ = 3.73, S.D.= .766) (สีลภาวนา) การเจริญศีล ระเบียบวินัย อยู่ร่วมกับ ($\bar{x}$ = 3.64, S.D.= 1.91) (จิตภาวนา) การเจริญจิต เมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร ($\bar{x}$ = 3.45, S.D.= .845) (ปัญญาภาวนา) การเจริญปัญญา แก้ปัญหาด้วยปัญญา ($\bar{x}$ = 3.44, S.D.= .917) เกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์พบว่า ด้านกายภาวนามีการส่งเสริมสุขภาพกายและใจ และระเบียบวินัย เช่น การออกกำลังกาย การแข่งขันกีฬา การจัดเข้าค่ายคุณธรรม จริยธรรมอันพึงประสงค์ในทุกขั้นเรียน กิจกรรมลูกเสือเนตรนารี มีการปลูกฝังความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ การเคารพกฎระเบียบของโรงเรียน ด้ายจิตอาสามีกิจกรรม เช่น การนั่งสมาธิก่อนเรียน ด้านปัญญาภาวนามีการฝึกให้คิดวิเคราะห์แก้ปัญหาและตัดสินใจอย่างมีเหตุผลด้วยตัวเอง ทางโรงเรียนมีการสร้างบรรยากาศสภาพแวดล้อมในโรงเรียน เช่น สวนสาธารณะ ต้นไม้ ป้ายนิทรรศการ บอร์ดความรู้ ห้องสมุดสมัยใหม่ สื่อการสอน และกิจกรรมที่จะเอื้อประโยชน์สนับสนุนส่งเสริมในการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนอยู่เสมอ โรงเรียนมีการส่งเสริมทักษะภาวะผู้นำของนักเรียนตามหลักธรรมอยู่เสมอ มีการฝึกเจริญสติปัญญา เช่น การสวดมนต์ การทำสมาธิสั้นๆ ก่อนเริ่มเรียน มีการส่งเสริมการฝึกทำสมาธิ หรือใช้กิจกรรมที่ใช้ความตั้งใจ เช่น การวาดรูป การทำงานกลุ่ม เป็นต้น การผลัดเปลี่ยนกันมาเป็นผู้นำทำกิจกรรม เช่น การฝึกใช้ไมค์ต่อหน้าเพื่อนๆ ฝึกการเป็นหัวหน้ากลุ่มในกิจกรรมที่จัดขึ้น จัดให้เด็กนักเรียนมีการนั่งสมาธิ เป็นต้น โรงเรียนได้ให้นักเรียนทำกิจกรรม เช่น ให้สวดมนต์นั่งสมาธิ ให้ความรู้ปลูกฝังเรื่องความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความมีน้ำใจ เด็กนักเรียนก็นำมาปฏิบัติที่บ้านได้ดี กลับบ้านมาก็ช่วยงานบ้านดี ได้ให้เขาช่วยงานบ้าน เช่น กวาดบ้านถูบ้าน ช่วยแม่บ้านทำกับข้าว

ล้างถ้วยล้างจาน เป็นต้น ได้สอนให้มีความรับผิดชอบ ทำงานอไรให้มีสติ มีความตั้งใจในการทำงาน หรือการเรียน สอนให้มีความสื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบในการทำสิ่งให้ดี สอนให้ลูกตั้งในเรียน ด้านการภาวนาจัดให้นักเรียนมีการทำสมาธิก่อนเริ่มเรียน แลให้มีการเข้าค่ายคุณธรรมจริยธรรมทุกชั้นเรียน ด้านศีลได้สอนให้อาราธนาศีลรักษาศีล 5 มีความสื่อสัตย์ เคารพกฎระเบียบของโรงเรียนและสังคม ด้านจิตได้ให้นักเรียนฝึกนั่งสมาธิให้ใจตั้งมั่น ด้านปัญญาได้ฝึกให้นักเรียนฝึกคิดวิเคราะห์หาเหตุผล และแก้ปัญหาด้วยปัญญา โรงเรียนมีการส่งเสริมทักษภาวะผู้นำนักเรียนโดยนำคำสอนในพระพุทธศาสนามีบูรณ์การร่วมด้วย เช่น ฝึกให้สวดมนต์นั่งสมาธิ การมีเมตตา ความสื่อสัตย์ ความมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าโรงเรียนได้มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำของนักเรียนโดยการผ่านกิจกรรม ที่โรงเรียนได้จัดขึ้น โรงเรียนและผู้ปกครองได้ส่งเสริมให้นักเรียนมีสมาธิด้านการภาวนาผ่านกิจกรรมการทำบุญ การรักษาศีล การเจริญสมาธิ สอนให้มีจิตอาสา การแบ่งปัน ความมีเมตตา ความสื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ จึงทำให้นักเรียนมีความสุขในการเรียน ในการพัฒนาทางด้านจิตใจอารมณ์ และมีสมาธิในการเรียนมากขึ้น ส่งผลให้การเรียนดีขึ้นตามลำดับ

อภิปรายผล

1. รายประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำของนักเรียน ผลจากการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพโดยเชื่อมโยงแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า โรงเรียนมีการจัดการบริหารให้นักเรียนมีรูปแบบการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำโดยภาพกิจกรรมต่างๆ ของทางโรงเรียน มีรูปแบบการพัฒนาทางด้านร่างกาย รูปแบบการพัฒนาความประพฤติทางศีลธรรมอันดี มีรูปแบบการพัฒนาทางจิตใจ และมีรูปแบบการพัฒนาทางด้านปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของภาวนา 4 ไว้ว่า กายภาวนาคือการพัฒนากาย ศีลภาวนาคือการพัฒนาศีล จิตตภาวนาคือการพัฒนาจิต และปัญญาภาวนาคือการพัฒนาปัญญา โรงเรียนได้มีกิจกรรมที่ฝึกนักเรียนให้เป็นคนขยัน ขยันหมั่นเพียร ให้เข้าร่วมทุกๆ กิจกรรมต่างๆ ที่ทางโรงเรียนจัดให้อย่างสม่ำเสมอ ปลูกฝังให้ทำงานกันเป็นกลุ่ม ไม่ปล่อยปละเลย ไม่เกียจคร้าน มีความรับผิดชอบอันเป็นเรื่องพื้นฐานของความเป็นผู้นำที่ต้องมีความขยันเป็นพื้นฐาน ให้มีกำลังใจที่เข้มแข็งต่อหน้าที่การงานที่มอบหมายให้ เพื่อให้มีทักษะการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.2525 ที่ได้ให้คำความหมายของคำว่า ขยัน หมายถึง การทำงานอย่างแข็งขันไม่ปล่อยปละละเลย ทำหรือประพฤติเป็นสม่ำเสมอ ไม่เกียจตร้าน และยังสอดคล้องกับ ศศวรรณ เทศศรีเมือง ที่ได้ให้ความหมายของคำว่าขยันหมั่นเพียรว่า หมายถึงการปฏิบัติหน้าที่การงานและการประกอบอาชีพสุจริตอย่างกระตือรือร้น และตั้งใจจริงใจให้สำเร็จด้วยความมานะอุตสาหะ (ศศวรรณ เทศศรีเมือง, 2535)

รูปแบบการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำของนักเรียน ทางโรงเรียนได้นำธรรมะของพระพุทธเจ้าเข้ามาใช้ประกอบการเรียนการสอนการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา ผ่านกิจกรรม การทำบุญตักบาตร การสวดมนต์ไหว้พระ การเข้าค่ายคุณธรรม เพื่อให้นักเรียนได้มีความสุข ได้มีธรรมคุณธรรมความดีใจหัวใจ ได้ปลูกฝังความเป็นชาวพุทธให้กับนักเรียนสมเป็นชาวพุทธศาสนิกชน อันมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ซึ่งสอดคล้องกับ ชูฤทธิ์ เต็งไตรสรณ์ ที่ได้กล่าวไว้ใน “กายหายไข้ ใจหายทุกข์” ว่า

พุทธศาสนาเป็นศาสนา ที่มีคนไทยนับถือมากว่าร้อยละ 95 มีความผูกพันกับชาวไทยในอดีตตั้งแต่เมื่อยังเป็นอาณาจักร สุวรรณภูมิเมื่อ พ.ศ. 218 พัฒนาควบคู่กับสังคมไทยจนอยู่ในวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวไทยมาโดยตลอดจนในสมัยรัชการที่ 6 ได้ยอมรับว่าเป็นศาสนาประจำชาติไทย พุทธศาสนามีหลักการในการ พัฒนามนุษย์โดยให้องค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิต 3 ด้านมาประสานหรือบูรณาการกัน องค์ประกอบทั้ง 3 จะต้องพัฒนาไปด้วยกันอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ส่งเสริมกัน องค์ประกอบ 3 ด้านนี้ พูดง่าย ๆ คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา พูดในศัพท์ในพระพุทธศาสนาว่า ศีล สมาธิ ปัญญา หลักการพัฒนาตน

2. รายประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อพัฒนาทักษะภาวะผู้นำแก่นักเรียนโรงเรียนวังประจบวิทยาคม จังหวัดตาก จากหลักพุทธธรรมการพัฒนาชีวิตด้วยหลักภาวนาทั้ง 4 อย่าง คือ 1) การพัฒนากาย เสียสละแบ่งปันต่อส่วนรวม 2) การพัฒนาความประพฤติ ทักษะการพูด การปฏิบัติ กล้าแสดงออก 3) การพัฒนาจิตใจ สนุกสนานร่าเริง จิตอาสา เข็มแข็งมั่นคง 4. การพัฒนาปัญญา กล้าตัดสินใจ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มาบูรณาการใช้ในการเรียนการสอน การทำกิจกรรมบ่อยๆ จากการทำกิจกรรมพบว่า การพัฒนาชีวิตของนักเรียนได้ถูกปลูกฝังผ่านกิจวัตร์กิจกรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิด และจิตใจ ซึ่งสอดคล้องกับ นิพนธ์ คันธเสรี ได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณภาพชีวิต คือ ระดับของการดำรงชีวิตของ มนุษย์ตามองค์ประกอบของชีวิต อันได้แก่ ทางร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิด และจิตใจ (นิพนธ์ คันธเสรี, 2553) และนักเรียนมีระเบียบวินัยมากขึ้น จากการได้พัฒนาในด้านต่างๆ โดยผ่านกิจวัตร์กิจกรรมของทางโรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกับ ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ ได้กล่าวถึง ความมีระเบียบวินัยเป็นสิ่งที่พึงส่งเสริมให้เกิดขึ้นในตัวของบุคคล โดยเฉพาะเยาวชนของเราที่จะก้าวไปเป็นกำลังสำคัญของชาติต่อไป ซึ่งลัดดาวัลย์ เกษมเนตรและคณะ ได้กล่าวถึง พฤติกรรมการมีวินัยไว้ ดังนี้ 1) การทำกิจกรรมร่วมกัน 2) การยอมรับและปฏิบัติตามข้อคิดเห็นอย่างมีเหตุผล 3) การช่วยเหลือผู้อื่น 4) การเสียสละเพื่อส่วนรวม 5) การไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น (ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ, 2539)

ภาวะผู้นำต้องมีความซื่อสัตย์ ความสุจริต ความเสียสละ มีความจริงใจต่อกัน ต่อตนเอง ต่อส่วนรวม โรงเรียนได้พัฒนาให้นักเรียนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่เอาเบียดเบียน เอาเปรียบกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายของความเสียสละ คือ มีน้ำใจ สามารถ เสียสละความสุขสำราญความพอใจส่วนตนเพื่อคู่ครองได้ เช่น อดหลับ อดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครองไม่ใจแคบ และยังสอดคล้องเรื่องจริยธรรมของ ม.ร.ว. ศึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ให้คำจำกัดความคำว่า “จริยธรรม” เป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่ ควรประพฤติในกรณีใด สถานการณ์ใด ในโอกาสหรือเวลาใด เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ ส่งเสริมให้บุคคลเป็นสมาชิกของสังคมที่กำลังพัฒนา ไม่ขัดต่อการพัฒนาและส่งเสริมให้การพัฒนาเป็นไปด้วยดี พุทธธรรมกับภาวะผู้นำเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นหลักในการพัฒนาให้ผู้นำมีหลักธรรมหลักการในการบริหารงาน สามารถปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาได้อย่างมีความสุข (ม.ร.ว. ศึกฤทธิ์ ปราโมช, 2536) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้ทำการวิจัยศึกษาเรื่อง พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ เกี่ยวกับหลักธรรมที่นำมาเป็นหลักในการเป็นผู้นำที่พึงประสงค์ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมเกี่ยวกับผู้นำที่ปรากฏในพระสูตร

ต่าง ๆ เช่น อัคคัญญสูตร เป็นต้น ส่วนหลักธรรมที่แสดงถึง ภาวะผู้นำ ปรากฏในพระสูตรอื่น ๆ เช่น ลักขณะสูตร สัปปุริสสูตร ทศพิธราชธรรม 10 ประการ พรหมวิหาร 4 ประการ และ สังคหวัตถุ 4 ประการ เป็นต้น (สุรศักดิ์ ม่วงทอง, 2543) และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสังฆรักษ์ณรงค์ฤทธิ์ ฐานวีโร ได้ทำการวิจัยศึกษาเรื่อง “ภาวะผู้นำพระราชธรรมโสภณ (จำปี จนฺทธมฺโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ทำให้ประสบกับความสำเร็จในการเป็นผู้นำที่ดีขององค์กรนั้น ประกอบด้วยหลักอธิปไตย 3 (รู้ระบอบการบริหารงานที่เหมาะสมแก่องค์กรและชุมชน) พรหมวิหาร 4 (รู้จักใช้พระเดชและพระคุณ) สังคหวัตถุ 4 (รู้จักหลักการผูกมิตรไมตรีต่อคนอื่นได้ดี) พละ 5 (รู้จักบริหารตนเองอย่างชาญฉลาดและมีความมั่นคงทางสติปัญญาและอารมณ์) และหลักธรรมที่มาสนับสนุนความเป็นผู้นำอีกหลายหมวดคือ สาราณียธรรม 6 (รู้หลักการบริหารตนและบริหารงานไปพร้อมๆกัน) ทิศ 6 (รู้หลักบทบาทและหน้าที่ทางสังคม) อปริหานิยธรรม 7 (รู้หลักบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยอิงผลประโยชน์องค์กรเป็นสำคัญ) สัปปุริสธรรม 7 (รู้หลักบริหารตนและองค์กรอย่างรู้เท่าทัน (พระครูสังฆรักษ์ณรงค์ฤทธิ์ ฐานวีโร, 2554)

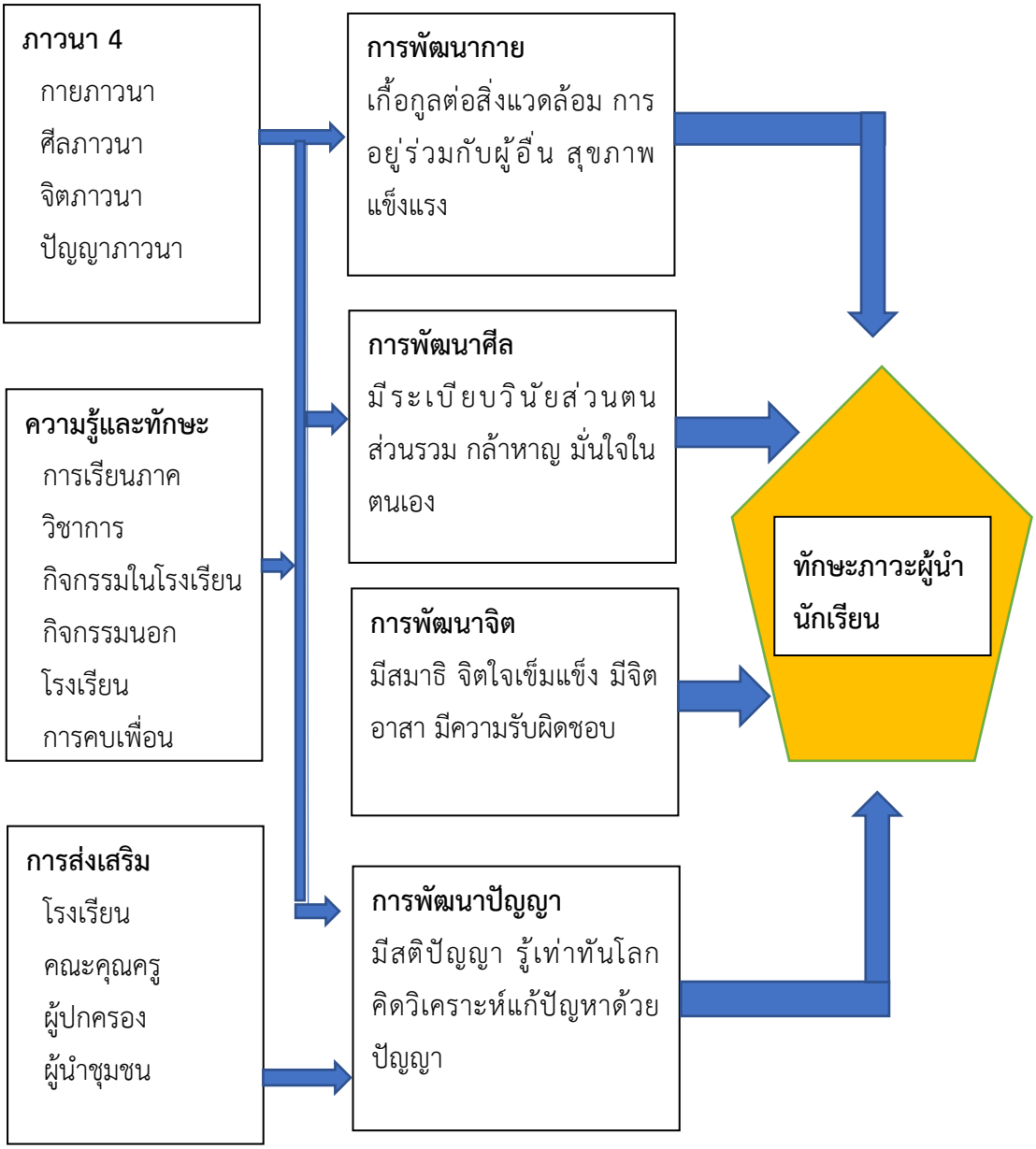
3. รายประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำแก่นักเรียนตามหลักภาวนา 4 คณะคุณครู ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ต่างมีความเห็นตรงกันเรื่องการส่งเสริมให้นักเรียนมีภาวะผู้นำ เพราะอนาคตยังต้องไปเรียนต่อในที่ต่างๆ ต่อไป ต้องดูแลตนเองเมื่อห่างไกลบ้าน นักเรียนบางคนอาจต้องเรียนไปด้วย ทำงานนอกเวลาไปด้วย เพราะนักเรียนส่วนใหญ่มีผู้ปกครองเป็นเกษตรกร และรับจ้างทั่วไป นักเรียนตั้งมีความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย ภาวะผู้ที่ต้องฝึกและปลูกฝังกันตั้งแต่เยาว์วัย ซึ่งสอดคล้องกับ นันทวัน พนมเขต ให้อธิบายถึงลักษณะของความขยันหมันเพียรว่า บุคคลที่มีความพยายามอยางสม่ำเสมอในการปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยความเข้มแข็ง รับผิดชอบ อดทนและมานะบากบัน ไม่ท้อถอย (นันทวัน พนมเขต, 2543) และมีการฝึกให้นักเรียนมีหลักการพัฒนาตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ ปราณี รามสูตร และจำรัส ด้วงสุวรรณ ได้กล่าวว่า หลักการพัฒนาตนเอง คือ คนที่จะ พัฒนาตนเองจะเริ่มต้นด้วยการสำรวจและพิจารณาตนเองว่า มีข้อดีและข้อบกพร่องอะไรบ้าง การสำรวจจะใช้วิธีการส่องกระจก (คนที่เรามีความสัมพันธ์ด้วยช่วยบอก) เมื่อทราบแล้วก็จะมาวิเคราะห์ ตนเองและตั้งเป้าหมายว่ามีสิ่งใดที่ดีและมีอยู่ในตัวเราแล้ว เราก็ควรรักษาไว้ สิ่งใดที่ไม่ดีและมีอยู่ในตัวเรา เราก็ควรจะหาทางทำให้ลดน้อยลงหรือควรขจัดให้หมดไป และมีสิ่งใดที่ดีและยังไม่มีในตัวเรา เราก็ควรจะนำมาเพิ่มให้กับตัวเราให้มากขึ้น เมื่อวิเคราะห์และตั้งเป้าหมายแล้ว ต่อไปก็คิดหาวิธีการและวางแผนดำเนินการ โดยเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับตัวเราเอง เมื่อวางแผนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ต้องนำแผนดำเนินการดังกล่าวมาดำเนินการ (ลงมือปฏิบัติจริง) ถ้าเราสามารถทำได้ตามแผนที่วางไว้ก็ถือว่า แผนการที่วางไว้เหมาะสมกับเรา (ปราณี รามสูตร และจำรัส ด้วงสุวรรณ, 2545)

ภาวะผู้นำเป็นสิ่งจำเป็นในบุคคลที่ต้องการความสำเร็จ เป็นผู้นำในหมู่ชน ถ้าชนใดไม่ผู้ผู้นำ เหล่าชนนั้นหมู่คณะนั้นจะระสบผลสำเร็จ เพราะจะไม่มีใครฟังใคร ไม่มีผู้วางแผนงาน ไม่มีผู้จ่ายงาน ไม่มีการการควบคุม ไม่มีหัวหน้า ไม่มีผู้นำทาง ดังนั้นนักเรียนก็จำเป็นต้องฝึกความเป็นผู้นำต้องแต่เยาว์ชัยเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับภาวะผู้นำ ได้อธิบายเกี่ยวกับภาวะผู้นำโดยการเปรียบเทียบไว้ว่า เปรียบเสมือนโคจ่าฝูงนำบริวาร

ข้ามแม่น้ำได้โดยความปลอดภัย ผู้นำนั้นต้องประกอบด้วยผู้ตาม สถานการณ์ โดยมีจุดหมายและวิธีในการดำเนินงานที่ดีและยังสอดคล้องกับภาวะผู้นำ ดังนี้ 1) ภาวะผู้นำ คือ การที่บุคคลในความสัมพันธ์ซึ่งมีต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยการโดยกระบวนการติดต่อสื่อสาร ติดตามซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ 2) ภาวะผู้นำในทางปฏิบัติ คือ การที่ทำงานบริหารของกลุ่ม ทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยการจูงใจ ริเริ่ม ประนีประนอม และประสานงาน โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ และอำนาจบารมีเป็นเครื่องมือในการบริหารเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ 3) ภาวะผู้นำ คือ ความสามารถของบุคคลในการทำแผนงาน และคำวินิจฉัยของเขาให้เป็นที่ยอมรับด้วยความเต็มใจในหมู่ผู้ตามทั้งหลาย 4) ภาวะผู้นำ คือ วิธีการจูงใจให้บุคคลแต่ละคนทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ 5) ภาวะผู้นำ คือ กิจกรรมในการใช้อิทธิพลจูงใจประชาชน ให้ร่วมมือปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งคนเหล่านั้นเห็นว่าเป็นสิ่งอันพึงปรารถนา

สรุปองค์ความรู้

การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า ภาวนา 4 มิได้เป็นเพียงกิจกรรมทางศาสนา หากแต่เป็นโครงสร้างการพัฒนามนุษย์ที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานของการพัฒนาภาวะผู้นำนักเรียนได้อย่างมีระบบ การบูรณาการภาวนา 4 เข้ากับการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนช่วยยกระดับทั้งพฤติกรรมผู้นำ และวัฒนธรรมการเรียนรู้เชิงพุทธในสถานศึกษา สรุปองค์ความรู้ผลการวิจัยที่ได้ค้นพบจากงานวิจัย/วิทยานิพนธ์ คือ องค์ความรู้ในการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียน นอกจากจะต้องเรียนรู้ในกรอบของวิชาการสามัญแล้วยังต้องใช้การภาวนา 4 คือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ประกอบคู่กับการเรียนการสอนการทำกิจกรรม ปัญญาก็จะเกิดขึ้น ความมั่นใจ ความกล้าหาญ ความรับผิดชอบ ความมีสติปัญญา การมองโลก ความมีจิตอาสา การแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา การเป็นผู้นำในตนเองและผู้อื่นก็จะเกิดขึ้น ด้วยหลักภาวนา 4 (The Four meditations) ที่ทั้ง 4 และการเรียนการสอนวิชาการสามัญ การปกครอง การดูแลจากทางโรงเรียน การประคับประคอง การสนับสนุนจากผู้ปกครอง และผู้นำชุมชน สิ่งเหล่านี้ต้องไปพร้อมกันแบบองคาพยพ จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ภาวนา 4 กับการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำนักเรียน โรงเรียนวังประจบวิทยาคม จังหวัดตาก” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1) ควรส่งเสริมให้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ภาวนา 4 อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 สัปปุริสธรรม 7 และสติปัฏฐาน 4 มาเป็นแนวทางในการพัฒนาทักษะชีวิตในระดับสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ

2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางเลือกหรือการศึกษาศีลธรรม ควรกำหนดนโยบายสนับสนุนการจัดกิจกรรมกระบวนการกลุ่มตามแนวทางวิถีพุทธในสถานศึกษาทุกระดับ

3) ควรมีนโยบายร่วมระหว่างกระทรวงศึกษาธิการกับคณะสงฆ์ในการพัฒนาหลักสูตรส่งเสริมทักษะภาวะผู้นำนักเรียนมาบูรณาการโดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาผลของกิจกรรมกระบวนการกลุ่มในระยะยาว เพื่อประเมินผลกระทบด้านพฤติกรรม ทัศนคติ และค่านิยมของเยาวชนในช่วงเวลาต่อเนื่อง เช่น 6 เดือน – 1 ปี

2) ควรขยายกลุ่มตัวอย่างไปยังเยาวชนในพื้นที่อื่นที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา เพื่อศึกษาศักยภาพในการประยุกต์ใช้กระบวนการกลุ่มแนวพุทธธรรมในบริบทที่แตกต่าง

3) ควรพัฒนาสื่อการเรียนรู้หรือคู่มือกิจกรรมที่สามารถนำไปใช้โดยคุณครูหรือพระวิทยากรในพื้นที่อื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสะดวกต่อการนำไปปรับใช้ในบริบทเฉพาะของแต่ละโรงเรียนหรือชุมชน

เอกสารอ้างอิง

ชัยศาสตร์ คเชนทร์สุวรรณ และคณะ. (2563). การพัฒนาภาวะผู้นำของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา. *วารสารบรรณศาสตร์ มศว*, 13 (1), 3.

นิพนธ์ คันธเสวี, (2553). *“แนวทางการพัฒนาชุมชน”. ชีวิตใหม่สู่งานตำรวจชุมชนสัมพันธ์.* กรุงเทพมหานคร: เนติกุลการพิมพ์, 2.

ปราณี รามสูตร และจำรัส ด้วงสุวรรณ. (2545). *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธนะการพิมพ์.

พระครูสังฆรักษ์ณรงค์ฤทธิ์ ฐานวโร. (2554). *ศึกษาภาวะผู้นำพระราชธรรมโสภณ (จำปี จนฺทธมฺโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2553). *“จริยธรรมตามแนวคิดตะวันตกและตะวันออก” นานาทรรศนะเกี่ยวกับจริยธรรม*. กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายการพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน, 2.

ลัดดาวัลย์ เกษมเนตรและคณะ. (2539). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีวินัย* (รายงานวิจัย), มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

ศศวรรณ เทศศรีเมือง. (2535). *การเปรียบเทียบผลของการควบคุมตนเองและการชี้แนะที่มีต่อความขยันหมั่นเพียรในการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนสตรีราชินูทิศ จังหวัดอุบลราชธานี* (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. (2543). *พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกรณีกำนันและผู้ใหญ่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช* (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยมหิดล.

.

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3

CREATIVE ENGLISH LANGUAGE LEARNING PROMOTION PROCESS USING CREATIVITY-BASED LEARNING (CBL) AT PHRAPARIYATTIDHAMMA SCHOOL, GENERAL EDUCATION DEPARTMENT, ZONE 3

พระมหาวีรเดช อธิปญฺโญ[1], บุญมี พรรษา[2], ศิริประภา แก้วบุญใสย[3], พระณรงค์ ฐานวุฑฺโฒ[4], อภัสราพร หงษ์วิลัย[5]

Phramaha Veeradet Atthipanyo[1], Boonme Pansa[2], Siriprapha Kaewboonsai[3], Phra Narong Thanawuttho[4], Aphatsaraporn Hongwilai[5]

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-5]

Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1-5]

Corresponding Author E-mail: aviradej.jap@mcu.ac.th

Received 22 January 2026; Revised 24 February 2026; Accepted 20 March 2026

****

กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3

พระมหาวีรเดช อธิปญฺโญ, บุญมี พรรษา, ศิริประภา แก้วบุญใสย,
พระณรงค์ ฐานวุฑฺโฒ, อภัสราพร หงษ์วิลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาการเรียนภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ Creativity-Based Learning (CBL) เป็นฐาน, 2) สร้างกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ด้วย CBL, 3) ศึกษาผลการประเมินความพึงพอใจต่อกระบวนการดังกล่าว และ 4) นำเสนอกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 โดยใช้วิธีวิจัยเชิงพัฒนาและเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่ม และผู้เข้าร่วมกิจกรรม 20 คน

ผลการวิจัยพบว่า การเรียนภาษาอังกฤษในโรงเรียนพระปริยัติธรรมยังคงเน้นไวยากรณ์และการท่องจำ ส่งผลให้เกิดปัญหา ได้แก่ 1) หลักสูตรเน้นวิชาศาสนามากกว่า, 2) ผู้เรียนกลัวผิด เขินอาย ขาดแรงจูงใจ และมีพื้นฐานภาษาอ่อน, 3) ผู้สอนยึดการสอนแบบท่องจำ ขาดกิจกรรมสร้างสรรค์, 4) สถานศึกษามีข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐาน และ 5) กิจกรรม CBL ที่เน้นประสบการณ์จริงยังดำเนินการได้น้อยๆ ส่วนการสร้างกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ด้วย CBL เน้นให้ผู้เรียนเชื่อมโยงภาษาอังกฤษกับประสบการณ์จริง สร้างบทสนทนาและผลงานเชิงสร้างสรรค์ กิจกรรมต้องสอดคล้องกับบริบทชีวิตในวัด โดยดึงกิจกรรมประจำวันและการปฏิบัติธรรมมาเป็นเนื้อหาให้สามเณรเล่า อธิบาย และสร้างสรรค์งานอย่างเป็นธรรมชาติ

ผลการประเมินความพึงพอใจต่อกระบวนการเรียนรู้พบว่าอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.89 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.601 โดยด้านกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษมีคะแนนสูงสุด 3.96 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.621 และการนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ด้วย CBL เริ่มจากการจัดกิจกรรมทดลองสอนเพื่อถอดบทเรียนจริงของครูและพระสอนศีลธรรม พร้อมสร้างสื่อจากหลักธรรมและสถานการณ์ เพื่อใช้แลกเปลี่ยนและการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: กระบวนส่งเสริมการเรียนรู้; สร้างสรรค์; การเรียนรู้บนพื้นฐานความคิดสร้างสรรค์ (CBL); โรงเรียนพระปริยัติธรรม

CREATIVE ENGLISH LANGUAGE LEARNING PROMOTION PROCESS USING CREATIVITY-BASED LEARNING (CBL) AT PHRAPARIYATTIDHAMMA SCHOOL, GENERAL EDUCATION DEPARTMENT, ZONE 3

Phramaha Veeradet Atthapanyo, Boonme Pansa, Siriprapha Kaewboonsai,
Phra Narong Thanawuttho, Aphatsaraporn Hongwilai

Abstract

This research aimed to: (1) examine the problems in creative English language learning based on Creativity-Based Learning (CBL); (2) develop a creative English learning process using CBL; (3) investigate learners' satisfaction with the developed process; and (4) propose a creative English learning process for Phrapariyattidhamma Schools, General Education Section, Zone 3. The study employed a research and development approach combined with qualitative methods. Data were collected through in-depth interviews, focus group discussions, and participation from 20 respondents.

The findings revealed that:

English language learning in Phrapariyattidhamma Schools still emphasizes grammar and rote memorization, resulting in several issues: (1) the curriculum prioritizes religious studies over English; (2) learners experience fear of making mistakes, shyness, lack of motivation, and weak language foundations; (3) teachers rely on traditional rote teaching methods and lack creative activities; (4) educational institutions face limitations in infrastructure; and (5) experiential CBL activities are insufficiently implemented. The development of a creative English learning process using CBL focuses on enabling learners to connect English with real-life experiences, create dialogues, and produce creative works. Learning activities should align with the monastic context by incorporating daily routines and religious practices as content, allowing novice monks to narrate, explain, and create in a natural and meaningful way.

The evaluation of satisfaction with the learning process indicated a high level overall (mean = 3.89, S.D. = 0.601). The aspect of the English learning process received the highest score (mean = 3.96, S.D. = 0.621). The proposed creative English learning process using CBL begins with pilot teaching activities to extract practical lessons from teachers and Dhamma instructors, along with the development of instructional media based on Buddhist principles and real-life situations, facilitating knowledge exchange and continuous learning development.

Keywords: learning promotion process; Creative; Creativity-based Learning (CBL);

Phrapariyattidhamma School;

บทนำ

ภาษาอังกฤษมีความสำคัญต่อการสื่อสารในยุคปัจจุบันต่อการสื่อสาร และเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ การศึกษา แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและวิสัยทัศน์ ซึ่งช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีความตระหนักถึงความแตกต่างของภาษาและวัฒนธรรม สังคมการปกครอง การเมืองและเศรษฐกิจ ยังเข้าถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ ได้ง่ายและมีวิสัยทัศน์ในการดำเนินชีวิตดีขึ้น (ปรียารัตน์ ศรีชัยวงค์, 2563) โลกปัจจุบันเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Based Society) ซึ่งต้องอาศัยระบบการเรียนรู้จากฐานข้อมูล สื่อจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ขนาดใหญ่ (Big Data) ในการค้นหาและแสวงหาความรู้ผ่านสื่อเทคโนโลยีการสื่อสารได้อย่างไร้พรมแดน (นฤมล ศิระวงษ์, 2548)

การเรียนรู้ทักษะการใช้ภาษาอังกฤษสำหรับพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้จำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากบทบาทของพระภิกษุสามเณรนับได้ว่าเป็นทูตทางวัฒนธรรมและศาสนา ถ้าพระภิกษุสามเณรสามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้ก็จะทำให้การเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าสู่ชาวโลกได้กว้างมากขึ้น นอกจากนั้นยังได้สื่อสารหรือเผยแผ่วัฒนธรรมไทยออกไปได้อย่างถูกต้อง พระภิกษุสามเณรที่เข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี มีความเชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาหรือวัฒนธรรมแต่ไม่สามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้ ทำให้ศาสนาพุทธหรือวัฒนธรรมไทยไม่สามารถออกไปสู่ชาวโลกได้ ดังนั้น ภาษาอังกฤษจึงมีความสำคัญต่อพระภิกษุสามเณรในยุคปัจจุบันนี้มาก (วีรยุทธ พงษ์ศิริ, 2560)

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาสังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ภายใต้การกำกับของรัฐบาล โดยกระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2514 (กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา, 2546) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนให้กับพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ความสามารถในวิชาการต่าง ๆ ตามคดีโลก ซึ่งบรรจุหลักสูตรการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศเป็นหนึ่งใน 8 กลุ่มสาระของโรงเรียนเพื่อพัฒนาพระภิกษุสามเณรให้มีความเป็นเลิศด้านภาษาอังกฤษ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษมาเป็นเวลานานโดยเริ่มตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา แต่การเรียนการสอนภาษาอังกฤษยังประสบปัญหาต่าง ๆ มากมาย เป็นเหตุให้ผู้เรียนรู้สึกว่าแม้จะเสียเวลาเรียนภาษาอังกฤษมานาน แต่ก็ยังไม่สามารถอ่าน เขียน หรือสื่อสารเป็นภาษาอังกฤษได้ (วิชัย ธรรมเจริญ,2543) ดีเท่าที่ควร

แนวคิดการเรียนรู้บนพื้นฐานความคิดสร้างสรรค์ (Creativity-Based Learning Approach : CBL) เป็นวิธีการจัดการเรียนการสอนโดยมีผู้เรียนเป็นสำคัญ ได้แก่ ทักษะการค้นคว้า ทักษะการคิด ทักษะการทำงาน รูปแบบการสอนแบบสร้างสรรค์เป็นฐานประกอบด้วย กระบวนการ และบริบท ด้วยการสร้างแรงบันดาลใจ กระตุ้นความอยากรู้ เปิดโอกาสให้ค้นหา รวบรวมข้อมูล และนำมาสร้างองค์ความรู้ มีการถามตอบเปิดโอกาสและให้เวลานักเรียนหาทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ใช้สื่อวิดีโอเป็นตัวช่วย แบ่งกลุ่มทำโครงงาน และนำเสนอผลงานด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่หลากหลาย ซึ่งผู้สอนเป็นเพียงผู้อำนวยการเรียน (facilitator) โดยมีหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุน หาทางให้เด็กสนใจและเรียนด้วยตนเอง ดังนั้น แนวคิดการเรียนรู้บนพื้นฐานความคิด

สร้างสรรค์ ซึ่งมีขั้นตอนการเรียนการสอนที่ชัดเจน นำไปปฏิบัติได้ช่วยกระตุ้นความสนใจ กล้าแสดงออก ค้นคว้าและคิด นำเสนอผลงาน และรวมถึงการประเมินผลการเรียนอย่างเป็นขั้นตอน จะช่วยให้ผู้เรียนมีการพัฒนาทักษะในการค้นคว้าหาความรู้ ทักษะในการคิด ทักษะในการนำเสนอ ทักษะในการทำงานเป็นกลุ่มและทักษะในการบริหารเวลา (วิริยะ ฤๅชัยพาณิชย์, 2562) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้เพื่อพัฒนาเครื่องมือเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของพระภิกษุสามเณร โดยนำรูปแบบการเรียนแบบ CBL มาใช้ในการสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนพระปริยัติธรรม เพื่อยกระดับศักยภาพของผู้เรียนให้รอบด้าน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสารในยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3
2. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานของโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3
3. เพื่อศึกษาผลการประเมินความพึงพอใจต่อกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานของโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3
4. เพื่อนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานของโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3” ได้ดำเนินการวิจัยโดยใช้รูปแบบการวิจัยแบบวิจัยและพัฒนา (research and development) เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จาก 1) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ 2) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมภาคภาษาอังกฤษ และ 3) กลุ่มนักวิชาการอิสระ และจากนักเรียนโดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 14 คน/รูป รวมถึงศึกษาเนื้อหาแนวคิดทฤษฎี แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมการรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการในการวิจัย ซึ่งแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

จากศึกษาสภาพปัญหาภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 ซึ่งดำเนินการวิจัยโดยการศึกษาเอกสาร งานวิจัย

วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐาน กระบวนการเหล่านี้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงพินิจ (Face Validity) และค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of item objective congruence: IOC) และลงทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และเก็บข้อมูลเชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญคือ ครูสอนพระปริยัติธรรม พระสอนศีลธรรม และนักวิชาการอิสระ ส่วนการสร้างกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานนั้นดำเนินการวิจัยโดย 1) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสภาพปัญหาภาษาอังกฤษมาสร้างสื่อกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์, 2) ผ่านตรวจสอบคุณภาพความตรงเชิงพินิจ (Face Validity) และค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of item objective congruence: IOC) จากผู้ทรงคุณวุฒิ 5 และ 3) นำเครื่องมือที่พัฒนาแล้วลงมือทำเก็บข้อมูล: 1) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อยืนยันข้อมูลและเก็บข้อมูลเชิงลึกจากบุคคลกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม ประกอบด้วย ครูสอนพระปริยัติธรรม พระสอนศีลธรรม และนักวิชาการอิสระ ร่วมกับการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus-Group Discussion) และ 2) กลุ่มนักเรียนแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 14 คน/รูป โดยใช้ชุดกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษตามที่ได้กำหนด และจัดเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพกิจกรรมก่อนและหลังจากนักเรียนแบบเจาะจง

ส่วนการศึกษาผลการประเมินความพึงพอใจต่อกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานของโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 นั้น ผู้เรียนมีความพึงพอใจต่อชุดกิจกรรมเกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐาน อยู่ในระดับมากที่ 3.89 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 0.601 เมื่อพิจารณาเป็นรายพบว่า ด้านที่มากที่สุด คือ ด้านกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษอยู่ที่ 3.96 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานอยู่ที่ 0.621 และนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity-based Learning เป็นฐาน 1) นำเสนอการถอดบทเรียนการนำเสนอกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 ประกอบด้วย ครูสอนพระปริยัติธรรม พระสอนศีลธรรม และนักวิชาการอิสระ ในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus-Group Discussion) เพื่อนำเสนอการถอดบทเรียน ประกอบด้วย 1) หลักการทั่วไปเกี่ยวกับการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ของพระปริยัติธรรม 2) แนวทางการการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ของพระปริยัติธรรม และ 3) การสังเคราะห์การถอดบทเรียนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ของพระปริยัติธรรม, 2) นำเสนอแนวกระบวนการ ผลลัพธ์และผลกระทบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตพฤติกรรม การใช้ชุดกิจกรรมรวมทั้งการใช้แบบสอบถามวัดความคิดเห็นที่มีต่อการเข้าร่วมกิจกรรม โดยรวบรวมข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์เป็นกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 ผลการวิจัยพบว่า

1) สภาพปัญหาในการเรียนรู้ภาษาอังกฤษในโรงเรียนพระปริยัติธรรม พบว่า สภาพปัญหาการเรียนรู้ภาษาอังกฤษในโรงเรียนพระปริยัติธรรมสะท้อนการเรียนแบบดั้งเดิมที่เน้นไวยากรณ์และการท่องจำ ทำให้ผู้เรียนขาดความคิดสร้างสรรค์และไม่กล้าใช้ภาษา ในส่วนของ Creativity-Based Learning (CBL) ปัญหาหลักแบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านหลักสูตรที่เน้นวิชาศาสนามากเกินไป ขาดการบูรณาการ 2) ด้านผู้เรียนที่มีความกลัวผิด เขินอาย ขาดแรงจูงใจ พื้นฐานภาษาอ่อน 3) ด้านผู้สอนที่ยังยึดการสอนแบบท่องจำ ไม่เข้าใจ CBL ขาดการเตรียมกิจกรรม ใช้เทคโนโลยีไม่คล่อง และมีครูเจ้าของภาษาน้อย 4) ด้านสถานศึกษาที่มีปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน และ 5) กิจกรรม CBL ที่เน้นประสบการณ์จริงไม่สามารถดำเนินไปอย่างสมบูรณ์

2) การวิเคราะห์แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐาน พบว่า แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษแบบใช้ความคิดสร้างสรรค์เป็นฐาน เหมาะกับสามเณรเพราะเปิดโอกาสให้เรียนรู้จากกิจกรรม การลงมือทำ และสถานการณ์จริง ทำให้เกิดแรงจูงใจและการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ กระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วยการสร้างความตระหนัก การกำหนดปัญหาจากความสนใจ การค้นคว้าและสร้างสรรค์ผลงาน และการนำเสนอผลงานต่อเพื่อนและชุมชน การใช้สื่อดิจิทัลและสื่อสร้างสรรค์ช่วยให้สามเณรออกแบบผลงานจริงและพัฒนาความมั่นใจ

การเรียนการสอนยังยึดติดกับการสอนแบบดั้งเดิมที่เน้นไวยากรณ์และการท่องจำ ทำให้ผู้เรียนขาดความคิดสร้างสรรค์และไม่กล้าใช้ภาษา อีกทั้งยังมีข้อจำกัดด้านหลักสูตรที่เน้นวิชา ผู้เรียนมีความกลัวผิดและขาดแรงจูงใจ ผู้สอนยังไม่เข้าใจแนวทาง CBL และใช้เทคโนโลยีไม่คล่อง สถานศึกษามีปัญหาโครงสร้างพื้นฐานและกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ไม่สามารถดำเนินได้เต็มรูปแบบ อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์แนวทางส่งเสริมพบว่า Creativity-Based Learning (CBL) เหมาะสมกับสามเณร เพราะเปิดโอกาสให้เรียนรู้จากกิจกรรม การลงมือทำ และเรียนจากสภาพสถานการณ์จริง ช่วยสร้างแรงจูงใจและการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ โดยกระบวนการเรียนรู้เน้นการสร้างความเข้าใจโดยการกำหนดปัญหาตามความสนใจ การค้นคว้าและสร้างสรรค์ผลงาน รวมถึงการนำเสนอผลงานต่อเพื่อนห้องเรียน พร้อมทั้งการใช้สื่อดิจิทัลและสื่อสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาความมั่นใจของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานของโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 ผลการวิจัยพบว่า

1) กระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของพระปริยัติธรรม พบว่า กระบวนการเรียนรู้แบบใช้ความคิดสร้างสรรค์เป็นฐานช่วยให้สามเณรเชื่อมโยงภาษาอังกฤษเข้ากับประสบการณ์จริง ผ่านการคิด ออกแบบงาน

และสร้างผลงานที่มีความหมายต่อวัดและชุมชน การใช้สถานที่จริงและเนื้อหาธรรมะทำให้การเรียนรู้เกิดแรงบันดาลใจ และลดความกลัวภาษาอังกฤษในหมู่สามเณร และการสะท้อนคิดหลังทำงานช่วยให้ผู้เรียนเห็นพัฒนาการของตนและเกิดแรงจูงใจภายใน ทำให้การเรียนภาษาอังกฤษมีความหมายต่อการเผยแผ่ธรรมและต่อชีวิตของสามเณรอย่างแท้จริง

2) การสอนตามแนวกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษพระปริยัติธรรม พบว่า การจัดการเรียนรู้ภาษาอังกฤษในโรงเรียนพระปริยัติธรรมต้องออกแบบให้เชื่อมโยงกับชีวิตจริงของสามเณร โดยใช้กิจวัตรประจำวันและบริบทวัดเป็นฐานในการสร้างบทสนทนาและผลงานสร้างสรรค์ผ่านแนวคิดการเรียนรู้แบบใช้ความคิดสร้างสรรค์เป็นหลัก ทำให้ผู้เรียนเห็นว่าภาษาอังกฤษสามารถนำไปใช้ได้จริงในกิจกรรมของตน ลดความกลัวภาษาอังกฤษและสร้างความมั่นใจมากขึ้น การบูรณาการหลักธรรมเข้ากับภาษาอังกฤษทำให้เณรมองเห็นว่าภาษาเป็นเครื่องมือเผยแผ่ธรรมะด้วยภาษาอังกฤษ

3) กิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของพระปริยัติธรรมพบว่า กิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของสามเณรในโรงเรียนพระปริยัติธรรมต้องสอดคล้องกับชีวิตจริงในวัด โดยดึงกิจวัตรประจำวันมาฝึกเล่าเรื่องและสนทนา เพื่อให้ภาษาเป็นสิ่งใกล้ตัวและใช้ได้จริง ครูเน้นให้สามเณรสร้างชิ้นงานที่มีความหมาย เช่น โปสเตอร์หรือสื่อเกี่ยวกับวัด เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และความมั่นใจ การเรียนรู้ต้องตั้งอยู่บนฐานธรรมะ โดยใช้หลักศีลธรรมและสถานที่ในวัดเป็นเนื้อหาในการอธิบาย ถ่ายทอด และบรรยาย เพื่อฝึกการคิดเป็นระบบและการสื่อสารเชิงลึก

4) แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ของพระปริยัติธรรม พบว่า การดึงกิจกรรมประจำวันและการปฏิบัติธรรมมาเป็นเนื้อหาให้สามเณรเล่า อธิบาย และสร้างสรรค์ชิ้นงานอย่างเป็นธรรมชาติ ครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก ตั้งคำถามชวนคิดและให้คำแนะนำเฉพาะจุด เพื่อให้สามเณรคิด วิเคราะห์ และออกแบบงานด้วยตนเองมากขึ้น การเรียนรู้ควรผสานเนื้อหาธรรมะ เช่น ความเมตตา ศีลห้า หรือหลักอริยสัจ เพื่อสร้างแรงบันดาลใจภายในและทำให้การสื่อสารมีความหมาย พื้นที่วัดซึ่งมีเรื่องราววัฒนธรรม และพิธีกรรมหลากหลายจึงเป็นฐานสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และการสื่อสารเชิงลึก

การเรียนรู้ภาษาอังกฤษที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงและบริบทวัดช่วยให้สามเณรเกิดแรงบันดาลใจ ลดความกลัวภาษา และสร้างความมั่นใจ โดยกระบวนการเรียนรู้เน้นการคิด ออกแบบ และสร้างผลงานที่มีความหมายต่อวัดและชุมชน พร้อมการสะท้อนคิดเพื่อเห็นพัฒนาการของตน การสอนต้องบูรณาการกิจวัตรประจำวันและหลักธรรมเข้ากับภาษาอังกฤษ ทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของภาษาเป็นเครื่องมือเผยแผ่ธรรมะ กิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การเล่าเรื่อง สนทนา และการสร้างสื่อเกี่ยวกับวัด ช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และการสื่อสารเชิงลึก ขณะที่ครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก ตั้งคำถามชวนคิด และให้คำแนะนำเฉพาะจุด แนวทางส่งเสริมจึงเน้นการใช้พื้นที่วัดและเนื้อหาธรรมะเป็นฐานสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจภายในและพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษอย่างมีความหมายต่อชีวิตและการเผยแผ่ธรรมในอนาคต

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อประเมินความพึงพอใจต่อกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานของโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 ผลการวิจัยพบว่า

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวม 3.89 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.601 โดยด้านที่ได้รับความพึงพอใจสูงสุดคือกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของพระปริยัติธรรม (ค่าเฉลี่ย 3.96) รองลงมาคือแนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ (ค่าเฉลี่ย 3.95) และต่ำที่สุดคือกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ (ค่าเฉลี่ย 3.77) ทั้งนี้ รายละเอียดแสดงให้เห็นว่าผู้เรียนชื่นชอบกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมทั่วถึงและช่วยสร้างความกล้าในการใช้ภาษาอังกฤษ รวมถึงกิจกรรมที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกันและสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อภาษาอังกฤษมากยิ่งขึ้น ขณะที่ข้อที่ได้รับคะแนนต่ำคือการส่งเสริมการคิดเชิงสร้างสรรค์ ระยะเวลาในการทำกิจกรรม และการนำแนวทางไปใช้ต่อนอกห้องเรียน แต่โดยรวมแล้วทุกด้านอยู่ในระดับมาก สะท้อนว่ากระบวนการเรียนรู้แบบ CBL สามารถสร้างความพึงพอใจและแรงบันดาลใจแก่ผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 4 เพื่อนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานของโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 ผลการวิจัยพบว่า

1) หลักการสร้างกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้ใช้ภาษาได้จริงผ่านการลงมือทำ โดยผสานการใช้สื่อดิจิทัลและกิจกรรมที่เน้นการพูดเป็นหลัก ควบคู่กับการสร้างแรงจูงใจภายใน ผู้เรียนต้องมีพื้นฐานภาษาและทักษะดิจิทัลพอสมควร และได้รับการสนับสนุนให้กล้าแสดงออก สร้างคอนเทนต์ และทดลองใช้ภาษาในสถานการณ์จริงได้ โดยผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้ออกแบบการเรียนรู้

2) หลักการทั่วไปเกี่ยวกับการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ของพระปริยัติธรรมนั้น กิจกรรมที่สอดคล้องกับชีวิตในวัด ได้แก่การอธิบายสถานที่ การเล่าเรื่องธรรมะ และการต้อนรับชาวต่างชาติ เหมาะกับบริบทนี้เพราะช่วยให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างผลงานมากกว่าผู้ท่องจำ พระสอนศีลธรรมชี้ว่าการเรียนรู้ภาษาอังกฤษต้องอาศัยความเข้าใจตนเอง ความกล้า และการร่วมมือเชิงกัลยาณมิตร พร้อมผสานหลักธรรมในการฟัง คิด และลงมือทำ ซึ่งพัฒนาเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ได้หลากหลาย โดยภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือสื่อคุณค่าพุทธศาสนาสู่บริบทสากล

3) แนวทางการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ของพระปริยัติธรรมควรมุ่งเชื่อมโยงภาษาอังกฤษเข้ากับวิถีชีวิตของสามเณร ผ่านกิจกรรมที่เกิดจากประสบการณ์จริงในวัด เช่น การทำวัตร บิณฑบาต การแนะนำวัด หรือการอธิบายหลักธรรมแบบง่าย ๆ โดยครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก เปิดโอกาสให้ผู้เรียนคิด วิเคราะห์ และสร้างสรรค์ชิ้นงานด้วยตนเอง กระบวนการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ยังช่วยฝึกสติ สมาธิ และปัญญา ทำให้เณรเห็นคุณค่าของภาษาอังกฤษในฐานะสื่อเผยแผ่ธรรมะ

4) ปัญหาหลักของการเรียนภาษาอังกฤษในโรงเรียนพระปริยัติธรรมคือการเน้นท่องจำไวยากรณ์มากกว่าการใช้จริง ทำให้สามเณรขาดความมั่นใจและไม่เห็นคุณค่าของภาษา หลังจากได้ใช้แนวคิด CBL กับนักเรียน ผู้เรียนสามารถคิดสร้างสรรค์ กล้าพูด และเชื่อมโยงกับวิถีสงฆ์ได้ดีขึ้น โดยผ่านกิจกรรมสร้างสื่อธรรมะ บทสนทนาเชิงสถานการณ์ และการนำหลักธรรมมาแปลความเป็นภาษาอังกฤษ จากนั้นจึงจัดประชุมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนบทเรียน วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน และรวบรวมข้อเสนอแนะในการออกแบบกิจกรรมและการประเมินผลเชิงสร้างสรรค์

การเรียนรู้ควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้ใช้ภาษาอังกฤษได้จริงผ่านการลงมือทำจริง การใช้สื่อดิจิทัล และกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตในวัด เช่น การทำวัตร บิณฑบาต การเล่าเรื่องธรรมะ และการต้อนรับชาวต่างชาติ โดยครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก เปิดโอกาสให้สามเณรกล้าแสดงออกกล้าคิด วิเคราะห์และสร้างสรรค์ผลงานด้วยตนเอง แนวคิด CBL ช่วยลดการเน้นท่องจำไวยากรณ์ที่ทำให้ผู้เรียนขาดความมั่นใจ และเปลี่ยนเป็นการเรียนรู้ที่สร้างแรงบันดาลใจ ฝึกสติ สมาธิ และปัญญา พร้อมทั้งใช้ภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือเผยแผ่พระธรรมสู่สากลได้ โดยทำการสังเคราะห์บทเรียนสู่การออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ การผลิตสื่อธรรมะ และการสร้างแหล่งเรียนรู้ดิจิทัล และแนวทางการประเมินผลอย่างเป็นระบบ

อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้อภิปรายผลตามข้อประเด็นข้อค้นพบที่สำคัญดังนี้

1. อภิปรายผลการศึกษาสภาพปัญหาภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 จากผลการวิจัยพบว่า การเรียนการสอนยังยึดติดกับการสอนแบบดั้งเดิมที่เน้นไวยากรณ์และการท่องจำ ทำให้ผู้เรียนขาดความคิดสร้างสรรค์และไม่กล้าใช้ภาษา อีกทั้งยังมีข้อจำกัดด้านหลักสูตรที่เน้นวิชา ผู้เรียนมีความกลัวผิดและขาดแรงจูงใจ ผู้สอนยังไม่เข้าใจแนวทาง CBL และใช้เทคโนโลยีไม่คล่อง สถานศึกษามีปัญหาโครงสร้างพื้นฐานและกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ไม่สามารถดำเนินได้เต็มรูปแบบ อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์แนวทางส่งเสริมพบว่า Creativity-Based Learning (CBL) เหมาะสมกับสามเณร เพราะเปิดโอกาสให้เรียนรู้จากกิจกรรม การลงมือทำ และเรียนจากสภาพสถานการณ์จริง ช่วยสร้างแรงจูงใจและการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ โดยกระบวนการเรียนรู้เน้นการสร้างความเข้าใจโดยการกำหนดปัญหาตามความสนใจ การค้นคว้าและสร้างสรรค์ผลงาน รวมถึงการนำเสนอผลงานต่อเพื่อนห้องเรียน พร้อมทั้งการใช้สื่อดิจิทัลและสื่อสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาความมั่นใจของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุกัญญา เทาศิริ และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการจัดการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ เพื่อส่งเสริมการรู้คำศัพท์วิชาการระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 คือ (1) สภาพปัญหาของนักเรียนในการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ เพื่อส่งเสริมการรู้คำศัพท์วิชาการ อันดับสูงสุด คือ นักเรียนไม่กล้าอ่านออกเสียง เนื่องจากขาดความมั่นใจในการอ่าน ความต้องการในการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของนักเรียน อันดับสูงสุด คือ ต้องการฝึกทักษะการพูด โดยการถาม-ตอบ

จากบทสนทนา (2) สภาพปัญหาและความต้องการในการจัดการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ เพื่อส่งเสริมการรู้คำศัพท์วิชาการ ของครูผู้สอนภาษาอังกฤษ คือ ครูมีปัญหาเกี่ยวกับการขาดความมั่นใจในการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร และครูต้องการพัฒนาเทคนิคการจัดการเรียนรู้โดยใช้เพลงในการสอน (สุกัญญา เทาศิริ และคณะ, 2567)

2. อภิปรายผลการสร้างกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานของโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3

จากผลการวิจัย พบว่า การเรียนรู้ภาษาอังกฤษที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงและบริบทวัดช่วยให้สามเณรเกิดแรงบันดาลใจ ลดความกลัวภาษา และสร้างความมั่นใจ โดยกระบวนการเรียนรู้เน้นการคิด ออกแบบ และสร้างผลงานที่มีความหมายต่อวัดและชุมชน พร้อมการสะท้อนคิดเพื่อเห็นพัฒนาการของตน การสอนต้องบูรณาการกิจวัตรประจำวันและหลักธรรมเข้ากับภาษาอังกฤษ ทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของภาษาเป็นเครื่องมือเผยแผ่ธรรมะ กิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การเล่าเรื่อง สนทนา และการสร้างสื่อเกี่ยวกับวัด ช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และการสื่อสารเชิงลึก ขณะที่ครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก ตั้งคำถามชวนคิด และให้คำแนะนำเฉพาะจุด แนวทางส่งเสริมจึงเน้นการใช้พื้นที่วัดและเนื้อหาธรรมะเป็นฐานสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจภายในและพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษอย่างมีความหมายต่อชีวิตและการเผยแผ่ธรรมในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปิยนุช อุดมเกียรติสกุล และคณะ ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการเรียนรู้และกลยุทธ์การเรียนรู้ภาษาอังกฤษของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเอกชน จังหวัดปทุมธานี พบว่า (1) วิธีการเรียนรู้ด้วยการฟังและการเรียนรู้โดยลำพังมีนัยสำคัญสอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเป็นหลัก ส่วนอีก 4 วิธีการเรียนรู้ที่เหลือไม่มีนัยสำคัญทางสถิติเนื่องจากมีค่าเฉลี่ยต่ำ ถือเป็นวิธีการเรียนรู้ที่นักเรียนนำไปใช้น้อย (2) กลยุทธ์การเรียนรู้ที่ผู้เข้าร่วมการศึกษามักใช้ในการเรียนภาษาอังกฤษ พบว่าใช้กลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับกลยุทธ์พุทธิปัญญา ตามด้วยกลยุทธ์อภิปริชาน กลยุทธ์ความจำ กลยุทธ์การทดแทน กลยุทธ์ทางสังคม และที่ใช้น้อยสุดได้แก่กลยุทธ์ประเภทอารมณ์ (3) ในส่วนความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการเรียนรู้และกลยุทธ์การเรียนรู้ภาษาอังกฤษ พบว่าผู้ใช้วิธีการเรียนรู้ด้วยสายตาสามารถควบคุมอารมณ์และทัศนคติในการเรียนภาษาอังกฤษได้ดี นั่นคือสามารถควบคุมระดับความวิตกกังวล และสามารถจูงใจตนเองได้ (ปิยนุช อุดมเกียรติสกุล และคณะ, 2566)

3. อภิปรายผลการประเมินความพึงพอใจต่อกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานของโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3

จากผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่มีผลการพึงพอใจอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.89 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.601 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่มากที่สุด คือ ด้านกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของพระปริยัติธรรม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.96 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.621 และรองลงมา คือ ด้านแนวทางส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ของพระปริยัติธรรม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.95 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.713 และน้อยที่สุด ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของพระปริยัติธรรม อยู่

ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.77 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.805 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ หนึ่งฤทัย เขียวสวัสดิ์ วิชิต และคณะ ที่ได้ทำวิจัยเรื่อง ผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบใช้สมองเป็นฐาน (BBL) ร่วมกับกลวิธีเสริมต่อการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาทักษะการอ่านจับใจความภาษาอังกฤษ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า 1) นักเรียนที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบใช้สมองเป็นฐาน (BBL) ร่วมกับกลวิธีเสริมต่อการเรียนรู้มีทักษะการอ่านจับใจความภาษาอังกฤษหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01, 2) นักเรียนที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบใช้สมองเป็นฐาน (BBL) ร่วมกับกลวิธีเสริมต่อการเรียนรู้มีทักษะการอ่านจับใจความภาษาอังกฤษหลังเรียนสูงกว่านักเรียนที่ได้รับการสอนแบบปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 3) นักเรียนที่ได้รับการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบใช้สมองเป็นฐาน (BBL) ร่วมกับกลวิธีเสริมต่อการเรียนรู้ มีความพึงพอใจต่อการเรียนการสอนอยู่ในระดับมากที่สุด (หนึ่งฤทัย เขียวสวัสดิ์ และคณะ, 2564)

4. อภิปรายผลนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ Creativity-based Learning เป็นฐานของโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3

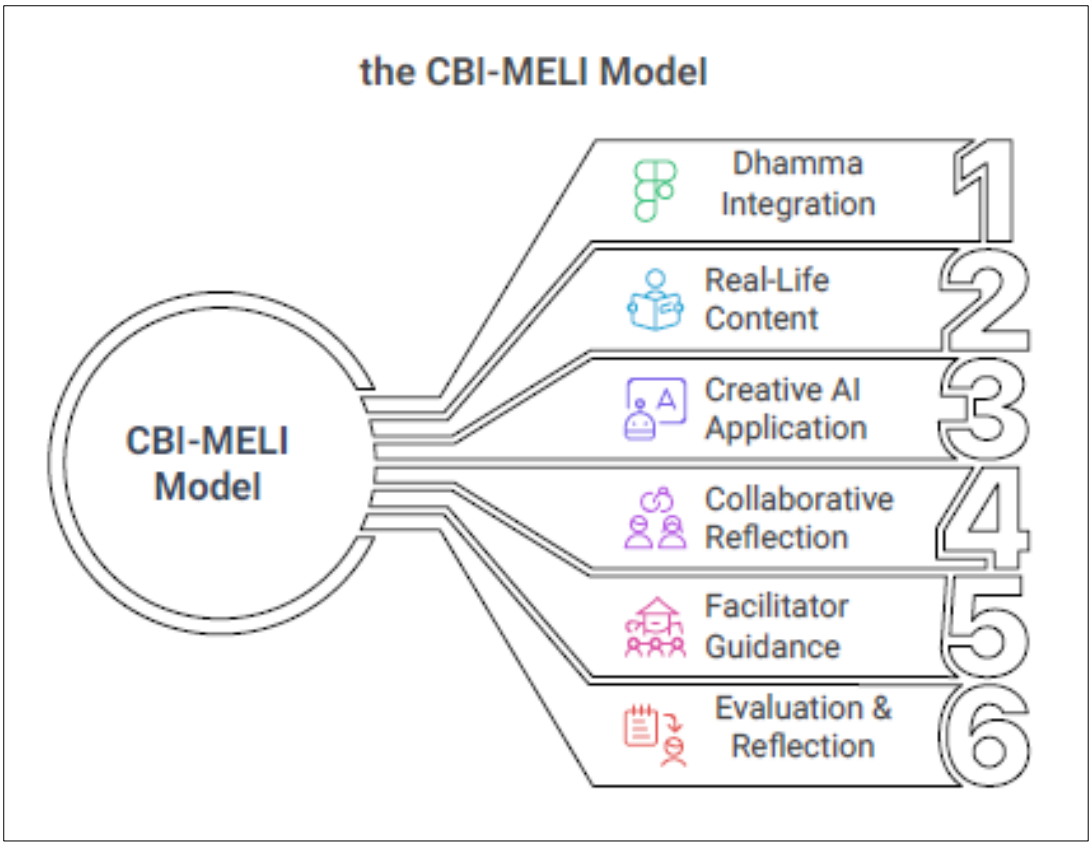
จากผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้ควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้ใช้ภาษาอังกฤษได้จริงผ่านการลงมือทำจริง การใช้สื่อดิจิทัล และกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตในวัด เช่น การทำวัตร บิณฑบาต การเล่าเรื่องธรรมะ และการต้อนรับชาวต่างชาติ โดยครูทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก เปิดโอกาสให้สามเณรกล้าแสดงออก กล้าคิด วิเคราะห์ และสร้างสรรค์ผลงานด้วยตนเอง แนวคิด CBL ช่วยลดการเน้นท่องจำไวยากรณ์ที่ทำให้ผู้เรียนขาดความมั่นใจ และเปลี่ยนเป็นการเรียนรู้ที่สร้างแรงบันดาลใจ ฝึกสติ สมาธิ และปัญญา พร้อมทั้งใช้ภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือเผยแผ่พระธรรมสู่สากลได้ โดยทำการสังเคราะห์บทเรียนสู่การออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ การผลิตสื่อธรรมะ และการสร้างแหล่งเรียนรู้ดิจิทัล และแนวทางการประเมินผลอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับงานวิจัยของ อาทิตยา เวียงนิล และ ปัญชลี วาสนสมสิทธิ์ ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการทำกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษนอกชั้นเรียน ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในหลักสูตรภาษาอังกฤษ ผลการศึกษาคือ กิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษนอกชั้นเรียนที่เป็นที่นิยมมากที่สุด คือ กิจกรรมการใช้อินเตอร์เน็ตเป็นภาษาอังกฤษ กิจกรรมที่เป็นที่นิยมรองลงมาคือ กิจกรรมฟังเพลงภาษาอังกฤษ กิจกรรมการอ่านออกเสียงภาษาอังกฤษ กิจกรรมการอ่านป้ายประกาศ หรือป้ายโฆษณา ที่เป็นภาษาอังกฤษ และ กิจกรรมการตั้งค่าโปรแกรมคอมพิวเตอร์เป็นภาษาอังกฤษ ตามลำดับ กิจกรรมที่มีประสิทธิผลในการพัฒนาภาษาอังกฤษสูงที่สุด ได้แก่ กิจกรรมการใช้อินเตอร์เน็ตเป็นภาษาอังกฤษ กิจกรรมการแปลข้อความภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย กิจกรรมการพูดภาษาอังกฤษกับคุณครู การเข้าร่วมกิจกรรมค่ายภาษาอังกฤษ และ กิจกรรมการฟังเพลงภาษาอังกฤษ ตามลำดับ นอกจากนั้นพบว่า นักเรียนรับรู้ถึงประโยชน์ของการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษนอกชั้นเรียนที่มีต่อการพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษ แม้ว่าวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละกิจกรรมนั้นจะแตกต่างกันก็ตาม ดังนั้นกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษนอกชั้นเรียนจึงเป็นช่องทางหนึ่งซึ่งสามารถเพิ่มโอกาสให้กับนักเรียนเหล่านี้ในการใช้ภาษาในสถานการณ์ที่

หลากหลายยิ่งขึ้น ผลการวิจัยนำไปสู่ข้อเสนอแนะ คือ ครูผู้สอนภาษาอังกฤษควรจะสนับสนุนให้นักเรียนทำกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษนอกชั้นเรียน และใช้วิจารณญาณในการเลือกกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษนอกชั้นเรียนโดยบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในชั้นเรียน (อาทิตยา เวียงนิล และ ปัญชลี วาสนสมสิทธิ์, 2555)

ส่วนการสร้างกระบวนการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรมอาศัยแนวคิด CBL เป็นฐานสำคัญ โดยเริ่มจากการจัดกิจกรรมทดลองสอนเพื่อถอดประสบการณ์จริง ผ่านการสร้างสื่อจากหลักธรรมและสถานการณ์ที่เชื่อมโยงวิถีสงฆ์นั้นสอดคล้องกับงานวิจัยของ รสนา มรรษทว ได้ทำวิจัยเรื่องการพัฒนาผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ภาษาอังกฤษด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ผลงาน ผลการวิจัยคือ 1) นักเรียนมีผลงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2) นักเรียนที่ไม่ได้รับกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ผลงานมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนภาษาอังกฤษสูงกว่านักเรียนที่เรียนด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ผลงานทั้งก่อนและหลังการทดลอง แต่ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนและหลังการทดลอง 3) ความพึงพอใจเฉลี่ยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ที่ 4 ที่ได้รับกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ผลงานอยู่ในระดับมากทั้งสามด้าน ได้แก่ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศการเรียนรู้ และด้านครูผู้สอน (รสนา มรรษทว, 2565)

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยเรื่องกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 คือ CBL-MELI Model (CBL-Based Monastic English Learning Innovation Model) การเรียนภาษาอังกฤษของสามเณรควรเป็นกระบวนการที่ผสานการบูรณการธรรมะ เนื้อหาจากชีวิตจริง การใช้ AI อย่างสร้างสรรค์ ผลการร่วมมือกันทำ การอำนวยความสะดวก การประเมินและสะท้อนบทเรียน โดยใช้วัดเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ และใช้ภาษาอังกฤษเป็นเครื่องมือในการสื่อสารคุณค่าพุทธศาสนาออกสู่สากล ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 CBL-MELI Model

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) เป็นฐานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 3 ได้กำหนดอเสนอแนะไวเพื่อประโยชนในงานวิจัย มีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนำประโยชน์ไปใช้

1) สำหรับครูและบุคลากรทางการศึกษา นำแนวคิด Creativity-Based Learning (CBL) ไปออกแบบกิจกรรมภาษาอังกฤษที่สร้างสรรค์และเป็นระบบ เพื่อพัฒนาทักษะ ฟัง–พูด–อ่าน–เขียน ลดความกลัว เพิ่มแรงจูงใจ และส่งเสริมการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

2) สำหรับหน่วยงานและผู้จัดอบรม ใช้กระบวนการ CBL ในการออกแบบกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การทำงานกลุ่ม, การเรียนรู้จากสถานการณ์จำลอง, การแลกเปลี่ยนเรียนรู้, การสะท้อนผลการเรียนรู้

3) สำหรับบุคคลทั่วไปที่สนใจภาษาอังกฤษ ใช้ผลการวิจัยเป็น กรอบแนวคิด ในการศึกษาและพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ โดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของบริบทการศึกษาสงฆ์ในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาผลของกิจกรรมกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ Creativity-Based Learning (CBL) เป็นฐาน เพื่อประเมินค่านิยมทัศนคติของสามเณรโรงเรียนพระปริยัติธรรม

2) ควรปรับใช้กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ Creativity-Based Learning (CBL) เป็นฐานในรูปแบบ และวิธีการอื่นๆ ที่หลากหลาย โดยมีการศึกษาและติดตามผลในระยะยาว

3) ควรศึกษาปัจจัยและผลสัมฤทธิ์ในการจัดการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเชิงสร้างสรรค์ใช้ Creativity - Based Learning (CBL) โดยเน้นบทบาทการเรียนการสอนในรูปแบบ Learning by Doing

4) ควรพัฒนาสื่อการเรียนรู้หรือคู่มือกิจกรรมที่สามารถนำไปใช้โดยครูโรงเรียน หรือพระปริยัติธรรมอื่นๆ อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา. (2546). *ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2514*. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.

นฤมล ศิระวงษ์. (2548). *การพัฒนาบทเรียนออนไลน์ วิชาการเขียนหนังสือเพื่อการพิมพ์ในระดับอุดมศึกษา* (ดุษฎีนิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยี). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ปรียารัตน์ ศรีชัยวงค์. (2563). วัฒนธรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารทางธุรกิจในยุคศตวรรษที่ 21: มองผ่านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 9(6), 2679–2689.

ปิยนุช อุดมเกียรติสกุล, สินกาญจน์ สังข์สกฤกษฎ์, และ ประสิทธิ์ นาคปทุมสวัสดิ์. (2566). ความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการเรียนรู้และกลยุทธ์การเรียนรู้ภาษาอังกฤษของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนเอกชน จังหวัดปทุมธานี. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*, 12(3), 173–186.

รสนา มรรษทว. (2565). การพัฒนาผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ภาษาอังกฤษด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ผลงาน. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 7(12), 865–876.

วิชัย ธรรมเจริญ. (2543). *ปัญหาและอุปสรรคในการเรียนการสอนภาษาอังกฤษของผู้เรียนไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วิริยะ ฤๅชัยพาณิชย์. (2562). การจัดการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์เป็นฐาน (Creativity-Based Learning: CBL) เพื่อพัฒนาทักษะการคิดและการทำงานของผู้เรียน. *วารสารวิชาการทางการศึกษา*, 17(2), 73–85.

วีรยุทธ พงษ์ศิริ. (2560). รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับชาวต่างชาติของพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 8(2), 34–43.

สุกัญญา เทาศิริ และคณะ. (2567). การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการจัดการเรียนรู้ภาษาอังกฤษเพื่อส่งเสริมการรู้คำศัพท์วิชาการ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 35(3), 114–125.

หนึ่งฤทัย เขียวสวัสดิ์, วิชิต สุรัตน์เรืองชัย, และ ปริญญา ทองสอน. (2564). ผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้แบบใช้สมองเป็นฐาน (BBL) ร่วมกับกลวิธีเสริมต่อการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาทักษะการอ่านจับใจความภาษาอังกฤษของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 23(3), 371–381.

อาทิตยา เวียงนิล, และ ปัญชลี วาสนสมสิทธิ์. (2555). การศึกษาการทำกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาอังกฤษนอกชั้นเรียนของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในหลักสูตรภาษาอังกฤษ. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์*, 4(1), 72–83.

.

รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู โรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

MANAGEMENT MODEL TO DEVELOP THE PARTICIPATION IN ACADEMIC ADMINISTRATION OF TEACHERS IN SECONDARY SCHOOLS UNDER THE EDUCATION SANDBOX RAYONG PROVINCE

อัจฉรา นิตยวัน[1], ศักดิ์ชัย นิรัญทวี[2], อัจฉรา วัฒนาณรงค์[3], ธารินทร์ รสานนท์[4]

Achara Nittayawan[1], Sakchai Nirantawee[2], Achara Whattananarong[3], Tharin Rasanon[4]

วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา, ประเทศไทย[1-4]

College of Management, University of Phayao, Thailand[1-4]

Corresponding Author E-mail: rukpeople@gmail.com

Received 12 January 2026; Revised 27 January 2026; Accepted 18 March 2026

****

รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู โรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

อัจฉรา นิตยวัน, ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, อัจฉรา วัฒนาณรงค์,
ธารินทร์ รสานนท์

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง 2) ตรวจสอบความสอดคล้องของรูปแบบโครงสร้างเชิงทฤษฎีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ และ 3) สร้างและประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู กลุ่มตัวอย่างคือครูโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง จำนวน 200 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามมาตรวัดประมาณค่า 5 ระดับ มีค่าความเชื่อมั่นไม่ต่ำกว่า 0.70 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ค่าสหสัมพันธ์พหุคูณ และการวิเคราะห์เส้นทาง (Path Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$= 4.60, S.D. = 0.52) ขณะที่การมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 4.41, S.D. = 0.68) ผลการวิเคราะห์เส้นทางพบว่า ตัวแปรทำนายสามารถอธิบายความแปรปรวนของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการได้ร้อยละ 99.20 (R^2 = .992) โดยปัจจัยด้านองค์กรมีอิทธิพลรวมสูงสุด (.741) รองลงมาคือปัจจัยด้านครู (.402) และปัจจัยนอกองค์กร (.248) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และรูปแบบโครงสร้างเชิงทฤษฎีมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ นอกจากนี้ รูปแบบการบริหารที่พัฒนาขึ้นโดยประยุกต์ใช้วงจรคุณภาพ PDCA ได้รับการประเมินว่ามีความถูกต้องเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$= 4.34, S.D. = 0.77) และมีความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$= 4.67, S.D. = 0.47) สะท้อนว่า ภาวะผู้นำทางวิชาการ บรรยากาศองค์กร และศักยภาพครู เป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูในพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา

คำสำคัญ: รูปแบบ; พัฒนา; การมีส่วนร่วม; การบริหารงานวิชาการของครู

MANAGEMENT MODEL TO DEVELOP THE PARTICIPATION IN ACADEMIC ADMINISTRATION OF TEACHERS IN SECONDARY SCHOOLS UNDER THE EDUCATION SANDBOX RAYONG PROVINCE

Achara Nittayawan, Sakchai Nirantawee, Achara Whattananarong,
Tharin Rasanon

Abstract

This research article aimed to (1) examine the causal factors influencing teachers' participation in academic administration in secondary schools within the Rayong Educational Innovation Area, (2) verify the goodness of fit between the proposed theoretical structural model and empirical data, and (3) develop and evaluate an administrative model to enhance teachers' participation in academic administration. The sample consisted of 200 secondary school teachers working in schools located in the Rayong Educational Innovation Area. The research instrument was a five-point Likert-scale questionnaire with a reliability coefficient of not less than 0.70. Data were analyzed using descriptive statistics, including means and standard deviations, multiple correlation analysis, and path analysis.

The results indicated that the overall level of causal factors affecting teachers' participation in academic administration was at the highest level ($\bar{X}$= 4.60, S.D. = 0.52), while the level of teachers' participation in academic administration was at a high level ($\bar{X}$= 4.41, S.D. = 0.68). The path analysis revealed that the predictor variables explained 99.20% of the variance in teachers' participation in academic administration (R^2 = .992). Among the predictors, organizational factors exerted the highest total effect (.741), followed by teacher-related factors (.402) and external organizational factors (.248), all of which were statistically significant at the .05 level. In addition, the theoretical structural model demonstrated a good fit with the empirical data. Furthermore, the administrative model developed based on the PDCA (Plan–Do–Check–Act) cycle was evaluated as having a high level of appropriateness ($\bar{X}$= 4.34, S.D. = 0.77) and the highest level of feasibility for practical implementation ($\bar{X}$= 4.67, S.D. = 0.47). These findings suggest that academic leadership, a supportive organizational climate, and teacher capacity development are key mechanisms for promoting teachers' participation in academic administration within educational innovation areas.

Keywords: Management Model; Develop; The Participation;
Academic Participation Administration of Teachers.

บทนำ

การบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของกระบวนการบริหารที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่สำคัญต่อการบริหารงาน โดยเฉพาะการบริหารงานวิชาการ ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ทั้งนี้ สิ่งสำคัญที่ทำให้การบริหารงานแบบมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จ คือ การสร้างความรู้สึกผูกพันของบุคลากรในองค์กร การเปิดโอกาสให้ร่วมแสดงความคิดเห็น และการมีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจร่วมกัน (ภูมิพัฒน์ รักพรมกุล, 2563) Cohen and Uphoff (1980) อธิบายลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ 4 มิติ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยการมีส่วนร่วมของบุคลากรในกระบวนการตัดสินใจถือเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารงานในองค์กร ทั้งนี้ บุคลากรในทุกระดับควรมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความรับผิดชอบส่วนบุคคลและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน (สุธีระ ประเสริฐสุรพันธ์, 2562)

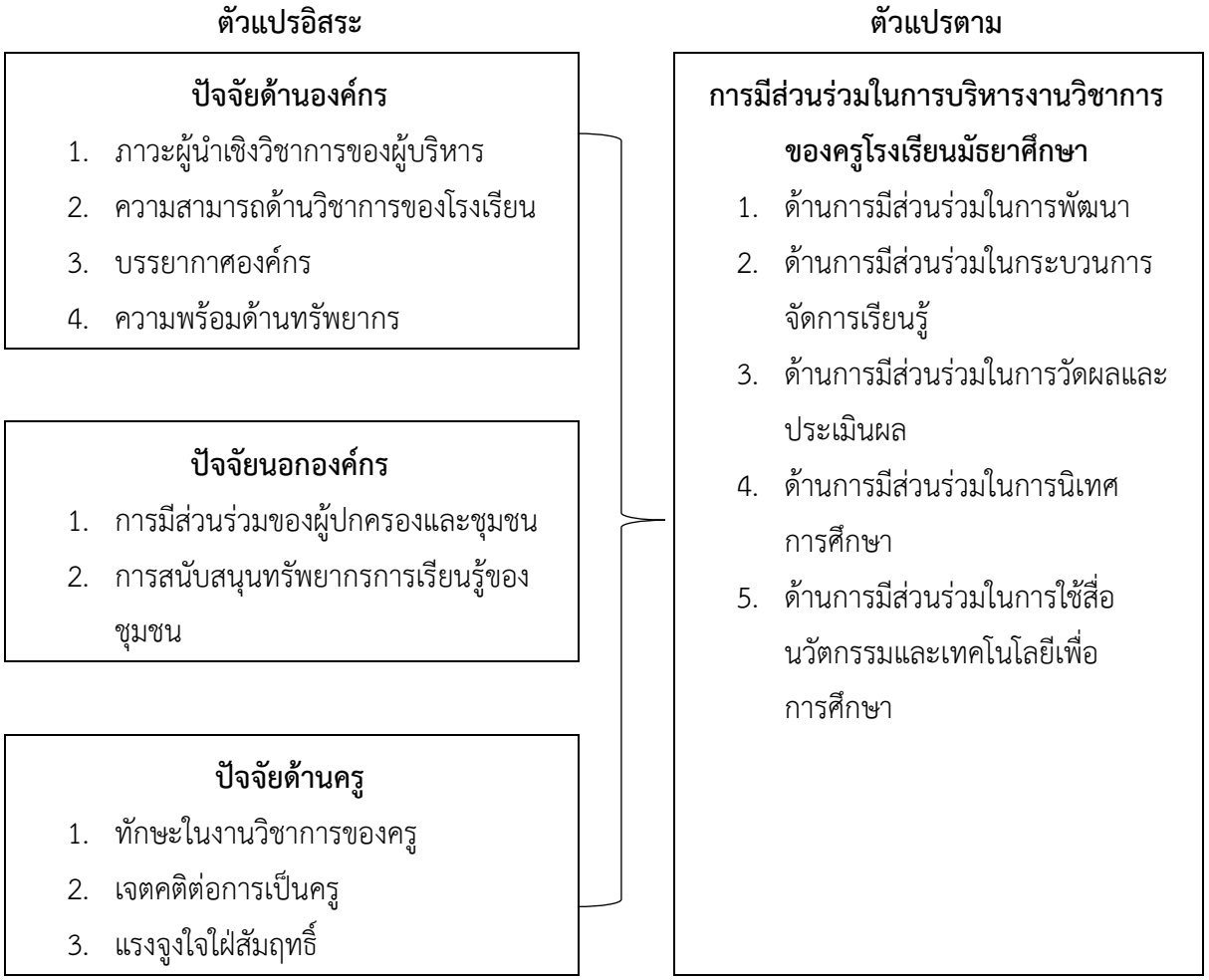
นอกจากนี้ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องยังชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูได้รับอิทธิพลจากหลายปัจจัย ทั้งด้านผู้บริหาร ด้านครู ด้านผู้ปกครองและชุมชน รวมถึงสภาพทั่วไปของสถานศึกษา (จักรพันธ์ แก้วพันธ์ และพิภพ วงเงิน, 2566; สุพัชชา มากะเต และคณะ, 2564) ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการขับเคลื่อนการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนให้เกิดประสิทธิภาพ จากแนวคิดทางทฤษฎีและสภาพปัญหาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนารูปแบบการบริหารที่สามารถส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครูในการบริหารงานวิชาการได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาวิจัยและพัฒนารูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง เพื่อให้ได้รูปแบบ แนวทาง หรือวิธีการที่มีความเหมาะสม สามารถนำไปใช้ในการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของครูในงานวิชาการ อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายของสถานศึกษาและประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง
2. เพื่อศึกษาความสอดคล้องของรูปแบบโครงสร้างเชิงทฤษฎีของปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง กับข้อมูลเชิงประจักษ์
3. เพื่อสร้างและประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

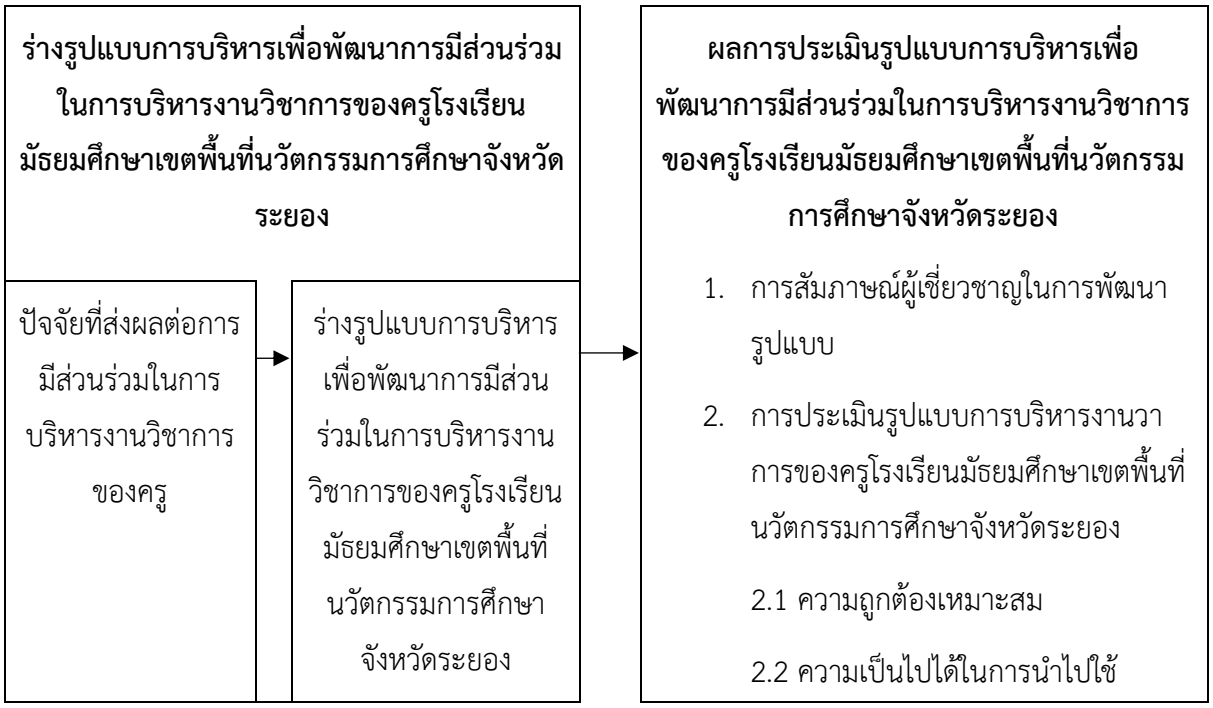
กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยระยะที่ 1 การศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยองผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยมีรายระเอียดดังนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัยระยะที่ 1

กรอบแนวคิดในการวิจัยระยะที่ 2 การสร้างและประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วม ในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย มีรายระเอียดดังนี้

แผนภาพที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัยระยะที่ 2

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mix Methods) เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 2 ระยะ ประกอบด้วย

ระยะที่ 1 การศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง มีรายระเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาแนวคิด ทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย

2. นำแนวคิดจากการสังเคราะห์เอกสารเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดและปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง จำนวน 17 โรงเรียน รวมทั้งสิ้น 1,293 คน (ข้อมูลจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาชลบุรี ระยอง ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน)

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ครูที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา จังหวัดระยอง ผู้วิจัยกำหนดขนาดตัวอย่างโดยอาศัยแนวคิดของ แฮร์และคณะ (Hair et al., 2014) เสนอให้ใช้กฎแห่งความชัดเจน (Rule of thumb) คือ ขนาดกลุ่มตัวอย่าง 10 ตัวอย่างต่อตัวแปรสังเกตได้หนึ่งตัวแปร การวิจัยครั้งนี้มีจำนวนตัวแปรสังเกตได้ 14 ตัวแปร จึงต้องการกลุ่มตัวอย่างจำนวน 140 แต่เพื่อความมั่นใจจึงได้กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างไว้จำนวน 200 คน แล้วทำการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) อย่างมีสัดส่วน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) ปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจรายการ (Check List) ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ทำงาน และตำแหน่งงาน

ตอนที่ 2 แบบสอบถามปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ประกอบด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านองค์กร ปัจจัยนอกองค์กร และปัจจัยด้านครู

ตอนที่ 3 แบบสอบถามการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ด้านการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเรียนรู้ ด้านการมีส่วนร่วมในการวัดผลและประเมินผล ด้านการมีส่วนร่วมในการนิเทศการศึกษา และด้านการมีส่วนร่วมในการใช้สื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูล ขอหนังสือจากวิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย ถึงผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง จำนวน 17 โรงเรียน ส่งหนังสืออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยถึงผู้อำนวยการโรงเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเอง เมื่อได้ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้จึงตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลในการตอบแบบสอบถาม และตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์อีกครั้งเพื่อดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มารวบรวมได้มาวิเคราะห์ตามระเบียบวิธีทางสถิติ โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป ซึ่งมีขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลและเสนอค่าสถิติต่าง ๆ ดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage)

2. วิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง และปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วม ในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา จังหวัดระยอง โดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)

3. การวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ การถดถอยเชิงเส้นพหุคูณแบบขั้นตอน (Stepwise MRA)

4. วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ด้วยการวิเคราะห์ Path Analysisด้วยการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง โดยการพิจารณาความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์

ระยะที่ 2 การสร้างและประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู โรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วม ในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง มีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาองค์ประกอบของรูปแบบจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อร่างรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

2. พัฒนารูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง โดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง จากผู้เชี่ยวชาญ

3. นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยในระยะที่ 1 และข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง มากำหนดประเด็นในการร่างรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหาร งานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัด

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วม ในการบริหารงานวิชาการของครู โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยองเป็นผู้บริหารสถานศึกษา ที่มีวิทยฐานะชำนาญการพิเศษขึ้นไป มีประสบการณ์ ด้านการบริหารมาแล้วไม่ต่ำกว่า 10 ปี ประสบความสำเร็จในด้านวิชาการและเป็นแบบอย่าง จำนวน 9 โรงเรียน จำนวน 9 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหาร งานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยขอหนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญในการสัมภาษณ์ จากวิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา จัดส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ พร้อมทั้งแนบร่างรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วม ในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง สำหรับการเตรียมข้อมูลล่วงหน้าดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่นัดหมาย

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ขั้นตอนที่ 2 การประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วม ในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

ผู้ประเมิน ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 7 ท่าน ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นผู้ มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาและ มีความเชี่ยวชาญด้านการวิจัย การวัดและประเมินผล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วม ในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ในความถูกต้องเหมาะสม และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยขอหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยจากวิทยาลัย การจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา ส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และผู้วิจัย รับแบบประเมินกลับคืน และตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลในแบบประเมิน เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ผลการประเมินความถูกต้องเหมาะสม และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ จากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

ผลการวิจัย

ระยะที่ 1 การศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

ผลการศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

ปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู	ค่าเฉลี่ย $\bar{x}$	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน(S.D.)	ระดับ
1. ปัจจัยด้านองค์กร	4.62	0.48	มากที่สุด
2. ปัจจัยด้านนอกองค์กร	4.66	0.52	มากที่สุด
3. ปัจจัยด้านครู	4.52	0.56	มากที่สุด
เฉลี่ย	**4.60**	**0.52**	**มากที่สุด**

จากตารางที่ 1 แสดงว่า ปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ทั้งสามกลุ่ม มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$= 4.60, S.D. = 0.52

ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ดังตาราง 2

ตารางที่ 2 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

การมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)	ระดับ
1. ด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร	4.62	0.54	มากที่สุด
2. ด้านการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเรียนรู้	4.28	0.72	มาก
3. ด้านการมีส่วนร่วมในการวัดผลและประเมินผล	4.32	0.73	มาก
4. ด้านการมีส่วนร่วมในการนิเทศการศึกษา	4.40	0.69	มาก
5. ด้านการมีส่วนร่วมในการใช้สื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา	4.42	0.71	มาก
เฉลี่ย	**4.41**	**0.68**	**มาก**

จากตารางที่ 2 การมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง มีค่าเฉลี่ยรวม อยู่ในระดับมาก (($\bar{x}$= 4.41, S.D. = 0.68)

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ด้วยการวิเคราะห์ถดถอยแบบพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยเชิงเส้นพหุคูณแบบขั้นตอน (Stepwise) การมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง กับตัวแปรสังเกตได้

โมเดล	ผลการวิเคราะห์ (Stepwise)			
	สปส.การถดถอย		t	P-value
	B	β		
(Constant)	.062		.072*	.040
1. ภาวะผู้นำเชิงวิชาการของผู้บริหาร (ACL)	.208	.257	25.261*	.000
2. ความสามารถด้านวิชาการของโรงเรียน (ACA)	.147	.153	5.131*	.000
3. บรรยากาศองค์กร (ORG)	.145	.203	24.027*	.000
4. ความพร้อมด้านทรัพยากร (RES)	.122	.171	15.925*	.000
5. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน (PCP)	.148	.202	20.130*	.000
6. การสนับสนุนทรัพยากรการเรียนรู้ของชุมชน (CRS)	.112	.192	22.560*	.000
7. ทักษะในงานวิชาการของครู (TAS)	.024	.028	3.241*	.001
8. เจตคติต่อการเป็นครู (TAT)	.078	.092	3.090*	.002
9. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (TMA)	.068	.081	3.200*	.002
Dependent Variable: ACP R^2 = .992 *p<.05				

จากตาราง 3 พบว่า ผลการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ด้วยตัวแปรสังเกตได้ทั้ง 9 ตัวแปร ของปัจจัยด้านองค์กร ได้แก่ ภาวะผู้นำเชิงวิชาการของผู้บริหาร (ACL) ความสามารถด้านวิชาการของโรงเรียน (ACA) บรรยากาศองค์กร (ORG) และความพร้อมด้านทรัพยากร (RES) ปัจจัยนอกองค์กร ได้แก่ การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน (PCP) และการสนับสนุนทรัพยากรการเรียนรู้ของชุมชน (CRS) และปัจจัยด้านครู ได้แก่ ทักษะในงานวิชาการของครู (TAS) เจตคติต่อการเป็นครู (TAT) และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (TMA)

พบว่า ตัวแปรทั้ง 9 ตัวแปร ดังกล่าวสามารถอธิบายการมีส่วนร่วม ในการบริหารงานวิชาการของครู (ACP) ได้ร้อยละ 99.2 (R^2 = .992) โดยตัวแปรที่อธิบายได้ดีที่สุด 3 อันดับแรก คือ ภาวะผู้นำเชิงวิชาการของผู้บริหาร (β=.257) บรรยากาศองค์กร (β=.203) และการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน (β=.202) ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงขนาดอิทธิพลทางตรง อิทธิพลทางอ้อม และอิทธิพลรวมในโมเดล Path Analysis ของตัวแปรทำนาย

ตัวแปรทำนาย	การมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู		
	อิทธิพลทางตรง	อิทธิพลทางอ้อม	อิทธิพลรวม
ปัจจัยด้านองค์กร	.455*	.286*	.741*
ปัจจัยนอกองค์กร	.139*	.109*	.248*
ปัจจัยด้านครู	.402*	-	.402*

*p<.05

จากตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์ขนาดอิทธิพลทางตรง อิทธิพลทางอ้อม และอิทธิพลรวมในโมเดล Path Analysis แสดงว่า ตัวแปรทำนายที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 คือ ปัจจัยด้านองค์กร (.741) ปัจจัยด้านครู (.402) และปัจจัยนอกองค์กร (.248) ตามลำดับ

ระยะที่ 2 การสร้างและประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

1. การสร้างรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยใช้การบริหาร ด้วยหลักวงจร P D C A มีองค์ประกอบ หลักการ วัตถุประสงค์ กระบวนการบริหารและกระบวนการพัฒนา

2. การประเมินรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ดังตาราง 5

ตารางที่ 5 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานความถูกต้องเหมาะสม และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ของรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ในภาพรวม

รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู	ความถูกต้องเหมาะสม			ความเป็นไปได้ในการนำไปใช้		
	$\bar{x}$	S.D.	ระดับ	M	S.D.	ระดับ
1. หลักการของรูปแบบ						
เฉลี่ย	**4.64**	**0.53**	**มากที่สุด**	**4.75**	**0.44**	**มากที่สุด**
2. วัตถุประสงค์						
เฉลี่ย	**4.07**	**0.93**	**มาก**	**4.64**	**0.45**	**มากที่สุด**
3. การบริหารปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วม ในการบริหาร งานวิชาการของครู						
3.1 ปัจจัยด้านองค์กร						
3.1.1 ภาวะผู้นำเชิงวิชาการของผู้บริหาร	4.71	0.45	มากที่สุด	5.00	0.00	มากที่สุด
3.1.2 ความสามารถด้านวิชาการของโรงเรียน	4.43	0.75	มาก	4.57	0.53	มากที่สุด
3.1.3 บรรยากาศองค์กร	4.14	0.95	มาก	4.29	0.90	มาก
3.1.4 ความพร้อมด้านทรัพยากร	4.43	0.75	มาก	4.71	0.48	มากที่สุด
3.2 ปัจจัยนอกองค์กร						

รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู	ความถูกต้องเหมาะสม			ความเป็นไปได้ในการนำไปใช้		
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	M	S.D.	ระดับ
3.2.1 การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน	4.14	0.95	มาก	4.43	0.75	มาก
3.2.2 การสนับสนุนทรัพยากรการเรียนรู้ของชุมชน	4.57	0.53	มากที่สุด	4.86	0.37	มากที่สุด
3.3 ปัจจัยด้านครู						
3.3.1 ทักษะในงานวิชาการของครู	4.29	0.90	มาก	4.57	0.53	มากที่สุด
3.3.2 เจตคติต่อการเป็นครู	3.86	0.97	มาก	4.43	0.75	มาก
3.3.3 แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์	4.14	0.95	มาก	4.86	0.37	มากที่สุด
เฉลี่ย	**4.30**	**0.80**	**มาก**	**4.63**	**0.52**	**มากที่สุด**
รวมเฉลี่ย	**4.34**	**0.75**	**มาก**	**4.67**	**0.47**	**มากที่สุด**

จากตารางที่ 5 ผลการประเมินความถูกต้องเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ของรูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยองในภาพรวม แสดงว่า ความถูกต้องเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.34, S.D. = 0.77) สำหรับความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ในภาพรวม พบว่า ความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.67, S.D. = 0.47)

อภิปรายผล

1. ปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ประกอบด้วย 1) ปัจจัยด้านองค์กร ได้แก่ ภาวะผู้นำเชิงวิชาการของผู้บริหาร ความสามารถด้านวิชาการของโรงเรียน บรรยากาศองค์กรและความพร้อมด้านทรัพยากร 2) ปัจจัยนอกองค์กร ได้แก่ การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนการสนับสนุนทรัพยากรการเรียนรู้ของชุมชน และ 3) ปัจจัยด้านครู ได้แก่ ทักษะในงานวิชาการของครู เจตคติต่อการเป็นครู และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ เนื่องจากในการบริหารงานวิชาการเป็นหัวใจของการจัดการศึกษา การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของครูจะช่วยให้สถานศึกษาสามารถกำหนดแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาและบรรลุเป้าหมายทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะครูเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับผู้เรียนมากที่สุดการมีส่วนร่วมของครูช่วยให้การบริหารงานวิชาการสามารถตอบสนองต่อความแตกต่างของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในแนวทางที่สอดคล้องกับ สวานาเบิร์ก (Swanaburg, 1996) กล่าวว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ดีนั้น ต้องมีองค์ประกอบสำคัญ คือ การไว้วางใจกัน มีความผูกพัน ตั้งเป้าหมายร่วมกันมีวัตถุประสงค์ในการทำงานที่ชัดเจน และมีความรับผิดชอบต่องานตลอดจนเป็นอิสระในการทำงาน ซึ่ง วรเมธี บุญยก (2563) การบริหารแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นให้อิสระในการดำเนินงานที่รับผิดชอบอย่างเต็มกำลัง ความสามารถให้อำนาจในการจัดสินใจ และมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันในองค์กร

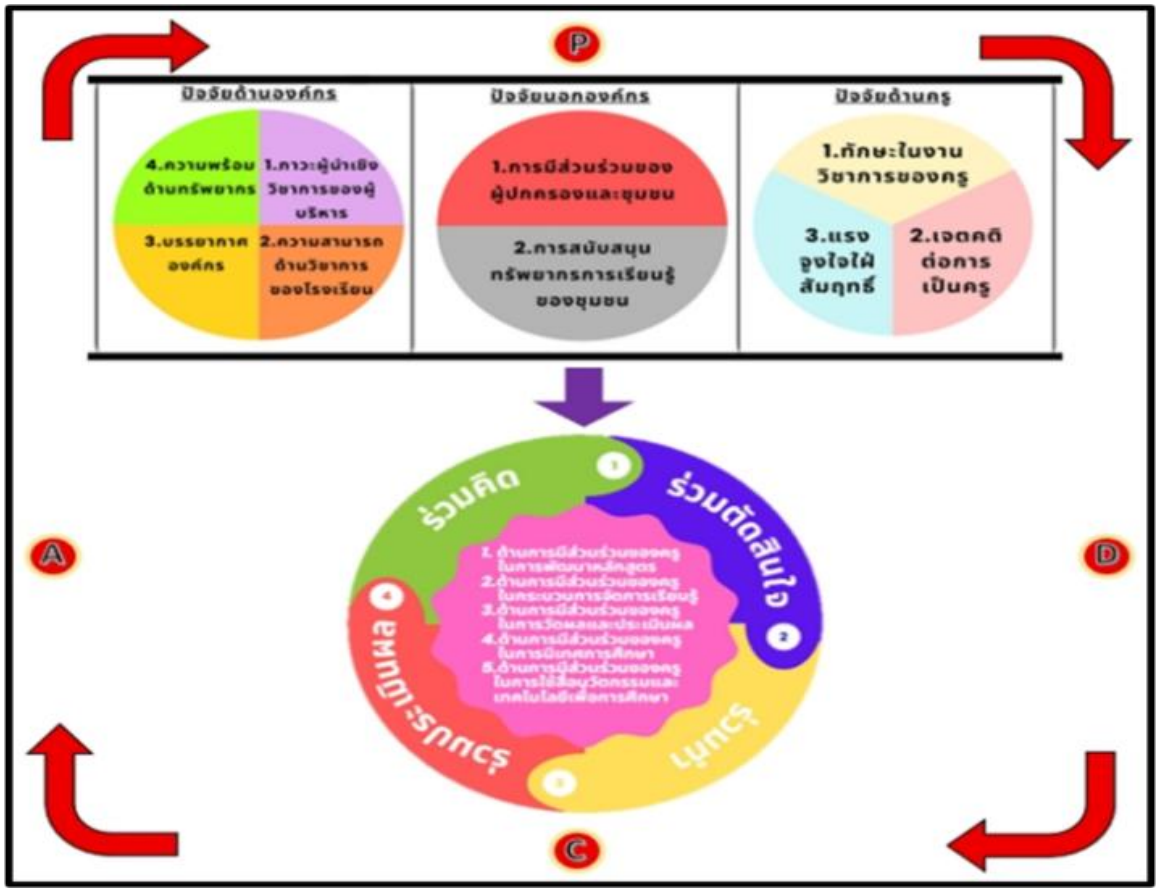
2. รูปแบบสมการโครงสร้างเชิงทฤษฎีของปัจจัยเชิงสาเหตุสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์เมื่อวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสาเหตุของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ดังนั้น เพื่อการประเมินที่แม่นยำกว่า ดังที่ Cohen & Uphoff (1980) เสนอ

ไว้ว่า รูปแบบที่ดี ควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างของตัวแปรมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงธรรมดา อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ เชิงเส้นตรงมีประโยชน์ในช่วงต้นของการพัฒนารูปแบบ ควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้น จากการใช้รูปแบบได้ โดยสามารถตรวจสอบได้โดยการสังเกตและหาข้อสนับสนุนด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ รูปแบบควรจะระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ดังนั้นนอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือ ในการพยากรณ์แล้วยังใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์ได้อีกด้วย และรูปแบบควรเป็นเครื่องมือ ในการสร้างความคิดรวบยอดใหม่ และการสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรใหม่ ซึ่งจะเป็นการเพิ่มองค์ความรู้ในเรื่องที่กำลังศึกษาด้วย

3. รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยใช้การบริหาร ด้วยหลักวงจร P D C A มีองค์ประกอบ หลักการ วัตถุประสงค์ กระบวนการบริหารและกระบวนการพัฒนา ได้ผ่านการพิจารณาเพื่อปรับปรุงจากผู้ทรงคุณวุฒิและโดยผลการประเมินความถูกต้องเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้อยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐาน พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ด้านการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเรียนรู้ ด้านการมีส่วนร่วมในการวัดผลและประเมินผลด้านการมีส่วนร่วมในการนิเทศการศึกษา และด้านการมีส่วนร่วมในการใช้สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ซึ่งเป็นการหลอมรวมปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของครู สอดคล้องกับแนวคิดสอดคล้องกับแนวคิดของสุธีระ ประเสริฐสรรพ์ (2562) ได้แก่ ขั้นวางแผน (Plan) ขั้นปฏิบัติตามแผน (Do) ขั้นตรวจสอบ และประเมินผล (Check) และขั้นปรับปรุง / การนำไปใช้ (Act)

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การบริหารงานวิชาการเป็นงานที่สำคัญและเป็นงานหลักในการบริหารของสถานศึกษา คือ มุ่งให้การเรียนการสอนของสถานศึกษาประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครู โรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา จังหวัดระยอง ไว้ 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านการมีส่วนร่วมของครูในการพัฒนาหลักสูตร 2) ด้านการมีส่วนร่วมของครูในกระบวนการจัดการเรียนรู้ 3) ด้านการมีส่วนร่วมของครูในการวัดผลและประเมินผล 4) ด้านการมีส่วนร่วมของครูในการนิเทศการศึกษา และ5)ด้านการมีส่วนร่วมของครูในการใช้สื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ส่วนเนื้อหาเกี่ยวกับปัจจัยของการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งอิทธิพลต่อครูที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนเกิดจากอิทธิพลทางด้านภายในองค์กร ภายนอกองค์กรและอิทธิพลจากตัวของครูเอง ประกอบด้วย 1) ปัจจัยด้านองค์กร 2) ปัจจัยนอกองค์กร และ 3) ปัจจัยด้านครู

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาเขตพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดระยอง

เอกสารอ้างอิง

จักรพันธ์ แก้วพันธ์ และ พิภพ วชังเงิน. (2566). การมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพชรบุรี เขต 2. *วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย*, 7(1), 19-35.

ภูมิพิพัฒน์ รักพรมงคล. (2563). *แนวคิดทฤษฎีหลักการบริหารการศึกษา.* กำแพงเพชร: เกรียงไกรพานิช.

วรเมธี บุญยก. (2563). *การศึกษาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการของครูผู้สอนโรงเรียนเอกชน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระนอง* [เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 8, หน้า 2114 – 2125].

สุธีระ ประเสริฐสรรพ์. (2562). *เพาะพันธุ์ปัญญา: ปัญญาการศึกษาจึงผลิบาน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สุพัชชา มากะเต, ภัคณัฏฐ์ สมพงษ์ธรรม และ พรรณวลัย เกวะระ. (2564). ปัจจัยเชิงสาเหตุ ที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตภาคกลาง. *e-Journal of Education Studies, Burapha University*, 3(2),19 - 36.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาชลบุรี ระยอง. (2567). *แผนพัฒนาการศึกษาจังหวัดระยอง (พ.ศ. 2566 – 2569).* ระยอง: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาชลบุรี ระยอง.

Cohen, J. M., & Uphoff, N.T. (1980). *Participations place in rural development: Seeking clarity through specificity.* New York: World Developments.

Swansburg, R. (1996). *Management and Leadership for Nurse Management*. Boston: Jones and Bartlett.

การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตามหลักพรหมวิหาร 4

DEVELOPING A TEACHING AND LEARNING MODEL FOR THAMAWAT WITTAYA SCHOOL (WAT DON MUN) BASED ON THE FOUR SUBLIME STATES OF MIND (BRAHMA VIHARA 4)

พระเป็ง กุสลจิตฺโต[1], พระบุญชู สุจิตฺโต[2], พระสมุห์เดช เตชสีโล[3], อำนาจ ทาปิน[4], จักรพันธ์ นะวะแก้ว[5], ฐิญาภัณฑ์ วงษา[6]

Phra Peng Kusoljitto[1], Phra Bunchu Sujitto[2], Phra Samuhdet Techasilo[3], Amnat Tapin[4], Chakraphan Navakaew[5], Thinyaphan Wongsa[6]

วิทยาลัยสงฆ์ตาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-6]

Tak Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1-6]

Corresponding Author E-mail: 6539504014@mcu.ac.th

Received 12 January 2026; Revised 09 February 2026; Accepted 13 March 2026

****

การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตามหลักพรหมวิหาร 4

พระเป็ง กุสลจิตฺโต, พระบุญชู สุจิตฺโต, พระสมุห์เดช เตชสีโล,
อำนาจ ทาปิน, จักรพันธ์ นะวะแก้ว, ฐิญาภัณฑ์ วงษา

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโมเดลการเรียนการสอนเชิงพุทธโดยประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 เป็นกรอบแนวคิดในการออกแบบการเรียนรู้ในโรงเรียนวัด โดยใช้โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) จังหวัดตาก เป็นกรณีศึกษา การวิจัยใช้ระเบียบวิธีแบบผสาน (Mixed Methods Research) ประกอบด้วยการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง จำนวน 298 คน และการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหาร ครู และนักเรียน จำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.06) เมื่อพิจารณาตามหลักพรหมวิหาร 4 พบว่า ด้านเมตตา ครูผู้สอนแสดงความเอาใจใส่และปรารถนาดีต่อผู้เรียน ด้านกรุณา ครูให้คำแนะนำและช่วยแก้ไขปัญหาด้านการเรียนและพฤติกรรมของนักเรียน ด้านมุทิตา โรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนเห็นคุณค่าและยินดีกับความสำเร็จของผู้อื่น และด้านอุเบกขา ส่งเสริมให้นักเรียนมีความอดทนและวางใจเป็นกลางต่อสถานการณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนโดยประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 พบว่าอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.09) โดยเน้นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน การส่งเสริมการช่วยเหลือกันในชั้นเรียน การเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม และการให้โอกาสนักเรียนแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 สามารถใช้เป็นกรอบในการพัฒนาโมเดลการเรียนการสอนเชิงพุทธที่ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณธรรม ความสัมพันธ์ และศักยภาพของผู้เรียนอย่างรอบด้าน

คำสำคัญ: การเรียนรู้เชิงพุทธ; รูปแบบการเรียนการสอน; จริยธรรมในการศึกษา; หลักพรหมวิหาร 4

DEVELOPING A TEACHING AND LEARNING MODEL FOR THAMAWAT WITTAYA SCHOOL (WAT DON MUN) BASED ON THE FOUR SUBLIME STATES OF MIND (BRAHMA VIHARA 4)

Phra Peng Kusoljitto, Phra Bunchu Sujitto, Phra Samuhdet Techasilo,
Amnat Tapin, Chakraphan Navakaew, Thinyaphan Wongsa

Abstract

This study aimed to develop a Buddhist instructional model based on the principle of the Four Brahmavihāras (loving-kindness, compassion, sympathetic joy, and equanimity) as a conceptual framework for learning design in temple-based schools. The research employed a mixed-methods approach using Thammawat Wittaya School (Wat Donmun), Tak Province, Thailand, as a case study. Quantitative data were collected through a questionnaire administered to 298 participants, including teachers, students, and parents. Qualitative data were obtained through in-depth interviews with 10 key informants, consisting of school administrators, teachers, and students. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics, including mean and standard deviation, while qualitative data were analyzed through content analysis.

The findings revealed that the overall implementation of the instructional model at Thammawat Wittaya School was at a high level ($\bar{X}$= 4.06). When examined according to the Four Brahmavihāras, the results indicated that loving-kindness (mettā) was reflected in teachers' care and goodwill toward students; compassion (karuṇā) was expressed through teachers' willingness to provide guidance and support in addressing students' academic and behavioral challenges; sympathetic joy (muditā) was promoted by encouraging students to appreciate and celebrate the achievements of others; and equanimity (upekkhā) was fostered by cultivating patience and balanced attitudes toward various situations. Furthermore, the development of teaching and learning practices based on the Four Brahmavihāras was also found to be at a high level ($\bar{X}$=4.09), emphasizing positive teacher–student relationships, collaborative learning, participatory decision-making, and equal opportunities for students to express their opinions.

The study suggests that integrating the Four Brahmavihāras into educational practice can serve as an effective framework for developing a Buddhist instructional model that promotes ethical development, supportive classroom relationships, and holistic student learning in temple-based educational contexts.

Keywords: Buddhist learning; Teaching methods; Ethics in education; Brahmavihara 4

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาทั่วโลกกำลังเผชิญกับวิกฤตเชิงโครงสร้าง ไม่ใช่เพียงปัญหาผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ หากแต่รวมถึงการเสื่อมถอยของความสามารถด้านคุณธรรม ความเห็นอกเห็นใจ และการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม งานวิจัยทางการศึกษาจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า การเรียนรู้ที่ขาดรากฐานทางจริยธรรมและอารมณ์ ทำให้ผู้เรียนขาดความสามารถในการจัดการความขัดแย้ง ความเครียด และความแตกต่าง

การพัฒนาคุณภาพการศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมให้ก้าวหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและซับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม หรือแม้กระทั่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อแนวทางการจัดการศึกษา จำเป็นอย่างยิ่งที่สถานศึกษาจะต้องปรับตัวและพัฒนา เพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ และสามารถเผชิญกับความท้าทายในอนาคตได้ การเรียนรู้ในยุคนี้จึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การสั่งสมความรู้ทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ทักษะชีวิตที่จำเป็น เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองที่ดีและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศชาติได้อย่างยั่งยืน โรงเรียนในฐานะสถาบันหลักในการบ่มเพาะเยาวชนจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้ครบทุกมิติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา เป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา สังกัดสำนักบริหารงานส่งเสริมการศึกษาเอกชน สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งอยู่ที่ วัดดอนมูล เลขที่ 92 บ้านค้างภิบาล ตำบลพระธาตุผาแดง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก มีเนื้อที่ 9 ไร่ 3 งาน ดำเนินการจัดตั้งและรับใบอนุญาตโดย พระครูปิยคุณวัตร (สะอาด ปิยจาโร) ปัจจุบันคือพระสุนทรสมาจาร เจ้าอาวาสวัดดอนมูล/ ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัด เป็นผู้ขอรับใบอนุญาตก่อตั้งสถานศึกษา โดยเสนอขอเปิดโรงเรียนฯ ผ่านมติเถรสมาคม ได้รับความเห็นชอบที่ 109/2549 เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2549 พร้อมกันนี้ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการวัด ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น พ่อค้า คหบดีในอำเภอแม่สอดให้ความร่วมมือและอุปถัมภ์ พระครูปิยคุณวัตร(พระสุนทรสมาจาร)ได้ยื่นขออนุญาตขอเปิดสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนต้น) โรงเรียนธรรมวัตรวิทยาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2549 และได้แต่งตั้งนายนพดล ใจยะสิทธิ์ เป็นครูใหญ่เป็นคนแรก ปัจจุบันมีนายจันทร์คำ ชมภู เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) คนปัจจุบัน มีบุคคลากรจำนวน 28 คน และนักเรียนจำนวน 545 รูป/คน เปิดโอกาสให้พระภิกษุ- สามเณร เด็กนักเรียนชาย เข้าศึกษาโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน (โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา, 2568)

การวิจัยนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อพัฒนา “การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนการกุศลในวัด ตามหลักพรหมวิหาร 4” (Brahmavihara-Based Learning Model) โดยใช้กรณีศึกษาโรงเรียนธรรมวัตร

วิทยา (วัดดอนมูล) เป็นพื้นที่ทดลอง เพื่อยกระดับบทบาทของโรงเรียนวัดจากพื้นที่สอนศีลธรรม ไปสู่ระบบการเรียนรู้เชิงบูรณาการที่ตอบโจทย์ทั้งปัญญา จริยธรรม และสังคมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)
3. เพื่อส่งเสริมกระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักพรหมวิหาร 4

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “เรื่อง การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตามหลักพรหมวิหาร 4” เป็นการวิจัยผสมผสาน (Mixed-Method Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการเชิงพรรณนา (Descriptive Method) จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Document) การสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

1.พื้นที่ทำการวิจัย คือ โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตำบลพระธาตุผาแดง อำแม่สอด จังหวัดตาก เนื่องจากเป็นโงเรียนการกุศลภายในวัด

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก

2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) จำนวน 1,170 รูป/คน โดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ในการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ คือ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) จำนวน 1,170 รูป/คน โดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ในการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง

2.3 ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหาร อาจารย์ นักเรียน และผู้ปกครอง จำนวน 10 รูป/คน

2.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถาม (Questionnaires) 2) แบบสนทนากลุ่ม ซึ่งเครื่องมือวิจัยทั้งสองผ่านการตรวจสอบความเที่ยง (Validity) หรือความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับสิ่งที่วัด (Index of item-Objective Congruency: IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน หลังจากนั้น จัดพิมพ์แบบสอบถามและประเด็นสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มประชากรตัวอย่าง และจากการสัมภาษณ์ โดยข้อมูลจากแบบสอบถามวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean: $\overline{x}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: SD.) และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากการสนทนากลุ่ม โดยยึดบริบทของข้อมูลเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา พร้อมทั้งสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์เพื่อเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

4. กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

1) หลักคิดพื้นฐานของกรอบแนวคิด

การศึกษาสมัยใหม่มิได้มุ่งเพียงการถ่ายทอดความรู้เชิงวิชาการ หากแต่เน้นการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้านทั้งปัญญา จิตใจ และความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ ขณะที่พระพุทธศาสนาเสนอกรอบการพัฒนามนุษย์ผ่าน “พรหมวิหาร 4” ซึ่งเป็นระบบจริยธรรมเชิงความสัมพันธ์ที่สมบูรณ์ที่สุดระบบหนึ่ง กรอบแนวคิดนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานหลักว่า หากหลักพรหมวิหาร 4 ถูกแปลงจากหลักศีลธรรมเชิงนามธรรม ไปเป็นกลไกการออกแบบการเรียนรู้ (learning design) จะสามารถยกระดับคุณภาพการศึกษาและวัฒนธรรมโรงเรียนได้อย่างเป็นระบบ

2) โครงสร้างเชิงแนวคิดของงานวิจัย

ตารางที่ 1 กรอบแนวคิดนี้เชื่อมโยง 3 ระดับของระบบการเรียนรู้ คือหลักธรรม กระบวนการ ผลลัพธ์

กลไก	บทบาท
บรรยากาศการเรียนรู้	ห้องเรียนที่ปลอดภัย อบอุ่น ไม่กลัวผิด
ความสัมพันธ์ครู–ศิษย์	ครูเป็น “กัลยาณมิตร”
วิธีการสอน	เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เรียนรู้ร่วมกัน
การประเมิน	ยุติธรรม ไม่เปรียบเทียบเชิงทำลาย

3) ตัวแปรตาม: ผลลัพธ์การเรียนรู้เชิงพุทธ

ตารางที่ 2 ผลลัพธ์การเรียนรู้เชิงพุทธซึ่งนำไปสู่ วัฒนธรรมโรงเรียนเชิงพุทธ

มิติ	ผลลัพธ์
ปัญญา	คิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา
จิตใจ	สมดุลทางอารมณ์ เห็นอกเห็นใจ
สังคม	อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตามหลักพรหมวิหาร 4 ” เป็นการวิจัยผสมผสาน (Mixed-Method Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการเชิงพรรณนา (Descriptive Method) จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Document) การสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

1.พื้นที่ทำการวิจัย คือ โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตำบลพระธาตุผาแดง อำแม่สอด จังหวัดตาก เนื่องจากเป็นโงเรียนการกุศลภายในวัด

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก

2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) จำนวน 1,170 รูป/คน โดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ในการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ คือ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) จำนวน 1,170 รูป/คน โดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ในการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง

2.3 ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหาร อาจารย์ นักเรียน และผู้ปกครอง จำนวน 10 รูป/คน

2.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถาม (Questionnaires)

2) แบบสนทนากลุ่มซึ่งเครื่องมือวิจัยทั้งสองผ่านการตรวจสอบความเที่ยง (Validity) หรือความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับสิ่งที่วัด (Index of item-Objective Congruency: IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน หลังจากนั้น จัดพิมพ์แบบสอบถามและประเด็นสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มประชากรตัวอย่าง และจากการสัมภาษณ์ โดยข้อมูลจากแบบสอบถามวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean: $\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: SD.) และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากการสนทนากลุ่ม โดยยึดบริบทของข้อมูลเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา พร้อมทั้งสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์เพื่อเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

4. กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

1) หลักคิดพื้นฐานของกรอบแนวคิด

การศึกษาสมัยใหม่มิได้มุ่งเพียงการถ่ายทอดความรู้เชิงวิชาการ หากแต่เน้นการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้านทั้งปัญญา จิตใจ และความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ ขณะที่พระพุทธศาสนาเสนอกรอบการพัฒนา

มนุษย์ผ่านพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นระบบจริยธรรมเชิงความสัมพันธ์ที่สมบูรณ์ที่สุดระบบหนึ่ง กรอบแนวคิดนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานหลักว่า หากหลักพรหมวิหาร 4 ถูกแปลงจากหลักศีลธรรมเชิงนามธรรม ไปเป็นกลไกการออกแบบการเรียนรู้จะสามารถยกระดับคุณภาพการศึกษาและวัฒนธรรมโรงเรียนได้อย่างเป็นระบบ

2) โครงสร้างเชิงแนวคิดของงานวิจัย

กรอบแนวคิดนี้เชื่อมโยง 3 ระดับของระบบการเรียนรู้ คือหลักธรรม กระบวนการ ผลลัพธ์

ตารางที่ 3 แนวคิดของงานวิจัย

กลไก	บทบาท
บรรยากาศการเรียนรู้	ห้องเรียนที่ปลอดภัย อบอุ่น ไม่กลัวผิด
ความสัมพันธ์ครู–ศิษย์	ครูเป็นกัลยาณมิตร
วิธีการสอน	เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เรียนรู้ร่วมกัน
การประเมิน	ยุติธรรม ไม่เปรียบเทียบเชิงทำลาย

3) ตัวแปรตาม ผลลัพธ์การเรียนรู้เชิงพุทธ

ตารางที่ 4 ผลลัพธ์การเรียนรู้เชิงพุทธ

มิติ	ผลลัพธ์
ปัญญา	คิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา
จิตใจ	สมดุลทางอารมณ์ เห็นอกเห็นใจ
สังคม	อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ

ซึ่งนำไปสู่วัฒนธรรมโรงเรียนเชิงพุทธ (Buddhist Learning Community)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า

ตารางที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา(วัดดอนมูล)	$\bar{x}$	**S.D.**	**แปลผล**
(เมตตา) ครูผู้สอนแสดงความเอาใจใส่และความปรารถนาดีต่อผู้เรียนทุกคน	3.97	.801	มาก
(กรุณา) ให้คำแนะนำและแก้ไขข้อบกพร่องปัญหาด้านการเรียนและพฤติกรรมอย่าง เต็มใจ	3.95	.735	มาก
(มุทิตา) ส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและยินดีกับความสำเร็จของนักเรียน	4.16	.754	มาก
(อุเบกขา) ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความอดทนและวางใจเป็นกลางต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น	4.18	.841	มาก
รวม	**4.06**	**0.78**	**มาก**

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา(วัดดอนมูล) ภาพรวมอยู่ในค่าเฉลี่ยอยู่ที่ **4.06 อยู่ในระดับมาก** เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า (เมตตา) ครูผู้สอนแสดงความเอาใจใส่และความปรารถนาดีต่อผู้เรียนทุกคน ($\bar{x}$ = 3.97, S.D.=.801) (กรุณา) ให้คำแนะนำและแก้ไขข้อบกพร่องปัญหาด้านการเรียนและพฤติกรรมอย่างเต็มใจ($\bar{x}$ = 3.95, S.D.= .735) (มุทิตา) ส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและยินดีกับความสำเร็จของนักเรียน ($\bar{x}$ = 4.16, S.D.= .754) (อุเบกขา) ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความอดทนและวางใจเป็นกลางต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ($\bar{x}$ = 4.18, S.D.= .801)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อการพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ผลการวิจัยพบว่า

ตารางที่ 6 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องการพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
การพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา(วัดดอนมูล)	$\bar{x}$	**S.D.**	**แปลผล**
(เมตตา) การพัฒนาการจัดกิจกรรมที่สร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน	4.14	.802	มาก

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
(กรุณา) จัดกิจกรรมสนับสนุนให้นักเรียนเอื้อเฟื้อและช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนร่วมชั้น	4.10	.856	มาก
(มุทิตา) การพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อความสำเร็จของเพื่อนและไม่มีการอิจฉาริษยา	4.06	.849	มาก
(อุเบกขา) การพัฒนาให้โอกาสนักเรียนทุกคนแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม	4.06	.876	มาก
รวม	**4.09**	**0.84**	**มาก**

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องการพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา(วัดดอนมูล) ภาพรวมอยู่ในค่าเฉลี่ยอยู่ที่ **4.09 อยู่ในระดับมาก** เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พบว่า (เมตตา) การพัฒนาการจัดกิจกรรมที่สร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน ($\overline{X}$ - 4.14, S.D.= .802) (กรุณา) จัดกิจกรรมสนับสนุนให้นักเรียนเอื้อเฟื้อและช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนร่วมชั้น ($\overline{X}$ - 4.10, S.D.= .856) ด้านการมีส่วนร่วม องค์กรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\overline{X}$ - 4.01, S.D.= .849) (มุทิตา) การพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อความสำเร็จของเพื่อนและไม่มีการอิจฉาริษยาและ(อุเบกขา) การพัฒนาให้โอกาสนักเรียนทุกคนแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม ($\overline{X}$ – 4.06, S.D.= .876)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อส่งเสริมกระบวนการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบการเรียนตามหลักพรหมวิหาร 4 ผลการวิจัยพบว่า

ตารางที่ 7 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องกระบวนการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบการเรียนตามหลักพรหมวิหาร 4

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
กระบวนการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบการเรียนตามหลักพรหมวิหาร 4	$\overline{X}$	**S.D.**	**แปลผล**
(เมตตา) ควรมีกิจกรรมที่ส่งเสริมความรัก ความเมตตาระหว่างครู นักเรียนและเพื่อน	4.01	.872	มาก
(กรุณา) กระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียนที่มีความต้องการหลากหลาย	4.09	.836	มาก
(มุทิตา) มีระบบการประกาศยกย่องความดีและความสามารถของนักเรียนอย่างทั่วถึง	4.07	.854	มาก
(อุเบกขา)มีกระบวนการแนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้เหตุผลและฟังทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียม	4.14	.844	มาก
รวม	**4.07**	**0.85**	**มาก**

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องกระบวนการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบการเรียนตามหลักพรหมวิหาร 4 ภาพรวมอยู่ในค่าเฉลี่ยอยู่ที่ **4.07 อยู่ในระดับมาก** เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า (เมตตา) ควรมีกิจกรรมที่ส่งเสริมความรัก ความเมตตาระหว่างครู นักเรียน และเพื่อน ($\bar{X}$ = 4.01, S.D.= .872) (กรุณา) กระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียนที่มีความต้องการหลากหลาย ($\bar{X}$ = 4.09, S.D.= .836) (มุทิตา) มีระบบการประกาศยกย่องความดีและความสามารถของนักเรียนอย่างทั่วถึง ($\bar{X}$ = 4.07, S.D.= .854) (อุเบกขา)มีกระบวนการแนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้เหตุผลและฟังทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียม ($\bar{X}$ = 4.14, S.D.= .844)

อภิปรายผลการวิจัย

1. รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

จากการวิเคราะห์ รูปแบบการจัดการเรียนการสอนหลักพรหมวิหาร 4รูปแบบการเรียนการสอนที่นี่มีความเรียบง่ายและยึดหลักคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ยังขาดการบูรณาการกับโลกยุคใหม่ เช่น เทคโนโลยีสารสนเทศ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์เชิงลึก และการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของนักเรียน สอดคล้องกับ ดวงใจ วงศ์บุตร (2558) ได้วิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารจัดการศึกษา: กรณีศึกษาโรงเรียนในเขตเทศบาลเมืองพะเยา” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารและครูมีการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารจัดการศึกษาในระดับมาก โดยเฉพาะด้านเมตตาและกรุณาที่มีการปฏิบัติอย่างโดดเด่น การประยุกต์ใช้เมตตาแสดงออกในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียนและบุคลากร การให้ความเอาใจใส่ และการสร้างบรรยากาศที่อบอุ่น กรุณาแสดงออกในการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนนักเรียนและบุคลากรที่ประสบปัญหา มุทิตาแสดงออกในการชื่นชมและส่งเสริมความสำเร็จ ส่วนอุเบกขาแสดงออกในการตัดสินใจอย่างยุติธรรมและเป็นกลาง งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าหลักพรหมวิหาร 4 เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การบริหารจัดการศึกษามีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังมีการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ผู้บริหาร คณาจารย์ และนักเรียนให้ได้รับทั้งคุณธรรมและจริยธรรม ควบคู่กันไปเพื่อให้ทุกท่านเติบโตไปในทางที่ดี สอดคล้องกับ พระปลัดมงคล วราสโย (2565) ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 โรงเรียนประถมศึกษา อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า บุคลากรมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ โดยภาพรวม และรายด้านทุกด้าน อยู่ในระดับมาก ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรที่มีต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ จำแนกตามปัจจัย ส่วนบุคคล พบว่า บุคลากรที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์การทำงาน ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ โดยรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญ

ทางสถิติที่ระดับ 0.05 ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขเกี่ยวกับการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า ด้านเมตตา ผู้บริหารควรมีการมอบหมายงานตรงกับความรู้ความสามารถ และควรมีการให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ วิธีการทำงานที่ถูกต้อง ด้านกรุณา ผู้บริหารควรมีการให้คำปรึกษาและส่งเสริมให้แก้ไขปัญหาด้วยวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสม และควรมีการให้โอกาสผู้ที่มีผลงานต่ำกว่ามาตรฐานการประเมิน ปรับปรุงตนเองและเข้าร่วมงานต่อ ด้านมุทิตา ผู้บริหารควรมีการสนับสนุนส่งเสริมให้มีโอกาสได้เลื่อนตำแหน่งหรือปรับระดับความสามารถ และควรแสดงความยินดีเมื่อได้รับรางวัลหรือโบนัสพิเศษกับผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่เสมอ และ ด้านอุเบกขา ผู้บริหารโรงเรียนควรวางใจเป็นกลาง และสั่งการทำงานภายใต้ขอบเขตอำนาจและหน้าที่ ตามความเหมาะสม และควรมีการประชุมโดยส่วนรวมสร้างความเข้าใจ และประเมินผลงานอย่างยุติธรรม

2. การพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

จากการวิเคราะห์ การพัฒนาการเรียนการสอนของเราเน้นที่ การสร้างนวัตกรรมทางการศึกษา ที่สอดคล้องกับยุคสมัยปัจจุบัน แต่ยังคงรากฐานของความเป็นไทยและพุทธศาสนาไว้ เราได้เริ่มนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมทั้งบูรณาการธรรมะเข้ากับวิชาการ จะทำให้สามเณรและเด็กนักเรียนเข้าใจทั้งความรู้และหลักธรรมที่ใช้ในชีวิตจริง สอดคล้องกับ อนุจิรา ปั่นโย (2565) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำปาง เขต 1” ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำปาง เขต 1 พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านทักษะมนุษย์สัมพันธ์ (4.41, 0.68) รองลงมา ได้แก่ ด้านทักษะการศึกษาและการสอน (4.33, 0.71) และด้านทักษะด้านความคิดรวบยอด (4.33, 0.70) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ได้แก่ ด้านทักษะเทคนิควิธี (4.38, 0.61) และผลการเปรียบเทียบทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำปาง เขต 1 จำแนกตามประสบการณ์ทำงาน ขนาดโรงเรียน ในภาพรวม ไม่แตกต่างกัน

3. กระบวนการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบการเรียนตามหลักพรหมวิหาร 4

จากการวิเคราะห์ การใช้หลักพรหมวิหาร 4 เป็นสิ่งสำคัญในการจัดการศึกษา เมตตา คือความกรุณาที่ครูและผู้ดูแลมีต่อศิษย์ กรุณา คือการช่วยเหลือเกื้อกูล มุทิตา คือการอนุโมทนาชื่นชมเมื่อสามเณรทำความดีหรือประสบความสำเร็จ และอุเบกขา คือความเป็นกลางไม่ลำเอียง ทั้งหมดนี้หากนำมาใช้จริง จะทำให้การเรียนการสอนเป็นไปด้วยบรรยากาศแห่งเมตตาและธรรม สอดคล้องกับ สงวนศักดิ์ จอมทะรักษ์ (2565) ได้วิจัยเรื่อง “ทักษะการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษามหาสารคาม” ผลการวิจัยพบว่า

1) ทักษะการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษามหาสารคามโดยรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ย

สูงสุดไปต่ำสุด คือด้านทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์รองลงมา คือ ด้านทักษะการทำงานเป็นทีมส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านทักษะทางเทคโนโลยี และการใช้ดิจิทัล

2) การเปรียบเทียบทักษะการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษามหาสารคามจำแนกตามระดับการศึกษาประสบการณ์การทำงานและขนาดของสถานศึกษาโดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

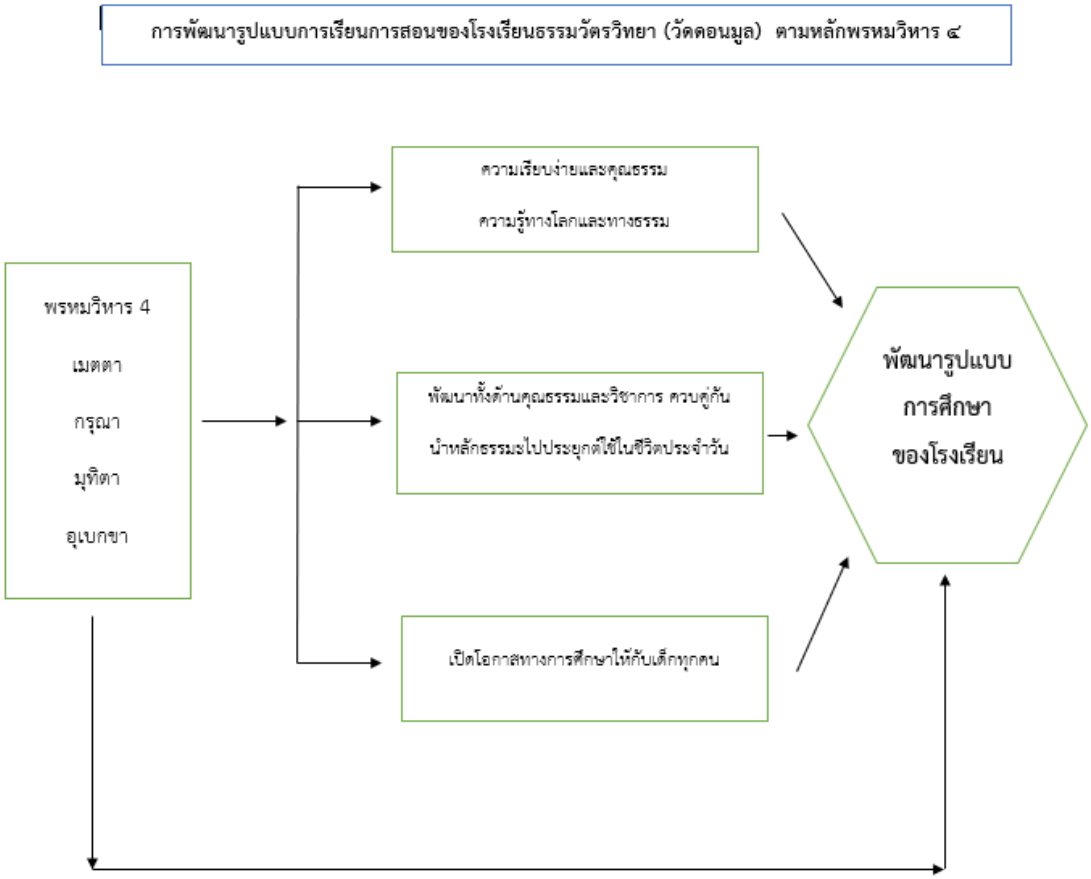
3) แนวทางการพัฒนาทักษะการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษามหาสารคามวางแผนจัดสรรงบประมาณ กำหนดแนวทาง การสืบค้นสื่อ การใช้สื่อ การพัฒนาและการส่งเสริมสื่อของครูให้ตรงกับตัวชี้วัดใช้ข้อมูลสารสนเทศที่ทันสมัยจากหลากหลายแหล่งยอมรับในความคิดเห็นที่แตกต่างของเพื่อนร่วมทีม

บทสรุป

การวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า หลักพรหมวิหาร 4 มิได้เป็นเพียงคุณธรรมเชิงศาสนา หากแต่สามารถทำหน้าที่เป็น “สถาปัตยกรรมของการเรียนรู้” (learning architecture) ที่กำหนดทั้งบรรยากาศ ความสัมพันธ์ และกระบวนการเรียนรู้ภายในโรงเรียน การพัฒนาโมเดลการเรียนการสอนบนฐานพรหมวิหารทำให้โรงเรียนวัดสามารถตอบโจทย์การศึกษาเชิงคุณภาพในศตวรรษที่ 21 ได้ โดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์ทางพุทธศาสนา ผลการศึกษายังชี้ว่า การยกระดับโรงเรียนการกุศลของวัดจากพื้นที่อบรมศีลธรรมไปสู่ “ชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ” เป็นแนวทางที่สามารถขยายผลสู่โรงเรียนวัดทั่วประเทศได้ในเชิงนโยบาย

องค์ความรู้ใหม่

คณะผู้วิจัย ได้ทำวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)ตามหลักพรหมวิหาร 4 โดยการศึกษาจากทฤษฎีที่ศึกษาค้นคว้าจากทฤษฎีที่เกี่ยวข้องได้องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้การพัฒนารูปแบบการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)ตามหลักพรหมวิหาร 4” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 มีการจัดสรรงบประมาณ/ทุนการศึกษา สำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ขาดแคลน เพื่อความเท่าเทียมในการศึกษา

1.2 ส่งเสริมการอบรมครูด้านจิตวิทยาการสอนและการพูดจาไพเราะตามหลักพุทธธรรม เพื่อสร้างแรงจูงใจแก่ผู้เรียน

1.3 ส่งเสริมระบบการบริหารที่เปิดโอกาสให้พระภิกษุและสามเณรมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายภายในโรงเรียน

2.ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ

2.1 จัดตั้งกองทุนพิเศษภายในวัด เพื่อช่วยเหลือพระภิกษุ/สามเณรที่มีปัญหาทางการเงินระหว่างศึกษา

2.2 จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้ครูสอนธรรมะด้านทักษะการสื่อสารเชิงบวกและการสอนอย่างเมตตาธรรม

2.3 รณรงค์ให้พุทธศาสนิกชนหรือผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคทุนการศึกษา อุปกรณ์การเรียน

3.ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักพรหมวิหาร 4 กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

3.2 ควรสร้างแผนการสอน ทดลองใช้ และเก็บข้อมูลสะท้อนผล

3.3 ควรประเมินผลทั้งจากผู้เรียน ครูผู้สอน และผู้บริหารวัด

เอกสารอ้างอิง

พระปลัดมงคล วราสโย (เรืองอาคม). (2565). *แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 โรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ* [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย].

สงวนศักดิ์ จอมทะรักษ์. (2565). *ทักษะการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษามหาสารคาม* [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย].

อนุจิรา ปั่นโย. (2565). *การศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำปาง เขต 1* [ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยพะเยา].

ดวงใจ วงศ์บุตร. (2558). *การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารจัดการศึกษา: กรณีศึกษาโรงเรียนในเขตเทศบาลเมืองพะเยา* [วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยพะเยา].

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579.* กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล). https://www.thai-school.net/school_info.php?pschool_id=3070.

ประสิทธิภาพการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

THE EFFECTIVENESS OF GOOD GOVERNANCE MANAGEMENT IN THE TAK OUT SUBDISTRICT ADMINISTRATIVE ORGANIZATION, BAN TAK DISTRICT, TAK PROVINCE

พระอภิสิทธิ์ คุณสิทฺโธ (เดชมงคลวัฒนา)[1], พระโซ กิตฺติปณฺโญ[2], ทินโชติ โชติบุญเฉลิม[3], จิราภิวัชร ราชโยธิน[4], อิทธิศักดิ์ มูลงาม[5]

Phra Apisit Khunsitho (Dechmongkholwattana)[1], Phra So Kittipanyo [2], Thinchote Chotibunchalerm[3], Chiraphiwat Rajayothin[4], Itthisak Mulngam[5]

วิทยาลัยสงฆ์ตาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-5]

Tak Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1-5]

Corresponding Author E-mail: apisitaa2535@gmail.com

Received 16 January 2026; Revised 22 January 2026; Accepted 19 March 2026

****

ประสิทธิภาพการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

พระอภิสิทธิ์ คุณสิทฺโธ (เดชมงคลวัฒนา), พระโซ กิตฺติปญฺโญ, ทินโชติ โชติบุญเฉลิม,
จิราภิวัชร ราชโยธิน, อิทธิศักดิ์ มูลงาม

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลในสังคมไทย 2) ศึกษาการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก และ 3) หาแนวทางการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีประสิทธิภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก เป็นงานวิจัยแบบผสาน กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ ได้แก่ ประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก จำนวน 371 คน เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพเก็บจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหาร สมาชิกสภา และผู้นำชุมชน จำนวน 18 คน

ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$= 3.94) โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือด้านความรับผิดชอบ รองลงมาคือหลักคุณธรรม ด้านการมีส่วนร่วม ด้านความโปร่งใส หลักนิติธรรม และด้านความคุ้มค่า ตามลำดับ 2) การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาลโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$= 3.85) โดยด้านความรับผิดชอบมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือด้านความโปร่งใส ด้านความคุ้มค่า หลักนิติธรรม และด้านการมีส่วนร่วม 3) แนวทางการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีประสิทธิภาพโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$= 4.25) โดยควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นอันดับแรก รองลงมาคือด้านความโปร่งใส ด้านความคุ้มค่า หลักคุณธรรม และหลักนิติธรรม

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยชี้ให้เห็นว่า องค์กรควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเพิ่มความโปร่งใส กำหนดความรับผิดชอบอย่างชัดเจน และปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในองค์กร เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ธรรมาภิบาล; การบริหารจัดการ; องค์การบริหารส่วนตำบล; ประสิทธิภาพ; การมีส่วนร่วม

THE EFFECTIVENESS OF GOOD GOVERNANCE MANAGEMENT IN THE TAK OUT SUBDISTRICT ADMINISTRATIVE ORGANIZATION, BAN TAK DISTRICT, TAK PROVINCE

Phra Apisit Khunsitho (Dechmongkholwattana), Phra So Kittipanyo, Thinchote Chotibunchalerm, Chiraphiwat Rajayothin, Itthisak Mulngam

Abstract

This research aimed to: 1) examine the management model based on good governance principles in Thai society; 2) study the development of management processes for efficiency based on good governance principles of Tak Ok Subdistrict Administrative Organization, Ban Tak District, Tak Province; and 3) propose guidelines for effective management based on good governance principles of Tak Ok Subdistrict Administrative Organization, Ban Tak District, Tak Province. This study employed a mixed-methods research design. The quantitative sample consisted of 371 residents within the Tak Ok Subdistrict Administrative Organization, and data were collected using questionnaires and analyzed by descriptive statistics. The qualitative data were collected through in-depth interviews with 18 key informants, including administrators, council members, and community leaders.

The research findings revealed that: 1) the overall management model based on good governance principles was at a high level ($\bar{x}$ = 3.94), with accountability ranking the highest, followed by morality, participation, transparency, rule of law, and value for money, respectively; 2) the development of management processes for efficiency based on good governance principles was also at a high level ($\bar{x}$ = 3.85), with accountability ranking the highest, followed by transparency, value for money, rule of law, and participation; and 3) the guidelines for effective management based on good governance principles were at a high level overall ($\bar{x}$ = 4.25), with participation considered the most important, followed by transparency, value for money, morality, and rule of law.

The recommendations suggest that organizations should continuously promote public participation, develop information technology systems to enhance transparency, clearly define responsibilities, and cultivate ethics and morality within the organization in order to sustainably improve management efficiency based on good governance principles.

Keywords: Good Governance; Management; Subdistrict Administrative Organization; Efficiency; Participation

บทนำ

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดธรรมาภิบาล (good governance) ได้กลายเป็นกรอบสำคัญของการบริหารภาครัฐทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น โดยเน้นหลักนิติธรรม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม และความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรสาธารณะ แนวคิดดังกล่าวได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในเชิงนโยบายและเชิงวิชาการ เนื่องจากถูกมองว่าเป็นฐานสำคัญของความชอบธรรมและประสิทธิภาพในการบริหารภาครัฐ (UNDP, 1997; OECD, 2015) และถูกนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทการบริหารราชการไทยอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีบทบาทใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด (ชาญชัย สุวรรณศรี, 2566) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยด้านการบริหารท้องถิ่นในประเทศไทยจำนวนมากยังคงมุ่งอธิบายธรรมาภิบาลในเชิงหลักการ หรือศึกษาระดับการรับรู้และความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหลัก ขณะที่การศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับ “กลไกเชิงปฏิบัติ” ที่ช่วยยกระดับธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นจริงในระดับองค์กรยังมีอยู่อย่างจำกัด (พระมหาธีรวัฒน์ ธีรปัญโญ, 2560); ศิริพร แสงทอง, 2565).

ในบริบทการบริหารท้องถิ่นของประเทศไทย การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนถูกยอมรับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของธรรมาภิบาล เนื่องจากช่วยเพิ่มความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความเชื่อมั่นของประชาชนต่อการบริหารงานของรัฐ งานวิจัยหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผล มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับคุณภาพการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ณัฐพล วงศ์คำจันทร์, 2566) ขณะเดียวกัน การนำเทคโนโลยีดิจิทัลหรือ e-Government มาใช้ในการบริหารท้องถิ่นถูกมองว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการเพิ่มความโปร่งใส ลดช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชน และยกระดับประสิทธิภาพการให้บริการสาธารณะ โดยเฉพาะในด้านการเปิดเผยข้อมูล การให้บริการออนไลน์ และการสื่อสารสองทางกับประชาชน (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2567)

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในประเทศไทยยังชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของ e-Government ในระดับท้องถิ่น เช่น ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี และการขาดสมรรถนะด้านดิจิทัลของประชาชนและบุคลากร ซึ่งส่งผลให้ศักยภาพของ e-Government ในการยกระดับธรรมาภิบาลยังไม่ถูกใช้ได้อย่างเต็มที่ (สุภาวดี จันทร์ดี, 2568) ช่องว่างทางวิชาการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ยังไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างหลักธรรมาภิบาล กลไกการบริหารสมัยใหม่ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของประชาชนและ e-Government กับผลลัพธ์ด้านประสิทธิภาพการบริหารจัดการในระดับท้องถิ่นได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในระดับองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยตรง

ดังนั้น การศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก จังหวัดตาก จึงมีความสำคัญในฐานะพื้นที่ศึกษาที่สามารถสะท้อนทั้งศักยภาพและข้อจำกัดของการนำการมีส่วนร่วมของประชาชนและ e-Government มาใช้เป็นกลไกในการยกระดับธรรมาภิบาลท้องถิ่น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการบริหารท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และสอดคล้องกับบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลที่ปรากฏในสังคมไทย

2. เพื่อพัฒนากระบวนการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วน ตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

3. เพื่อหาแนวทางการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีประสิทธิภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการตามหลักธรรมภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก” เป็นการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาทั้งในด้านหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และการปฏิบัติจริง โดยมีขั้นตอนสำคัญในการดำเนินการวิจัยอย่างเป็นระบบ

1. พื้นที่ทำการวิจัย องค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก

2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างตำบลตากออกฯ จำนวน 5,230 รูป/คน โดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane)

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ คือ ผู้นำชุมชนและประชาชนในตำบลตากออก จำนวน 371 รูป/คน โดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ในการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรทั้งหมด 5,230 คน เมื่อแทนค่าในสูตรจะได้ดังนี้

$$n = \frac{5,230}{1+5,230\,(0.05)^2}$$

$$n = \frac{5,230}{1+13.075}$$

$$n = \frac{5,230}{14.075}$$

$$n = 371.58$$

เพราะฉะนั้นจำนวนกลุ่มตัวอย่าง เท่ากับ 371 คน

2.3 ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหาร และผู้นำชุมชน จำนวน 18 คน ที่เป็นข้าราชการปกครองส่วนท้องถิ่น และกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

2.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถาม (Questionnaires) 2) แบบสนทนากลุ่มซึ่งเครื่องมือวิจัยทั้งสองผ่านการตรวจสอบความเที่ยง (Validity) หรือความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับสิ่งที่วัด (Index of item-Objective Congruency: IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน หลังจากนั้น จัดพิมพ์แบบสอบถามและประเด็นสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มประชากรตัวอย่าง และจากการสัมภาษณ์ โดยข้อมูลจากแบบสอบถามวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean: $\bar{x}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: SD.) และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากการสัมภาษณ์โดยยึดบริบทของข้อมูลเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา พร้อมทั้งสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นแนวทางการบริหารการจัดการตามหลักธรรมภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก

ผลการวิจัย

1. ผลการการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลที่ปรากฏในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า หลักนิติธรรม องค์การบริหารส่วนตำบลนั้นมีการจัดอบรมข้าราชการและพนักงานอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพบุคคลทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ รวมไปถึงการออกกฎหรือข้อบังคับเพื่อให้ข้าราชการ พนักงานและประชาชนปฏิบัติตามกฎระเบียบ มีการนำปัญหาหรือข้อร้องเรียนของประชาชนมาพิจารณาและปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้ประชาชนไม่ได้รับความเดือดร้อนบุคลากรได้มีโอกาสศึกษา อันเนื่องมาจากองค์การบริหารส่วนตำบล มีงบประมาณในการจัดศึกษาดูงานในและนอกสถานที่ บุคลากรปฏิบัติงานได้ยึดระเบียบข้อบังคับ ซึ่งจะไม่ส่งผลกระทบกับการทำงาน และจากการสังเคราะห์จากแบบสอบถาม พบว่า

ตารางที่ 1 รูปแบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
รูปแบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล	$\bar{x}$	**S.D.**	**แปลผล**
หลักนิติธรรม : มีการบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างเป็นธรรมและเสมอภาค	3.73	.864	มาก
ด้านความโปร่งใส : มีช่องทางรับเรื่องร้องเรียนและข้อเสนอแนะจากประชาชน	3.84	.976	มาก
หลักคุณธรรม : ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์สุจริตในการปฏิบัติงาน	4.15	.812	มาก
ด้านการมีส่วนร่วม : องค์กรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	4.01	1.049	มาก

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
ด้านความรับผิดชอบ : ผู้บริหารสามารถชี้แจงและรับผิดชอบต่อผลการดำเนินงานได้	4.24	.789	มาก
ด้านความคุ้มค่า : มีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์สูงสุด	3.69	.969	มาก
รวม	**3.94**	**0.90**	**มาก**

จากตารางที่ 1 รูปแบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล สรุปได้ว่า **รูปแบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล**จะต้องประกอบให้ความสำคัญการด้านความรับผิดชอบ ผู้บริหารสามารถชี้แจงและรับผิดชอบต่อผลการดำเนินงานได้ เป็นอันดับแรก ซึ่งมีค่า ($\bar{X}$ = 4.25, S.D. = .389) รองลงมาคือหลักคุณธรรม ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์สุจริตในการปฏิบัติงาน ($\bar{X}$ = 4.15, S.D. = .812) รองลงมาคือด้านการมีส่วนร่วม องค์กรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\bar{X}$ = 4.01, S.D. = 1.049) รองลงมาคือด้านความโปร่งใส มีช่องทางรับเรื่องร้องเรียนและข้อเสนอแนะจากประชาชน ($\bar{X}$ = 3.85, S.D. = .976) รองลงมาคือหลักนิติธรรม มีการบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างเป็นธรรมและเสมอภาค ($\bar{X}$ = 3.73, S.D. = .864) น้อยที่สุดในด้านความคุ้มค่า มีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและเกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งมีค่า ($\bar{X}$ = 3.69, S.D. = .964) ตามลำดับ

2. ผลการการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อกระบวนการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วน ตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ผลการวิจัยพบว่า

การบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลถือเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือ เราได้ดำเนินการปรับปรุงกระบวนการในหลายด้านเช่น หลักความโปร่งใส : เราเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างสม่ำเสมอ ทั้งผ่านเว็บไซต์ รายงานประจำปี และการประชุมชี้แจง หลักความรับผิดชอบ : มีการกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน และมีระบบติดตามผลการดำเนินงาน รวมถึงการประเมินผลอย่างเป็นระบบ หลักความมีส่วนร่วม : เราส่งเสริมให้พนักงานทุกระดับมีส่วนร่วมในการเสนอแนวคิดและตัดสินใจ โดยเฉพาะในโครงการพัฒนาคุณภาพงาน หลักความคุ้มค่า : เราใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนก่อนดำเนินโครงการทุกครั้ง หลักความยุติธรรม : เราให้ความสำคัญกับการปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเท่าเทียม และมีช่องทางร้องเรียนที่เป็นกลาง เราใช้เครื่องมือหลายอย่าง เช่น การประเมินผล KPI รายไตรมาส การสำรวจความพึงพอใจของผู้รับบริการ และการตรวจสอบภายในจากหน่วยงานอิสระ ซึ่งช่วยให้เราสามารถปรับปรุงได้อย่างต่อเนื่องแนวคิดการพัฒนาข้าพเจ้าคิดว่าแนวคิดการพัฒนาองค์กรได้ไปสู่ความเป็นเลิศตามหลักธรรมาภิบาลนั้นต้องอาศัย หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม ด้านความโปร่งใส ด้านการมีส่วนร่วม ด้านการรับผิดชอบ และด้านคุ้มค่า ผู้ปฏิบัติงานต้องยึดมั่นในการดำเนินงานโดยรักษากฎระเบียบ ข้อบังคับ ขององค์กร และการทำงานสามารถตรวจสอบความถูกต้องได้ การรับส่งข้อมูลต้องเป็นความจริง การทำงานขององค์กร เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และร่วมกัน

คิดแสดงความคิดเห็น การตระหนักในหน้าที่ ความรับผิดชอบ และใส่ใจปัญหาของประชาชน และจากการสังเคราะห์จากแบบสอบถาม พบว่า

ตารางที่ 2 การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาล

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาล	$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
หลักนิติธรรม มีการพัฒนาระบบงานให้สอดคล้องกับกฎหมายและข้อบัญญัติใหม่ๆ	3.80	.921	มาก
หลักคุณธรรม : มีการส่งเสริมจริยธรรมในองค์กรอย่างต่อเนื่อง	3.55	.724	มาก
ด้านความโปร่งใส : ใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มความโปร่งใสในการจัดการข้อมูลให้ถูกต้อง	3.95	1.091	มาก
ด้านการมีส่วนร่วม : มีกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ	3.70	.935	มาก
ด้านความรับผิดชอบ : กำหนดผู้รับผิดชอบงานอย่างชัดเจนในทุกกระบวนการ	4.30	.796	มาก
ด้านความคุ้มค่า : ปรับปรุงขั้นตอนการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น	3.83	.857	มาก
รวม	**3.85**	**0.88**	**มาก**

จากตารางที่ 2 การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาล สรุปได้ว่า การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาลจะต้องประกอบให้ความสำคัญการมีด้านความรับผิดชอบ : กำหนดผู้รับผิดชอบงานอย่างชัดเจนในทุกกระบวนการ เป็นอันดับแรกซึ่งมีค่า ($\bar{x}$ = 4.25, S.D. = .796) รองลงมาคือด้านความโปร่งใส : ใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มความโปร่งใสในการจัดการข้อมูลให้ถูกต้อง ซึ่งมีค่า ($\bar{x}$ = 3.95, S.D. = 1.091) รองลงมาคือด้านความคุ้มค่า : ปรับปรุงขั้นตอนการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งมีค่า ($\bar{x}$ = 3.83, S.D. = .857) รองลงมาคือ หลักนิติธรรม : มีการพัฒนาระบบงานให้สอดคล้องกับกฎหมายและข้อบัญญัติใหม่ๆ ซึ่งมีค่า ($\bar{x}$ = 3.80, S.D. = .921) รองลงมาคือด้านการมีส่วนร่วม : มีกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีค่า ($\bar{x}$ = 3.70, S.D. = .935) และน้อยที่สุดในด้านการมีส่วนร่วม : มีกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีค่า ($\bar{x}$ = 3.70, S.D. = .935) ตามลำดับ

3. ผลการการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อหาแนวทางการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีประสิทธิภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ผลการวิจัยพบว่า

หลักความโปร่งใสเป็นหัวใจหลัก ทุกโครงการต้องเปิดเผยข้อมูลให้ประชาชนตรวจสอบได้ การมีส่วนร่วมของประชาชนคือพลังขับเคลื่อน เราจัดเวทีประชาคมทุกไตรมาสเพื่อรับฟังเสียงจากชุมชน เราพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ร่วมกับภาคประชาชน เพื่อให้การพัฒนาเกิดจากความต้องการจริง ใช้ระบบ e-Government ในการบริหารจัดการ ช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพและตรวจสอบได้ เราสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ยึดหลักคุณธรรม โดยจัดอบรมเจ้าหน้าที่เรื่องจริยธรรมทุกปี และจากการสังเคราะห์จากแบบสอบถาม พบว่า

ตารางที่ 3 แนวทางการบริการจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีประสิทธิภาพ

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
แนวทางการบริการจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีประสิทธิภาพ	$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
หลักนิติธรรม : ควรมีการอบรมกฎหมายสำหรับเจ้าหน้าที่ในทุกระดับ	4.17	.836	มาก
หลักคุณธรรม : ส่งเสริมให้มีการประเมินคุณลักษณะของบุคลากรเป็นประจำ	4.22	.943	มาก
ด้านความโปร่งใส : ควรพัฒนาเว็บไซต์หรือแพลตฟอร์มเพื่อแสดงงบประมาณและแผนงาน	4.25	.869	มาก
ด้านการมีส่วนร่วม : ควรจัดเวทีประชาคมในระดับหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ	4.26	.752	มาก
ด้านความรับผิดชอบ : ควรจัดให้มีรายงานผลการดำเนินงานประจำไตรมาส	4.38	.844	มาก
ด้านความคุ้มค่า : ควรใช้แนวทางการประเมินผลสัมฤทธิ์ของการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ	4.22	.829	มาก
รวม	4.25	0.84	มาก

จากตารางที่ 3 แนวทางการบริการจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีประสิทธิภาพ สรุปได้ว่า แนวทางการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีประสิทธิภาพ จะต้องประกอบให้ความสำคัญการมีด้านการมีส่วนร่วม : ควรจัดเวทีประชาคมในระดับหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ เป็นอันดับแรกซึ่งมีค่า($\bar{x}$ = 4.26, S.D. = .752) รองลงมาคือด้านความโปร่งใส : ควรพัฒนาเว็บไซต์หรือแพลตฟอร์มเพื่อแสดงงบประมาณและแผนงาน ซึ่งมีค่า ($\bar{x}$ = 4.25, S.D. = .867) รองลงมาคือด้านความโปร่งใส : ควรพัฒนาเว็บไซต์หรือแพลตฟอร์มเพื่อแสดงงบประมาณและแผนงาน ซึ่งมีค่า ($\bar{x}$ = 4.25, S.D. = .867) รองลงมาคือด้านความคุ้มค่า : ควรใช้แนวทางการประเมินผลสัมฤทธิ์ของการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีค่า ($\bar{x}$ = 4.22, S.D. = .829) รองลงมาคือด้านความคุ้มค่า : ควรใช้แนวทางการประเมินผลสัมฤทธิ์ของการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีค่า ($\bar{x}$

= 4.22, S.D. = .829) และน้อยที่สุดคือหลักนิติธรรม : ควรมีการอบรมกฎหมายสำหรับเจ้าหน้าที่ในทุกระดับ ซึ่งมีค่า ($\bar{X}$= 4.17, S.D. = .836) ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

1. รายประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลที่ปรากฏในสังคมไทย ผลการวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิภาพการบริหารจัดการตามหลักธรรมภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก พบว่า ระดับการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะมิติความโปร่งใสและความรับผิดชอบ ผลการค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยด้านการบริหารท้องถิ่นในประเทศไทยที่ชี้ว่า ธรรมาภิบาลจะเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีกลไกเปิดเผยข้อมูลและเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาตรวจสอบและมีส่วนร่วมในการบริหาร (สุวรรณศรี, 2566) ในมิติของรัฐประศาสนศาสตร์ ผลการศึกษานี้ยืนยันแนวคิดการบริหารภาครัฐแนวใหม่ที่มองประชาชนไม่ใช่เพียงผู้รับบริการแต่เป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการสาธารณะ การจัดประชาคม การรับฟังความคิดเห็น และช่องทางร้องเรียนสะท้อนบทบาทของการมีส่วนร่วมในฐานะกลไกที่ช่วยเพิ่มความชอบธรรมและประสิทธิภาพของการตัดสินใจเชิงนโยบายในระดับท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับคุณภาพการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ณัฐพล วงศ์คำจันทร์, 2566)

เมื่อพิจารณาในมิติของ e-Government ผลการวิจัยพบว่า การใช้ช่องทางออนไลน์ในการเปิดเผยข้อมูลและให้บริการช่วยเสริมสร้างความโปร่งใสและความเชื่อมั่นของประชาชนต่อองค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดด้านการเข้าถึงระบบดิจิทัลของประชาชนบางกลุ่ม ซึ่งสะท้อนประเด็นความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลในระดับท้องถิ่น ผลการค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยที่ศึกษาการมีส่วนร่วมผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลในประเทศไทย ซึ่งชี้ว่าการพัฒนา e-Government จะส่งเสริมธรรมาภิบาลได้อย่างมีประสิทธิผลก็ต่อเมื่อควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพดิจิทัลของประชาชนและบุคลากรท้องถิ่น (สุภาวดี จันทร์ดี, 2568; กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2567) เมื่อเชื่อมโยงผลการวิจัยกับกรอบพุทธธรรม จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนและการบริหารงานอย่างโปร่งใสสอดคล้องกับ หลักสังคหวัตถุ 4 โดยเฉพาะหลักปิยวาจาและสมานัตตตา ซึ่งเน้นการสื่อสารอย่างเคารพและการปฏิบัติต่อประชาชนอย่างเสมอภาค การจัดเวทีประชาคมและการเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นจึงมิใช่เพียงกระบวนการเชิงเทคนิค แต่เป็นการปฏิบัติพุทธจริยธรรมในเชิงโครงสร้างของการบริหารท้องถิ่น (ศิริพร แสงทอง, 2565)

ในทำนองเดียวกัน การนำ e-Government มาใช้สามารถตีความได้ว่าเป็นการเสริมสร้าง หลักหิริ–โอตตัปปะ ในเชิงระบบ กล่าวคือ การเปิดเผยข้อมูลและการตรวจสอบผ่านระบบดิจิทัลช่วยสร้างความละอายและความเกรงกลัวต่อการกระทำที่ไม่ชอบธรรมของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นรากฐานทางจริยธรรมของธรรมาภิบาลตามแนวคิดพุทธศาสนา งานวิจัยด้านพุทธธรรมกับการบริหารท้องถิ่นชี้ว่าการขาดการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการบริหารเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ธรรมาภิบาลในองค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่นไม่เข้มแข็ง (พระมหาธีรวัฒน์ ธีรปัญโญ, 2560) นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสะท้อนว่าการยกระดับธรรมาภิบาลท้องถิ่นมิอาจอาศัยเพียงเทคโนโลยีหรือกลไกทางการบริหารเท่านั้น หากแต่ต้องอาศัยฐานคุณธรรมของผู้บริหารและบุคลากรในองค์กรด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่เสนอว่าการสร้างธรรมรัฐหรือการปกครองที่ดีต้องตั้งอยู่บนคุณธรรมของผู้นำ ควบคู่กับกลไกตรวจสอบและการมีส่วนร่วมของประชาชน (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2568)

รูปแบบการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล ขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก พบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลตากออกมีความรับผิดชอบต่อประชาชนและสังคม มีการออกกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ การใช้งบประมาณ จะมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การประชาคมให้ทราบทั่วถึง มีความชัดเจน ถูกต้องดีงาม มีระเบียบ ซื่อสัตย์และมีคุณธรรม โดยยึดหลักธรรมาภิบาล สอดคล้องกับ คุณศิระประภา พัดลม ได้วิจัยเรื่อง “การนำหลักธรรมาภิบาลไปใช้ในการบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหิน อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี” ผลการวิจัยพบว่า 1. การนำหลักธรรมาภิบาลไปใช้ในการบริหารจัดการ ขององค์การบริหารส่วนตำบล ห้วยหิน ภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงตามลำดับได้ดังนี้ หลักประสิทธิภาพ หลักการมีส่วนร่วม หลักความเสมอภาค หลักความโปร่งใส หลักนิติธรรม หลักการ ตอบสนอง หลักประสิทธิผล หลักการกระจายอำนาจ หลักมุ่งเน้นฉันทามติและหลักภาระรับผิดชอบ ตามลำดับ ปัญหา และอุปสรรค การนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหิน 1) หลักการตอบสนอง ในการให้บริการประชาชน เช่น การชำระภาษี การขออนุญาตต่าง ๆ บางภาระกิจไม่สามารถทำผ่านระบบคอมพิวเตอร์ได้ประชาชนจึงต้องเดินทาง มาติดต่อด้วยตนเอง ประชาชนไม่ได้รับความสะดวกในการรับบริการ 2) หลักการมีส่วนร่วม ประชาชนไม่ให้ความร่วมมือในการเข้าประชาคม ทำให้การแสดงความคิดเห็นถึงประเด็น ปัญหาและ ความต้องการของประชาชนส่วนน้อย 3) หลักการกระจายอำนาจ การถ่ายโอนอำนาจการตัดสินใจใน การดำเนินงานบางภารกิจ ผู้บริหารยังไม่ได้มีการถ่ายโอนอำนาจให้กับผู้ที่ทำงานโดยตรงจึงทำให้การ ปฏิบัติงานเกิดความล่าช้า ไม่คล่องตัวจึงไม่สามารถสร้างความพอใจต่อผู้มาใช้บริการ 4) หลักความเสมอภาค เกิดจากความสนิทสนม พวกพ้องและความเกรงใจ ทำให้การปฏิบัติงานต่อกันไม่มีความเสมอภาค การ บริหารงานซึ่งมาจากคนละฝ่ายคนละพวก ก็จะได้รับการปฏิบัติงานไม่เหมือนกัน อีกทั้งยังมีการกีดกัน เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว จึงทำให้การปฏิบัติต่อกันไม่เสมอภาค 5) หลักมุ่งเน้นฉันทามติ ไม่ปฏิบัติตาม มหาเสียงข้างมากและข้อตกลง จึงขัดต่อกฎหมายและระเบียบการปฏิบัติ ซึ่งต้องมีการหาข้อยุติร่วมกัน อันจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย การบริหารและการจัดการในภาครัฐและภาคเอกชนได้มีการให้ความสำคัญกับระบบคุณธรรมและจริยธรรม เนื่องจากการบริหารและการจัดการทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนประสบกับภาวะวิกฤติ อันเกิดจากการทุจริตที่ระบาดออกไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ความไม่รับผิดชอบต่อสังคมหรือส่วนรวม (ศิระประภา พัดลม, 2654)

2. รายประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อกระบวนการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วน ตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก จากการวิเคราะห์ การพัฒนากระบวนการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพตามหลักธรรมาภิบาล พบว่า มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยยึดหลักกฎหมายระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง ใช้อย่างเคร่งครัด มีหน่วยงานคอยตรวจสอบดูแลอย่างเป็นระบบ เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนผู้อยู่ในพื้นที่ตำบลตากออก ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับ ทรงชัย นกขมิ้น ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาท้องถิ่นตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบล : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดสมุทรปราการ” ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัยพบว่า 1) ระดับความเป็นธรรมาภิบาลในการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบล ในจังหวัดสมุทรปราการ อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านของความเป็นธรรมาภิบาลในการพัฒนาท้องถิ่นพบว่า การพัฒนาตามหลักความคุ้มค่ามากที่สุด และ น้อยที่สุดคือ การพัฒนาตามหลักการมีส่วนร่วม 2) ประชาชนที่มีอายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ เขตพื้นที่ที่อาศัยและระยะเวลาพำนักอาศัยในชุมชนต่างกัน มีความคิดเห็นต่อระดับความเป็นธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลไม่แตกต่างกัน ส่วนประชาชนที่มีเพศแตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อระดับความเป็นธรรมาภิบาลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และจากการตอบแบบสอบถามพบว่า ผู้นำและประชาชนอยากให้มีการปรับปรุงระบบงบประมาณให้มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ เพิ่มช่องทางรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน เช่น การจัดเวทีประชาคม และการใช้เทคโนโลยีในการสื่อสาร เช่น LINE กลุ่มของชุมชน เพื่อให้ประชาชนสามารถแจ้งปัญหาได้รวดเร็ว (นกขมิ้น, 2563) สอดคล้องกับงานวิจัยของ ติยานนท์ แสงบุตร ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์” ผลการวิจัยพบว่า 1. การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =3.81; S.D.=0.67) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมาก 6 ด้าน เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านหลักนิติธรรม ($\bar{X}$ =3.98; S.D.=0.62) ด้านหลักความรับผิดชอบ ($\bar{X}$ =3.92; S.D.=0.61) ด้านหลักคุณธรรม ($\bar{X}$=3.84; S.D.=0.64) ด้านหลักการมีส่วนร่วม ($\bar{X}$ =3.75; S.D.=0.76) ด้านหลักความโปร่งใส ($\bar{X}$ =3.69; S.D.=0.66) และ ด้านหลักความคุ้มค่า ($\bar{X}$ =3.65; S.D.=0.72) (แสงบุตร, 2563)

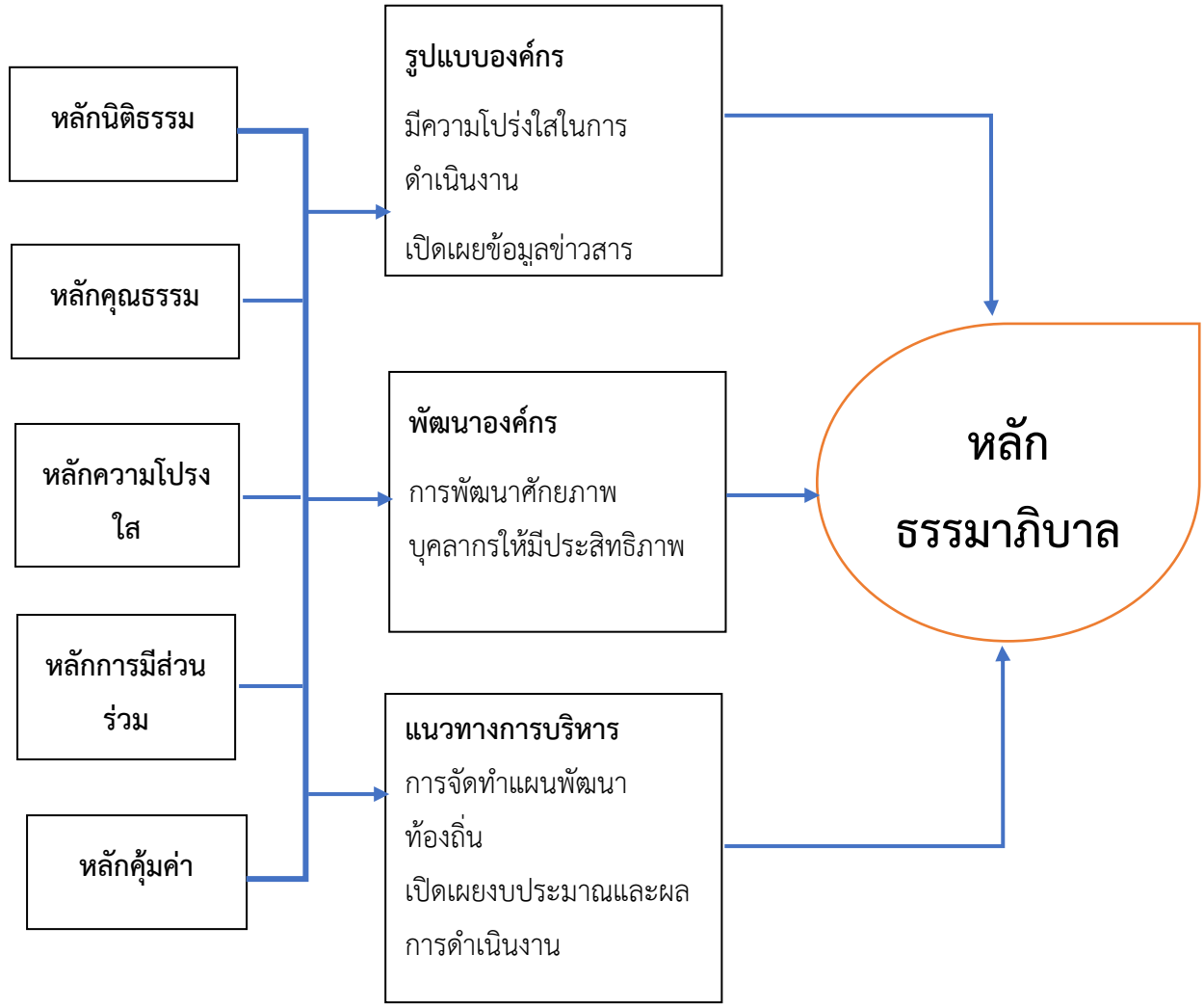
ในด้านที่มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ได้แก่ หลักการมีส่วนร่วม (ค่าเบต้า = .390) หลักความคุ้มค่า (ค่าเบต้า = .236) หลักนิติธรรม (ค่าเบต้า = .130) หลักความโปร่งใส (ค่าเบต้า = .102) โดยค่าตัวแปรทั้ง 4 ด้านสามารถร่วมกันทำนายประสิทธิผลการจัดบริการสาธารณะได้ร้อยละ 66.40 ส่วนในด้าน หลักความรับผิดชอบ และ หลักคุณธรรม ไม่พบว่ามีอิทธิพลต่อประสิทธิผลการจัดบริการสาธารณะในพื้นที่ โดยวางกรอบแนวทางการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น โดยส่งเสริมการประกอบอาชีพเสริมและเพิ่มรายได้แก่ประชาชน โดยจัดอบรมด้านการค้า การลงทุน และการตลาด มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น เนื่องจากประชาชนมีความเข้าใจปัญหาในพื้นที่มากกว่าบุคคลภายนอกมีการจัดเจ้าหน้าที่อาสาสมัครเพื่อดูแลความปลอดภัยในชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และยังมีการจัด

โครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิต รวมถึงการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ศาสนา จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง (กุดตุ้ม, 2563)

3. รายประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อหาแนวทางการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีประสิทธิภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก จากการวิเคราะห์แนวทางการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีประสิทธิภาพ ขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก พบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลตากออกนั้น มีการใช้ระบบ e-Government ในการบริหารจัดการ ช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพและตรวจสอบได้ สอดคล้องกับ นฤมล สุยะราช ได้วิจัยเรื่อง “ธรรมาภิบาลในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษาเทศบาลในอำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี” ผลการศึกษาพบว่า ในทัศนคติของนายกเทศมนตรีและปลัดเทศบาล รองปลัดเทศบาล เป็นการมองหลักนิติธรรมเฉพาะในมิติของการทำตามที่กฎหมายบัญญัติไว้เท่านั้น ส่วนหลักคุณธรรมเป็นการมองเฉพาะในมิติของคุณธรรมตามหลักศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม เท่านั้น ยังไม่เป็นการนำหลักคุณธรรมทางด้านวิชาการมาใช้เป็นแค่เพียงการใช้การบริหารงาน บุคคลโดยหลักคุณธรรม โดยมีการนำเครื่องมือต่าง ๆ นวัตกรรมใหม่มาใช้ในการบริหารงานบุคคล ซึ่งนับว่าเป็นการนำเรื่องของนวัตกรรม เทคโนโลยีมาช่วยผลักดันในการเสริมสร้างธรรมาภิบาล ให้เกิดขึ้นในเทศบาลไม่มากก็น้อย ส่วนหลักความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณะ ตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ โดยมีช่องทางที่ใช้ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่หลากหลาย ส่วนหลักความมีส่วนร่วม เทศบาลเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ในระดับ 1 และ 2 กล่าวคือ ระดับหนึ่งเป็นระดับการให้ข้อมูล ได้แก่ การแจกข่าว การทำหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ระดับที่สองเป็นการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน ได้แก่ การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการริเริ่มทำโครงการต่างๆ การบรรยายให้ประชาชนฟังเกี่ยวกับโครงการต่าง ๆ แล้วขอความคิดเห็นจากผู้ฟัง รวมไปถึงการร่วมปรึกษาหารือ เทศบาลส่วนใหญ่จะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมถึงระดับนี้ส่วนหลักสำนึกรับผิดชอบมีการใช้หลักนี้ในการบริหารงานอย่างเต็มความสามารถ เนื่องจากเทศบาลมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามที่กฎหมายได้ให้อำนาจไว้โดยการดำเนินงานของเทศบาลต้องรับผิดชอบต่อประชาชน เป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก ประชาชนต้องมาก่อน แต่สิ่งที่ทุกๆเทศบาล ยังขาดแคลนคืองบประมาณ ส่งผลให้ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ได้อย่างเต็มที่ร้อยเปอร์เซ็นต์และหลักความคุ้มค่า ผู้บริหารท้องถิ่นมองว่าเทศบาลมีการใช้ทรัพยากรทางการบริหารอย่างคุ้มค่าแล้ว แต่ในความเป็นจริงนั้น ยังปรากฏเหตุการณ์ที่สะท้อนว่า เทศบาลยังไม่ได้มีการนำหลักความคุ้มค่าไปปรับใช้อย่างแท้จริง เช่น การนำของหลวงไปใช้เป็นของส่วนตัว โครงการที่ไม่สามารถวัดความคุ้มค่าของงาน โดยเฉพาะการวัดความคุ้มค่าจากการใช้งบประมาณ แต่มีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดทำโครงการดังกล่าว เนื่องจากเป็นโครงการที่ส่งผลกระทบต่อนายกเทศมนตรีในเรื่องของความนิยมหรือฐานคะแนนเสียงในท้องถิ่น โดยอาจกล่าวได้ว่า การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลในทัศนคติของนายกเทศมนตรี ได้แก่ ความนิยมและคะแนนเสียงจากประชาชน ส่วนการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลในทัศนคติของปลัดเทศบาล รองปลัดเทศบาล ได้แก่ รางวัลความสำเร็จต่าง ๆ ที่เป็นผลมาจากการบริหารงาน รวมถึงการเป็นคนโปรดของนายกเทศมนตรี ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถทำงานร่วมกับนายกเทศมนตรีได้เป็นอย่างดี (สุยะราช, 2558)

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการตามหลักธรรมภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก” มีรายละเอียดดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการตามหลักธรรมภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1.1 กำหนดกลไกให้ภาคเอกชนร่วมสนับสนุนด้านงบประมาณ องค์ความรู้ และเครือข่ายเทคโนโลยี

1.2 เน้นข้อมูลข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง ครบถ้วน และอ้างอิงได้

1.3 ทบทวนและแก้ไขกฎหมายให้รองรับเทคโนโลยี, พัฒนาบุคลากรให้มีทักษะ, และจัดสรรงบประมาณเพียงพอต่อการพัฒนาเทคโนโลยี

1.4 มีการตั้งเป้าหมายระยะสั้นในแต่ละวันและกำหนดเดดไลน์ของแต่ละขั้นตอนงานเพื่อป้องกันงานค้างสะสม

1.5 การบริหารคนงาน[MN12.1] เช่น สร้างช่องทางการสื่อสารที่เข้าถึงง่ายและลดความซ้ำซ้อน เพื่อให้พนักงานเข้าใจบทบาทและความคาดหวังขององค์กรอย่างถูกต้อง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษากระบวนการจัดการบริหารภาครัฐให้มีประสิทธิภาพให้มากยิ่งขึ้น [MN14.1] เช่น การประยุกต์ใช้ เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2567). ระบบท้องถิ่นดิจิทัลภายใต้แนวคิดการส่งเสริมเมืองอัจฉริยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. *วารสารสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย*, 6(2), 138–158.

ชาญชัย สุวรรณศรี. (2566). ธรรมาภิบาลกับการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย. *วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 5(2), 1–18.

ณัฐพล วงศ์คำจันทร์. (2566). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลพบุรี. *วารสารวิทยาลัยนครราชสีมา (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 17(2), 155–170.

ติยานนท์ แสงบุตร. (2563). *การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์* (รายงานวิจัย), มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

ทรงชัย นกขมิ้น. (2563). *การพัฒนาท้องถิ่นตามหลักธรรมาภิบาลขององค์การบริหารส่วนตำบล : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดสมุทรปราการ* (วิทยานิพนธ์), มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

นฤมล สุยะราช. (2558). *ธรรมาภิบาลในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษาเทศบาลในอำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี* (วิทยานิพนธ์), สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์.

พระมหาธีรวัฒน์ ธีรปัญโญ. (2560). หลักพุทธธรรมในธรรมาภิบาลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. *วารสารมหาจุฬาคชสาร*, 8(2), 65–80.

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี. (2568). ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ: แนวทางการสร้างธรรมรัฐในสังคมไทยร่วมสมัย. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 8(2), 1–20.

ศิระประภา พัดลม. (2564). *การนำหลักธรรมาภิบาลไปใช้ในการบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยหิน อำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี* (รายงานวิจัย), มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.

ศิริพร แสงทอง. (2565). ธรรมาภิบาลกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย. *วารสารพุทธศาสตร์ มจร. อุบลราชธานี*, 4(2), 69–86.

สุภาวดี จันทร์ดี. (2568). การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารท้องถิ่นผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล. *วารสารโพธิศาสตร์ปริทัศน์*, 5(2), 71–92.

องค์การบริหารส่วนตำบลตากออก. (2 พฤศจิกายน 2568). https://www.takaok.go.th/home

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2015). *Public governance principles.* OECD Publishing.

United Nations Development Programme (UNDP). (1997*). Governance for sustainable human development*. UNDP.

แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานี

APPROACHES TO THE PROMOTION OF CREATIVE TOURISM IN BANDON BAY: SURAT THANI PROVINCE

ศุภางค์ อาภรณ์[1]

Supang Aporn[1]

คณะวิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา, ประเทศไทย[1]

College of Management University of Phayao, Thailand[1]

Corresponding Author E-mail: supangaporn@gmail.com

Received 9 March 2026; Revised 23 March 2026; Accepted 31 March 2026

****

แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ศุภางค์ อาภรณ์

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรม แรงจูงใจ ส่วนประสมทางการตลาด และเพื่อแสวงหาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวชาวไทย โดยเลือกแบบสัดส่วน (Quota Sampling) แบ่งนักท่องเที่ยวตามสัดส่วน 8 แหล่ง คือ หมู่บ้านพุมเรียง หาดแหลมโพธิ์ เกาะเสร็จ สวนโมกขพลาราม กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็มไชยา ชุมชนลีเล็ด ชุมชนบางใบไม้ สินมานะ ฟาร์มสเตย์ และชุมชนท่องเที่ยวบ้านปากกะแดะ แหล่งท่องเที่ยวละ 50 คน จำนวน 400 คน จากนั้นเลือกกลุ่มนักท่องเที่ยวแบบสะดวก (Accidental Sampling) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสถิติ ในการทดสอบสมมุติฐานงานวิจัยใช้สถิติเชิงอนุมาน ได้แก่ T-Test และ F-Test

ผลการวิจัยพบว่า 1. นักท่องเที่ยวเดินทางมามากกว่า 2 ครั้ง ส่วนใหญ่จะมากับครอบครัว/ญาติ/คู่รัก โดยวางแผนการเดินทางด้วยตนเอง และไม่ได้พักค้างคืน มีค่าใช้จ่ายในการเดินทางท่องเที่ยวระหว่าง 2,001-5,000 บาท ชื่นชอบวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น มีแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมที่หลากหลาย 2. ส่วนใหญ่มีแรงจูงใจในการเดินทางเพราะความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยว โดยเดินทางมาเกาะเสร็จ ชุมชนลีเล็ด ชุมชนบางใบไม้ สินมานะฟาร์มสเตย์ ชุมชนท่องเที่ยวปากน้ำกระแดะ มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทำอาหารท้องถิ่น การเรียนมวยไชยา ล่องคลองร้อยสายชมวิถีชีวิต ทำหัตถกรรมท้องถิ่น และ ศึกษาธรรมชาติเชิงอนุรักษ์ 3. นักท่องเที่ยวที่เลือกเดินทางให้ความสำคัญกับส่วนประสมทางการตลาดในด้านลักษณะทางกายภาพมากที่สุด ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน มีเส้นทางสำหรับศึกษาแหล่งท่องเที่ยวที่ปลอดภัยและมีป้ายแสดงกฎระเบียบ และ 4. แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ พัฒนากิจกรรมให้มีความหลากหลาย สนับสนุนการฝึกอบรมคนในชุมชน ส่งเสริมและพัฒนามาตรฐานด้านสาธารณูปโภค จัดทำเส้นทางนำเที่ยว พัฒนาระบบการขนส่งสาธารณะ สร้างแพลตฟอร์มบนสื่อออนไลน์ สร้างรูปแบบการท่องเที่ยวโดยใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีเข้ามาปรับใช้ ยกระดับมาตรฐานในการให้บริการที่เน้นความปลอดภัย จัดหาเงินทุนที่จะนำมาพัฒนาการท่องเที่ยว และจัดทำโปรแกรมนำเที่ยวในการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวคู่แข่งเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน

คำสำคัญ: แนวทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์; พฤติกรรมนักท่องเที่ยว; ส่วนประสมทางการตลาด

APPROACHES TO THE PROMOTION OF CREATIVE TOURISM IN BANDON BAY: SURAT THANI PROVINCE

Supang Aporn

Abstract

This study aims to examine tourists' behavior, motivation, and marketing mix factors, as well as to identify guidelines for promoting creative tourism in Ban Don Bay, Surat Thani Province. The research employed a quantitative approach, using a questionnaire to collect data from 400 Thai tourists. A quota sampling method was applied by proportionally selecting respondents from eight sites: Phum Riang Village, Laem Pho Beach, Koh Sed, Suan Mokkhaphalaram, the Chaiya salted egg community enterprise group, Leelet Community, Bang Bai Mai Community, Sin Mana Farmstay, and Pak Nam Kradae Community-based Tourism. Each site contributed 50 respondents. Subsequently, accidental sampling was used to select participants. Data were analyzed using statistical software, and inferential statistics, including t-test and F-test, were employed to test the research hypotheses.

The findings revealed that most tourists had visited the area more than twice and typically traveled with family members, relatives, or partners. They tended to plan their trips independently, did not stay overnight, and had travel expenses ranging from 2,001 to 5,000 baht. Tourists showed strong interest in local culture and ways of life, as well as in the diversity of attractions and activities. Their primary motivation for visiting was the attractiveness of the destinations, particularly Koh Sed, Leelet Community, Bang Bai Mai Community, Sin Mana Farmstay, and Pak Nam Kradae Community. They actively participated in creative activities such as local cooking, learning Muay Chaiya, canal cruising to observe local lifestyles, handicraft making, and eco-tourism.

Regarding the marketing mix, tourists placed the highest importance on physical evidence, especially basic facilities, safe tourism routes, and clear signage. Key recommendations for promoting tourism include diversifying activities, enhancing community training, improving infrastructure and public transportation, developing online platforms, integrating innovation and technology, ensuring service safety standards, securing funding, and creating tourism programs that connect routes with competing destinations to achieve mutual benefits.

Keywords: Creative Tourism Guidelines; Tourist Behavior; Marketing Mix

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวถือเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยในปี 2566 มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาถึง 28.15 ล้านคน และนักท่องเที่ยวชาวไทยท่องเที่ยวภายในประเทศกว่า 185 ล้านคน-ครั้ง สร้างรายได้รวมกว่า 2 ล้านล้านบาท (กระทรวงการท่องเที่ยว และกีฬา, 2567) อย่างไรก็ตาม ภายหลังสถานการณ์ระบาดของโรคโควิด-19 พฤติกรรมนักท่องเที่ยวได้เปลี่ยนผ่านสู่ "การท่องเที่ยวที่เน้นประสบการณ์" ที่ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ที่แท้จริงของพื้นที่มากขึ้น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2565)

แม้จังหวัดสุราษฎร์ธานีจะมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะพื้นที่ "อ่าวบ้านดอน" ที่ครอบคลุมพื้นที่ชายฝั่ง และมีวิถีชีวิตประมงพื้นบ้านที่โดดเด่น แต่จากการศึกษาพบว่าการท่องเที่ยวในพื้นที่นี้ยังประสบปัญหาการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยว และขาดการดึงศักยภาพของทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าเพิ่มอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อเทียบกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทหมู่เกาะ นอกจากนี้ยังเผชิญข้อจำกัดด้านการสื่อสารการตลาดเชิงรุก และการสร้างกิจกรรมที่ดึงดูดใจ จึงเกิดเป็นช่องว่างสำคัญในการศึกษาแนวทางการยกระดับอ่าวบ้านดอนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างเต็มรูปแบบ

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ถูกนิยามว่าเป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ผู้เยี่ยมชมได้พัฒนาศักยภาพสร้างสรรค์ของตนผ่านการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นเอกลักษณ์ของจุดหมายปลายทาง (Richards, 2010) ซึ่งต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวและคนในชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ในบริบทของสังคมไทย มีการนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้โดยการใช้ส่วนประสมทางการตลาดบริการ (7Ps) ร่วมกับอัตลักษณ์วิถีชุมชน ซึ่งพบว่าสามารถสร้างแรงจูงใจ และส่งผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจท่องเที่ยวได้อย่างมีนัยสำคัญ

บทความวิจัยนี้มีเนื้อหาครอบคลุมตั้งแต่ 1) วิเคราะห์ปัจจัยทางประชากรศาสตร์ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจท่องเที่ยว 2) อิทธิพลของส่วนประสมทางการตลาด 7P’s ในพื้นที่อ่าวบ้านดอน และ 3) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการสร้างเครือข่ายเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยง องค์ความรู้ที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานภาครัฐ และวิสาหกิจชุมชนในการยกระดับเศรษฐกิจฐานราก และอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นให้ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. เพื่อศึกษาแรงจูงใจนักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
3. เพื่อศึกษาส่วนประสมทางการตลาดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

4. เพื่อแสวงหาแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ดียิ่งขึ้น เพื่อนำไปเป็นแนวทางในการศึกษา มีเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ จำนวน 3 ท่าน ก่อนนำแบบสอบถามออกไปทดลองใช้ (Try Out) กับกลุ่มตัวอย่าง การหาค่าสัมประสิทธิ์ความสอดคล้อง (Index of Item-Objective Congruence: IOC) ค่าดัชนีความสอดคล้องที่ยอมรับได้ต้องมีค่าตั้งแต่ 0.50 ขึ้นไป เก็บข้อมูลกับนักท่องเที่ยวชาวไทย โดยการเลือกแบบสัดส่วน (Quota Sampling) แบ่งนักท่องเที่ยวออกตามสัดส่วน 8 แหล่ง คือ หมู่บ้านพุมเรียง หาดแหลมโพธิ์ เกาะเสร็จ สวนโมกขพลาราม กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็มไชยา ชุมชนลีเล็ด ชุมชนบางใบไม้ สินมานะ ฟาร์มสเตย์ และชุมชนท่องเที่ยวบ้านปากกะแดะ ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี แหล่งท่องเที่ยวละ 50 คน จำนวน 400 คน จากนั้นเลือกกลุ่มนักท่องเที่ยวแบบสะดวก (Accidental Sampling) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสถิติ ในการทดสอบสมมุติฐานงานวิจัยใช้สถิติเชิงอนุมาน ได้แก่ T-Test และ F-Test

เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อพฤติกรรมนักท่องเที่ยว แรงจูงใจของนักท่องเที่ยว และปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 7P’s ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยแบบสอบถามจะแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทย ที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับแรงจูงใจนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ส่วนที่ 4 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 7P’s ในความ คิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทย ที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ส่วนที่ 5 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะของนักท่องเที่ยวชาวไทยมีต่อแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมีลักษณะเป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open End)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้เลือกทำการเก็บข้อมูลโดยอาศัยการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากการแจกแบบสอบถาม (Questionnaire Survey) ลักษณะของคำถามเป็นแบบ คำถามปลายปิด (Close-ended Question) ได้ทำการเก็บจากกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 400 คน ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จำนวน 8 แหล่ง แหล่งละ 50 คน

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาแจกแจงในการวิเคราะห์ตามประเด็นที่ต้องการจะศึกษาจากการวิเคราะห์ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของนักท่องเที่ยวชาวไทย และความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวไทย ด้วยการหาค่าร้อยละ (Percentage) การหาค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) จากเกณฑ์ดังกล่าว ซึ่งสามารถจัดช่วงคะแนนเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 1-5 คะแนน โดยกำหนดการแบ่งช่วงคะแนนออกเป็น 5 ช่วง

เกณฑ์ในการวิเคราะห์ และแปลความหมายเพื่อจัดระดับค่าเฉลี่ย ของความคิดเห็น ผู้วิจัยได้จัดระดับค่าเฉลี่ยออกเป็น 5 ช่วงได้ดังต่อไปนี้

ค่าเฉลี่ย 4.50-5.00 หมายถึง นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด
ค่าเฉลี่ย 3.50-4.49 หมายถึง นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก
ค่าเฉลี่ย 2.50–3.49 หมายถึง นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง
ค่าเฉลี่ย 1.50-2.49 หมายถึง นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย
ค่าเฉลี่ย 1.00-1.49 หมายถึง นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อยที่สุด

สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (bar) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เพื่อบรรยายข้อมูลทั่วไป

สถิติอนุมาน หรืออ้างอิง (Inferential Statistics) ในการทดสอบสมมุติฐาน ได้แก่

สมมุติฐานของการวิจัยข้อที่ 1 นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีลักษณะทางประชากรศาสตร์แตกต่างกัน เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรม ด้านวัตถุประสงค์ในการเดินทาง ลักษณะในการเดินทาง จำนวนสมาชิกในการเดินทาง ช่วงเวลาในการเดินทาง ความถี่ในการเดินทาง ค่าใช้จ่ายรวมในการเดินทาง ค่าใช้จ่าย กิจกรรมในการท่องเที่ยว การเดินทางกลับมาเที่ยวซ้ำ การแนะนำให้บุคคลอื่นมาเที่ยว

สมมุติฐานของการวิจัยข้อที่ 2 นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีลักษณะทางประชากรศาสตร์แตกต่างกัน (เพศ อายุ สถานภาพระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน) มีความสัมพันธ์กับระดับความคิดเห็นปัจจัยด้านแรงจูงใจของนักท่องเที่ยว ด้านสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยว ด้านการเข้าเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ด้านการบริการเบ็ดเตล็ด ด้านที่พัก และด้านกิจกรรมทางการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สมมุติฐานของการวิจัยข้อที่ 3 นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีลักษณะทางประชากรศาสตร์แตกต่างกัน (เพศ อายุ สถานภาพระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน) มีความสัมพันธ์กับระดับความคิดเห็นปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 7Ps ด้านผลิตภัณฑ์ ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ด้านการส่งเสริมการตลาด ด้านบุคลากร ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพและด้านกระบวนการ ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ในการทดสอบสมมุติฐานใช้ค่าที (t-test) และการทดสอบความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-Way ANOVA or F-test) ถ้าพบความแตกต่าง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จะทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีการ ของเชฟเฟ่ (Scheffé)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 จำนวนและค่าร้อยละของข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. ท่านเคยเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานีหรือไม่		
1.1 เคยเดินทางมาท่องเที่ยว บริเวณเกาะเสร็จ, สวนโมกขพลาราม, ชุมชนบางใบไม้, ชุมชนลีเล็ด, ชุมชนท่องเที่ยวปากกระแดะ, หมู่บ้านพุมเรียง, หมู่บ้านพุมเรียง และสินมานะฟาร์ม	291	72.75
1.2 ไม่เคย	109	27.25
รวม	400	100.00
2. จำนวนครั้งที่มาท่องเที่ยว		
2.1 ครั้งแรก	109	27.25
2.2 ครั้งที่ 2	127	31.25
2.3 มากกว่า 2 ครั้ง	164	41.00
รวม	400	100.00

พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว	จำนวน (คน)	ร้อยละ
3. ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยว		
3.1 คนเดียว / บริษัททัวร์/บริษัทนำเที่ยว	73	18.25
3.2 ครอบครัว/ญาติ/คู่รัก	213	53.25
3.3 กลุ่มเพื่อน/คนรู้จัก	114	28.50
รวม	400	100.00
4. ระยะเวลาในการเดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี		
4.1 1 วัน	261	65.25
4.2 2 วันหรือมากกว่า	139	34.75
รวม	400	100.00
5. พาหนะที่ใช้ในการเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี		
5.1 รถยนต์ส่วนบุคคล	213	53.25
5.2 รถโดยสารสาธารณะ / รถนำเที่ยว/รถทัวร์ / รถตู้ / อื่นๆ	187	46.75
รวม	400	100.00
6. รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานี		
6.1 วางแผนการเดินทางด้วยตนเอง	336	84.00
6.2 ใช้บริการบริษัทนำเที่ยว	64	16.00
รวม	400	100.00
7. สถานที่พักแรมที่ท่านจะพักค้างคืนในครั้งนี้		
7.1 ไม่ได้พักแรม	254	63.50
7.2 โรงแรม / รีสอร์ท	42	10.50
7.3 โฮมสเตย์ / บ้านเพื่อน / บ้านญาติ	104	26.00
รวม	400	100.00
8. ค่าใช้จ่ายในการเดินทางท่องเที่ยวครั้งนี้		
8.1 น้อยกว่า 2,000 บาท	151	37.75
8.2 2,001-5,000 บาท	169	42.25
8.3 มากกว่า 5,000 บาท	80	20.00
รวม	400	100.00

พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว	จำนวน (คน)	ร้อยละ
9. ท่านคิดว่าถ้ามีโอกาส ท่านจะกลับมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี อีกหรือไม่		
9.1 กลับมาท่องเที่ยว เพราะชอบวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น, มีแหล่งท่องเที่ยวหลากหลาย, มีกิจกรรมให้ทำหลากหลาย, มีแหล่งท่องเที่ยวอยู่ใกล้ๆ กัน, มีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ, สถานที่ท่องเที่ยวสวยงาม, เดินทางสะดวก, เหมาะแก่การพักผ่อน และแหล่งท่องเที่ยวใกล้บ้าน	400	100.00
9.2 ไม่กลับมาท่องเที่ยว	-	-
รวม	**400**	**100.00**
10. ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้าง สรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากแหล่งใด		
10.1 สื่อโซเชียลมีเดีย	94	23.50
10.2 การแนะนำของบุคคล	236	59.00
10.3 เอกสารการท่องเที่ยว/สื่อสิ่งพิมพ์ / บริษัทนำเที่ยว	70	17.50
รวม	**400**	**100.00**

จากตาราง 1 แสดงจำนวนและร้อยละของข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เคยเดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่นี้แล้ว (ร้อยละ 72.75) โดยมี ความถี่ในการท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาท่องเที่ยวมากกว่า 2 ครั้ง (ร้อยละ 41.00) นิยมมากับครอบครัว/ญาติ/คู่รักมากที่สุด (ร้อยละ 53.25) ส่วนใหญ่เน้นการท่องเที่ยวแบบ 1 วัน (ร้อยละ 65.25) และไม่ได้พักค้างคืนในพื้นที่ (ร้อยละ 63.50) กว่าครึ่งใช้รถยนต์ส่วนบุคคล (ร้อยละ 53.25) และนิยมวางแผนการเดินทางด้วยตนเองสูงถึง (ร้อยละ 84.00) ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 2,001–5,000 บาท (ร้อยละ 42.25) นักท่องเที่ยวทั้งหมด (ร้อยละ 100) ยืนยันว่าจะกลับมาเที่ยวซ้ำเนื่องจากชอบวัฒนธรรม วิถีชีวิต และการเดินทางที่สะดวก ได้รับคำแนะนำมาจากบุคคลอื่นเป็นหลัก (ร้อยละ 59.00)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่า แรงจูงใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 จำนวนและค่าร้อยละของข้อมูลเกี่ยวกับแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

แรงจูงใจของนักท่องเที่ยว	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. แรงจูงใจของนักท่องเที่ยวที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี		
1.1 ความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน	161	40.25
1.2 สินค้าและอาหารประจำท้องถิ่นมีความน่าสนใจ	86	21.50
1.3 มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่น่าสนใจ / ต้องการหลีกหนีความจำเจในชีวิตประจำวัน	153	38.25
รวม	400	100.00
2. ท่านเดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ใดบ้างในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี (สามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)		
2.1 หมู่บ้านพุมเรียง แหลมโพธิ์	128	17.46
2.2 กลุ่มทอผ้าไหมพุมเรียง	87	11.87
2.3 เกาะเสร็จ / ชุมชนลีเล็ด / ชุมชนบางใบไม้ / สินมานะ ฟาร์มสเตย์ / ชุมชนท่องเที่ยวปากน้ำกระแดะ	309	42.16
2.4 วิสาหกิจชุมชนการผลิตไข่เค็มไชยา	84	11.46
2.5 สวนโมกขพาลาราม	125	17.05
รวม	733	100.00
3. ท่านได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการท่องเที่ยวใดบ้างในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี (สามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)		
3.1 ศึกษาระบบนิเวศ และพันธุ์สัตว์น้ำ / ถีบกระดานเลนหาหอย / ลอบปูดำ ตกหมึก / พักโฮมสเตย์ ฟาร์มสเตย์ / การเลี้ยงหอย	279	32.22

แรงจูงใจของนักท่องเที่ยว	จำนวน (คน)	ร้อยละ
นางรมและการเก็บหอยนางรม / ปลูกป่าชายเลน การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ		
3.2 ลงมือทำอาหารท้องถิ่น / การเรียนมวยไชยา / ล่องคลองร้อยสายชมวิถีชีวิต / ลงมือทำหัตถกรรมท้องถิ่น / ปั้นจักยานเส้นทางศึกษาธรรมชาติเชิงอนุรักษ์	305	35.22
3.3 ปลูกป่าชายเลน	78	9.01
3.4 ทำไข่เค็มไชยา	80	9.24
3.5 ปฏิบัติธรรม สวดมนต์ นั่งสมาธิ	124	14.32
รวม	**866**	**100.00**

จากตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของข้อมูลเกี่ยวกับแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า แรงจูงใจหลักคือความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (ร้อยละ 40.25) รองลงมาคือต้องการกิจกรรมที่น่าสนใจเพื่อหลีกหนีความจำเจ สถานที่ยอดนิยม ได้แก่ กลุ่มเกาะเสร็จ / ชุมชนลีเล็ด / ชุมชนบางใบไม้ / สินมานะ ฟาร์มสเตย์ / ชุมชนท่องเที่ยวปากน้ำกระแดะ เป็นกลุ่มที่ได้รับความสนใจสูงสุด (ร้อยละ 42.16) นักท่องเที่ยวนิยมกิจกรรมลงมือทำอาหารท้องถิ่น/เรียนมวยไชยา/ล่องคลองชมวิถีชีวิต (ร้อยละ 35.22) และกิจกรรมเชิงนิเวศ เช่น ศึกษาระบบนิเวศ/ถีบกระดานเลน (ร้อยละ 32.22)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาส่วนประสมทางการตลาดของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 7P’s ของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ด้านภาพรวม ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 7P’s ของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ด้านภาพรวม

ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด	$\overline{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ด้านผลิตภัณฑ์และบริการ	4.33	0.59	มาก
2. ด้านราคา	4.26	0.65	มาก
3. ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย	3.94	0.71	มาก
4. ด้านการส่งเสริมการตลาด	3.67	0.73	มาก
5. ด้านบุคคล	4.21	0.50	มาก
6. ด้านกระบวนการ	4.37	0.66	มาก

ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด	$\overline{X}$	S.D.	ความหมาย
7. ด้านลักษณะทางกายภาพ	4.47	0.42	มาก
รวม	**4.18**	**0.34**	**มาก**

จากตารางที่ 3 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความคิดเห็นต่อปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 7P’s ของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ในภาพรวมนักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.18 (S.D. = 0.34) เมื่อพิจารณารายด้าน เรียงจากมากไปน้อย พบว่า มีค่าเฉลี่ยในระดับมาก ได้แก่ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านกระบวนการ ด้านผลิตภัณฑ์และบริการ ด้านราคา ด้านบุคคล ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาด ตามลำดับ

ตารางที่ 4 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 7P’s ของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด	$\overline{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ด้านผลิตภัณฑ์และบริการ			
1.1 แหล่งท่องเที่ยวอยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ สามารถเยี่ยมชมได้ในวันเดียว	4.45	0.74	มาก
1.2 แหล่งท่องเที่ยวเหมาะแก่การศึกษาหาความรู้	4.35	0.67	มาก
1.3 แหล่งท่องเที่ยวมีกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่มีความหลากหลาย	4.26	0.64	มาก
1.4 แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสมบูรณ์ทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต	4.55	0.68	มากที่สุด
1.5 แหล่งท่องเที่ยวมีความพร้อมด้านสินค้าและบริการ	4.02	0.73	มาก
รวม	**4.33**	**0.59**	**มาก**
2. ด้านราคา			
2.1 ค่าธรรมเนียมในการเข้าเยี่ยมชมมีราคาที่เหมาะสม	4.40	0.75	มาก
2.2 ราคาของที่ระลึกในแหล่งท่องเที่ยวมีราคาที่เหมาะสม	4.19	0.69	มาก
2.3 ร้านอาหารและเครื่องดื่มในแหล่งท่องเที่ยวมีราคาที่เหมาะสม	4.41	0.75	มาก

ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด	$\overline{X}$	S.D.	ความหมาย
2.4 ราคาของสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวมีราคาที่เหมาะสม	4.41	0.74	มาก
2.5 มีป้ายบอกราคาสินค้าและบริการที่ชัดเจน	3.89	0.72	มาก
รวม	**4.26**	**0.65**	**มาก**
3. ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย			
3.1. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแหล่งมีความสะดวก	3.93	0.77	มาก
3.2 มีระบบการติดต่อได้หลากหลายช่องทาง	3.92	0.77	มาก
3.3 สามารถติดต่อเจ้าหน้าที่ได้หลากหลายช่องทาง	3.88	0.79	มาก
3.4 แหล่งท่องเที่ยวมีเส้นทางที่สามารถเดินทางไปยังแหล่งใกล้เคียงได้โดยใช้ระยะเวลาไม่นาน	4.16	0.89	มาก
3.5 การเข้าถึงโปรแกรมการท่องเที่ยวและกิจกรรมท่องเที่ยวมีความสะดวกสบาย	3.79	0.80	มาก
รวม	**3.94**	**0.71**	**มาก**
4. ด้านการส่งเสริมการตลาด			
4.1 แหล่งท่องเที่ยวมีการประชาสัมพันธ์จากบริษัทนำเที่ยวที่น่าสนใจ	3.53	0.91	มาก
4.2 มีวารสาร แผ่นพับ และใบปลิว มีความดึงดูดใจ	3.32	0.86	ปานกลาง
4.3 เว็บไซต์ในการประชาสัมพันธ์มีเนื้อหาที่น่าสนใจ	3.90	0.80	มาก
4.4 มัคคุเทศก์ให้ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างครบถ้วน	3.88	0.85	มาก
4.5 มีการใช้สื่อโซเชียลมีเดียในการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย	3.72	0.95	มาก
รวม	**3.67**	**0.73**	**มาก**
5. ด้านบุคคล			
5.1 การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมีความสะดวก	3.99	0.75	มาก
5.2 ผู้ให้บริการมีจำนวนที่เพียงพอสำหรับให้บริการ	4.25	0.71	มาก
5.3 ผู้ให้บริการมีไมตรีจิตในการให้บริการ	4.72	0.48	มากที่สุด

ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด	$\overline{X}$	S.D.	ความหมาย
5.4 ผู้ให้บริการสามารถแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี	4.48	0.52	มาก
5.5 มีการใช้สื่อโซเชียลมีเดียในการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย	3.63	0.94	มาก
รวม	**4.21**	**0.50**	มาก
6. ด้านกระบวนการ			
6.1 มีระบบการให้บริการด้านการรักษาความปลอดภัยที่ทั่วถึง	4.46	0.68	มาก
6.2 มีระบบการให้บริการ Wi-Fi ที่ทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ	4.30	0.84	มาก
6.3 มีกระบวนการส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจ	4.40	0.66	มาก
6.4 การจัดกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวมีรูปแบบที่น่าสนใจ	4.34	0.76	มาก
รวม	4.46	0.68	**มาก**
7. ด้านลักษณะทางกายภาพ			
7.1 เส้นทางสำหรับศึกษาแหล่งท่องเที่ยวมีความปลอดภัย	4.47	0.67	มาก
7.2 ป้ายบอกทางของแหล่งท่องเที่ยวมีความชัดเจน	4.35	0.48	มาก
7.3 มีป้ายแสดงกฎระเบียบ ข้อบังคับ และข้อควรปฏิบัติที่สังเกตได้ง่าย	4.39	0.53	มาก
7.4 สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานภายในแหล่งท่องเที่ยวมีสภาพที่ดี	4.50	0.52	มาก
7.5 มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานสำหรับผู้พิการ	4.66	0.49	มากที่สุด
รวม	**4.47**	**0.42**	**มาก**
ภาพรวม	**4.18**	**0.34**	**มาก**

จากตารางที่ 4 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความคิดเห็นต่อปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด 7P’s ของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ในภาพรวมนักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.18 (S.D. = 0.34) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า

ด้านผลิตภัณฑ์และบริการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.33 (S.D. = 0.59) พบว่า ประเด็นที่มีระดับความคิดเห็นสูงที่สุด คือแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสมบูรณ์ทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.55 (S.D. = 0.68)

ด้านราคา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.26 (S.D. = 0.65) พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากัน คือ ร้านอาหารและเครื่องดื่มในแหล่งท่องเที่ยวมีราคาที่เหมาะสม และราคาของสินค้าและบริการในแหล่งท่องเที่ยวมีราคาที่เหมาะสม มีค่าเฉลี่ยเท่ากัน 4.41 (S.D. = 0.75, 0.74)

ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.94 (S.D. = 0.71) พบว่า มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือแหล่งท่องเที่ยวมีเส้นทางที่สามารถเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงได้โดยใช้ระยะเวลาไม่นาน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.16 (S.D. = 0.89)

ด้านการส่งเสริมการตลาด ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.67 (S.D. = 0.73) พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ เว็บไซต์ในการประชาสัมพันธ์มีเนื้อหาที่น่าสนใจเว็บไซต์ในการประชาสัมพันธ์มีเนื้อหาที่น่าสนใจ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 (S.D. = 0.80)

ด้านบุคคล ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.21 (S.D. = 0.50) พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ผู้ให้บริการมีไมตรีจิตในการให้บริการ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.72 (S.D. = 0.48)

ด้านกระบวนการ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.46 (S.D. = 0.68) พบว่า มีประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ มีระบบการให้บริการด้านการรักษาความปลอดภัยที่ทั่วถึง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.46 (S.D. = 0.68)

ด้านลักษณะทางกายภาพ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.47 (S.D. = 0.42) พบว่า ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ มีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานสำหรับผู้พิการ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.66 (S.D. = 0.49)

ตารางที่ 5 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะประชากรศาสตร์กับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พฤติกรรมนักท่องเที่ยว	ลักษณะประชากรศาสตร์				
	เพศ	อายุ	ระดับการศึกษา	อาชีพ	รายได้ต่อเดือน
1. การเคยเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์	✖	✓	✓	✓	✓
2. จำนวนครั้งที่มาท่องเที่ยว	✓	✓	✓	✓	✓
3. ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยว	✓	✓	✓	✓	✓
4. ระยะเวลาในการเดินทางมาท่องเที่ยว	✓	✓	✓	✓	✓
5. พาหนะที่ใช้ในการเดินทางท่องเที่ยว	✖	✓	✓	✓	✓
6. รูปแบบการท่องเที่ยว	✖	✓	✓	✓	✓

พฤติกรรมนักท่องเที่ยว	ลักษณะประชากรศาสตร์				
	เพศ	อายุ	ระดับการศึกษา	อาชีพ	รายได้ต่อเดือน
7. สถานที่พักแรมที่จะพักค้างคืน	✓	✓	✓	✓	✓
8. ค่าใช้จ่ายในการเดินทางท่องเที่ยว	✓	✓	✓	✓	✓
9. โอกาสในการกลับมาท่องเที่ยว	-	-	-	-	-
10. แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้าง	✓	✓	✓	✓	✓
ภาพรวม	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**

หมายเหตุ: กำหนดให้เครื่องหมาย ✓ แทนข้อที่มีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 และ

เครื่องหมาย ✘ แทนข้อความที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

จากตาราง 5 แสดงผลสรุปของการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้วยค่าไคสแควร์ (Chi-Square) พบว่า ลักษณะประชากรศาสตร์ ในด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ต่อเดือน กับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในภาพรวมมีความสัมพันธ์กัน สามารถอธิบายเป็นรายด้าน ดังนี้

ปัจจัยด้านอายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ต่อเดือน มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวใน ตั้งแต่ประวัติการเคยมาท่องเที่ย, รูปแบบการเดินทาง ค่าใช้จ่าย,ไปจนถึงความตั้งใจที่จะกลับมาท่องเที่ยวซ้ำในอนาคต

ปัจจัยด้านเพศ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในด้าน จำนวนครั้งที่มา ลักษณะและระยะเวลาการเดินทาง สถานที่พักแรม ค่าใช้จ่าย และแหล่งข้อมูลข่าวสาร แต่ไม่มีผลต่อการตัดสินใจเรื่องพาหนะ รูปแบบการท่องเที่ยว หรือโอกาสในการกลับมาเที่ยวซ้ำ

ตารางที่ 6 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะประชากรศาสตร์กับแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

แรงจูงใจของนักท่องเที่ยว	ลักษณะประชากรศาสตร์				
	เพศ	อายุ	ระดับการศึกษา	อาชีพ	รายได้ต่อเดือน
1. แรงจูงใจของนักท่องเที่ยวที่เลือกเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์	✓	✓	✓	✓	✓
2. สถานที่ท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เลือกเดินทางไปท่องเที่ยว	✓	✓	✓	✓	✓
3. กิจกรรมทางการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เลือกมีส่วนร่วม	✓	✓	✓	✓	✓
ภาพรวม	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**

หมายเหตุ: กำหนดให้เครื่องหมาย ✓ แทนข้อที่มีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 และเครื่องหมาย ✘ แทนข้อความที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

จากตารางที่ 6 แสดงผลสรุปของการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้วยค่าไคสแควร์ (Chi-Square) พบว่า ลักษณะประชากรศาสตร์ ในด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ต่อเดือน กับแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในภาพรวมมีความสัมพันธ์กัน สามารถอธิบายเป็นรายด้าน ดังนี้

ปัจจัยด้าน อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ต่อเดือน มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว ตั้งแต่ประวัติการเคยมาท่องเที่ยว รูปแบบการเดินทาง ค่าใช้จ่าย ไปจนถึงความตั้งใจที่จะกลับมาท่องเที่ยวซ้ำในอนาคต

ปัจจัยด้านเพศ: มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมใน บางด้าน ได้แก่ จำนวนครั้งที่มา, ลักษณะและระยะเวลาการเดินทาง, สถานที่พักแรม, ค่าใช้จ่าย และแหล่งข้อมูลข่าวสาร แต่ไม่มีผลต่อการตัดสินใจเรื่องพาหนะ รูปแบบการท่องเที่ยว หรือโอกาสในการกลับมาเที่ยวซ้ำ

ลักษณะประชากรศาสตร์ด้านเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับแรงจูงใจเหตุผลที่เลือกมาท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สถานที่การตัดสินใจเลือกจุดท่องเที่ยวหรือชุมชนต่างๆ ในอ่าวบ้านดอน กิจกรรมการตัดสินใจเลือกมีส่วนร่วมในกิจกรรมลงมือทำ (Workshop) หรือกิจกรรมวิถีชีวิต

ตารางที่ 7 แสดงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะประชากรศาสตร์กับระดับความคิดเห็นต่อส่วนประสมทางการตลาดการท่องเที่ยว (7P’s)

ส่วนประสมทางการตลาดการท่องเที่ยว	ลักษณะประชากรศาสตร์				
	เพศ	อายุ	ระดับการศึกษา	อาชีพ	รายได้ต่อเดือน
1. ด้านผลิตภัณฑ์และบริการ	✓	✓	✓	✓	✓
2. ด้านราคา	✗	✓	✗	✓	✓
3. ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย	✓	✗	✓	✓	✓
4. ด้านการส่งเสริมการตลาด	✓	✓	✓	✗	✓
5. ด้านบุคคล	✓	✓	✓	✓	✓
6. ด้านกระบวนการ	✓	✓	✓	✓	✓
7. ด้านลักษณะทางกายภาพ	✓	✓	✓	✓	✓
ภาพรวม	**ไม่สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**	**สัมพันธ์**

หมายเหตุ: กำหนดให้เครื่องหมาย ✓ แทนข้อที่มีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 และเครื่องหมาย ✗ แทนข้อความที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

จากตารางที่ 7 แสดงผลสรุปของการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะประชากรศาสตร์กับระดับความคิดเห็นต่อส่วนประสมทางการตลาดการท่องเที่ยว (7P’s) ด้วยการทดสอบที (t-Test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way analysis of Variance: One-Way ANOVA or F-Test) พบว่า ลักษณะประชากรศาสตร์ ในด้านอายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ต่อเดือน กับระดับความคิดเห็นต่อส่วนประสมทางการตลาดการท่องเที่ยว (7P’s) ในภาพรวมมีความสัมพันธ์กัน สามารถอธิบายเป็นรายด้านดังนี้

เพศมีความสัมพันธ์กับส่วนประสมทางการตลาดการท่องเที่ยว (7P’s) ในด้านราคา ด้านการส่งเสริมการตลาด ด้านบุคคล ด้านกระบวนการ และด้านลักษณะทางกายภาพ

อายุมีความสัมพันธ์กับส่วนประสมทางการตลาดการท่องเที่ยว (7P’s) ในด้านผลิตภัณฑ์และบริการ ด้านราคา ด้านการส่งเสริมการตลาด ด้านบุคคล ด้านกระบวนการ และด้านลักษณะทางกายภาพ

ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับส่วนประสมทางการตลาดการท่องเที่ยว (7P’s) ในด้านผลิตภัณฑ์และบริการ ด้านช่องทางการจัดการจำหน่าย ด้านการส่งเสริมการตลาด ด้านบุคคล ด้านกระบวนการ และด้านลักษณะทางกายภาพ

อาชีพมีความสัมพันธ์กับส่วนประสมทางการตลาดการท่องเที่ยว (7P’s) ในด้านผลิตภัณฑ์และบริการ ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดการจำหน่าย ด้านบุคคล ด้านกระบวนการ และด้านลักษณะทางกายภาพ

รายได้ต่อเดือนมีความสัมพันธ์กับส่วนประสมทางการตลาดการท่องเที่ยว (7P’s) ในด้านผลิตภัณฑ์และบริการ ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดการจำหน่าย ด้านการส่งเสริมการตลาด ด้านบุคคล ด้านกระบวนการ และด้านลักษณะทางกายภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เคยเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวในอ่าวบ้านดอนแล้ว และมีการเดินทางซ้ำมากกว่า 2 ครั้ง สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่นี้มีศักยภาพในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้กลับมาใช้บริการซ้ำ ส่วนใหญ่เดินทางร่วมกับครอบครัวหรือคู่รัก โดยใช้รถยนต์ส่วนบุคคลเป็นหลัก นักท่องเที่ยวเลือกเดินทางแบบไปเช้า-เย็นกลับ และไม่พักแรมในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับพฤติกรรมการวางแผนการเดินทางด้วยตนเอง ข้อมูลนี้บ่งชี้ว่าแม้แหล่งท่องเที่ยวจะมีความน่าสนใจ แต่ยังขาดแรงจูงใจที่เพียงพอให้นักท่องเที่ยวพักค้างคืนเพื่อเพิ่มการใช้จ่ายในชุมชน

จากผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเชิงสร้างสรรค์และการต้องการหลีกหนีความจำเจผ่านกิจกรรมที่น่าสนใจ โดยสถานที่ยอดนิยมคือกลุ่มเกาะเสร็จ ชุมชนลีเล็ดและชุมชนบางใบไม้ นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิต เช่น การทำอาหารท้องถิ่น ล่องคลองร้อยสาย และงานหัตถกรรม รองลงมาคือการศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศ แสดงให้เห็นว่า "ประสบการณ์การเรียนรู้" (Experiential Learning) เป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวในอ่าวบ้านดอน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ สำนักนายกรัฐมนตรี (ออนไลน์,2566) ที่ชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวที่เน้นการเรียนรู้ศิลปะ วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของสถานที่ที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้พัฒนาศักยภาพความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จริง รวมถึงการมีส่วนร่วมกับผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมที่เป็นไปตามลักษณะเฉพาะของพื้นที่

จากผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ในภาพรวมนักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นต่อส่วนประสมทางการตลาดอยู่ในระดับ มาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 อันดับแรกได้แก่ ด้านลักษณะทางกายภาพ โดดเด่นในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้พิการและสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์ ด้านกระบวนการ ที่มีระบบรักษาความปลอดภัยและการปลูกฝังจิตสำนึกอนุรักษ์ที่ดี และด้านผลิตภัณฑ์และบริการ ความสมบูรณ์ของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเป็นจุดแข็งสำคัญที่สุด ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ เปรมปรีดา ทองลา ,เพ็ญศิริ สมารักษ์ และบุษราบรรจงการ (ออนไลน์, 2566) ที่ชี้ให้เห็นว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ตามองค์ประกอบการท่องเที่ยวมี 6 ด้าน ได้แก่ ด้านจุดดึงดูดการท่องเที่ยว (Attraction) ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก(Amenity) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว (Activity)ด้านที่พัก (Attraction) และด้านการบริการจัดการเสริมในแหล่งท่องเที่ยว (Ancillary Service)

จากผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 4 แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จากการสามารถเสนอแนวทางได้ดังนี้ กลยุทธ์การเพิ่มการพักค้างคืน เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาแบบ 1 วัน จึงควรพัฒนา กิจกรรมภาคค่ำ หรือโปรแกรมท่องเที่ยวเชื่อมโยง 2 วัน 1 คืน" ที่เน้นอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อกระตุ้น

การเข้าพักในโฮมสเตย์มากขึ้น การยกระดับการตลาดดิจิทัล เนื่องจากนักท่องเที่ยวทราบข้อมูลจากการแนะนำของบุคคลเป็นหลัก ชุมชนควรเพิ่มประสิทธิภาพของโซเชียลมีเดียและเว็บไซต์ให้มีเนื้อหาที่ดึงดูดใจ เพื่อขยายฐานกลุ่มนักท่องเที่ยวใหม่ที่ไม่ใช่เพียงการบอกต่อ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของกฤชณัท แสนทวี ภัทธิรา ธีรสวัสดิ์ และชัชฎา อัครศรีวร นากาโอคะ (2562,หน้า 1-11)ในงานวิจัยเรื่องแนวทางการจัดการนวัตกรรมการสื่อสารการตลาดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ชุมชนเป็นฐานพบว่า การสื่อสารการตลาดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ควรใช้สื่ออินเทอร์เน็ต และเครือข่ายสังคมออนไลน์ ซึ่งวิธีดังกล่าวจะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงข้อมูลการท่องเที่ยวได้ง่ายและสะดวก ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้พิการและไมตรีจิตของผู้ให้บริการมีค่าเฉลี่ยสูงมาก ควรนำจุดแข็งนี้มาเป็นสโลแกนในการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างภาพลักษณ์การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและเข้าถึงได้สำหรับทุกคน การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยง ผลการศึกษาพบว่าแหล่งท่องเที่ยวมีความได้เปรียบเรื่องตำแหน่งที่ตั้งที่อยู่ใกล้กัน ควรสร้าง Map Route ที่ชัดเจนเพื่อให้นักท่องเที่ยวที่วางแผนเดินทางเอง สามารถเข้าถึงกิจกรรมสร้างสรรค์ได้ครบถ้วนในทริปเดียว

ลักษณะทางประชากรศาสตร์มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะทางประชากรศาสตร์ในภาพรวม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า กลุ่มนักท่องเที่ยววัยทำงาน (31-40 ปี) ที่มีรายได้มั่นคงและมีการศึกษาระดับปริญญาตรี เป็นกลุ่ม "ชนชั้นสร้างสรรค์" (Creative Class) ที่มีพฤติกรรมการแสวงหาความรู้มากกว่าการพักผ่อนเพียงอย่างเดียว โดยเลือกเดินทางแบบอิสระ เพื่อสัมผัสอัตลักษณ์ชุมชนที่แท้จริง ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ เกศินี โพธิ์เพชรสุพิศ ฤทธิ์แก้ว และสมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ (2563) ที่ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยส่วนบุคคล คือ เพศ อายุ สถานภาพ ที่อยู่อาศัย การศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 งานวิจัยของ Choe & Kim (2021)อายุมีผลต่อความพึงพอใจทุกองค์ประกอบสะท้อนความแตกต่างในเจเนอเรชัน และงานวิจัยของพิสมัย จัตุรัส (2565) ที่ศึกษาเรื่องพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนของกรุงเทพมหานคร พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และเลือกเดินทางในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์เป็นหลัก

ลักษณะทางประชากรศาสตร์มีความสัมพันธ์กับแรงจูงใจนักท่องเที่ยว จากการวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีแรงจูงใจ พบว่าประชากรศาสตร์ที่ต่างกันส่งผลต่อแรงจูงใจแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า "แรงผลัก" (Push Factor) ที่สำคัญคือความต้องการหลีกหนีสังคมเมืองเพื่อมาเรียนรู้ทักษะใหม่ เช่น การเรียนมวยไชยาหรือการทำหัตถกรรม ซึ่งเป็นแรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) ในขณะที่ "แรงดึง" (Pull Factor) คือความโดดเด่นของทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของอ่าวบ้านดอน เช่น วิถีคลองร้อยสายและฟาร์มสเตย์ ผลการวิจัยสอดคล้องกับ ศิริพร ถาวรวิสิทธิ์ และเสรี วงษ์มณฑา (2564) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนว ทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดน่านในฐานะเมืองรอง ผลการวิจัย พบว่า จังหวัดน่านมีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลาย อาทิโบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑ์ ศิลปะการแสดง ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต กลุ่มชาติพันธุ์ ภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ผ้า

ทอลายโบราณและเครื่องเงิน นอกจากนี้ ทุกฝ่ายที่มีส่วน เกี่ยวข้อง ต้องเข้า มาสนับสนุนในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การประชาสัมพันธ์ สนับสนุนการ พัฒนา สร้างมัคคุเทศก์ท้องถิ่น สร้างความเข้าใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อย่างยั่งยืน สรรเพชญ์ มีสกุล (2566) ที่ว่าการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ยังคงได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว เพราะการ ท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวสามารถได้รับประสบการณ์ตรงจากภูมิปัญญา ของคนในพื้นที่ สามารถสัมผัสได้ถึงความล้ำค่าของวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต โดยการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

ลักษณะทางประชากรศาสตร์มีความสัมพันธ์กับส่วนประสมทางการตลาด (7P’s) ผลการวิจัยระบุว่านักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับส่วนประสมทางการตลาดในระดับมาก โดยเรียงลำดับความสำคัญมากที่สุด คือ 1) ด้านลักษณะทางกายภาพ 2) ด้านกระบวนการ และ3) ด้านผลิตภัณฑ์และบริการ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความงดงามของทัศนียภาพอ่าวบ้านดอนและการจัดสภาพแวดล้อมที่สะท้อนวิถีชีวิต (Physical Evidence) เป็นปัจจัยแรกที่สร้างการรับรู้และดึงดูดนักท่องเที่ยว ส่วนกระบวนการบริการ (Process) ที่มีความเป็นมิตรและมีความเป็นท้องถิ่นช่วยสร้างความพึงพอใจในระดับลึก สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิวธิดา ภูมิวรมุนี และอลิศรา ธรรมบุตร (2564)ที่พบว่าปัจจัยส่วนประสมด้านการตลาดท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ ปัจจัยด้านลักษณะทางกายภาพ ปัจจัยกระบวนการ ปัจจัยด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ปัจจัยด้านบุคลากร ปัจจัยด้านการส่งเสริมการตลาด และปัจจัยด้านราคา มีความสำคัญต่อความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับมาก และ Zeithaml(1988) การพัฒนาในส่วนของธุรกิจบริการให้เกิดความเชื่อมั่นและไว้วางใจทั้งในเรื่องของความสะอาด และความปลอดภัยของแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนคุณภาพในการบริการ

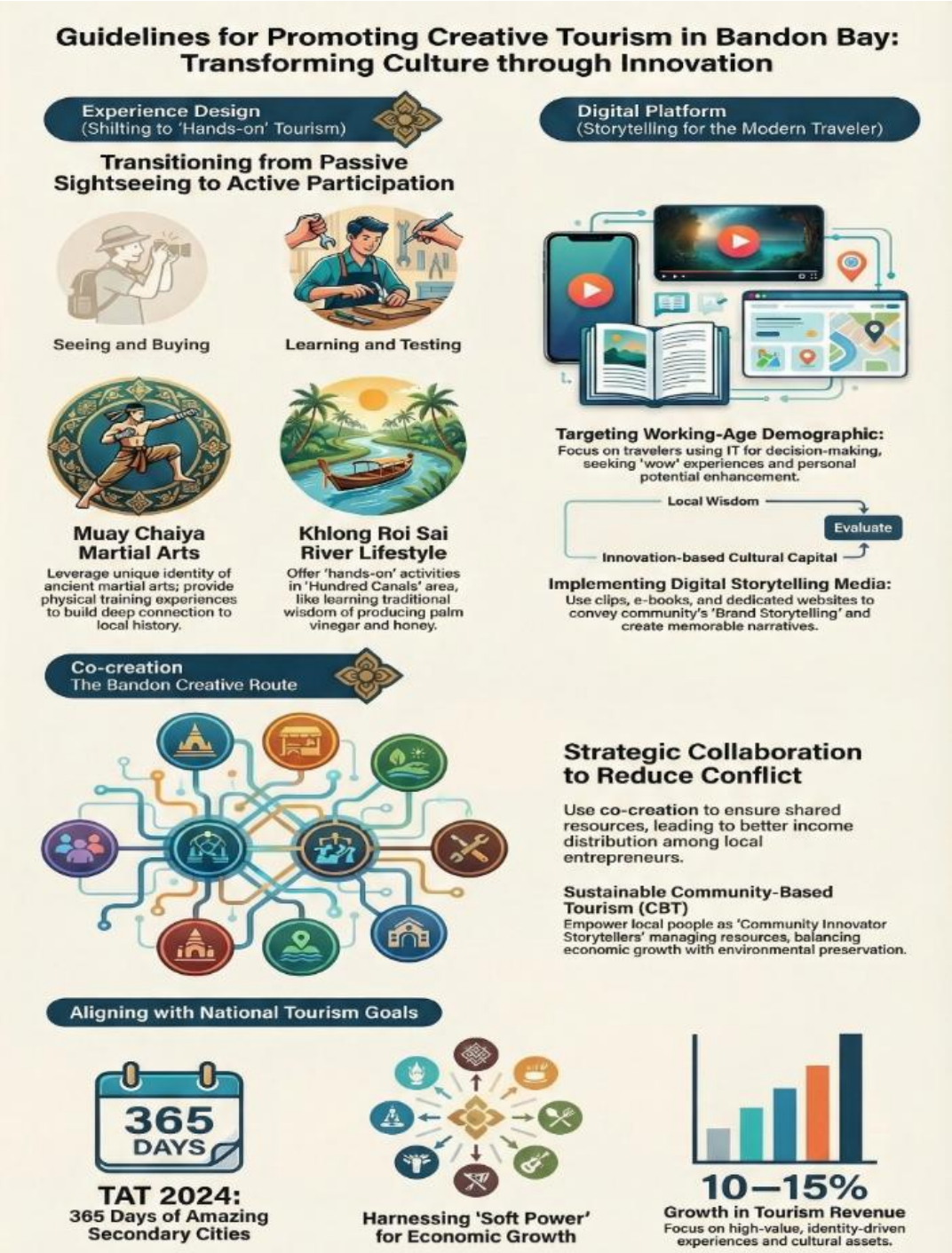
องค์ความรู้ใหม่

แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในอ่าวบ้านดอน จากการศึกษาความเชื่อมโยงทั้งหมดผู้วิจัยมีความเห็นว่า แนวทางการส่งเสริมอ่าวบ้านดอนสู่การเป็นจุดหมายปลายทางสร้างสรรค์ระดับสากลต้องอาศัยการยกระดับทุนทางวัฒนธรรมด้วยนวัตกรรม (Innovation-based Cultural Capital) โดยเน้น 3 แนวทางหลัก คือ

1. การออกแบบประสบการณ์ (Experience Design) ปรับกิจกรรมจากการชมเป็นการลงมือทำ (Hands-on) โดยเน้นความโดดเด่นของมวยไชยาและวิถีคลองร้อยสาย

2. การใช้เทคโนโลยีแพลตฟอร์ม (Digital Platform) เพื่อเชื่อมโยงกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยววัยทำงานผ่านการสื่อสารแบบ Storytelling

3. ความร่วมมือแบบภาคี (Co-creation) ระหว่าง 8 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อสร้างเส้นทาง Bandon Creative Route ซึ่งจะช่วยกระจายรายได้และลดความขัดแย้งในการแข่งขัน สอดคล้องกับ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2024) ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองรองผ่านอัตลักษณ์ท้องถิ่นและการใช้ Soft Power

ภาพที่ 1 แนวทางการส่งเสริมอ่าวบ้านดอนสู่การเป็นจุดหมายปลายทางสร้างสรรค์ระดับสากล

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ผลักดันอ่าวบ้านดอนเป็นเขตท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์พิเศษ โดยบูรณาการงบประมาณท้องถิ่นร่วมกัน

2) ออกนโยบายให้ชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรและมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Bottom-up) เพื่ออนุรักษ์อัตลักษณ์ดั้งเดิม

3) กำหนดนโยบายเชื่อมเส้นทาง "อ่าวไทยตอนบน-ตอนล่าง" เพื่อยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันระดับโลก

2. ข้อเสนอในการนำไปใช้ประโยชน์

1) การยกระดับมาตรฐานและสาธารณูปโภคควรสนับสนุนงบประมาณเชื่อมโยง 8 แหล่งท่องเที่ยวอ่าวบ้านดอน พร้อมป้ายบอกทางที่สะท้อนอัตลักษณ์ชุมชน

2) การพัฒนาทักษะทุนมนุษย์ จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่คนในชุมชนอบรมทักษะการถ่ายทอดภูมิปัญญา เช่น มวยไชยา ให้เป็นกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ที่นักท่องเที่ยวลงมือทำได้จริง

3) การส่งเสริมการตลาดและดิจิทัลแพลตฟอร์ม สนับสนุนการสร้าง Content Marketing ในรูปแบบ Storytelling ผ่านสื่อออนไลน์

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ข้ามชุมชน (เช่น ประมง + อาหารท้องถิ่น) เพื่อเพิ่มระยะเวลาพำนักและค่าใช้จ่าย

2) สร้างพันธมิตรกับผู้ประกอบการในชุมพรและนครศรีธรรมราช เพื่อแลกเปลี่ยนฐานลูกค้าและเสริมความแข็งแกร่งระดับภูมิภาค

3) นำระบบจองออนไลน์มาใช้ และยกระดับมาตรฐานความปลอดภัยเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กลุ่มครอบครัว

เอกสารอ้างอิง

กฤชณัท แสนทวี, ภัทธิรา ธีรสวัสดิ์, และ ชัชฎา อัครศรีวร นากาโอคะ. (2562). แนวทางการจัดการนวัตกรรมการสื่อสารการตลาดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน. *วารสารวิจัยเพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้*, *2*(1), 1-11.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2567). *สถิตินักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เดินทางเข้าประเทศไทย ปี พ.ศ. 2566*. https://www.tat.or.th/

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2565). *แผนวิสาหกิจการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2566 – 2570*. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

เกศินี โพธิ์เพชร, สุพิศ ฤทธิ์แก้ว, และ สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์. (2563). พฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติในแหล่งท่องเที่ยวขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารวิทยาการจัดการ*, *37*(2), 110-136.

เปรมปรีดา ทองลา, เพ็ญศิริ สมารักษ์, และ บุษรา บรรจงการ. (2566). รายงานฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ตำบลบางสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี https://eresearch.rbru.ac.th/pdf-uploads/thesis-2111-file01-2024-04-25-14-37-13.pdf

พิสมัย จัตุรัตน์. (2565). พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนของกรุงเทพมหานคร. *วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี*, *16*(2), 50-64.

ศิริพร ถาวรวิสิทธิ์, และ เสรี วงษ์มณฑา. (2564). แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, *26*(1), 298-314.

ศิวธิดา ภูมิวรมุนี, และ อลิศรา ธรรมบุตร. (2564). ปัจจัยส่วนประสมด้านการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษาหมู่บ้านช้าง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์. *วารสารศิลปะศาสตร์ราชมงคลสุวรรณภูมิ*, *3*(3), 226-240.

สรรเพชญ์ มีกุศล. (2566). *แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยพะเยา.

สำนักนายกรัฐมนตรี. (2566). *แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2566-2580) (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)*. http://nscr.nesdc.go.th/wp-content/uploads/2023/03/masterplan_updated2023_080363.pdf

Choe, J., & Kim, S. (2021). Generational expectations in heritage tourism. *Journal of Tourism and Cultural Change*, *19*(4), 422–439.

Richards, G. (2010). Creative tourism and local development. In R. Wurzburger et al. (Eds.), *Creative tourism: A global conversation - How to provide unique creative experiences for travelers worldwide*. Sunstone Press.

Zeithaml, V. A. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: A means-end model and synthesis of evidence. *Journal of Marketing*, *52*(3), 2-22.

แนวคิดพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนามหายาน: จากอุดมคติสู่การปฏิบัติ

THE CONCEPT OF BODHISATTVA IN MAHAYANA BUDDHISM: FROM IDEAL TO PAACTICE

พระครูสุตญาณสาร[1], ลีฬภัทร ลีฬหวณิช[2]

Phrakrusuttayanasan[1], Leelapat Leelahavanich[2]

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-2]

Vajirañāṇavarorasa Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand[1-2]

Corresponding Author E-mail: watsisaard@gmail.com

Received 23 September 2025; Revised 14 October 2025; Accepted 13 March 2026

****

แนวคิดพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนามหายาน: จากอุดมคติสู่การปฏิบัติ

พระครูสุตญาณสาร, ลีฬภัทร ลีฬหวณิช

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์แนวคิดพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนามหายานจากมิติอุดมคติสู่การปฏิบัติ โดยขยายการศึกษาสู่การวิเคราะห์เชิงทฤษฎีในด้านพุทธจิตวิทยาและพุทธสังคมวิทยา เพื่ออธิบายพลวัตของ “จิตแห่งกรุณา” และบทบาทของพระโพธิสัตว์ในฐานะโมเดลการพัฒนามนุษย์และสังคมร่วมสมัย แนวคิดพระโพธิสัตว์มิได้เป็นเพียงอุดมคติทางศาสนา หากแต่สะท้อนกระบวนการพัฒนาจิตให้เปลี่ยนจากอัตตาเป็นอหังการ ผ่านการฝึกปารมิตา การภาวนา และการปลูกฝังเมตตากรุณา ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธจิตวิทยาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกของสภาวะจิต นอกจากนี้ บทความยังเชื่อมโยงอุดมคติพระโพธิสัตว์กับพุทธสังคมวิทยาในฐานะกรอบแนวคิดเพื่อสร้างสังคมกรุณา ที่ตั้งอยู่บนหลักการพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่ง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ผลการวิเคราะห์เสนอแนวทางบูรณาการพระโพธิสัตว์กับแนวคิดพัฒนามนุษย์และนโยบายสังคม เช่น การศึกษา การบริหารองค์กร และการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อส่งเสริมทั้งสุขภาวะทางจิตและความสมดุลของสังคมโลก บทความนี้จึงตอกย้ำว่าพระโพธิสัตว์มิใช่เพียงสัญลักษณ์ทางศาสนา แต่เป็นกรอบคิดเชิงจริยธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในยุคปัจจุบัน

แนวคิดพระโพธิสัตว์เป็นหนึ่งในแนวคิดสำคัญที่แยกพระพุทธศาสนามหายานออกจากพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเน้นการเสียสละเพื่อประโยชน์สุขของสรรพสัตว์เป็นหลัก พระโพธิสัตว์หมายถึงผู้ที่ปรารถนาตรัสรู้เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ โดยไม่รีบร้อนจะเข้าสู่นิพพานเพื่อตนเองก่อน

คำสำคัญ: พระโพธิสัตว์; พระพุทธศาสนามหายาน; พระปารมิตา; มหากรุณา; พุทธจิตวิทยา

THE CONCEPT OF BODHISATTVA IN MAHAYANA BUDDHISM: FROM IDEAL TO PAACTICE

Phrakrusuttayanasan, Leelapat Leelahavanich

Abstract

This article analyzes the Mahāyāna Buddhist concept of the Bodhisattva, examining its progression from an ideal to an embodied practice. It extends the discussion into theoretical analyses within Buddhist psychology and Buddhist sociology to explain the dynamics of the "mind of compassion" and the role of the Bodhisattva as a model for contemporary human and social development. The Bodhisattva ideal is not merely a religious aspiration; rather, it reflects a process of mental cultivation that transforms the ego into selflessness through the practice of the pāramitās, meditation, and the cultivation of loving-kindness and compassion an approach consistent with Buddhist psychological principles concerning positive mental transformation. In addition, the article links the Bodhisattva ideal with Buddhist sociology as a conceptual framework for creating a compassionate society grounded in the interdependence of all beings and peaceful coexistence. The analysis proposes ways to integrate the Bodhisattva paradigm with human development theories and social policies such as education, organizational management, and sustainable development to enhance both psychological well-being and global social balance. Thus, the article underscores that the Bodhisattva is not merely a religious symbol, but an ethical framework that can be meaningfully applied in the contemporary world.

The concept of the Bodhisattva is one of the key ideas that distinguishes Mahāyāna Buddhism from Theravāda Buddhism, emphasizing self-sacrifice for the welfare of all beings. A Bodhisattva refers to one who aspires to enlightenment in order to help all sentient beings be freed from suffering, choosing not to hasten into Nirvana for their own sake first.

Keywords: Bodhisattva; Mahayana Buddhism; Paramita; Great Compassion; Buddhist psychology

บทนำ

พระพุทธศาสนามหายานได้รับการพัฒนาขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 1-2 โดยมีลักษณะเด่นที่แตกต่างจากพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างชัดเจน นั่นคือการเน้นแนวคิดพระโพธิสัตว์เป็นหลัก (Harvey, 2013) แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาจากหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา แต่เพิ่มเติมมิติของการเสียสละเพื่อสรรพสัตว์อย่างสิ้นเชิง จากการศึกษาของ Williams (2009) พบว่าแนวคิดพระโพธิสัตว์ได้กลายเป็นแกนกลางของพระพุทธศาสนามหายานจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในประเทศจีน ญี่ปุ่น เกาหลี และเวียดนาม ซึ่งมีผู้นับถือพระพุทธศาสนามหายานเป็นจำนวนมากถึง 360 ล้านคน (Buswell & Lopez, 2014) ในประเทศไทยแม้จะนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก แต่แนวคิดพระโพธิสัตว์ก็มีอิทธิพลต่อความเชื่อและการปฏิบัติของชาวพุทธไทยในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในเรื่องของการบูชาพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและพระไมตรีย์ นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดพระโพธิสัตว์กับแนวคิดพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพิ่มมากขึ้น แนวคิดพระโพธิสัตว์มีรากฐานมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับมหากรุณาและปัญญาปารมิตาตามที่ปรากฏในพระสูตรมหายาน เช่น โลตัสสูตรและปรัชญาปารมิตาสูตร ทฤษฎีพระโพธิสัตว์ได้รับการพัฒนาโดยนักปรัชญาพุทธชื่อดัง เช่น นาคารชุนและอสังคะ ที่ได้วางรากฐานปรัชญาและหลักปฏิบัติที่สำคัญ (Siderits, 2003) ทฤษฎีนี้ได้รับการสนับสนุนจากนักวิชาการสมัยใหม่ แนวคิดพระโพธิสัตว์เป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ของจิตกรุณาในพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของบทความนี้คือการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนามหายานอย่างครบถ้วน เพื่อทำความเข้าใจถึงพัฒนาการ หลักปฏิบัติ และความสำคัญของแนวคิดนี้ต่อพระพุทธศาสนาและสังคมโลก โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ในบริบทร่วมสมัยที่เน้นการพัฒนาและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของมนุษยชาติ

บทความนี้นำเสนอการศึกษาที่ครอบคลุมตั้งแต่ประวัติความเป็นมา ความหมาย พัฒนาการของแนวคิด พระโพธิสัตว์สำคัญในประเพณีต่างๆ หลักปฏิบัติทั้ง 6 ปารมิตา และ 10 ปารมิตา การวิเคราะห์เชิงทฤษฎีและการประยุกต์ใช้ในมิติพุทธจิตวิทยาและพุทธสังคมวิทยา เป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการ นักศึกษา และผู้สนใจในการทำความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับแก่นแท้ของพระพุทธศาสนามหายานและการนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองและสังคมส่วนรวม

ความหมายและความเป็นมาของแนวคิดพระโพธิสัตว์

คำว่า พระโพธิสัตว์ มาจากภาษาสันสกฤตว่า โพธิสัตตวะ (Bodhisattva) ซึ่งประกอบด้วยคำสองคำสำคัญ คือ โพธิ (Bodhi) หมายถึง การตรัสรู้ และสัตตวะ หมายถึงสัตว์หรือผู้มีจิต รวมกันแล้วหมายถึง ผู้มุ่งหมายตรัสรู้หรือผู้แสวงหาการตรัสรู้ (Keown, 2013) ในความหมายที่ลึกซึ้งกว่านั้น พระโพธิสัตว์หมายถึงผู้ที่ปฏิญาณตนจะไม่เข้าสู่นิพพานจนกว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายจะได้รับการช่วยเหลือให้พ้นจากทุกข์ก่อน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงจิตใจที่เสียสละและเมตตากรุณาอย่างไร้ขอบเขต

Williams (2009) ได้อธิบายคำว่า สัตตวะ ในบริบทนี้ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่สัตว์ทั่วไป แต่หมายถึงผู้มีธาตุแห่งการตรัสรู้หรือผู้มีศักยภาพในการเป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้นพระโพธิสัตว์จึงเป็นผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งมุ่งมั่น และมีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะบรรลุการตรัสรู้เพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์ ความหมายนี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสำคัญจากการมุ่งเน้นการหลุดพ้นส่วนบุคคลมาสู่การเน้นการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นหลัก

ตามพระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระวินัยปิฎกได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในช่วงก่อนตรัสรู้ว่า โพธิสตฺโต ซึ่งแปลว่าพระโพธิสัตว์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539) สำนักเถรวาทเข้าใจว่าพระโพธิสัตว์หมายถึงพระพุทธเจ้าในช่วงก่อนตรัสรู้เท่านั้น โดยเฉพาะในชาดกที่บรรยายเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในชาติก่อน แต่ในพระพุทธศาสนามหายาน แนวคิดนี้ได้รับการขยายความให้หมายรวมถึงผู้ที่ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ ทำให้เปิดโอกาสให้ผู้นับถือทุกคนสามารถเป็นพระโพธิสัตว์ได้

แนวคิดพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนามหายานมีลักษณะเฉพาะ 4 ประการที่สำคัญ คือการมีมหากรุณาต่อสรรพสัตว์ การมีปัญญาที่เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งปวง การปฏิบัติปารมิตาอย่างสมบูรณ์ และการยินดีล่าช้าการเข้าสู่นิพพานเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น มหากรุณาในที่นี้ไม่ใช่เพียงความเมตตาธรรมดา แต่เป็นความกรุณาที่ไม่มีขอบเขต ไม่เลือกปฏิบัติและไม่หวังผลตอบแทน พระโพธิสัตว์มีความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับศูนยตาของสิ่งทั้งปวง ทำให้สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่ติดขัดในตัวตนหรือความเป็นไป การปฏิบัติปารมิตาของพระโพธิสัตว์เป็นการปฏิบัติที่ครบครันและต่อเนื่อง ไม่ใช่การปฏิบัติเป็นครั้งคราว และที่สำคัญคือการยินดีที่จะอยู่ในโลกแห่งทุกข์เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น แม้จะมีโอกาสเข้าสู่นิพพานแล้วก็ตาม รากฐานของแนวคิดพระโพธิสัตว์มีที่มาจากหลายแหล่งสำคัญ แหล่งแรกคือพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในส่วนชาดกและอปทานที่เล่าถึงการเสียสละของพระพุทธเจ้าในชาติก่อน เช่น ในชาดกเวสสันดร ที่แสดงให้เห็นการเสียสละทุกสิ่งเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น การกล่าวถึงพุทธปณิธานหรือปฏิญาณที่จะเป็นพระพุทธเจ้า และการฝึกฝนปารมิตาเป็นเวลานานในมหาปทานสูตร ล้วนเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดพระโพธิสัตว์ในภายหลัง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) แหล่งที่สองมาจากคัมภีร์ปรัชญาปารมิตา โดยเฉพาะอัฏฐสาหัสริกาปรัชญาปารมิตาสูตรที่ได้พัฒนาแนวคิดพระโพธิสัตว์ให้มีความชัดเจนและเป็นระบบมากขึ้น คัมภีร์เหล่านี้ได้วางรากฐานสำคัญของการปฏิบัติ 6 ปารมิตาและการเข้าใจศูนยตาที่เป็นแก่นของแนวคิดพระโพธิสัตว์

บทความนี้เห็นว่าแนวคิดพระโพธิสัตว์ยังได้รับอิทธิพลจากปรัชญาอินเดียหลายสำนัก ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องการเสียสละตนเองเพื่อผู้อื่นและการมองเห็นความเป็นหนึ่งเดียวของสิ่งทั้งปวงจากอุปนิษัท แนวคิดเรื่องการอุทิศตนเพื่อผู้อื่นด้วยความรักและเมตตาจากภักติโยคะ และการปฏิบัติงานโดยไม่หวังผลตอบแทนส่วนตัวจากกรรมโยคะ ล้วนมีส่วนในการหล่อหลอมแนวคิดพระโพธิสัตว์ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น การผสมผสานระหว่างปรัชญาพุทธกับปรัชญาอินเดียอื่นทำให้แนวคิดพระโพธิสัตว์มีความลึกซึ้งและครอบคลุมมากกว่าแนวคิดดั้งเดิม การเกิดขึ้นของแนวคิดพระโพธิสัตว์ยังเป็นผลมาจากบริบททางสังคมและศาสนาในสมัยนั้น จึงวิเคราะห์ว่าในสังคมที่มีความทุกข์และความไม่แน่นอนสูง ผู้คนต้องการแบบอย่างที่ให้ความหวังและการช่วยเหลือ การขยายตัวของเส้นทางการค้าและการพบปะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมทำให้เกิดความต้องการหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้ได้ในสังคมที่หลากหลาย ขณะเดียวกัน วิกฤตการณ์และการแบ่งแยกในพระสงฆ์

เถรวาททำให้เกิดการแสวงหาแนวทางใหม่ที่เน้นความเมตตากรุณามากกว่าการยึดติดกับกฎเกณฑ์ ปัจจัยเหล่านี้ร่วมกันสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเกิดขึ้นและการพัฒนาของแนวคิดพระโพธิสัตว์

Harvey (2013) ระบุว่าพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนามหายานไม่ใช่เพียงอุดมคติ แต่เป็นแบบอย่างที่สามารถปฏิบัติได้จริงสำหรับผู้นับถือทุกคน ความแตกต่างสำคัญระหว่างแนวคิดพระโพธิสัตว์กับแนวคิดพระอรหันต์ในเถรวาท คือ พระโพธิสัตว์มุ่งเน้นการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นหลัก ในขณะที่พระอรหันต์มุ่งเน้นการหลุดพ้นส่วนตัว พระโพธิสัตว์เต็มใจที่จะอยู่ในวัฏฏะสงสารเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ ในขณะที่พระอรหันต์มุ่งสู่การดับขันธ์ปรินิพพาน พระโพธิสัตว์ใช้ปัญญาและกรุณาร่วมกัน ในขณะที่การปฏิบัติแบบเถรวาทเน้นปัญญาเป็นหลัก ความแตกต่างเหล่านี้ทำให้แนวคิดพระโพธิสัตว์มีเสน่ห์และความน่าสนใจสำหรับผู้ที่ต้องการรวมการพัฒนาตนเองเข้ากับการช่วยเหลือสังคม ในบริบทของประเทศไทย แม้จะนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก แต่อิทธิพลของแนวคิดพระโพธิสัตว์ก็ปรากฏในศิลปะ วรรณกรรม และประเพณี ชี้ให้เห็นว่าการบูชาพระไมตรีย์ (พระศรีอารย์) และพระอวโลกิเตศวร (เจ้าแม่กวนอิม) ที่นิยมในหมู่ชาวไทยเชื้อสายจีน แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลของแนวคิดพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้แนวคิดการเสียสละเพื่อผู้อื่นที่เป็นแก่นของพระโพธิสัตว์ยังสอดคล้องกับค่านิยมไทยเรื่องการมีน้ำใจและความเสียสละ ทำให้แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับและนำไปปฏิบัติในระดับหนึ่ง แม้จะไม่ใช่หลักคำสอนหลักของพระพุทธศาสนาไทย

ในเชิงเปรียบเทียบระหว่างนิกาย แม้ว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทจะเน้นมรรควิถีสู่ความหลุดพ้นส่วนบุคคล แต่พระวิเชียร เถี่ยนอี๊ (2567) ได้วิเคราะห์ไว้อย่างน่าสนใจว่า มุมมองของมหายานที่มีต่อแนวคิดพระโพธิสัตว์นั้นมิได้ตัดขาดจากรากฐานเดิม หากแต่เป็นการขยายกรอบทัศนะให้กว้างขวางขึ้น โดยมองว่า 'พุทธภาวะ' เป็นศักยภาพที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคน ไม่จำกัดเฉพาะบุคคลในประวัติศาสตร์ แนวคิดพระโพธิสัตว์ในบริบทนี้จึงเป็นเสมือนสะพานเชื่อมที่ทำให้พุทธธรรมกลายเป็นวิถีชีวิตที่จับต้องได้ โดยเน้นว่าการตระหนักรู้ถึงความทุกข์ของผู้อื่นเป็นส่วนหนึ่งของการตระหนักรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นการยกระดับจากการแสวงหาวิมุตติเพียงลำพัง ไปสู่การสร้างพื้นที่แห่งความกรุณาร่วมกันในสังคม

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า แนวคิดพระโพธิสัตว์เป็นแนวคิดที่มีรากฐานลึกซึ้งและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เริ่มจากความหมายเดิมในพระไตรปิฎกที่หมายถึงพระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ ได้รับการขยายความในพระพุทธศาสนามหายานให้กลายเป็นอุดมคติที่ผู้นับถือทุกคนสามารถปฏิบัติได้ แก่นสำคัญของแนวคิดพระโพธิสัตว์ คือการผสมผสานระหว่างปัญญาและมหากรุณา การปฏิบัติปารมิตาอย่างสมบูรณ์ และการเสียสละเพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์ ซึ่งแตกต่างจากการมุ่งเน้นการหลุดพ้นส่วนตัวในระบบอื่น แนวคิดนี้เกิดขึ้นจากการรวมรากฐานจากพระไตรปิฎก อิทธิพลจากปรัชญาอินเดีย และบริบททางสังคมที่เอื้อต่อการเน้นความเมตตากรุณา ทำให้กลายเป็นแนวคิดที่มีความสมบูรณ์และสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

พัฒนาการของแนวคิดพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนามหายาน

แนวคิดพระโพธิสัตว์ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องในพระพุทธศาสนามหายานผ่านช่วงเวลาที่ยาวนานกว่าพันห้าร้อยปี โดยผ่าน 4 ยุคสำคัญที่แต่ละยุคมีลักษณะเฉพาะและมีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมแนวคิดนี้ให้มีความสมบูรณ์และครอบคลุมมากขึ้น ยุคแรกคือยุคก่อกำเนิด ระหว่างศตวรรษที่ 1-2 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่แนวคิดพระโพธิสัตว์เริ่มปรากฏในคัมภีร์ปรัชญาปารมิตาอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในอัฏฐสาหัสริกาปรัชญาปารมิตาสูตร ซึ่งถือเป็นคัมภีร์มหายานที่เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่ปฏิบัติ 6 ปารมิตาอย่างเป็นระบบ (Williams, 2009) ในยุคนี้ แนวคิดพระโพธิสัตว์ยังไม่มีความซับซ้อนมาก แต่เน้นการปฏิบัติทานปารมิตา ศีลปารมิตา ขันติปารมิตา วิริยปารมิตา ฌานปารมิตา และปัญญาปารมิตา เป็นหลัก โดยมีการเชื่อมโยงกับแนวคิดศูนยตาเบื้องต้น ทำให้พระโพธิสัตว์ในยุคนี้มีลักษณะเป็นผู้ที่เข้าใจความไม่แน่นอนและความไม่มีตัวตนของสิ่งทั้งปวง แต่ยังคงมุ่งช่วยเหลือสรรพสัตว์ด้วยจิตเมตตากรุณา

ยุคที่สองคือยุคพัฒนาทฤษฎี ระหว่างศตวรรษที่ 2-6 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่แนวคิดพระโพธิสัตว์ได้รับการพัฒนาทางปรัชญาอย่างลึกซึ้ง โดยนาคารชุน (ราว 150-250 ปี) ได้พัฒนาปรัชญาศูนยตาที่อธิบายว่าพระโพธิสัตว์ต้องเข้าใจความจริงของศูนยตาจึงจะสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้อย่างแท้จริง (Siderits, 2003) นาคารชุนได้วางรากฐานสำคัญของแนวคิดที่ว่า การช่วยเหลือสรรพสัตว์และการเข้าใจศูนยตาไม่ใช่สิ่งที่ขัดแย้งกัน แต่เป็นสิ่งที่เสริมกันและกัน พระโพธิสัตว์ที่เข้าใจศูนยตาจะไม่ติดขัดในความคิดเรื่องผู้ช่วยเหลือ ผู้ถูกช่วยเหลือ และการช่วยเหลือ ทำให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสรรพสัตว์ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า หลังจากนาคารชุน อสังคะ (ราว 310-390 ปี) ได้พัฒนาสำนักโยคาจารที่เน้นการศึกษาจิตวิทยาพุทธและการปฏิบัติสมาธิ อสังคะได้ขยายแนวคิดปารมิตาจาก 6 ปารมิตาเป็น 10 ปารมิตา โดยเพิ่มอุปายปารมิตา ปณิธานปารมิตา พลปารมิตา และญาณปารมิตา ซึ่งทำให้แนวคิดพระโพธิสัตว์มีความครอบคลุมและลึกซึ้งมากขึ้น การพัฒนาในยุคนี้ยังรวมถึงการเขียนคัมภีร์สำคัญอื่นๆ เช่น ลลิตวิสตร วิมลกีรตินิรเทศสูตร และสุขาวตีวยูหสูตร ที่ได้ขยายความเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์องค์ต่างๆ และกิจกรรมของพระองค์

ยุคที่สามคือยุคเฟื่องฟู ระหว่างศตวรรษที่ 6-12 ซึ่งแนวคิดพระโพธิสัตว์แพร่หลายไปทั่วเอเชียผ่านเส้นทางสายไหมและการเผยแผ่ของพระสงฆ์นักเดินทาง ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่าในยุคนี้ พระโพธิสัตว์ได้กลายเป็นศูนย์กลางของการบูชาและการปฏิบัติในหลายประเทศ โดยเฉพาะในอินเดีย จีน ทิเบต และเอเชียกลาง การแพร่หลายนี้ทำให้เกิดการปรับตัวและการตีความใหม่ตามบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การบูชาพระอวโลกิเตศวรในทิเบตที่กลายเป็นเชเรซิก และได้รับการเชื่อมโยงกับสถาบันดาไลลามะ การบูชาพระมัญชุศรีในจีนที่ภูเขา วู่ไถซานกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญ และการแพร่หลายของพระไมตรีย์ในเอเชียกลางที่เชื่อมโยงกับความหวังทางการเมืองและสังคม ในยุคนี้ยังเกิดการพัฒนาศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์อย่างมาก ทั้งประติมากรรม จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม ที่แสดงออกถึงคุณลักษณะและกิจกรรมของพระโพธิสัตว์องค์ต่างๆ การพัฒนาทางศิลปะนี้ช่วยให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจและเข้าถึงแนวคิดพระโพธิสัตว์ได้ง่ายขึ้น ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ยังเกิดการพัฒนาวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์อย่างมาก เช่น คัมภีร์คันธวยูหสูตร คัมภีร์อวตังสก และชาดกมาลาที่บรรยายเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ วรรณกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ให้ความรู้ทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งแรงบันดาลใจและแบบอย่างสำหรับผู้ที่ต้องการปฏิบัติตามแนวทางพระ

โพธิสัตว์ การพัฒนาของระบบการศึกษาในวิหารและมหาวิทยาลัยพุทธ เช่น นาลันทา และวิกรมศิลา ทำให้การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดพระโพธิสัตว์มีความเป็นระบบและลึกซึ้งมากขึ้น นักปราชญ์ในยุคนี้ เช่น จันทรกีรติ ศานติเทวะ และกมลศีล ได้เขียนผลงานสำคัญที่อธิบายและวิเคราะห์แนวคิดพระโพธิสัตว์ในมิติต่าง ๆ ทำให้แนวคิดนี้มีความซับซ้อนและหลากหลายมากยิ่งขึ้น

ยุคสุดท้ายคือยุคสมัยใหม่ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน ที่แนวคิดพระโพธิสัตว์ได้รับการตีความใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมโลกาภิวัตน์และความท้าทายสมัยใหม่ วิเคราะห์ว่าการพัฒนาแนวคิดพระโพธิสัตว์ในยุคสมัยใหม่มีลักษณะเด่นสามประการ คือ การปรับตัวให้เข้ากับสังคมพหุนิกาย การขยายความหมายของการช่วยเหลือให้ครอบคลุมปัญหาสิ่งแวดล้อมและสังคม และการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเผยแผ่ธรรม ผู้นำทางจิตวิญญาณสมัยใหม่ เช่น ดาไลลามะองค์ที่ 14 และ Thich Nhat Hanh ได้นำเสนอแนวคิดพระโพธิสัตว์ในรูปแบบที่เข้าใจง่ายและนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน โดยเน้นการใช้หลักปรัชญาพระโพธิสัตว์ในการแก้ไขปัญหาสังคมร่วมสมัย เช่น ความขัดแย้งทางการเมือง ปัญหาสิ่งแวดล้อม และความไม่เท่าเทียมทางสังคม ในบริบทของประเทศไทย และชี้ให้เห็นว่าแม้พระพุทธศาสนาเถรวาทจะเป็นหลัก แต่อิทธิพลของแนวคิดพระโพธิสัตว์ก็ปรากฏในศิลปะ วรรณกรรม และประเพณีโดยเฉพาะการบูชาพระไมตรีย์ (พระศรีอารย์) และพระอวโลกิเตศวร (เจ้าแม่กวนอิม) ที่นิยมในหมู่ชาวไทยเชื้อสายจีน การศึกษาประติมากรรมพระโพธิสัตว์ในศิลปะไทยโบราณ เช่น ที่ปรากฏในศิลปะทวารวดี ศรีวิชัย และลพบุรี แสดงให้เห็นว่าแนวคิดพระโพธิสัตว์เคยมีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาไทย แม้ว่าในภายหลังจะถูกแทนที่ด้วยแนวคิด เถรวาทก็ตาม อิทธิพลนี้ยังคงปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ เช่น แนวคิดการเสียสละเพื่อผู้อื่นที่เป็นแก่นของพระโพธิสัตว์ยังสอดคล้องกับค่านิยมไทยเรื่องการมีน้ำใจและความเสียสละ การปฏิบัติธรรมที่เน้นการช่วยเหลือสังคมของพระสงฆ์ไทยบางรูป และการตีความพระพุทธรูปในลักษณะของผู้ช่วยเหลือและให้ความคุ้มครอง การพัฒนาในยุคสมัยใหม่ยังรวมถึงการสร้างสรรค์วรรณกรรมและสื่อสมัยใหม่ที่นำเสนอแนวคิดพระโพธิสัตว์ในรูปแบบที่เข้าถึงได้ง่าย เช่น นวนิยาย ภาพยนตร์ และสื่อดิจิทัล ที่นำเสนอเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ หรือตัวละครที่มีคุณลักษณะคล้ายพระโพธิสัตว์ การใช้อินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ในการเผยแผ่แนวคิดพระโพธิสัตว์ทำให้ผู้คนทั่วโลกสามารถเข้าถึงและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติตามแนวทางพระโพธิสัตว์ได้อย่างกว้างขวาง การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมและองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ใช้หลักปรัชญาพระโพธิสัตว์เป็นแนวทางในการดำเนินงาน แสดงให้เห็นว่าแนวคิดนี้ยังคงมีความเกี่ยวข้องและมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาสังคมร่วมสมัย นอกจากนี้ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดพระโพธิสัตว์ในมหาวิทยาลัยและสถาบันวิจัยทั่วโลกยังคงเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยมีการประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยสมัยใหม่ เช่น การวิจัยเชิงจิตวิทยา การวิจัยประสาทวิทยา และการวิจัยสังคมศาสตร์ มาศึกษาผลกระทบของการปฏิบัติตามแนวทางพระโพธิสัตว์ต่อสุขภาพจิต ความสุข และความสัมพันธ์ทางสังคม ผลการวิจัยเหล่านี้ช่วยยืนยันคุณค่าและประโยชน์ของแนวคิดพระโพธิสัตว์ในแง่วิทยาศาสตร์ ทำให้แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับในวงกว้างมากขึ้น

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า พัฒนาการของแนวคิดพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนามหายานเป็นกระบวนการที่ยาวนานและต่อเนื่อง ตั้งแต่ยุคก่อกำเนิดในศตวรรษแรกที่มีการกำหนดหลักปฏิบัติหกปารมิตา ผ่านยุคพัฒนาทฤษฎีที่มีการพัฒนาปรัชญาศูนยตาและโยคาจาร มาสู่ยุคเฟื่องฟูที่แนวคิดแพร่หลายทั่วเอเชีย

และมีการพัฒนาศิลปกรรมและวรรณกรรม จนถึงยุคสมัยใหม่ที่มีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมโลกาภิวัตน์ การพัฒนานี้แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวของแนวคิดพระโพธิสัตว์ ทำให้คงความเกี่ยวข้องและมีประโยชน์ต่อมนุษยชาติในยุคสมัยต่าง ๆ แนวคิดนี้ไม่เพียงแต่เป็นหลักคำสอนทางศาสนา แต่ยังเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคมที่เน้นความเมตตากรุณาและการเสียสละเพื่อผู้อื่นเป็นหลัก

พระโพธิสัตว์สำคัญในพระพุทธศาสนามหายาน

ในพระพุทธศาสนามหายาน มีพระโพธิสัตว์ที่สำคัญหลายองค์ แต่ที่ได้รับการยกย่องและบูชาแพร่หลายที่สุดมี 5 องค์ คือ พระอวโลกิเตศวร พระมัชุศรี พระไวโรจนา พระกษิติฆรรภ และพระไมตรีย์ แต่ละองค์มีบทบาทและคุณลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันอันได้แก่ พระอวโลกิเตศวร เป็นพระโพธิสัตว์แห่งมหากรุณา ซึ่งมีชื่อเสียงมากที่สุดในพระพุทธศาสนามหายาน ชื่อแปลว่า พระผู้ทอดพระเนตรด้วยเมตตาหรือพระผู้สดับเสียงร้องทุกข์ของโลก พระองค์มีปฏิญาณว่าจะไม่เข้าสู่พุทธภูมิจนกว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายจะพ้นทุกข์ ในประเทศต่าง ๆ พระอวโลกิเตศวรปรากฏในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ในจีนเป็นเจ้าแม่กวนอิม ในญี่ปุ่นเป็นคันนงโนนและในทิเบตเป็น เชเรซิก ในความเชื่อของวัชรยาน พระมัญชุศรี เป็นพระโพธิสัตว์แห่งปัญญา แปลว่า ผู้มีความสุขอ่อนหวาน พระองค์ถือดาบปัญญาและคัมภีร์ปรัชญาปารมิตา เป็นสัญลักษณ์ของการตัดความมืดมนแห่งอวิชชาด้วยปัญญา พระมัญชุศรีได้รับการบูชาอย่างแพร่หลายในจีน โดยเฉพาะที่ภูเขาวู่ไถซาน ซึ่งถือเป็นที่ประทับของพระองค์ พระไมตรีย์ เป็นพระโพธิสัตว์ที่จะกลายเป็นพระพุทธเจ้าองค์ถัดไปในอนาคต ชื่อแปลว่า ผู้มีเมตตา ปัจจุบันพระองค์สถิตอยู่ในดุสิตสวรรค์และกำลังรอเวลาที่เหมาะสมจะเสด็จลงมาตรัสรู้ในโลกมนุษย์ ในประเทศไทย พระไมตรีย์เรียกว่า พระศรีอารย์ และได้รับการเคารพบูชาอย่างกว้างขวาง พระกษิติฆรรภ แปลว่า ผู้มีแผ่นดินเป็นครรภ์ เป็นพระโพธิสัตว์ที่ปฏิญาณจะช่วยเหลือสัตว์ในภพนรก พระองค์ถือไม้เท้าแห่งการเดินทาง (รชตะ) และอัญมณีที่สามารถให้แสงสว่างในความมืด ในญี่ปุ่นเรียกพระองค์ว่า จิโซ และเป็นที่เคารพสักการะของผู้ที่สูญเสียบุตรหลาน

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า แนวคิดพระโพธิสัตว์มีรากฐานจากพระพุทธศาสนาดั้งเดิม พระโพธิสัตว์แต่ละองค์มีบทบาทเฉพาะในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ โดยครอบคลุมทั้งด้านกรุณา ปัญญา และการปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนถึงความหลากหลายของแนวทางในการบรรลุเป้าหมายของพระโพธิสัตว์ ให้มีมิติของการเสียสละเพื่อสรรพสัตว์เป็นหลัก โดยผสมผสานระหว่างปัญญาและมหากรุณาเป็นแก่นสำคัญ

หลักปฏิบัติของพระโพธิสัตว์: 6 ปารมิตาและ10 ปารมิตา

หลักปฏิบัติของพระโพธิสัตว์เป็นแก่นสำคัญที่แยกพระพุทธศาสนามหายานออกจากนิกายอื่น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ในทุกด้านเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ หลักปฏิบัติหลักแบ่งเป็น 2 ระบบ คือ 6 ปารมิตาและ10 ปารมิตา ซึ่งมีรากฐานมาจากพระไตรปิฎกและได้รับการพัฒนาในคัมภีร์มหายาน 6 ปารมิตา ประกอบด้วย 1) ทานปารมิตา (การให้ทาน) 2) ศีลปารมิตา (การรักษาศีล) 3) ขันติปารมิตา (การอดทน) 4) วิริยปารมิตา (การเพียร) 5) ฌานปารมิตา (การปฏิบัติสมาธิ) และ 6) ปัญญาปารมิตา (การพัฒนาปัญญา)

(Keown, 2013) ระบบนี้ปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์อัฏฐสาหัสริกาปรัชญาปารมิตาสูตร และได้รับการขยายความในคัมภีร์ต่างๆ ของพระพุทธศาสนามหายาน ทานปารมิตามี 3 ประเภท คือ อามิสทาน (การให้สิ่งของ) อภัยทาน (การให้ความปลอดภัย) และธรรมทาน (การให้ธรรมะ) พระโพธิสัตว์ต้องปฏิบัติทานด้วยจิตที่ไม่เห็นแก่ตัว ไม่หวังผลตอบแทน และเห็นความว่างเปล่าของผู้ให้ ผู้รับ และสิ่งของที่ให้ ศีลปารมิตาของพระโพธิสัตว์ไม่ใช่เพียงการรักษาศีล 5 หรือ 8 แต่รวมถึงการรักษาโพธิสัตว์ศีลที่มุ่งเน้นการไม่ทำอันตรายต่อสรรพสัตว์ในทุกกิริยาวาจาใจ ขันติปารมิตาวิเคราะห์ได้ว่า เป็นคุณธรรมที่ยากที่สุดสำหรับพระโพธิสัตว์ เพราะต้องอดทนต่อความทุกข์ที่เกิดจากการช่วยเหลือสรรพสัตว์ การถูกดูถูก และแม้กระทั่งการถูกทำร้าย โดยไม่เกิดความโกรธหรือท้อแท้ วิริยปารมิตาหมายถึงความเพียรที่ไม่หยุดหย่อนในการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์ ไม่ใช่เพียงการเพียรเพื่อตนเองเท่านั้น สำหรับฌานปารมิตา และการปฏิบัติสมาธิของพระโพธิสัตว์ แตกต่างจากพระอรหันต์ตรงที่ไม่มุ่งหวังนิโรธสมาบัติเพื่อตนเอง แต่มุ่งพัฒนาจิตให้เข้มแข็งเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นได้ดีขึ้น ส่วนปัญญาปารมิตาเป็นปารมิตาสูงสุดที่รวมทั้ง 5 ปารมิตาก่อนหน้า โดยเป็นปัญญาที่เข้าใจศูนยตา (emptiness) ของสิ่งทั้งปวง ส่วน 10 ปารมิตามีเพิ่มเติมจาก 6 ปารมิตาด้วย 4 ปารมิตา คือ 7) อุปายปารมิตา (วิธีการที่เหมาะสม) 8) ปณิธานปารมิตา (การปฏิญาณ) 9) พลปารมิตา (พลังกาย วาจา ใจ) และ 10) ญาณปารมิตา (ญาณรู้แจ้ง) ซึ่งในส่วนนี้ปรากฏในคัมภีร์ทศภูมิสูตร และเป็นหลักปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ในระดับสูง

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า หลักปฏิบัติของพระโพธิสัตว์เป็นระบบที่ครอบคลุมการพัฒนาทั้งกาย วาจา ใจ และปัญญา โดยมุ่งหวังประโยชน์ของสรรพสัตว์เป็นหลัก ทำให้แตกต่างจากการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นส่วนตัวในระบบอื่น

การประยุกต์แนวคิดพระโพธิสัตว์ในสังคมร่วมสมัย

การประยุกต์แนวคิดพระโพธิสัตว์ในสังคมร่วมสมัยได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะในบริบทของการพัฒนาสังคม การดูแลสิ่งแวดล้อม และการแก้ไขปัญหาสังคม นักปรัชญาพุทธสมัยใหม่ เช่น Thich Nhat Hanh (1998) ได้นำเสนอแนวคิดพระโพธิสัตว์เป็นแนวทางในการสร้างสังคมที่เข้าใจและเมตตากรุณาซึ่งกันและกัน ในด้านการพัฒนา หลักปฏิบัติทานปารมิตาสามารถประยุกต์กับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ความสำคัญกับการแบ่งปันและไม่โลภมากเกินไป ศีลปารมิตาสอดคล้องกับการรักษาสิ่งแวดล้อมและการไม่ทำลายธรรมชาติ ขันติปารมิตาช่วยในการอดทนต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปของสังคม สำหรับมิติพุทธสังคมวิทยา การประยุกต์ใช้แนวคิดพระโพธิสัตว์นำไปสู่การสร้างสรรค์สังคมที่มีความสุขและยั่งยืน หรือที่เรียกว่า พุทธเกษตร โดย ฐิตจิตฺโต (2565) อธิบายว่า หัวใจสำคัญของการสร้างสังคมอุดมคตินี้เริ่มต้นที่โพธิจิตภายในตัวบุคคล เมื่อปัจเจกบุคคลสามารถพัฒนาจิตให้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ย่อมส่งผลสะท้อนออกมาเป็นโครงสร้างสังคมที่เกื้อกูลกัน แนวคิดเรื่องพุทธเกษตรในที่นี้จึงมิใช่เพียงดินแดนในโลกหน้า แต่หมายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมปัจจุบันให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยที่สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตา ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนในโลกยุคปัจจุบันที่ต้องการความร่วมมือและความเห็นอกเห็นใจระหว่างมนุษย์ และการนำหลักปารมิตามาใช้ในการกำหนดนโยบาย

สาธารณะ โดยเฉพาะในด้านสวัสดิการสังคม การดูแลผู้สูงอายุ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผลการศึกษาพบว่า หลักปารมิตาช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายมองปัญหาในมุมมองที่กว้างขึ้นและคำนึงถึงผลกระทบระยะยาว ในด้านเทคโนโลยี แนวคิด Bodhisattva AI ที่มุ่งพัฒนาปัญญาประดิษฐ์เพื่อประโยชน์ของมนุษยชาติ ไม่ใช่เพื่อการแข่งขันหรือการควบคุม โดยใช้หลักปัญญาปารมิตาในการออกแบบระบบ AI ที่โปร่งใส เป็นธรรม และเข้าใจได้ และใช้หลักกรุณาในการกำหนดเป้าหมายให้ AI ช่วยแก้ปัญหาของมนุษยชาติ

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า แนวคิดพระโพธิสัตว์มีศักยภาพสูงในการประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในการสร้างจิตสำนึกที่ดูแลซึ่งกันและกันและการพัฒนาที่ยั่งยืน

การวิเคราะห์เชิงทฤษฎีและการประยุกต์ใช้ในมิติพุทธจิตวิทยาและพุทธสังคมวิทยา

1. พุทธจิตวิทยา: ในมิติของพุทธจิตวิทยา ความเป็นพระโพธิสัตว์มิใช่เพียงสถานะทางอุดมคติ แต่เป็นกระบวนการพัฒนาจิตขั้นสูงที่ต้องอาศัยการบูรณาการระหว่าง 'ศรัทธา' และ 'ปัญญา' เข้าด้วยกัน พระมหาสายัณห์ วิสุทฺโธ และคณะ (2562) ได้เสนอผลการศึกษาว่า การเสริมสร้างความเป็นโพธิสัตว์นั้นจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการทางจริยธรรมและการใช้เหตุผลเชิงศีลธรรม ควบคู่กับอุบายโกศล เพื่อยกระดับจิตใจจากระดับปุถุชนก้าวสู่ความเป็นอริยชน กระบวนการนี้ทำงานโดยการลดทอนอัตตาตัวตนผ่านการบำเพ็ญบารมี ซึ่งส่งผลให้จิตเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากที่เคยยึดติดกับความสุขส่วนตน ไปสู่สภาวะจิตที่เปิดกว้างและมีความละเอียดอ่อนต่อความรู้สึกของสรรพสัตว์อันเป็นรากฐานสำคัญของสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ตามแนวพุทธ

ในเชิงจิตวิทยา พระโพธิสัตว์คือ ต้นแบบของจิตอัลทรูอิสติก ซึ่งแสดงออกในรูปของความเห็นอกเห็นใจและการลงมือช่วยเหลือ โดยไม่หวังผลตอบแทน ความกรุณาเช่นนี้เกิดจากการพัฒนาเมตตาภาวนา (mettā-bhāvanā) และ กรุณาภาวนา (karuṇā-bhāvanā) ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยร่วมสมัยทางประสาทวิทยาศาสตร์ที่พบว่า การฝึกสมาธิแบบเมตตาช่วยเพิ่มการทำงานของสมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเห็นอกเห็นใจและลดความเครียดทางอารมณ์ (Ricard, 2015; Wallace, 2007)

ดังนั้น การศึกษาพระโพธิสัตว์ในมิติพุทธจิตวิทยาจึงเป็นการทำความเข้าใจ พลวัตของจิตที่เปลี่ยนจากอัตตาสู่อหังการ ซึ่งเป็นจุดหมายสำคัญของการพัฒนาสุขภาพจิตทางพุทธ อันมีลักษณะคือ ความสงบสมดุล และกรุณาต่อผู้อื่น

ข้อเสนอเชิงประยุกต์

1) สร้างหลักสูตร Bodhisattva Mind Training สำหรับการพัฒนาจิตในสถานศึกษาและองค์กร เพื่อปลูกฝังความกรุณา การไม่ยึดตน และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

2) บูรณาการแนวคิดหกปารมิตา กับหลักจิตบำบัดเชิงเมตตา เพื่อส่งเสริมสุขภาพจิตและลดความทุกข์ในยุคดิจิทัล

2. พุทธสังคมวิทยา: พระโพธิสัตว์กับการสร้างสังคมกรุณาและยั่งยืน ในมิติพุทธสังคมวิทยา แนวคิดพระโพธิสัตว์สะท้อนโครงสร้างเชิงจริยธรรมของสังคมเมตตา ซึ่งตั้งอยู่บนฐานความสัมพันธ์ระหว่าง

บุคคลกับสรรพสัตว์ แนวคิดสำคัญที่ Thich Nhat Hanh (1998) เรียกว่า Interbeing Doctrine หมายถึง การดำรงอยู่ที่พึ่งพาอาศัยกันของทุกชีวิต พระโพธิสัตว์ในบริบทสังคมจึงเป็นปัจเจกชนที่มีสำนึกสาธารณะผู้มุ่งสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวมโดยไม่แบ่งแยกศาสนา ชาติพันธุ์ หรือชนชั้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพุทธศาสนาเชิงสังคมที่พัฒนาขึ้นในศตวรรษที่ 20

ในสังคมร่วมสมัยที่เผชิญปัญหาความเหลื่อมล้ำ ความรุนแรง และสิ่งแวดล้อม แนวคิดพระโพธิสัตว์สามารถประยุกต์เป็นโมเดลจริยธรรมเพื่อความยั่งยืนทางสังคมได้ โดยเน้น 3 ประการคือ

1) การเสียสละเพื่อส่วนรวม เปลี่ยนค่านิยมบริโภคนิยมเป็นค่านิยมแห่งการให้และแบ่งปัน

2) การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ส่งเสริมการสื่อสารด้วยเมตตาและการแก้ปัญหาโดยไม่ใช้ความรุนแรง

3) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยกรุณา มองธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ไม่ใช่ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมด

ข้อเสนอเชิงประยุกต์

1) ใช้หลัก ทานปารมิตาและศีลปารมิตาในการออกแบบนโยบายสาธารณะ เช่น ระบบสวัสดิการ การดูแลผู้สูงอายุ และโครงการสิ่งแวดล้อม

2) จัดตั้งศูนย์ศึกษาพระโพธิสัตว์เชิงสังคม เพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้ด้านจิตอาสา พุทธสิ่งแวดล้อม และสันติวิธีในชุมชน

3. การบูรณาการทฤษฎี พระโพธิสัตว์ในฐานะโมเดลพัฒนามนุษย์เชิงองค์รวม จากการเชื่อมโยงทั้งสองมิติข้างต้น แนวคิดพระโพธิสัตว์สามารถสรุปเป็น โมเดลพุทธจิต สังคมแบบองค์รวมที่เชื่อมโยงระหว่างภายในจิตกับภายนอกสังคม ดังนี้

ตารางที่ 1 โมเดลพุทธจิต

มิติ	กระบวนการพัฒนา	ผลลัพธ์
พุทธจิตวิทยา	การฝึกปารมิตาเพื่อขัดเกลากิเลสและพัฒนาเมตตาจิต	ความสงบ สมดุล และสุขภาพจิตเชิงบวก
พุทธสังคมวิทยา	การนำกรุณาและปัญญาไปสร้างสังคมแห่งความเข้าใจ	ความร่วมมือ ความยั่งยืน และสันติภาพ
บูรณาการ	จิตกรุณา การกระทำกรุณา สังคมกรุณา	การพัฒนามนุษย์เชิงพุทธเพื่อสังคมสุขภาวะ

โมเดลนี้ชี้ให้เห็นว่า พระโพธิสัตว์มิใช่เพียงอุดมคติทางศาสนาแต่คือ กรอบทฤษฎีเพื่อการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม ที่ผสานจิตวิทยาภายในกับสังคมภายนอกอย่างสมดุล ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญต่อการสร้างโลกที่กรุณา ยั่งยืน และสันติ

องค์ความรู้

บทความนี้ได้ข้อค้นพบองค์ความรู้ที่สำคัญคือ แนวคิดพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนามหายานไม่ใช่เพียงอุดมคติทางศาสนา แต่เป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาบุคลิกภาพ การบริหารองค์กร การศึกษา และการกำหนดนโยบายสาธารณะ โดยควรให้ความสำคัญกับการผสมผสานระหว่างปัญญาและมหากรุณาในการดำเนินการทุกระดับ ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับการสร้างสังคมที่เข้าใจ การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

องค์ความรู้หลักจากการศึกษา

1. แนวคิดพระโพธิสัตว์เป็นการผสมผสานระหว่างปัญญาและมหากรุณา ที่มุ่งเน้นการเสียสละเพื่อสรรพสัตว์เป็นหลัก ทำให้แตกต่างจากการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นส่วนตัว

2. ระบบปารมิตาเป็นแนวทางปฏิบัติที่ครอบคลุม ตั้งแต่การให้ทาน การรักษาศีล การอดทน การทำความเพียร การปฏิบัติสมาธิ จนถึงการพัฒนาปัญญา ซึ่งสามารถใช้เป็นกรอบในการพัฒนาตนเองและสังคม

3. แนวคิดพระโพธิสัตว์มีความยืดหยุ่นในการปรับตัว ให้เข้ากับบริบทสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทำให้สามารถประยุกต์ใช้ในยุคสมัยต่าง ๆ ได้

4. การประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัยต้องคำนึงถึงความสมดุล ระหว่างการพัฒนาส่วนตัวและการรับผิดชอบต่อสังคม โดยใช้เทคโนโลยีและความรู้สมัยใหม่เป็นเครื่องมือ

การถ่ายทอดและนำไปใช้ประโยชน์

การขยายผลการศึกษานี้ควรดำเนินการในหลายระดับ ในระดับบุคคล ควรมีการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกพระโพธิสัตว์ ในระดับชุมชน ควรมีโครงการที่ส่งเสริมการปฏิบัติปารมิตาร่วมกัน ในระดับองค์กร ควรนำหลักปารมิตามาใช้ในการกำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจ และในระดับสังคม ควรมีการบูรณาการแนวคิดนี้เข้าในนโยบายสาธารณะด้านสิ่งแวดล้อม การศึกษา และสวัสดิการสังคม

[องค์ความรู้แนวคิดพระโพธิสัตว์]

อุดมคติพระโพธิสัตว์

↓

ปัญญา ⟷ มหากรุณา

↓

ปารมิตา 6-10

↓

การประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย

↓ ↓ ↓

บุคคล องค์กร นโยบาย

องค์ความรู้นี้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดพระโพธิสัตว์เป็นทั้งเป้าหมายสูงสุด (อุดมคติ) และวิธีการปฏิบัติ (ปารมิตา) ที่สามารถนำไปใช้ในการสร้างสังคมที่ดีขึ้นได้

เอกสารอ้างอิง

ฐิตจิตฺโต (ยังสามารถ). (2565). ความสัมพันธ์โพธิจิตพุทธเกษตร. *วารสารพุทธจิตวิทยา,* 7(1), 28–37.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสายัณห์ วิสุทฺโธ (เทียนครบ), พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, และสิริวัฒน์ ศรีเครือดง. (2562). แนวทางการเสริมสร้างความเป็นโพธิสัตว์บนฐานจริยธรรมของพระพุทธศาสนามหายานตามแนวพุทธจิตวิทยา. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*, 6(8), 4030-4040.

พระวิเชียร เถี่ยนอี๊. (2567). แนวคิดพระโพธิสัตว์ของพุทธปรัชญาเถรวาทในมุมมองมหายาน. *วารสารวิจัยธรรมศึกษา*, 7(1), 228–242.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 มหาวรรค*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Buswell, R. E., & Lopez, D. S. (2014). *The Princeton dictionary of Buddhism*. Princeton University Press.

Gethin, R. (1998). T*he foundations of Buddhism*. Oxford University Press.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Keown, D. (2013). *Buddhism: A very short introduction* (New ed.). Oxford University Press.

Ricard, M. (2015). Altruism: *The power of compassion to change yourself and the world*. Little, Brown and Company.

Siderits, M. (2003). *Personal identity and Buddhist philosophy*: Empty persons. Ashgate.

Thich Nhat Hanh. (1998). *The heart of the Buddha's teaching.* Broadway Books.

Wallace, B. A. (2007). *Contemplative science: Where Buddhism and neuroscience converge*. Columbia University Press.

Williams, P. (2009). *Mahayana Buddhism: The doctrinal foundations* (2nd ed.). Routledge.

การประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมปัจจุบัน

APPLICATION OF THE FOUR BRAHMAVIHĀRAS FOR PEACEFUL COEXISTENCE IN CONTEMPORARY SOCIETY

พระครูญาณวิจักขณ์ เสนาชุม[1], พระครูปริยัติกาญจนกิจ[2]

Phrakhruyanavijakkhaṇa Senachum[1], Phrakhrupariyattikanchanakit[2]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[1]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand[1]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์, ประเทศไทย[2]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Kanchanaburi Sangha College, Thailand[2]

Corresponding Author E-mail: odb.yannawa@gmail.com

Received 13 March 2026; Revised 23 March 2026; Accepted 31 March 2026

****

การประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมปัจจุบัน

พระครูญาณวิจักขณ์ เสนาชุม, พระครูปริยัติกาญจนกิจ

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในฐานะกรอบจริยธรรมเชิงพุทธสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง ความแตกต่างทางความคิด และความตึงเครียดระหว่างบุคคลและกลุ่มสังคมมากขึ้น การวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์เอกสารจากพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และงานวิชาการด้านพุทธศาสนาและสันติศึกษา เพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดเชิงพุทธสำหรับการสร้างสังคมสันติสุข

ผลการศึกษาพบว่า หลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา สามารถพัฒนาเป็นกรอบจริยธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นระบบ โดยเมตตาและกรุณาช่วยส่งเสริมความเข้าใจและความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น มุทิตาช่วยลดความอิจฉาและการแข่งขันเชิงลบ ขณะที่อุเบกขาช่วยสร้างความเป็นธรรมและความสมดุลในการตัดสินใจ เมื่อบูรณาการหลักธรรมเหล่านี้เข้ากับกระบวนการพัฒนาจิตใจ การสื่อสารอย่างมีจริยธรรม และการจัดการความขัดแย้ง จะสามารถนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล ความสมานฉันท์ และความร่วมมือในสังคม

บทความเสนอกรอบแนวคิดที่เรียกว่า Brahmavihāra Ethics Model ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพรหมวิหาร 4 สามารถทำหน้าที่เป็นพื้นฐานทางจริยธรรมในการสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย และสามารถประยุกต์ใช้ในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวม เพื่อส่งเสริมการพัฒนามนุษย์และสังคมสู่ความสันติสุขอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พรหมวิหาร 4; การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ; จริยธรรมทางสังคม; สันติศึกษา; สังคมร่วมสมัย

APPLICATION OF THE FOUR BRAHMAVIHĀRAS FOR PEACEFUL COEXISTENCE IN CONTEMPORARY SOCIETY

Phrakhruyanavijakkhaṇa Senachum, Phrakhrupariyattikanchanakit

Abstract

This article aims to examine the application of the Four Brahmavihāras as a Buddhist ethical framework for peaceful coexistence in contemporary society. Amid rapid changes in social, economic, and technological contexts, increasing conflicts, differences in perspectives, and tensions among individuals and social groups have become more prevalent. This study employs a documentary analysis method, drawing upon sources from the Tipiṭaka, commentaries, and academic works in Buddhism and peace studies, in order to synthesize a conceptual Buddhist framework for fostering a peaceful society.

The findings reveal that the Four Brahmavihāras loving-kindness (mettā),compassion (karuṇā), empathetic joy (muditā), and equanimity (upekkhā) can be systematically developed into an ethical framework for social coexistence. Loving-kindness and compassion promote understanding and altruistic concern for others; empathetic joy helps reduce envy and negative competition; while equanimity fosters fairness and balance in decision-making. When these principles are integrated with mental development processes, ethical communication, and conflict management, they contribute to supportive relationships, social harmony, and cooperation within society.

The article proposes a conceptual framework termed the “Brahmavihāra Ethics Model,” demonstrating that the Four Brahmavihāras can serve as a foundational ethical basis for peaceful coexistence in contemporary society. This model can be applied at individual, family, community, and societal levels to promote human and social development toward sustainable peace.

Keywords: Four Brahmavihāras; peaceful coexistence; social ethics; peace studies; contemporary society

บทนำ

สังคมโลกในศตวรรษที่ 21 เผชิญกับความท้าทายด้านความขัดแย้งทางสังคม ความแตกต่างทางวัฒนธรรม และความตึงเครียดทางความคิดที่เพิ่มมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดความจำเป็นในการแสวงหาแนวคิดทางจริยธรรมและสันติวิธีเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย (Barash & Webel, 2018) ในบริบทของสังคมไทย นักวิชาการหลายท่านได้เสนอว่าปัญหาความขัดแย้งทางสังคม การขาดความเข้าใจระหว่างกลุ่มคน และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่รวดเร็ว ทำให้สังคมจำเป็นต้องหันกลับมาศึกษาและประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและความสมานฉันท์ในสังคม (พระมหาสุทิตย์ อาภากโร, 2560)

พระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งในแหล่งภูมิปัญญาทางจริยธรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์และสังคมมาอย่างยาวนาน หลักคำสอนหลายประการในพระพุทธศาสนาได้เน้นถึงการพัฒนาจิตใจ การลดละกิเลส และการสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ (Harvey, 2013) นักวิชาการไทยจำนวนมากได้ชี้ให้เห็นว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีศักยภาพในการพัฒนาสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในด้านการสร้างสันติภาพ การพัฒนาจริยธรรมทางสังคม และการสร้างความสามัคคีในชุมชน (พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ, 2563; พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2564) ในบรรดาหลักธรรมที่สำคัญนั้น พรหมวิหาร 4 ถือเป็นหลักธรรมที่เน้นการพัฒนาคุณธรรมภายในของมนุษย์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตาและความเข้าใจ

พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ช่วยพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมของมนุษย์ให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุข (Gethin, 1998) เมตตาเป็นความปรารถนาดีต่อผู้อื่น กรุณาเป็นความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ มุทิตาเป็นความยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น และอุเบกขาเป็นการวางใจอย่างเป็นกลางและมีปัญญา คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้จึงเป็นรากฐานของจริยธรรมทางสังคมในพระพุทธศาสนา งานวิจัยในประเทศไทยจำนวนหนึ่งได้ยืนยันว่าการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 สามารถช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและลดความขัดแย้งในสังคมได้ เช่น การศึกษาของ สุรารักษ์ โชติดัมโม (2565) พบว่าการนำหลักพรหมวิหาร 4 มาใช้ในการดำเนินชีวิตของชุมชนช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความร่วมมือในสังคม ขณะที่ พระณัฐพงษ์ สิริสุวณฺโณ (2563) ชี้ว่าการบริหารงานตามหลักพรหมวิหาร 4 สามารถส่งเสริมความไว้วางใจระหว่างผู้นำและประชาชนในระดับท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในบริบทของสังคมร่วมสมัย หลักพรหมวิหาร 4 สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบจริยธรรมในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มสังคม โดยเฉพาะในการลดความขัดแย้ง การสร้างความเข้าใจและการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างมนุษย์ (Keown, 2005) งานศึกษาด้านสันติศึกษาในประเทศไทยยังพบว่าหลักพรหมวิหาร 4 สามารถทำหน้าที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมแห่งสันติภาพ โดยช่วยส่งเสริมความเห็นอกเห็นใจ ความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมที่มีความหลากหลาย (พระครูวาปีจันทคุณ, 2564) อย่างไรก็ตาม แม้ว่างานวิชาการจำนวนมากจะกล่าวถึงพรหมวิหาร 4 ในมิติของการ

พัฒนาจิตใจและการปฏิบัติธรรม แต่การศึกษาที่นำหลักธรรมดังกล่าวมาพัฒนาเป็น กรอบจริยธรรมเชิงทฤษฎีสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคมร่วมสมัย ยังมีอยู่ไม่มากนัก

ดังนั้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 ในฐานะกรอบจริยธรรมเชิงพุทธสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย โดยมุ่งเสนอกรอบแนวคิดที่เรียกว่า Brahmavihāra Ethics Model ซึ่งอธิบายบทบาทของพรหมวิหาร 4 ในการพัฒนาจิตใจมนุษย์ การเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล และการสร้างสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน

แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับพรหมวิหาร 4

หลักพรหมวิหาร 4 นับเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนาคุณภาพจิตใจของมนุษย์ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม โดยปรากฏในพระไตรปิฎกในฐานะธรรมเครื่องอยู่ของผู้ประเสริฐ อันสะท้อนอุดมคติของการดำรงชีวิตที่เกื้อกูลต่อผู้อื่นและสังคมโดยรวม หลักธรรมดังกล่าวมิมีนัยสำคัญในเชิงจริยธรรมและสังคมศาสตร์ ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์และประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายรูปแบบการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมร่วมสมัยได้อย่างเป็นระบบ ผู้เขียนจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

1. ความหมายของพรหมวิหาร 4

พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่ ของผู้ใหญ่ ผู้ไม่มัวหมองในศีล ในธรรม ในวินัย คือ พรหมวิหาร เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จะให้เกิดผลเป็นประโยชน์ได้ จริงจะต้องทำให้คุ้นใจ คือ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับใจด้วย รวมไปถึง ธรรมเครื่องอยู่ อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำากับความ ประพฤติ จึงจะชื่อว่า ดำเนินชีวิตแบบหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบนอกจากนี้ พรหมวิหาร ยังมีความหมายที่สามารถแปลอีกในหนึ่งว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมหรือธรรมประจำใจที่ทำาให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม หรือเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551)

พรหมวิหารธรรม หมายถึง บุคคลผู้มีคุณธรรมครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้น โดยคำว่า “พรหมวิหาร” เป็นภาษาบาลี แปลความหมายไว้ว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างพรหม หรือของท่านผู้ใหญ่ ซึ่ง ประกอบด้วย 2 อย่าง คือ 1) พรหม หมายถึง พรหม หรือท่านผู้ใหญ่ 2) วิหาร หมายถึง เป็นเครื่องอยู่ เมื่อนำ 2 คำมารวมกันตามหลักทางภาษา “พรหมวิหาร” ซึ่งรวมไปถึงการเอาใจจับอยู่ในอารมณ์แห่งความประเสริฐหรือเอาใจไปขังไว้ในความดีที่สุดซึ่ง มีคุณธรรม 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ (กิตต์ นิรันต์พานิช, 2525) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นคุณสมบัติประจำใจสำหรับผู้ใหญ่ โดยมุ่งธรรมสูงส่งดุจพรหม จึงเป็นธรรมอันสำคัญของผู้เป็นใหญ่ ผู้ประเสริฐ ผู้เป็นครู (กระทรวงศึกษาธิการ, 2548)

ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมหรือธรรมประจำใจของพรหม กล่าวคือ พรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ที่สร้างโลกและอภิบาลโลกตามทัศนะของพราหมณ์ เพราะถือว่า มนุษย์เมื่ออยู่กันไปพอถึงกัปหนึ่งโลกจะพินาศ และพระพรหมจะสร้างโลกขึ้นมาใหม่และจะลิขิตชีวิตมนุษย์ว่า จะเป็นอยู่อย่างไร แต่ทัศนะของพระพุทธศาสนาไม่เชื่อเหมือนศาสนาพราหมณ์และถือว่ามนุษย์ทุกคนมีส่วนรับผิดชอบใน การสร้างสรรค์และอภิบาลสังคม ด้วยเหตุนี้ ทุกคนต้องทำตัวให้เป็นพรหมหรือคุณธรรมความเป็นพรหม และในการปฏิบัติใน

ลักษณะนี้ เป็นการสร้างสรรค์ตนเองด้วยหลักพรหมวิหารและพรหมวิหารเมื่อนำมาใช้กับมนุษย์ในฐานะที่มนุษย์สามารถสร้างสรรค์ และอภิบาลโลกได้ด้วยตัวมนุษย์เอง

2. องค์ประกอบพรหมวิหาร 4

1) เมตตา (Metta) คือหลักธรรมข้อแรกในพรหมวิหาร 4 ซึ่งมีความหมายและแนวปฏิบัติที่ลึกซึ้ง ดังนี้

ความหมายและลักษณะของเมตตา คือ ความรักและความปรารถนาดี ที่ต้องการให้ผู้อื่น (รวมถึงสัตว์ทั้งหลาย) มีความสุขและประสบประโยชน์ เมตตามีอาการประพฤติเกื้อกูลเป็นลักษณะ มีการน้อมนำประโยชน์เข้าไปให้เป็นหน้าที่ (รส) และมีผลปรากฏคือการบำบัดความอาฆาตแค้น นอกจากนี้ยังหมายถึงจิตที่ ปราศจากศัตรู ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เพื่อขจัดความโกรธและความเกลียดชังอันเป็นต้นตอของความทุกข์ เมตตาเป็นความรักที่บริสุทธิ์ ปราศจากราคะหรือความใคร่ เป็นมิตรภาพที่ไม่มีเงื่อนไขและไม่หวังผลตอบแทน เมตตาสามารถปฏิบัติและแสดงออกได้ 3 ช่องทาง คือ 1) เมตตากายกรรม การกระทำทางกายที่ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น 2) เมตตาวจีกรรม การพูดจาด้วยถ้อยคำที่สุภาพ อ่อนหวาน และปรารถนาดี (ปิยวาจา) 3) เมตตามโนกรรม การคิดดี มุ่งหวังประโยชน์และมีเจตนาที่ดีต่อผู้อื่นอยู่เสมอ การนำไปประยุกต์ใช้ในบทบาทต่าง ๆ เช่น 1) การนำไปประยุกต์ใช้กับผู้นำและผู้บริหาร คือการใส่ใจ ดูแล และสนับสนุนการทำงานของลูกน้อง ให้คำแนะนำด้วยความปรารถนาดี เพื่อสร้างบรรยากาศการทำงานที่มีความสุข 2) การนำไปประยุกต์ใช้สำหรับครูต่อศิษย์ คือความรักที่ต้องการให้ศิษย์มีความสุขสมหวังในวิชาความรู้ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนและไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ว่าศิษย์จะยากจนหรือร่ำรวย 3) การนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขความขัดแย้ง คือ เมตตาเป็นจุดเริ่มต้นในการสลายความขัดแย้ง โดยเริ่มจากการพัฒนาเมตตาที่ตนเองก่อน เพื่อให้ใจกว้างขวางและพร้อมจะสร้างความปรองดองในสังคม (บูชิตร์ โมฆรัตน์, 2560)

การฝึกเจริญเมตตาภาวนา ในการฝึกจิตตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค มีลำดับการแผ่เมตตาเพื่อให้จิตเป็นสมาธิ ดังนี้ 1) ลำดับบุคคล เริ่มจากการแผ่เมตตาให้ ตนเอง ก่อน (เพื่อให้เป็นจุดอ้างอิงว่าเราอยากสุขอย่างไร ผู้อื่นก็อยากสุขอย่างนั้น) แล้วจึงขยายไปยังผู้มีพระคุณ คนที่รัก คนกลางๆ และสุดท้ายคือคนที่เป็นศัตรูหรือคู่เวร 2) การทำลายขอบเขต (สีมาสัมเภท) ฝึกจนจิตมีความเมตตาต่อทุกคนอย่างเสมอภาคกัน ไม่แบ่งแยกนิมิตระหว่างตนเองกับผู้อื่น 3) ระดับสมาธิ การเจริญเมตตาภาวนาสามารถทำให้จิตสงบจนบรรลุถึง ตติยฌาน (ฌานที่ 3) ได้ เนื่องจากจิตยังมีความเกาะเกี่ยวอยู่กับความสุขของผู้อื่น ผู้ที่หมั่นเจริญเมตตาอยู่เสมอจะได้รับอานิสงส์ของการมีเมตตา 11 ประการ ดังนี้ 1) หลับเป็นสุข 2) ตื่นเป็นสุข 3) ไม่ฝันร้าย (ไม่ฝันลามกหรือเป็นอกุศล) 4) เป็นที่รักของมนุษย์ 5) เป็นที่รักของอมนุษย์และเทวดา 6) เทวดาย่อมรักษา 7) ไฟ ยาพิษ หรือศัสตรา ไม่กล้ำกราย 8) จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เร็ว 9) สีหน้าผ่องใส 10) เป็นผู้ไม่หลงล่วงลับ (มีสติก่อนตาย) 11) หากยังไม่บรรลุธรรมชั้นสูง ย่อมไปเกิดในพรหมโลก

2) กรุณา คือหลักธรรมข้อที่ 2 ในพรหมวิหาร 4 ซึ่งมีรายละเอียดและแนวทางปฏิบัติ ซึ่งมีความหมายว่า ความสงสารและความปรารถนาที่จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ มีลักษณะเป็นความหวั่นใจหรือความสะท้อนใจเมื่อเห็นผู้อื่นประสบเคราะห์กรรมหรือความยากลำบาก และใฝ่ใจที่จะหาทางบำบัดปัดเป่าความทุกข์ร้อนนั้นให้หมดไป กรุณาไม่ใช่ความรู้สึกสงสาร แต่คือ ความเห็นอกเห็นใจที่พร้อมจะลงมือช่วยเหลือ

ทั้งนี้เพื่อขจัดความแข็งกระด้างของจิตและความเพิกเฉยต่อความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นธรรมที่ช่วยฆ่าความเกลียดหรือความพยาบาทให้หมดไปจากใจ การประยุกต์ใช้ในบทบาทต่างๆ 1) สำหรับผู้นำและหัวหน้างาน หากลูกน้องประสบปัญหาหรืออุปสรรคในการทำงาน หัวหน้าควรเข้าไปสอบถามปัญหา ชี้แนะแนวทางแก้ไข และ ไม่ปล่อยให้ลูกน้องเผชิญปัญหาเพียงลำพัง รวมถึงไม่ซ้ำเติมเมื่อคนอื่นเพลี่ยงพล้ำ 2) สำหรับวิชาชีพครู ครูต้องมีความกรุณาต่อศิษย์ที่ยังตกอยู่ในความไม่รู้ (อวิชชา) โดยมุ่งมั่นสั่งสอนและบ่มเพาะนิสัยที่ถูกต้องเพื่อให้ศิษย์พ้นจากสภาวะแห่งทุกข์อันเกิดจากความโง่เขลา 3) บทบาททางสังคม กรุณาทำหน้าที่เป็นเกราะป้องกันและเป็นธรรมที่สนับสนุนการรักษาศีล (โดยเฉพาะข้อที่ 1, 2 และ 4) เพราะผู้ที่มีความกรุณาย่อมไม่เบียดเบียนชีวิต ไม่ลักทรัพย์ และไม่พูดปดเพื่อทำลายประโยชน์ของผู้อื่น

3) มุทิตา หมายถึง ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มีความสุข หรือประสบความสำเร็จ โดยไม่ประกอบด้วยความอิจฉาริษยา หลักมุทิตาปรากฏในพระไตรปิฎกในฐานะหนึ่งในพรหมวิหารสี่ ซึ่งเป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงภาวะจิตที่ตั้งมั่นอยู่บนความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอย่างบริสุทธิ์ (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 11/38/63) มุทิตาจึงมิใช่เพียงความรู้สึกยินดีทั่วไป หากเป็นเจตนาทางจริยธรรมที่มีพื้นฐานจากการลดละอัตตาและการยอมรับคุณค่าของผู้อื่นในฐานะมนุษย์ที่เสมอภาคกัน ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายมุทิตาไว้ว่าเป็น “ความยินดีในสมบัติและความเจริญของผู้อื่น” โดยมีลักษณะตรงข้ามกับอิสสา หรือความริษยา ซึ่งเป็นกิเลสที่ทำลายความสัมพันธ์ทางสังคม มุทิตาจึงทำหน้าที่เป็นกลไกทางจริยธรรมในการลดความขัดแย้งที่เกิดจากการแข่งขันและการเปรียบเทียบในสังคม ในเชิงสังคม มุทิตามีบทบาทสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เนื่องจากช่วยส่งเสริมทัศนคติที่เปิดรับความสำเร็จของผู้อื่นโดยไม่รู้สึกถูกคุกคาม อันนำไปสู่ความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความสัมพันธ์เชิงบวกในสังคมร่วมสมัยที่มีความหลากหลายและการแข่งขันสูง

4) อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลางอย่างมีปัญญา มิใช่ความเพิกเฉยหรือไม่ใส่ใจต่อผู้อื่น หากเป็นภาวะจิตที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจในเหตุและปัจจัยของสรรพสิ่ง อุเบกขาปรากฏในพระไตรปิฎกในฐานะองค์ประกอบสำคัญของพรหมวิหารสี่ ซึ่งทำหน้าที่รักษาความสมดุลของจิตใจไม่ให้เอนเอียงไปด้วยอคติ ความลำเอียง หรืออารมณ์ที่รุนแรง ความเป็นกลางโดยอาศัยปัญญา ซึ่งแตกต่างจากอุเบกขาในความหมายของความเฉยเมย โดยอุเบกขาในพรหมวิหารตั้งอยู่บนการพิจารณากรรมและผลของกรรม อันทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถวางใจต่อสถานการณ์และบุคคลต่าง ๆ อย่างเป็นธรรม อุเบกขาจึงเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้มนุษย์สามารถจัดการกับความขัดแย้งและความไม่แน่นอนในสังคมได้อย่างมีสติและเหตุผล

ในบริบทของสังคมปัจจุบัน อุเบกขามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เนื่องจากช่วยให้บุคคลสามารถรักษาความเป็นธรรม ความยุติธรรม และความสมดุลทางอารมณ์ ท่ามกลางความแตกต่างทางความคิด ความเชื่อ และผลประโยชน์ อุเบกขาจึงทำหน้าที่เป็นฐานจริยธรรมที่เอื้อต่อการตัดสินใจและการปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไม่ลำเอียงและไม่ใช้ความรุนแรง

สรุปได้ว่า พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการพัฒนาจิตใจและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ โดยปรากฏในพระไตรปิฎกในฐานะ “ธรรมเครื่องอยู่ของผู้ประเสริฐ” ซึ่งสะท้อนอุดมคติของการดำรงชีวิตที่ตั้งอยู่บนความเกื้อกูล ความเข้าใจ และความเป็นธรรม พรหมวิหารสี่ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งแต่ละองค์ประกอบทำหน้าที่เสริมกันอย่างเป็นระบบในการกำกับเจตคติ

พฤติกรรม และการปฏิบัติต่อผู้อื่นในบริบททางสังคม เมตตาเป็นความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ทำหน้าที่เป็นฐานของความสัมพันธ์เชิงบวกและการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล กรุณาเป็นความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ มีบทบาทในการลดทอนความรุนแรงและความเพิกเฉยต่อความเดือดร้อนของผู้อื่น มุทิตาเป็นความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ช่วยลดความอิจฉาริษยาและการแข่งขันที่บ่อนทำลายความสัมพันธ์ในสังคม ส่วนอุเบกขาเป็นความวางใจเป็นกลางอย่างมีปัญญา ทำหน้าที่รักษาความสมดุลของจิตใจและความเป็นธรรมในการปฏิบัติต่อบุคคลและสถานการณ์ต่าง ๆ

พรหมวิหาร 4 ในฐานะหลักจริยธรรมทางสังคม

พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมสำหรับการพัฒนาจิตใจในระดับปัจเจกบุคคล มีนัยสำคัญในฐานะหลักจริยธรรมทางสังคมที่สามารถกำกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นระบบ เมื่อพิจารณาในมิติทางสังคม พรหมวิหาร 4 ทำหน้าที่เป็นกรอบคุณค่าที่หล่อหลอมทัศนคติ พฤติกรรม และรูปแบบปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมให้ตั้งอยู่บนความเกื้อกูล ความเข้าใจ และความเป็นธรรม ดังนี้

1. พรหมวิหาร 4 กับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม และเป็นพื้นที่ที่สะท้อนคุณค่าและจริยธรรมของมนุษย์อย่างชัดเจน งานวิชาการด้านพุทธจริยศาสตร์ในบริบทสังคมไทยชี้ให้เห็นว่า หลักพรหมวิหารสี่สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมที่ช่วยกำกับและพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลให้ตั้งอยู่บนความเข้าใจ ความเกื้อกูล และความเป็นธรรม (ประเสริฐ ปญฺโญภาโส, 2567) เมตตาและกรุณาเป็นฐานสำคัญของความสัมพันธ์เชิงบวก โดยช่วยส่งเสริมทัศนคติของการปรารถนาดี การเห็นคุณค่า และการไม่เพิกเฉยต่อความเดือดร้อนของผู้อื่น การศึกษาของพระมหาธารภัทร ณ โสภโณ (2566) พบว่า การนำหลักพรหมวิหารมาใช้ในชีวิตประจำวันช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีทั้งในครอบครัว ชุมชน และสภาพแวดล้อมการทำงาน ซึ่งสะท้อนบทบาทของเมตตาและกรุณาในฐานะกลไกทางจริยธรรมที่เอื้อต่อความไว้วางใจและความร่วมมือระหว่างบุคคล ในขณะเดียวกัน มุทิตามีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้สึกเชิงลบที่มักเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยเฉพาะความอิจฉาริษยาและการแข่งขัน งานวิจัยในวารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการระบุว่า การฝึกมุทิตาช่วยให้บุคคลสามารถยอมรับและยินดีต่อความสำเร็จของผู้อื่น ซึ่งส่งผลต่อการสร้างบรรยากาศของความสัมพันธ์เชิงสนับสนุนและลดความตึงเครียดทางสังคม (ประเสริฐ ปญฺโญภาโส, 2567) นอกจากนี้ การศึกษาในบริบทพหุวัฒนธรรมยังชี้ให้เห็นว่ามุทิตามีส่วนช่วยเสริมสร้างการยอมรับความแตกต่างและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมที่หลากหลาย อุเบกขาเป็นองค์ประกอบที่ช่วยรักษาสมดุลของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งหรือความคิดเห็นที่แตกต่าง การยึดหลักพรหมวิหาร 4 โดยเฉพาะอุเบกขา มีความสัมพันธ์กับคุณภาพความสัมพันธ์ในครอบครัวและสุขภาวะทางจิตใจของบุคคลอย่างมีนัยสำคัญ (Penboon, 2567) ซึ่งสะท้อนว่าอุเบกขาทำหน้าที่เป็นฐานของความเป็นธรรมและความไม่ลำเอียงในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

สรุปได้ว่า พรหมวิหาร 4 สามารถทำหน้าที่เป็นหลักจริยธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในมิติของการลดความขัดแย้ง การสร้างความไว้วางใจ และการพัฒนาสัมพันธภาพที่เกื้อกูลและยั่งยืน อันเป็นรากฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมปัจจุบัน

2. พรหมวิหาร 4 กับการจัดการความขัดแย้ง

การจัดการความขัดแย้งในบริบทสังคมปัจจุบันเป็นประเด็นสำคัญทั้งในระดับปัจเจกบุคคล องค์กร และสังคมโดยรวม โดยความขัดแย้งมักเกิดจากปัจจัยเชิงความสัมพันธ์ ความต้องการและความคาดหวังที่แตกต่างกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แนวคิดบริหารความขัดแย้งจึงต้องอาศัยทั้งทักษะทางสังคม และกรอบคุณค่าทางจริยธรรมเพื่อให้การจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสันติ ในแง่นี้ หลักพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา สามารถทำหน้าที่เป็น หลักจริยธรรมที่เอื้อต่อการจัดการความขัดแย้ง ได้อย่างเป็นระบบ หลักพรหมวิหารธรรมสามารถนำมาเป็นแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งของสังคมไทยได้ เนื่องจากธรรมะทั้ง 4 มีเนื้อหาครอบคลุมทั้งมิติของการกระทำทางกาย วาจา และจิตใจ ซึ่งเป็นแกนกลางของพฤติกรรมมนุษย์ที่ก่อให้เกิดหรือช่วยลดความขัดแย้ง ความเข้าใจ และการประยุกต์การมีพรหมวิหารธรรม จะช่วยนำไปสู่การคลี่คลายปัญหาและสร้างความสามัคคีในสังคม (พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (มหาบุญ), 2557)

ในบริบทการจัดการความขัดแย้งทางสังคมและองค์กร พบว่าการประยุกต์หลักพรหมวิหาร ๔ โดยเฉพาะคุณธรรมด้านเมตตาและกรุณา ช่วยให้ผู้บริหารและบุคลากรสามารถเข้าใจสาเหตุปัญหา รับฟังความเห็นของผู้อื่น และลดทอนอารมณ์เชิงลบเมื่อเกิดข้อขัดแย้ง การปฏิบัติอย่างมีเมตตาและกรุณาทำให้เกิดความไว้วางใจและการประนีประนอม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการความขัดแย้งอย่างมีศักยภาพและยั่งยืน (วันชัย เมธาอภินันท์, 2566) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาที่ระบุว่าการนำหลักพรหมวิหาร ๔ มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารจัดการภายในองค์กรสามารถช่วยสร้างความร่วมมือและการแก้ไขปัญหาอย่างสันติ เช่น การจัดการความขัดแย้งในโครงสร้างองค์กร ที่ให้ความสำคัญกับการเข้าใจบริบท ความรู้สึก และทัศนคติของผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งเมื่อบูรณาการกับเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา จะช่วยลดแรงเสียดทานระหว่างบุคคล และผลักดันให้ฝ่ายต่าง ๆ สามารถหาทางออกที่ทุกฝ่ายยอมรับร่วมกันได้ (เจริญชัย กุลวัฒนาพร, 2564)

จึงสรุปได้ว่า หลักพรหมวิหาร ๔ เป็น กรอบจริยธรรมเชิงปฏิบัติที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ทั้งในระดับบุคคล องค์กร และสังคม เพราะคุณธรรมทั้งสี่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจ ความไว้วางใจ และความสามารถในการจัดการความรู้สึกทางอารมณ์ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอย่างสันติและยั่งยืน

3. พรหมวิหาร 4 กับแนวคิดจริยธรรมร่วมสมัย

หลักพรหมวิหาร ๔ ซึ่งประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ไม่ได้จำกัดอยู่ในบริบทของการปฏิบัติธรรมเฉพาะบุคคลเท่านั้น แต่ถูกนำมาประยุกต์เป็น กรอบแนวคิดจริยธรรมร่วมสมัย ที่สอดคล้องกับการจัดการในสังคมยุคใหม่และการพัฒนาองค์กรหลายมิติ หลักธรรมทั้งสี่ยังสามารถทำหน้าที่เป็นมาตรฐานกำกับพฤติกรรมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณธรรม โดยสามารถเชื่อมโยงกับทฤษฎีจริยธรรมสมัยใหม่ที่เน้นการทำงานร่วมกัน ความรับผิดชอบต่อสังคม และความเป็นธรรมในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและองค์กร

ในบริบทของการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม พบว่าการประยุกต์หลักพรหมวิหาร ๔ สามารถนำมาใช้เป็นพื้นฐานคุณธรรมทางจริยธรรม สำหรับผู้นำในสังคมร่วมสมัย เพราะคุณธรรมทั้งสี่ช่วยให้ผู้นำสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยุติธรรม มีความเข้าใจผู้อื่น และสามารถดำเนินการตัดสินใจบนพื้นฐานของความเมตตาและความเอื้ออาทรแทนการใช้อำนาจบังคับ (ปารจรีย์ ปรมัตถ์เศรษฐ์, 2568) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจริยธรรมการบริหารที่เน้น ความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและต่อสังคม มากกว่าการมุ่งผลประโยชน์เฉพาะตน

นอกจากนี้ การนำหลักพรหมวิหาร ๔ มาเป็นฐานของคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารการศึกษา ทำให้การบริหารงานมีความโปร่งใส ส่งเสริมความร่วมมือ และเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการเรียนรู้และการพัฒนา โดยคุณธรรมเช่นเมตตาและกรุณาช่วยลดแรงกดดันเชิงแข่งขัน และส่งเสริมการตัดสินใจที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม (พระมหารักศักดิ์ ปญฺญาวุฑฺโฒ (บุญชัย), 2566) แนวคิดจริยธรรมร่วมสมัยส่วนใหญ่เน้นที่การจัดการคุณค่าทางจริยธรรมในระดับโครงสร้างขององค์กรและสังคม เช่น ความเป็นธรรม ความรับผิดชอบ และการตระหนักถึงสิทธิและศักดิ์ศรีของทุกคน ในมุมนี้ พรหมวิหาร 4 สามารถทำหน้าที่เป็น กรอบคุณธรรมเชิงคุณค่า ที่เสริมและขยายแนวคิดจริยธรรมร่วมสมัย โดยเฉพาะเมื่อถูกนำมาใช้ในบริบทที่ต้องจัดการกับความหลากหลาย ความขัดแย้ง หรือการตัดสินใจที่มีผลต่อผู้อื่นอย่างกว้างขวาง เนื่องจากหลักธรรมทั้งสี่เน้นการพัฒนาจิตสำนึกให้เห็นความดี ความทุกข์ และความเป็นกลางในมุมมองของผู้อื่น

สรุปได้ว่า พรหมวิหาร ๔ สามารถเป็น พื้นฐานแนวคิดในจริยธรรมร่วมสมัย ที่ตอบโจทย์ทั้งมิติของการพัฒนาคุณธรรมบุคคล การสร้างสังคมที่มีคุณภาพ และการจัดการด้านจริยธรรมในองค์กร ด้วยการบูรณาการค่านิยมพุทธธรรมเข้ากับบริบททางสังคมวิทยาและการบริหารจัดการสมัยใหม่

แนวคิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมปัจจุบัน

1. ความหมายของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Peaceful Coexistence)

การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ในบริบททางสังคมศาสตร์และสันติศึกษา หมายถึงสถานการณ์ที่กลุ่มบุคคลหรือชุมชนสามารถดำรงชีวิตร่วมกันได้อย่างสงบสุข โดยไม่มีการใช้ความรุนแรง ไม่ว่าจะในรูปของการปฏิบัติหรือความคิด และมีการจัดการความแตกต่างและความขัดแย้งผ่านกระบวนการที่ให้เกียรติซึ่งกันและกัน งานวิชาการส่วนมากระบุว่า ชุมชนที่มีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติมีลักษณะสำคัญประกอบด้วย ความกลมเกลียว ความหลากหลายที่ได้รับการยอมรับ ความสามัคคี และการแก้ไขข้อขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรง ซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมที่มีเสถียรภาพและความมั่นคง ในบริบทของสังคมพหุวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันอย่างสันติแสดงออกผ่านการเคารพซึ่งกันและกันในเรื่อง ความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิต โดยพื้นที่ที่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติมักมีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น กลไกการเรียนรู้ร่วมกัน และการปฏิบัติคุณค่าทางสังคมที่ยอมรับความหลากหลายเป็นทุนสำคัญในการจัดการความขัดแย้งและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม (ภัทรชัย อุทาพันธ์ และคณะ, 2565) ลักษณะสำคัญ เช่น การเคารพศักดิ์ศรีมนุษย์ ความเข้าใจความแตกต่าง การไม่ใช้ความรุนแรง

อีกมุมมองหนึ่งจากการศึกษาที่ตีพิมพ์ในโครงการสันติศึกษาปริทรรศน์ ชี้ว่า การอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรม ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้และสื่อสารข้ามกลุ่ม การยอมรับความแตกต่าง และการจัดการความขัดแย้งผ่านช่องทางสันติวิธี ซึ่งรวมถึงการสร้างพื้นที่ให้ทุกฝ่ายได้แสดงความเห็นและร่วมกันตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน (ฮาซันอักริม ดงนะเด็ง และคณะ, 2568) นอกจากนี้ การศึกษาเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมไทยยังได้ให้ความหมายว่า การอยู่ร่วมกันอย่างสันติต้องอาศัย การไม่ใช้ความรุนแรงทั้งทางร่างกาย จิตใจ และเชิงโครงสร้าง และต้องอาศัยคุณค่าทางสังคมที่ส่งเสริมการมีเสรี ภาพ ความยุติธรรม และการยอมรับซึ่งกันและกันในระบบสังคม (บุญวัฒน์ บุญทะวงศ์, 2563)

สรุปได้ว่า ความหมายของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในเชิงสังคมศาสตร์และสันติศึกษานั้นครอบคลุมทั้ง การจัดการความแตกต่างและความขัดแย้งด้วยวิธีที่ไม่ใช้ความรุนแรง การ เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการสร้างกลไกทางสังคมที่สนับสนุนการอยู่ร่วมกันของทุกกลุ่มในสังคมอย่างเท่าเทียมและมีความเข้าใจร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างสังคมที่มั่นคงและสงบสุข

2. ปัญหาและความท้าทายของการอยู่ร่วมกันในสังคมร่วมสมัย

แม้แนวคิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติจะเป็นอุดมคติสำคัญของสังคมร่วมสมัย แต่ในทางปฏิบัติ สังคมกลับเผชิญปัญหาและความท้าทายหลากหลายประการที่ส่งผลต่อความสามารถในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปัญหาเหล่านี้มิได้จำกัดอยู่เพียงความขัดแย้งเชิงปัจเจก หากยังเชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และระบบคุณค่าที่หล่อหลอมพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

ประการแรก ความขัดแย้งทางความคิด ความเชื่อ และอัตลักษณ์ เป็นปัญหาสำคัญที่บ่อนทำลายการอยู่ร่วมกันในสังคมร่วมสมัย สังคมพหุวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยความแตกต่างด้านศาสนา ชาติพันธุ์ อุดมการณ์ทางการเมือง และวิถีชีวิต มักเผชิญความตึงเครียดจากการไม่ยอมรับหรือไม่เข้าใจความแตกต่างดังกล่าว งานวิชาการด้านสันติศึกษา ชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งเชิงอัตลักษณ์มักเกิดจากการยึดมั่นในกรอบความคิดของตนเองเป็นศูนย์กลาง และการมองผู้อื่นในฐานะฝ่ายตรงข้าม ซึ่งนำไปสู่การลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการขาดพื้นที่สนทนาอย่างสร้างสรรค์ (ฮาซันอักริม ดงนะเด็ง และคณะ, 2568)

ประการที่สอง ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นปัจจัยเชิงลึกที่ซ้ำเติมปัญหาการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ความรุนแรงเชิงโครงสร้างหมายถึงสภาพการณ์ที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมสร้างความไม่เป็นธรรมและจำกัดโอกาสของกลุ่มคนบางกลุ่มอย่างเป็นระบบ เช่น ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ การเข้าถึงทรัพยากร การศึกษา และกระบวนการยุติธรรม งานวิจัยในวารสารไทยหลายฉบับระบุว่า ความเหลื่อมล้ำดังกล่าวก่อให้เกิดความรู้สึกถูกกดทับและไม่เป็นธรรม ซึ่งอาจพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงในระดับบุคคลและสังคม

ประการที่สาม บทบาทของจริยธรรมในการแก้ปัญหาการอยู่ร่วมกันในสังคมร่วมสมัยได้รับการเน้นย้ำมากขึ้นในงานวิชาการด้านสังคมศาสตร์และสันติศึกษา เนื่องจากมาตรการเชิงกฎหมายหรือเชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียวไม่อาจแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้อย่างยั่งยืน นักวิชาการไทยชี้ว่าจริยธรรมทำหน้าที่เป็นฐานคุณค่าที่กำกับทัศนคติ การตัดสินใจ และพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะจริยธรรมที่เน้นการเคารพศักดิ์ศรี

ความเป็นมนุษย์ การยอมรับความแตกต่าง และการไม่ใช้ความรุนแรง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างสังคมสันติสุข (บุญวัฒน์ บุญทะวงศ์, 2563)

โดยสรุป ปัญหาและความท้าทายของการอยู่ร่วมกันในสังคมร่วมสมัยมีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกันทั้งในมิติของความคิด อัตลักษณ์ และโครงสร้างทางสังคม การแก้ไขปัญหาเหล่านี้จึงจำเป็นต้องอาศัยกรอบจริยธรรมที่สามารถพัฒนาทั้งจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลและความสัมพันธ์ทางสังคมควบคู่กันไป ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืนในสังคมปัจจุบัน

การประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

จากการวิเคราะห์แนวคิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและปัญหาความขัดแย้งในสังคมร่วมสมัย จะเห็นได้ว่าความท้าทายสำคัญมิได้อยู่ที่ความแตกต่างเพียงอย่างเดียว หากแต่อยู่ที่การขาดกรอบจริยธรรมที่ช่วยกำกับทัศนคติ พฤติกรรม และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อย่างเป็นระบบ ในบริบทนี้ หลักพรหมวิหารสี่สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมเชิงพุทธที่มีศักยภาพในการประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้งในระดับบุคคล สังคม และโครงสร้างความสัมพันธ์ร่วมสมัย ดังนี้

1. การประยุกต์พรหมวิหาร 4 ในระดับบุคคล

การประยุกต์หลักพรหมวิหารสี่ในระดับบุคคลหมายถึงการนำคุณธรรมทั้ง 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มาใช้เป็นกรอบในการพัฒนาตัวเองเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมและทัศนคติที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย ทั้งนี้การนำหลักธรรมไปใช้มิได้จำกัดเฉพาะการปฏิบัติทางศาสนา แต่สามารถเป็นกลไกเชิงจริยธรรมที่พัฒนามิติภายในของบุคคลในเชิงพฤติกรรมและอารมณ์ได้อย่างเป็นระบบ

1) การพัฒนาจิตใจ ในบริบทของพรหมวิหารสี่หมายถึงการยกระดับคุณภาพด้านจิตและความคิดของบุคคลให้เป็นไปในแนวทางที่เอื้ออาทรต่อผู้อื่น โดยเฉพาะการพัฒนาความรู้สึกดีต่อผู้อื่น ซึ่งเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของพรหมวิหาร เช่น เมตตาและกรุณา สำหรับการปลูกฝังพรหมวิหาร 4 สามารถส่งผลเชิงบวกต่อ สุขภาวะทางจิต ของบุคคล เนื่องจากการยินดีและเห็นอกเห็นใจผู้อื่นสัมพันธ์กับความพึงพอใจในชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดีขึ้น (พระใหม่ เพ็ญบุญ, 2024)

2) การควบคุมอารมณ์ ในระดับบุคคล การควบคุมอารมณ์เป็นทักษะสำคัญที่สนับสนุนการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยเฉพาะเมื่อบุคคลเผชิญกับแรงกดดันหรือความขัดแย้งภายในชีวิตประจำวัน หลักพรหมวิหารสี่ช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนาทักษะการรับรู้และจัดการอารมณ์ของตนเองได้อย่างมีสติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจิตวิทยาเชิงพุทธที่พัฒนาการตระหนักรู้ตนเองและการควบคุมตนเองเพื่อสร้างความสมดุลในจิตใจ งานวิจัยเกี่ยวกับความฉลาดทางอารมณ์ ระบุว่าการพัฒนาทักษะเช่น การตระหนักรู้ในตนเอง การควบคุมตนเอง และการเข้าใจผู้อื่น มีส่วนช่วยให้บุคคลสามารถประเมินสถานการณ์อย่างมีสติและควบคุมการตอบสนองทางอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับการประยุกต์อุเบกขาในชีวิตจริง (พระศุภกร ปญฺญาพโล (ภู่ทอง) และปัณณพงศ์ วงศ์ณาศร, 2568)

3) การสื่อสารอย่างเข้าใจผู้อื่น การสื่อสารเป็นปัจจัยหลักของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และการเข้าใจผู้อื่นเป็นคุณลักษณะหนึ่งของพรหมวิหารสี่ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ความเห็นอกเห็นใจ และการไม่ตัดสินผู้อื่นอย่างลำเอียง ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีความเข้าใจ งานวิจัย ชี้ว่าแนวคิดพรหมวิหารสี่สามารถใช้เป็นพื้นฐานทางจริยธรรมเพื่อพัฒนา ทักษะการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ และความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างบุคคล ซึ่งรวมถึงการแสดงออกที่เหมาะสมทั้งทางวาจาและท่าทางเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและลดความตึงเครียดในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (จิรกิติยา บุญครองทรัพย์, 2025)

โดยสรุป การประยุกต์พรหมวิหาร 4 ในระดับบุคคลช่วยพัฒนาจิตใจให้มีความโอบอ้อมอารีและมีสติในการรับรู้อารมณ์ และช่วยส่งเสริมทักษะการควบคุมอารมณ์และการสื่อสารที่มีความเข้าอกเข้าใจผู้อื่น ซึ่งล้วนเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชีวิตประจำวันและสังคมร่วมสมัย

2. การประยุกต์พรหมวิหาร 4 ในระดับสังคมและชุมชน

การประยุกต์หลักพรหมวิหารสี่ในระดับสังคมและชุมชนเป็นการขยายกรอบจริยธรรมจากระดับปัจเจกบุคคลไปสู่มิติของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและโครงสร้างทางสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติท่ามกลางความหลากหลาย ลดความตึงเครียดทางสังคม และสร้างกลไกการจัดการความขัดแย้งอย่างไม่ใช้ความรุนแรง งานวิชาการ ชี้ให้เห็นว่า พรหมวิหารสี่สามารถทำหน้าที่เป็นทุนทางจริยธรรมของชุมชนที่หล่อหลอมค่านิยมและพฤติกรรมร่วมของสมาชิกในสังคม (บุญวัฒน์ บุญทะวงศ์, 2563)

1) การอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่าง

สังคมร่วมสมัยเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยความแตกต่างทางความคิด ความเชื่อ ศาสนา และอัตลักษณ์ งานศึกษาด้านสันติศึกษา ระบุว่า ความขัดแย้งในชุมชนมักเกิดจากการไม่ยอมรับความแตกต่างและการมองผู้อื่นด้วยกรอบอคติ (ฮาซันอักริม ดงนะเด็ง และคณะ, 2568) การประยุกต์พรหมวิหาร 4 โดยเฉพาะเมตตาและอุเบกขา ช่วยส่งเสริมท่าทีของการยอมรับและการวางใจเป็นกลางบนฐานของปัญญา ทำให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่พยายามลดทอนคุณค่าหรืออัตลักษณ์ของกลุ่มอื่น ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมที่มีความหลากหลาย

2) การสร้างความสมานฉันท์ ความสมานฉันท์เป็นกระบวนการทางสังคมที่มุ่งฟื้นฟูความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และความร่วมมือระหว่างสมาชิกในชุมชน งานวิจัยในบริบทสังคมไทยพบว่า การนำหลักพรหมวิหารสี่มาใช้เป็นกรอบในการพัฒนาชุมชนช่วยเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ความเอื้ออาทร และการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมสาธารณะ (ภัทรชัย อุทาพันธ์ และคณะ, 2565) โดยเฉพาะกรุณาและมุทิตา ซึ่งช่วยให้สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าใจปัญหาและยินดีต่อความสำเร็จของกันและกัน อันนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกและความสมานฉันท์ในระยะยาว

3) การคลี่คลายความขัดแย้งอย่างสันติ การคลี่คลายความขัดแย้งในระดับสังคมและชุมชนจำเป็นต้องอาศัยกลไกที่มากกว่าการบังคับใช้กฎหมาย งานวิชาการด้านพุทธจริยศาสตร์และสันติศึกษา ระบุว่า พรหมวิหาร 4 สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมในการจัดการความขัดแย้ง โดยช่วยลดอารมณ์เชิงลบ เปิดพื้นที่การสื่อสาร และส่งเสริมการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี (พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (มหาบุญ), 2557) การ

ประยุกต์เมตตาและกรุณาช่วยให้คู่ขัดแย้งรับฟังกันด้วยความเข้าใจ ขณะที่อุเบกขาช่วยรักษาความเป็นธรรมและความไม่ลำเอียงในกระบวนการไกล่เกลี่ย ส่งผลให้การคลี่คลายความขัดแย้งเป็นไปอย่างสันติและยั่งยืน

โดยสรุป การประยุกต์พรหมวิหาร 4 ในระดับสังคมและชุมชนช่วยสร้างกรอบจริยธรรมที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่าง การเสริมสร้างความสมานฉันท์ และการจัดการความขัดแย้งอย่างสันติ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมร่วมสมัยให้มีความสงบสุขและยั่งยืน

3. พรหมวิหาร 4 ในฐานะกลไกการสร้างสังคมสันติสุข

นักวิชาการด้านพุทธจริยศาสตร์ในประเทศไทยโดยทั่วไปมองว่าพรหมวิหาร 4 เป็นจริยธรรมเชิงความสัมพันธ์ที่มุ่งพัฒนาคุณภาพจิตใจของมนุษย์ควบคู่ไปกับการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า พรหมวิหารเป็นทั้งคุณธรรมส่วนบุคคล และเป็นหลักธรรมที่ทำหน้าที่กำกับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีความแตกต่างและความขัดแย้ง เพราะธรรมทั้งสี่ช่วยพัฒนาท่าทีภายในของบุคคลให้พร้อมต่อการปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเป็นธรรมและไม่ใช้ความรุนแรง ในทำนองเดียวกัน สมภาร พรมทา เสนอว่าพุทธจริยศาสตร์มีลักษณะสำคัญคือการเน้นเหตุผลทางจริยธรรมมากกว่าการยึดถือศีลธรรมในเชิงบัญญัติ พรหมวิหาร 4 จึงสามารถอธิบายได้ในฐานะกลไกเชิงเหตุผลที่ช่วยลดอคติ ความโกรธ และความเห็นแก่ตน ซึ่งเป็นรากฐานของความขัดแย้งในสังคม เมื่อบุคคลและกลุ่มสังคมยึดถือพรหมวิหารสี่เป็นฐานคิด จะเอื้อต่อการสร้างสังคมที่มีความสมานฉันท์และความยุติธรรม (สมภาร พรมทา, 2559)

ในระดับสังคมและชุมชน นักวิชาการไทยด้านสันติศึกษาเห็นว่าพรหมวิหาร 4 มีศักยภาพในการทำหน้าที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมและจริยธรรมที่ช่วยคลี่คลายความขัดแย้งเชิงอัตลักษณ์และความเหลื่อมล้ำ โดยเฉพาะในสังคมพหุวัฒนธรรม การเน้นเมตตา กรุณา และอุเบกขาช่วยเปิดพื้นที่ทางสังคมให้เกิดการรับฟัง การยอมรับ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนฐานของความแตกต่าง มากกว่าการบังคับหรือการใช้อำนาจ (บุญวัฒน์ บุญทะวงศ์, 2563) ในมุมมองของนักวิชาการต่างประเทศด้านพุทธศึกษา Peter Harvey วิเคราะห์ว่าพรหมวิหารสี่เป็นหัวใจของจริยธรรมพุทธที่เชื่อมโยงการพัฒนาจิตใจเข้ากับความรับผิดชอบทางสังคม โดยเฉพาะเมตตาและกรุณาซึ่งทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจทางจริยธรรมในการลดความรุนแรงและการเอารัดเอาเปรียบในสังคม (Harvey, 2013) แนวคิดนี้สอดคล้องกับการมองพรหมวิหาร 4 ในฐานะกลไกภายในที่สนับสนุนการสร้างสังคมสันติสุขจากระดับฐานรากของมนุษย์ ขณะเดียวกัน นักสันติศึกษาระดับนานาชาติอย่าง Johan Galtung เสนอว่าการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องลดทั้งความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง แม้ Galtung จะมิได้กล่าวถึงพรหมวิหาร 4 โดยตรง แต่หลักการไม่ใช้ความรุนแรง ความเห็นอกเห็นใจ และความเป็นธรรมที่ปรากฏในงานของเขามีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับคุณธรรมในพรหมวิหาร 4 โดยเฉพาะกรุณาและอุเบกขา ซึ่งช่วยรองรับกระบวนการสันติภาพเชิงบวก ที่เน้นความยุติธรรมและความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ในสังคม (Galtung, 1996)

เมื่อพิจารณาภาพรวมจากมุมมองของนักวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ จะเห็นได้ว่าพรหมวิหารสี่สามารถอธิบายได้ในฐานะกลไกการสร้างสังคมสันติสุขที่มีทั้งมิติภายในและภายนอก กล่าวคือเป็นกลไกที่พัฒนาจิตสำนึกและคุณค่าภายในของมนุษย์ ควบคู่ไปกับการหล่อหลอมรูปแบบความสัมพันธ์และ

กระบวนการทางสังคมให้ตั้งอยู่บนความเข้าใจ ความเป็นธรรม และการไม่ใช้ความรุนแรง ซึ่งทำให้พรหมวิหารสี่มีความร่วมสมัยและสามารถสนทนากับแนวคิดจริยธรรมและสันติศึกษาระดับสากลได้อย่างมีนัยสำคัญ

สรุป

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าหลักพรหมวิหาร 4 สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมเชิงพุทธสำหรับการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัยได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิด และผลประโยชน์ การพัฒนาคุณธรรมภายในของมนุษย์ผ่านเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา สามารถช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับบุคคลและสังคมได้ ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดทางพุทธจริยศาสตร์ที่มองว่าการพัฒนาจิตใจเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาสังคม เนื่องจากพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์มีรากฐานมาจากทัศนคติและสภาวะจิตของบุคคล (Harvey, 2013; Keown, 2005)

ประการแรก หลัก เมตตา (mettā) และกรุณา (karuṇā) มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจระหว่างมนุษย์ งานศึกษาด้านพุทธจริยศาสตร์ระบุว่าความเมตตาเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ช่วยลดความเป็นศัตรูและสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกในสังคม ขณะที่กรุณาช่วยส่งเสริมการตอบสนองต่อความทุกข์ของผู้อื่นอย่างมีความรับผิดชอบ (Harvey, 2013; Gethin, 1998) ในบริบทของสันติศึกษา หลักการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง positive peace ซึ่งมองว่าสันติภาพที่ยั่งยืนเกิดจากการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจและความยุติธรรม มากกว่าการไม่มีความรุนแรงเพียงอย่างเดียว (Galtung, 1996; Barash & Webel, 2018) ในบริบทของสังคมไทย งานวิจัยหลายชิ้น พบว่าการนำหลักเมตตาและกรุณามาประยุกต์ใช้ในระดับชุมชนสามารถช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความสามัคคีในสังคมได้ ตัวอย่างเช่น การศึกษาของ พระครูวาปีจันทคุณ (2564) พบว่าการส่งเสริมหลักพรหมวิหาร 4 ในชุมชนช่วยสร้างวัฒนธรรมของความเอื้ออาทรและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาสังคมที่สงบสุขและมีความร่วมมือมากขึ้น ในทำนองเดียวกัน สุรารักษ์ โชติดัมโม (2565) พบว่าการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร 4 ในการดำเนินชีวิตของชุมชนสามารถช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน และลดความขัดแย้งทางสังคมได้อย่างมีนัยสำคัญ

ประการที่สอง มุทิตา (muditā) มีบทบาทสำคัญต่อการลดความอิจฉาริษยาและการแข่งขันเชิงลบในสังคม หลักมุทิตาส่งเสริมทัศนคติของการยินดีต่อความสำเร็จของผู้อื่น ซึ่งช่วยลดความตึงเครียดในความสัมพันธ์ทางสังคมและส่งเสริมความร่วมมือระหว่างบุคคล แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาด้านพุทธจิตวิทยาที่ชี้ว่าการฝึกพรหมวิหาร โดยเฉพาะเมตตาและมุทิตา สามารถเพิ่มความพึงพอใจในความสัมพันธ์ทางสังคมและลดความรู้สึกเชิงลบ เช่น ความอิจฉาและความโกรธ (Gethin, 1998) ในบริบทขององค์กรและการบริหาร การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารงานสามารถช่วยสร้างบรรยากาศการทำงานที่เกื้อกูลและลดความขัดแย้งในองค์กรได้

ประการที่สาม อุเบกขา (upekkhā) เป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษาความเป็นธรรมและความสมดุลในความสัมพันธ์ทางสังคม อุเบกขาในพระพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงความเฉยเมย แต่หมายถึงการวางใจอย่างเป็นกลางด้วยปัญญา ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถตัดสินใจอย่างยุติธรรมและไม่ลำเอียง หลักการนี้มี

ความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการจัดการความขัดแย้งและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เพราะช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องสามารถพิจารณาปัญหาอย่างมีเหตุผลและลดอคติในการตัดสินใจ (Harvey, 2013)

งานวิจัยในบริบทของการบริหารองค์กรในประเทศไทยสนับสนุนข้อค้นพบดังกล่าว โดยพบว่าการนำหลักพรหมวิหาร 4 มาใช้ในการบริหารงานช่วยส่งเสริมความเป็นธรรมในการตัดสินใจและลดความขัดแย้งระหว่างบุคลากร ตัวอย่างเช่น พระณัฐพงษ์ สิริสุวณฺโณ (2563) พบว่าการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ยึดหลักพรหมวิหาร 4 สามารถเพิ่มความไว้วางใจระหว่างผู้นำและประชาชน และส่งผลต่อประสิทธิภาพของการบริหารงานในชุมชน

เมื่อพิจารณาในภาพรวม ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดของสันติศึกษาและจริยธรรมร่วมสมัยที่เน้นความสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมภายในของมนุษย์ควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบสังคม นักวิชาการด้านสันติศึกษาเสนอว่าการสร้างสังคมสันติสุขจำเป็นต้องอาศัยทั้งโครงสร้างทางสังคมที่เป็นธรรมและวัฒนธรรมทางสังคมที่ส่งเสริมความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างมนุษย์ (Barash & Webel, 2018)

ดังนั้น ผลการศึกษานี้จึงเสนอว่า Brahmavihāra Ethics Model สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมเชิงพุทธที่เชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาจิตใจของบุคคลกับการพัฒนาสังคมโดยรวม กล่าวคือ เมื่อบุคคลพัฒนาคุณธรรมภายในผ่านการฝึกเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคมที่ส่งเสริมความเข้าใจ ความเคารพ และความร่วมมือระหว่างมนุษย์ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย

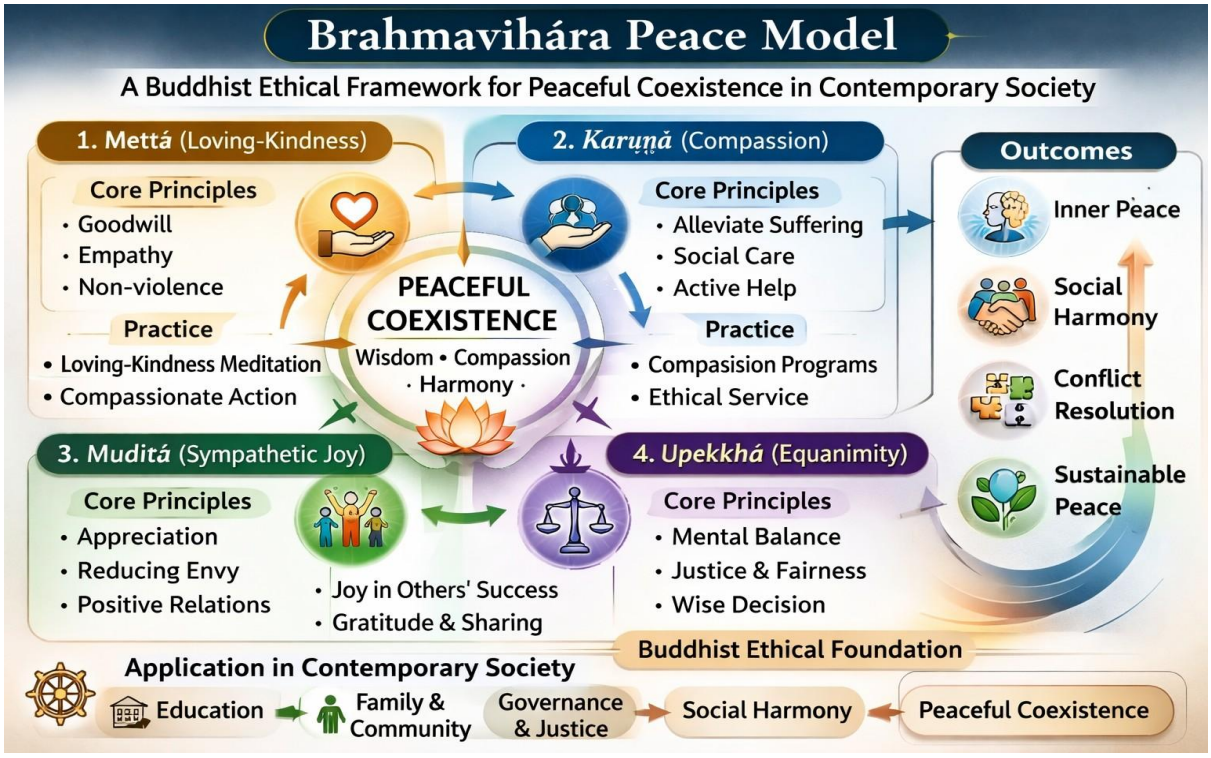
องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาพบว่า หลักพรหมวิหาร 4 เป็นหนึ่งในหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบจริยธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มิได้เป็นเพียงคุณธรรมสำหรับการพัฒนาจิตใจของบุคคลเท่านั้น แต่ยังสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจ ความเคารพ และความเอื้ออาทรต่อกัน การบูรณาการหลักพรหมวิหาร 4 เข้ากับกระบวนการพัฒนามนุษย์สามารถช่วยเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมอารมณ์ การสื่อสารอย่างมีจริยธรรม และการจัดการความขัดแย้งอย่างสันติ เมื่อบุคคลมีการพัฒนาคุณธรรมเหล่านี้ในระดับจิตใจ ย่อมส่งผลต่อการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวม

บทความนี้เสนอกรอบแนวคิด Brahmavihāra Ethics Model ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาคุณธรรมภายในของบุคคลกับผลลัพธ์เชิงสังคมที่นำไปสู่ความสมานฉันท์และความร่วมมือในสังคมร่วมสมัย โมเดลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการสร้างสังคมสันติสุขไม่ได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างทางสังคมหรือกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการพัฒนาจิตใจและจริยธรรมของมนุษย์ควบคู่กันไป

ดังนั้น หลักพรหมวิหาร 4 จึงสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมเชิงพุทธที่มีคุณค่าในการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการพัฒนาการศึกษา การ

สร้างสันติภาพ และการพัฒนาชุมชน เพื่อส่งเสริมการสร้างสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา ความเข้าใจ และความยั่งยืนในระยะยาว

ภาพที่ 1 Brahmavihāra Peace Model

Brahmavihāra Peace Model เป็นกรอบแนวคิดเชิงจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่อธิบายบทบาทของหลักพรหมวิหาร 4 ในการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย โมเดลนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่าการพัฒนาคุณธรรมภายในของบุคคลเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืน

องค์ประกอบหลักของโมเดลประกอบด้วยคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่ เมตตา (mettā) ซึ่งเป็นความปรารถนาดีต่อผู้อื่น กรุณา (karuṇā) ซึ่งเป็นความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ มุทิตา (muditā) ซึ่งเป็นความยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น และ อุเบกขา (upekkhā) ซึ่งเป็นการวางใจอย่างเป็นกลางด้วยปัญญา คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้ทำหน้าที่ร่วมกันในการพัฒนาจิตใจของบุคคลให้เกิดความเข้าใจ ความเห็นอกเห็นใจ และความสมดุลทางอารมณ์

เมื่อบุคคลพัฒนาคุณธรรมเหล่านี้ผ่านการฝึกฝนทางจิตใจ เช่น การเจริญเมตตาภาวนาและการปฏิบัติธรรม ย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคมที่ส่งเสริมความร่วมมือ ความเคารพซึ่งกันและกัน และการจัดการความขัดแย้งอย่างสันติ ผลลัพธ์ของกระบวนการดังกล่าวนำไปสู่ ความสงบภายในและความสมานฉันท์ทางสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้าง การอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย

ดังนั้น โมเดลนี้จึงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างการพัฒนาคุณธรรมภายในของมนุษย์กับผลลัพธ์ทางสังคม โดยเสนอว่าพรหมวิหาร 4 สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมเชิงพุทธที่ช่วยสนับสนุนการสร้างวัฒนธรรมแห่งสันติภาพในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวม

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2548). *การพัฒนาคุณภาพการบริหารการศึกษาตามระบบคุณธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กิตต์ นิรันต์พานิช. (2525). *จากใจให้คุณครูและนักบริหารทั่วไป*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรสมีเดียจากัด.

จิรกิติยา บุญครองทรัพย์. (2525). ความรักกับพรหมวิหาร 4 : จิตวิทยาแห่งความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ*, 12(2), 1-16.

เจริญชัย กุลวัฒนาพร. (2564). การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับการบริหารจัดการความขัดแย้งในองค์กร. *วารสารวิจยวิชาการ*, 4(3), 283–296.

บูชิตร์ โมฆรัตน์ 2560 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักพรหมวิหารธรรมกับจรรยาบรรณของครูที่มีต่อศิษย์ วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น, 4 (1): 1-14.

บุญวัฒน์ บุญทะวงศ์. (2020). Peace: Aims for coexistence in society. *MCU Haripunchai Review*, 4(1), 115–124.

ประเสริฐ ปญฺโญภาโส. (2567). การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามหลักพรหมวิหาร. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ*, 7(2), 186–194.

ปารจรีย์ ปรมัตถ์เศรษฐ์. (2568). การบูรณาการพรหมวิหาร 4 กับแนวคิดภาวะผู้นำร่วมสมัยในสังคมไทย. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 9(3), 16–30.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้ง ที่ 11. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระพุทธโฆสาจารย์. *วิสุทธิมรรค*. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาธารภัทร ณ โสภโณ. (2566). พรหมวิหารธรรมเพื่อการพัฒนาสังคม. *วารสารนวังคสัตถุสาสน์ปริทรรศน์*. 1(1), 82-93.

พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (มหาบุญ). (2557). พรหมวิหาร: ธรรมแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งของสังคมไทย. *Princess of Naradhiwas University Journal of Humanities and Social Sciences*, 1(2), 55-64.

พระใหม่ เพ็ญบุญ. (2024). พรหมวิหาร 4 สัมพันธภาพในครอบครัว และความผาสุกทางจิตใจของประชาชนเขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ*, 11(2), 197-216.

พระศุภกร ปญฺญาพโล (ภู่ทอง) และปัณณพงศ์ วงศ์ณาศร. (2568). การพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ของนักเรียนด้วยหลักพุทธธรรม. *วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์,* 8(2), 242-252.

พระมหารักศักดิ์ ปญฺญาวุฑฺโฒ (บุญชัย). (2566). แนวทางการส่งเสริมการครองคนตามหลักพรหมวิหาร 4 สำหรับผู้บริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 5(3), 100-117.

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ. (2563). การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการพัฒนาสังคม. *วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์*, 5(1), 23–35.

พระครูวาปีจันทคุณ. (2564). แนวทางการส่งเสริมหลักพรหมวิหารธรรมเพื่อสันติภาพ. *วารสารสันติศึกษา*, 9(2), 85–98.

พระณัฐพงษ์ สิริสุวณฺโณ. (2563). การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบล. *วารสารพุทธบริหารศึกษา*, 4(2), 67–80.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. (2560). พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 8(2), 15–28.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2564). พระพุทธศาสนากับการสร้างสันติภาพในสังคมร่วมสมัย. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 9(1), 1–15.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมภาร พรมทา. (2559). *พุทธจริยศาสตร์เชิงเหตุผล*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรารักษ์ โชติดัมโม. (2565). การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 เพื่อการดำเนินชีวิตของชุมชน. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 7(1), 105–118.

ฮาซันอักริม ดงนะเด็ง, ศิริประภา พรุเพชรแก้ว, นูรอัลฮายา ตาแมะ, อาณีรา กลามอ, สุนิตา มะแซ และนัจมีย์ หมัดหมาน. (2568). แนวทางส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม กรณีศึกษา : เทศบาลเมืองรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 13(6), 2319–2332.

ภัทรชัย อุทาพันธ์, ประชัน ชะชิกุล, วิเชียร แสนมี, และประภาส แก้วเกตุพงษ์. (2565). การอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์และสันติสุขบนพื้นฐานของความหลากหลายในสังคมพหุวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนบ้านไร่ ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. *วารสารสังคมศาสตร์และศาสตร์รวมสมัย*, 3(2), 1–12.

Barash, D. P., & Webel, C. (2018). *Peace and conflict studies* (4th ed.). Sage Publications.

Galtung, J. (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. Oslo: International Peace Research Institute.

Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford University Press.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhist ethics: Foundations, values and issues.* Cambridge: Cambridge University Press.

Keown, D. (2005). *Buddhist ethics: A very short introduction*. Oxford University Press.

Penboon, M. (2567). Four Brahmavihara, family relationship and psychological well-being of people at Ladphrao District, Bangkok. *Mahachula Academic Journa*l, 11(2), 197–216.

THE T-MSH MODEL FOR CONFLICT TRANSFORMATION AND SOCIAL HARMONY IN THAILAND

Phrakhrusamu Woravit Phasuko (Dutsadeephuttipun)[1], Phrakruthammathon Phaiboon Ñāṇavipulo[2], Maechee Kulaporn Kaewwilai[3]

Ratchaburi Buddhist Shangha College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1,2]

Wat Thakanun, Kanchanaburi, Thailand[3]

Corresponding Author E-mail: kulapornka@gmail.com

Received 19 January 2026; Revised 12 February 2026; Accepted 13 March 2026

****

THE T-MSH MODEL FOR CONFLICT TRANSFORMATION AND SOCIAL HARMONY IN THAILAND

Phrakhrusamu Woravit Phasuko (Dutsadeephuttipun),
Phrakruthammathon Phaiboon Ñāṇavipulo, Maechee Kulaporn Kaewwilai

ABSTRACT

The Thai Mindfulness for Social Harmony (T-MSH) model is a theory-driven policy model for conflict transformation in Thailand. Grounded in Buddhist social ethics and accessible through secular language, T-MSH model integrates mindfulness-based self-regulation, ethical communication inspired by Right Speech, and restorative dialogue to support healing. This article synthesizes a multi-level framework for Thai society. Evidence from organizational and meta-analytic research indicates that mindfulness training can support constructive conflict management, reduce anger and aggression, and strengthen prosocial dispositions, especially when programs are rigorous and ethically grounded. However, integrative scholarship also highlights risks: decontextualized “attention-only” mindfulness may be ethically thin, culturally contested, or operationalized in ways that neglect the structural causes of conflict.

This T-MSH model is designed for scalable adoption across temples, schools, workplaces, local administrations, and digital communities. The model combines (1) self-regulation and emotion awareness, (2) ethical communication and compassionate listening, (3) restorative dialogue processes, and (4) community care infrastructures led by trained facilitators. Implementation guidance and measurable indicators are provided to support a national “mindfulness-for-harmony” policy that remains inclusive, trauma-informed, and aligned with Thailand’s Buddhist cultural capital while respecting pluralism.

Keywords: Mindfulness (sati); Conflict transformation; Social harmony; Right Speech; T-MSH model

INTRODUCTION

Conflict is increasing across all levels of Thai society, from personal relationships and workplaces to communities and the digital sphere. Simple policy disagreements can escalate into polarization, moral outrage, and cycles of reactive speech. Research indicates that perceived ideological distance, amplified by echo chambers and biased media, fuels out-group hostility and undermines public trust. The digital environment, in particular, has become a source of harmful and discriminatory speech, with ongoing online hate and misogyny threatening civic safety and social unity. From a Buddhist psychological perspective, these issues reflect deeper forces such as reactivity, craving, conceit, and misperception, driven by untrained speech and weak community repair systems.

Buddhist traditions have long treated conflict as conditionally arisen and therefore transformable through training in ethics (sīla), mental cultivation (samādhi), and wisdom (paññā). Mindfulness meditation, understood as sati with clear comprehension (sampajañña), offers a practical capacity to recognise mental events at the point of arising, before they crystallise into harsh speech, retaliation, and entrenched hostility. Contemporary research is broadly consistent with this promise: mindfulness has been linked to more constructive conflict management in organisational contexts, including higher collaboration and lower avoidance (Kay & Skarlicki, 2020), and meta-analytic evidence suggests mindfulness training can aid regulation of anger and aggression (O'Dean et al., 2025). However, policy design must address two significant problems. First, "thin" mindfulness, reduced to attention training without explicit ethical commitments, risks instrumental use, cultural distortion, and limited social impact (Purser & Milillo, 2015). Second, the broader mindfulness field has often lagged in multi-level implementation that targets collective and institutional conditions rather than only individual coping (Oman, 2025).

To address these gaps, a Buddhist-inspired, theory-driven, and actionable model is proposed for Thailand. This approach combines mindfulness-based self-regulation, Right Speech as a civic skill, and restorative dialogue across temples, schools, workplaces, and digital communities. The anticipated outcomes, reduced escalation, more compassionate communication, improved dispute resolution, and a harmonious climate that respects disagreement, are presented as testable goals for pilot programs and evaluation, rather than promises of immediate national change.

Normative scope, pluralism, and constitutional neutrality are central considerations. Buddhist social ethics are used because they serve as a culturally salient moral vocabulary

and institutional resource in Thailand; however, Buddhist doctrine is not treated as legally authoritative for public policy, nor is it assumed that citizens must hold Buddhist beliefs. The T-MSH model is presented as a policy option that can be justified in public reason terms (e.g., dignity, non-violence, psychosocial safety, procedural fairness) and delivered with parallel secular language alongside Buddhist framing. This approach addresses pluralism and aligns with constitutional guarantees of religious liberty and non-discrimination. In practice, constitutional neutrality is maintained when participation is voluntary, curricula avoid sectarian claims, delivery is non-coercive, and benefits are evaluated through transparent, measurable outcomes rather than religious conformity.

BUDDHIST FOUNDATIONS FOR CONFLICT TRANSFORMATION

Buddhist social ethics approaches conflict as conditionally arisen and therefore transformable through training in mind, speech, and relationships. Rather than treating harmony as the absence of disagreement, the Nikāyas present harmony as a practice outcome: reduced reactivity, disciplined communication, and shared norms that sustain concord in communities. The following foundations clarify why mindfulness-based conflict transformation can be framed as an integrated pathway, linking sati with ethics (sīla), wisdom (paññā), and pro-social conduct, when offered as an inclusive public model for Thai society (Bhikkhu Bodhi, 1994).

1. Sati as relational capacity, not merely attention

In early Buddhist frameworks, mindfulness is not “neutral attention” but a path factor coordinated with Right View and Right Speech (Bhikkhu Bodhi, 1994). In practical terms, sati and clear comprehension (sampajañña) increase sensitivity to the moment of contact (phassa) and to the feeling tone (vedanā), enabling practitioners to recognise escalation cues, irritation, threat appraisal, and self-justifying narratives before they become harsh speech or retaliation (Bhikkhu Anālayo, 2003). For conflict transformation, this produces a policy-relevant mechanism: a reliable “choice-point” that shifts behaviour from automatic reaction to reflective response, preserving conditions for dialogue and repair.

In the Theravāda exegetical tradition, clear comprehension (sampajañña) is often analysed into four complementary modes: comprehension of purpose (sātthaka), suitability (sappāya), domain or proper range (gocara), and non-delusion or reality-orientation (asammoha). For policy pedagogy, these can be operationalised as practical checkpoints for ethical speech and de-escalation: (a) purpose: what outcome is my speech trying to

accomplish; (b) suitability: is this the right time, place, and medium; (c) domain: can I keep speech within verifiable facts and respectful boundaries; and (d) non-delusion: can I see how self-defence narratives amplify threat and soften them before speaking. This operationalisation strengthens analytic clarity by showing how a canonical concept can be translated into teachable competencies without treating scripture as a self-evident warrant for policy (Nyanaponika Thera, 2005).

2. Ethical communication: Right Speech as social technology

Right Speech (sammāvācā), from a Buddhist ethical perspective, can be interpreted as a scalable social technology because it protects dignity and reduces secondary harms that prolong disputes (Bhikkhu Bodhi, 1994). For policy design, speech ethics should be operationalised into teachable competencies, truthfulness (accuracy and transparency), non-harshness (de-escalation language), non-divisiveness (non-inflammatory framing), and timeliness (choosing the right moment and medium). These map naturally to modern skills such as reflective listening, nonviolent phrasing, clarification requests, and explicit repair attempts; the normative claim is that such competencies are ethically desirable and publicly beneficial, not that canonical authority alone settles policy choice.

3. Brahmavihāra and public virtue

The four immeasurables mettā, karuṇā, muditā, and upekkhā, provide the affective-moral infrastructure of harmony: goodwill reduces hostility, compassion supports repair, and equanimity stabilizes fairness under disagreement (Nyanaponika Thera, 1998). Importantly, upekkhā is not indifference; it is steady-minded impartiality that enables restorative outcomes without denial of harm.

4. Social cohesion principles: saṅgahavatthu and sārāṇīya-dhamma

Whereas mindfulness and brahmavihāra shape inner and interpersonal capacities, the Buddha also articulated explicit community-binding principles. The saṅgahavatthu (giving, kind speech, beneficial action, impartiality) functions as a practical template for social solidarity and participatory inclusion (Bhikkhu Bodhi, 2012). Complementarily, the sārāṇīya-dhamma ("conditions for amiability") emphasises embodied goodwill, sharing, and concordant virtues and views, directly aligning with contemporary cohesion constructs such as trust, reciprocity, and procedural justice (Thanissaro Bhikkhu, 1997).

Taken together, these principles, seen through the lens of Buddhist ethics, make a compelling case for a Thai policy model rooted in self-regulation, compassionate

communication, and restorative repair. They offer a clear ethical direction—non-harm, harmony, and care—that can be transformed into practical program goals and measured in real-world settings, rather than simply assumed as policy justification.

WHAT CONTEMPORARY EVIDENCE SUGGESTS (AND WHAT IT DOSE NOT)

Contemporary mindfulness research offers policy-relevant signals for conflict resolution, but it also contains important boundary conditions. Across the literature, findings cluster around (1) constructive conflict management, (2) anger/aggression reduction, and (3) prosocial development, especially when mindfulness is embedded in ethical and wisdom-oriented training. At the same time, heterogeneity of interventions, variability in control conditions, and risks of "thin" (ethically decontextualized) mindfulness mean that evidence should be interpreted as support for a capacity-building component of conflict policy, not a standalone solution.

1. Constructive conflict management

For policymakers, the takeaway is that mindfulness training can help people de-escalate and handle conflict more constructively by boosting emotional regulation and curbing aggression, especially when paired with ethical guidance and hands-on dialogue skills. Still, these promising results do not guarantee that a nationwide rollout will automatically create harmony; careful piloting, adaptation, and ongoing evaluation remain essential. In their conflict-positive workplace model, Kay and Skarlicki (2020) show that mindfulness supports constructive conflict management partly through cognitive reappraisal, an emotion-regulation strategy that helps individuals reinterpret triggers and respond with greater flexibility. For policy translation, the implication is specific: mindfulness can strengthen the in-the-moment capacity needed for de-escalation and problem-solving, particularly when paired with communication skills and shared norms.

2. Anger and aggression reduction

Meta-analytic evidence indicates that mindfulness-based interventions can meaningfully reduce anger and aggression outcomes, while also highlighting the need for rigorous designs and well-matched control groups to strengthen causal inference (O'Dean et al., 2025). Earlier systematic review work similarly suggests potential reductions in aggression/violence-related outcomes but cautions that conclusions are constrained by study heterogeneity and risk-of-bias issues (Gillions et al., 2019). For Thai policy, this supports

mindfulness as a preventive and rehabilitative support, especially for anger-escalation pathways, while discouraging overclaims about universal effects across contexts.

3. Prosocial development through ethically enriched practice

Evidence is stronger when mindfulness is integrated with Buddhist ethical and wisdom components. A systematic review of wisdom-based Buddhist-derived meditation practices reports benefits for prosocial behavior and identifies plausible mechanisms (e.g., values-based orientation and perspective transformation) that go beyond attention training alone (Furnell et al., 2024). This aligns with Buddhist theory: sustainable harmony requires moral cultivation, not only improved attentional control.

4. Thai-context relevance

Thai scholarship underscores that mindfulness practice in Thailand is plural and socially embedded spanning monastic training, temple-based lay practice, and modernized secular applications—necessitating context-sensitive design and credible teacher formation (Bodhisatirawaranggoora et al., 2024) Thai Buddhist peacebuilding perspectives also frame Buddhism as a social innovation for addressing multi-level conflict, supporting temple–community platforms for reconciliation and civic harmony (Bunthavee, 2020).

5. Limits and cautions

Critical voices caution that mindfulness, if stripped of ethics, can become a tool that individualizes social problems, silences real grievances, or is used without accountability undermining its value for justice-focused conflict transformation (Purser & Milillo, 2015). Public health experts add that scaling mindfulness demands careful attention to quality, fairness, and supportive institutions, not just spreading techniques (Oman, 2025). For Thailand, this means mindfulness should be positioned as a skill-building practice that strengthens negotiation, dialogue, and repair, always working alongside, not instead of, fair governance and just procedures.

In summary, current research suggests mindfulness is a promising tool for building conflict-related skills. It is associated with improved conflict management and reduced anger, and, when grounded in ethics and wisdom, can foster prosocial attitudes essential for social healing. However, the evidence is mixed and often moderate, indicating that mindfulness without ethical or institutional support may be insufficient. In Thailand, mindfulness should be viewed as one important component, complementing governance and fairness, to enhance dialogue, negotiation, and repair, and should be continually tested and refined in practice.

THE THAI MINDFULNESS FOR SOCIAL HARMONY (T-MSH) MODEL

Developing mindfulness as a policy for Thai social harmony requires more than promoting calm. The model must emphasize its foundation in Buddhist 'right mindfulness,' demonstrate how self-regulation translates into practical skills for individuals and groups, and embed these practices within restorative, accountable institutions. The Thai Mindfulness for Social Harmony (T-MSH) Model provides a multi-level, evidence-based approach that links Buddhist ethics with contemporary research on conflict and aggression, and is ready for piloting in various settings. T-MSH serves as a blueprint for testing and adaptation, rather than a universal solution.

T-MSH differs from standard mindfulness programs by offering a training path grounded in ethics, combining Right Mindfulness and Right Speech, and supporting restorative dialogue. While temples are key civic partners, the model also provides secular options and transparent safeguards for all environments (Kay & Skarlicki, 2020; O'Dean et al., 2025; Purser & Milillo, 2015).

1. Core proposition

Mindfulness paves the way to social harmony when it is grounded in ethics, brought to life through disciplined speech, and woven into restorative systems that support real change. For "ethically embedded mindfulness" aligns with Buddhist accounts of mindfulness as operating within a moral-cognitive ecology (right view/right effort/right mindfulness), rather than as neutral attention; this matters because conflict escalation frequently involves moralized reactivity and identity threat, not merely poor concentration (Purser & Milillo, 2015). Second, mindfulness must be expressed in communicative behavior, especially speech, because many Thai conflicts (offline and online) intensify through cycles of harsh, divisive, or humiliating language. Third, even well-trained individuals need procedures for repair: restorative practices provide a structured framework for acknowledging harms, meeting needs, and negotiating obligations, with safeguards to ensure fairness and follow-through (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2020; Zehr, 2002).

2. Model architecture (multi-level)

Level 1: Individual (Self-regulation / sati–sampajañña)

T-MSH begins with self-regulation capacities that predict better conflict behavior: attention stabilization, interoceptive/body awareness, affect labeling, and "impulse-delay"

skills that interrupt anger scripts before speech and action occur. Evidence indicates mindfulness is associated with reductions in anger and aggression outcomes, though effect sizes vary by design quality and comparison conditions (O'Dean et al., 2025).

Level 2: Interpersonal (Ethical communication / Right Speech competencies)

At the next level, T-MSH translates Right Speech into practical skills such as reflective listening, nonviolent language, clarification, and making amends. The Truth–Benefit–Kindness–Timeliness checklist serves as a straightforward guide to maintain respectful conversations, even during disagreements. Organizational studies show mindfulness supports more constructive conflict styles by helping individuals manage their emotions (Kay & Skarlicki, 2020).

Level 3: Group (Dialogue and conflict transformation)

T-MSH extends to group settings through dialogue circles, interest-based negotiation, and restorative conferences when harm occurs. These methods transform personal insight into collective healing by addressing needs, impacts, and commitments, which are essential elements of restorative justice (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2020; Zehr, 2002).

Level 4: Institutional and digital ecology (Norms, infrastructure, accountability)

T-MSH relies on robust infrastructure, including clear training standards for facilitators and teachers, safe reporting mechanisms, anti-harassment policies, and measurable indicators such as trust, resolution speed, and recurrence of conflicts. In Thailand, temple–community partnerships are particularly effective, as Buddhist institutions can act as trusted centers for reconciliation and social innovation (Bunthavee, 2020; Saithong et al., 2025)

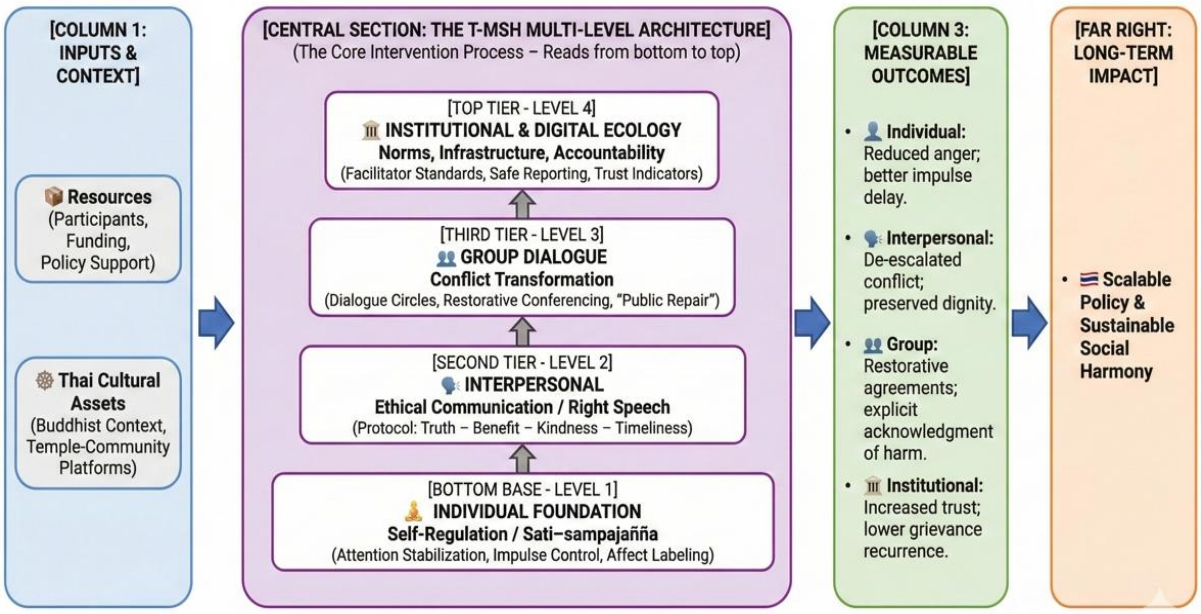

Figure 1: Simplified T-MSH Logic & Architecture Model

Figure 1. Simplified Logic Model of the T MSH (Thai Mindfulness for Social Harmony) Framework. Contextual inputs feed into a four-level architecture in which individual self-regulation skills (Level 1) support interpersonal ethical communication (Level 2), enabling group dialogue and conflict transformation processes (Level 3), and finally strengthening institutional and digital norms and accountability (Level 4). The framework is intended to generate measurable intermediate outcomes at each level and to guide staged piloting and evaluation; mechanisms for each level are detailed in the text (Model architecture).

IMPLEMENTATION, SCALING, AND QUALITY ASSURANCE.

To implement the T-MSH model, a robust delivery system is required, featuring strong governance, tailored program packages for each setting, and clear standards for training and safety. Global experience shows that successful scaling depends on dependable infrastructure, including shared skills, supervision, referral systems, and ongoing monitoring to protect participants and ensure quality. (Dandurand, Vogt & Lee, 2020)

1. Governance and delivery ecosystem

A scalable Thai policy should adopt a hub-and-network governance architecture that balances national quality assurance with local adaptability. This structure anchors the program in shared standards while allowing implementation partners to tailor delivery to the social, cultural, and institutional realities of different settings. In practice, the system operates through three mutually reinforcing layers: a national standards hub, regional training hubs, and local delivery nodes.

At the core, a national standards hub (stewardship + integrity) sets the minimum curriculum requirements integrating sati sampajañña, Right Speech, and restorative pathways alongside an ethics code, safeguarding protocols, and a standardized evaluation toolkit. This national layer is designed to prevent "thin mindfulness" drift by requiring explicit ethical foundations consistent with Buddhist right mindfulness, understood as mindfulness embedded in view, intention, and non-harm rather than a value-neutral attention technique (Purser & Milillo, 2015). Surrounding this hub, regional training hubs (capacity + accreditation), based in universities and Buddhist colleges, build implementation capacity by certifying facilitators, providing structured supervision, and conducting periodic outcome audits. They also support culturally acceptable, pluralism-sensitive framing, which is particularly important when mindfulness is delivered across diverse religious and secular environments (Palitsky & Kaplan, 2021). Finally, local delivery nodes (access + trust), including temples, schools, primary care units, workplaces, and local administrative bodies, implement standardized modules with common reporting and referral pathways, ensuring accessibility while maintaining fidelity. In the Thai context, available evidence suggests that temples can function as credible civic institutions in justice-adjacent roles, reinforcing their feasibility as community anchors for dialogue and relational repair (Saithong et al., 2025).

This ecosystem should be governed by a cross-sector steering group (education, health, justice, digital safety, and Buddhist institutions) to ensure mindfulness is framed as a capacity builder for dialogue and repair, not a substitute for fairness, legal protection, or institutional accountability (Dandurand, Vogt & Lee, 2020).

2. Program packages by setting

(A) Temples and communities: "Wat-Based Mindful Dialogue Centers"

Temples can serve as active centers for weekly meditation and dialogue circles, providing community mediation and restorative options as needed. Integrating these activities with intergenerational volunteering strengthens social support networks and helps reduce isolation and distrust that contribute to conflict (Kay & Skarlicki, 2020; Dandurand, Vogt & Lee, 2020).

(B) Schools: "Mindful Speech and Relationship Curriculum"

Schools can implement a straightforward, frequent approach: 5–10 minutes of daily mindfulness combined with monthly restorative circles to foster a positive classroom climate and address peer conflict. Two key safeguards support this approach:

1) Teacher development: large-scale education initiatives show that mindfulness components fail when teachers lack conceptual clarity and support for staged implementation (Equitable Education Fund [EEF], 2023).

2) Developmental tailoring: evidence syntheses emphasize adapting doses, methods, and outcomes to child/adolescent developmental stages (attention span, emotion vocabulary, peer dynamics) (Porter et al., 2022). Where schools adopt restorative practices, systematic reviews report improvements in school climate and reductions in aggression/bullying indicators compared with purely punitive approaches—supporting the integration of mindfulness with structured repair.

3) Workplaces: “Conflict-Positive Mindfulness & Mediation”

Workplace programs should integrate mindfulness into HR conflict systems by providing mindfulness, cognitive reappraisal, and safe communication training for managers, along with access to skilled mediators. Research indicates mindfulness promotes collaboration over avoidance, supporting its combination with practical conflict-resolution skills (Saithong et al., 2025)

4) Digital communities: “Mindful Online Civility Protocol” Digital programs should emphasize practical steps, such as pausing before posting, using moderation scripts to encourage respectful speech, and providing restorative options to address harm without shaming. As online polarization and hate speech increase, these teachable and measurable protocols are essential for preventing and resolving digital conflict (UN Women, 2023).

3. Training standards and minimum viable competency

A credible national model requires a tiered competency standard, supervised practice, and periodic recertification. At a minimum, facilitators/teachers should demonstrate:

1) Meditation pedagogy: grounded in satipaṭṭhāna-informed guidance and ethical right mindfulness (not attention-only performance enhancement (Purser & Milillo, 2015)

2) Ethics and safeguarding: consent, non-coercion, boundaries, referral protocols, and trauma sensitivity, consistent with international good practice in restorative and dialogue-based interventions (Dandurand, Vogt & Lee, 2020).

3) Dialogue facilitation and mediation fundamentals: de-escalation, structured turn-taking, interest-based inquiry, and repair agreements (Dandurand, Vogt & Lee, 2020).

4) Cultural and religious competence: ability to use Buddhist framing appropriately while respecting pluralism and avoiding sectarian pressure, an implementation-relevant factor in mindfulness acceptability (Palitsky & Kaplan, 2021).

5) Monitoring literacy: fidelity checklists, basic outcome tracking (e.g., trust, recurrence, grievance resolution time), and reflective learning cycles for continuous improvement (Dandurand, Vogt & Lee, 2020).

ETHICAL AND CULTURAL SAFEGUARDS

Thailand's Buddhist legitimacy is a significant implementation advantage, yet a national mindfulness-for-harmony policy must be designed to avoid coercion, sectarian framing, and preventable harms. Ethical and cultural safeguards should therefore be treated as core program requirements, not optional "ethical add-ons," because they directly shape public trust, equitable access, and the integrity of outcomes across schools, workplaces, healthcare, and community settings. In practice, the safeguards below operationalize constitutional neutrality and pluralism sensitivity while protecting participants and preserving the ethical intent of the intervention.

First, participation must be voluntary and supported by ongoing informed consent. Delivery in schools, workplaces, and justice-adjacent settings is particularly vulnerable to implicit pressure; therefore, participants should have explicit rights to decline or withdraw at any time without penalty. Consistent with restorative-program guidance, voluntariness and continuing consent function as baseline conditions for legitimacy and safety, rather than procedural formalities.

Second, implementation should adopt pluralistic framing with transparent language options. Programs should offer parallel framings, Buddhist (e.g., Right Mindfulness/Right Speech) and secular (e.g., attention regulation, ethical communication, conflict de-escalation), so participants can choose without stigma. Implementation research indicates that religious or spiritual associations can influence acceptability if left unaddressed, while forcing a rigid "religious versus secular" dichotomy can also undermine delivery by making the program appear either covertly religious or culturally dismissive. A transparent, choice-based framing reduces these risks and improves inclusivity.

Third, the policy should mandate trauma-informed pathways and risk management. Practical safeguards include alternatives to eyes-closed practices, grounding options (e.g., eyes-open attention, movement-based regulation, external anchors), and appropriate screening and

referral protocols when indicated. Evidence suggests meditation-related adverse effects can occur, and reviews recommend setting clear expectations, monitoring responses over time, and providing additional support especially for participants with trauma histories or mental health vulnerabilities.

Fourth, safeguards must address non-instrumentalization and justice-compatibility. Mindfulness should never be used to silence grievances, normalize inequity, or protect abusive hierarchies. Buddhist-informed critiques caution that "thin mindfulness" can become an individualizing tool, shifting responsibility onto individuals, unless it is explicitly anchored in ethical commitments, accountability mechanisms, and pathways for addressing harm. For a harmony-oriented public policy, the program must therefore be compatible with justice: it should build capacities for respectful speech and emotional regulation while preserving legitimate dissent and channels for repair.

Finally, the system requires quality control to prevent "certificate inflation" and program dilution. This entails competency-based training, structured supervision, and periodic recertification, with fidelity and competence assessed using established integrity tools (e.g., MBI: TAC), which emphasize adherence, differentiation, and facilitator competence. These quality mechanisms protect against superficial delivery and help ensure that outcomes, positive or negative, can be interpreted credibly.

In conclusion, these safeguards provide a culturally grounded yet pluralism-respecting implementation envelope: they protect participants, preserve ethical coherence, and ensure that a mindfulness-for-harmony policy remains compatible with constitutional neutrality in diverse Thai public settings.

CONCLUSION

Mindfulness meditation can contribute significantly to conflict resolution and social harmony in Thailand when developed as a Buddhist-informed, ethically grounded public resource rather than a private wellness trend. Research links mindfulness to improved conflict management and reduced anger, while emphasizing the need for context-sensitive and ethically robust approaches. In Thailand, where mindfulness is practiced in diverse settings, temple–school–community networks provide a practical foundation. The T-MSH model applies Buddhist social ethics, Right Speech, the brahmavihāra, and principles of concord through testable programs and restorative processes across society, including the digital realm. With strong governance, safeguards, and evaluation, the T-MSH model can be piloted as public

policy to promote lasting social cohesion, enabling disagreement without hatred, repair without shame, and a community built on dignity and care.

REFRENCES

Anālayo, B. (2003). *Satipaṭṭhāna: The direct path to realization*. Birmingham: Windhorse Publications.

Bodhi, B. (1994). *The noble eightfold path: The way to the end of suffering* (2nd ed.). Kandy: Buddhist Publication Society.

Bodhi, B. (2012). *The numerical discourses of the Buddha: A complete translation of the Aṅguttara Nikāya*. Boston, MA: Wisdom Publications.

Bodhisatirawaranggoora, P., Thepa, P. C. A., Sutthirat, M. N., & Promchin, C. (2024). Mindfulness practices in the Thai society context. *Journal of Dhamma for Life*, 30(1), 96–113.

Bunthavee, P. (2020). Buddhism: The social innovation for peacebuilding and harmony. *Journal of International Buddhist Studies*, 11(1), 37–41.

Dandurand, Y., Vogt, A., & Lee, J. A. (2020). *Handbook on restorative justice programmes* (2nd ed.). Vienna: United Nations.

Equitable Education Fund. (2023, March 1). *Happiness curriculum: Happiness class and how it is implemented*. Retrieved from https://en.eef.or.th/2023/03/01/ happiness-curriculum-happiness-class-and-how-it-is-implemented/

Furnell, M., Van Gordon, W., & Elander, J. (2024). Wisdom-based Buddhist-derived meditation practices for prosocial behaviour: A systematic review. *Mindfulness*, 15(3), 539–558. doi:10.1007/s12671-024-02323-8

Gillions, A., Cheang, R., & Duarte, R. (2019). The effect of mindfulness practice on aggression and violence levels in adults: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 47, 101–115. doi:10.1016/j.avb.2019.08.012

Kay, A. A., & Skarlicki, D. P. (2020). Cultivating a conflict-positive workplace: How mindfulness facilitates constructive conflict management. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 159, 8–20. doi:10.1016/j.obhdp.2020.02.005

Nyanaponika Thera. (1998). *The four sublime states: Contemplations on love, compassion, sympathetic joy and equanimity (Wheel Publication No. 6)*. Kandy: Buddhist Publication Society.

Nyanaponika Thera. (2005). T*he heart of Buddhist meditation: A handbook of mental training based on the Buddha's way of mindfulness with an anthology of relevant texts translated from the Pali and Sanskrit*. Kandy: Buddhist Publication Society.

O'Dean, S. M., Summerell, E., Harmon-Jones, E., & Creswell, J. D. (2025). The associations and effects of mindfulness on anger and aggression: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 118, 102584. doi:10.1016/j.cpr.2025.102584

Oman, D. (2025). Mindfulness for global public health: Critical analysis and agenda. *Mindfulness*, 16, 573–612. doi:10.1007/s12671-023-02089-5

Palitsky, R., & Kaplan, D. M. (2021). The role of religion for mindfulness-based interventions: Implications for dissemination and implementation. *Mindfulness*, 12(8), 2076–2089. doi:10.1007/s12671-019-01253-0

Porter, B., Oyanadel, C., Sáez-Delgado, F., Andaur, A., & Peñate, W. (2022). Systematic review of mindfulness-based interventions in child-adolescent population: A developmental perspective. E*uropean Journal of Investigation in Health, Psychology and Education,* 12(8), 1220–1243. doi:10.3390/ejihpe12080085

Purser, R. E., & Milillo, J. (2015). Mindfulness revisited: A Buddhist-based conceptualization. *Journal of Management Inquiry*, 24(1), 3–24. doi:10.1177/1056492614532315

Saithong, S., PhamahaSuthep Peupuad, Meekaew, N., Nikorunkul, P., & Lunghuang, C. (2025). Faith and justice in action: Understanding the Buddhist temple's function in civic probation centres in central Thailand. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 83, 100768. doi:10.1016/j.ijlcj.2025.100768

Tawichsri, T., Tosborvorn, T., Suwanik, S., Sa-ngimnet, B., & Rittinon, C. (2025). Misunderstood differences: Perception, media, and out-group animosity in Thailand. *Journal of East Asian Studies*, 1–23. doi:10.1017/jea.2025.10020

Thanissaro Bhikkhu. (1997). *Saraniya Sutta: Conducive to amiability (AN 6.12)*. Retrieved from https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an06/an06.012.than. html

UN Women. (2023). *Big data analysis on hate speech and misogyny in four countries: Bangladesh, Indonesia, the Philippines and Thailand*. Bangkok, Thailand: UN Women Regional Office for Asia and the Pacific. Retrieved from https://asiapacific.unwomen.org/sites/default/files/2023-03/ ap-pve-big-data-misogyny-brief-s.pdf

United Nations Office on Drugs and Crime. (2020). *Handbook on restorative justice programmes* (2nd ed.). Vienna: United Nations.

Zehr, H. (2002). *The little book of restorative justice*. Intercourse, PA: Good Books.

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อยกระดับการดำเนินงานของเทศบาลเมืองในปัจจุบัน

ADMINISTRATION BASED ON GOOD GOVERNANCE PRINCIPLES TO ENHANCE MUNICIPAL OPERATIONS IN THE PRESENT DAY

พระมหาบุญรอด มหาวีโร (สืบด้วง)[1], พระครูวินัยธรณรงวิทย์ สิทฺธิเมธี (ทองหยู่)[2], นพขวัญ นาคนวล[3], อัญธิษฐา อักษรศรี[4], พระมหาวีรพล กตปุณฺโญ (ดวงก้อม)[5]

Phramaha Boonrod Mahaweero (Seupduang)[1], Phrakhruwinaithon Narongvit Siddhimedhi (Thongyoo)[2], Nopkwan Naknuan[3], Anthittha Aksornsri[4], Phramaha Veeraphon Katapunyo (Duangkom)[5]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์, ประเทศไทย[1]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Kanchanaburi Sangha College, Thailand[1]

โรงเรียนสิทธิธรรม พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา, ประเทศไทย[2]

Siddhittham School of Buddhist Studies, General Education Department, Thailand[2]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[3-4]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand[3-4]

วัดอรัญญิการาม, ประเทศไทย[5]

Aranyikaram Temple, Thailand [5]

Corresponding Author E-mail: boonrawd900@gmail.com

Received 19 February 2026; Revised 18 March 2026; Accepted 30 March 2026

****

การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อยกระดับการดำเนินงานของเทศบาลเมืองในปัจจุบัน

พระมหาบุญรอด มหาวีโร (สืบด้วง), พระครูวินัยธรณรงวิทย์ สิทฺธิเมธี (ทองหยู่),
นพขวัญ นาคนวล, อัญธิษฐา อักษรศรี, พระมหาวีรพล กตปุญฺโญ (ดวงก้อม)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลร่วมกับการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมในการดำเนินงานของเทศบาลเมืองในปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาลเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาชุมชนในระบอบประชาธิปไตย โดยมีโครงสร้างที่เอื้อต่อการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจ อย่างไรก็ตาม ยังคงเผชิญปัญหาเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะอธรรมาภิบาลและการทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุเป้าหมายของการกระจายอำนาจ การนำหลักธรรมาภิบาล 6 ประการ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า มาใช้เป็นกรอบในการบริหาร จึงมีความสำคัญต่อการยกระดับประสิทธิภาพและความน่าเชื่อถือขององค์กร ขณะเดียวกัน การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม โดยเฉพาะแนวคิดภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมและคติธรรมพื้นฐาน เช่น ความซื่อสัตย์ สัจจะ และความสำนึกในหน้าที่ ช่วยเสริมสร้างมาตรฐานจริยธรรมและความรับผิดชอบของบุคลากร อันนำไปสู่การบริหารงานที่โปร่งใสและยั่งยืน ดังนั้น การบริหารงานที่มีประสิทธิภาพจึงต้องอาศัยทั้งหลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมควบคู่กัน บทความนี้เสนอแนะให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำแนวคิดพุทธธรรมาภิบาลไปประยุกต์ใช้ในการจัดบริการสาธารณะ เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การพัฒนาสังคมและประเทศอย่างยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: การปกครองส่วนท้องถิ่น; เทศบาล; ธรรมาภิบาล; พุทธบริหาร; ภาวะผู้นำ

ADMINISTRATION BASED ON GOOD GOVERNANCE PRINCIPLES TO ENHANCE MUNICIPAL OPERATIONS IN THE PRESENT DAY

Phramaha Boonrod Mahaweero (Seupduang), Phrakhruwinaithon Narongvit Siddhimedhi (Thongyoo), Nopkwan Naknuan, Anthittha Aksornsri, Phramaha Veeraphon Katapunyo (Duangkom)

Abstract

This academic article aims to analyze administration based on good governance principles integrated with Buddhist principles to enhance ethical leadership in contemporary municipal operations. The findings indicate that municipalities, as a form of local government, play a crucial role in community development within a democratic system, with structures that support checks and balances. However, they continue to face structural challenges, particularly issues of poor governance and corruption, which hinder the achievement of decentralization goals. The application of the six principles of good governance rule of law, morality, transparency, participation, accountability, and value for money serves as a vital framework for improving organizational effectiveness and credibility.

Furthermore, the integration of Buddhist principles, especially ethical leadership and fundamental moral values such as honesty, truthfulness, and a sense of responsibility, contributes to strengthening ethical standards and accountability among personnel. This integration leads to transparent and sustainable administrative practices. Therefore, effective administration requires the combined application of good governance and Buddhist principles. The article suggests that local administrative organizations should adopt a Buddhist governance approach in delivering public services to effectively respond to citizens' needs and promote sustainable social and national development in the long term.

Keywords: Local Governance; Good Governance; Municipal Administration; Buddhist Leadership; Public Service Efficiency

บทนำ

ในเชิงทฤษฎีการปกครอง การปกครองส่วนท้องถิ่นคือหัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชนในระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลกลางแม้จะมีบทบาทหลักในการสร้างความผาสุก และความมั่นคง ให้แก่ประชากร แต่ด้วยข้อจำกัดทางทรัพยากร ทั้งด้านงบประมาณและกำลังคน ย่อมไม่สามารถดูแลทุกพื้นที่ได้อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว การปกครองท้องถิ่นจึงเกิดขึ้นเพื่อลดช่องว่างดังกล่าว โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้การแก้ไขปัญหาตรงจุดและทันท่วงที องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาล ถือเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการจำลองโครงสร้างอำนาจระดับชาติมาสู่ระดับท้องถิ่น โดยมีสภาเทศบาลทำหน้าที่ตรวจสอบและตราข้อบัญญัติเฉกเช่นรัฐสภา และมีฝ่ายบริหารทำหน้าที่ขับเคลื่อนนโยบายคล้ายคณะรัฐมนตรี หากเทศบาลสามารถบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลได้ดี ย่อมส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม (ชูวงศ์ ฉายะบุตร, 2539) ซึ่งจะเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญสู่ความเจริญมั่นคงของประเทศในท้ายที่สุด

จุดเปลี่ยนสำคัญของการกระจายอำนาจในประเทศไทยเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2498 ภายหลังจากการเดินทางเยือนยุโรปและสหรัฐอเมริกาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ซึ่งได้รับอิทธิพลจากความสำเร็จของการปกครองท้องถิ่นในต่างประเทศ นำมาสู่แนวคิดการขยายขอบเขตการปกครองท้องถิ่นไทยให้ครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางขึ้น เนื่องจากในขณะนั้นการปกครองท้องถิ่นยังคงจำกัดตัวอยู่เพียงในเขตเมืองหรือพื้นที่ที่มีความเจริญสูงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2498 ขึ้น เพื่อจัดตั้ง องค์การบริหารส่วนจังหวัด ให้มีฐานะเป็นนิติบุคคลที่มีความเป็นอิสระ ทั้งในด้านงบประมาณ บุคลากร และอำนาจในการตราข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อบังคับใช้ในพื้นที่ของตน โดยมีภารกิจหลักในการดูแลพื้นที่นอกเขตเทศบาลและสุขาภิบาล ภายใต้โครงสร้างการบริหารที่ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ สภาจังหวัดและฝ่ายบริหารองค์การบริหารส่วนจังหวัด (โกวิทย์ พวงงาม, 2552)

การปกครองท้องถิ่นรูปแบบเทศบาลมีการปรับตัวและวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สอดรับกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย ปัญหาและอุปสรรคเชิงโครงสร้างยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่ขัดขวางการบรรลุวัตถุประสงค์สูงสุดของการปกครองท้องถิ่น นั่นคือการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริง ผ่านกลไกตัวแทนในระดับฐานรากอย่างคณะกรรมการชุมชน เพื่อแก้ไขข้อจำกัดดังกล่าว หลักธรรมาภิบาล (Good Governance) หรือ การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี จึงถูกนำมาใช้เป็นเกณฑ์มาตรฐานตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2542 แม้แนวคิดนี้จะดูเป็นสากลสมัยใหม่ แต่ในเนื้อแท้กลับเป็นผลิตผลจากการสะสมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกันของมนุษยชาติมาอย่างยาวนาน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืนผ่านองค์ประกอบหลัก 6 ประการ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการคลี่คลายความขัดแย้งและประสานประโยชน์ของคนในชุมชนด้วยสันติวิธี

การบริหารงานที่มีประสิทธิภาพจำต้องมีหลักธรรมคำสอนทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เพื่อยกระดับมาตรฐานจริยธรรมในตัวผู้ปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล ท่ามกลางวิกฤตการณ์ด้านการทุจริตคอร์รัปชันที่ส่งผลกระทบต่อความโปร่งใสขององค์กร ตัวอย่างที่น่าสนใจจากประเทศอังกฤษคือการใช้กระบวนการ 'อบรมบ่มนิสัย' เพื่อสร้างประชากรที่มีคุณภาพ โดยเน้นการฝึกฝนให้เกิดการซึมซับคติธรรม

พื้นฐาน 7 ประการ อาทิ การยึดถือความจริง ความซื่อสัตย์ และความรับผิดชอบต่อหน้าที่ การปลูกฝังคติธรรม เหล่านี้เปรียบเสมือนการวางรากฐานทางปัญญาที่ทำให้บุคคลมีความอดทนต่อสิ่งเร้า รู้จักความเที่ยงธรรม และมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ เมื่อบุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับการบ่มเพาะคุณธรรมเหล่านี้ร่วมกับการนำหลักศาสนามาประยุกต์ใช้ (สุเมธ แสงนิ่มนวล, 2552) ย่อมส่งผลให้เกิดการบริหารงานที่เป็นธรรมและสามารถแก้ไขปัญหาความเสื่อมถอยของจริยธรรมทางการบริหารได้อย่างยั่งยืน

ในทัศนะทางพุทธศาสนา ผู้นำ หรือ ผู้บริหาร มิได้หมายถึงเพียงผู้มีอำนาจตามกฎหมาย แต่คือผู้ที่เพียบพร้อมด้วยสติปัญญา คุณธรรม และความสามารถในการประสานความร่วมมือของกลุ่มคนเพื่อมุ่งสู่จุดหมายอันดีงามร่วมกัน สอดคล้องกับพุทธพจน์ใน โคปาลสูตร ที่ทรงอุปมาลักษณะของผู้นำประดุจ โคจ่าฝูง ผู้กำลังนำพาฝูงโคข้ามห้วงน้ำไปสู่ฝั่งตรงข้าม หากโคจ่าฝูงว่ายน้ำไปในทิศทางที่เที่ยงตรง ฝูงโคที่เหลือย่อมจะดำเนินตามอย่างตรงทางและถึงที่หมายด้วยความปลอดภัย ในทางกลับกันหากผู้นำพาว่ายไปในทางที่คดเคี้ยว ฝูงโคทั้งมวลย่อมต้องเผชิญกับภยันตรายและความยากลำบาก อุปมานี้สะท้อนให้เห็นว่า คุณธรรมในการดำเนินชีวิตและการปกครองของผู้นำคือปัจจัยชี้ขาดถึงสวัสดิภาพของสังคม หากผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้นำตั้งมั่นอยู่ในกรอบของจริยธรรม ผู้ตามย่อมดำเนินตามวิถีที่ถูกต้องและนำพาองค์กรหรือชุมชนไปสู่ความร่มเย็นเป็นสุข แต่หากผู้นำขาดสิ้นซึ่งคุณธรรม ย่อมนำมาซึ่งความปั่นป่วนและวิกฤตการณ์ที่ส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ต่อสังคมโดยรวม

บทความวิชาการ เรื่อง การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อยกระดับการดำเนินงานของเทศบาลเมืองในปัจจุบันฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานเชิงโครงสร้างของเทศบาลภายใต้หลักธรรมาภิบาล และการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำที่มีจริยธรรม โดยมุ่งหวังที่จะนำเสนอแนวทางในการลดช่องว่างและอุปสรรคของการบริหารงานท้องถิ่นที่สะสมมาอย่างยาวนาน ในการนำเสนอข้อมูลเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้างต้น บทความนี้จึงได้รวบรวมและสังเคราะห์องค์ความรู้โดยแบ่งโครงสร้างเนื้อหาออกเป็นประเด็นหลัก ได้แก่ 1) แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากร 2) วิวัฒนาการและความสำคัญของหลักธรรมาภิบาลในบริบทสังคมไทย 3) บทบาทและอำนาจหน้าที่ของเทศบาลภายใต้ระเบียบการกระจายอำนาจ และ 4) การวิเคราะห์แนวทางการนำหลักพุทธธรรมตามนัยแห่งโคปาลสูตรและคติธรรมสากลมาใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนองค์กร ซึ่งผลจากการศึกษาในครั้งนี้จะไม่เพียงแต่เป็นการเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการในด้านรัฐประศาสนศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่ยังจะเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติงานในท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ยั่งยืนภายใต้มาตรฐานการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

แนวคิดพื้นฐานทางการบริหาร

นับตั้งแต่การอุบัติขึ้นของแนวคิดการบริหารจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีการบริหารได้ถูกพัฒนาให้เป็นระบบการศึกษาที่ชัดเจน โดยเฉพาะผลงานของ เฮนรี่ ฟาโย ซึ่งเป็นผู้นำเสนอหน้าที่ทางการบริหาร 5 ประการ หรือที่รู้จักกันในนามโครงสร้างการจัดการพื้นฐาน อันประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบังคับบัญชา การประสานงาน และการควบคุม แนวคิดของฟาโยไม่เพียงแต่เป็นรากฐานสำคัญในอดีต แต่ยังส่ง

อิทธิพลต่อตำราและการบริหารงานในยุคปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางพลวัตของการบริหารที่เปลี่ยนแปลงไป นักวิชาการทางด้านการศึกษาและการบริหารทั้งในไทยและต่างประเทศต่างให้ทัศนะที่น่าสนใจและหลากหลาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ครอบคลุม บทความฉบับนี้จึงขอนำเสนอความหมายและแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการบริหารที่ได้รับการยอมรับในเชิงวิชาการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. นิยามและความหมายของการบริหาร

ในทางวิชาการ คำว่า การบริหาร ตรงกับคำภาษาอังกฤษสองคำที่มีนัยสำคัญต่างกัน คือ Administration และ Management แม้ทั้งสองคำจะถูกนำมาใช้สื่อความหมายในลักษณะเดียวกันอยู่บ่อยครั้ง แต่มีข้อแตกต่างเชิงบริบทที่ชัดเจน โดยทั่วไปคำว่า Management มักจะใช้กับการบริหารจัดการในภาคเอกชนหรือองค์กรที่มุ่งเน้นผลกำไรเป็นหลัก ในขณะที่คำว่า Administration มีความเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการบริหารงานในภาครัฐ วงการศึกษา หรือโครงการด้านสาธารณสุขในสถานศึกษา ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มิได้มุ่งหวังผลกำไรหรือขาดทุนเป็นตัวตั้ง หากแต่มุ่งเน้นการจัดทำบริการสาธารณะและประโยชน์ส่วนรวม การบริหาร (Administration) จึงถือเป็นกลไกสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์กร เป็นเครื่องชี้วัดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงาน และสะท้อนถึงระดับความเจริญก้าวหน้าของสังคมและวิทยาการในยุคนั้นๆ ในมิติของการปฏิบัติงาน การบริหารคือกระบวนการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคลในองค์กรที่ต้องอาศัยการวินิจฉัยสั่งการและการตัดสินใจที่แม่นยำ โดยผู้บริหารจำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยแวดล้อมต่างๆ อย่างรอบด้าน การบริหารจึงไม่ใช่เรื่องไกลตัว แต่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมนุษย์ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงระดับโครงสร้างสังคมที่ซับซ้อน นักวิชาการและนักบริหารจำนวนมากจึงได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความหมายของการบริหารไว้หลากหลายแง่ความหมาย ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

การบริหารคือวิธีการทำให้งานบรรลุผลสำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น (Getting things done through other people) เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเป็นระบบ จึงได้มีการกำหนดกรอบหน้าที่ของผู้บริหารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในนาม POSDC อันประกอบด้วยหน้าที่สำคัญ 5 ประการ ได้แก่

P - Planning การวางแผน

O - Organizing การจัดองค์การ

S - Staffing การจัดตัวบุคคลเข้าปฏิบัติงาน

D - Directing การอำนวยการหรือการสั่งการ

C - Controlling การควบคุมงาน

1) P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางในการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

2) O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กรเป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กรมีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

3) S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากรเป็นการสรรหาบุคลากรใหม่การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

4) D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการเป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผนผู้บริหารต้องมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ

5) C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแลเป็นการควบคุมคุณภาพของการ ปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549)

การบริหาร หมายถึง กระบวนการออกแบบและการดำรงรักษาไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมของผู้ร่วมงานกลุ่มบุคคล ที่จะร่วมมือกันทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ให้ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับข้อจำกัดพื้นฐานที่ต้องการพอขยายความได้ ดังนี้

1) ผู้บริหารทำตัวเป็นผู้จัดการในการวางแผน การจัดการองค์กร การบริหารงาน บุคคล การควบคุมดูแล

2) การจัดการทุกชนิดในองค์กร

3) ผู้จัดการนั้นจะต้องบริหารทุกระดับชั้น

4) ผู้จัดการทุกคนต้องมีจุดมุ่งหมายเดียวกันพยายามสร้างสิ่งต่างๆ ให้สูงกว่ามาตรฐาน

5) การจัดการนั้นเกี่ยวข้องกับผลผลิตทำให้ได้ผลผลิตขึ้นมาอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล (Harold Koontz & Heinz Weihrich, 1991)

ในอีกทัศนะหนึ่ง การบริหารคือกระบวนการนโยบายและการจัดการที่มุ่งเน้นการนำทรัพยากรทางการบริหารทุกด้านมาประยุกต์ใช้อย่างคุ้มค่า เพื่อตอบสนองต่อพันธกิจขององค์กร โดยครอบคลุมกระบวนการดำเนินงานที่สำคัญหลายมิติ ได้แก่ การวิเคราะห์และวางแผน การจัดโครงสร้างองค์กร และการบริหารงานบุคคล นอกจากนี้ยังรวมถึงหน้าที่ในการกำกับติดตามผ่านการอำนวยการ การบังคับบัญชา และการรายงานผล ภายใต้การบริหารจัดการงบประมาณและการประสานความร่วมมือที่สอดคล้องกัน โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่กระบวนการตัดสินใจ และการควบคุมงานที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามนโยบายและทิศทางที่องค์กรวางไว้

ธรรมาภิบาลกับการปกครองที่เป็นธรรม

ธรรมาภิบาล (Good Governance) หรือที่ปรากฏในนิยามต่าง ๆ เช่น การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี หลักธรรมรัฐ หรือบรรษัทภิบาล แท้จริงแล้วมิใช่แนวคิดใหม่ที่เพิ่งอุบัติขึ้นในสังคม หากแต่เป็นผลึกทางปัญญาและวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันของมนุษยชาติที่มีการสั่งสมมาอย่างยาวนาน โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อการประสานประโยชน์ คลี่คลายความขัดแย้งด้วยสันติวิธี และสร้างความยั่งยืนให้แก่สังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2546)

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและ สังคมที่ดีพ.ศ. 2542ได้ระบุหลักการของคำนิยามการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีไว้ ดังนี้ การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีเป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมทั้ง ภาครัฐภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งครอบคลุมถึงฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติการฝ่ายราชการและฝ่ายธุรกิจสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รักสามัคคีร่วมกันเป็นพลังก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประเทศ เพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤตภยันตรายที่อาจจะมีมาในอนาคต เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรมความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมอันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสอดคล้องกับความเป็นไทยรัฐธรรมนูญ และกระแสโลกยุคปัจจุบัน (สุดจิต นิมิตกุล, 2543)

สำหรับบริบทของประเทศไทย หลักธรรมาภิบาลเริ่มเข้ามามีบทบาทอย่างเข้มข้นในช่วงปี พ.ศ. 2539 - 2540 ซึ่งเป็นห้วงเวลาที่ประเทศเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง สาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งมาจากความบกพร่องและประสิทธิภาพที่ถดถอยของกลไกการบริหารจัดการทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ ตลอดจนปัญหาการทุจริตและการขาดจริยธรรมในวิชาชีพ ซึ่งอาจนิยามได้ว่าเป็นสภาวะ อธรรมาภิบาล (Bad Governance) วิกฤตการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ประเทศไทยต้องเข้าสู่กระบวนการฟื้นฟูภายใต้ความช่วยเหลือของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ซึ่งมาพร้อมกับเงื่อนไขและการผลักดันจากองค์กรระหว่างประเทศ อาทิ ธนาคารโลก (World Bank) ที่เน้นย้ำให้ประเทศกำลังพัฒนาต้องนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้เป็นบรรทัดฐานในการบริหารงานภาครัฐ เพื่อรับประกันความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร

ภาพที่ 1 หลักธรรมาภิบาล 6 ประการ

ที่มา: โครงการเรียนรู้หลักธรรมาภิบาลผ่านระบบธรรมาภิบาลออนไลน์และร่วมทดสอบความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาลประจำปีงบประมาณ 2564

กระแสตื่นตัวดังกล่าวได้นำไปสู่การปฏิรูประบบราชการไทยอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีการตราระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดองค์ประกอบหลัก 6 ประการ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม

หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า เพื่อใช้เป็นพิมพ์เขียวให้หน่วยงานภาครัฐทุกระดับนำไปปรับปรุงโครงสร้างและกระบวนงาน มุ่งเน้นการบริการสาธารณะที่มีคุณภาพและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน

จากการพิจารณาบริบทข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักวิชาการและองค์กรระหว่างประเทศให้ความสำคัญกับหลักธรรมาภิบาล เกิดจากสภาวะวิกฤตในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาที่ประสบปัญหาเชิงโครงสร้างในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะการขาดระบบตรวจสอบที่โปร่งใส จนนำไปสู่ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันและการแสวงหาประโยชน์ส่วนตนของผู้บริหารทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งเป็นชนวนเหตุสำคัญของวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ การนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้จึงมิใช่เพียงทางเลือก แต่เป็นกลไกเชิงปฏิบัติ ที่ช่วยขับเคลื่อนระบอบประชาธิปไตยให้สัมฤทธิผลอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนเป็นรากฐานในการปฏิรูประบบสังคมเพื่อสร้างกระบวนการยุติธรรมที่เข้มแข็ง โดยที่ขอบข่ายของธรรมาภิบาลนั้นครอบคลุมพลวัตของสังคมในทุกมิติ ทั้งทางการเมือง การบริหารราชการแผ่นดิน การดำเนินธุรกิจ ตลอดจนการยกระดับคุณภาพของระบบการศึกษาและภาคประชาสังคมให้มีความยั่งยืนร่วมกัน

การปกครองท้องถิ่นและโครงสร้างเชิงสถาบัน

1. ความหมายและความสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่น

แนวคิดการให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีบทบาทในการปกครองและบริหารจัดการตนเอง มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับ ทฤษฎีการกระจายอำนาจ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่มุ่งเน้นการถ่ายโอนอำนาจการตัดสินใจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมและจัดทำบริการสาธารณะได้อย่างอิสระและคล่องตัว ภายใต้วัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองต่อพลวัตและความต้องการที่แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ โดยเนื้อแท้แล้ว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีสถานะเป็นเอกเทศในระดับหนึ่งสำหรับการบริหารจัดการตนเอง รัฐบาลกลางยังคงไว้ซึ่งอำนาจในการกำกับดูแล ทั้งนี้เพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกภาพและความมั่นคงของรัฐในภาพรวม มิให้การใช้อำนาจของท้องถิ่นกระทบต่อผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ นอกจากนี้ การปกครองส่วนท้องถิ่นยังถือเป็นสถาบันพื้นฐานของประชาธิปไตย ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองและการบริหารจัดการองค์กรที่มีบุคลากรและงบประมาณเป็นของตนเอง ในฐานะหน่วยงานที่ช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาลกลาง แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะถูกจัดตั้งขึ้นโดยรัฐบาลและอยู่ภายใต้กรอบการกำกับดูแลของรัฐ แต่ยังคงไว้ซึ่งสิทธิและอำนาจตามที่กฎหมายบัญญัติในการกำหนดนโยบาย (เชาวน์วัศ เสนพงศ์, 2546) ตลอดจนการบริหารกิจการภายในให้เป็นไปตามเจตนารมณ์และวิสัยทัศน์ของคนในท้องถิ่น

2. ลักษณะสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่น

การปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบการปกครองตนเอง มีหัวใจสำคัญอยู่ที่การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และการมอบอำนาจอิสระในการบริหารจัดการภายใต้กรอบกฎหมายของรัฐ โดยสามารถจำแนกลักษณะสำคัญที่ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความแตกต่างจากหน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคได้ดังนี้ (วัชรา ไชยสาร, 2544)

1) การมีสถานะตามกฎหมาย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องได้รับการจัดตั้งขึ้นโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อรองรับสถานะและขอบเขตอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน

2) การมีขอบเขตพื้นที่และลำดับชั้น ท้องถิ่นต้องมีอาณาเขตการปกครองที่แน่นอน โดยมีการจัดระดับการปกครองตามขนาดและความเจริญ (เช่น เทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล) สำหรับประเทศไทยใช้เกณฑ์พิจารณาจากรายได้เฉลี่ยย้อนหลัง 3 ปี (ไม่รวมเงินอุดหนุน) จำนวนประชากร และขนาดพื้นที่เป็นดัชนีชี้วัดในการยกฐานะ

3) การกระจายอำนาจหน้าที่ มีการกำหนดภารกิจและขอบเขตความรับผิดชอบไว้ในกฎหมายอย่างชัดเจน เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถตัดสินใจดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะได้ตามนโยบายทางการเมืองและบริบทของแต่ละพื้นที่

4) ความเป็นนิติบุคคล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีฐานะเป็นนิติบุคคลแยกต่างหากจากรัฐบาลกลาง ส่งผลให้มีความเป็นอิสระในการถือครองทรัพย์สิน การจัดทำงบประมาณ การบริหารหนี้สิน และมีบุคลากรในสังกัดเป็นของตนเอง

5) ที่มาจากการเลือกตั้ง องค์ประกอบสำคัญของประชาธิปไตยท้องถิ่นคือ การที่ผู้บริหารและสมาชิกสภาท้องถิ่นต้องมาจากการเลือกตั้งโดยประชาชนในพื้นที่ เพื่อสะท้อนถึงเจตนารมณ์และความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

6) ความเป็นอิสระในการบริหาร ท้องถิ่นไม่อยู่ภายใต้สายบังคับบัญชาของส่วนกลาง แต่มีความเป็นอิสระในการกำหนดนโยบาย ออกกฎระเบียบท้องถิ่น (ข้อบัญญัติ) และใช้ดุลยพินิจในการบริหารงานภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายอนุญาตโดยไม่ต้องผ่านการอนุมัติรายกรณีจากส่วนกลาง

7) การมีงบประมาณและรายได้เป็นของตนเอง มีอำนาจในการจัดเก็บภาษีและรายได้ตามที่กฎหมายกำหนด เพื่อให้มีทรัพยากรทางการเงินที่เพียงพอในการพัฒนาพื้นที่และจัดทำบริการสาธารณะได้อย่างคล่องตัว

8) การกำกับดูแลโดยรัฐ แม้จะมีความเป็นอิสระ แต่ท้องถิ่นยังคงสถานะเป็นหน่วยการปกครองภายใต้รัฐเอกราช จึงต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแล (มิใช่การบังคับบัญชา) เพื่อคุ้มครองประโยชน์ของประชาชนส่วนรวมและธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ

3. ประเภทและโครงสร้างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ในปัจจุบัน การจัดระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่นของประเทศไทยสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทหลัก ตามรูปแบบการจัดตั้งและอำนาจหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังนี้

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบทั่วไป เป็นโครงสร้างพื้นฐานที่ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ ประกอบด้วย 3 รูปแบบ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.), เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ เป็นโครงสร้างที่จัดตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองต่อพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว หรือความเป็นมหานคร ประกอบด้วย 2 รูปแบบ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา

ในด้านโครงสร้างการบริหาร เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญได้วางหลักการสำคัญเกี่ยวกับการได้มาซึ่งผู้แทนของประชาชนในระดับท้องถิ่นไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและความยึดโยงกับประชาชน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2540) โดยมีสาระสำคัญดังนี้

องค์ประกอบเชิงสถาบัน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ สภาท้องถิ่น ทำหน้าที่ในฝ่ายนิติบัญญัติและตรวจสอบ และ คณะผู้บริหารท้องถิ่นหรือผู้บริหารท้องถิ่น ทำหน้าที่ในฝ่ายบริหาร

ที่มาจากการเลือกตั้ง สมาชิกสภาท้องถิ่นต้องมาจากการเลือกตั้ง ส่วนผู้บริหารท้องถิ่นอาจมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน หรือได้รับความเห็นชอบจากสภาท้องถิ่นตามที่กฎหมายบัญญัติ โดยใช้การออกเสียงลงคะแนนโดยตรงและลับ

วาระและการดำรงตำแหน่ง กำหนดวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการบริหารงานและการตัดสินใจตามความต้องการของชุมชน

คุณสมบัติและข้อห้าม เพื่อความเป็นอิสระและป้องกันการขัดกันแห่งผลประโยชน์ ผู้บริหารท้องถิ่นจะต้องไม่เป็นข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างที่มีเงินเดือนประจำของหน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่นในขณะดำรงตำแหน่ง

หลักเกณฑ์ดังกล่าวถือเป็นรากฐานสำคัญที่ส่งเสริมให้การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นสถาบันทางการเมืองที่สะท้อนอำนาจอธิปไตยของประชาชนในระดับรากฐานได้อย่างเป็นรูปธรรม

บทบาทและความสำคัญของเทศบาลภายใต้ระเบียบการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น

1. แนวคิดและวิวัฒนาการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาล

การจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาลในประเทศไทยมีรากฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ โดยเริ่มปรากฏร่องรอยเด่นชัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ผ่านการทดลองระบอบประชาธิปไตยในเมืองจำลอง ดุสิตธานี ภายใต้ธรรมนูญลักษณะปกครองคณะนครธรรมาภิบาล พ.ศ. 2461 ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีการตรา พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 ขึ้น ซึ่งถือเป็นกฎหมายแม่บทด้านการปกครองท้องถิ่นฉบับแรกของไทย โดยมีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ คือ 1) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดทำบริการสาธารณะให้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ และ 2) เพื่อใช้เป็นสถาบันในการบ่มเพาะและเรียนรู้กระบวนการปกครองในระบอบประชาธิปไตยให้แก่ราษฎร (สนิท จรอนันต์, 2543)

ในปัจจุบัน การจัดตั้งหรือยกฐานะเทศบาลกระทำโดยการตราเป็นพระราชกฤษฎีกา โดยมีการจำแนกเทศบาลออกเป็น 3 ประเภท ตามขนาดความเจริญ รายได้ และความหนาแน่นของประชากร ดังนี้

1) เทศบาลตำบล พิจารณาจากพื้นที่ที่มีความพร้อมด้านรายได้ (โดยปกติกำหนดเกณฑ์รายได้ย้อนหลังไม่ต่ำกว่า 12 ล้านบาท ไม่รวมเงินอุดหนุน) มีจำนวนประชากรตั้งแต่ 7,000 คนขึ้นไป และมีความหนาแน่นของประชากรไม่ต่ำกว่า 1,500 คนต่อตารางกิโลเมตร

2) เทศบาลเมือง คือท้องถิ่นที่เป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัด หรือพื้นที่ที่มีประชากรตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป และมีความหนาแน่นของประชากรไม่ต่ำกว่า 3,000 คนต่อตารางกิโลเมตร

3) เทศบาลนคร คือท้องถิ่นที่มีความเจริญสูงสุด มีจำนวนประชากรตั้งแต่ 50,000 คนขึ้นไป และมีความหนาแน่นของประชากรไม่ต่ำกว่า 3,000 คนต่อตารางกิโลเมตร

2. แนวคิดและอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาล

เทศบาลเป็นรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความสำคัญยิ่งในระบบรัฐประศาสนศาสตร์ไทย โดยมีสถานะเป็นหน่วยงานปกครองที่รับผิดชอบการจัดทำบริการสาธารณะภายในเขตพื้นที่เฉพาะ (Functional Area) ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐบาลกลาง (โกวิทย์ พวงงาม, 2546) การอุบัติขึ้นของเทศบาลถือเป็นผลผลิตโดยตรงจาก ทฤษฎีการกระจายอำนาจที่มุ่งถ่ายโอนอำนาจการปกครองสู่ประชาชนในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการตนเองที่มีอิสระในการกำหนดนโยบายและแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน (ประทาน คงฤทธิ์ศึกษากร, 2542) ในบรรดาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกรูปแบบ เทศบาลถูกจัดว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่มีความสมบูรณ์และมีความเป็นประชาธิปไตยในระดับสูงที่สุด เนื่องจากมีการจำลองโครงสร้างอำนาจมาจาก ระบบรัฐสภาของระดับชาติมาไว้ในระดับท้องถิ่น (เฉลิมพล แก้วแกมเมือง, 2545) เทศบาลจึงเป็นสถาบันการเมืองที่ประชาชนมีความคุ้นเคยและถือเป็นรากฐานสำคัญของการบ่มเพาะวิถีประชาธิปไตย ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยหลายฉบับที่ผ่านมา ที่ระบุให้รัฐต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎรในการบริหารงานท้องถิ่น ตามกฎหมายแม่บทคือ พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 และฉบับที่แก้ไขเพิ่มเติม เทศบาลมีอำนาจหน้าที่สำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในทุกมิติ โดยเฉพาะมาตรา 50 ที่กำหนดภารกิจในการรักษาความสงบเรียบร้อย การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีงาม นอกจากนี้ยังมีบทบาทเชิงรุกในการบริหารจัดการโครงการด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อมุ่งหวังที่จะบรรเทาความเดือดร้อนและตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของประชาชน

จากการพิจารณาแนวคิดและวิวัฒนาการของเทศบาลข้างต้น สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ว่า เทศบาลไม่ได้เป็นเพียงหน่วยงานในเชิงโครงสร้างที่ทำหน้าที่จัดทำบริการสาธารณะตามเกณฑ์รายได้หรือประชากรเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะ สถาบันหลักทางประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น ที่มีรากฐานการเติบโตมาพร้อมกับประวัติศาสตร์การเมืองไทย ความสำคัญของเทศบาลภายใต้ระเบียบการกระจายอำนาจสามารถสะท้อนผ่าน 3 มิติหลัก คือ 1) มิติเชิงอำนาจ ที่มีการจำลองระบบรัฐสภามาใช้เพื่อสร้างการตรวจสอบและถ่วงดุลระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร 2) มิติเชิงหน้าที่ ที่มีกรอบกฎหมายรองรับในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขและพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนอย่างครอบคลุม และ 3) มิติเชิงสังคม ที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่บ่มเพาะพลเมืองให้เกิดความคุ้นเคยกับกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งหล่านี้คือหัวใจสำคัญที่จะขับเคลื่อนการปกครองส่วนท้องถิ่นให้ก้าวไปสู่การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

สรุปองค์ความรู้

บทความนี้ได้ข้อค้นพบสำคัญที่ถือเป็นองค์ความรู้ใหม่เชิงบูรณาการ คือ พุทธธรรมาภิบาลเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประสิทธิภาพของการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบเทศบาลไม่ได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างเชิงสถาบันหรืออำนาจหน้าที่ตามกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่หัวใจสำคัญอยู่ที่การยกระดับคุณภาพของผู้บริหารและบุคลากรผ่านการหลอมรวมหลักธรรมาภิบาล 6 ประการเข้ากับหลักพุทธธรรมและคติธรรมสากล โดยเฉพาะการใช้อุปมาหลัก โคจ่าฝูง จากโคปาลสูตรที่เน้นย้ำถึงบทบาทของผู้นำในฐานะต้นแบบทางจริยธรรม ซึ่งต้องมีทั้งสัจจะ ความซื่อสัตย์ และความสำนึกในหน้าที่เพื่อนำพาองค์กรข้ามผ่านวิกฤตอธรรมาภิบาลและการทุจริตคอร์รัปชัน องค์ความรู้นี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารงานนโยบายและการจัดทำบริการสาธารณะในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับ โดยเฉพาะเทศบาลเมืองที่ต้องเผชิญกับพลวัตความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ซับซ้อน โดยควรให้ความสำคัญกับการสร้างระบบ อบรมบ่มนิสัย หรือการขัดเกลาทางสังคมเพื่อปลูกฝังภูมิคุ้มกันทางจริยธรรมตั้งแต่วัยเยาว์ควบคู่ไปกับการใช้กลไกกรรมการชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมที่แท้จริง ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้บริหารท้องถิ่น นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ และบุคลากรทางการเมืองในการนำไปใช้เป็นเข็มทิศเชิงปฏิบัติเพื่อปฏิรูประบบราชการท้องถิ่นให้มีความโปร่งใส มีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างยั่งยืนภายใต้มาตรฐานการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีอันเป็นรากฐานสำคัญในการเสริมสร้างความมั่นคงและความผาสุกให้แก่ประเทศชาติในท้ายที่สุด

เอกสารอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม. (2546). *การปกครองท้องถิ่นไทย หลักการและมิติใหม่ในอนาคต* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูชน.

โกวิทย์ พวงงาม. (2552). *การปกครองท้องถิ่นไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญาชน.

เฉลิมพล แก้วแกมเมือง. (2545). *อาคารสำนักงานเทศบาลนครศรีอยุธยา* (วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เชาวน์วัศ เสนพงศ์. (2546). *การเมืองท้องถิ่นในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ชูวงศ์ ฉายะบุตร. (2539). *การปกครองท้องถิ่นไทย (*พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิฆเนศพริ้นท์ติ้งเซนเตอร์.

ประทาน คงฤทธิ์ศึกษากร. (2542). *ทฤษฎีการปกครองท้องถิ่น.* กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีในการบริหาร* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วัชรา ไชยสาร. (2544). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม.

สนิท จรอนันต์. (2543). *ความเข้าใจเรื่องการปกครองส่วนท้องถิ่น.* กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา.

สุดจิต นิมิตกุล. (2543). *กระทรวงมหาดไทยกับการบริหารจัดการที่ดี*. ใน การปกครองที่ดี (Good Governance) (หน้า 14). กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์.

สุเมธ แสงนิ่มนวล. (2552). *ภาวะผู้นำกับธรรมาภิบาลในการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2546). *คู่มืออธิบายและแนวทางปฏิบัติตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี*. กรุงเทพมหานคร: สิริบุตรการพิมพ์.

สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2540). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

Chayabutr, C. (1996). *Thai local government* (3rd ed.). Bangkok: Pikanes Printing Center.

Kaewgammuang, C. (2002). *Nakhon Si Ayutthaya City Municipality Office Building* (Master's thesis). Graduate School, Silpakorn University.

Koontz, H., & Weihrich, H. (1991). *Management* (9th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.

Nimitkul, S. (2000). *Ministry of Interior and good management.* In Good Governance (p. 14). Bangkok: Bapith Printing.

Office of the Civil Service Commission. (2003). *Manual and guidelines for the royal decree on criteria and procedures for good governance*. Bangkok: Siribut Printing.

Phra Brahmabundit (Prayoon Dhammajitto). (2006). *Buddhist method of management* (4th ed.). Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

Puangngam, K. (2003). *Thai local government: Principles and new dimensions in the future* (4th ed.). Bangkok: Winyuchon Press.

Puangngam, K. (2009). *Thai local government* (7th ed.). Bangkok: Panyachon.

การบูรณาการหลักภาวนาเพื่อพัฒนาพฤติกรรมดูแลสุขภาวะองค์รวม ของผู้สูงอายุในยุคสังคมสูงวัยพลวัต

INTEGRATING THE FOUR DEVELOPMENTS (BHAVANA IV) FOR HOLISTIC HEALTH BEHAVIOR DEVELOPMENT AMONG THE ELDERLY IN A DYNAMIC AGING SOCIETY

พระครูสวัสดิ์กาญจโนภาส (ทัตพล จนฺทวโส)[1], พระมหาดนัยพัชร์ คมฺภีรปญฺโญ (ยุนิรัมย์)[2], พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท (อินทะโพธิ์)[3], วัลลภ สุรทศ[4], สุพัฒน์ ชัยวรรณ์[5]

Phrakrusawatkanchanophas (Thatpon Chanthawanso)[1], Phramaha Danai Phachar Khamphirapanyo (Yuniram)[2], Phramaha Veerathit Warintho (Indaphot)[3], Vallop Surathos[4], Supat Chaiwan[5]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์, ประเทศไทย[1]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Kanchanaburi Sangha College, Thailand[1]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[2]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[2]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[3-4]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand[3-4]

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[5]

Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[5]

Corresponding Author E-mail: mcukran2568@gmail.com

Received 19 February 2026; Revised 18 March 2026; Accepted 30 March 2026

****

การบูรณาการหลักภาวนาเพื่อพัฒนาพฤติกรรมดูแลสุขภาวะองค์รวม ของผู้สูงอายุในยุคสังคมสูงวัยพลวัต

พระครูสวัสดิ์กาญจโนภาส (ทัตพล จนฺทวโส), พระมหาดนัยพัชร์ คมฺภีรปญฺโญ (ยุนิรัมย์),
พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท (อินทะโพธิ์), วัลลภ สุรทศ, สุพัฒน์ ชัยวรรณ์

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาพฤติกรรมสุขภาพของผู้สูงอายุผ่านการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับแนวคิดทางพฤติกรรมศาสตร์และจิตสังคม ในสภาวการณ์ที่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ ผู้สูงอายุมักเผชิญกับความเสื่อมถอยทางกายภาพตามกฎธรรมชาติและภาวะโดดเดี่ยวทางสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาวะองค์รวม จากการศึกษาพบว่าการพัฒนาพฤติกรรมสุขภาพที่ยั่งยืนต้องอาศัยกลไกการขับเคลื่อนจากภายในสู่ภายนอก โดยใช้หลักภาวนา 4 เป็นแกนกลาง ประกอบด้วย (1) กายภาวนา การพัฒนาความสัมพันธ์กับโลกกายภาพอย่างรู้เท่าทัน (2) ศีลภาวนา การสร้างวินัยทางสังคมและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (3) จิตภาวนา การเสริมสร้างคุณภาพจิตและสมาธิเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลง และ (4) ปัญญาภาวนา การสร้างความรู้แจ้งในสัจธรรมเพื่อการปล่อยวางและความเป็นอิสระทางใจ ทั้งนี้ กระบวนการพัฒนาดังกล่าวต้องอาศัยลักษณะความต่อเนื่องและความเคารพในกุศลธรรมตามหลักสัพพสัมภารภาวนา นิรันตรภาวนา จิรกาลภาวนา และสักกัจจภาวนา การบูรณาการในลักษณะนี้ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เป็นการเปลี่ยนผ่านจากภาวะพึ่งพิงสู่การเป็นผู้สูงวัยที่มีพลัง สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในสังคมปัจจุบัน

คำสำคัญ: การบูรณาการ; หลักภาวนา 4; สุขภาวะองค์รวม; ผู้สูงอายุ; สังคมสูงวัยพลวัต

INTEGRATING THE FOUR DEVELOPMENTS (BHAVANA IV) FOR HOLISTIC HEALTH BEHAVIOR DEVELOPMENT AMONG THE ELDERLY IN A DYNAMIC AGING SOCIETY

Phrakrusawatkanchanophas (Thatpon Chanthawanso),
Phramaha Danai Phachar Khamphirapanyo (Yuniram),
Phramaha Veerathit Warintho (Indaphot), Vallop Surathos, Supat Chaiwan

Abstract

This academic article aims to propose guidelines for developing health behaviors among the elderly through the integration of Buddhist principles with behavioral science and psychosocial concepts. As Thailand has entered a complete aging society, older adults often face natural physical decline and social isolation, which significantly affect their holistic well-being. The study indicates that sustainable health behavior development requires an internal-to-external driving mechanism, with the Four Bhāvanā serving as the core framework. These include: (1) physical development (kāya-bhāvanā), which emphasizes mindful engagement with the physical world; (2) moral development (sīla-bhāvanā), which focuses on social discipline and harmonious coexistence; (3) mental development (citta-bhāvanā), which enhances mental quality and concentration to cope with change; and (4) wisdom development (paññā-bhāvanā), which cultivates insight into reality, leading to detachment and inner freedom.

Furthermore, this developmental process must be carried out with continuity and commitment to wholesome qualities, guided by the principles of comprehensive development (sappasambhāra-bhāvanā), continuous development (nirantara-bhāvanā), long-term development (cirakāla-bhāvanā), and careful, respectful practice (sakkacca-bhāvanā). Such integration enhances the quality of life of the elderly, facilitating a transition from dependency to active aging, enabling them to live happily and meaningfully in contemporary society.

Keywords: Integration; Four Developments (Bhavana IV); Holistic Well-being; Elderly; Dynamic Aging Society

บทนำ

บริบทและแนวโน้มทางสถิติของสังคมสูงวัยในประเทศไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติได้จำแนกโครงสร้างประชากรสูงอายุออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ได้แก่ ผู้สูงอายุตอนต้น (อายุ 60 – 69 ปี) และ ผู้สูงอายุตอนปลาย (อายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป) ซึ่งจากการติดตามสถานการณ์พบว่าสัดส่วนประชากรสูงอายุในประเทศไทยมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยในปี 2536 มีสัดส่วนร้อยละ 7.2 ของประชากรทั้งหมด และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 8.11 ในปี 2538 ทั้งนี้ ข้อมูลจากการพยากรณ์ประชากรระบุว่าสัดส่วนดังกล่าวจะเพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 9.19, 11.36 และ 15.38 ในปี 2543, 2553 และ 2563 ตามลำดับ

พลวัตทางประชากรที่เปลี่ยนไปนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มการมีอายุขัยที่ยืนยาวมากขึ้น (Longevity) โดยบุคคลที่มีอายุ 60 ปีในปัจจุบันมีโอกาสสูงที่จะดำรงชีวิตต่อเนื่องไปจนถึงอายุ 80 ปี สอดคล้องกับข้อมูลจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ระบุว่าอายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของเพศชายอยู่ที่ 66.6 ปี และเพศหญิงอยู่ที่ 71.7 ปี ขณะที่อายุขัยเฉลี่ยเมื่อก้าวเข้าสู่วัย 60 ปี เพศชายจะมีอายุยืนต่อไปอีกประมาณ 18.8 ปี และเพศหญิงประมาณ 22.0 ปี ปรากฏการณ์นี้ส่งผลให้เกิดความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่มีต่อผู้สูงอายุ จากภาพลักษณ์เดิมที่มองว่าเป็นวัยแห่งความเสื่อมถอยและพึ่งพิง สู่การมองในมิติของ อายุวัฒนะ และ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี เนื่องจากช่วงเวลากว่า 20 ปีหลังเกษียณเป็นระยะเวลาที่มีนัยสำคัญต่อการสร้างเสริมสุขภาพ การทำประโยชน์เพื่อสังคม และการแสวงหาความสุขในบั้นปลายชีวิต ด้วยเหตุนี้ แผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับต่าง ๆ จึงให้ความสำคัญกับการยกระดับสุขภาวะของผู้สูงอายุ โดยมุ่งเน้นวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ประชากรกลุ่มนี้มีสุขภาพอนามัยที่พึงประสงค์ สามารถดูแลตนเองได้ และส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวรวมถึงชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาพอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพของผู้สูงอายุให้มีบทบาทนำในการดูแลสุขภาพของตนเองและสังคม ผ่านการจัดตั้งหน่วยบริการและสวัสดิการเอนกประสงค์ในระดับพื้นที่ เพื่อสร้างความครอบคลุมในการดูแลสุขภาพให้เข้าถึงประชากรสูงอายุไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของประเทศ (สำนักงานส่งเสริมสุขภาพ, 2569)

สภาวการณ์ปัจจุบันประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ โดยสถิติชี้ให้เห็นการเพิ่มขึ้นของสัดส่วนผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว จากร้อยละ 7.2 ในปี 2536 สู่ระดับร้อยละ 15.38 ในปี 2563 และมีแนวโน้มที่ประชากรจะมีอายุยืนยาวขึ้นถึง 80 ปี พลวัตนี้สะท้อนให้เห็นว่าช่วงวัยหลังเกษียณไม่ใช่เพียงวัยแห่งการเสื่อมถอย แต่เป็น ช่วงวัยแห่งอายุวัฒนะ ที่สามารถสร้างคุณประโยชน์และมีความสุขได้ หากมีการบริหารจัดการคุณภาพชีวิตที่ดี อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุมักเผชิญกับข้อจำกัดทางกายภาพจากโรคเรื้อรัง อาทิ ความดันโลหิตสูง เบาหวาน และภาวะสมองเสื่อม (Tidarat Mingsamorn, 2561) รวมถึงปัญหาทางจิตสังคม โดยเฉพาะความโดดเดี่ยวและความรู้สึกว้าเหว่จากการปรับเปลี่ยนบทบาททางสังคมและการแยกตัวของครอบครัวในสังคมเมือง ดังเช่นกรณีศึกษาในพื้นที่ตำบลหนองผึ้ง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ประชากรวัยแรงงานต้องออกไปทำงานนอกพื้นที่ ทิ้งให้ผู้สูงอายุเผชิญกับความเหงาและภาวะพึ่งพิงเพียงลำพัง (แผนพัฒนาท้องถิ่นฯ, 2561)

เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและมีสุขภาวะองค์รวม การนำ หลักภาวนา 4 มาบูรณาการจึงเป็นแนวทางเชิงรุกที่สำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันชีวิต ประกอบด้วย 1) กายภาวนา การพัฒนา

ร่างกายและการสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ 2) ศีลภาวนา การพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านการไม่เบียดเบียนและมีวินัยในตนเอง 3) จิตภาวนา การยกระดับคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพจิต ให้มีความเมตตา มีสติ และความสงบผ่องใส และ 4) ปัญญาภาวนา การสร้างความรู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิตเพื่อการปล่อยวาง (น้ำทิพย์ ประดิษฐธรรม, 2563)

สรุปวิกฤตการณ์สังคมสูงวัยในปัจจุบันไม่ได้จำกัดเพียงปัญหาความเสื่อมถอยทางกายภาพ แต่ยังครอบคลุมถึงมิติจิตสังคมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและเศรษฐกิจ การพัฒนาสุขภาวะของผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องก้าวข้ามผ่านรูปแบบการสงเคราะห์เพียงอย่างเดียว สู่การเสริมสร้าง ศักยภาพภายในผ่านการบูรณาการหลักภาวนา 4 ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมเชิงพุทธที่ครอบคลุมทุกมิติของชีวิต เริ่มจากการสร้างความสมบูรณ์ทางกาย ผ่านการสัมพันธ์กับปัจจัยสี่อย่างรู้เท่าทัน การสร้าง ดุลยภาพทางสังคม ด้วยศีลที่กำกับพฤติกรรมมิให้เบียดเบียนผู้อื่น การสร้าง ความเข้มแข็งทางจิต เพื่อรับมือกับความโดดเดี่ยวและภาวะเสื่อมตามวัยด้วยสมาธิและเมตตาธรรม จนถึงการสร้าง ความกระจ่างทางปัญญา เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าใจสัจธรรมของไตรลักษณ์ ยอมรับการเปลี่ยนแปลงด้วยใจที่เป็นอิสระ การใช้หลักภาวนา 4 จึงไม่ใช่เพียงการรักษาพยาบาล แต่คือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในระดับฐานราก ที่ช่วยให้ผู้สูงอายุในยุคพลวัตสามารถเปลี่ยนสถานะจาก ภาระสู่การเป็นพลังที่ดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีความสุข และสามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวและชุมชน

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์

การศึกษาเรื่องการพัฒนาสุขภาวะของผู้สูงอายุ จำเป็นต้องทำความเข้าใจรากฐานของพฤติกรรมมนุษย์อย่างถ่องแท้ เนื่องจากพฤติกรรมมิได้เป็นเพียงการแสดงออกที่ปรากฏให้เห็นภายนอกเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับกระบวนการภายในและสภาพแวดล้อม พฤติกรรมในเชิงวิชาการหมายถึง กิริยาท่าทางและการตอบสนองของสิ่งมีชีวิตต่อสิ่งเร้าทั้งที่เกิดขึ้นภายในและภายนอกร่างกาย ซึ่งอาจเป็นการแสดงออกที่มีสติสัมปชัญญะหรือเป็นไปโดยสัญชาตญาณ ทั้งที่ตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ

1. ความหมายของพฤติกรรม

ในทางจิตวิทยา ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behavioral Theories) ได้ให้คำอธิบายว่า พฤติกรรมเกิดจากการเรียนรู้ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง (S-R Paradigm) อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมที่ปรากฏออกมาในเชิงรูปธรรมนั้น มักถูกกำหนดโดยพฤติกรรมภายใน หรือสภาวะทางจิตใจเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกกลุ่มจิตนิยม เช่น เพลโต (Plato) ที่เชื่อว่า จิต เป็นนายที่บังคับบัญชาให้ร่างกายดำเนินไปตามเจตจำนง ร่างกายเป็นเพียงเครื่องมือที่ถูกใช้ภายใต้การสั่งการของจิตใจ (สุจิตรา (อ่อนค้อม) รณรื่น, 2540) ขณะที่ในทางพุทธศาสตร์มองว่า กายและจิตมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นในลักษณะของเหตุปัจจัย ร่างกายมีธรรมชาติที่ไม่รู้อารมณ์ ส่วนจิตมีธรรมชาติในการรับรู้อารมณ์ ทั้งสองส่วนต่างอาศัยซึ่งกันและกันเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต (วิทย์ วิศทเวทย์, 2542)

เพื่อให้เห็นภาพโครงสร้างของพฤติกรรมอย่างชัดเจนในบริบทของการสร้างเสริมสุขภาวะ สามารถประยุกต์ใช้ ทฤษฎีการทำกิจกรรมบุคคลของคิลฮอฟเนอร์ (Kielhofner’s Model of Human Occupation MOHO) ซึ่งอธิบายว่าพฤติกรรมการทำกิจกรรมของมนุษย์เป็นระบบที่มีความซับซ้อนและมีการทำงานแบบ

พลวัต เพื่อให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม โดยประกอบด้วยระบบย่อย 3 ประการ ดังนี้

1. เจตจำนง (Volition) เจตจำนงถือเป็นจุดเริ่มต้นและแรงจูงใจในการเลือกกระทำพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ เป็นพลังผลักดันที่ทำให้บุคคลเลือกที่จะทำหรือไม่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งในผู้สูงอายุ เจตจำนงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ โดยมีองค์ประกอบย่อย 3 ส่วน คือ

1.1 เหตุผลส่วนบุคคล (Personal Causation) ความเชื่อมั่นในศักยภาพและความสามารถของตนเอง (Self-efficacy) ซึ่งส่งผลต่อความมั่นใจในการแสดงออกสู่ภายนอก

1.2 ค่านิยม (Values) กรอบความคิดที่ใช้ตัดสินว่าสิ่งใดดี ถูกต้อง หรือสำคัญต่อชีวิต ค่านิยมที่เป็นบวกต่อสุขภาพจะนำไปสู่พฤติกรรมการดูแลสุขภาวะที่ยั่งยืน

1.3 ความสนใจ (Interest) ความพึงพอใจหรือความสนุกสนานที่ได้รับจากการทำกิจกรรม ซึ่งเป็นวงจรที่ประกอบด้วยความคาดหวัง การประสบการณ์ และการตีความ

โรเจอร์ (Rogers) ได้ขยายความเพิ่มเติมเกี่ยวกับความสนใจว่า เป็นปัจจัยภายในที่กำหนดแนวทางและระดับความมุ่งมั่นในการกระทำกิจกรรม โดยความสนใจมักมีรากฐานมาจากประสบการณ์ในวัยเด็กและสถาบันครอบครัว อย่างไรก็ตาม ความสนใจสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามพัฒนาการของช่วงวัยและการเรียนรู้ ซึ่งในวัยผู้ใหญ่ความสนใจมักจะมีทิศทางที่ค่อนข้างแน่นอนและเป็นแรงผลักดันสำคัญในการพัฒนาตนเอง (วาสนา สิทธิ, 2560)

2. อุปนิสัย (Habituation) คือลักษณะนิสัยหรือรูปแบบพฤติกรรมที่มีการแสดงออกอย่างสม่ำเสมอจนเป็นอัตโนมัติ โดยอาศัยกระบวนการนึกคิดเพียงเล็กน้อย ซึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก

2.1 นิสัย (Habits) รูปแบบการกระทำที่เกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติตามความเคยชิน ทำให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างคล่องตัวโดยไม่ต้องวางแผนซ้ำใหม่ทุกครั้ง

2.2 บทบาทภายใน (Internalized Roles) ความเชื่อและการรับรู้เกี่ยวกับหน้าที่ที่ตนเองต้องรับผิดชอบในสังคม (เช่น บทบาทของปู่ย่าตายาย หรือบทบาทผู้สูงอายุในชุมชน) ซึ่งบทบาทเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดทิศทางในการตัดสินใจเลือกปฏิบัติพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสถานภาพของตน (สุภาวดี พุฒิหน่อย และคณะ, 2550)

3. การกระทำ (Performance) เป็นระดับการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมที่สุด ประกอบด้วยทักษะ (Skills) ซึ่งเป็นหน่วยย่อยของการกระทำที่สั่งสมจนเกิดเป็นการเรียนรู้ตลอดช่วงชีวิต เพื่อสร้างกรอบของลักษณะนิสัยและบทบาทภายใน ทักษะเหล่านี้แบ่งออกเป็น 3 ด้านสำคัญ (อ้างใน วาสนา สิทธิ, 2560)

3.1 ทักษะการรับรู้และการเคลื่อนไหว (Perceptual-motor Skills) ความสามารถในการรับรู้และควบคุมร่างกาย ตั้งแต่การเคลื่อนไหวพื้นฐานไปจนถึงการใช้อุปกรณ์ในการประกอบกิจกรรม

3.2 ทักษะกระบวนการ (Processing Skills) ความสามารถเชิงสติปัญญาในการวางแผน จัดลำดับ และแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในชีวิตประจำวัน

3.3 ทักษะการสื่อสาร (Communication Skills) ความสามารถในการมีปฏิสัมพันธ์ การประสานงาน และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างเหมาะสม

โดยสรุป พฤติกรรมการดูแลสุขภาวะของผู้สูงอายุจึงมิใช่เพียงการกระทำทางกายภาพที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลรวมของ เจตจำนง ที่ขับเคลื่อนด้วยความเชื่อและค่านิยม อุปนิสัย ที่ถูกหล่อหลอมผ่านบทบาททางสังคม และ ทักษะการกระทำ ที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาพฤติกรรมตามแนวทางนี้จึงสอดคล้องกับหลักพุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นการฝึกฝนจากภายในสู่ภายนอก โดยมีจิตเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทั้งปวง

2. ประเภทของพฤติกรรม

จำแนกประเภทและลักษณะของพฤติกรรมมนุษย์ พฤติกรรมมนุษย์มีความสลับซับซ้อนและมีที่มาหลากหลายมิติ นักจิตวิทยาจึงได้จำแนกพฤติกรรมออกเป็น 2 ประเภทหลักตามแหล่งกำเนิด คือ 1) พฤติกรรมที่มีมาแต่กำเนิด ซึ่งเกิดขึ้นเองโดยสัญชาตญาณและการทำงานของระบบสรีระ เช่น ปฏิกิริยาสะท้อนกลับ และ 2) พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้และอิทธิพลทางสังคม ซึ่งพัฒนาขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและการหล่อหลอมทางวัฒนธรรม ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและสุขภาวะนั้นสามารถพิจารณาได้ผ่าน 4 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนทางสรีระร่างกายเพื่อบุคลิกภาพที่เหมาะสม การปรับเปลี่ยนมิติทางอารมณ์เพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดี การพัฒนาทางสติปัญญาเพื่อให้เท่าทันต่อเหตุการณ์ และการปรับเปลี่ยนทางอุดมคติหรือหลักการบางประการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม (AR Research, 2569) นอกจากนี้ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการศึกษาเชิงวิชาการนักวิชาการได้กำหนดเกณฑ์ในการจำแนกพฤติกรรมไว้ 5 ประการ ดังนี้ (กุญชรี ค้าขาย, 2542)

ประการที่ 1 เกณฑ์การสังเกต แบ่งเป็น พฤติกรรมภายนอกที่สังเกตเห็นได้ชัดเจน และ พฤติกรรมภายใน เช่น ความคิดและความรู้สึก ซึ่งทั้งสองมิตินี้มีความสัมพันธ์เชิงเหตุผลต่อกันอย่างมีนัยสำคัญ

ประการที่ 2 เกณฑ์แหล่งกำเนิด แบ่งเป็น พฤติกรรมจากวุฒิภาวะ ซึ่งเป็นไปตามวงจรธรรมชาติของเผ่าพันธุ์ และ พฤติกรรมจากการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และการฝึกฝน

ประการที่ 3 เกณฑ์ภาวะทางจิต แบ่งเป็น พฤติกรรมที่กระทำโดยรู้ตัวในระดับจิตสำนึก และ พฤติกรรมที่ไม่รู้ตัว (Unconscious) ซึ่งเป็นผลจากจิตใต้สำนึกหรือสภาวะที่ขาดสติสัมปชัญญะ

ประการที่ 4 เกณฑ์การแสดงออกของอินทรีย์ แบ่งเป็น พฤติกรรมทางกายที่เป็นรูปธรรม และ พฤติกรรมทางจิตที่เกิดขึ้นภายในระบบคิดและอารมณ์

ประการที่ 5 เกณฑ์การทำงานของระบบประสาท แบ่งเป็น พฤติกรรมที่ควบคุมได้ภายใต้การสั่งการของสมองส่วนหน้า และ พฤติกรรมที่ควบคุมไม่ได้ ซึ่งเป็นการทำงานอัตโนมัติของร่างกายเพื่อความอยู่รอด

ในมิติของ พระพุทธศาสนา การพิจารณาพฤติกรรมมุ่งเน้นไปที่ กรรม หรือการกระทำที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและสุขภาวะ โดยจำแนกตามทวารหรือทางแห่งการแสดงออกเป็น 3 ทาง คือ กุศลกรรมบถ 10 อันประกอบด้วย กายกรรม 3 (การเว้นจากการเบียดเบียนชีวิต ทรัพย์สิน และกามคุณ) วจีกรรม 4 (การเว้นจากมุสาวาท การส่อเสียด คำหยาบ และคำเพ้อเจ้อ) และ มโนกรรม 3 (การไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น การไม่คิดพยาบาท และการมีสัมมาทิฏฐิ) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551) พฤติกรรมในทางพุทธศาสตร์จึงไม่ได้เป็นเพียงการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเท่านั้น แต่เป็นการแสดงออกที่มีพื้นฐานมาจากคุณธรรมและปัญญาซึ่งส่งผลโดยตรงต่อสุขภาวะองค์รวม

กล่าวโดยสรุป พฤติกรรมมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมภายนอกที่ปรากฏชัดเจน หรือพฤติกรรมภายในที่เป็นนามธรรม ล้วนเป็นกลไกในการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเพื่อสร้างความสมดุล ให้แก่ร่างกายและจิตใจ การเข้าใจประเภทและที่มาของพฤติกรรมทั้งในเชิงจิตวิทยาและเชิงพุทธ จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการออกแบบกระบวนการพัฒนาสุขภาวะของผู้สูงอายุ ให้สามารถปรับตัวและจัดการกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงในยุคสังคมสูงวัยพลวัต

แนวคิดเรื่องการดูแลสุขภาวะ

มโนทัศน์เรื่อง สุขภาพ มิได้เป็นเพียงสภาวะทางกายภาพของบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตในทุกมิติ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และสังคม การทำความเข้าใจพฤติกรรมสุขภาพจึงจำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่มองมนุษย์ในลักษณะองค์รวม คือ

มโนทัศน์การดูแลมนุษย์และนิยามของสุขภาวะองค์รวม ในการศึกษาด้านการดูแลสุขภาวะ ทฤษฎีการดูแลมนุษย์ของ ดร.จีน วัทสัน (Jean Watson) ได้วางรากฐานสำคัญโดยนิยามมโนทัศน์หลัก 4 ประการที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ (1) มนุษย์ ในฐานะองค์รวมที่ประกอบด้วยร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ ซึ่งมีแก่นแท้ เป็นแหล่งกำเนิดความตระหนักรู้และพลังภายใน (2) สุขภาพ คือภาวะแห่งดุลยภาพและความกลมกลืนระหว่างตัวตนที่รับรู้กับตัวตนที่เป็นจริง (3) สิ่งแวดล้อม ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของบุคคล และ (4) การพยาบาล หรือกระบวนการดูแลที่เข้าถึงจิตใจ เพื่อส่งเสริมการเยียวยาตนเองและสร้างความประจักษ์รู้ในความหมายของชีวิต (สุรศักดิ์ ตรีนัย, 2563)

สอดคล้องกับนิยามขององค์การอนามัยโลก (WHO) และพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ที่ระบุว่า สุขภาพมิได้หมายถึงเพียงการปราศจากโรคหรือความพิการ แต่หมายถึง สุขภาวะ (Well-being) ที่สมบูรณ์และเชื่อมโยงกันอย่างเป็นองค์รวมใน 4 มิติ ดังนี้ (Preaw_pron, 2554) 1. สุขภาวะทางกาย การมีร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเศรษฐกิจที่พอเพียง 2. สุขภาวะทางจิต สภาวะจิตใจที่เป็นสุข ผ่อนคลาย มีความเมตตากรุณา และมีสติกำกับ 3. สุขภาวะทางสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดีและการบริการทางสังคมที่เกื้อกูล 4. สุขภาวะทางปัญญา (หรือมิติทางจิตวิญญาณ) ความสุขอันประเสริฐที่เกิดจากการเข้าถึงความจริงของชีวิต การลดละความเห็นแก่ตัว และการมุ่งสู่ความดีงามสูงสุดตามความเชื่อของบุคคล

มิติการสร้างเสริมสุขภาวะในสังคมร่วมสมัย ในสภาวการณ์ปัจจุบันที่วิถีชีวิตเปลี่ยนไปสู่สังคมเมืองและการทำงานเชิงอุตสาหกรรม การดูแลสุขภาวะจึงต้องมุ่งเน้นไปที่การสร้างความสมบูรณ์เข้มแข็งในแต่ละด้านอย่างเป็นระบบ ศ.นพ.ประเวศ วะสี (2551) ได้เสนอองค์ประกอบของสุขภาวะที่ยั่งยืนไว้ว่า จะต้องประกอบด้วยร่างกายที่ปลอดสารพิษและมีสัมมาชีพ จิตใจที่มีความสงบและสุนทรียภาพ สังคมที่ยุติธรรมและมีสันติวิธี รวมถึงปัญญาที่รู้เท่าทันโลกและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีอิสรภาพ

สุขภาพกายและสุขภาพจิตจึงเป็นปัจจัยที่เชื่อมโยงกันอย่างไม่อาจแยกขาด ภาวะคุกคามจากมลภาวะและพฤติกรรมการบริโภคที่ไม่เหมาะสมในปัจจุบัน นำมาสู่โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) เช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง และโรคหัวใจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงภาวะเครียดและสุขภาพจิต ด้วยเหตุ

นี้ มาตรการทางสังคมและกฎหมายในระดับสากลจึงมุ่งเน้นการรณรงค์เชิงรุก ทั้งการควบคุมปัจจัยเสี่ยง (แอลกอฮอล์และบุหรี่) การส่งเสริมโภชนาการ และการออกกำลังกาย ขณะเดียวกันค่านิยมของผู้คนในยุคใหม่เริ่มให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพเชิงป้องกันมากขึ้น เช่น การรับประทานอาหารธรรมชาติ (ชีวจิต) และการฝึกจิตใจผ่านโยคะหรือสมาธิ (ไทยรัฐ, 2559)

กล่าวโดยสรุป การดูแลสุขภาวะที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการบูรณาการทั้งพฤติกรรมการบริโภคที่สมดุล การออกกำลังกายที่สม่ำเสมอ และที่สำคัญที่สุดคือการฝึกจิตให้ผ่อนคลายและมองโลกในแง่ดี เนื่องจากการมีสุขภาพจิตที่ดีย่อมเป็นรากฐานสำคัญที่นำไปสู่สุขภาพกายที่แข็งแรงและการดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างยืนยาวและมีความสุข

แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างผู้สูงอายุ

ในสภาวการณ์ปัจจุบันที่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่ สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ การทำความเข้าใจพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงของมนุษย์เมื่อเข้าสู่ภาวะสูงวัยจึงมีความสำคัญยิ่ง ทั้งนี้ นักวิชาการได้นำเสนอทฤษฎีที่อธิบายปรากฏการณ์ความเสื่อมถอยและการปรับตัวของผู้สูงอายุ โดยสามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มทฤษฎีหลัก ดังนี้ (อานนท์ สีดาเพ็ง, 2552)

1. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย ทฤษฎีในกลุ่มนี้มุ่งอธิบายกลไกการเสื่อมสภาพของระบบอวัยวะและเซลล์ในร่างกาย ซึ่งแบ่งย่อยเป็น 3 มิติ ได้แก่

ก. มิติด้านพันธุกรรมและยีน อธิบายว่าความชราถูกกำหนดโดยรหัสพันธุกรรมเสมือนนาฬิกาชีวภาพ ที่วางเงื่อนไขวงจรชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย รวมถึงการสะสมความผิดพลาดในระดับโมเลกุล และการกลายพันธุ์ของเซลล์ ที่ส่งผลให้ประสิทธิภาพของอวัยวะลดลงและเสี่ยงต่อสภาวะโรคเสื่อมสภาพและมะเร็ง

ข. มิติด้านอินทรีย์และระบบควบคุม เน้นการเสื่อมสภาพจากการใช้งานตามกาลเวลา และการลดลงของสมรรถภาพในระบบประสาทและต่อมไร้ท่อ ซึ่งส่งผลต่อดุลยภาพของร่างกาย รวมถึงความบกพร่องของระบบภูมิคุ้มกัน ที่ทำให้ร่างกายตอบสนองต่อเชื้อโรคได้น้อยลงแต่กลับทำลายเซลล์ตนเองมากขึ้น

ค. มิติด้านสรีรวิทยาและกลไกเซลล์ อธิบายถึงปฏิกิริยาของร่างกายต่อความเครียด ที่เร่งให้เซลล์ตายเร็วขึ้น การคั่งค้างของขยะในเซลล์ และบทบาทของ อนุมูลอิสระ ที่ทำลายความยืดหยุ่นของเนื้อเยื่อ ยืดเหนี่ยวและยืน ทำให้เกิดความชราในระดับลึก

2. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางจิตสังคม นอกจากปัจจัยทางชีวภาพ มิติด้านจิตใจและสังคมถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีชีวิตที่ยืนยาวอย่างมีคุณภาพ โดยมีแนวคิดที่สำคัญคือ

ก. ทฤษฎีการถดถอยจากสังคม มองว่าการที่ผู้สูงอายุค่อยๆ ลดบทบาทและถอยห่างจากสังคม เป็นกระบวนการปรับตัวเพื่อลดความกดดัน เช่น การเกษียณอายุราชการหรือการสูญเสียคู่สมรส ซึ่งถือเป็นการเตรียมความพร้อมสู่ระยะท้ายของชีวิต

ข. ทฤษฎีการมีกิจกรรมร่วมกัน เป็นแนวคิดที่ยึดถือในทางตรงกันข้าม โดยเชื่อว่าความสุขของผู้สูงอายุเกิดจากการเคลื่อนไหวและการมีกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น การคงบทบาทในสังคมและรู้สึกว่าตนเองมี

คุณค่าจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ส่งผลดีทั้งต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตอย่างเป็นรูปธรรม

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาพฤติกรรมดูแลสุขภาวะของผู้สูงอายุจึงต้องพิจารณาทั้งข้อจำกัดทางกายภาพที่เกิดขึ้นตามกฎของธรรมชาติ (ทฤษฎีชีวภาพ) ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างพลังทางจิตใจและสังคม (ทฤษฎีจิตสังคม) เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตได้อย่างกระฉับกระเฉงและทรงคุณค่าในยุคสังคมสูงวัยพลวัต

หลักภาวนา 4 เพื่อพัฒนาสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงอายุในยุคสังคมสูงวัยพลวัต

ในทางพุทธศาสนา หลักภาวนา ไม่ได้หมายถึงเพียงการบริกรรมหรือการทำสมาธิเท่านั้น แต่หมายถึง การเจริญ หรือกระบวนการฝึกอบรมเพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น และที่มีอยู่แล้วให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556) การพัฒนาตามหลักภาวนาจึงเป็นนวัตกรรมแห่งการสร้างเสริมสุขภาวะที่ครอบคลุมทั้งมิติกายภาพ สังคม จิตใจ และสติปัญญา

มโนทัศน์และองค์ประกอบของภาวนา 4

หลักภาวนา 4 เป็นโครงสร้างเชิงระบบในการพัฒนาชีวิตมนุษย์ให้เข้าถึงสุขภาวะที่สมบูรณ์ ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ดังนี้

1. กายภาวนา การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับโลกกายภาพและสิ่งแวดล้อมอย่างรู้เท่าทัน มุ่งเน้นการปฏิบัติต่อปัจจัย 4 และเทคโนโลยีในทางที่เป็นคุณประโยชน์ต่อสุขภาพและชีวิต มิใช่การบริโภคตามสัญชาตญาณหรือความทะยานอยาก

2. ศีลภาวนา การฝึกฝนความประพฤติและระเบียบวินัยทางกายและวาจา เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสันติสุข ไม่เบียดเบียน และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

3. จิตภาวนา การฝึกอบรมจิตใจให้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม (คุณภาพจิต) มีความเข้มแข็งมั่นใจ (สมรรถภาพจิต) และมีความสงบสดชื่นเบิกบาน (สุขภาพจิต)

4. ปัญญาภาวนา การพัฒนาความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสภาวธรรม เพื่อให้จิตใจเป็นอิสระจากกิเลสและความทุกข์ สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตด้วยวิถีแห่งปัญญา

พลวัตและลักษณะการเจริญภาวนาเพื่อความบรรลุผล

นอกจากด้านเนื้อหาแล้ว กระบวนการพัฒนาตามหลักภาวนายังต้องอาศัยลักษณะทางจิตวิทยาและการปฏิบัติที่ต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์แห่งกุศลธรรม ซึ่งสามารถจำแนกตามลักษณะการบำเพ็ญได้ 4 ประการ คือ

1. สัพพสัมภารภาวนา การอบรมกุศลทุกประการอย่างรอบด้าน เปรียบเสมือนการสร้างเรือที่ต้องอาศัยองค์ประกอบที่หลากหลายเพื่อให้สามารถข้ามฝั่งได้ การพัฒนาสุขภาวะจึงไม่สามารถพึ่งพาเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง แต่ต้องอาศัยทั้งทาน ศีล และปัญญาควบคู่กันไป

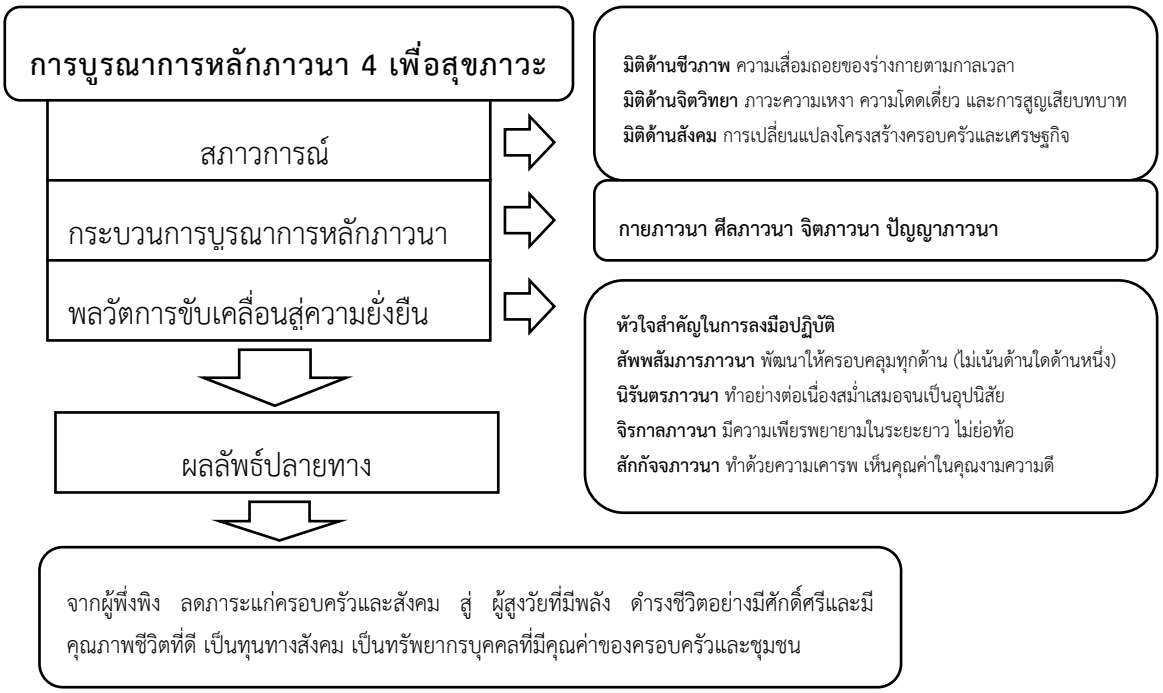
2. นิรันตรภาวนา การฝึกฝนอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เพื่อมิให้อกุศลธรรมเข้ากลุ้มรุมจิตใจ เป็นการสร้างความคงเส้นคงวาในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ

3. จิรกาลภาวนา การมีใจอดทนบำเพ็ญคุณความดีอย่างยาวนาน สะท้อนถึงความเพียรในการพัฒนาตนเองอย่างไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคหรือระยะเวลา

4. สักกัจจภาวนา การปฏิบัติด้วยความเคารพและเห็นคุณค่าในกุศลธรรมนั้น ๆ ทำให้การพัฒนาพฤติกรรมเป็นไปอย่างลึกซึ้งและประณีต มิใช่เพียงการทำตามหน้าที่ แต่เป็นการทำด้วยปัญญาความเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ)

กล่าวโดยสรุป หลักภาวนา 4 คือกระบวนการเรียนรู้เชิงบูรณาการที่เปลี่ยนผ่านจากการพึ่งพาปัจจัยภายนอกสู่การพึ่งพาศักยภาพภายใน การถือปฏิบัติอย่างถูกต้องและบริบูรณ์ย่อมก่อให้เกิดคุณประโยชน์มหาศาล ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลในการจัดการความเสื่อมถอยของร่างกาย และในระดับสังคมในการสร้างระบบนิเวศการอยู่ร่วมกัน

สรุปองค์ความรู้

ภาพที่ 1 การบูรณาการหลักภาวนา 4 เพื่อสุขภาวะผู้สูงอายุ

การบูรณาการหลักภาวนา 4 เพื่อพัฒนาพฤติกรรมดูแลสุขภาวะองค์รวมของผู้สูงอายุในยุคสังคมสูงวัยพลวัต เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงมิติด้านชีวภาพ จิตวิทยา และพุทธศาสตร์เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่ก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ นำมาสู่ความเสื่อมถอยทางกายภาพตามทฤษฎีชีวภาพ และการถดถอยทางบทบาทตามทฤษฎีจิตสังคม การจัดการสุขภาวะในยุคปัจจุบันจึงต้องก้าวข้ามผ่านเพียงการรักษาพยาบาล สู่การสร้างเสริมศักยภาพภายในตามมโนทัศน์สุขภาพองค์รวมที่ครอบคลุมมิติกาย จิต สังคม และปัญญา โดยใช้หลักภาวนา 4 เป็นแกนกลางในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในระดับฐานราก เริ่มต้นจากการพัฒนา กายภาวนา เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับสิ่งแวดล้อม

ทางกายภาพและปัจจัยสี่ ควบคู่กับ ศีลภาวนา ที่มุ่งเน้นวินัยทางสังคมและการอยู่ร่วมกันอย่างไม่เบียดเบียน อันเป็นรากฐานของระบบสนับสนุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ในขณะที่ จิตภาวนา ทำหน้าที่ยกระดับคุณภาพและสมรรถภาพทางใจเพื่อรับมือกับภาวะความเหงาและความเสื่อมถอยตามวัย และบูรณาการสู่ ปัญญาภาวนา เพื่อสร้างความรู้เท่าทันในสัจธรรมของชีวิต นำไปสู่การปล่อยวางและความเป็นอิสระทางจิตใจ การดำเนินงานตามพลวัตของภาวนาที่ต้องอาศัยความครอบคลุม (สัพพสัมภารภาวนา) ความต่อเนื่อง (นิรันตรภาวนา) ความเพียรพยายามยาวนาน (จิรกาลภาวนา) และความเคารพเห็นคุณค่าในสิ่งที่ทำ (สักกัจจภาวนา) จะส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพที่ยั่งยืน เปลี่ยนสถานะของผู้สูงอายุจากกลุ่มเสี่ยงที่พึ่งพิงสู่การเป็นผู้สูงวัยที่มีพลัง สามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า และเป็นทรัพยากรที่สำคัญของครอบครัวและชุมชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

เอกสารอ้างอิง

กุญชรี ค้าขาย. (2542). *จิตวิทยาแนะแนวคิดและวัยรุ่น*. กรุงเทพมหานคร คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา.

แขกรับเชิญ. (2562, 15 เมษายน - 14 พฤษภาคม). *อยู่กับความเหงาอย่างเข้าใจ*. Hug Magazine, 11(5). https//www.vichaivej.com/nongkhaem/article-detail.php?item=593

จิรภรณ์ อังวิทยาธร. (2561, 4 กรกฎาคม). *ผู้สูงวัยกับสุขภาพจิตที่ต้องดูแล*. บทความเผยแพร่ความรู้สู่ประชาชน คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. https//www.pharmacy.mahidol.ac.th/th/knowledge/article/428

ไทยรัฐ. (2559, 2 มีนาคม). *ดูแลรักษาสุขภาพ*. https//www.thairath.co.th/content/454150

น้ำทิพย์ ประดิษฐธรรม. (2563). *อริยสัจ 4 เกี่ยวกับนิโรธในภาวนา 4*. https//sites.google.com/site/namtip9988/

ประเวศ วะสี. (2551). *คุยกับผู้อ่าน*. นิตยสารหมอชาวบ้าน, 30(351).

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพมหานคร มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วาสนา สิทธิ. (2560). *ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลบ้านโฮ่ง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน* (วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2542). *ปรัชญาทั่วไป* (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพมหานคร อักษรเจริญทัศน์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุจิตรา (อ่อนค้อม) รณรื่น. (2540). *ปรัชญาเบื้องต้น.* กรุงเทพมหานคร อักษราพิพัฒน์.

สุภาวดี พุฒิหน่อย และคณะ. (2550). *ผู้สูงอายุกับกิจกรรมบำบัด* (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่ ภาควิชากิจกรรมบำบัด คณะเทคนิคการแพทย์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุรศักดิ์ ตรีนัย. (2563). *ทฤษฎีการดูแลของวัตสัน.* http//www.chulapedia.chula.ac.th

สำนักงานส่งเสริมสุขภาพ. (2563). *บทบาทของผู้สูงอายุต่อครอบครัวชุมชน*. http//www.anamai.moph.go.th/soongwai

อานนท์ สีดาเพ็ง. (2552). *สุขภาพจิตกับทัศนคติต่อความรักและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้สูงอายุ* (รายงานวิจัย), เชียงใหม่ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

AR Research. (2026). *Human Behavior.* https//ardithailand.com/m/HumanBehavior

Bumrungrad International Hospital. (2015, January 1). *Health problems of the older person*. https//www.bumrungrad.com/th/health-blog/january-2 0 1 5 / health-problems-of-the-older-person

Preaw_pron. (2011, August 24). *Meaning of Well-being*. https//preaw03.blogspot.com

Tidarat Mingsamorn. (2018, April 9). *Health problems and common diseases in the elderly*. https//www.thaihealth.or.th

แนวทางการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์สำหรับวัยทำงาน ตามหลักพุทธบูรณาการ

GUIDELINES FOR PROMOTING SOCIAL MEDIA LITERACY FOR WORKING-AGE GROUPS THROUGH A BUDDHIST INTEGRATED APPROACH

อุทัย อินทรักษ์[1], ผุสดี จิรวัฒนกิจ[2], พระมหาวีรภัทร วีรภทฺโท (เที่ยงแท้)[3], ธวัช หอมทวนลม[4], พระประพจน์ สุปภาโต (อยู่สำราญ)[5]

Uthai Intaruk[1], Phusdee Chirawatthanakit[2], Phramaha Veerabhadra Veerabhadra (Thiangthae)[3], Thawat Homtuanlom[4], Phra Prapot Supaphat (Yusaramran)[5]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์, ประเทศไทย[1]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Kanchanaburi Sangha College, Thailand[1]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[2-4-5]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand [2-4-5]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[3]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[3]

Corresponding Author Email: uthai29041962@gmail.com

Received 19 February 2026; Revised 18 March 2026; Accepted 30 March 2026

****

แนวทางการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์สำหรับวัยทำงาน ตามหลักพุทธบูรณาการ

อุทัย อินทรักษ์, ผุสดี จิรวัฒนกิจ, พระมหาวีรภัทร วีรภทฺโท (เที่ยงแท้),
ธวัช หอมทวนลม, พระประพจน์ สุปภาโต (อยู่สำราญ)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับการปรับตัวของคนวัยทำงานในยุคดิจิทัลผ่านกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มวัยทำงานโดยเฉพาะเจเนอเรชันวายมีการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ในระดับสูง ซึ่งแม้เทคโนโลยีจะช่วยอำนวยความสะดวกและสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ แต่ยังนำมาซึ่งปัญหาเชิงโครงสร้าง อาทิ ภาวะเสพติดสื่อออนไลน์ ข่าวปลอม วาทกรรมสร้างความเกลียดชัง และการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล ปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงการขาดทักษะการรู้เท่าทันสื่อที่เพียงพอในระดับปฏิบัติการ บทความนี้จึงเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อเป็นเครื่องมือเชิงวิพากษ์ในการจัดการข้อมูลข่าวสาร โดยใช้หลักสติสัมปชัญญะเป็นฐานในการกำกับอายตนะและการรับรู้เพื่อแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากอารมณ์ความรู้สึกที่ถูกปรุงแต่ง และใช้หลักกาลามสูตรเป็นกรอบการวิเคราะห์ข้อมูล 10 ประการ เพื่อป้องกันอคติและการด่วนตัดสินใจเชื่อเพียงภาพลักษณ์ภายนอก การบูรณาการดังกล่าวช่วยให้ผู้ใช้สื่อสามารถจำแนก คุณค่าแท้ ที่เกื้อกูลต่อสติปัญญาออกจาก คุณค่าเทียม ที่สนองเพียงตัณหาความต้องการ เปลี่ยนสถานะจากผู้รับสารที่ถูกครอบงำสู่การเป็นผู้ที่อยู่เหนือเทคโนโลยี สรุปได้ว่ากระบวนทัศน์พุทธบูรณาการมิได้มุ่งเน้นเพียงทักษะทางเทคนิค แต่เน้นการพัฒนาสมรรถนะภายในเพื่อสร้างพลเมืองดิจิทัลที่มีความรับผิดชอบ สามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์ ปลอดภัย และยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนในโลกไร้พรมแดน

คำสำคัญ: การรู้เท่าทันสื่อ; คนวัยทำงาน; สื่อสังคมออนไลน์; พุทธบูรณาการ; กาลามสูตร

GUIDELINES FOR PROMOTING SOCIAL MEDIA LITERACY FOR WORKING-AGE GROUPS THROUGH A BUDDHIST INTEGRATED APPROACH

Uthai Intaruk, Phusdee Chirawatthanakit, Phramaha Veerabhadra Veerabhadra (Thiangthae), Thawat Homtuanlom, Phra Prapot Supaphat (Yusaramran)

Abstract

This academic article aims to present insights into the adaptation of working professionals in the digital era through the process of building intellectual immunity. The study reveals that the working-age population, particularly Generation Y, exhibits high levels of internet and social media engagement. While technology facilitates convenience and economic opportunities, it simultaneously introduces structural issues such as social media addiction, fake news, hate speech, and privacy violations. These problems underscore a deficiency in practical media literacy skills. This article proposes an integration of Buddhist principles as a critical tool for information management. Mindfulness and Clear Comprehension (Sati-Sampajañña) serve as the foundation for governing sensory perceptions (Ayatana), enabling the distinction between objective facts and emotions fabricated by media consumption. Furthermore, the Kalama Sutta provides a 10-point framework for critical analysis, preventing cognitive biases and premature beliefs based on superficial appearances. This integration empowers users to differentiate between “True Value,” which nurtures wisdom, and “Artificial Value,” which merely satisfies cravings. Ultimately, the Buddhist integrated paradigm shifts the user's status from a dominated recipient to a master of technology. It emphasizes internal competence over mere technical skills, fostering responsible digital citizens capable of utilizing social media creatively, safely, and sustainably to enhance their quality of life in a borderless world.

Keywords; Media Literacy; Working-Age; Social media; Buddhist Integration; Kalama Sutta

บทนำ

ในยุคดิจิทัล สังคมโลกได้เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคแห่งข้อมูลข่าวสารอย่างไร้พรมแดน ซึ่งส่งผลกระทบเชิงโครงสร้างทั้งในมิติด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างก้าวกระโดด การสื่อสารสารสนเทศที่รวดเร็วและฉับไวกลายเป็นกลไกสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ในทุกมิติ ตลอดจนนำไปสู่การหลอมรวมทางวัฒนธรรมและการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เกิดขึ้นต่อเนื่องตลอดเวลา ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง หมู่บ้านโลก ซึ่งมีรากฐานพัฒนาการมาตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ. 1960 ที่เทคโนโลยีการสื่อสารเริ่มทลายขีดจำกัดด้านระยะทาง ทำให้ประชากรโลกสามารถปฏิสัมพันธ์กันได้อย่างใกล้ชิดเปรียบเสมือนอาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ภาวะโลกาภิวัตน์ที่ควบคู่ไปกับความรุดหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศนี้ไม่เพียงแต่สร้างความตื่นตัวในระดับมหภาค (ณัฏฐกาญจน์ ศุกลรัตนเมธี, 2562) แต่ยังส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของประเทศต่างๆ ทั่วโลก

วิวัฒนาการของการสื่อสารข้อมูลของมนุษย์มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากรูปแบบที่เรียบง่ายในอดีตสู่ยุคสมัยที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศที่ซับซ้อน ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการส่งผ่านข้อมูลให้เป็นไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) จึงกลายเป็นนวัตกรรมการสื่อสารที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายในวงกว้างภายใต้การพัฒนาของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และเครือข่ายที่มีพลวัต ส่งผลให้สื่อดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นช่องทางการสื่อสารหลักในอนาคต ดังนั้น พลเมืองในสังคมปัจจุ บันจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้เกิดทักษะการรู้เท่าทันสื่อ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทการสื่อสารที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ในปัจจุบัน อินเทอร์เน็ตได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในด้านการศึกษาซึ่งระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตทำหน้าที่เป็นแหล่งทรัพยากรสารสนเทศขนาดใหญ่ที่เชื่อมโยงผู้คนทุกช่วงวัยทั่วโลกเข้าด้วยกัน (ผู้จัดการรายวัน, 2569) เครือข่ายนี้ไม่เพียงแต่เป็นคลังข้อมูลทางวิชาการ แต่ยังครอบคลุมถึงข้อมูลด้านข่าวสาร ความบันเทิง และการแพทย์ ในรูปแบบสื่อประสม ทั้งข้อความ เสียง และภาพเคลื่อนไหว ซึ่งช่วยกระตุ้นการเรียนรู้และเปิดโอกาสให้ผู้ใช้งานสามารถเลือกรับข้อมูลได้ตามความสนใจอย่างไม่มีขีดจำกัด อิทธิพลของสื่อและเทคโนโลยีในแต่ละยุคสมัยจึงไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือสื่อสาร แต่ยังเป็นปัจจัยกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติของมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล องค์กร และสถาบันทางสังคม

ปัจจัยภายในและภายนอกส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบอารมณ์ ความคิด และการสร้างกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมร่วมสมัย ซึ่งการเรียนรู้และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ อาทิ Facebook, YouTube, TikTok หรือการสื่อสารผ่านระบบการประชุมทางไกล (Video Conference) ได้กลายเป็นกลไกหลักที่สถาบันการศึกษาและองค์กรระดับโลกใช้ในการสร้างปฏิสัมพันธ์และขยายโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศ นวัตกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ให้ความสะดวก รวดเร็ว และประหยัดค่าใช้จ่าย แต่ยังสามารถเชื่อมโยงผู้คนจำนวนมากเข้าหากันได้ในเวลาเดียวกันอย่างไร้ข้อจำกัดด้านสถานที่ วิวัฒนาการของสื่อดิจิทัลได้เปลี่ยนผ่านจากยุคการสื่อสารเฉพาะกลุ่ม เช่น อีเมล (E-mail) หรือโปรแกรมสนทนาพื้นฐาน สู่ยุคเครือข่ายสังคมออนไลน์ ที่มีพลวัตสูง ส่งผลให้เกิดโครงสร้าง สังคมแห่งการพึ่งพากันทั่วโลก ซึ่งเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยได้ถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการข้อมูลข่าวสาร

ของพลเมืองโลกในสภาวะไร้พรมแดน สำหรับบริบทของประเทศไทย การก้าวเข้าสู่ยุคสารสนเทศอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้สื่อดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) ในฐานะ สื่อใหม่ (New Media) มีอิทธิพลต่อการกำหนดทัศนคติ การรับรู้ และพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลอย่างมีนัยสำคัญ ความก้าวหน้าดังกล่าวทำให้สื่อสามารถเข้าถึงผู้รับสารได้อย่างฉับไวผ่านระบบอินเทอร์เน็ต (Thai Health Promotion Foundation, 2025) ซึ่งกลายเป็นทั้งโอกาสและปัจจัยท้าทายในการคัดกรองข้อมูลข่าวสารภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

พฤติกรรมการสื่อสารในสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนผ่านจากสื่อดั้งเดิมสู่สื่อสังคมออนไลน์อย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากความสะดวก รวดเร็ว และขีดความสามารถในการทลายข้อจำกัดด้านสถานที่ พัฒนาการของสื่อสังคมออนไลน์เริ่มจากการใช้งานเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ในระดับบุคคลและกลุ่มคนใกล้ชิด ก่อนจะขยายตัวสู่ภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ปัจจัยที่สนับสนุนความนิยมดังกล่าวประกอบด้วยความง่ายในการใช้งาน การมีส่วนร่วมผ่านการแสดงความคิดเห็นแบบสองทางและความหลากหลายของรูปแบบเนื้อหา ซึ่งสอดคล้องกับความรุดหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศที่ส่งผลให้สื่อสังคมออนไลน์มีแนวโน้มที่จะกลายเป็นสื่อกระแสหลักในโลกอนาคต (ณิชกุล เสนาวงษ์, 2564) ในเชิงวิชาการ สื่อสังคมออนไลน์ถูกนิยามในลักษณะของสื่อดิจิทัลที่เป็น เครื่องมือทางสังคม สำหรับการปฏิบัติการผ่านเครือข่ายสังคม (Social Network) บนพื้นฐานของระบบอินเทอร์เน็ต โดยมีลักษณะเด่นคือการเน้นให้ผู้ใช้มีส่วนร่วม (Collaborative) ในการสร้างสรรค์และผลิตเนื้อหาด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของข้อความ ภาพ หรือเสียง (ภัคพล เจรณเทพ, 2568) แพลตฟอร์มที่เป็นที่นิยมในปัจจุบัน เช่น Facebook, YouTube, Line, Instagram และ TikTok จึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่ช่องทางการสื่อสาร แต่ยังเป็นพื้นที่ในการสร้างสรรค์ประสบการณ์และอัตลักษณ์ดิจิทัลของคนในยุคปัจจุบัน

สถานการณ์การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตของประชากรไทยมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยข้อมูลในปี 2565 ระบุว่าคนไทยใช้เวลาออนไลน์เฉลี่ย 7 ชั่วโมง 4 นาทีต่อวัน ซึ่งกลุ่มประชากรที่ใช้งานสูงสุดคือ กลุ่มเจเนอเรชันวาย (Generation Y) ซึ่งเป็นกลุ่มวัยทำงาน (ช่วงอายุ 22-41 ปี) โดยมีระยะเวลาการใช้งานเฉลี่ยสูงถึง 8 ชั่วโมง 55 นาทีต่อวัน นอกจากนี้ยังพบข้อสังเกตว่าผู้ที่อาศัยในกรุงเทพมหานครเป็นกลุ่มที่มีปริมาณการใช้อินเทอร์เน็ตสูงที่สุด โดยเฉลี่ยกว่า 10 ชั่วโมง 5 นาทีต่อวัน (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2569) สถิติดังกล่าวสอดคล้องกับรายงานของสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ที่ระบุว่าในปี 2564 มีผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตสูงถึง 52.5 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 79.3 ของประชากรทั้งหมด (สำนักงาน กสทช., 2569) ข้อมูลล่าสุดในปี 2566 ยังสะท้อนให้เห็นว่าสัดส่วนผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตเพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ 85.3 ของประชากร โดยกิจกรรมออนไลน์ 5 อันดับแรกประกอบด้วย 1) การค้นหาข้อมูล (ร้อยละ 64.69) 2) การติดตามข่าวสาร (ร้อยละ 58.1) 3) การรับชมวิดีโอ (ร้อยละ 54.8) 4) การแสวงหาแนวคิดใหม่ (ร้อยละ 54.4) และ 5) การสืบค้นวิธีการปฏิบัติงานหรือ How-To (ร้อยละ 50.6) (DataReportal, 2026) สำหรับแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ที่ได้รับความนิยมสูงสุดยังคงเป็น Facebook และ LINE ตามด้วย TikTok ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มที่กำลังมีบทบาทอย่างยิ่งในปัจจุบัน แม้สื่อสังคมออนไลน์จะกลายเป็นพื้นที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทัศนคติ และการพักผ่อนหย่อนใจของคนวัยทำงาน แต่พบว่าผู้ใช้งานส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาด้านการขาดทักษะการรู้เท่าทันสื่อ โดยเฉพาะการขาดความ

ตระหนักรู้ถึงโทษภัยที่แฝงมากับสื่อสังคมออนไลน์และการใช้งานที่ขาดความรับผิดชอบ ซึ่งประเด็นนี้ถือเป็นปัจจัยท้าทายสำคัญในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้แก่ประชากรในยุคดิจิทัล (DataReportal, 2026)

กระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างทักษะการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน จำเป็นต้องอาศัยกลไกการตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ต่อสารที่ได้รับ โดยมุ่งเน้นการสืบค้นข้อเท็จจริงและการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบด้านก่อนกระทำการส่งต่อเนื้อหาด้วยความรับผิดชอบต่อสังคม การบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับทักษะการคิดวิเคราะห์ ไตร่ตรอง และแยกแยะ (โยนิโสมนสิการ) จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงและเปิดมุมมองการรับรู้ให้กว้างขึ้น การฝึกฝนทักษะผ่านประสบการณ์จริงจะช่วยให้บุคคลเกิด ภูมิคุ้มกันทางปัญญา ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ในทางตรงกันข้าม หากผู้ใช้งานขาดทักษะการรู้เท่าทันย่อมนำมาซึ่งผลกระทบเชิงลบทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยสามารถจำแนกปัญหาสำคัญได้ดังนี้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ [สสส.], 2560)

1. ภาวะอุบัติการณ์เสพติดสื่อออนไลน์ พฤติกรรมการใช้งานที่เกินขอบเขตจนส่งผลกระทบต่อสัมพันธภาพ สุขภาพจิต และหน้าที่ความรับผิดชอบ

2. ความเสี่ยงทางสังคม การสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลนิรนามที่อาจนำไปสู่การล่อลวงหรือการปิดกั้นตนเองจากโลกแห่งความเป็นจริง

3. คุณภาพของสารสนเทศ การได้รับข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริงหรือขาดหลักฐานทางวิชาการรองรับ

4. สุขภาวะทางกายและจิตใจ ปัญหาด้านสุขภาพ เช่น โรคอ้วน อาการออฟฟิศซินโดรม รวมถึงความผิดปกติทางอารมณ์ เช่น โรคสมาธิสั้น โรคซึมเศร้า และความวิตกกังวล

ปัจจุบัน ปัญหาบนสื่อสังคมออนไลน์ยังมีแนวโน้มทวีความรุนแรงและซับซ้อนยิ่งขึ้น อาทิ ข่าวลือและข่าวปลอม (Fake News) การระรานทางไซเบอร์ (Cyberbullying) การโฆษณาเกินจริง และการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล แม้จะมีการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการรู้เท่าทันสื่ออย่างแพร่หลาย แต่ในทางปฏิบัติกลับยังไม่บรรลุผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องด้วยผู้ใช้งานส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจที่ถ่องแท้และขาดการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้เป็น เครื่องมือทางสติปัญญา เพื่อการคัดกรองข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพในสถานการณ์จริง

จากสภาพปัญหาและสถานการณ์การใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ที่ทวีความเข้มข้นในกลุ่มคนวัยทำงานข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าลำพังเพียงองค์ความรู้ทางเทคนิคหรือทักษะการใช้งานขั้นพื้นฐานนั้นไม่เพียงพอต่อการรับมือกับพลวัตของสื่อใหม่ที่ซับซ้อนได้ ด้วยเหตุนี้ แนวทางการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์สำหรับวัยทำงานตามหลักพุทธบูรณาการ จึงเป็นแนวทางที่มุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันจากภายในผ่านกระบวนการทางปัญญา โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เช่น โยนิโสมนสิการ และกาลามสูตร มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ คัดกรอง และประเมินค่าข้อมูลข่าวสาร ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยลดผลกระทบเชิงลบที่เกิดขึ้น แต่ยังเป็นการส่งเสริมให้คนวัยทำงานสามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์ได้อย่างสร้างสรรค์และทรงพลังในฐานะพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพต่อไป

สื่อสังคมออนไลน์กับวิถีชีวิตของคนวัยทำงานในยุคปัจจุบัน

ปัจจุบันผู้คนหันมาใช้สื่อสังคมออนไลน์แทนสื่อแบบดั้งเดิมมากขึ้นในการสื่อสารและแลกเปลี่ยนข้อมูล ในระยะแรกสื่อสังคมออนไลน์ถูกใช้ในลักษณะของงานอดิเรก เพื่อสื่อสารระหว่างตนเองกับบุคคลใกล้ชิด ต่อมามีการขยายการใช้งานไปสู่ภาคธุรกิจอย่างกว้างขวาง และได้รับการตอบรับจากสังคมเป็นอย่างดี ปัจจัยสำคัญที่ทำให้สื่อสังคมออนไลน์ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ ความสะดวกในการใช้งาน ความรวดเร็วในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย ความสามารถในการโต้ตอบ แสดงความคิดเห็น และแบ่งปันเนื้อหาที่หลากหลาย ตลอดจนพัฒนาการของเทคโนโลยีการสื่อสารและอินเทอร์เน็ตที่ก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าสื่อสังคมออนไลน์กำลังก้าวขึ้นเป็นสื่อหลักของผู้คนทั้งในปัจจุบันและอนาคต แม้ว่าสื่อสังคมออนไลน์จะมีข้อดีหลายประการ แต่ก็มีข้อเสียและปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างหลากหลาย อาทิ การดูถูกเหยียดหยาม การกลั่นแกล้งหรือบูลลี่ การแบล็กเมล์ การใช้ถ้อยคำหยาบคายหรือไม่สุภาพ การลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ การละเมิดสิทธิมนุษยชน การปลุกปั่นสร้างกระแสและระดมมวลชน ปัญหาวาทกรรมแห่งความเกลียดชัง (Hate Speech) ข่าวปลอม (Fake News) การเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ตลอดจนปัญหาด้านสัมพันธภาพ สุขภาพกายและสุขภาพจิต นอกจากนี้ยังรวมถึงการหลอกลวงฉ้อโกง การหลอกให้โอนเงิน และอาชญากรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ในรูปแบบต่าง ๆ

ดังนั้น เพื่อให้การใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นไปอย่างมีความสุขและปลอดภัย ผู้ใช้จำเป็นต้องพัฒนาความรู้และทักษะในการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ การรู้เท่าทันสื่อมิได้หมายถึงเพียงการรับข้อมูลเท่านั้น แต่รวมถึงการตระหนักถึงผลกระทบของสื่ออย่างรอบด้าน ความสามารถในการทำความเข้าใจความหมายและรูปแบบของเนื้อหาที่พบเห็น การวิเคราะห์ ตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อนตัดสินใจเชื่อหรือเผยแพร่ข้อมูล ตลอดจนการใช้วิจารณญาณและความรับผิดชอบในการแสดงความคิดเห็นหรือเผยแพร่เนื้อหาของตนเอง อันจะช่วยลดผลกระทบเชิงลบและเสริมสร้างสังคมออนไลน์ที่สร้างสรรค์ต่อไป

การเรียนรู้เพื่อการรู้เท่าทันสื่อจึงเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการฝึกคิดอย่างเป็นระบบ ผู้เรียนควรเรียนรู้ที่จะตั้งคำถามต่อข้อมูลที่ได้อ่านหรือพบเห็นผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ไม่รับข้อมูลโดยปราศจากการไตร่ตรอง แต่ต้องค้นหาข้อเท็จจริง วิเคราะห์เนื้อหา และตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลอย่างรอบคอบ พร้อมทั้งตั้งคำถามกับตนเองก่อนนำเสนอหรือส่งต่อเนื้อหาใด ๆ โดยคำนึงถึงความถูกต้อง ความเหมาะสม และความรับผิดชอบต่อสังคม กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวควรดำเนินไปอย่างหลากหลายรูปแบบ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกคิด วิเคราะห์ ไตร่ตรอง และแสวงหาข้อมูลเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริง ตลอดจนแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น อันจะช่วยเปิดมุมมองในการรับรู้ข่าวสารให้กว้างขวางและรอบด้านมากยิ่งขึ้น ก่อนสรุปข้อมูลหรือแสดงปฏิกิริยาต่อการสื่อสารใด ๆ ควรผ่านกระบวนการพิจารณาอย่างสุขุมและมีเหตุผล ทั้งนี้ การฝึกฝนผ่านประสบการณ์จริงจะช่วยให้ความรู้และทักษะในการรู้เท่าทันสื่อหยั่งรากลึก เกิดเป็นความเข้าใจที่มั่นคง และสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมในการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ในชีวิตประจำวัน อันจะนำไปสู่การเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีวิจารณญาณและความรับผิดชอบต่อสังคม (Patcharee Bonkham, 2569)

คุณโทษของสื่อสังคมออนไลน์ในมิติพุทธบูรณาการ

ในยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยีสามารถจำแนกตามระดับการพัฒนาทางสติปัญญาได้เป็น 4 ลักษณะ คือ 1) กลุ่มที่ตื่นเต้นตามกระแส (ขาดความเป็นตัวของตัวเอง) 2) กลุ่มที่รู้ตามข่าวสารแต่ขาดการวิเคราะห์ (รู้ไม่เท่าทัน) 3) กลุ่มที่รู้เท่าทัน (เข้าใจคุณโทษและไม่ถูกครอบงำ) และ 4) กลุ่มที่อยู่เหนือกระแส (สามารถจัดการและสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก) การพัฒนาสังคมไทยสู่สังคมอารยะจึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านจาก ผู้บริโภคเทคโนโลยี สู่ ผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อปัญญา โดยเน้นการสร้างสรรค์สังคมมากกว่าความบันเทิงส่วนตน

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์คุณและโทษของสื่อสังคมออนไลน์

ความเกี่ยวข้อง	ข้อดี (คุณค่าแท้)	ข้อเสีย (คุณค่าเทียม)
การสื่อสาร	แลกเปลี่ยนข้อมูลได้รวดเร็ว เชื่อมโยงผู้ห่างไกล	การละเมิดข้อมูลส่วนบุคคลและการหลอกลวง
เศรษฐกิจ	สร้างรายได้และช่องทางการตลาดรูปแบบใหม่	การละเมิดลิขสิทธิ์และการโฆษณาเกินจริง
การเรียนรู้	เข้าถึงแหล่งความรู้ทั่วโลกด้วยต้นทุนต่ำ	ภาวะหมกมุ่นจนเสียภารกิจหลัก (ขาดสติ)

การจำแนกระหว่าง คุณค่าแท้ (ประโยชน์ที่เกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม) และ คุณค่าเทียม (ความฉาบฉวยที่สนองตัณหา) ถือเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นนายเหนือเทคโนโลยี หากผู้ใช้มีสติและปัญญาจะสามารถนำสื่อสังคมออนไลน์มาประยุกต์ใช้ในทางศีลธรรม เช่น การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และการสร้างสรรค์สังคม (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2565)

การเปลี่ยนผ่านของวิถีชีวิตคนวัยทำงานเข้าสู่โลกดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ ส่งผลให้สื่อสังคมออนไลน์กลายเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนทั้งมิติส่วนบุคคลและเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม พลวัตของสื่อใหม่ได้นำมาซึ่งความท้าทายเชิงจริยธรรมและสุขภาวะทางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะปัญหาข่าวปลอม (Fake News) และวาทกรรมสร้างความเกลียดชัง (Hate Speech) หัวใจสำคัญของการปรับตัวในยุคนี้คือ การรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงทักษะทางเทคนิค แต่คือการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาผ่านกระบวนการตั้งคำถามและวิพากษ์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ เมื่อนำมาบูรณาการกับหลักพุทธธรรม จะเห็นได้ว่าการพัฒนาตนเองจากการเป็นเพียง ผู้บริโภคตามกระแส สู่การเป็น ผู้มีสติปัญญาอยู่เหนือกระแส คือทางออกที่ยั่งยืน การจำแนกระหว่าง คุณค่าแท้ ที่เกื้อกูลต่อสติปัญญา และ คุณค่าเทียม ที่สนองเพียงตัณหาความต้องการ จะช่วยให้คนวัยทำงานสามารถครองตนในโลกออนไลน์ได้อย่างปลอดภัย สรุปได้ว่าการรู้เท่าทันสื่อตามแนวพุทธบูรณาการคือการใช้ สติ ในการกำกับพฤติกรรม และใช้ปัญญา ในการคัดกรองข้อมูล เพื่อเปลี่ยนเทคโนโลยีจากเครื่องมือแห่งความลุ่มหลงให้กลายเป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์สังคมและยกระดับคุณภาพชีวิต

มโนทัศน์และทักษะการรู้เท่าทันสื่อในศตวรรษที่ 21

มโนทัศน์เรื่องการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) เริ่มปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในปี ค.ศ. 1992 โดยสถาบัน Aspen Media Literacy Leadership ได้นิยามความหมายเบื้องต้นว่าเป็นความสามารถในการเข้าถึง การวิเคราะห์ การประเมิน และการสร้างสรรค์สื่อในรูปแบบที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ภายใต้วิวัฒนาการของเทคโนโลยีสารสนเทศในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคที่วัฒนธรรมทางสื่อมีความซับซ้อนและทรงอิทธิพล นิยามของการรู้เท่าทันสื่อจึงได้รับการขยายความครอบคลุมถึงกระบวนการทางการศึกษาที่มุ่งเน้นการสร้างกรอบแนวคิดเชิงวิพากษ์ต่อสารที่ปรากฏในสื่อทุกแขนง ตั้งแต่สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศน์ ไปจนถึงสื่อสังคมออนไลน์และระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (อุษา บิ้กกิ้นส์, 2565) นอกจากนี้ การรู้เท่าทันสื่อยังถือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้าใจต่อบทบาทของสื่อที่มีต่อโครงสร้างสังคม ตลอดจนเป็นทักษะพื้นฐานในการสืบค้นข้อมูลและการแสดงออกตามวิถีพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีองค์ประกอบหลักที่ต้องนำไปประยุกต์ใช้อย่างบูรณาการใน 4 มิติ (อุษา บิ้กกิ้นส์, 2565) ดังนี้

มิติที่ 1 การเข้าถึง ความสามารถในการค้นหาและใช้ประโยชน์จากเครื่องมือสื่อสารและแหล่งข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ

มิติที่ 2 การวิเคราะห์ การใช้ทักษะเชิงวิพากษ์เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้าง รูปแบบ และบริบทของสารที่สื่อนำเสนอ

มิติที่ 3 การประเมิน การวินิจฉัยคุณค่า ความน่าเชื่อถือ และผลกระทบของข้อมูลข่าวสารที่มีต่อปัจเจกบุคคลและสังคม

มิติที่ 4 การสร้างสรรค์ ทักษะในการผลิตและสื่อสารข้อมูลอย่างมีจริยธรรมและรับผิดชอบ เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกในสังคมออนไลน์

ทั้งนี้ ความสำเร็จของการขับเคลื่อนทักษะการรู้เท่าทันสื่อในระดับมหภาค จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนผ่านการกำหนดนโยบายที่ชัดเจนจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างเป็นระบบและทั่วถึง

กระบวนทัศน์การศึกษาเพื่อการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์

การสร้างทักษะการรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์จำเป็นต้องอาศัย การศึกษาเกี่ยวกับสื่อ (Media Education) เป็นรากฐานสำคัญ แม้ในปัจจุบันกระบวนการเรียนรู้ส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นนอกระบบโรงเรียนผ่านการรณรงค์ขององค์กรภาคประชาสังคม แต่ในอนาคตควรมีการผลักดันให้เป็นวาระแห่งชาติเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงสิทธิในการเรียนรู้อย่างทั่วถึง การรู้เท่าทันสื่อในระดับปฏิบัติการประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ (ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2569) ดังนี้

1. การตระหนักรู้ในการเปิดรับสื่อ คือการรู้เท่าทันการรับรู้ผ่านอายตนะ (หู ตา จมูก ลิ้น กาย และใจ) เมื่อสื่อเข้ามากระทบประสาทสัมผัส ระบบการทำงานของสมองจะปรุงแต่งให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก การรู้เท่าทันในขั้นนี้จึงมุ่งเน้นการแยกแยะระหว่าง ข้อเท็จจริง และ อารมณ์ความรู้สึก เพื่อให้เห็นความจริงที่สื่อสร้างขึ้น

2. การวิเคราะห์สื่อ การจำแนกและแยกแยะองค์ประกอบของการนำเสนอ เพื่อสืบค้นวัตถุประสงค์แอบแฝงของสื่อที่มีต่อปัจเจกบุคคลและสังคม

3. การทำความเข้าใจสื่อ กระบวนการตีความสารภายหลังการเปิดรับ ซึ่งมักมีความแตกต่างกันตามประสบการณ์ พื้นฐานการศึกษา และภูมิหลังการรับรู้ของแต่ละบุคคล

4. การประเมินค่า การตัดสินคุณค่าและคุณภาพของเนื้อหา รวมถึงเทคนิคการนำเสนอผ่านระบบออนไลน์ว่ามีความเหมาะสมและก่อให้เกิดประโยชน์เพียงใด

5. การใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์และเกิดประโยชน์ เมื่อไม่สามารถหลีกเลี่ยงการใช้สื่อในชีวิตประจำวันได้ ผู้ใช้จึงต้องพัฒนาทักษะการปฏิสัมพันธ์กับสื่ออย่างเป็นระบบ เลือกรับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และสามารถส่งต่อหรือตอบโต้ข้อมูล (Feedback) ได้อย่างสร้างสรรค์และรับผิดชอบ

การรู้เท่าทันสื่อในศตวรรษที่ 21 ได้เปลี่ยนผ่านจากการเป็นเพียงทักษะทางเทคนิค (Technical Skills) สู่การเป็น สมรรถนะแห่งพลเมืองดิจิทัล ที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกับมิติทางจริยธรรม โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การสร้างกรอบแนวคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) ผ่านองค์ประกอบหลัก 4 มิติ คือ การเข้าถึง การวิเคราะห์ การประเมิน และการสร้างสรรค์ ประเด็นที่น่าสนใจคือ กระบวนทัศน์การเรียนรู้เพื่อการรู้เท่าทันสื่อในระดับปฏิบัติการ มิได้มุ่งเน้นเพียงการจัดการข้อมูลภายนอกเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการ เท่าทันภายใน คือการตระหนักรู้ผ่านระบบอายตนะ (ประสาทสัมผัสทั้ง 6) เพื่อแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากอารมณ์ความรู้สึกที่ถูกปรุงแต่งขึ้นจากการรับสาร กระบวนการนี้สอดคล้องกับหลักการวิเคราะห์และประเมินค่าข้อมูลอย่างมีเหตุผล เพื่อเปลี่ยนสถานะจาก ผู้รับสารที่ถูกครอบงำ เป็น ผู้ใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์และรับผิดชอบ อันเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ยั่งยืนผ่านการบูรณาการร่วมกับหลักพุทธธรรมในลำดับต่อไป

ปัจจัยเกื้อหนุนต่อการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์

การเปลี่ยนผ่านสู่การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ขับเคลื่อนด้วยปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ ปัจจัยภายใน (ปัจจัยเชิงพฤติกรรมของมนุษย์) และปัจจัยภายนอก (ปัจจัยเชิงเทคโนโลยี) ซึ่ง Thayer และ Ruben (1993) ได้อธิบายปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการสื่อสารไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

1. ปัจจัยเชิงพฤติกรรมและจิตวิทยา

ปัจจัยที่ 1 ความต้องการ (Need) ความปรารถนาขั้นพื้นฐานทั้งทางกายภาพและจิตใจ เช่น การแสวงหาข้อมูล การแสดงออกถึงรสนิยมส่วนบุคคล และการแสวงหาการยอมรับจากสังคม

ปัจจัยที่ 2 ทัศนคติและค่านิยม (Attitude and Values) ความโน้มเอียงและความชอบส่วนบุคคลที่มีผลต่อการเลือกรับสาร การตีความ และการจดจำข้อมูลข่าวสาร

ปัจจัยที่ 3 เป้าหมายและประโยชน์ใช้สอย (Goal and Utility) มนุษย์จะเลือกใช้สื่อมวลชนที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายในชีวิต เช่น ความก้าวหน้าในอาชีพ หรือการใช้ข้อมูลเพื่อประโยชน์ในเชิงปฏิบัติ

ปัจจัยที่ 4 ความสามารถและลีลาการสื่อสาร (Capability and Communication Style) ทักษะความเชี่ยวชาญส่วนบุคคลและความพึงพอใจในสื่อเฉพาะประเภท (เช่น ภาพ เสียง หรือข้อความ)

ปัจจัยที่ 5 บริบททางสังคมและประสบการณ์ (Context and Experience) สภาวะแวดล้อมที่ประกอบด้วยบุคคล สถานที่ และเวลา รวมถึงนิยามของตนเองผ่านสายตาของคนในสังคม และความคุ้นชินจากการรับสารในอดีต

2. ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยี

นอกจากปัจจัยเชิงพฤติกรรมแล้ว พลวัตของเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนสื่อสังคมออนไลน์ โดยเฉพาะการก้าวเข้าสู่ยุคของ สมาร์ตโฟน (Smartphone) ซึ่งกลายเป็นอุปกรณ์สื่อสารที่จำเป็นสำหรับประชากรยุคปัจจุบัน ความก้าวหน้าอย่างก้าวกระโดดของเทคโนโลยีสื่อสารไร้สาย ตั้งแต่ยุค 3G, 4G LTE สู่ยุค 5G ในปัจจุบัน ได้ทำลายขีดจำกัดทางพรมแดน ทำให้การรับส่งข้อมูลที่มีความละเอียดสูงเป็นไปได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ (Siam Phone, 2569) วิวัฒนาการของโครงข่ายโทรคมนาคมนี้ไม่เพียงแต่เป็นเพียงช่องทางสื่อสาร แต่ยังเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิด สังคมเครือข่าย (Networked Society) ที่ผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงข้อมูลและมีปฏิสัมพันธ์กันได้แบบเรียลไทม์ทุกที่ทุกเวลา

บทสรุปส่วนปัจจัยเกื้อหนุนการแพร่หลายของสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบันมิได้เกิดขึ้นจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเพียงลำพัง แต่เป็นผลลัพธ์จากความสอดประสานกันระหว่าง พลวัตทางเทคโนโลยี และ กลไกทางจิตวิทยาของมนุษย์ ในมิติเชิงพฤติกรรม สื่อสังคมออนไลน์ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน และเป้าหมาย ในชีวิตของมนุษย์อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการสร้างปฏิสัมพันธ์และการแสวงหาความรู้ผ่านลีลาการสื่อสารที่ตรงกับความถนัดเฉพาะบุคคล เมื่อผนวกกับโครงสร้างพื้นฐานที่มีประสิทธิภาพอย่างสมาร์ตโฟนและระบบเครือข่ายความเร็วสูง (5G) จึงส่งผลให้เกิดสภาวะ สังคมเครือข่าย ที่ไร้ขีดจำกัดด้านพรมแดน ปัจจัยเกื้อหนุนเหล่านี้เป็นเสมือน ดาบสองคม ในแง่หนึ่งคือโอกาสในการพัฒนาศักยภาพ แต่ในอีกแง่หนึ่งคือช่องทางที่อาจนำไปสู่การบริโภคสื่อตามกระแสตัณหาและค่านิยมที่บิดเบือน ดังนั้น การเข้าใจถึงปัจจัยเหล่านี้จึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การนำหลักพุทธธรรมเข้ามาช่วยกำกับ ทัศนคติและค่านิยม ให้เกิดการเลือกรับและใช้สื่ออย่างมีสติและปัญญา เพื่อเปลี่ยนจากการเป็นผู้ถูกขับเคลื่อนด้วยความต้องการ สู่การเป็นผู้ใช้สื่อเพื่อสร้างสรรค์คุณค่าที่แท้จริงสืบไป

การประยุกต์พุทธธรรมเพื่อการรู้เท่าทันสื่อ วิถีแห่งสติในโลกดิจิทัล

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันของเทคโนโลยีการสื่อสารและปัญหาที่ทวีความซับซ้อนในสังคมออนไลน์ หลักพุทธธรรมถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสติปัญญาและวิจารณญาณเพื่อให้ผู้ใช้งานสามารถรู้เท่าทันสื่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีหลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ 4 ประการ ดังนี้

หลักสติสัมปชัญญะ

สติ (ความระลึกได้) และสัมปชัญญะ (ความรู้ตัวทั่วพร้อม) คือธรรมที่เป็นฐานตั้งต้นแห่งกุศลธรรมทั้งปวง ในบริบทของการสื่อสารดิจิทัล สติทำหน้าที่เป็นกลไกในการระลึกรู้เท่าทันในขณะที่กำลังรับสารหรือส่งสาร ส่วนสัมปชัญญะทำหน้าที่เป็นปัญญาที่คอยกำกับการตัดสินใจว่าสิ่งใดควรดำเนินการหรือสิ่งใดควรระงับ (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต, 2539) ในทางพุทธปรัชญา สติเจตสิกและปัญญาเจตสิก (สัมปชัญญะ) มีบทบาทสำคัญในการควบคุมสภาวะจิตมิให้ตกอยู่ภายใต้ความประมาทมัวเมา (องฺ.สตฺตก. (ไทย) 23/81/405-406.) โดยพระพุทธองค์ทรงเปรียบสติสัมปชัญญะดั่งกิ่งและใบของต้นไม้ หากปราศจากสิ่งนี้ เปลือก กระพี้ และแก่น (คุณธรรมระดับสูง) ย่อมไม่สามารถเจริญเติบโตได้ (ที.สี. (ไทย) 9/214-217/73-74.) (สติสัมปชัญญสูตร) ในขณะที่จิตกำลังปฏิสัมพันธ์กับสื่อสังคมออนไลน์ สติจะทำหน้าที่ควบคุมและเหนี่ยวรั้งจิตใจมิให้ฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ที่สื่อปรุงแต่งขึ้น คอยกีดกันอกุศลธรรมที่อาจแทรกแซงเข้ามาผ่านกระบวนการรับรู้ และประคองจิตให้อยู่ในสภาวะกุศลอยู่ทุกขณะการประยุกต์ใช้สติสัมปชัญญะในการรู้เท่าทันสื่อ สามารถจำแนกหน้าที่ได้ดังนี้

1. การควบคุมการนึกคิด สติช่วยให้ผู้ใช้สื่อไม่พลั้งเผลอไปตามกระแสปลุกปั่นหรือการยั่วยุในโลกออนไลน์

2. การคัดกรองอารมณ์ ทำหน้าที่ระลึกรู้และเลือกรับรู้เฉพาะสารที่เป็นประโยชน์ (กุศล) และหลีกเลี่ยงสารที่นำไปสู่ความขัดแย้งหรือความเศร้าหมอง (อกุศล)

3. ความไม่ประมาท (อัปปมาทธรรม) เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่ ช่วยให้การใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นไปอย่างระมัดระวัง มีความรับผิดชอบ และปลอดภัยจากโทษภัยทางดิจิทัล

หลักกาลามสูตร

หลักกาลามสูตร หรือ เกสปุตติยสูตร เป็นหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในเชิงวิทยาสารและวิชาการสมัยใหม่ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นการใช้เหตุผลและวิจารณญาณก่อนการตัดสินใจเชื่อ ซึ่งมีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับบริบทการคัดกรองข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบัน หลักการนี้ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยสรุปเป็นแนวทาง 10 ประการเพื่อป้องกันความผิดพลาดจากการรับสาร ดังนี้ (องฺ.ติก. (ไทย) 20/66/157.)

1. อย่าเพิ่งเชื่อโดยฟังตามกันมา (มา อนุสฺสเวน) ป้องกันปัญหาการเชื่อตามกระแสหรือข้อมูลที่ขาดการตรวจสอบต้นตอ

2. อย่าเพิ่งเชื่อโดยคิดว่าเป็นของเก่าเล่าสืบกันมา (มา ปรมฺปราย) ระมัดระวังความเชื่อปรัมปราหรือข้อมูลที่อ้างเพียงความเก่าแก่แต่ขาดข้อเท็จจริงรองรับ

3. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะเป็นข่าวเล่าลือ (มา อิติกิราย) การไม่ตระหนกตามข่าวลือ หรือข้อมูลที่ถูกส่งต่ออย่างรวดเร็วโดยยังไม่ทราบความจริง

4. อย่าเพิ่งเชื่อโดยอ้างคัมภีร์หรือตำรา (มา ปิฏกสมฺปทาเนน) การตรวจสอบข้อมูลแม้ข้อมูลนั้นจะถูกระบุว่ามาจากแหล่งอ้างอิงที่ดูน่าเชื่อถือ เพื่อป้องกันความผิดพลาดจากการบันทึกหรือการตีความ

5. อย่าเพิ่งเชื่อโดยคิดเดาเอาเองตามหลักตรรกวิทยา (มา ตกฺกเหตุ) การไม่ด่วนสรุปข้อมูลด้วยตรรกะส่วนตนเพียงอย่างเดียว

6. อย่าเพิ่งเชื่อโดยการคิดคาดคะเนหรืออนุมานเอา (มา นยเหตุ) การระวังการคาดการณ์ที่อาจเกิดจากสมมติฐานที่คลาดเคลื่อน

7. อย่าเพิ่งเชื่อโดยตรึกเอาตามอาการที่ปรากฏ (มา อาการปริวิตกฺเกน) การไม่ตัดสินข้อมูลเพียงภาพลักษณ์ภายนอกหรือสิ่งที่สื่อสร้างขึ้น

8. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะเข้าได้กับความเชื่อเดิมของตน (มา ทิฏฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา) การป้องกันอคติ ที่เอนเอียงไปตามความเห็นเดิมของตนเอง

9. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะผู้พูดมีลักษณะน่าเชื่อถือ (มา ภพฺพรูปตาย) การแยกแยะระหว่าง ตำแหน่งหน้าที่ กับ ความถูกต้องของข้อมูล

10. อย่าเพิ่งเชื่อเพราะเห็นว่าผู้พูดเป็นครูของเรา (มา สมโณ โน ครูติ) การให้ความสำคัญกับตัวความจริงมากกว่าตัวบุคคล แม้บุคคลนั้นจะเป็นผู้ที่ตนเคารพนับถือ

หลักกาลามสูตรมิได้สอนให้ปฏิเสธข้อมูลในทันที แต่ทรงสอนให้ ฟังหูไว้หู และใช้กระบวนการไตร่ตรองอย่างรอบคอบจนเห็นผลเชิงประจักษ์จากการปฏิบัติจริง ในบริบทของสื่อสังคมออนไลน์ หลักกาลามสูตรเปรียบเสมือน เครื่องคัดกรองข้อมูลดิจิทัล ที่ช่วยให้คนวัยทำงานสามารถวิเคราะห์และประเมินค่าข้อมูลก่อนการแชร์หรือส่งต่อ เพื่อป้องกันผลกระทบจากการได้รับข้อมูลเท็จ (Fake News) หรือการโฆษณาชวนเชื่อที่ขาดความรับผิดชอบ

สรุป

การเปลี่ยนผ่านของวิถีชีวิตคนวัยทำงานสู่ยุคดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ ส่งผลให้สื่อสังคมออนไลน์กลายเป็นปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และการสื่อสารอย่างไร้พรมแดน ทว่าพลวัตของสื่อใหม่นี้กลับมาพร้อมกับความท้าทายเชิงจริยธรรมและภัยคุกคามรูปแบบต่าง ๆ เช่น ข่าวปลอม (Fake News) การระรานทางไซเบอร์ และการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาวะทางกายและจิตใจของคนวัยทำงานอย่างมีนัยสำคัญ แม้เทคโนโลยีสารสนเทศจะมีวิวัฒนาการที่รุดหน้า แต่การรับมือกับปัญหาเหล่านี้ไม่สามารถอาศัยเพียงทักษะทางเทคนิคขั้นพื้นฐานได้ หากแต่จำเป็นต้องยกระดับสู่การเป็นสมรรถนะแห่งพลเมืองดิจิทัลผ่านแนวทางการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อตามหลักพุทธบูรณาการ ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันจากภายในผ่านการพัฒนาทางสติปัญญา โดยมีกลไกสำคัญคือหลักสติสัมปชัญญะที่ทำหน้าที่เป็นฐานตั้งต้นในการกำกับอายตนะและการรับรู้ เพื่อแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากอารมณ์ความรู้สึกที่ถูกปรุงแต่ง และใช้หลักกาลามสูตรเป็นเครื่องมือเชิงวิพากษ์ในการคัดกรองข้อมูลข่าวสาร 10 ประการ เพื่อป้องกันอคติและการด่วนตัดสินใจเชื่อเพียงภาพลักษณ์ภายนอกหรือความนิยมตามกระแส การบูรณาการพุทธธรรมดังกล่าวช่วยให้คนวัยทำงานสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่าง คุณค่าแท้ ที่เกื้อกูลต่อปัญญา กับ คุณค่าเทียม ที่สนองเพียงตัณหาความต้องการ เปลี่ยนสถานะจากผู้บริโภคที่ถูกครอบงำด้วยกระแสข้อมูลสู่การเป็นผู้ที่อยู่เหนือเทคโนโลยี สามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์ได้อย่างสร้างสรรค์ ปลอดภัย และมีธรรมาภิบาล สรุปได้ว่าการรู้เท่าทันสื่อในวิถีพุทธคือการเปลี่ยนเทคโนโลยีจากเครื่องมือแห่งความลุ่มหลงให้กลายเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

คุณภาพชีวิตและสังคมอย่างยั่งยืน อันเป็นการสร้างสมดุลระหว่างความเจริญทางวัตถุและความมั่นคงทางจิตใจในโลกดิจิทัลปัจจุบันและอนาคตสืบไป

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงดิจิทัล. (2569). *รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยปี 2565 Thailand Internet User Behavior 2026*. https://www.etda.or.th/getattachment/78750426-4a58-4c36-85d3-d1c11c3db1f3/IUB-65-Final.pdf.aspx

กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2565). *รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2565*. https://www.etda.or.th/

ณัฏฐกาญจน์ ศุกลรัตนเมธี. (2562). *การรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์ของเยาวชนเพื่อการเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย* (รายงานวิจัย). สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า.

ณิชกุล เสนาวงษ์. (2564). *การศึกษาพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของคนเจนเนอเรชั่นแซดในยุค New Normal ในกรุงเทพมหานคร* (วิทยานิพนธ์หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสยาม.

ผู้จัดการรายวัน. (2569). *ตลาดออนไลน์พร้อมใจสาธุ*. http://www.manager.co.th/lite/ViewNews.aspx?NewsID=9560000062170

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (2569). *การสร้างแบบออสกูด (Osgood's Method)*. ttp://www.elearning.msu.ac.th/opencourse/0506704/page06_03_03.html

สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียงกิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ. (2569). *ผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ต ในประเทศไทย*. http://webstats.nbtc.go.th/netnbtc/INTERNETUSERS.php

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2560). *รู้เท่าทันสื่อ*. กรุงเทพมหานคร ศูนย์เรียนรู้สุขภาวะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

บิ๊กกิ้นส์ อ. (2020). การรู้เท่าทันสื่อและสารสนเทศ. *วารสารสุทธิปริทัศน์*, 26(80), 147–162.

DataReportal. (2023). *Digital 2023 Thailand*. https://datareportal.com/reports/digital-2023-thailand

KATAREPORTAL. (2569). *สรุปข้อมูลที่ควรรู้ DIGITAL 2023 THAILAND จาก We Are Social และ Meltwater.* https://datareportal.com/reports/digital-2023-thailand

Patcharee Bonkham. (2569). *5 องค์ประกอบของการรู้เท่าทันสื่อ*. https://huso.buu.ac.th/comt/

Phakpon Jeranathep. (2568). *การสร้างสรรค์สื่อดิจิทัลบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ Digital media creation on social networks*. https://library.wu.ac.th/km/

Siam phone. (2569). *ทำความรู้จักกับ 4G LTEคืออะไร*. http://news.siamphone.com/news-13123.html

Thai Health Promotion Foundation. (2025). *Young People's Dialogue on the Use of New Media in the Region Association for Radio and Media for Children and Youth.* https://en.thaihealth.or.th/

Todd and Ruben, Brent D. (1993). *Mass Communication Producers and Consumers*. New York Harper Collins.

รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนตามแนวพุทธบูรณาการ

INTEGRATED BUDDHIST ADMINISTRATIVE MODEL FOR PROMOTING STUDENT AGGRESSION REDUCTION

สุนทร สุวรรณพร[1], พระครูอุดมนันทบัณฑิต (อภิชาติ พรสุทธิชัยพงศ์)[2], ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม[3], พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท (อินทะโพธิ์)[4], บรรพต ต้นธีรวงศ์[5]

Soonthorn Suvanaporn[1], PhrakhruUdomnanthabandit (Aphichat pornsuttichaipong)[2], Pakornkrit Wangkum[3], Phra Maha Veerathit Warintho (Indaphot)[4], Banphot Tonthirawong[5]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์, ประเทศไทย[1]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Kanchanaburi Sangha College, Thailand[1]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[2-4-5]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand [2-4-5]

โรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด, ประเทศไทย[3]

Ban Chong Klink Chong Krod School, Thailand[3]

Corresponding Author Email mrsoonthorn81@gmail.com

Received 19 February 2026; Revised 18 March 2026; Accepted 31 March 2026

****

รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนตามแนวพุทธบูรณาการ

สุนทร สุวรรณพร, พระครูอุดมนันทบัณฑิต (อภิชาติ พรสุทธิชัยพงศ์), ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม, พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท (อินทะโพธิ์), บรรพต ต้นธีรวงศ์

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการสถานศึกษาในการส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนโดยการบูรณาการหลักพุทธธรรม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลให้เยาวชนเผชิญกับปัญหาด้านอารมณ์และพฤติกรรมความรุนแรง ผลการศึกษาพบว่าพฤติกรรมความก้าวร้าวมีกระบวนการซับซ้อนที่เริ่มจากการรับรู้ถึงภัยคุกคามนำไปสู่การแสดงออกทางกายและวาจา การแก้ไขปัญหาจึงต้องอาศัยรูปแบบการบริหารจัดการที่มากกว่าการลงโทษ โดยเน้นการประสานงานระหว่างสถานศึกษา ครอบครัว และชุมชน ภายใต้โครงสร้างการบริหารงานอย่างเป็นระบบตามแนวคิด POSDCoRB หัวใจสำคัญของรูปแบบนี้คือการบูรณาการหลักพุทธธรรม ได้แก่ หลักไตรสิกขาเพื่อขัดเกลาพฤติกรรมและสติปัญญา หลักสัปปุริสธรรม 7 และพรหมวิหาร 4 เพื่อสร้างภาวะผู้นำเชิงเมตตาให้แก่ผู้บริหารและครู รวมถึงการใช้ “ติณวัตถารกวิธี” เป็นกลไกในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งด้วยการประนีประนอมและการให้อภัย การนำรูปแบบนี้ไปปฏิบัติจะช่วยเปลี่ยนสถานศึกษาให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ที่ปลอดภัย ลดความตึงเครียดทางอารมณ์ และเสริมสร้างทักษะชีวิตให้นักเรียนสามารถควบคุมตนเองได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม เพื่อสร้างสันติสุขให้แก่สังคมไทยในยุควิถีใหม่

คำสำคัญ: รูปแบบการบริหารจัดการ; พฤติกรรมความก้าวร้าว; หลักพุทธธรรม; พุทธบูรณาการ; สถานศึกษา

INTEGRATED BUDDHIST ADMINISTRATIVE MODEL FOR PROMOTING STUDENT AGGRESSION REDUCTION

Soonthorn Suvanaporn, PhrakhruUdomnanthabandit (Aphichat pornsuttichaipong),
Pakornkrit Wangkum, Phra Maha Veerathit Warintho (Indaphot),
Banphot Tonthirawong

Abstract

This academic article aims to present an educational administration model for promoting the reduction of aggressive behavior among students through the integration of Buddhist principles. Amidst the rapid changes in a globalized society, youth increasingly face emotional challenges and violent tendencies. The study reveals that aggressive behavior is a complex process originating from perceived threats, leading to physical and verbal manifestations. Effective intervention requires an administrative model that moves beyond mere punishment, emphasizing collaboration between schools, families, and communities under the systematic POSDCoRB framework. The core of this model is the integration of Buddhist Dhamma, including the Threefold Training (Tisikkha) for behavioral and intellectual cultivation, the Seven Qualities of a Good Person (Sappurisa-dhamma 7), and the Four Sublime States (Brahmavihara 4) to foster compassionate leadership among administrators and teachers. Furthermore, the "Tinavattharaka-vinaya" (the method of covering with grass) is applied as an ethical mechanism for conflict resolution through compromise and forgiveness. Implementing this integrated model transforms educational institutions into safe learning environments, reduces emotional tension, and enhances essential life skills for sustainable self-control. This approach aligns with the National Education Act's intent to develop students as holistic human beings physically, mentally, intellectually, and morally—to ensure lasting peace in Thai society within the New Normal era.

Keywords: Administration Model; Aggressive Behavior; Buddhist Dhamma;
Integrated Buddhism; Educational Institutions

บทนำ

สภาพสังคมไทยในยุคปัจจุบันเผชิญกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารอย่างไร้ขีดจำกัด ท่ามกลางความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม ส่งผลให้ปัจเจกบุคคลต้องปรับตัวต่อวิถีชีวิตอุบัติใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยนี้ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อเด็กและเยาวชนในวัยเรียน หากเยาวชนขาดทักษะในการปรับตัวให้เท่าทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลง ย่อมนำไปสู่ปัญหาทางสังคมที่ยากจะหลีกเลี่ยง โดยเฉพาะปัญหาด้านอารมณ์ จิตใจ การปรับตัว และอุปสรรคในการปฏิสัมพันธ์ร่วมกับผู้อื่น สำหรับกลุ่มนักเรียนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาซึ่งต้องเผชิญกับความยากลำบากทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม มักได้รับผลกระทบที่รุนแรงกว่าปกติ นักเรียนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งมักแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและขาดทักษะการดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพ ซึ่งมีมูลเหตุปัจจัยมาจากทั้งปัญหาส่วนบุคคล ครอบครัว และสภาพแวดล้อม หากไม่ได้รับแก้ไข เมื่อสำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐานไปแล้ว เยาวชนเหล่านี้อาจกลายเป็นผู้ที่ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต มีสภาวะความขัดแย้งทางอารมณ์ได้ง่าย และขาดภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม (นฐมล สาดบางเคียน, 2014) ปัญหาพฤติกรรมที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งพบในกลุ่มเยาวชนคือ พฤติกรรมความก้าวร้าว ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเสียหายและเป็นอันตรายต่อบุคคลอื่น ทั้งยังส่งผลกระทบต่อเนื่องเป็นปัญหาสังคมในวงกว้าง บุคคลที่มีพฤติกรรมความก้าวร้าวในระดับสูงมักขาดความสามารถในการควบคุมตนเองและละเมิดสิทธิของผู้อื่น ซึ่งถือเป็นอันตรายต่อความสงบสุขของสังคมอย่างยิ่ง เนื่องจากความก้าวร้าวอาจนำไปสู่ความรุนแรงถึงขั้นการทำลายชีวิตและทรัพย์สินได้ (วลัยกรณ์ แพร่กิจธรรมชัย, 2012)

พฤติกรรมความก้าวร้าวที่ปรากฏในสถานศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา มีลักษณะการแสดงออกที่หลากหลาย อาทิ การจัดตั้งกลุ่มเพื่อกรรโชกทรัพย์เพื่อนหรือรุ่นน้อง การใช้ถ้อยคำส่อเสียดล้อเลียน ตลอดจนการข่มขู่คุกคามผู้ที่อ่อนแอกว่า หากบุคคลสามารถบริหารจัดการอารมณ์โกรธได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะส่งผลให้เกิดความเข้าใจในผู้อื่น และรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการลดความขัดแย้งและความรุนแรง โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาที่มักพบปัญหานักเรียนขาดทักษะการควบคุมอารมณ์ จนนำไปสู่การกลั่นแกล้งเพื่อน การพูดจาหยาบคาย และการใช้ความรุนแรงในการตัดสินปัญหา พฤติกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อระบบการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนเท่านั้น แต่ยังส่งผลเสียต่อสุขภาพจิตของทั้งครูและนักเรียนโดยรวม ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนกำหนดระดับความรุนแรงของพฤติกรรมก้าวร้าวคือพื้นฐานทางครอบครัว สภาพสังคมปัจจุบันที่บีบคั้นให้บิดามารดาต้องมุ่งเน้นการประกอบอาชีพเพื่อประคับประคองเศรษฐกิจในครัวเรือน อาจส่งผลให้บทบาทการอบรมเลี้ยงดูทำได้ไม่เต็มประสิทธิภาพ ความเหนื่อยล้าสะสมอาจนำไปสู่การกระทบกระทั่งกันภายในบ้าน หากครอบครัวขาดความเข้าใจและความเกื้อกูลกัน จะก่อให้เกิดความคับข้องใจและความกดดันที่ไร้ช่องทางระบายออก ในทางตรงกันข้าม ครอบครัวที่มีทักษะในการสื่อสารและสมาชิกสามารถแสดงบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ย่อมส่งผลให้เด็กมีกระบวนการคิดและวิธีการจัดการปัญหาที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ พบประเด็นปัญหาเรื่องการลงโทษที่ไม่เหมาะสมกับความผิด หากนักเรียนกระทำความผิดแต่ได้รับบทลงโทษที่เบาเกินไป (มิสชนัญญา เงินเมือง, 2010) อาจส่งผลให้เด็กเกิดพฤติกรรมเสี่ยงที่จะกระทำผิดซ้ำเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองต้องการ

รัตโนทัย พลับรู้การ (2008) ได้นำเสนอข้อมูลงานวิจัยที่ระบุว่า เด็กและเยาวชนจำนวน 2,897 คน เคยพบเห็นการกระทำความรุนแรงภายในชุมชนในช่วงระยะเวลา 3 เดือนที่ผ่านมา โดยพฤติกรรมความรุนแรงที่พบเห็นมากที่สุดคือ การใช้กำลังประทุษร้าย (ตี ต่อย ตบ) ระหว่างบุคคลภายในโรงเรียนหรือบริเวณรอบสถานศึกษา ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 63.1 รองลงมาคือพฤติกรรมในลักษณะเดียวกันที่เกิดขึ้นภายในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 50.1 ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พฤติกรรมความก้าวร้าวเป็นสิ่งที่เด็กและเยาวชนสามารถพบเห็นได้บ่อยครั้งในชีวิตประจำวัน ซึ่งการเผชิญกับเหตุการณ์ความรุนแรงซ้ำ ๆ ย่อมส่งผลให้เกิดเจตคติเชิงบวกต่อพฤติกรรมความก้าวร้าว และมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมเหล่านั้นออกมาในที่สุด เนื่องจากเจตคติถือเป็นความโน้มเอียงทางอารมณ์ที่พร้อมจะแปรเปลี่ยนเป็นการกระทำเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่สอดคล้องกัน เมื่อพฤติกรรมความก้าวร้าวอุบัติขึ้น ย่อมส่งผลกระทบต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ ดังที่ พีร วงศ์อุปราช (2012) กล่าวว่า พฤติกรรมก้าวร้าวเป็นบ่อเกิดแห่งความเดือดร้อนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น หากพฤติกรรมนี้เกิดขึ้นภายในสถานศึกษาจะกลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอน ทำให้การดำเนินกิจกรรมของครูไม่เป็นไปตามเป้าหมาย เนื่องจากผู้ที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวมักเพิกเฉยต่อความรู้สึกและสิทธิของผู้อื่น มุ่งเน้นการตอบสนองความต้องการของตนเองโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนส่วนรวม อาทิ การทะเลาะวิวาท การรังแกเพื่อน การทำลายทรัพย์สินส่วนรวม การแสดงกิริยาไม่สุภาพ หรือความอวดดีไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่ นอกจากนี้ ในเด็กที่มีปัญหาความก้าวร้าวมักพบปัญหาอื่นควบคู่ไปด้วยเสมอ เช่น ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ ปัญหาการปรับตัวเข้ากับกลุ่มเพื่อน และความล้มเหลวทางสัมพันธภาพภายในครอบครัว เป็นต้น

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เคยกล่าวเตือนสติสังคมไว้ว่า ศีลธรรมไม่กลับมา โลกาจะวินาศ วาทะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงภาวะวิกฤตความเสื่อมถอยทางศีลธรรมในสังคมไทย โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศชาติในอนาคต หากสังคมสามารถขัดเกลาและพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพ มีศีลธรรม เคารพกฎกติกาของสังคม และมีจิตสาธารณะได้ตั้งแต่วันนี้ ย่อมเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างผู้ใหญ่ที่มีศักยภาพและประกอบอาชีพสุจริตอันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในสถานศึกษาจึงเป็นภารกิจที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และมีความเคารพในสถาบันหลักของชาติ ขณะเดียวกันสถานศึกษาและครูผู้สอนต้องมีบทบาทสำคัญในการเฝ้าสังเกตและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักเรียนอย่างใกล้ชิด ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 มาตรา 6 ที่ระบุว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต จนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ แนวทางดังกล่าวยังสอดรับกับ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาโดยมีคน เป็นศูนย์กลาง (Human-Centered Development) โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพรอบด้านทั้งทางกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และคุณธรรมจริยธรรม เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับคนไทยทุกช่วงวัย และนำไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขของสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2015)

สรุปจากสภาพปัญหาความก้าวร้าวของนักเรียนที่ทวีความรุนแรงขึ้นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี ดังที่ปรากฏข้อมูลว่าเยาวชนจำนวนมากมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมรุนแรงจากการซึมซับสภาพแวดล้อมและขาดทักษะการควบคุมอารมณ์ที่เหมาะสมนั้น การแก้ไขปัญหาจึงไม่สามารถพึ่งพิงเพียงวิธีการลงโทษหรือการใช้มาตรการทางปกครองเพียงอย่างเดียวได้ แต่จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการบริหารจัดการสถานศึกษาที่มีความลุ่มลึกและครอบคลุมทุกมิติ รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าวตามแนวพุทธบูรณาการ จึงเป็นแนวทางที่นำหลักพุทธธรรมเข้ามาผสานกับศาสตร์ทางการบริหารการศึกษา โดยมีจุดเน้นสำคัญ 3 ประการ คือ การบูรณาการหลักไตรสิกขา พัฒนาพฤติกรรมผ่านทางกายและวาจา (ศีล) ฝึกฝนการควบคุมสภาวะอารมณ์และจิตใจ (สมาธิ) และการสร้างระบบคิดที่รู้เท่าทันเหตุและผล (ปัญญา) เพื่อให้นักเรียนมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจอย่างยั่งยืน การใช้ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารและครู การนำหลักพรหมวิหาร 4 และสัปปุริสธรรม 7 มาใช้เป็นหัวใจหลักในการปกครองและการสร้างปฏิสัมพันธ์ในโรงเรียน เพื่อเปลี่ยนสถานศึกษาจากพื้นที่แห่งความขัดแย้งให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่ปลอดภัย การบริหารแบบมีส่วนร่วม (บวร) สร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็งระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน เพื่อปิดช่องว่างทางสัมพันธภาพในครอบครัวที่ขาดหายไป และร่วมกันเฝ้าสังเกต ป้องกัน รวมถึงบำบัดแก้ไขพฤติกรรมก้าวร้าวอย่างเป็นระบบการขับเคลื่อนรูปแบบดังกล่าวภายใต้กระบวนการบริหารงานคุณภาพ ไม่เพียงแต่จะช่วยลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนลงได้อย่างเป็นรูปธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และนำไปสู่ความสงบสุขของสังคมไทยในยุควิถีใหม่

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ

กระบวนการสร้างรูปแบบ เริ่มต้นจากการศึกษาและสำรวจข้อมูลเชิงลึกจากแหล่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นรูปแบบที่เหมาะสม ผ่านกระบวนการทดลองและตรวจสอบจนกระทั่งสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง ขั้นตอนสุดท้ายคือการสรุปผลและนำเสนอรูปแบบที่มีประสิทธิภาพ ในบทความวิชาการฉบับนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ความหมายของรูปแบบ

ในการศึกษาวิจัยเชิงวิชาการ มีนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ให้ความหมายของคำว่า รูปแบบ (Model) ไว้หลากหลายมิติ ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ทิศนา แขมมณี (2008) อธิบายว่า รูปแบบหมายถึงลักษณะที่เป็นรูปธรรมของความคิดเชิงนามธรรมที่บุคคลถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คำอธิบาย แผนภาพ (Diagram) หรือโครงสร้างภาพ เพื่อช่วยให้ตนเองและผู้อื่นเกิดความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยรูปแบบถือเป็นเครื่องมือทางความคิดที่ช่วยในการสืบค้นหาคำตอบและความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่าง ๆ

ณัฐศักดิ์ จันทร์ผล (2009) ให้ทัศนะว่า รูปแบบคือโครงสร้าง โปรแกรม หรือแบบจำลองที่สร้างขึ้นเพื่อจำลองสภาพความเป็นจริง โดยการลดทอนรายละเอียดด้านเวลาและสถานที่ (Time and Space) เพื่อ

พิจารณาเฉพาะองค์ประกอบสำคัญที่ต้องการศึกษา และอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเหล่านั้นในฐานะตัวแทนของแนวคิดหรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง

รัตนะ บัวสนธ์ (2009) ได้จำแนกความหมายของรูปแบบออกเป็น 3 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ แผนภาพหรือภาพร่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ยังไม่สมบูรณ์ (Model) เช่น แบบจำลองอาคารหรือยานพาหนะ แบบแผนความสัมพันธ์ของตัวแปรหรือสมการทางคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) แผนภาพที่แสดงถึงองค์ประกอบและกระบวนการทำงานของระบบต่าง ๆ เช่น รูปแบบการจัดการหรือรูปแบบการประเมิน ในส่วนของนักวิชาการต่างประเทศ Good (1973) ได้นิยามว่ารูปแบบคือแบบอย่างหรือตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อใช้ในการสร้างหรือทำซ้ำ โดยอาจปรากฏในลักษณะของแผนภูมิ รูปสามมิติ หรือชุดของตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งสามารถบรรยายด้วยภาษาหรือสูตรทางคณิตศาสตร์ก็ได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Bardo and Hartman (1982) ที่ระบุว่า รูปแบบคือสิ่งที่พัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายคุณลักษณะเด่นของปรากฏการณ์เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ทั้งนี้รูปแบบไม่จำเป็นต้องบรรยายรายละเอียดในทุกแง่มุม เนื่องจากความเหมาะสมของรายละเอียดขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้สร้างว่าต้องการอธิบายปรากฏการณ์นั้นในมิติใด

สรุปความหมายของรูปแบบ จากการสังเคราะห์นิยามข้างต้น สรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างหรือแบบจำลองที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของความคิดที่เป็นนามธรรมหรือปรากฏการณ์ในความเป็นจริง โดยการสรุปย่อองค์ประกอบสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการอธิบาย การทำนาย หรือการนำไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

2. ประเภทของรูปแบบ

การจำแนกประเภทของรูปแบบสามารถพิจารณาได้จากหลายเกณฑ์ตามวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้งาน ซึ่งนักวิชาการได้แบ่งประเภทไว้ดังนี้

รัตนะ บัวสนธ์ (2009) ได้จำแนกประเภทของรูปแบบออกเป็น 3 ลักษณะสำคัญ ประกอบด้วย รูปแบบที่เป็นแผนภาพหรือภาพร่าง (Model) เป็นการสร้างสิ่งจำลองของวัตถุที่มีอยู่จริงในขนาดที่ย่อส่วนลง เช่น โมเดลอาคาร รถยนต์ หรือเครื่องบิน เพื่อให้เห็นลักษณะทางกายภาพในภาพรวม รูปแบบความสัมพันธ์ของตัวแปร (Mathematical Model) เป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์ในเชิงปริมาณหรือสมการทางคณิตศาสตร์ เพื่อใช้อธิบายทฤษฎีหรือพยากรณ์ผลลัพธ์ผ่านตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบเชิงกระบวนการทำงาน (System or Procedural Model) เป็นแผนภาพที่แสดงถึงองค์ประกอบและขั้นตอนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ เช่น รูปแบบการเรียนการสอน รูปแบบการจัดการองค์กร หรือรูปแบบการประเมินผล

ในขณะที่ Steiner (1969) ได้แบ่งประเภทของรูปแบบออกเป็น 2 ประเภทหลัก โดยเน้นที่จุดมุ่งหมายและลักษณะของการจำลอง ดังนี้ รูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) เป็นรูปแบบที่สัมผัสได้และมองเห็นเป็นรูปธรรม แบ่งย่อยเป็น รูปแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model of) การย่อส่วนจากสิ่งที่มีอยู่จริงให้มีขนาดเล็กลงแต่ยังคงสัดส่วนที่ถูกต้องรูปแบบสำหรับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model for) การสร้างต้นแบบ (Prototype) ที่มีขนาดเท่าของจริงเพื่อใช้เป็นเกณฑ์มาตรฐานในการผลิตจริง รูปแบบเชิงแนวคิด (Conceptual Model) เป็นรูปแบบที่ใช้สื่อสารทางความคิดหรือทฤษฎี แบ่งย่อยเป็น รูปแบบเชิงแนวคิดของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

(Conceptual Model of) รูปแบบที่จำลองขึ้นมาจากทฤษฎีที่มีอยู่เดิม เพื่อแสดงให้เห็นโครงสร้างของทฤษฎีนั้นในมิติที่เป็นระบบมากขึ้น รูปแบบเชิงแนวคิดเพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Conceptual Model for) รูปแบบที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์หรือทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่งให้มีความชัดเจนและเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น

สรุปประเภทของรูปแบบ จากการจำแนกข้างต้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบมีตั้งแต่ลักษณะที่เป็นวัตถุทางกายภาพไปจนถึงโครงสร้างทางความคิดเชิงนามธรรม สำหรับเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนตามแนวพุทธบูรณาการ นี้ จัดเป็นการพัฒนา รูปแบบเชิงแนวคิดเพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Conceptual Model for) และ รูปแบบเชิงกระบวนการทำงาน เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและวางระบบการบริหารจัดการในสถานศึกษา

พฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนและการส่งเสริมการปรับเปลี่ยน

ท่ามกลางสภาพสังคมไทยในยุคปัจจุบันที่เผชิญกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร และความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม ปัจเจกบุคคลต้องปรับตัวต่อวิถีชีวิตอุบัติใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบโดยตรงต่อเด็กและเยาวชนในวัยเรียน หากเยาวชนขาดทักษะในการปรับตัวย่อมนำไปสู่ปัญหาทางสังคมที่ยากจะหลีกเลี่ยง เพื่อเป็นการหาแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และการส่งเสริมพฤติกรรมความก้าวร้าว ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และวิธีการส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าว โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ความหมายของการส่งเสริม

การส่งเสริม ถือเป็นกระบวนการให้บริการหรือระบบสนับสนุนที่มุ่งเน้นการให้ความรู้เพื่อปรับปรุงวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพและการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งนักวิชาการและหน่วยงานต่าง ๆ ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2018) ระบุว่า การส่งเสริม หมายถึง การขยายและถ่ายทอดความรู้ตามระบบวิทยาการแผนใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และมีคุณค่าในเชิงปฏิบัติ แก่บุคคลที่ต้องการความช่วยเหลือในการเรียนรู้ เพื่อให้สามารถพัฒนาตนเองและนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

กระทรวงสาธารณสุข (2018) ให้คำนิยามว่า การส่งเสริม คือการวางแผนโครงการเพื่อนำความรู้ทางเทคโนโลยีและผลการวิจัยไปสู่ประชาชน โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนสามารถรับรู้และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของแต่ละท้องถิ่น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และจริยธรรมควบคู่กันไป

เปลื้อง ณ นคร (2018) ได้ให้ความหมายสั้น ๆ แต่ครอบคลุมว่า การส่งเสริม หมายถึง การเกื้อหนุน การช่วยเหลือ หรือการสนับสนุนเพื่อให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งดีขึ้น เช่น การส่งเสริมการลงทุน การส่งเสริมการศึกษา หรือการส่งเสริมพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ

สรุปความหมายของการส่งเสริม จากการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่า การส่งเสริม หมายถึง กระบวนการเกื้อหนุน สนับสนุน และการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือเทคนิควิธีตามระบบวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อช่วยเหลือบุคคลให้เกิดการเรียนรู้และสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือสถานการณ์ให้ดีขึ้น อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและการปฏิบัติเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเป็นสำคัญ

2. ความหมายของพฤติกรรม

พฤติกรรมเป็นคุณลักษณะของการแสดงออกที่สะท้อนถึงการกระทำของปัจเจกบุคคล ซึ่งมีความแตกต่างกันตามปัจจัยแวดล้อมและสภาวะภายใน โดยนักวิชาการได้นิยามความหมายไว้ดังนี้

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต (2007) ระบุว่า พฤติกรรม หมายถึง สิ่งที่บุคคลกระทำ แสดงออก ตอบสนอง หรือโต้ตอบต่อสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง โดยพฤติกรรมนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่ผู้อื่นสามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน

ราชบัณฑิตยสถาน (2019) ให้ความหมายว่า พฤติกรรม คือการกระทำที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้า ซึ่งครอบคลุมทั้ง พฤติกรรมภายนอก ที่สังเกตเห็นได้ (Overt Behavior) เช่น การเคลื่อนไหวร่างกาย การพูดโต้ตอบ การเดิน และ พฤติกรรมภายใน (Covert Behavior) ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ เช่น กระบวนการคิด อารมณ์ และความรู้สึก

3. ความหมายของพฤติกรรมความก้าวร้าว

พฤติกรรมความก้าวร้าวถือเป็นพฤติกรรมทางสังคมในเชิงลบที่ปรากฏให้เห็นในชีวิตประจำวัน ทั้งจากการประสบเหตุโดยตรงหรือผ่านสื่อต่าง ๆ ซึ่งมีนักวิชาการและหน่วยงานด้านสุขภาพให้คำนิยามไว้ ดังนี้

กระทรวงสาธารณสุข (2018) กล่าวว่า พฤติกรรมก้าวร้าว หมายถึง การกระทำที่มีความรุนแรงเกินปกติ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำลายตนเอง ผู้อื่น หรือทรัพย์สินให้ได้รับความเสียหาย พฤติกรรมนี้รวมถึงการประทุษร้ายทางร่างกายและวาจาที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจ เป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสมกับกาลเทศะและละเมิดสิทธิของผู้อื่น เพื่อระบายความตึงเครียดหรือความคับข้องใจ

รังสรรค์ โฉมยา (2008) ให้ทัศนะว่า พฤติกรรมก้าวร้าว คือพฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนเองโดยปราศจากความเคารพในสิทธิของผู้อื่น มักมีลักษณะของการข่มขู่ บีบบังคับ หรือใช้ความรุนแรง เช่น การกรรโชกทรัพย์ การดูถูกเหยียดหยาม การใช้คำหยาบคาย ไปจนถึงการทำร้ายร่างกายด้วยอาวุธ

พูนสุข มาศรังสรรค์ (2015) ได้วิเคราะห์พฤติกรรมความก้าวร้าวผ่านปัจจัยทางจิตวิทยาที่กระตุ้นให้เกิดความรุนแรง 5 ประการ ได้แก่ การเสริมแรง การได้รับคำชมหรือผลประโยชน์จากการแสดงความก้าวร้าว การเลียนแบบ การรับเอาพฤติกรรมรุนแรงมาจากบุคคลต้นแบบที่ชื่นชอบ ปทัสถานหรือรูปแบบการตอบสนอง ความเชื่อผิด ๆ ในสังคม เช่น การแก้แค้นหรือการตอบโต้อย่างรุนแรง ความเครียด ปัจจัยบีบคั้นทางเศรษฐกิจ สังคม และความขัดแย้งในครอบครัว สัญญาณความก้าวร้าว การซึมซับความรุนแรงจากสื่อหรืออาวุธ

สรุปพฤติกรรมความก้าวร้าว จากการสังเคราะห์ความหมายข้างต้น สรุปได้ว่า พฤติกรรมความก้าวร้าว คือการแสดงออกทางกายและวาจาที่มีเจตนามุ่งร้ายหรือทำลาย เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองโดยละเมิดสิทธิและสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ซึ่งมีมูลเหตุมาจากทั้งปัจจัยภายในจิตใจและสิ่งเร้าภายนอกที่ส่งเสริมให้เกิดความรุนแรง

4. ขั้นตอนของการแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าว

พฤติกรรมความก้าวร้าวเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อน ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการแสดงออกภายนอกเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกระบวนการทางความคิดและความรู้สึกภายใน โดยมีลำดับขั้นตอนการเกิดขึ้นที่ต่อเนื่องและรวดเร็ว ดังที่นักวิชาการได้นำเสนอไว้ดังนี้

ธนัญญา ธีระอกนิษฐ์ (2014) และ อัจจิมา ศิริพิบูลย์ผล (2011) ได้อธิบายขั้นตอนการแสดงออกถึงความก้าวร้าวของบุคคลและเด็กไว้ในทิศทางที่สอดคล้องกัน โดยแบ่งออกเป็น 4 ระยะสำคัญ ได้แก่

1) ขั้นคุกคาม เป็นระยะเริ่มต้นที่บุคคลรับรู้หรือรู้สึกว่าตนเองกำลังถูกข่มขู่คุกคาม ทั้งในเชิงร่างกายหรือจิตใจจากปัจจัยภายนอก (บุคคลหรือสิ่งของ) ส่งผลให้ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้

2) ขั้นประเมินอันตราย เมื่อเข้าสู่ระยะที่สอง บุคคลจะทำการประเมินสถานการณ์และอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับตนเองอย่างทันทีทันใด เพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับสิ่งที่มากระทบ

3) ขั้นประเมินพละกำลัง บุคคลจะทำการเปรียบเทียบพลังอำนาจระหว่างตนเองกับคู่กรณีหรือสถานการณ์นั้น ๆ หากประเมินว่าตนเองมีอำนาจควบคุมเพียงพอ หรือมองว่าการคุกคามนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย ก็อาจเลือกที่จะวางเฉย แต่หากประเมินแล้วพบว่าตนเองไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ จะนำไปสู่สภาวะอารมณ์โกรธเพื่อเป็นกลไกในการป้องกันตนเอง

4) ขั้นแสดงความโกรธ เป็นระยะสุดท้ายที่ความโกรธถูกแปรเปลี่ยนเป็นพฤติกรรมความก้าวร้าว ซึ่งมักมีปัจจัยกระตุ้นเพิ่มเติม อาทิ การขาดทักษะการสื่อสารเพื่อควบคุมสถานการณ์อย่างเหมาะสม การปล่อยให้ระดับความโกรธเพิ่มสูงขึ้นจนขาดสติ ความเชื่อผิด ๆ ว่าความก้าวร้าวเป็นวิธีการเดียวในการจัดการปัญหา การคิดหมกมุ่นอยู่กับความไม่ยุติธรรมที่ได้รับ

ผลจากการแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าว เมื่อกระบวนการทั้ง 4 ขั้นตอนเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จะส่งผลให้บุคคลแสดงพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ เช่น การใช้ถ้อยคำหยาบคาย การโต้เถียง การตำหนิผู้อื่น ไปจนถึงการประทุษร้ายร่างกาย เช่น การตบหน้า การต่อสู้ หรือการทำลายข้าวของส่วนรวมเพื่อให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนตามความต้องการของตนเอง สรุปขั้นตอนความก้าวร้าว กระบวนการแสดงความก้าวร้าวเป็นกลไกทางจิตวิทยาที่เริ่มจากการรับรู้ถึงภัยคุกคาม นำไปสู่การประเมินตนเอง และจบลงที่การแสดงออกทางพฤติกรรมเพื่อตอบโต้ ซึ่งหากสถานศึกษาเข้าใจในขั้นตอนเหล่านี้ โดยเฉพาะใน ขั้นประเมินพละกำลัง และ ขั้นแสดงความโกรธ จะสามารถสอดแทรกหลักพุทธธรรมหรือทักษะการควบคุมอารมณ์เพื่อยับยั้งพฤติกรรมก่อนที่จะเข้าสู่ระยะความรุนแรงได้

5. วิธีการส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าว

เนื่องจากพฤติกรรมความก้าวร้าว เช่น การพูดจาหยาบคาย การใช้กำลังประทุษร้ายเพื่อนร่วมชั้น หรือการทำลายทรัพย์สินส่วนรวม ส่งผลกระทบโดยตรงต่อบรรยากาศการเรียนรู้และสุขภาพจิตของบุคคลรอบ

ข้าง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเหล่านี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้เยาวชนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข โดย อุมาพร ตรังคสมบัติ (อ้างใน Feldman, 2013) ได้เสนอแนวทางในการส่งเสริมและแก้ไขพฤติกรรมก้าวร้าวไว้ 7 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 การสร้างสัมพันธภาพบนพื้นฐานของความเมตตา ครูควรสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจ เป็นกันเอง และให้ความใกล้ชิดกับเด็ก เพื่อให้เด็กกล้าที่จะระบายความคับข้องใจ อันจะนำไปสู่การค้นหาเบื้องหลังของพฤติกรรมก้าวร้าว ครูจึงจะสามารถชี้แจงข้อบกพร่องและให้ข้อคิดในการปฏิบัติตนที่ถูกต้องได้

ประการที่ 2 ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและครอบครัว การประสานงานระหว่างครูและผู้ปกครองเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบย่อมมีประสิทธิภาพมากกว่าการแยกกันดำเนินงาน รวมถึงการส่งต่อให้จิตแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญในกรณีที่มีความจำเป็น

ประการที่ 3 การใช้กิจกรรมสร้างสรรค์เบี่ยงเบนพฤติกรรม ส่งเสริมให้เด็กเข้าร่วมกิจกรรมศิลปะ ดนตรี หรือสันทนาการ เพื่อให้เด็กได้ใช้ศักยภาพในทางที่เหมาะสมและลดโอกาสในการแสดงความก้าวร้าวต่อผู้อื่น

ประการที่ 4 การฝึกความรับผิดชอบและบทบาทผู้นำ มอบหมายหน้าที่สำคัญให้เด็กในชั้นเรียน เช่น หัวหน้ากลุ่ม หรือผู้นำกิจกรรมกีฬา เพื่อให้เด็กได้ใช้พลังงานและพละกำลังไปในเชิงสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง

ประการที่ 5 บทบาทเชิงรุกของครูต่อครอบครัว ในกรณีที่ผู้ปกครองขาดความตระหนักหรือเพิกเฉยต่อปัญหา ครูควรเข้าไปมีบทบาทในการให้คำแนะนำและความช่วยเหลือแก่ครอบครัว เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันในการดูแลเด็ก

ประการที่ 6 ความต่อเนื่องและความอดทนในการแก้ไข การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เป็นนิสัยสะสมต้องดำเนินการทันทีและต่อเนื่อง โดยอาศัยความอดทนและกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไป ไม่ปล่อยปละละเลยเมื่อเห็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

ประการที่ 7 การป้องกันและเบี่ยงเบนพฤติกรรมในชั้นเรียน ครูควรหาวิธีป้องกันการก่อความวุ่นวายด้วยเทคนิคที่เหมาะสม เช่น เมื่อเด็กเริ่มมีพฤติกรรมรบกวนเพื่อน ครูอาจเรียกมาทำกิจกรรมหน้าชั้น หรือร่วมสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อให้ครูเข้าใจตัวตนของเด็กในแง่มุมต่าง ๆ มากขึ้น

สรุปแนวทางการส่งเสริมการลดพฤติกรรมก้าวร้าว วิธีการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า การลดพฤติกรรมก้าวร้าวที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยทั้ง ศาสตร์ ทางจิตวิทยาและ ศิลป์ ในการปกครอง โดยเน้นการให้โอกาสและการยอมรับ มากกว่าการมุ่งใช้บทลงโทษ ซึ่งแนวทางดังกล่าวมีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับ หลักพุทธธรรม ในมิติของเมตตาธรรมและการฝึกฝนตนเอง (ฝึกทักษะ) ที่จะกล่าวถึงในลำดับถัดไป

นอกจากบทบาทของครูในสถานศึกษาแล้ว โสธิดา ผุฏฐธรรม และดุสิดา ดีบุกคำ (2026) ยังได้เสนอแนวทางเชิงบูรณาการที่เน้นความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนเพื่อแก้ไขปัญหาความก้าวร้าวอย่างเป็นระบบ โดยแบ่งบทบาทหน้าที่ออกเป็น 2 ส่วนหลัก ดังนี้

1) บทบาทของพ่อแม่และผู้ปกครอง ครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกในการหล่อหลอมพฤติกรรม แนวทางที่ผู้ปกครองควรปฏิบัติประกอบด้วย การเป็นต้นแบบและการเลี้ยงดูเชิงบวก หลีกเลี่ยงการลงโทษด้วยความรุนแรงเพื่อไม่ให้เด็กซึมซับพฤติกรรมเลียนแบบ โดยผู้ปกครองต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการควบคุมอารมณ์และจัดการความโกรธ เน้นการเลี้ยงดูที่ให้ความรัก ความอบอุ่น และการสนับสนุน แทนการใช้อำนาจเผด็จการหรือการทอดทิ้ง การฝึกทักษะทางอารมณ์และสังคม สอนให้เด็กกล้าแสดงความรู้สึกอย่างเหมาะสม สนับสนุนการสื่อสารปัญหาที่เกิดขึ้น และฝึกให้เด็กมองสถานการณ์จากมุมมองของผู้อื่น เพื่อป้องกันการตีความเจตนาของผู้อื่นผิดพลาดซึ่งมักนำไปสู่ความก้าวร้าว การปรับพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อม กำหนดเป้าหมายพฤติกรรมที่พึงประสงค์ร่วมกับเด็กอย่างชัดเจน โดยใช้การเสริมแรงทางบวก เช่น การชื่นชมหรือให้รางวัลเมื่อเด็กควบคุมตนเองได้ รวมถึงการควบคุมสิ่งเร้าภายนอก เช่น การรับชมสื่อหรือเกมที่มีเนื้อหารุนแรง เทคนิคการจัดการในสถานการณ์วิกฤต เมื่อเกิดการระเบิดอารมณ์ ควรใช้วิธีแยกเด็กไปอยู่ในพื้นที่สงบชั่วคราว เพื่อให้ทั้งเด็กและผู้ปกครองได้สงบสติอารมณ์ก่อนสื่อสารด้วยเหตุผล รวมถึงการแจ้งเตือนล่วงหน้าก่อนสิ้นสุดกิจกรรมเพื่อลดอาการฉุนเฉียวจากการถูกขัดจังหวะทันที

2) บทบาทของครูผู้สอน ครูมีหน้าที่เป็นผู้อภิบาลและจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ดังนี้ ความเข้าใจในธรรมชาติของเด็ก ตระหนักว่าเด็กอาจยังไม่มีวุฒิภาวะเพียงพอในการควบคุมพฤติกรรมตนเองได้ตลอดเวลา ครูจึงควรระบุและลดสาเหตุของความเครียดที่เป็นตัวกระตุ้นความก้าวร้าวในสถานศึกษา การจัดการอารมณ์และภาวะผู้นำ ครูต้องสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองเมื่อเผชิญกับพฤติกรรมที่รบกวนการเรียนการสอน และวางตนเป็นผู้นำที่น่าเคารพศรัทธา เพื่อให้เด็กเกิดความเกรงใจและยินยอมปฏิบัติตามคำแนะนำ การวางแผนเชิงระบบ ครูต้องมีแผนการรับมือกับพฤติกรรมก้าวร้าวล่วงหน้า และประสานงานร่วมกับผู้ปกครองหรือผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อกำหนดขอบเขตและวิธีการปฏิบัติที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

สรุปแนวทางการแก้ปัญหา แนวคิดข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การลดพฤติกรรมความก้าวร้าวจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัย ความสม่ำเสมอ และ ความร่วมมือ จากทุกฝ่าย โดยเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์และการเสริมสร้างทักษะชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารสถานศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาพฤติกรรม

หลักพุทธธรรมถือเป็นสิ่งสำคัญที่ครอบคลุมทั้งเหตุและผลของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนเป็นระเบียบวิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความจริงอันดีงามและความถูกต้อง การนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ย่อมก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ประเสริฐและส่งเสริมให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข โดยปราชญ์และนักวิชาการได้ให้ความหมายของหลักพุทธธรรมไว้ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (1954) นิยามว่า พุทธธรรมคือสัจธรรมอันสูงสุดเพียงหนึ่งเดียวที่มีอยู่เบื้องหลังความรุ่งเรืองของชีวิต เป็นสภาวะที่สะอาด สว่าง และสงบ ซึ่งพร้อมจะสัมผัสกับจิตใจ

มนุษย์เสมอหากสามารถขจัดกิเลสเครื่องเศร้าหมองที่ห่อหุ้มจิตออกไปได้ พุทธธรรมจึงเป็นวิถีที่เปลี่ยนปุถุชนให้กลายเป็น พุทธะ คือผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบาน อันเป็นหลักประกันความปลอดภัยที่แท้จริงของชีวิต

ธนภณ สมหวัง (2000) ให้ทัศนะว่า หลักพุทธธรรมคือการจัดระเบียบคำสอนในพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบ เพื่ออธิบายถึงความจริงตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ประกอบด้วยสภาวะแห่งความทุกข์และระเบียบวิธีปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์อย่างเป็นรูปธรรม

สุภาคย์ อินทองคง (2007) อธิบายว่า หลักพุทธธรรมคือมรดกทางปัญญาของมนุษยชาติที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและถ่ายทอดสืบต่อกันมาอย่างยาวนานกว่า 2,500 ปี ถือเป็นภูมิรู้ระดับสากลที่มีคุณค่ามหาศาลต่อการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสร้างสุขภาพองค์รวมและความเป็นอยู่ที่สมบูรณ์

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2011) ได้จำแนกความหมายของพุทธธรรมออกเป็น 3 มิติสำคัญ ได้แก่ ธรรมของพระพุทธเจ้า คือพระคุณสมบัติที่สะท้อนผ่านกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ซึ่งล้วนดำเนินไปตาม พระญาณ คือกระทำด้วยความรู้เท่าทันและสติปัญญา ทั้งในมิติอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า คือการบำเพ็ญ บารมี 10 อันประกอบด้วย ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา เพื่อขัดเกลาตนเองจนบรรลุธรรมสูงสุด ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ คือหลักการและวิธีการที่ทรงประทานไว้เป็นแนวทางปฏิบัติ เช่น สติปัฏฐาน 4 เพื่อการรู้เท่าทันกายและใจ, มรรคมีองค์ 8 เพื่อเป็นหนทางแห่งการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง, ขันธ์ 5 เพื่อความเข้าใจในองค์ประกอบของชีวิต และปัจจัย 24 เพื่ออธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุและปัจจัยของสรรพสิ่ง

ในสภาวะสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เด็กและเยาวชนได้รับอิทธิพลจากสื่อและสภาพแวดล้อมรอบตัวได้ง่าย ส่งผลให้เกิดการซึมซับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม สถานศึกษา ครอบครัว และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องมีบทบาทเชิงรุกในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อป้องกันปัญหาความรุนแรงและอาชญากรรมในอนาคต โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นช่วงวัยที่สำคัญต่อการปลูกฝังคุณธรรมเพื่อสร้างหิริโอตตัปปะ หรือความเกรงกลัวต่อการกระทำผิด ซึ่งนักวิชาการได้นำเสนอแนวคิดเชิงพุทธบูรณาการไว้ดังนี้

การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ พูนสุข มาศรังสรรค์ (2015) ได้วิเคราะห์มูลเหตุของความรุนแรงในมุมมองของพระพุทธศาสนา โดยจำแนกปัจจัยสำคัญออกเป็น 2 ส่วน คือ องค์ประกอบภายใน (ต้นเหตุแห่งกิเลส) มนุษย์มีจิตที่บริสุทธิ์โดยพื้นฐาน แต่ถูกครอบงำด้วย อุปกิเลส ที่จรมาทำให้เกิด มิจฉาทิฐิ หรือความเห็นผิด จนตกเป็นทาสของอารมณ์ฝ่ายต่ำ อาทิ โลภะ (ความอยากได้) โทสะ (ความโกรธแค้น) และโมหะ (ความหลงผิด) อารมณ์เหล่านี้เป็นเชื้อไฟที่พร้อมจะปะทุเป็นความรุนแรงเมื่อมีสิ่งเร้ามากระตุ้น องค์ประกอบภายนอก (ปัจจัยเสริม) เมื่อสภาวะจิตใจที่อ่อนแอเผชิญกับปัจจัยทางเศรษฐกิจที่บีบคั้น หรือทัศนคติที่ผิดของสังคมที่ยกย่องว่าความรุนแรงคือเครื่องมือในการต่อรอง หรือการใช้อำนาจกดขี่ผู้อื่นเป็นสัญลักษณ์ของผู้นำ ย่อมส่งผลให้บุคคลหลงผิดและก่อพฤติกรรมก้าวร้าวประทุษร้ายต่อผู้อื่น

สรุปได้ว่า หลักพุทธธรรม คือระบบแห่งความจริงและคำสอนที่มุ่งเน้นการพัฒนาสติปัญญาเพื่อให้รู้เท่าทันธรรมชาติของชีวิตและโลก เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาพฤติกรรม (ศีล) ฝึกฝนจิตใจ (สมาธิ) และสร้างความรู้แจ้ง (ปัญญา) เพื่อแก้ปัญหาความทุกข์และการเบี่ยงเบนทางพฤติกรรมต่าง ๆ อันจะนำไปสู่ความสงบสุข

ทั้งในระดับบุคคลและสังคม ในการระงับมูลเหตุแห่งการวิวาท (วิวาทาธิกรณ์) ที่เกิดจากความมักโกรธ การลบหลู่ดูหมิ่น หรือความทิฐิดื้อรั้น พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางเชิงสันติวิธีเพื่อให้คู่กรณีพิจารณาโทษของความรุนแรงและหันมาเจรจากันด้วยเมตตาธรรม ให้เกียรติและยอมรับในบทบาทของกันและกัน กลไกการสลายความขัดแย้ง ติณวัตถารกวิธี พุทธบริหารได้นำเสนอวิธีการตัดสินปัญหาที่เรียกว่า ติณวัตถารกวิธี หรือวิธีแห่งติณวัตถารกวินัย ซึ่งหมายถึง ระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า เป็นกระบวนการประนีประนอมที่มุ่งเน้นการสลายความขัดแย้งโดยไม่รื้อฟื้นหาความเดิมหรือชำระสะสางความผิดของกันและกันในอดีต (ซึ่งเปรียบเสมือนการนำหญ้ามาปูทับสิ่งสกปรกให้ราบเรียบ) วิธีนี้เน้นการ ยอมความ และการให้อภัย เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายสามารถเริ่มต้นสัมพันธภาพใหม่และอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขโดยปราศจากความผูกใจเจ็บ ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมทางจริยธรรมที่สำคัญในการลดพฤติกรรมก้าวร้าวและการใช้ความรุนแรงในสถานศึกษาและครอบครัว

การบริหารการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง

การบริหารการศึกษาถือเป็นฟันเฟืองสำคัญที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทาง พัฒนา และขับเคลื่อนสถานศึกษาให้ก้าวไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน การบริหารการศึกษาจึงไม่ได้จำกัดเพียงการดูแลงานสารบรรณหรือบุคลากรเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเป็นกลไกหลักในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและคุณภาพของนักเรียน ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์ความหมาย ความสำคัญ และกระบวนการบริหารการศึกษาเพื่อเป็นฐานรองรับรูปแบบการจัดการพฤติกรรมก้าวร้าว ดังนี้

การบริหารการศึกษาเป็นกระบวนการดำเนินงานที่มีระบบเพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายขององค์กร โดยอาศัยความร่วมมือของบุคลากรและปัจจัยสนับสนุนต่าง ๆ ซึ่งนักวิชาการได้ให้คำนิยามไว้ ดังนี้

ธงชัย สันติวงษ์ (2007) อธิบายว่า การบริหารการศึกษาคือภารกิจของผู้นำหรือหัวหน้าในการประสานกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายให้มาร่วมกันทำงาน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสรุปใจความสำคัญได้ว่า การบริหารคือ ศิลปะการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยบุคคลอื่นเป็นผู้ปฏิบัติ

สันติ บุญภิรมย์ (2009) นิยามว่า การบริหารการศึกษาคือการร่วมมือกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพื่อดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีการใช้ปัจจัยทางการบริหารต่าง ๆ (Resources) เข้ามาสนับสนุนกระบวนการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

การบริหารการศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สังคม และประเทศชาติ โดยมีเป้าหมายหลักในการสร้างคุณภาพทางการศึกษาภายใต้ภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง เพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด นักวิชาการได้สรุปความสำคัญของการบริหารการศึกษาไว้ดังนี้

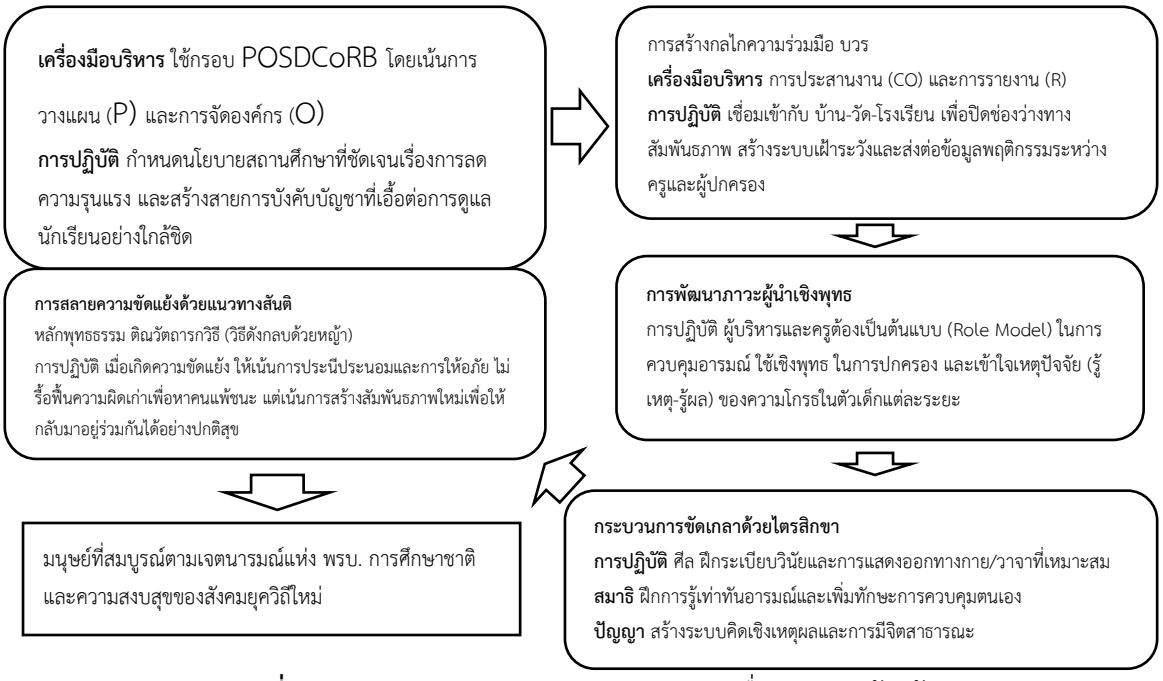
ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2007) อธิบายว่า การบริหารคือภารกิจหลักที่ต้องอาศัยการกำหนดแบบแผนและขั้นตอนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ หากระบบการบริหารขาดประสิทธิภาพ ย่อมส่งผลกระทบต่อส่วนงานอื่น ๆ ของสถานศึกษาในภาพรวม นักบริหารที่ดียังต้องใช้ทั้ง ศาสตร์ และ ศิลป์ ในการบริหารจัดการ เนื่องจากความสำเร็จของงานไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้บริหารเพียงลำพัง แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคลากรที่มี

ความแตกต่างกัน ทั้งในด้านสติปัญญา ความถนัด และความต้องการ ดังนั้น การนำเทคนิควิธีและกระบวนการบริหารที่เหมาะสมมาใช้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้องค์กรบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

ยุทธนา ชุดทองม้วน (2007) ได้สรุปถึงความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาว่า เป็นงานที่ต้องอาศัยความรอบคอบ ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์อย่างสูงของผู้บริหาร เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ กระบวนการบริหารการศึกษาที่มีความสำคัญคือการวางแผนเชิงกลยุทธ์ที่จัดลำดับความสำคัญก่อน-หลังอย่างเป็นระบบ การวางแผนที่รัดกุมควบคู่ไปกับการประสานงานที่มีประสิทธิภาพระหว่างบุคลากร จะช่วยสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในองค์กร นอกจากนี้ การมอบหมายภาระหน้าที่ให้แก่บุคคลที่มีความรับผิดชอบและมีความเข้าใจในเนื้องานอย่างลึกซึ้ง ถือเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้การบริหารงานสัมฤทธิผลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด

สรุปความสำคัญของการบริหารการศึกษา จากการศึกษาข้างต้น สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาคือหัวใจหลักในการกำหนดทิศทางของสถานศึกษา ซึ่งมีความสำคัญในมิติต่าง ๆ ได้แก่ การสร้างระบบงานที่มีมาตรฐาน การบริหารจัดการความแตกต่างของบุคคลให้เป็นพลังในการขับเคลื่อนงาน และการวางแผนเชิงรุกเพื่อพัฒนาผู้เรียน โดยเฉพาะในบริบทของการบทความนี้ การบริหารการศึกษาที่ดีย่อมเป็นรากฐานสำคัญในการวางระบบ ป้องกันและส่งเสริม เพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุปองค์ความรู้

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารเชิงพุทธบูรณาการเพื่อลดความก้าวร้าว

จากการสังเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดในบทความวิชาการเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมการลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนตามหลักพุทธธรรมสำหรับสถานศึกษา สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ว่า ท่ามกลางวิกฤตความเสื่อมถอยทางศีลธรรมและผลกระทบจากยุคโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลให้เด็กและเยาวชนแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าวรุนแรงทั้งทางกายและวาจา การแก้ไขปัญหาที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยรูปแบบการบริหารจัดการเชิงพุทธบูรณาการ ที่ผสานศาสตร์ทางการบริหารเข้ากับหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ โดยกระบวนการบริหารต้องเริ่มจากการใช้โครงสร้างอำนาจหน้าที่ตามแนวคิด POSDCoRB เพื่อ

วางแผนและประสานงานร่วมกันระหว่างสถานศึกษา ครอบครัว และชุมชน (บวร) มุ่งเน้นการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์มากกว่าการใช้บทลงโทษที่รุนแรง หัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมคือการนำหลัก ไตรสิกขา มาขัดเกลาพฤติกรรมและฝึกฝนจิตใจนักเรียน ควบคู่ไปกับการใช้ ภาวะผู้นำเชิงเมตตา ของผู้บริหารและครูตามหลักพรหมวิหาร 4 และสัปปุริสธรรม 7 เพื่อให้เข้าใจถึงเหตุปัจจัยและขั้นตอนการเกิดความโกรธของเด็กในแต่ละระยะ ตั้งแต่ขั้นคุกคามไปจนถึงการแสดงออก นอกจากนี้ยังรวมถึงการนำ ติณวัตถารกวิธี มาใช้เป็นนวัตกรรมทางจริยธรรมในการสลายความขัดแย้งด้วยการให้อภัยและประนีประนอม เพื่อเปลี่ยนทัศนคติเชิงลบและสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจให้แก่นักเรียน การดำเนินงานที่สอดประสานกันเช่นนี้ไม่เพียงแต่จะช่วยลดพฤติกรรมความก้าวร้าวได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง เพื่อนำไปสู่ความสงบสุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยในยุควิถีใหม่

เอกสารอ้างอิง

นฐมล สาดบางเคียน. (2014). การพัฒนาเครื่องมือวัดทักษะชีวิตตามจุดเน้นการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. *วารสารศิลปากร*, 6(1), 259.

วลัยกรณ์ แพร่กิจธรรมชัย. (2012). *ผลของการปรับพฤติกรรมเพื่อลดความก้าวร้าวของวัยรุ่นกลุ่มเสี่ยง*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการแนะแนว), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

มิสชนัญญา เงินเมือง. (2010). *ความสัมพันธ์ระหว่างความฉลาดทางอารมณ์ การทำหน้าที่ของครอบครัว และพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชายระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6* (รายงานการวิจัยในชั้นเรียน). สังกัดงานแนะแนว ฝ่ายวิชาการ โรงเรียนอัสสัมชัญแผนกประถม.

รัตโนทัย พลับรู้การ. (2008). *พฤติกรรมก้าวร้าวในเด็ก.* กรุงเทพมหานคร โฮลิสติก พับลิชชิ่ง.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2015). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11.* กรุงเทพมหานคร สำนักนายกรัฐมนตรี.

พีร วงศ์อุปราช. (2012). ความชาชินจากการเผชิญความรุนแรงใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ ความสัมพันธ์ระหว่างความรุนแรงในชุมชน องค์ประกอบทางปัญญาทางอารมณ์และพฤติกรรมก้าวร้าว. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี,* 6(11), 14-36.

ทิศนา แขมมณี. (2008). *ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ด่านสุทธาการพิมพ์.

ณัฐศักดิ์ จันทร์ผล. (2009). การพัฒนารูปแบบการบริหารงาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่เน้นการกระจายอำนาจ. *วารสารวิทยาจารย์*, 109(2), 88-125.

รัตนะ บัวสนธ์. (2009). *การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์คำสมัย.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2018). *การส่งเสริมให้เยาวชนหันมาศึกษาทดลองด้านวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร กระทรวงศึกษาธิการ.

กระทรวงสาธารณสุข. (2018). *ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ*. กรุงเทพมหานคร สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข.

เปลื้อง ณ นคร. (2018). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร ราชบัณฑิตยสถาน.

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. (2007). *ทฤษฎีและเทคนิคการปรับพฤติกรรม*. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2019). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. http//www.royin.go.th/dictionary/

รังสรรค์ โฉมยา. (2008). *การศึกษาพฤติกรรมความก้าวร้าวในการขับขี่ของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, (รายงานการวิจัยประจำปี 2551). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พูนสุข มาศรังสรรค์. (2015). *การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ*. พระนครศรีอยุธยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กระทรวงสาธารณสุข. (2018). *ความหมายของการส่งเสริมสุขภาพ*. กรุงเทพมหานคร สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย.

โสธิดา ผุฏฐธรรม และดุสิดา ดีบุกคำ. (2026). *ลูกก้าวร้าว (Aggressive Behavior)*. http//taamkru.com/th/

พุทธทาสภิกขุ. (1954). *วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร อักษรนำการพิมพ์.

ธนภณ สมหวัง. (2000, 11 มกราคม). *พุทธธรรม คู่มือมนุษย์ศตวรรษที่ 21*. มติชนรายวัน, 7.

สุภาคย์ อินทองคง. (2007). *การใช้หลักพุทธธรรมนำการวิจัยและพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาพองค์รวม*. สงขลา ศูนย์เรียนรู้ชุมชนภาคใต้.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2011). *ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม* (พิมพ์ครั้งที่ 174). กรุงเทพมหานคร บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.

พูนสุข มาศรังสรรค์. (2015). *การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ*. พระนครศรีอยุธยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธงชัย สันติวงษ์. (2007). *การบริหารเชิงกลยุทธ์.* กรุงเทพมหานคร ไทยวัฒนาพานิช.

สันติ บุญภิรมย์. (2009). *หลักการบริหารการศึกษา.* กรุงเทพมหานคร บุ๊คพอยท์.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. (2007). *การบริหารงานวิชาการ*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.

ยุทธนา ชุดทองม้วน. (2007). *การใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารของคณะกรรมการบริหารโรงเรียนโปลิเทคนิคลานนาเชียงใหม่* (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Good, C. V. (1973). *Dictionary of Education* (3rd ed.). New York McGraw-Hill Book Company.

Bardo, J. W., & Hartman, J. J. (1982). *Urban Sociology a Systematic Introduction.* U.S.A. F.E. Peacock Publishers, Inc.

การบูรณาการหลักไตรสิกขาในรูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุก เพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

THE INTEGRATION OF THE THREEFOLD TRAINING INTO ACTIVE LEARNING MANAGEMENT TO ENHANCE DESIRABLE LIFE SKILLS ACCORDING TO THE BASIC EDUCATION CORE CURRICULUM

กัญญาพร สุทธิพันธ์[1], วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์[2], วันไชย์ กิ่งแก้ว[3], พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต (สุทนต์)[4], พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต (สุทนต์)[5]

Kanyaporn Sutthiphan[1], Weerapong Pichaisenanarong[2], Wanchai Kingkaew[3], Phrasamu Noppadol Atthayutto (Suthon)[4], Phramaha Narongsak Sutanto (Suthon)[5]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์, ประเทศไทย[1]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Kanchanaburi Sangha College, Thailand[1]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[2-5]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand [2-5]

Corresponding Author Email: kanskos@gmail.com

Received 19 February 2026; Revised 18 March 2026; Accepted 31 March 2026

****

การบูรณาการหลักไตรสิกขาในรูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุก เพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กัญญาพร สุทธิพันธ์, วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์, วันไชย์ กิ่งแก้ว,
พระสมุห์นพดล อตฺถยุตฺโต (สุทนต์), พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนฺโต (สุทนต์)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักไตรสิกขาเข้ากับรูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุก เพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในบริบทสังคมยุคดิจิทัลที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงและปัจจัยคุกคามรอบด้าน ผลการศึกษาพบว่า ทักษะชีวิตเป็นสมรรถนะสำคัญที่ประกอบด้วยมิติด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย ซึ่งสอดรับกับหลักไตรสิกขาอย่างมีนัยสำคัญ โดยการจัดการเรียนรู้เชิงรุกที่เน้นการปฏิบัติและกระบวนการสะท้อนคิด (RCA) ทำหน้าที่เป็นพลวัตขับเคลื่อนให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาตนเองตามกรอบพุทธธรรม กล่าวคือ การใช้ อธิสีลสิกขา เพื่อสร้างวินัยและสัมพันธภาพทางสังคม การใช้ อธิจิตตสิกขา เพื่อบ่มเพาะพลังสุขภาพจิตและวุฒิภาวะทางอารมณ์ และการใช้ อธิปัญญาสิกขา ผ่านโยนิโสมนสิการเพื่อให้เกิดปัญญารู้เท่าทันเหตุปัจจัยและตัดสินใจแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง การผสานศาสตร์การสอนสมัยใหม่เข้ากับหลักพุทธธรรมนี้ถือเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เรียนให้มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม สามารถดำรงชีวิตท่ามกลางวิกฤตการณ์โลกปัจจุบันได้อย่างมั่นคงและมีความสุข

คำสำคัญ: ไตรสิกขา; การจัดการเรียนรู้เชิงรุก; ทักษะชีวิต; หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

THE INTEGRATION OF THE THREEFOLD TRAINING INTO ACTIVE LEARNING MANAGEMENT TO ENHANCE DESIRABLE LIFE SKILLS ACCORDING TO THE BASIC EDUCATION CORE CURRICULUM

Kanyaporn Sutthiphan, Weerapong Pichaisenanarong, Wanchai Kingkaew,
Phrasamu Noppadol Atthayutto (Suthon), Phramaha Narongsak Sutanto (Suthon)

Abstract

This academic article aims to present an integrated approach of the Threefold Training (Ti-Sikkhā) within Active Learning models to enhance desirable life skills according to the Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 (A.D. 2008) in the digital era. Amidst rapid social changes and complex threats, life skills comprising cognitive, affective, and psychomotor domains align significantly with the Threefold Training. The study reveals that Active Learning, emphasizing practice and the Reflect-Connect-Apply (RCA) process, serves as a dynamic force driving self-development. Specifically, Adhisīla-sikkhā (Higher Morality) fosters social discipline and relationships; Adhicitta-sikkhā (Higher Mentality) nurtures mental resilience and emotional maturity; and Adhipaññā-sikkhā (Higher Wisdom) promotes Analytical Reflection (Yonisomanasikāra) for rational problem-solving and digital literacy. Synthesizing modern pedagogy with Buddhist principles constitutes an educational innovation that elevates learners' quality of life, fostering a holistic balance of physical, emotional, and intellectual well-being. This integration empowers students to navigate contemporary global crises with stability, wisdom, and sustainable happiness.

Keywords: Threefold Training; Active Learning; Life Skills; Basic Education Core Curriculum

บทนำ

ในยุคดิจิทัลที่สังคมขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีและความเร่งรีบ เด็กและเยาวชนต้องเผชิญกับสภาวะแวดล้อมที่ซับซ้อน ทั้งแรงกดดันจากการแข่งขันทางการศึกษาและสิ่งเร้าที่บั่นทอนสุขภาวะทางจิตใจ หากขาดภูมิคุ้มกันและทักษะชีวิต ที่เข้มแข็ง เยาวชนย่อมเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาด้านพฤติกรรม สุขภาพ และอารมณ์ ซึ่งส่งผลกระทบระยะยาวต่อความสำเร็จในอนาคต บทบาทของครูในปัจจุบันจึงไม่ได้จำกัดเพียงการส่งต่อความรู้ แต่ต้องเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อสร้างสมดุลแห่งชีวิตให้พร้อมรับความเปลี่ยนแปลงในทุกมิติ

ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศและวิถีชีวิตยุคใหม่ เด็กและเยาวชนจำเป็นต้องมีภูมิคุ้มกันในการเผชิญหน้ากับการก้าวรุกทางสังคมอย่างรู้เท่าทัน การจัดการศึกษาจึงมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีองค์ประกอบที่สมดุลทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และคุณธรรม โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ในการนี้ สถานศึกษาต้องมุ่งเน้นการสร้างพื้นฐานความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life-long Learning) รวมถึงทักษะเพื่อการประกอบอาชีพ โดยยึดหลักการผู้เรียนเป็นสำคัญภายใต้ความเชื่อที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและเรียนรู้ได้อย่างเต็มตามขีดความสามารถ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ซึ่งจะนำไปสู่การปรับตัวให้เข้ากับสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และเป็นการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาศักยภาพรายบุคคล อันจะส่งผลต่อความมั่นคงของสังคมและประเทศชาติในภาพรวม เป้าหมายสูงสุดของการจัดการศึกษาคือการบ่มเพาะคนไทยที่พึงประสงค์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และความรู้ ควบคู่ไปกับคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตอย่างสงบสุข (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, 2542)

การศึกษานับเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างบุคลากร สร้างสังคม และสร้างชาติ โดยเป็นกลไกหลักในการพัฒนาประชากรให้มีคุณภาพ และสามารถดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลกในปัจจุบัน การทุ่มเทพัฒนาการศึกษาเพื่อยกระดับศักยภาพของมนุษย์ให้ก้าวทันวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งในระดับประเทศ ภูมิภาค และระดับโลก จึงเป็นภารกิจที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการรักษาอัตลักษณ์ของความเป็นไทย สำหรับประเทศไทยนั้น ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของคนไทยให้มีทักษะชีวิต ความรู้ และสมรรถนะที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศ ท่ามกลางแรงกดดันภายนอกจากกระแสโลกาภิวัฒน์และวิกฤตการณ์ภายในประเทศ เพื่อเป้าหมายในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีและหล่อหลอมสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งคุณธรรมจริยธรรม พร้อมรองรับความผันผวนของโลกทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อระบบการศึกษา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

หัวใจสำคัญของการจัดการศึกษาคือการสร้างเสริมให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยมุ่งปลูกฝังการพึ่งพาตนเอง การมีริเริ่มสร้างสรรค์ และนิสัยใฝ่เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต กระบวนการนี้ตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าผู้เรียนทุกคนมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มขีดความสามารถ การจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนรู้จึงต้องสอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน โดยเน้น

การฝึกทักษะกระบวนการคิด การบริหารจัดการ การเผชิญสถานการณ์วิกฤต และการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาให้เหมาะสมตามแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา ด้วยเหตุนี้ ทักษะชีวิต จึงถูกกำหนดให้เป็นสมรรถนะสำคัญที่ผู้เรียนต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน โดยทักษะชีวิตหมายถึง ขีดความสามารถในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสม เพื่อจัดการกับความต้องการและปัญหาต่าง ๆ ท่ามกลางบริบททางสังคมที่ซับซ้อนในปัจจุบัน สมรรถนะนี้ไม่เพียงแต่ช่วยลดผลกระทบจากปัจจัยคุกคามรอบตัว แต่ยังส่งเสริมให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิผล ตลอดจนยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทักษะชีวิตจึงเป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับเด็กและเยาวชนในการเผชิญหน้าและรับมือกับความท้าทายในสังคม โดยเฉพาะในยุคที่การศึกษามุ่งเน้นการบูรณาการความรู้ควบคู่ไปกับทักษะ เพื่อการดำรงชีวิตจริง เมื่อพิจารณาการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งมุ่งเน้นการฝึกทักษะการคิดที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง บูรณาการเข้ากับ การจัดการเรียนรู้เชิงพุทธ ซึ่งเน้นการฝึกฝนระบบไตรสิกขา คือการควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถบริหารจัดการอารมณ์และแสดงออกได้อย่างเหมาะสม การผสานแนวคิดทั้งสองประการนี้เข้าด้วยกันจะส่งผลให้ผู้เรียนมีทั้งทักษะทางปัญญาและวุฒิภาวะทางอารมณ์ที่เข้มแข็ง (EQ) อันเป็นพื้นฐานสำคัญของทักษะชีวิตที่ช่วยให้เด็กและเยาวชนสามารถดำเนินชีวิตท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข ดังนั้น ทักษะชีวิตที่ได้รับการหล่อหลอมผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงบูรณาการนี้จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการเติบโตอย่างมีคุณภาพของเยาวชนในโลกยุคปัจจุบัน

ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการปฏิรูปการศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยปรากฏหลักฐานชัดเจนในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 ที่กำหนดให้การจัดการศึกษาต้องยึดหลักการสำคัญว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ โดยถือว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและมีความสำคัญที่สุด กระบวนการเรียนรู้จึงต้องมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองได้ตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ กฎหมายยังกำหนดขอบข่ายเนื้อหาสาระที่ผู้เรียนควรได้รับอย่างสมดุล ประกอบด้วยการสร้างเสริมทักษะชีวิต ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี รวมถึงการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการเรียนรู้ด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย และสมรรถนะทางด้านคณิตศาสตร์และภาษา โดยเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง ตลอดจนการพัฒนาทักษะชีวิตเพื่อการดำรงตนอย่างมีความสุข (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, 2542) ทั้งนี้ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายสำคัญในการสร้างพลเมืองที่สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีความสามารถในการแสวงหาและเข้าถึงองค์ความรู้ได้

นอกจากกรอบแนวคิดทางการศึกษาในระดับสากลและระดับชาติแล้ว ในทางพระพุทธศาสนาได้ปรากฏหลักการจัดการศึกษาที่ชัดเจนในพระไตรปิฎกหลายแห่ง โดยมุ่งเน้นการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะน้อมนำหลักพุทธธรรมเรื่อง ไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติสำหรับการศึกษาและพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบประกอบด้วย 3 ขั้นตอนสำคัญ ดังนี้ อธิสีลสิกขา (ศีล) การฝึกฝนพัฒนาในด้านความประพฤติและระเบียบวินัย มุ่งเน้นการสร้างความสุจริตทางกาย วาจา และการประกอบสัมมาอาชีพ เพื่อเป็นรากฐานในการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสงบสุข อธิจิตตสิกขา (สมาธิ) การฝึกฝนพัฒนาทางจิตใจ เพื่อปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต และสมรรถภาพทางจิตให้มีความตั้งมั่น

และเข้มแข็ง อันส่งผลต่อภาวะสุขภาพจิตที่ดีและพร้อมรับมือกับปัญหาที่เข้ามากระทบ อธิปัญญาสิกขา (ปัญญา) การฝึกฝนพัฒนาทางปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาพความเป็นจริงของสรรพสิ่ง เข้าใจหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัย (อิทัปปัจจยตา) ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถแก้ไขปัญหาด้วยโยนิโสมนสิการ รู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิต สามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างมีความสุขและมีจิตใจที่เบิกบาน (องฺ. ติก. (ไทย) 20/87/312)

การบูรณาการหลักไตรสิกขาเข้ากับการจัดการเรียนรู้เชิงรุกในยุคดิจิทัล ถือเป็นนวัตกรรมสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างทักษะชีวิตให้แก่เยาวชน โดยกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกที่เน้นการปฏิบัติและการแก้ปัญหาในสถานการณ์จริง จะทำหน้าที่เป็นพลวัตขับเคลื่อนให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาตนเองตามกรอบของพุทธธรรม กล่าวคือ การฝึกฝนวินัยและการมีปฏิสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ผ่านกิจกรรมกลุ่มสอดคล้องกับหลักอธิสีลสิกขา (ศีล) เพื่อสร้างฐานการอยู่ร่วมกันในสังคม ขณะที่การเผชิญกับโจทย์ที่ท้าทายจะช่วยบ่มเพาะอธิจิตตสิกขา (สมาธิ) ทำให้เกิดความมุ่งมั่นและความมั่นคงทางอารมณ์ และประการสำคัญคือการใช้กระบวนการตั้งคำถามเชิงวิเคราะห์จะส่งเสริมอธิปัญญาสิกขา (ปัญญา) ให้ผู้เรียนมีโยนิโสมนสิการ สามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและเลือกรับข้อมูลข่าวสารอย่างมีวิจารณญาณ การผสานศาสตร์การสอนสมัยใหม่เข้ากับรากฐานพุทธปรัชญานี้ จึงไม่เพียงแต่ตอบสนองต่อเป้าหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนเป็นศูนย์กลางเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมที่สมบูรณ์พร้อม ทั้งในมิติกาย วาจา และจิตใจ เพื่อให้คนไทยเติบโตเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตท่ามกลางวิกฤตการณ์โลกปัจจุบันได้อย่างมีคุณภาพและมีความสุข

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับทักษะชีวิต

ทักษะชีวิต ถือเป็นขีดความสามารถที่สำคัญในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ช่วยให้บุคคลสามารถจัดการกับความต้องการและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นท่ามกลางบริบททางสังคมที่ซับซ้อนในปัจจุบัน อีกทั้งเป็นกลไกสำคัญในการลดทอนปัจจัยคุกคามชีวิต เสริมสร้างสมรรถนะในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิผล และยกระดับคุณภาพชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ความหมายของทักษะชีวิต

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่านักวิชาการและองค์กรระดับสากลรวมถึงหน่วยงานในประเทศ ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับความหมายของทักษะชีวิตไว้อย่างหลากหลาย สรุปใจความสำคัญได้ดังนี้

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization WHO) นิยามว่า ทักษะชีวิต หมายถึง ขีดความสามารถเชิงพฤติกรรมและการตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมให้ประสบความสำเร็จ ช่วยให้บุคคลสามารถจัดการกับความต้องการและความกดดันที่เข้ามาเร้าในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิผล ตลอดจนสามารถแก้ไขปัญหาในสถานการณ์วิกฤตที่อาจนำไปสู่พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ อันเป็นการส่งเสริมสุขภาวะที่ดีให้แก่บุคคลและชุมชน [1]

ขณะที่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ให้ความหมายที่สอดคล้องกันว่า ทักษะชีวิต หมายถึง ขีดความสามารถของบุคคลในการปรับตัวและเลือกแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมต่อความต้องการและปัญหาต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะซับซ้อนและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สมรรถนะดังกล่าวจะช่วยสนับสนุนให้บุคคลสามารถรับมือกับปัจจัยคุกคามรอบตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ เสริมสร้างความพร้อมในการเผชิญหน้ากับความท้าทายในปัจจุบันและเตรียมความพร้อมสำหรับการปรับตัวในอนาคต เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขและมีคุณภาพ [2]

2. องค์ประกอบของทักษะชีวิตตามทรรศนะขององค์การอนามัยโลก (WHO)

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization WHO) ได้จำแนกองค์ประกอบของทักษะชีวิตออกเป็น 3 ด้านหลัก ซึ่งครอบคลุมการพัฒนาความเป็นมนุษย์อย่างรอบด้าน ทั้งในมิติทางความคิด จิตใจ และการแสดงออกทางสังคม ดังนี้ (World Health Organization (WHO), 1997)

1) องค์ประกอบด้านพุทธิพิสัย (ทักษะด้านความคิด) หมายถึง การพัฒนาทักษะทางปัญญาและการใช้เหตุผลเพื่อให้รู้เท่าทันเหตุและผลของการกระทำ มุ่งเน้นการตัดสินใจที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ประกอบด้วย ทักษะการคิดสร้างสรรค์ ความสามารถในการคิดค้นทางเลือกที่หลากหลายเพื่อการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยนำประสบการณ์มาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ความสามารถในการวิเคราะห์และประเมินข้อมูลสถานการณ์ หรือปัจจัยรอบตัวที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง

2) องค์ประกอบด้านจิตพิสัย (ทักษะด้านจิตใจ) หมายถึง การฝึกฝนและบริหารจัดการสภาวะจิตใจให้มีความมั่นคง ปลูกฝังคุณธรรมและเจตคติที่ดีงาม เช่น ความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์ และความเพียรพยายาม ประกอบด้วย ทักษะการตระหนักรู้ในตน การรู้จักและเข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ ทั้งจุดแข็งจุดอ่อน และความต้องการ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาทักษะอื่น ๆ และการรับมือกับความเครียด ทักษะการเข้าใจผู้อื่น ความสามารถในการเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งในด้านวัย ศาสนา ความเชื่อและวัฒนธรรม นำไปสู่การยอมรับและพร้อมให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่เดือดร้อน

3) องค์ประกอบด้านทักษะพิสัย (ทักษะด้านสังคม) หมายถึง การฝึกฝนวินัยและการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้เหมาะสม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และสามารถดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ประกอบด้วย 6 ทักษะสำคัญ ได้แก่ ทักษะการตัดสินใจ การเลือกแนวทางปฏิบัติในชีวิตอย่างมีระบบโดยประเมินผลกระทบต่อสุขภาพและความปลอดภัยอย่างรอบคอบ ทักษะการแก้ปัญหา การจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นระบบ เพื่อป้องกันภาวะตึงเครียดและการขยายตัวของปัญหา ทักษะการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ การใช้ภาษาและท่าทางแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดได้เหมาะสมกับกาลเทศะและวัฒนธรรม ทักษะการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคล การสร้างและรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นให้มีความยั่งยืน ทักษะการจัดการกับอารมณ์ การรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น พร้อมหาวิธีจัดการกับอารมณ์เชิงลบอย่างเหมาะสม ทักษะการจัดการกับความเครียด การรับรู้สาเหตุและรู้วิธีผ่อนคลายความเครียด เพื่อป้องกันปัญหาด้านสุขภาพและพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์

สรุป แนวคิดเรื่องทักษะชีวิตตามทรรศนะขององค์การอนามัยโลกและหน่วยงานทางการศึกษาของไทย มีความสอดคล้องกันในมิติของการสร้างเสริม สมรรถนะภายใน เพื่อรับมือกับ ปัจจัยภายนอก โดยเน้นการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งด้าน พุทธิพิสัย (ปัญญา/ความคิด) จิตพิสัย (จิตใจ/เจตคติ) และ ทักษะพิสัย (การกระทำ/สังคม) กระบวนการพัฒนาเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เยาวชนสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างมีระบบ แต่ยังเป็นการวางรากฐานของคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่จะนำไปสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ที่สำคัญ องค์ประกอบของทักษะชีวิตทั้ง 3 ด้านนี้ มีความสอดรับอย่างมีนัยสำคัญกับหลัก ไตรสิกขา ในทางพระพุทธศาสนา โดยที่ทักษะด้านความคิดเปรียบได้กับอธิปัญญาสิกขา ทักษะด้านจิตใจเปรียบได้กับอธิจิตตสิกขา และทักษะด้านสังคมเปรียบได้กับอธิสีลสิกขา การบูรณาการแนวคิดสากลเข้ากับหลักพุทธธรรมจึงเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาที่ช่วยให้การสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตให้กับผู้เรียนมีความลึกซึ้งและยั่งยืน พร้อมสำหรับการดำรงชีวิตในโลกยุคดิจิทัล

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้และนวัตกรรมการเรียนรู้เชิงรุก

การจัดการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ผู้สอนจัดตั้งสถานการณ์อย่างมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือเกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ในบริบทการศึกษาปัจจุบัน บทบาทของผู้สอนได้ทวีความสำคัญยิ่งขึ้นในฐานะผู้ออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้เรียนค้นพบความหมายและคุณค่าของสิ่งที่ศึกษา โดยที่กระบวนการเรียนรู้ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงภายในห้องเรียนเท่านั้น การจัดการเรียนรู้จึงไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดเนื้อหาวิชาเพื่อให้จดจำสำหรับความต้องการด้านวิชาการหรือการสอบเพียงอย่างเดียว แต่เป็นศาสตร์และศิลป์ในการนำวิธีการที่หลากหลายมาประยุกต์ใช้เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างรอบด้าน จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีนักการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับความหมายของการจัดการเรียนรู้ไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) นิยามว่า การจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถตามมาตรฐานการเรียนรู้ สมรรถนะสำคัญ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดในหลักสูตร โดยยึดหลักการสำคัญว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด (Student-Centered) และมีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ การจัดการเรียนรู้จึงต้องสอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคลและพัฒนาการทางสมอง โดยมุ่งเน้นทั้งมิติด้านความรู้ คุณธรรม และทักษะชีวิต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551)

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ให้มุมมองในเชิงความสัมพันธ์ว่า การจัดการเรียนรู้ประกอบด้วยสถานการณ์สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การมีปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ระหว่างผู้สอน ผู้เรียน และสิ่งแวดล้อม 2) ปฏิสัมพันธ์นั้นต้องนำไปสู่การเกิดประสบการณ์ใหม่หรือการเรียนรู้ และ 3) ผู้เรียนสามารถประยุกต์ใช้ประสบการณ์ใหม่นั้นในวิถีชีวิตจริงได้ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2535)

ขณะที่ วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ ได้ให้ทรรศนะว่า การจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีระบบระเบียบ (Systematic Process) ซึ่งครอบคลุมการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผนการจัดการเรียนรู้ไปจนถึงการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (วิชัย ประสิทธิวุฒิเวชช์, 2542)

ในด้านวิชาการระดับสากล ฮัฟ และ ดันแคน (Hough & Duncan) ได้ให้คำนิยามของการจัดการเรียนรู้ที่น่าสนใจว่า เป็นกิจกรรมที่ตั้งอยู่บนหลักการและเหตุผล โดยผู้สอนจะต้องใช้ความรู้และความเชี่ยวชาญของตนอย่างสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความสุขในการศึกษา (Well-being) ทั้งนี้ ฮัฟ และ ดันแคน ได้จำแนกกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ออกเป็น 4 ด้านสำคัญ ได้แก่

ด้านที่ 1 หลักสูตร การวิเคราะห์จุดมุ่งหมายและจุดประสงค์รายวิชาอย่างลึกซึ้ง เพื่อกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ชัดเจนและคัดเลือกเนื้อหาที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น

ด้านที่ 2 การจัดการเรียนรู้ การเลือกสรรกระบวนการและเทคนิควิธีสอนที่เหมาะสมเพื่อนำพาผู้เรียนไปสู่จุดประสงค์การเรียนรู้ที่วางไว้

ด้านที่ 3 การวัดผล การกำหนดวิธีการวัดผลที่มีประสิทธิภาพและสามารถวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์ได้อย่างแม่นยำ

ด้านที่ 4 การประเมินผล ความสามารถในการตัดสินคุณค่าและประเมินภาพรวมของกระบวนการจัดการเรียนรู้ทั้งหมดเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (ohn B. Hough & James K. Duncan, 1970) นอกจากนี้ กู๊ด (Good) ยังได้ขยายความหมายของการจัดการเรียนรู้ว่าเป็นกระบวนการสร้างสถานการณ์ สภาพแวดล้อม หรือกิจกรรมการเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงประสบการณ์ได้โดยง่าย ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามและมีพัฒนาการที่สมบูรณ์ครอบคลุมทุกมิติ ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม (Good, Carter V., 1973)

จากการศึกษานิยามและทรรศนะของนักการศึกษาข้างต้น สามารถสรุปและวิเคราะห์ได้ว่า การจัดการเรียนรู้ ในบริบทสมัยใหม่มิใช่เพียงการส่งผ่านองค์ความรู้จากผู้สอนสู่ผู้เรียนในเชิงดิ่ง แต่เป็นกระบวนการเชิงระบบ ที่มีความซับซ้อนและเป็นพลวัต โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การสร้างปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและความงอกงามแห่งปัญญาอย่างเป็นองค์รวม เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดของทั้งในและต่างประเทศ จะพบจุดร่วมที่สำคัญ 3 ประการ ประการแรกคือ การยึดถือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ภายใต้ความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาได้ไม่สิ้นสุด สอดรับกับเป้าหมายของหลักสูตรแกนกลางฯ ที่มุ่งเน้นทั้งสมรรถนะและทักษะชีวิต ประการที่สองคือ ความสุขและการประยุกต์ใช้ โดยการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพต้องควบคู่ไปกับความผาสุก และผลลัพธ์ของการเรียนรู้นั้นต้องสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาหรือสร้างประโยชน์ในชีวิตจริงได้ มิใช่เพียงเพื่อการทดสอบทางวิชาการ และประการสุดท้ายคือ บทบาทเชิงรุกของผู้สอน ที่ต้องเปลี่ยนจากการเป็นผู้บรรยาย มาเป็นผู้ออกแบบประสบการณ์ ที่มีความเชี่ยวชาญทั้งในการวิเคราะห์หลักสูตร การคัดเลือกนวัตกรรมวิธีสอนที่ท้าทาย ไปจนถึงการวัดและประเมินผลที่สะท้อนสภาพจริง ในเชิงบูรณาการ การจัดการเรียนรู้ลักษณะนี้มีความสอดคล้องกับวิถีทางพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในแง่การจัดสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดประสบการณ์ใหม่ที่นำไปสู่ความเจริญงอกงามครอบคลุมทั้งกาย จิต อารมณ์ และสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาในยุคปัจจุบัน ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงเปรียบเสมือนนวัตกรรมทางสังคมที่ทำหน้าที่หล่อหลอมให้ผู้เรียนเติบโตเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สามารถเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัลได้อย่างรู้เท่าทันและมั่นคงบนฐานของความรู้ควบคู่คุณธรรม

การเสริมสร้างทักษะชีวิตตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การเสริมสร้างทักษะชีวิตตามกรอบหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงบูรณาการที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน ทั้งในมิติด้านความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) และเจตคติ (Attitude) โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่น มีทักษะการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ตลอดจนสามารถบริหารจัดการอารมณ์และความเครียด และสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สมรรถนะเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวและสร้างภูมิคุ้มกันในการป้องกันตนเองท่ามกลางสถานการณ์วิกฤตและกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมั่นคง ภายใต้เป้าหมายของหลักสูตรแกนกลางฯ ที่กำหนดให้ทักษะชีวิตเป็นสมรรถนะสำคัญ สถานศึกษาจึงมีบทบาทหน้าที่ในการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพตามตัวชี้วัดมาตรฐานการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ควบคู่กับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ โดยสามารถจำแนกทักษะชีวิตออกเป็น 2 ระดับ ประการดังนี้

ทักษะที่ 1 ชีวิตทั่วไป (General Life Skills) หมายถึง ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตและเผชิญกับสถานการณ์ปกติในชีวิตประจำวัน อาทิ การจัดการความขัดแย้งทางความคิด การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การวิเคราะห์และจำแนกข้อมูลข่าวสารอย่างมีวิจารณญาณ รวมถึงการวางแผนและการตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมในการดำรงชีวิตประจำวัน

ทักษะที่ 2 ชีวิตเฉพาะ (Specific Life Skills) หมายถึง ทักษะที่จำเป็นในการเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนหรือเฉพาะเจาะจงที่อาจส่งผลกระทบรุนแรงต่อชีวิต อาทิ การป้องกันตนเองจากปัญหายาเสพติด ปัญหาทางเพศ การตั้งครรภ์ที่ไม่พร้อม และการปรับตัวต่อสภาวะวิกฤตต่าง ๆ ผู้เรียนที่มีทักษะชีวิตเฉพาะอย่างเข้มแข็งจะมี พลังสุขภาพจิต ที่สูง ส่งผลให้มีความอดทนและสามารถก้าวข้ามอุปสรรคไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายของชีวิตได้อย่างยั่งยืน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2554)

ผู้ที่ได้รับการเสริมสร้าง ทักษะชีวิตทั่วไป จะเป็นผู้ที่มีสมรรถนะในการคิดวิเคราะห์ การตัดสินใจและการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ หรือที่เรียกว่า ความสามารถในการคิดและสื่อความหมาย ซึ่งถือเป็นทักษะแกนกลาง ที่เป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาทักษะชีวิตในองค์ประกอบอื่น ๆ ตลอดจนการประยุกต์ใช้ความรู้ในเนื้อหาสาระต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ในขณะที่ ทักษะชีวิตเฉพาะ ถือเป็นทักษะระดับสูง ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารจัดการชีวิตตนเองของผู้เรียน ครอบคลุมถึงการรู้จักและเห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่น อาทิ การตระหนักในคุณค่าและศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมระหว่างเพศ การมีทักษะจัดการกับอารมณ์และความเครียดผ่านกระบวนการคิดเชิงบวก และการมีทักษะสร้างสัมพันธภาพที่เหมาะสม เช่น ทักษะการปฏิเสธต่อพฤติกรรมเสี่ยง และการสื่อสารอย่างสันติเพื่อสร้างมิตรภาพ ทักษะเฉพาะเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤต เช่น ปัญหายาเสพติด หรือปัญหาทางเพศ ได้อย่างเข้มแข็ง ผู้เรียนที่มีทักษะชีวิตเฉพาะอย่างสมบูรณ์จะมี พลังสุขภาพจิต ที่ช่วยให้สามารถปรับตัวและฟื้นตัว จากสถานการณ์วิกฤตได้โดยปราศจากผลกระทบเชิงลบระยะยาว และสามารถกลับมาดำเนินชีวิตปกติได้อย่างรวดเร็ว

สำหรับการสร้างเสริมทักษะชีวิตในสถานศึกษานั้น ครูผู้สอนสามารถบูรณาการผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ (Student-Centered) โดยใช้การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential

Learning) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และเทคนิคเกมการศึกษา เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการอภิปรายและแสดงออกทางความคิดอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ หัวใจสำคัญอยู่ที่การใช้กระบวนการสะท้อนคิดหลังจบกิจกรรมผ่านประเด็นคำถาม 3 ระดับ คือ การสะท้อนความรู้สึก (Reflect) การเชื่อมโยงประสบการณ์ (Connect) และ การปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง (Apply) อันเป็นการบูรณาการทักษะชีวิตเข้ากับทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามมาตรฐานและตัวชี้วัดของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

จากการศึกษาแนวทางการเสริมสร้างทักษะชีวิตตามกรอบหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ทักษะชีวิตมิใช่เพียงเนื้อหาทางวิชาการที่เน้นการจดจำ แต่เป็นสมรรถนะเชิงพฤติกรรม ที่เกิดจากการหล่อหลอมผ่านประสบการณ์ โดยมีความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างทักษะพื้นฐานและทักษะขั้นสูงอย่างเป็นระบบ การจำแนกออกเป็น ทักษะชีวิตทั่วไป และ ทักษะชีวิตเฉพาะ สะท้อนให้เห็นถึงกลยุทธ์การสร้างภูมิคุ้มกันที่ครอบคลุม ตั้งแต่การใช้ชีวิตตามปกติสุขไปจนถึงการเผชิญวิกฤตการณ์ที่ซับซ้อน ประเด็นสำคัญที่น่าสนใจคือ การมุ่งเน้นสร้าง พลังสุขภาพจิต ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการฟื้นตัวจากสภาวะวิกฤต ในยุคดิจิทัลที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและเต็มไปด้วยปัจจัยคุกคาม ความเข้มแข็งทางใจนี้เองที่จะเป็นแรงขับเคลื่อนให้เยาวชนก้าวข้ามปัญหาเฉพาะด้าน เช่น ยาเสพติด หรือพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ ได้อย่างสง่างาม ในด้านกระบวนการ ครูผู้สอนจึงเปรียบเสมือน ผู้ออกแบบประสบการณ์ (Experience Designer) ที่ต้องก้าวข้ามการสอนแบบบรรยาย สู่การใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่เทคนิค RCA (Reflect, Connect, Apply) กระบวนการนี้สอดคล้องกับวิถีแห่งปัญญาในทางพระพุทธศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากเป็นการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักตรวจสอบความรู้สึก (สะท้อน) เชื่อมโยงเหตุปัจจัย (เชื่อมโยง) และนำความรู้ไปแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม (ปรับใช้) อันเป็นการเปลี่ยนความรู้เชิงทฤษฎีให้กลายเป็น ปัญญาที่ใช้งานได้จริง โดยสรุป การเสริมสร้างทักษะชีวิตตามหลักสูตรแกนกลางฯ จึงมิใช่ภารกิจของกลุ่มสาระใดกลุ่มสาระหนึ่ง แต่เป็นการบูรณาการที่ต้องสอดแทรกอยู่ในทุกมิติของการเรียนรู้ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดคือการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ มีความสมดุลทั้งทางสติปัญญาและอารมณ์ พร้อมที่จะเติบโตและดำรงตนอย่างมั่นคงท่ามกลางกระแสโลกาภิวัฒน์ในปัจจุบัน

หลักพุทธบูรณาการในรูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิต

คำว่า บูรณาการ (Integration) เป็นศัพท์บัญญัติทางการศึกษาที่มีพัฒนาการมาจากแนวคิดการรวมหน่วยเรียน (Integrated Unit) ซึ่งหมายถึงกระบวนการผสมผสานหรือการเชื่อมโยงองค์ความรู้ตั้งแต่ 2 องค์ความรู้ขึ้นไปเข้าด้วยกันอย่างสอดคล้องเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ในมิติของพุทธศาสตร์และการจัดการความรู้สมัยใหม่นั้น มีนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ทรรศนะเชิงวิชาการที่น่าสนใจ ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้คำนิยามของ บูรณาการ ในเชิงลึกว่า หมายถึงการนำสิ่งที่แยกส่วนกันมารวมเข้าเป็นหน่วยเดียวกันจนเกิดเป็น องค์รวม (The Whole) โดยท่านได้ยกตัวอย่างความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาในทางพระพุทธศาสนากับปัญญาในทางวิทยาศาสตร์ว่า หากทั้งสองส่วนสามารถส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันได้ ย่อมก่อให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ ทั้งนี้ วิทยาศาสตร์ในทรรศนะของท่าน

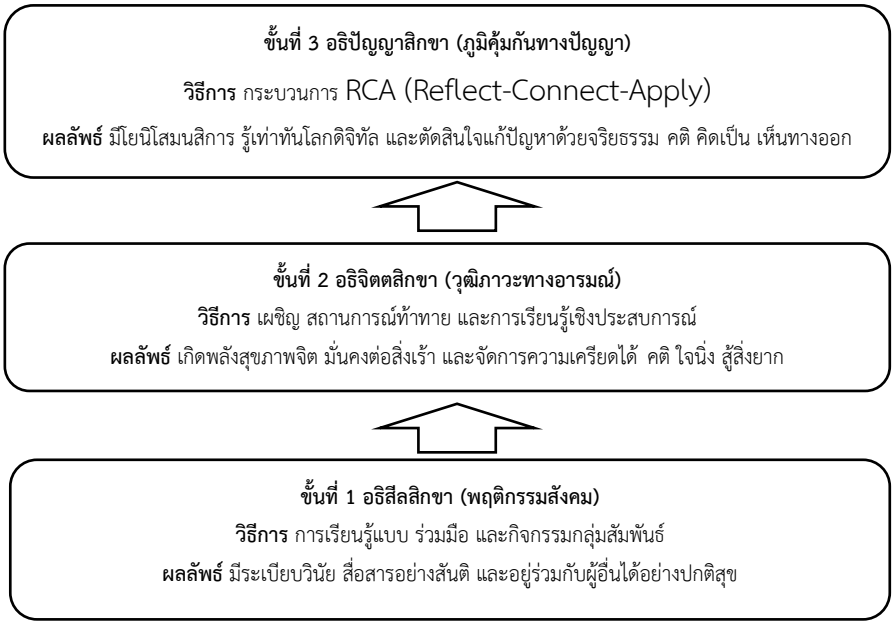
ครอบคลุมไปถึงศาสตร์สมัยใหม่ทุกแขนงที่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการสร้างระบบความรู้ขึ้นมา (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2553)

สอดคล้องกับแนวคิดของ ชนาธิป พรกุล ที่ระบุว่าการบูรณาการคือกระบวนการเชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลายเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (ชนาธิป พรกุล, 2561) ขณะที่ วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒผล ได้ขยายความว่า การบูรณาการคือการผสมผสานองค์ความรู้ตั้งแต่ 2 องค์ความรู้ขึ้นไปอย่างลงตัวและเป็นระบบ ซึ่งกระบวนการนี้จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในลักษณะ เชื่อมโยง (Connected Learning) ที่สามารถตอบสนองต่อธรรมชาติ ความต้องการ และความสนใจของผู้เรียนได้จริง (วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒผล, 2562)

จากการศึกษานิยามและทรรศนะของผู้ทรงคุณวุฒิข้างต้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า หลักพุทธบูรณาการ มิใช่เพียงการนำหลักธรรมมาวางควบคู่ไปกับวิชาการ แต่เป็นกระบวนการเชิงระบบที่มุ่งสร้าง องค์รวมของความเป็นมนุษย์ โดยการดึงจุดเด่นของศาสตร์สมัยใหม่อย่างการจัดการเรียนรู้เชิงรุก ที่เน้นทักษะกระบวนการและการลงมือปฏิบัติ มาประสานเข้ากับหลักไตรสิกขาซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ตามแนวพุทธศาสตร์ เมื่อวิเคราะห์เชิงลึกจะพบว่า พุทธบูรณาการในบริบทนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญ 3 ประการ ประการแรกคือ การสร้างดุลยภาพระหว่างศรัทธาและปัญญา ตามทรรศนะของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ซึ่งเป็นการทำให้หลักธรรมทางศาสนามีความเป็นวิทยาศาสตร์ สามารถพิสูจน์ได้ผ่านประสบการณ์ตรงของผู้เรียน สอดคล้องกับหัวใจของ Active Learning ที่ปฏิเสธการท่องจำแต่เน้นการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ประการที่สองคือ การเชื่อมโยงประสบการณ์ (Connected Learning) ดังที่วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒผล ได้ให้ความสำคัญ ซึ่งพุทธบูรณาการจะเข้ามาเติมเต็มช่องว่างระหว่าง ความรู้ในตำรา กับ การดำเนินชีวิตจริง ทำให้ทักษะชีวิตที่ผู้เรียนได้รับมิใช่เพียงเทคนิคการเอาตัวรอด แต่เป็นทักษะที่ตั้งอยู่บนฐานของคุณธรรมและจริยธรรม ประการสุดท้ายคือ การสร้างนวัตกรรมทางการศึกษาที่ตอบสนองต่อธรรมชาติของผู้เรียน การบูรณาการในลักษณะนี้ช่วยให้กระบวนการเรียนรู้มีความยืดหยุ่นและเป็นพลวัต (Dynamic) โดยใช้หลักไตรสิกขาเป็นแกนกลางในการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา ควบคู่ไปกับทักษะศตวรรษที่ 21

โดยสรุป หลักพุทธบูรณาการในรูปแบบการจัดการเรียนรู้เชิงรุกจึงเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นความสมบูรณ์ของผลลัพธ์ (Output) นั่นคือผู้เรียนที่มี ทักษะชีวิต อย่างเป็นองค์รวม เป็นการหลอมรวมความทันสมัยของนวัตกรรมทางการศึกษาเข้ากับความลุ่มลึกของพุทธธรรม เพื่อตอบโจทย์ความต้องการของสังคมยุคดิจิทัลที่มิได้ต้องการเพียงคนเก่งที่มีทักษะทางเทคนิค แต่ต้องการคนที่มีความฉลาดทางอารมณ์และสติปัญญาที่รู้เท่าทันโลก สามารถนำพาชีวิตตนเองและสังคมให้พ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ

สรุปองค์ความรู้

ภาพที่ 1 บันไดแห่งการเรียนรู้พุทธบูรณาการ

การบูรณาการหลักไตรสิกขาเข้ากับการจัดการเรียนรู้เชิงรุก ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่เปลี่ยนนิยามของการพัฒนาผู้เรียนจากการ สอนให้จำ เป็นการ ฝึกให้รอด ผ่านนวัตกรรมทางปัญญาที่ประสานความลุ่มลึกของพุทธศาสตร์เข้ากับความทันสมัยของศาสตร์การสอนยุคใหม่ โดยมีองค์ประกอบหลักที่เป็นพลวัตขับเคลื่อนซึ่งกันและกัน ดังนี้

1. การสร้างรากฐานพฤติกรรมสังคมด้วย อธิสีลสิกขา ผ่านการเรียนรู้แบบร่วมมือ การจัดกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกที่เน้นกิจกรรมกลุ่มและการปฏิสัมพันธ์ (Interpersonal Relationship) คือการนำหลักศีลมาสู่ภาคปฏิบัติ ผู้เรียนจะได้ฝึกฝนการรักษากติกา การสื่อสารอย่างสันติ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งเป็นการสร้าง ทักษะชีวิตทั่วไป ในด้านการสร้างสัมพันธภาพและการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข

2. การยกระดับวุฒิภาวะทางอารมณ์ด้วย อธิจิตตสิกขา ผ่านสถานการณ์ท้าทาย ในขณะที่ผู้เรียนเผชิญกับโจทย์ที่ซับซ้อนและมีแรงกดดันจากการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ความมั่นคงทางจิตใจหรือ พลังสุขภาพจิต (Resilience) จะถูกบ่มเพาะขึ้นตามแนวทางของสมาธิ ช่วยให้ผู้เรียนรู้เท่าทันอารมณ์ตนเองและมีความเครียดที่สร้างสรรค์ (Eustress) นำไปสู่ ทักษะชีวิตเฉพาะ ในการจัดการกับภาวะวิกฤตและสิ่งเร้าอย่างมีสติ

3. การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาด้วย อธิปัญญาสิกขา ผ่านกระบวนการ RCA หัวใจสำคัญของโมเดลนี้คือการใช้เทคนิค Reflect (สะท้อน)-Connect (เชื่อมโยง)-Apply (ปรับใช้) ซึ่งเป็นรูปแบบการคิดแบบ โยนิโสมนสิการ ในมิติดิจิทัล ช่วยให้ผู้เรียนไม่เพียงแต่เข้าถึงข้อมูล แต่สามารถวิเคราะห์เหตุปัจจัย รู้เท่าทันกระแสสังคม และตัดสินใจแก้ไขปัญหาบนฐานของความถูกต้องทางจริยธรรม อันเป็นยอดปรารถนาของทักษะการคิดขั้นสูงในศตวรรษที่ 21 ทักษะชีวิตที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางฯ จะเกิดขึ้นอย่างยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อ ความรู้ ถูกหล่อหลอมด้วย กระบวนการเชิงรุก และกำกับด้วย วิถีแห่งไตรสิกขา ส่งผลให้ผู้เรียนเติบโต

เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ที่มีทั้งกาย จิต และปัญญา พร้อมเป็นพลเมืองที่ทรงคุณภาพของประเทศชาติท่ามกลางความผันผวนของโลกยุคปัจจุบันได้อย่างมั่นคง

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2554). *แนวทางการพัฒนาทักษะชีวิต บูรณาการการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

ชนาธิป พรกุล. (2561). *กระบวนการสร้างความรู้ของครู : กรณีการสอนบูรณาการ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2553). *วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (2542, 14 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 116 ตอนที่ 74 ก.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.* กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วิชัย ประสิทธิวุฒิเวชช์. (2542). *การพัฒนาหลักสูตรสานต่อที่ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: เซ็นเตอร์ ดิสคัฟ เวอรี.

วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒผล. (2562). *การบูรณาการเชิงสร้างสรรค์*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2551). *แนวทางการพัฒนาทักษะชีวิต บูรณาการการเรียนการสอน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สุมน อมรวิวัฒน์. (2535). *สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Good, C. V. (1973). *Dictionary of education*. New York: McGraw-Hill Book.

Hough, J. B., & Duncan, J. K. (1970). *Teaching: Description & Analysis.* Boston: Addison-Wesley Longman.

World Health Organization (WHO). (1997). *Life skill education for children and adolescents in Schools*. Geneva: World Health Organization.

ปุรัตถิมทิส : หน้าที่ของมารดาบิดาในศตวรรษที่ 21

PURATTIMADISA: THE ROLES OF PARENTS IN THE 21ST CENTURY

สุนทร สุขทรัพย์ทวีผล[1], ภูวเดช สินทับศาล[2], สุทัศน์ อาสนาชัย[3],
พระครูพิพิธจารุธภรรม[4]

Sunthorn Sukhsaptaweephol[1], Phuwadet Sintabsan[2], Suthas Asanachai[3]
Phrakhruphiphitcharutham[4]

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย[1-4]

Buddhachinaraj Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand[1-4]

Corresponding Author E-mail: Sunthorn.suk@mcu.ac.th

Received 9 March 2026; Revised 18 March 2026; Accepted 31 March 2026

****

ปุรัตถิมทิส : หน้าที่ของมารดาบิดาในศตวรรษที่ 21

สุนทร สุขทรัพย์ทวีผล, ภูวเดช สินทับศาล, สุทัศน์ อาสนาชัย,
พระครูพิพิธจารุธรรม

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาบทบาทหน้าที่ของมารดาบิดาตามหลักปุรัตถิมทิสในสิงคาลกสูตร โดยนำมาตีความใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากเทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อออนไลน์ อันส่งผลต่อพฤติกรรม การเรียนรู้ และความสัมพันธ์ของเด็กและเยาวชนอย่างมีนัยสำคัญ จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้เป็นแบบจำลองที่เรียกว่า Purat Model เพื่ออธิบายบทบาทของมารดาบิดาใน 5 ด้าน ได้แก่ การป้องกันจากความชั่ว การส่งเสริมความดี การยกระดับการเรียนรู้ การพัฒนาความสัมพันธ์ที่เหมาะสม และการส่งต่อทรัพยากรอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านคุณธรรม การศึกษา อารมณ์ และการดำรงชีวิตในสังคมดิจิทัล นอกจากนี้ บทความยังเสนอแนวทางการนำไปใช้ในชีวิตจริง เช่น การฝึกสติในครอบครัว การเลี้ยงดูด้วยความเข้าใจ การปลูกฝังศีลธรรม และการใช้เทคโนโลยีอย่างมีความรับผิดชอบ เพื่อช่วยให้เด็กสามารถควบคุมตนเอง คิดอย่างมีเหตุผล และใช้สื่อดิจิทัลได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: ปุรัตถิมทิส; มารดาบิดา; ศตวรรษที่ 21

PURATTIMADISA: THE ROLES OF PARENTS IN THE 21ST CENTURY

Sunthorn Sukhsaptaweephol, Phuwadet Sintabsan, Suthas Asanachai,
Phrakhruphiphitcharutham

Abstract

This academic article aims to examine the roles and responsibilities of parents based on the principle of Puratthimadisa in the Sigalovada Sutta, reinterpreting it to align with the context of 21st-century society. This era is characterized by rapid changes driven by digital technology and online media, which significantly influence the behavior, learning processes, and relationships of children and youth. From this study, the author synthesizes the findings into a conceptual framework called the Purat Model, which explains parental roles in five key dimensions: protection from wrongdoing, promotion of goodness, enhancement of learning, development of appropriate relationships, and wise transfer of resources. These dimensions comprehensively address moral development, education, emotional growth, and the ability to live in a digital society. In addition, the article proposes practical applications for real-life family contexts, such as family mindfulness practice, compassion-based parenting, moral cultivation in daily life, and responsible use of technology. These approaches aim to help children develop self-regulation, rational thinking, and the ability to use digital media appropriately.

Keywords: Purattimadisa; Parents; 21st Century

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 สังคมโลกกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และระบบการสื่อสารไร้พรมแดน ซึ่งส่งผลให้รูปแบบการดำรงชีวิต การเรียนรู้ และความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่เติบโตท่ามกลางสื่อดิจิทัลและข้อมูลข่าวสารจำนวนมหาศาล (Castells, 2010; Zuboff, 2019) การเข้าถึงเทคโนโลยีตั้งแต่อายุยังน้อยเปิดโอกาสให้เกิดรูปแบบการเรียนรู้ใหม่ ๆ แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้เด็กและเยาวชนเผชิญความเสี่ยงด้านพฤติกรรม สุขภาวะทางจิต และการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองในสังคมออนไลน์ (Floridi, 2014; Livingstone & Smith, 2014) ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้บทบาทของครอบครัวและการเลี้ยงดูบุตรมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และภูมิคุ้มกันทางจิตใจของเยาวชนในโลกยุคดิจิทัล

ภายใต้บริบทดังกล่าว สถาบันครอบครัวยังคงเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนามนุษย์ โดยเฉพาะบทบาทของมารดาบิดาซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่อบรมเลี้ยงดู ปลูกฝังค่านิยม และกำหนดทิศทางการพัฒนาทางจริยธรรมของบุตร (Heckman & Cunha, 2007; UNICEF, 2017) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีในยุคโลกาภิวัตน์ได้ทำให้ครอบครัวจำนวนมากเผชิญข้อจำกัดในการทำหน้าที่ดังกล่าว เช่น เวลาที่ลดลงในการดูแลบุตร การแข่งขันทางเศรษฐกิจ และอิทธิพลของสื่อดิจิทัลที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและค่านิยมของเด็กและเยาวชน (WHO, 2020) ด้วยเหตุนี้ การค้นหากรอบแนวคิดทางจริยธรรมที่สามารถชี้นำบทบาทของครอบครัวในโลกสมัยใหม่จึงเป็นประเด็นสำคัญทั้งในทางสังคมศาสตร์และทางศาสนา

พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักคำสอนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านหลัก “ทิศ 6” ซึ่งปรากฏในสิงคาลกสูตร (Sigalovada Sutta) ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย โดยเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงหน้าที่และความรับผิดชอบระหว่างบุคคลในสถานะต่าง ๆ เพื่อสร้างความสมดุลและความเกื้อกูลกันในสังคม (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 11/242/199) หนึ่งในทิศที่สำคัญคือ “ปุรัตถิมทิส” หรือทิศเบื้องหน้า ซึ่งหมายถึงมารดาบิดา เนื่องจากเป็นผู้มีอุปการะแก่บุตรก่อนบุคคลอื่นใด พระพุทธองค์ทรงกำหนดหน้าที่ของมารดาบิดาที่พึงกระทำต่อบุตรไว้ 5 ประการ ได้แก่ การห้ามปรามจากความชั่ว การส่งเสริมให้ตั้งอยู่ในความดี การให้การศึกษา การจัดหาคู่ครองที่เหมาะสม และการมอบทรัพย์ในกาลอันควร (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 11/267/212-213) หลักธรรมดังกล่าวสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบของครอบครัวต่อการพัฒนามนุษย์ทั้งด้านศีลธรรม สติปัญญา และการดำรงชีวิตในสังคม

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังยกย่องมารดาบิดาในฐานะบุคคลสำคัญสูงสุดของบุตร โดยเรียกว่าเป็น “พรหมของบุตร บุรพาจารย์ของบุตร บุรพเทพของบุตร และ อาหุไนยบุคคลของบุตร” เนื่องจากเป็นผู้ให้กำเนิดเลี้ยงดู และอบรมสั่งสอนบุตรตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556) แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงจริยธรรมของครอบครัวในพระพุทธศาสนา ที่เน้นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเมตตา กรุณา และความรับผิดชอบต่อกัน อันเป็นคุณธรรมที่ปรากฏในหลักพรหมวิหาร 4 ซึ่งถือเป็นธรรมสำคัญในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคม (Harvey, 2013)

เมื่อพิจารณาในบริบทของสังคมดิจิทัล หลักปุรัตถิมทิสสามารถนำมาตีความใหม่ในฐานะกรอบจริยธรรมการเลี้ยงดูบุตรตามแนวพุทธศาสนา ซึ่งไม่เพียงมุ่งเน้นการอบรมทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังช่วยเสริมสร้างทักษะชีวิต ความรับผิดชอบ และความสามารถในการปรับตัวต่อโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บทความนี้จึงมุ่งศึกษาหลักปุรัตถิมทิสในพระพุทธศาสนา และวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวในรูปแบบโมเดลจำลองจริยธรรมการเลี้ยงดูบุตรในสังคมดิจิทัล เพื่อเสนอแนวทางในการเสริมสร้างครอบครัวให้เป็นฐานสำคัญของการพัฒนามนุษย์ที่มีคุณธรรมและนำไปสู่ความมั่นคงและสันติสุขของสังคมร่วมสมัย

แนวคิดเรื่องปุรัตถิมทิส

การที่มนุษย์ในสังคมยังไม่สามารถพัฒนาความเป็นมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ ย่อมมีเหตุปัจจัยประกอบกันหลายประการ อย่างไรก็ตาม ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาดังกล่าว คือ การขาดบิดามารดาที่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ตามหลักพระธรรม กล่าวคือ การขาดแบบ อย่างของบิดามารดาที่ดำเนินบทบาทการเลี้ยงดูและอบรมบุตรบนพื้นฐานของคุณธรรมแบบพระพุทธศาสนา (พุทธทาสภิกขุ, 2542) บทบาทหน้าที่ของพ่อแม่นั้นถูกกล่าวไว้ใน “ปุรัตถิมทิส” เป็นหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นหนึ่งหลักทิศ 6 ซึ่งปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิวรรค เรื่องสิงคาลกสูตร เป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมเทศนาแก่คหบดีบุตรมีนามว่า สิงคาลกมาณพ โดยคัมภีร์ระบุว่าสมัยนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน ตอนเช้าได้ทรงเสด็จไปยังกรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาตรอันเป็นพุทธกิจในแต่ละวัน ซึ่งในระหว่างนั้นเองก็ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นสิงคาลกมาณพที่มีสภาพเปียกเหงื่อไปทั้งตัวเพราะกำลังไหว้ทิศ 6 ได้แก่ ทิศเบื้องหน้า (ทิศตะวันออก) ทิศเบื้องขวา (ทิศใต้) ทิศเบื้องหลัง (ทิศตะวันตก) ทิศเบื้องซ้าย (ทิศเหนือ) ทิศเบื้องล่าง และทิศเบื้องบน (ที.ปา.ฎีกา 244/159 อ้างใน พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 11/244/200) จากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงเข้าไปตรัสถามและได้สนทนาปราศัยกันโดยได้เนื้อความว่า เหตุที่สิงคาลกมาณพกระทำดังกล่าวสืบเนื่องจากคำสั่งสอนของบิดาซึ่งได้กล่าวไว้ก่อนถึงแก่กรรมว่าให้พึงบูชาทิศทั้งหลาย “นี่แน่ะลูก เจ้าพึงไหว้ทิศทั้งหลาย” ด้วยเหตุที่ตนเคารพ นับถือ และให้ความสำคัญต่อคำสั่งสอนของบิดา จึงได้ปฏิบัติตามโดยลุกขึ้นแต่เช้าออกจากกรุงราชคฤห์เพื่อกระทำอัญชลีบูชาทิศทั้ง 6 อยู่เป็นนิจ จากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงกล่าวว่าการไหว้ทิศตามแผนของพระอริยะเขาไม่ได้ไหว้กันแบบนี้ สิงคาลกมาณพจึงได้ขอประทานวโรกาสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมทิศ 6 แก่ตนเอง ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของปุรัตถิมทิส

ในเบื้องต้นนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถึงการละบาปกรรม 16 ประการ จึงได้ชื่อเป็นว่าผู้ปิดป้องทิศ 6 ได้แก่ กรรมกิเลส 4 กรรมโดยเหตุ 4 และ อบายมุข 6 จากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถึงการปิดป้องทิศทั้ง 6 หมายถึง การปกปิดช่องว่างระหว่างตนกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเรียกว่าทิศ 6 (ที.ปา.ฎีกา 244/159) ดังมีพุทธพจน์ว่า “คหบดีบุตร เธอพึงทราบทิศ 6 นี้ คือ พึงทราบว่ามารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า พึงทราบว่าอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา พึงทราบว่า บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง พึงทราบว่า มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย พึงทราบว่า ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง พึงทราบว่า สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน” จากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถึงแนวทางปฏิบัติต่อทิศทั้ง 6 ดังนี้

ทิศเบื้องหน้า คือ มารดาบิดา โดยบุตรพึงเลี้ยงดูตอบแทนบุญคุณ ทำกิจธุระ ดำรงวงศ์ และทำบุญอุทิศเมื่อท่านล่วงลับ ส่วนมารดาบิดาย่อมอบรมให้ละชั่ว ทำดี ให้การศึกษา จัดหาคู่ครองที่เหมาะสม และมอบมรดกตามกาล

ทิศเบื้องขวา คือ อาจารย์ ศิษย์พึงเคารพ เชื่อฟัง รับใช้ และเรียนด้วยความตั้งใจ อาจารย์ย่อมสั่งสอนให้เป็นคนดี ถ่ายทอดวิชา ส่งเสริมเกียรติและคุ้มครองศิษย์

ทิศเบื้องหลัง คือ คู่ครอง สามีพึงให้เกียรติ ซื่อสัตย์ มอบความไว้วางใจ และดูแลความเป็นอยู่ ภรรยาย่อมจัดการงานบ้านดี ซื่อสัตย์ รักษาทรัพย์ และขยัน

ทิศเบื้องซ้าย คือ มิตรสหาย ควรให้ปัน วาจาไพเราะ ซื่อตรง และช่วยเหลือกัน เพื่อนแท้ย่อมคุ้มครอง ไม่ทอดทิ้งในยามยาก

ทิศเบื้องล่าง คือ ทาสกรรมกร นายควรจัดงานเหมาะสม ให้ค่าจ้าง ดูแลยามป่วย และให้พักผ่อน ลูกจ้างย่อมขยัน ซื่อสัตย์ และทำงานเต็มที่

ทิศเบื้องบน คือ สมณพราหมณ์ ควรต้อนรับด้วยเมตตา สนับสนุนปัจจัย ท่านย่อมสั่งสอนธรรม ห้ามชั่ว ส่งเสริมความดี และชี้ทางสวรรค์ เมื่อปฏิบัติตามหน้าที่เกื้อกูลกันเช่นนี้ ชีวิตย่อมมั่นคง ปลอดภัย และเป็นสุข

จากหลักทิศ 6 ดังกล่าว พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ พระพุทธองค์ทรงเริ่มต้นจากความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานที่สุดเป็นเบื้องต้น คือ ทิศเบื้องหน้า หรือ ปุรัตถิมทิศ หมายถึง ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564)

คำว่า มารดาบิดา ตามแนวพุทธตรงกับภาษาบาลีว่า มาตาปิตุ ว่า มาตา หรือ มาตุ แปลว่า ผู้รักบุตร มาจากศัพท์ “ปุตตํ มาเนตีติ มาตา” ผู้ใดย่อมรักบุตร ผู้นั้นย่อมชื่อว่ามารดา ส่วนคำว่า ปิตา หรือ ปิตุ แปลว่า ผู้เลี้ยงบุตรโดยธรรม มาจากศัพท์ “ปุตฺตฺวา ปาตีติ ปิตา” ผู้ใดย่อมเลี้ยงบุตร ผู้นั้นย่อมชื่อว่าบิดา ส่วนคำว่า บุตร ในพจนานุกรม มคธ-ไทย ได้อธิบายคำว่า บุตร ภาษาบาลีใช้คำว่า ปุตฺต มีความหมายว่า ผู้ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็ม ทำให้พ่อแม่มีความสุขใจ ผู้ใดยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็ม ผู้นั้นชื่อว่าบุตร หมายถึง (พันตรี ป. หลงสมบูรณ์, 2540) ในปุรัตถิมทิสพระพุทธองค์ตรัสถึงบทบาทหน้าที่ของมารดาบิดาที่พึงกระทำต่อบุตร 5 ประการ ดังพุทธพจน์ว่า “1. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว 2. ให้ตั้งอยู่ในความดี 3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา 4. หาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้ 5. มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร” (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 11/267/212-213) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การห้ามไม่ให้บุตรทำความชั่ว หมายถึง การที่มารดาบิดาทำหน้าที่อบรมตักเตือนบุตรให้ละเว้นจากบาปธรรมทั้งหลาย อันมีปาณาติบาต เป็นต้น (มังคลัตถทีปนี (ไทย) 11/280) ซึ่งรวมเป็นทั้งหมด 14 ประการ ได้แก่ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “อริยสาวกนั้นเป็นผู้ปราศจากบาปกรรม 14 ประการนี้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้องทิศ 6 ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสอง ทำให้เกิดความยินดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 11/245/200) ได้แก่

1) กรรมกิเลส 4 ประการ หมายถึง การกระทำที่เป็นเครื่องเศร้าหมองของจิต ซึ่งนำไปสู่ความเสื่อมเสียทั้งในปัจจุบันและอนาคต ได้แก่ (1) ปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์หรือเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น (2) อทินนาทาน คือ การลักทรัพย์หรือถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ (3) กาเมสุมิจฉาจาร คือ การประพฤติผิดในกาม (4) มุสาวาท คือ การกล่าวเท็จ

2) เหตุแห่งการทำบาปกรรม 4 ประการ (อคติ 4) หมายถึง ปุถุชนทั่วไปมักกระทำบาปกรรมเพราะถูกครอบงำด้วยอคติ 4 ประการ ได้แก่ (1) ฉันทาคติ คือ ความลำเอียงเพราะความรักหรือความพอใจ (2) โทสาคติ คือ ความลำเอียงเพราะความโกรธหรือความเกลียดชัง (3) โมหาคติ คือ ความลำเอียงเพราะความหลงหรือความไม่รู้ (4) ภยาคติ คือ ความลำเอียงเพราะความกลัว

3) อบายมุข 6 ประการ หมายถึง ทางแห่งความเสื่อมของโภคทรัพย์ 6 ประการ ซึ่งบุคคลพึงหลีกเลี่ยง ได้แก่ (1) การเสพสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท (2) การเที่ยวกลางคืนโดยไม่จำเป็น ซึ่งนำไปสู่ความเสื่อมเสียในด้านต่าง ๆ (3) การหมกมุ่นในการดูมหรสพ จนละเลยหน้าที่และความรับผิดชอบ (4) การเล่นการพนัน ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความสูญเสียทั้งทรัพย์สินและความน่าเชื่อถือ (5) การคบคนชั่วเป็นมิตร ซึ่งอาจนำพาไปสู่พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และ (6) ความเกียจคร้าน อันทำให้ไม่ขวนขวายในการประกอบกิจการที่เป็นประโยชน์

2. ให้ตั้งอยู่ในความดี หมายถึง การที่มารดาบิดาอบรมสั่งสอนบุตรให้ดำรงตนอยู่ในความประพฤติที่ดีงาม โดยแม้จะให้การอุปถัมภ์ด้านทรัพย์สินหรือปัจจัยต่าง ๆ แก่บุตร ดังเช่นกรณีของอนาถบิณฑิกเศรษฐีที่ได้ให้สินจ้างแก่บุตร เพื่อให้บุตรตั้งมั่นอยู่ในการสมาทานศีลและการประพฤติธรรม

3. ให้ศึกษาเล่าเรียนศิลปะ หมายถึง การที่มารดาบิดาเมื่อเห็นว่าบุตรตั้งอยู่ในโอวาทและการอบรมของตนแล้ว จึงส่งเสริมให้บุตรได้ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาต่าง ๆ อันเหมาะสมกับฐานะและวงศ์ตระกูล

4. จัดหาภรรยาหรือสามีที่สมควรให้ หมายถึง การจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมแก่บุตร โดยพิจารณาความสมควรทั้งในด้านตระกูล ศีลธรรม รูปสมบัติ และคุณสมบัติอื่น ๆ

5. มอบทรัพย์ให้ในกาลอันควร หมายถึง การให้ทรัพย์แก่บุตรในสมัยที่เหมาะสม ได้แก่ การให้เป็นนิจสมัย และการให้ในกาลสมัย มารดาบิดาให้ทรัพย์เป็นนิจสมัยด้วยการกำหนดรายจ่ายและแนะนำให้ใช้ทรัพย์นั้นในการทำกุศล ส่วนการให้ในกาลสมัย ได้แก่ การให้ในโอกาสสำคัญ เช่น การตัดจุก การแต่งงาน หรือแม้แต่การให้ทรัพย์แก่บุตรในวาระสุดท้ายแห่งชีวิต เพื่อให้บุตรนำไปใช้ในทางกุศล

สรุป แนวคิดเรื่องปุรัตถิมทิศปรากฏในสิงคาลกสูตร โดยมีมูลมาจากการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเทศนาแก่สิงคาลกมาณพเรื่องการบูชาทิศทั้ง 6 ตามแนวพระอริยะอันเป็นการปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลรอบรอบด้านเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม โดยปุรัตถิมทิศเป็นหนึ่งในทิศทั้ง 6 คือ ทิศเบื้องหน้า หมายถึง มารดาบิดา ซึ่งพระพุทธองค์ทรงกำหนดบทบาทของมารดาบิดาที่พึงกระทำต่อบุตรไว้ 5 ประการ ได้แก่ การห้ามชั่ว ส่งเสริมความดี ให้การศึกษา จัดหาคู่ครองที่เหมาะสม และมอบทรัพย์ในกาลอันควร

คุณธรรมของมารดาบิดาเชิงพุทธ

พระพุทธศาสนาให้การยกย่องมารดาบิดาว่าเป็นพรหมของบุตร เป็นบุรพาจารย์ของบุตร เป็นบุรพเทพของบุตร และเป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร ดังพุทธพจน์ว่า “บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีพรหม บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีบุรพาจารย์ บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีบุรพเทพ บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีอาหุไนยบุคคล” (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 21/63/107) การยกย่องของพระพุทธองค์ไม่ได้ยกย่องเพียงฐานะหรือชื่อโดยทั่วไป แต่หมายถึงการที่มารดาบิดาได้มีบทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติต่อบุตรอันประกอบด้วยคุณธรรมต่างๆ ดังนี้

1. พรหมของบุตร

คำว่า พรหมวิหาร หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมประจำใจอันประเสริฐ ธรรมประจำใจของท่านผู้มีคุณความดียิ่งใหญ่ มี 4 ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564 ซึ่งในพรหมสูตรพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสยกย่องมารดาบิดาว่าเป็นพระพรหมของบุตร (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 21/63/107) โดยเปรียบเทียบจากคุณธรรมเครื่องอยู่ของพรหมซึ่งเป็นคุณธรรมที่ต้องหมั่นภาวนา 4 ประการ ในคัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวไว้ว่าพรหมเป็นชื่อของผู้ประเสริฐที่สุด เหมือนท้าวมหาพรหมไม่ละทิ้งภาวนา 4 อย่าง (อรรถกถาพระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 45/670) และในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ได้กล่าวว่ามารดาบิดาทั้งสองนั้นท่านเรียกว่าพรหม เพราะท่านมีความประพฤติเช่นเดียวกับพรหม กล่าวคือ ได้เจริญพรหมวิหารในบุตรทั้งหลายครบทั้ง 4 ประการตามกาลเวลา (มังคลัตถทีปนี, 2563: 2/294/200) ธรรม 4 ประการ ได้แก่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556)

1) เมตตา คือ ประกอบด้วยความรักความปรารถนาดี เอาใจใส่เลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโตและงอกงามมีความสุข คือ มีเมตตา

2) กรุณา คือ มีความสงสาร คอยช่วยเหลือให้พ้นจากความยุ่งยากเดือดร้อน ช่วยแก้ไขปัญหาและปลดเปลื้องความทุกข์

3) มุทิตา คือ คอยส่งเสริม ให้กำลังใจ และพลอยยินดีเมื่อลูกประสบความสำเร็จ ประสบความก้าวหน้า หรือทำความดีงามถูกต้อง

4) อุเบกขา คือ ในเวลาที่สมควร เช่น เมื่อลูกจะต้องรับผิดชอบตัวเอง หรือควรรู้จักฝึกหัดทำอะไรด้วยตนเอง บิดามารดาก็ควรจะให้โอกาสแก่ลูกที่จะพัฒนาตัวเอง คือไม่ใช่จะทำให้ไปหมดทุกอย่างจนกระทั่งลูกทำอะไรไม่เป็น

จากคุณธรรมในพรหมวิหาร 4 ประการนี้ สามารถแบ่งบทบาทของมารดาในการอบรมบุตรออกเป็น 2 ด้าน คือ ในด้านความรู้สึก ซึ่งปรากฏจากคุณธรรม 3 ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา และมุทิตา โดยธรรมชาติมารดาบิดาย่อมแสดงความรัก ความปรารถนาดี ความห่วงใย และความยินดีต่อบุตร ซึ่งคุณธรรมเหล่านี้ช่วยส่งเสริมบุตรให้มีทัศนคติที่ดีต่อโลกในหลายๆ ด้าน ทำให้เกิดความอ่อนโยน เอื้อเฟื้อ และมีแนวโน้มเข้าร่วมแก้ไขปัญหาไปในทิศทางที่สร้างสรรค์ อย่างไรก็ตาม หากความรักและเมตตามีมากเกินไปโดยขาดการควบคุม บุตรอาจขาดความเข้มแข็งและพึ่งพาผู้อื่นมากเกินควร และในด้านความรู้หรือปัญญา ซึ่งแสดงออก

จากคุณธรรมด้านอุเบกขา คือ การวางใจเป็นกลางที่ประกอบด้วยปัญญา มารดาบิดาควรรู้จักปล่อยให้บุตรรับผิดชอบตนเองตามวัยและสถานการณ์ โดยไม่ทอดทิ้ง แต่คอยให้คำแนะนำอย่างเหมาะสม การใช้อุเบกขาที่ประกอบด้วยปัญญาจะช่วยสร้างเหมาะสมระหว่างความอ่อนโยนและความเข้มแข็ง ส่งผลให้เด็กเติบโตเป็นผู้มีน้ำใจ ควบคู่กับความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556) เมื่อพิจารณาจากมุมมองพุทธจริยศาสตร์คุณธรรมของมารดาบิดาในฐานะพรหมของบุตรนอกจากจะเป็นผู้มีบทบาทในการอุปการะเลี้ยงดูบุตรแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังเจตคติ นิสัย และปัญญาให้แก่บุตรอย่างต่อเนื่องเพื่อให้บุตรเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ในสังคม (Keown, 2005)

2. เป็นบุรพาจารย์ของบุตร

คำว่า บุรพาจารย์ หมายถึง อาจารย์ในเบื้องต้น คือ บิดามารดา (Royal Institute of Thailand, 2003) คำนี้ปรากฏในพรหมสูตรโดยพระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องมารดาบิดาว่าเป็นบุรพาจารย์ของบุตร โดยอรรถกถากล่าวว่า “มารดาบิดา เมื่อจะให้บุตรสำเหนียก ก็กล่าวว่า เจ้าจงยืนอย่างนี้ จงเคี้ยวอย่างนี้ จงกินอย่างนี้ คนนี้เจ้าควรเรียกว่าพ่อ คนนี้ควรเรียกว่าพี่ชาย น้องชาย คนนี้ควรเรียกว่าพี่สาว น้องสาว สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ที่โน้นควรเข้าไป ที่โน้นไม่ควรเข้าไป” (อรรถกถาพระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 45/671-672) ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนีได้อธิบายความทำนองเดียวกัน “เพราะมารดาบิดาเหล่านั้น ยังบุตรให้ยึดถือ ให้สำเหนียกอยู่ จำเดิมแต่เวลาที่บุตรเกิด ด้วยนัยเป็นต้นว่า จงนั่งอย่างนี้ ยืนอย่างนี้ และว่า คนนี้เจ้าควรเรียกว่า พ่อ ฉะนั้น มารดาบิดาท่านจึงเรียกว่า บุรพาจารย์ เพราะเป็นอาจารย์ก่อนอาจารย์ทั้งหมด” (มังคลัตถทีปนี, 2563: 1/2/294/201–202) ดังนั้นแล้ว การที่พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องมารดาบิดาว่าเป็นบุรพาจารย์ เพราะมารดาบิดาได้ทำบทบาทหน้าที่ในอาจารย์คนแรกหรือครูต้น ได้แก่ อบรมสั่งสอนให้บุตรรู้จักวิธีการดำเนินชีวิตตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน เริ่มตั้งแต่วิธีการกินอยู่ หลับนอน ขับถ่าย หัดยืน หัดเดิน หัดพูดปราศรัย เป็นต้น ส่วนอาจารย์อื่นๆ ได้แก่ อาจารย์ผู้สอนศิลปวิทยาสำหรับเลี้ยงชีพ อาจารย์ให้สรณะและศีล อารย์ให้การบรรพชาอุปสมบท อาจารย์ให้เรียนพุทธพจน์และให้บรรลุมรรคผลนิพพานล้วนเป็นปัจฉาจารย์ คือ อาจารย์ในภายหลังทั้งสิ้น (วศิน อินทสระ, 2556) เมื่อพิจารณาในมุมมองร่วมสมัย บทบาทของมารดาบิดาในฐานะบุรพาจารย์ยังสอดคล้องกับแนวคิดการเลี้ยงดูบุตรอย่างมีสติ (mindful parenting) ที่มุ่งเน้นให้บิดามารดารู้จักตระหนักต่อพฤติกรรม ความคิด อารมณ์ของบุตร พร้อมทั้งใช้การสื่อสารและการชี้แนะด้วยความเข้าใจในบุตร ซึ่งจะช่วยในการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กอย่างเหมาะสม (Duncan, Coatsworth, & Greenberg, 2009)

3. เป็นบุรพเทพของบุตร

ในพระพุทธศาสนาแบ่งเทพออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ สมมติเทพ อุปปัตติเทพ และวิสุทธิเทพ (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 30/214/85) กล่าวคือ สมมติเทพ หมายถึง เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ กษัตริย์หรือพระราชา ซึ่งได้รับการยกย่องจากชาวโลกว่าเป็นเทพหรือเทพี เนื่องจากทรงมีอำนาจในการปกครอง คุ้มครองและอุปถัมภ์ประชาชน ส่วนอุปปัตติเทพ หมายถึง เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เหล่าสัตว์ที่อุบัติขึ้นในเทวโลก ตั้งแต่เทพชั้นจาตุมหาราชิกาจนถึงภวัคคพรหม และวิสุทธิเทพ หมายถึง เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระขีณาสพผู้หมดจดจากกิเลสทั้งปวง ในคัมภีร์มังคลัตทีปนีกล่าวว่าในบรรดาเทพทั้ง 3 ประเภทนี้ วิสุทธิเทพเป็นเทพที่

ประเสริฐที่สุดเพราะมุ่งขจัดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และส่งเสริมให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยส่วนเดียว ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล และเพื่อความสุขของผู้อื่น ด้วยการประกอบพรหมวิหารธรรม อีกทั้งเป็นทักขิไณยบุคคลที่การสักการะบูชามีผลและอานิสงส์อย่างยิ่ง (มังคลัตถทีปนี, 2563: 1/3/294/17) จากคุณลักษณะดังกล่าวมีความสอดคล้องกับบทบาทของมารดาบิดา กล่าวคือ มารดาบิดามีบทบาทหน้าที่ในการขจัดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่บุตร และส่งเสริมให้เกิดประโยชน์แก่บุตรโดยไม่คำนึงถึงความผิดของบุตร ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล และเพื่อความสุขของบุตร ด้วยการเจริญพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ประการ ด้วยเหตุที่มารดาบิดามีอุปการะแก่บุตรก่อนเทพทั้งปวง จึงเรียกมารดาบิดาว่าเป็น ปุพพเทวา หรือ บุรพเทพ คือ เทพมาแต่ต้น ส่วนเทพอื่นๆ เป็นเพียง ปัจฉาเทพ หรือเทพภายหลัง (วศิน อินทสระ, 2556) เมื่อพิจารณาในมุมมองจริยศาสตร์พุทธ แนวคิดเรื่องบุรพเทพสะท้อนหลักจริยธรรมที่มุ่งส่งเสริมการกระทำเพื่อประโยชน์และความสุขของผู้อื่น ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ที่เน้นการพัฒนามนุษย์ผ่านคุณธรรมและการลดทุกข์ของสรรพสัตว์ (Garfield, 2022)

4. เป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร

คำว่า อาหุไนยบุคคล หมายถึง บุคคลที่ควรได้รับการบูชาด้วยข้าวและน้ำ เป็นต้น ซึ่งมารดาบิดาเป็นอาหุไนยบุคคลเช่นนั้น คือ เป็นผู้สมควรแก่การบูชาสักการะของบุตร เพราะมีคุณแก่การบูชา (วศิน อินทสระ, 2556) การที่พระพุทธเจ้าได้ทรงยกย่องมารดาบิดาว่าเป็นอาหุไนยบุคคล เพราะมารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้ (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 25/106/485) ซึ่งในคัมภีร์มังคลัตทีปนีอธิบายว่าคำว่าบำรุงเลี้ยง คือ ผู้ให้ความเจริญ หมายถึง ผู้เลี้ยงดูและอุปถัมภ์ให้บุตรเติบโต กล่าวคือ มารดาบิดาเป็นผู้ส่งเสริมความเจริญของบุตรอย่างต่อเนื่อง ทั้งทางด้านร่างกายและการดำรงชีวิต ขณะเดียวกัน ยังเป็นผู้บำรุงเลี้ยง โดยทำหน้าที่ประคับประคองชีวิตของบุตรด้วยอาหาร น้ำ และปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ การเลี้ยงดูดังกล่าวครอบคลุมถึงการให้น้ำนม ซึ่งเป็นผลจากกระบวนการที่โลหิตแปรเปลี่ยนเป็นน้ำนมเพื่อหล่อเลี้ยงบุตร อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของทารก ส่วนคำว่า แสดงโลกนี้ คือ การที่มารดาบิดาทำให้บุตรได้มีโอกาสประสบโลกและอารมณ์ต่าง ๆ ในโลก หากมารดาบิดามิได้เลี้ยงดูบุตรตั้งแต่แรกเกิด หากแต่ทอดทิ้งเสีย ดังคำว่า “ก็ถ้ามารดาบิดาพึงจับบุตรทั้งหลายที่เท้าทั้ง 2 ข้าง แล้ว เหวี่ยงไปในป่า ในน้ำ หรือในเหว ในวันที่บุตรเกิดแล้วนั่นเทียว” บุตรย่อมไม่อาจรับรู้หรือเข้าถึงอารมณ์อันน่าพอใจในโลกนี้ได้ การที่บุตรสามารถรับรู้และเข้าถึงโลกภายนอกได้นั้น อาศัยการเลี้ยงดูและการอุปถัมภ์ของมารดาบิดา (มังคลัตถทีปนี, 2563: 1/3/294/25-27) เมื่อพิจารณาในบริบทของสังคมร่วมสมัย แนวคิดเรื่องอาหุไนยบุคคลแสดงให้เห็นถึงจริยธรรมของความรับผิดชอบและความเอื้ออาทรต่อผู้อื่นอันเป็นพื้นฐานสำคัญของความสัมพันธ์ทางสังคม ในโลกยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ การปลูกฝังคุณธรรมและความรับผิดชอบตั้งแต่ระดับครอบครัวจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนามนุษย์ให้สามารถใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรมและรับผิดชอบต่อสังคม (Floridi, 2014)

กล่าวโดยสรุปแล้ว พระพุทธองค์ทรงยกย่องมารดาบิดาในฐานะบุคคลสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตของบุตร ทั้งในด้านการเลี้ยงดู การอบรมสั่งสอน และการหล่อหลอมคุณธรรมทางจิตใจ กล่าวคือ มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตรเพราะมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาในการเลี้ยงดูบุตร เป็นบุรพาจารย์ของบุตรเพราะ

เป็นครูคนแรกที่สั่งสอนวิถีชีวิตและค่านิยมพื้นฐาน เป็นบุรพเทพของบุตรเพราะเป็นผู้สร้างคุณประโยชน์และความสุขแก่บุตรด้วยความเสียสละ และเป็นอาหุไนยบุคคลของบุตรเพราะเป็นผู้มีอุปการคุณอันยิ่งใหญ่ สมควรแก่การเคารพบูชา คุณธรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าบทบาทของมารดาบิดานอกจากการให้กำเนิดและเลี้ยงดูแล้ว ยังต้องมุ่งพัฒนามนุษย์ทั้งกายที่ดีและมีคุณธรรมทางจิตใจที่ดีเช่นกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข สมดังพุทธคาถาว่า “มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย” (พระไตรปิฎก มจร. (ไทย) 21/63/107)

โลกในศตวรรษที่ 21

ในศตวรรษที่ 21 สังคมโลกและสังคมไทยเผชิญการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม อันเป็นผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและบริการ รวมถึงความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัล ส่งผลให้รูปแบบการดำรงชีวิต การเรียนรู้ รวมไปถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่ได้เติบโตท่ามกลางสื่อดิจิทัลและข้อมูลจำนวนมาก (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, 2543) ขณะเดียวกัน ปัญญาประดิษฐ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้และทักษะของมนุษย์ (Popenici & Kerr, 2017) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังนำมาซึ่งปัญหาเกี่ยวกับความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ในยุคดิจิทัล ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นจริยธรรมของการใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีในสังคมข้อมูลข่าวสาร (Floridi, 2014) โดยสามารถจำแนกบริบทการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 3 ด้านหลัก ดังนี้ (ชาย โพธิสิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์, 2552)

1. ด้านสังคมเศรษฐกิจและการเมือง

สภาพสังคมเศรษฐกิจในศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากสังคมกสิกรรมและสังคมอุตสาหกรรมที่เคยพึ่งพาแรงงานและเครื่องจักร ได้พัฒนาเข้าสู่สังคมดิจิทัลที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล ความรู้ และนวัตกรรม โครงสร้างของสังคมจึงเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเครือข่ายระดับโลก ทำให้ระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมมีความเชื่อมโยงกันมากขึ้น (Zuboff, 2019) ได้แก่ ในด้านเศรษฐกิจ โลกมีแนวโน้มเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเสรี เกิดการขยายตัวของการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ ส่งผลให้การแข่งขันทางเศรษฐกิจทวีความรุนแรง โดยเฉพาะต่อธุรกิจขนาดเล็กที่ต้องเผชิญกับทุนขนาดใหญ่ (Brynjolfsson & McAfee, 2014) ขณะเดียวกัน เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประเทศที่มีทรัพยากรมนุษย์ที่มีทักษะด้านเทคโนโลยีมีความได้เปรียบในการแข่งขัน (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน), 2562) นอกจากนี้ ความเชื่อมโยงของโลกผ่านเครือข่ายดิจิทัลยังส่งผลต่อวิถีชีวิต การสื่อสาร และการเรียนรู้ของมนุษย์ โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่เติบโตท่ามกลางข้อมูลข่าวสารจำนวนมาก (Castells, 2010) จึงจำเป็นต้องพัฒนาทักษะความรู้ควบคู่กับการสร้างภูมิคุ้มกันทางความคิดและจิตใจให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมในศตวรรษที่ 21

2. ด้านการสื่อสาร

สังคมโลกในปัจจุบันเป็นสังคมแห่งความรู้ที่ไร้พรมแดน ซึ่งเปิดโอกาสให้บุคคลและครอบครัวสามารถเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร และองค์ความรู้ได้อย่างกว้างขวาง ผู้ที่มีความรู้และทักษะในการใช้เทคโนโลยีจึงมีบทบาทสำคัญมากขึ้น ขณะเดียวกันโครงสร้างการผลิตของโลกได้เปลี่ยนจากระบบที่พึ่งพาแรงงานเป็นฐานไปสู่ระบบที่เน้นแรงงานที่มีทักษะด้านเทคโนโลยี การวิจัย และการพัฒนา อันเป็นลักษณะของสังคมเครือข่ายและเศรษฐกิจฐานความรู้ (Castells, 2010) อย่างไรก็ตาม โครงสร้างแรงงานของไทยยังมีข้อจำกัดด้านระดับการศึกษา ทำให้การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานโลกเป็นไปอย่างจำกัด ดังนั้น การพัฒนาระบบการศึกษาจึงเป็นประเด็นสำคัญในการยกระดับศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับสังคมอุตสาหกรรมและบริการร่วมสมัย พร้อมทั้งต้องรักษาฐานคิดแห่งความเป็นไทยควบคู่กันไป เพื่อป้องกันความแปลกแยกทางความคิดของคนรุ่นใหม่ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2557) ในขณะเดียวกัน การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนรู้และพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนอย่างมีนัยสำคัญ เด็กจำนวนมากเติบโตขึ้นในสภาพแวดล้อมของข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็วและไร้ขอบเขต ซึ่งแม้จะเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้และการสื่อสารอย่างกว้างขวาง แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดประเด็นด้านจริยธรรมและพฤติกรรมในโลกออนไลน์ เช่น การกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ (cyber bullying) การเสพติดสื่อดิจิทัล (digital addiction) และอิทธิพลของอัลกอริทึมที่มีผลต่อการรับรู้และพฤติกรรมของผู้ใช้ (algorithmic influence) ซึ่งสร้างความตระนักถึงความจำเป็นในการพัฒนาจริยธรรมของการใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีในสังคมดิจิทัล (Floridi, 2014; Livingstone & Smith, 2014; Zuboff, 2019)

3. ด้านครอบครัวในศตวรรษที่ 21

เด็กและครอบครัวในศตวรรษที่ 21 เผชิญการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีนัยสำคัญ ผู้ปกครองจำนวนไม่น้อยยังมิได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเด็กในช่วงปฐมวัยอย่างเหมาะสม เนื่องจากมองว่าเป็นเรื่องของอนาคต ส่งผลให้เด็กต้องเรียนวิชาการมากขึ้นตั้งแต่อายุยังน้อย ขณะที่การพัฒนาด้านสติปัญญา อารมณ์และสังคมนั้นกลับลดลง ทำให้เด็กจำนวนหนึ่งมีความเครียดทั้งปัญหาในด้านการเรียน การขาดความสุข (UNICEF, 2017; WHO, 2020) ปัญหาดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับกระบวนการพัฒนาที่บกพร่องตั้งแต่ช่วงปฐมวัย ซึ่งเป็นช่วงสำคัญของการวางรากฐานการพัฒนามนุษย์ โดยสาเหตุสำคัญ คือ ความเชื่อของผู้ปกครองที่มุ่งเน้นความสำเร็จทางวิชาการมากเกินไป การเร่งรัดการเรียนรู้ทางวิชาการในวัยเด็ก และการจำกัดโอกาสในการเล่นและเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ การแก้ปัญหา รวมไปถึงทักษะทางสังคมของเด็กในระยะยาว (Heckman & Cunha, 2007) ดังนั้น ครอบครัวจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กอย่างสมดุลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม เพื่อให้สามารถเติบโตและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างเหมาะสม

สรุป สังคมไทยในศตวรรษที่ 21 เผชิญการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างรวดเร็วจากโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัล ระบบเศรษฐกิจแบบเครือข่าย เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้รูปแบบการดำรงชีวิต การเรียนรู้ ความสัมพันธ์ทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่เติบโตท่ามกลางสื่อดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ (AI) แม้เทคโนโลยีจะเปิดโอกาสด้านการเรียนรู้และการสื่อสารก็ตามแต่ก็ก่อให้เกิด

ความเสี่ยงด้านพฤติกรรมและสุขภาวะทางจิต ขณะเดียวกัน เศรษฐกิจโลกให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์และทักษะเทคโนโลยีเป็นฐานการแข่งขัน ทำให้ครอบครัว การศึกษา และสังคมไทยจำเป็นต้องปรับบทบาทในการพัฒนาคนให้มีทั้งความรู้ ความสามารถ และภูมิคุ้มกันทางจิตใจ เพื่อดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุขในโลกยุคใหม่

วิเคราะห์หน้าที่ของบิดามารดาตามหลักปุรัตถิมทิสในบริบทศตวรรษที่ 21

หลักปุรัตถิมทิสในสิงคาลกสูตรกำหนดบทบาทหน้าที่ของบิดามารดาไว้ 5 ประการ ได้แก่ การห้ามปรามจากความชั่ว การส่งเสริมให้ตั้งอยู่ในความดี การให้การศึกษา การจัดหาคู่ครองที่เหมาะสม และการมอบทรัพย์ในกาลอันควร หลักธรรมดังกล่าวมุ่งให้ความสำคัญกับครอบครัวโดยเฉพาะพื้นฐานในการพัฒนามนุษย์คือบุตรธิดา เมื่อพิจารณาในบริบทของสังคมไทยในศตวรรษที่ 21 ที่ชีวิตจำเป็นต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงจากโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีดิจิทัล การแข่งขันทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนั้น การทำหน้าที่ของมารดาบิดาตามหลักปุรัตถิมทิสควรมีการปรับให้สอดคล้องกับยุคสมัย และอาศัยคุณธรรมที่ควรกระทำเพื่อให้บุตรเป็นได้กลายเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและสามารถใช้ชีวิตท่ามกลางสังคมโลกได้อย่างมีความสุข ดังนี้

1. การห้ามปรามจากความชั่วในศตวรรษที่ 21

การห้ามปรามจากความชั่วตามหลักปุรัตถิมทิสเป็นกระบวนการอบรมที่มุ่งให้บุตรตระหนักถึงผลเสียของการกระทำที่ไม่เหมาะสม ทั้งในระดับพฤติกรรม ผลกระทบในชีวิตประจำวัน และผลระยะยาวที่หล่อหลอมเป็นนิสัย บุคลิกภาพและแนวทางการดำเนินชีวิต หลักการดังกล่าวจึงให้ความสำคัญกับการป้องกันปัญหาตั้งแต่ต้นทาง มากกว่าการแก้ไขเมื่อปัญหาได้เกิดขึ้นแล้ว โดยเฉพาะในบริบทของศตวรรษที่ 21 ที่เด็กและเยาวชนเติบโตท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางสังคมและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว หากพิจารณาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ความชั่วที่บิดามารดาควรช่วยป้องกันสามารถทำความเข้าใจได้เป็นลำดับ เริ่มจากพฤติกรรมที่ก่อโทษโดยตรงต่อผู้อื่น ซึ่งในสังคมร่วมสมัยได้แปรรูปไปสู่การกระทำผ่านสื่อดิจิทัล เช่น การบิดเบือนข้อมูล การใช้ถ้อยคำคุกคาม การกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ การละเมิดสิทธิส่วนบุคคลในโลกออนไลน์ เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้แม้มิได้ปรากฏเป็นความรุนแรงทางกาย แต่ก็สามารถก่อผลกระทบทางจิตใจและสังคมได้และสามารถขยายผลได้อย่างรวดเร็วผ่านเครือข่ายการสื่อสาร ซึ่งในบริบทด้านจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา พฤติกรรมการสื่อสารที่ไม่เหมาะสมดังกล่าวสามารถอธิบายได้ในด้านมิจฉาวาจาอันเป็นสิ่งตรงข้ามกับหลักสัมมาวาจา ที่เน้นการพูดความจริง ไม่ใช้คำหยาบ ไม่กล่าวส่อเสียด และไม่กล่าวคำที่ก่อให้เกิดความแตกแยก เมื่อพิจารณาในบริบทของสื่อดิจิทัล การละเลยหลักดังกล่าวย่อมนำไปสู่ปัญหาการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะการกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะทางจิตใจของเด็กและเยาวชน การปลูกฝังสัมมาวาจาจึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาจริยธรรมการสื่อสารและความรับผิดชอบต่อการใช้ถ้อยคำในโลกออนไลน์

นอกจากนี้ ต้นเหตุของพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมยังสัมพันธ์กับปัจจัยภายในของมนุษย์ ซึ่งในยุคดิจิทัลยิ่งปรากฏชัดขึ้น เนื่องจากเด็กและเยาวชนต้องเผชิญกับข้อมูลจำนวนมาก กระแสสังคม แรงกดดันจากสิ่งแวดล้อม รวมถึงระบบที่คัดเลือกเนื้อหาตามพฤติกรรมของผู้ใช้ ซึ่งอาจส่งผลต่อการรับรู้และการตัดสินใจโดยไม่รู้ตัว หากขาดการฝึกคิดอย่างมีเหตุผลและขาดวุฒิภาวะทางอารมณ์ ย่อมมีแนวโน้มตัดสินใจตามความพึง

พอใจ ความโกรธ หรือความกลัวได้โดยง่าย ขณะเดียวกัน พฤติกรรมที่นำไปสู่ความเสื่อมในยุคปัจจุบันยังปรากฏในรูปแบบใหม่ เช่น การเสพสื่อเกินพอดี การติดเกม และการใช้เวลาบนแพลตฟอร์มดิจิทัลอย่างขาดการควบคุม ซึ่งส่งผลต่อวินัย สุขภาวะทางจิต และความสัมพันธ์ทางสังคม ดังนั้น การห้ามปรามจากความชั่วในศตวรรษที่ 21 นอกจากจะห้ามหรือควบคุมพฤติกรรมของบุตรแล้ว มารดาบิดายังต้องการสร้างภูมิคุ้มกันทางจริยธรรมและจิตใจ โดยมุ่งให้บุตรรู้เท่าทันสื่อ รู้เท่าทันอารมณ์ของตน และสามารถกำกับพฤติกรรมของตนเองได้อย่างเหมาะสม สามารถชี้แนะและแบบอย่างที่ดี เปิดพื้นที่ให้บุตรสามารถสื่อสารและเรียนรู้จากประสบการณ์ พร้อมทั้งปลูกฝังการใช้วาจาและการกระทำอย่างมีความรับผิดชอบ เพื่อให้บุตรสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและมีคุณภาพในสังคมดิจิทัลร่วมสมัย

2. การส่งเสริมให้ตั้งอยู่ในความดีในศตวรรษที่ 21

การส่งเสริมให้ตั้งอยู่ในความดีตามหลักปุรัตถิมทิส เป็นบทบาทสำคัญของมารดาบิดาในการวางรากฐานด้านคุณธรรมและวินัยในตนเองให้แก่บุตร โดยมิได้มุ่งเพียงให้บุตรสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หรือมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังมุ่งให้บุตรมีหลักคิดและแนวทางในการตัดสินใจที่ถูกต้อง ความดีจึงทำหน้าที่เป็นหลักกำกับในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีความซับซ้อนหรือมีสิ่งยั่วยุจากสังคมรอบด้าน เมื่อพิจารณาในบริบทของศตวรรษที่ 21 การที่เด็กและเยาวชนเติบโตท่ามกลางสื่อดิจิทัล ข้อมูลจำนวนมาก กระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเหล่านี้ การตั้งอยู่ในความดีนอกจากจะเป็นการประพฤติที่เหมาะสมในชีวิตประจำวันแล้ว ยังต้องครอบคลุมถึงพฤติกรรมในโลกออนไลน์ด้วย กล่าวคือ การใช้เทคโนโลยีอย่างมีความรับผิดชอบ การเคารพผู้อื่นในพื้นที่สาธารณะทางดิจิทัล การไม่เผยแพร่ข้อมูลที่เป็นเท็จหรือก่อให้เกิดความเสียหาย และการตระหนักถึงผลของการกระทำของตนในสังคมดิจิทัล พฤติกรรมดังกล่าวสะท้อนถึงจริยธรรมการใช้เทคโนโลยีซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำรงชีวิตในยุคปัจจุบัน ในด้านของการอบรมเลี้ยงดูนอกจากสั่งสอนและส่งเสริมให้ตั้งอยู่ในความดีแล้ว มารดาบิดาควรจะแสดงบทบาทเป็นแบบอย่างในชีวิตจริง โดยการปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักคุณธรรม ความรัก ความเข้าใจ และการเอาใจใส่ต่อบุตรอย่างเหมาะสม การเลี้ยงดูในลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการมีจิตใจที่ปรารถนาดีต่อผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูล และการวางตนอย่างเป็นกลางเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งล้วนเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาคุณลักษณะภายในของบุตร

นอกจากนี้ การส่งเสริมความดีในยุคปัจจุบันยังต้องเปิดโอกาสให้บุตรได้ฝึกคิด ฝึกตัดสินใจ เรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง โดยมารดาบิดาทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนและชี้แนะมากกว่าการสั่งการหรือควบคุมให้เป็นไปตามความต้องการ แนวทางดังกล่าวช่วยให้บุตรสามารถพัฒนาความรับผิดชอบ รู้จักแยกแยะสิ่งที่ถูกและผิด สามารถดำรงตนได้อย่างเหมาะสมท่ามกลางแรงกดดันจากสังคมและสื่อดิจิทัล ดังนั้น การส่งเสริมให้ตั้งอยู่ในความดีในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์คือบุตรที่ครอบคลุมทั้งด้านคุณธรรม จิตใจ และพฤติกรรมทางสังคม โดยเฉพาะการปลูกฝังจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยีและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมดิจิทัล ซึ่งจะช่วยให้บุตรเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ มีความรับผิดชอบ และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและมีความสุขในสังคมร่วมสมัย

3. การให้การศึกษาในศตวรรษที่ 21

การให้การศึกษาตามหลักปุรัตถิมทิส หมายถึง การที่มารดาบิดาส่งเสริมให้บุตรได้เรียนรู้ศิลปวิทยาและทักษะที่เหมาะสมกับความสามารถและพื้นฐานของตน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้บุตรสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม พึ่งพาตนเองได้ และใช้ศักยภาพของตนให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการศึกษาในมุมมองเชิงพุทธที่มีการใช้กระบวนการพัฒนามนุษย์ทั้งด้านความคิด พฤติกรรม และการดำเนินชีวิต มิได้จำกัดอยู่เพียงการสะสมความรู้เชิงวิชาการ ไม่ใช่เพียงการสะสมความรู้เชิงวิชาการเท่านั้น เมื่อพิจารณาในบริบทของศตวรรษที่ 21 ความหมายของการศึกษาขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง เนื่องจากเทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ เด็กและเยาวชนสามารถเข้าถึงข้อมูลและองค์ความรู้ได้อย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน การเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากสื่อและแพลต ฟอร์มหลากหลายที่ไม่ใช่แค่เพียงในห้องเรียน อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงข้อมูลจำนวนมากก็อาจทำให้เกิดปัญหา เช่น การรับข้อมูลโดยขาดการไตร่ตรอง การเชื่อข้อมูลโดยไม่ตรวจสอบ และการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นปริมาณมากกว่าคุณภาพ การให้การศึกษาในยุคปัจจุบันจึงควรมุ่งพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อและข้อมูล เพื่อให้บุตรสามารถวิเคราะห์ แยกแยะ และประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูลได้อย่างเหมาะสม ควบคู่กับการฝึกคิดอย่างมีเหตุผลและการตัดสินใจอย่างรอบคอบ บุตรควรได้รับการพัฒนาให้เข้าใจว่าการรับรู้ข้อมูลในสื่อดิจิทัลมิได้เป็นกลางเสมอไป แต่มีแนวโน้มถูกกำหนดโดยระบบที่คัดเลือกและนำเสนอเนื้อหาตามพฤติกรรมของผู้ใช้ ซึ่งอาจส่งผลต่อความคิด ความเชื่อ และการตัดสินใจโดยไม่รู้ตัว การตระหนักรู้ในประเด็นดังกล่าวจะช่วยให้บุตรสามารถใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณและไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของข้อมูลที่ได้รับ ที่สำคัญคือมารดาบิดามีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานการเรียนรู้ของบุตร เนื่องจากการเรียนรู้ที่สำคัญหลายประการเริ่มต้นจากครอบครัว เช่น การรับผิดชอบ การจัดการอารมณ์ การเคารพผู้อื่น การมีวินัยในชีวิตประจำวัน การอบรมดังกล่าวควรเปิดโอกาสให้บุตรได้ฝึกคิด ฝึกตัดสินใจ และเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง ดังนั้น การให้การศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงควรมุ่งสร้างสมดุลระหว่างความรู้ ทักษะชีวิต และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และการรู้เท่าทันสื่อ ซึ่งจะช่วยให้บุตรสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม และดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพในโลกดิจิทัลร่วมสมัย

4. การจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมในศตวรรษที่ 21

การจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมตามหลักปุรัตถิมทิส เป็นบทบาทของมารดาบิดาในการช่วยให้บุตรเลือกความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความมั่นคงในระยะยาว โดยพิจารณาจากความเหมาะสมด้านคุณธรรม ความประพฤติ ความรับผิดชอบ และความสามารถในการดำเนินชีวิตร่วมกัน แนวคิดดังกล่าว ทำให้เห็นว่าการมีคู่ครองมิใช่เพียงเรื่องส่วนตัวของบุคคลเท่านั้น แต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อชีวิต ครอบครัว และสังคมในระยะยาว เมื่อพิจารณาในบริบทของศตวรรษที่ 21 รูปแบบของความสัมพันธ์ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่เริ่มต้นและพัฒนาในสื่อดิจิทัล ซึ่งทำให้การติดต่อสื่อสารเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง เด็กและเยาวชนสามารถสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลที่ไม่เคยพบเจอในชีวิตจริงได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตาม ความสะดวกดังกล่าวก็มาพร้อมกับความเสี่ยง เช่น การถูกหลอกลวง การสร้างตัวตนที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง การถูกกดดันให้กระทำสิ่งที่ไม่เหมาะสม หรือการมีความสัมพันธ์ที่ส่งผลกระทบต่อการเรียน

สุขภาพจิต และการดำเนินชีวิต การนำหลักปรัตถิมทิสมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันควรมุ่งพัฒนาวุฒิภาวะทางอารมณ์และความสามารถในการตัดสินใจของบุตร เพื่อให้สามารถพิจารณาความสัมพันธ์ได้อย่างรอบคอบ ไม่ตัดสินใจจากความรู้สึกชั่วขณะหรือแรงกดดันจากสังคมออนไลน์ การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับขอบเขตของตนเอง การเคารพผู้อื่น และการตระหนักถึงผลของความสัมพันธ์ต่อชีวิตในระยะยาวจึงเป็นสิ่งสำคัญ ในด้านของการเลี้ยงดูมารดาบิดาควรเปิดพื้นที่ให้เกิดการสื่อสารอย่างปลอดภัยและไว้วางใจ เพื่อให้บุตรสามารถพูดคุยและขอคำแนะนำเกี่ยวกับความสัมพันธ์ได้โดยไม่รู้สึกถูกตัดสิน การอบรมควรมุ่งเน้นการปลูกฝังให้บุตรรู้จักคุณค่าของตนเอง มีความเคารพในศักดิ์ศรีของผู้อื่น และสามารถวางขอบเขตความสัมพันธ์ได้อย่างเหมาะสม แนวทางดังกล่าวช่วยให้บุตรมีภูมิคุ้มกันต่อความสัมพันธ์ที่เป็นอันตราย และสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่มีคุณภาพเหมาะสมทั้งในด้านเวลา ปริมาณ และวิธีการ โดยมีเป้าหมายเพื่อฝึกความรับผิดชอบและสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตของบุตร การให้ทรัพย์จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้บุตรเข้าใจคุณค่าของทรัพย์ การใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล และการวางแผนชีวิตอย่างรอบคอบ หาใช่เพียงการสนับสนุนด้านวัตถุเท่านั้น เมื่อพิจารณาในบริบทของศตวรรษที่ 21 ความหมายของทรัพย์ได้ขยายออกไปมากกว่าทรัพย์สินทางกายภาพ เนื่องจากสังคมดิจิทัลเปิดโอกาสให้เกิดรูปแบบการใช้จ่ายและการเข้าถึงทรัพย์ได้อย่างรวดเร็ว เช่น การซื้อสินค้าออนไลน์ เกม บริการดิจิทัล เป็นต้น สิ่งเหล่านี้แม้จะเพิ่มความสะดวกสบาย แต่ก็อาจนำไปสู่พฤติกรรมการใช้จ่ายโดยขาดการไตร่ตรอง หรือการใช้ทรัพย์ตามแรงกระตุ้นจากสื่อและแพลตฟอร์มดิจิทัล นอกจากนี้ พฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีอย่างต่อเนื่องยังสัมพันธ์กับการใช้ทรัพย์โดยตรง เช่น การใช้จ่ายในเกม การสมัครบริการออนไลน์ หรือการบริโภคเนื้อหาดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจพัฒนาไปสู่พฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีเกินความเหมาะสม ส่งผลต่อวินัยทางการเงิน สุขภาวะทางจิต และการจัดการชีวิตในระยะยาว การมอบทรัพย์ในยุคปัจจุบันจึงต้องควบคู่ไปกับการปลูกฝังวินัยในการใช้ทรัพย์และการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ในด้านของการเลี้ยงดูมารดาบิดาควรทำหน้าที่ทั้งผู้สนับสนุนและผู้ชี้แนะ โดยการให้ทรัพย์ควรมาพร้อมกับการอบรม เช่น การสอนให้บุตรรู้จักแยกแยะความจำเป็นและความต้องการ การวางแผนการใช้จ่าย การออม การเห็นคุณค่าของทรัพย์ที่ได้มาจากความเพียรและความสุจริต การเปิดโอกาสให้บุตรได้ฝึกบริหารทรัพย์ด้วยตนเองตามวัยจะช่วยพัฒนาความรับผิดชอบและการพึ่งพาตนเองได้ และในขณะเดียวกันมารดาบิดาควรส่งเสริมให้บุตรตระหนักว่าทรัพย์ที่สำคัญมิได้จำกัดอยู่เพียงเงินหรือสิ่งของเท่านั้น แต่ยังรวมถึงทักษะชีวิต เช่น ความสามารถในการวางแผน การควบคุมตนเอง และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิตในสังคมร่วมสมัย ดังนั้น การมอบทรัพย์ในกาลอันควรในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นกระบวนการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ โดยมุ่งสร้างวินัย ความรับผิดชอบ และความสามารถในการจัดการชีวิตของบุตร เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคง ไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการบริโภคหรือเทคโนโลยี และสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา

จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของบิดามารดาตามหลักปุรัตถิมทิสในบริบทศตวรรษที่ 21 ผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้และพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการในลักษณะของแบบจำลองจริยธรรมการเลี้ยงดูบุตรตามพุทธศาสนา โดยอาศัยหลักคำสอนเรื่องปุรัตถิมทิสในสิงคาลกสูตร ซึ่งอธิบายบทบาทของมารดาบิดาในฐานะ ทิศเบื้องหน้าของชีวิตมนุษย์ อันมีหน้าที่สำคัญ 5 ประการ ได้แก่ การห้ามปรามจากความชั่ว การส่งเสริมให้ตั้งอยู่ในความดี การให้การศึกษา การชี้แนะความสัมพันธ์ที่เหมาะสม และการมอบทรัพย์ในกาลอันควร ผู้เขียนได้นำหลักธรรมดังกล่าวมาตีความใหม่ในบริบทของสังคมร่วมสมัย และพัฒนาเป็นแบบจำลองที่เรียกว่า Purat Model ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างหลักพุทธธรรมกับกระบวนการพัฒนามนุษย์ในครอบครัว โดยเฉพาะในบริบทของสังคมดิจิทัลที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยในเชิงโครงสร้างแบบจำลอง Purat Model สามารถอธิบายได้เป็น 3 ระดับสำคัญ ดังนี้

1. ระดับฐาน เป็นระดับของหลักธรรมพื้นฐานที่รองรับกระบวนการเลี้ยงดู ได้แก่ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งทำหน้าที่พัฒนามนุษย์ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ควบคู่กับหลักพรหมวิหาร 4 ที่ช่วยกำกับความสัมพันธ์ในครอบครัวให้ตั้งอยู่บนความเข้าใจ ความสมดุล และความไว้วางใจ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการเลี้ยงดูในสังคมร่วมสมัย

2. ระดับกระบวนการเลี้ยงดู (Parenting Process) เป็นระดับของบทบาทหน้าที่ของบิดามารดาตามหลักปุรัตถิมทิส ซึ่งผู้เขียนได้สังเคราะห์เป็นองค์ประกอบของ Purat Model จำนวน 5 ประการ ได้แก่

Protect (การป้องกันจากความชั่ว) มารดาบิดาทำหน้าที่ป้องกันและชี้แนะบุตรให้ตระหนักถึงผลเสียของพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ทั้งในชีวิตจริงและโลกดิจิทัล เช่น การใช้ถ้อยคำคุกคาม การกลั่นแกล้งทางไซเบอร์ หรือการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล พร้อมทั้งปลูกฝังการสื่อสารที่ถูกต้องเหมาะสม เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจและความสามารถในการควบคุมตนเอง

Uphold Goodness (การส่งเสริมความดี) มารดาบิดามีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมและวินัยในตนเอง โดยส่งเสริมให้บุตรยึดถือความถูกต้องเป็นหลักในการดำเนินชีวิต รวมถึงการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม ผ่านการเป็นแบบอย่างและการเปิดโอกาสให้บุตรเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง

Raise learning (การยกระดับการเรียนรู้) มารดาบิดาควรส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับโลกยุคใหม่ โดยเฉพาะการคิดวิเคราะห์ การรู้เท่าทันสื่อ และการประเมินข้อมูล เพื่อให้บุตรสามารถใช้เทคโนโลยีและข้อมูลจำนวนมากได้อย่างมีวิจารณญาณ

Alliance in Relationship (การหนุนเสริมความสัมพันธ์ที่ดี) มารดาบิดาควรช่วยพัฒนาวุฒิภาวะทางอารมณ์ของบุตร เพื่อให้สามารถสร้างและรักษาความสัมพันธ์ที่เหมาะสม ทั้งในชีวิตจริงและสังคมออนไลน์ โดยรู้จักเคารพตนเองและผู้อื่น

Transfer wisely (การส่งต่อทรัพย์อย่างชาญฉลาด) มารดาบิดาควรมอบทรัพย์อย่างเหมาะสม พร้อมทั้งปลูกฝังวินัยทางการเงินและการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะในบริบทของสังคมดิจิทัลที่เอื้อต่อการใช้จ่ายอย่างรวดเร็ว

3. ระดับผลลัพธ์ (Human Development Outcome) เป็นระดับของผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเลี้ยงดู ซึ่งมุ่งพัฒนาบุตรให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในสังคมศตวรรษที่ 21 ได้แก่

1) ความสามารถในการกำกับตนเอง

2) ความรับผิดชอบต่อสังคม

3) ความเข้มแข็งทางอารมณ์

4) ความสามารถในการดำรงชีวิตในสังคมดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณ

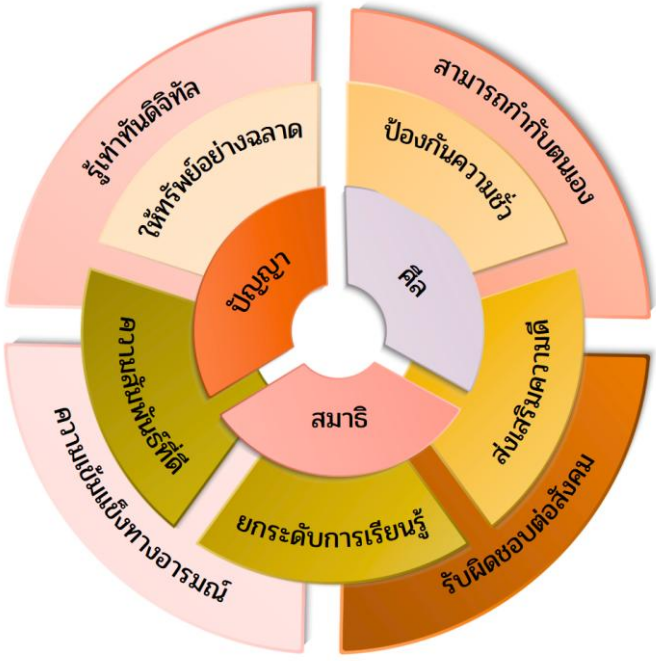
นอกจากการอธิบายเชิงทฤษฎีดังกล่าว ผู้เขียนยังเสนอแนวปฏิบัติทางธรรมเพื่อให้แบบจำลองสามารถนำไปใช้ได้จริงในครอบครัว ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติทางธรรม (Practical Buddhist Parenting Practices) ได้แก่

1. การฝึกสติในครอบครัว (Family Mindfulness Practice) ช่วยพัฒนาการรู้เท่าทันอารมณ์ ลดความขัดแย้ง และเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างสมาชิกในครอบครัว

2. การเลี้ยงดูด้วยความเข้าใจ (Compassion-Based Parenting) สร้างความปลอดภัยทางอารมณ์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง

3. การปลูกฝังศีลธรรมในชีวิตประจำวัน (Moral Cultivation) เน้นการเป็นแบบอย่างและการปฏิบัติจริง เพื่อหล่อหลอมพฤติกรรมและค่านิยมของบุตร

4. การพัฒนาจริยธรรมและความรู้เท่าทันดิจิทัล (Digital Ethical Awareness) ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีอย่างมีความรับผิดชอบ การคิดเชิงวิพากษ์ และการสื่อสารที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ฝึกสติในครอบครัว	เลี้ยงด้วยความเข้าใจ	ปลูกฝังศีลธรรม	มีจริยธรรม+ รู้เท่าทันดิจิทัล

ภาพที่ 1 Purat Model หน้าที่ของบิดามารดาตามหลักปุรัตถิมทิสในบริบทศตวรรษที่ 21

เอกสารอ้างอิง

ชาย โพธิสิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์. (2552). *ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. (2543). *วิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). *คุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล*. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ. (2563). *มังคลัตถทีปนีแปล ภาค 1 เล่ม 2*, แปลโดย พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ กรุงเทพฯ: สหมิตรพัฒนาการพิมพ์ (1992)

พันตรี ป. หลงสมบูรณ์. (2540). *พจนานุกรมมคธ–ไทย*. กรุงเทพฯ: อาทรการพิมพ์ สำนักเรียนวัดปากน้ำ.

พุทธทาสภิกขุ. (2542). *พ่อแม่สมบูรณ์แบบและบุตรที่ประเสริฐที่สุด.* นนทบุรี: เอส อาร์ พริ้นติ้ง จำกัด.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2557). *ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ต้องก้าวพ้นกับดักของตะวันตก.* กรุงเทพฯ: วิทยาลัยครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2557). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.

วศิณ อินทสระ. (2556). *สาระสำคัญแห่งมงคล 38*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมดา.

วันไชย์ กิ่งแก้ว และคณะ. (2567). *การพัฒนากิจกรรมกระบวนการกลุ่มวิถีพุทธเสริมสร้างทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21 สำหรับเยาวชนโรงเรียนวัดลาดปลาเค้า อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี*. วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิช. (2556). *ปฏิรูปการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อการเรียนรู้แห่งศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน). (2562). *เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์สำหรับการบริหารงานและการบริการภาครัฐ*. กรุงเทพฯ: บริษัท ส.พิจิตรการพิมพ์ จำกัด.

สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ (สอวช). (2563). *ทิศทางการพัฒนาการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม เพื่อการฟื้นตัวของประเทศหลังวิกฤตโควิด-19*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ.

Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age*. New York: W. W. Norton & Company.

Duncan, L. G., Coatsworth, J. D., & Greenberg, M. T. (2009). *A model of mindful parenting*. Clinical Child and Family Psychology Review, 12(3), 255–270.

Floridi, L. (2014). *The ethics of information*. Oxford University Press.

Garfield, J. (2022). *Buddhist ethics and moral philosophy*. Oxford University Press.

Harvey, P. (2013). *An introduction to Buddhist ethics*. Cambridge University Press.

Heckman, J. J., & Cunha, F. (2007). *The technology of skill formation*. *American Economic Review*, 97(2).

Keown, D. (2005). *Buddhist ethics: A very short introduction*. Oxford University Press.

Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. London: Pearson.

Popenici, S. A. D., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(1).

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. San Francisco: Jossey-Bass.

UNICEF. (2017). *Early Moments Matter for Every Child*. New York: UNICEF.

World Health Organization. (2020). *Improving Early Childhood Development*. Geneva: WHO.

Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism*. New York: PublicAffairs.

[บทวิจารณ์หนังสือ]

พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย

THAI BUDDHISM AND SECULAR DEMOCRACY

พระครูญาณวิจักขณ์ เสนาชุม[1]

Phrakhruyanavijakkhaṇa Senachum [1]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี, ประเทศไทย[1]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Budhapanaya Sridhavaravati Buddhist College, Thailand[1]

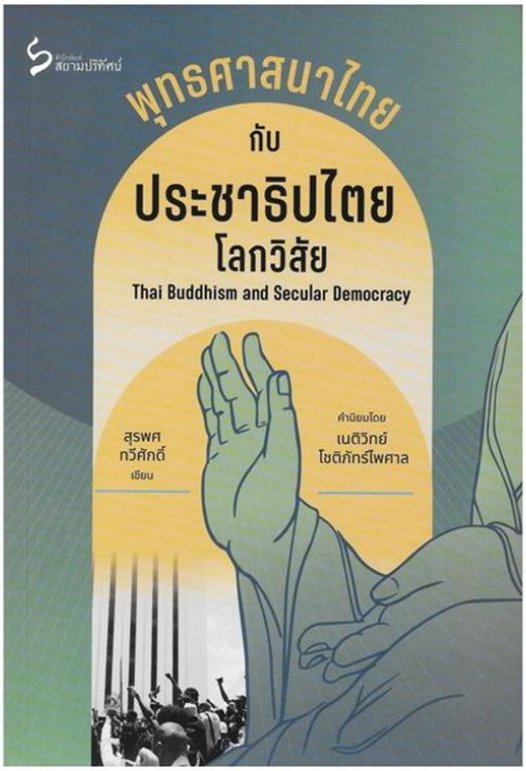
Corresponding Author E-mail: odb.yannawa@gmail.com

Received 9 March 2026; Revised 23 March 2026; Accepted 31 March 2026

****

พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย

THAI BUDDHISM AND SECULAR DEMOCRACY

สุรพศ ทวีศักดิ์. ***พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย Thai Buddhism and secular democracy***. กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์, 2567. 224 หน้า. ISBN 978-616-486-106-0.

- ผู้แต่ง: สุรพศ ทวีศักดิ์
- ชื่อเรื่อง: พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย (มีชื่ออังกฤษกำกับบนปก/สันว่า ***Thai Buddhism and secular democracy***)
- พิมพ์ลักษณ์: กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์, 2567
- ลักษณะกายภาพ: 224 หน้า
- ISBN: 9786164861060

ข้อมูลเบื้องต้น

หนังสือ พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย เขียนโดย สุรพศ ทวีศักดิ์ นักวิชาการอิสระด้านปรัชญาการเมืองและศาสนา ซึ่งเป็นผู้เขียนที่มีผลงานต่อเนื่องในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับระบอบประชาธิปไตย เล่มนี้จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์ (Bangkok: Siam Parithat Publishing) เมื่อปี พ.ศ. 2567 มีความหนา 224 หน้า ISBN 978-616-486-106-0.

หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ในช่วงเวลาที่สังคมไทยกำลังถกเถียงอย่างเข้มข้นเรื่องบทบาทของศาสนาในพื้นที่สาธารณะและความเป็นโลกวิสัย (secularism) ของรัฐ จึงนับเป็นงานที่ออกมาในห้วงเวลาเหมาะสมทั้งในทางวิชาการและทางสังคม จุดมุ่งหมายของผู้เขียนคือการตั้งคำถามต่อสถานภาพและอำนาจของพุทธศาสนาในโครงสร้างรัฐไทย พร้อมทั้งเสนอแนวคิดเชิงปรัชญา–การเมืองว่าพุทธศาสนาไทยสามารถอยู่ร่วมกับระบอบประชาธิปไตยแบบโลกวิสัยได้อย่างไรโดยไม่สูญเสียจิตวิญญาณของตนเอง

ในเชิงบรรณานุกรม หนังสือจัดอยู่ในหมวดหมู่ศาสนาและการเมือง (Buddhism and Politics) ซึ่งครอบคลุมทั้งปรัชญาศาสนา จริยศาสตร์การเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาในบริบทไทย ภาษาที่ใช้เป็นภาษาไทยร่วมสมัย สอดแทรกศัพท์เทคนิคทางปรัชญาและรัฐศาสตร์ มีการอ้างอิงนักคิดตะวันตกหลายท่าน เช่น John Rawls, Jürgen Habermas และ Charles Taylor เพื่อสร้างกรอบวิเคราะห์แบบเปรียบเทียบ

กับบริบทพุทธศาสนาไทย จึงถือได้ว่าเป็นงานที่เชื่อม “ปรัชญาโลกสมัยใหม่” กับ “พุทธศาสนาไทยร่วมสมัย” ได้อย่างมีเอกลักษณ์

หนังสือเล่มนี้จึงมิได้เป็นเพียงงานบรรยายหรือเชิงความคิดเห็นเท่านั้น แต่ยังมีคุณลักษณะของงานวิชาการที่มุ่งสังเคราะห์กรอบคิดใหม่ให้แก่การศึกษาพุทธศาสนาในฐานะปรากฏการณ์ทางการเมืองและวัฒนธรรม นับว่าเป็นเอกสารสำคัญที่สะท้อนกระแส “พุทธศาสนาเชิงวิพากษ์สังคม” ในยุคปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจารณ์สามารถใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและประชาธิปไตยในประเทศไทยได้อย่างกว้างขวาง

ความนำ

หนังสือ พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย เป็นผลงานของ สุรพศ ทวีศักดิ์ นักปรัชญาและนักวิชาการอิสระซึ่งเป็นที่รู้จักในฐานะผู้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ศาสนา–อำนาจรัฐ–สิทธิมนุษยชนอย่างลึกซึ้งและต่อเนื่องมาเกือบสองทศวรรษ สุรพศสำเร็จการศึกษาด้านปรัชญาและสังคมศาสตร์ และมีประสบการณ์เป็นผู้บรรยายพิเศษให้แก่มหาวิทยาลัยและเวทีสาธารณะหลายแห่ง ผลงานก่อนหน้านี้ของเขา เช่น พุทธศาสนาและสิทธิมนุษยชน, พุทธศาสนาเสรีนิยม, และ โลกวิสัยในสังคมไทย ต่างมุ่งวิพากษ์โครงสร้างความคิดแบบอนุรักษนิยมในวงการพุทธศาสนา โดยใช้กรอบปรัชญาการเมืองตะวันตกมาสะท้อนให้เห็นความเป็นไปได้ของการปฏิรูปศาสนาเชิงประชาธิปไตยในบริบทไทย

หัวใจของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่การตั้งคำถามว่า พุทธศาสนาไทยสามารถอยู่ร่วมกับระบอบประชาธิปไตยโลกวิสัยได้หรือไม่ และจะอยู่ร่วมกันอย่างไรโดยไม่สูญเสียสาระทางจิตวิญญาณของตนเอง ผู้เขียนพยายามคลี่ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกวิสัย ซึ่งมักถูกมองว่าเป็นภัยต่อศาสนา ให้กลับกลายเป็นเงื่อนไขแห่งเสรีภาพและศักดิ์ศรีของมนุษย์ สุรพศวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษาทางประวัติศาสตร์ คำสอนพุทธ และทฤษฎีประชาธิปไตย เพื่อชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญความย้อนแย้งระหว่างการดำรงอยู่ในฐานะศาสนาประจำชาติ กับความจำเป็นที่จะต้องยอมรับความหลากหลายทางศาสนาและความคิดในสังคมประชาธิปไตย

บริบทการตีพิมพ์ของหนังสือเล่มนี้มีความสำคัญไม่น้อย เพราะออกสู่สาธารณะในปี พ.ศ. 2567 โดย สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์ ซึ่งเป็นสำนักพิมพ์ที่มุ่งนำเสนอหนังสือด้านสังคมวิทยา การเมือง และปรัชญาร่วมสมัย ช่วงเวลาดังกล่าวสังคมไทยอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านทางการเมือง ความขัดแย้งระหว่างอำนาจรัฐกับพลเมือง และการถกเถียงถึงบทบาทของศาสนาในพื้นที่สาธารณะ การตีพิมพ์หนังสือจึงมีลักษณะเป็นการตอบรับต่อบริบททางสังคม–การเมือง มากกว่าจะเป็นเพียงงานทางทฤษฎี โดยมีเป้าหมายกระตุ้นให้ผู้อ่านตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจที่ทำให้พุทธศาสนาไทยอยู่ภายใต้รัฐมากกว่ารับใช้ประชาชน

ในเชิงวิชาการ หนังสือเล่มนี้เป็นความพยายามสร้างสะพานเชื่อมระหว่างพุทธปรัชญาไทยกับปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ โดยเฉพาะแนวคิดเสรีนิยม สิทธิมนุษยชน และประชาธิปไตย สุรพศไม่ได้เสนอให้ศาสนาถูกทำให้เป็นโลกวิสัย แต่เสนอให้โลกวิสัยกลายเป็นกรอบที่ศาสนาและรัฐอยู่ร่วมกันอย่างเคารพซึ่งกันและกัน ซึ่งถือเป็นประเด็นท้าทายต่อความเข้าใจดั้งเดิมของพุทธศาสนาไทยที่มักผูกพันกับอุดมการณ์ราชาชาตินิยม

สำหรับเจตนาของผู้วิจารณ์ในบทความนี้ คือการวิเคราะห์เชิงแนวคิดและประเมินคุณค่าเชิงวิชาการของหนังสือเล่มดังกล่าว โดยมุ่งสำรวจว่า บทวิจารณ์นี้จะสำรวจว่าพุทธศาสนาโลกวิสัยของสุรพศ จะเปิดพื้นที่ใหม่ให้การศึกษาพุทธศาสนาไทยร่วมสมัยได้จริงหรือไม่ นอกจากจะระบุผลงานต่าง ๆ ที่สุรพศนำมาใช้วิเคราะห์ อาจชี้ประเด็นว่าผลงานนั้นสำคัญอย่างไร เช่น Donald S. Lopez Jr ซึ่งช่วยเปิดทางให้ทราบว่าเรื่องข้อถกเถียงนี้ไม่ได้มีเฉพาะบริบทไทย แต่ปรากฏในบริบทต่างประเทศหรือสากลแล้ว

กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้มิได้เพียงตั้งคำถามต่อความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและรัฐในระดับนโยบาย แต่ยังท้าทายกรอบคิดของชาวพุทธไทยต่อความเป็น “อิสระของศาสนา” ในยุคประชาธิปไตย ผู้วิจารณ์จึงตั้งใจใช้การวิเคราะห์เชิงปรัชญาและสังคมวิทยา เพื่อพิจารณาว่าผู้เขียนสามารถตอบโจทย์นั้นได้อย่างลึกซึ้งเพียงใด และจะเปิดมิติใหม่ให้การศึกษาพุทธศาสนาไทยก้าวสู่การวิพากษ์สังคมร่วมสมัยได้หรือไม่

สาระสำคัญ

หนังสือ พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย ประกอบด้วยการอภิปรายเชิงแนวคิดและการวิเคราะห์สถานการณ์จริงของพุทธศาสนาไทยในมิติทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม โดยผู้เขียนพยายามเชื่อมโยงคำสอนทางพุทธธรรมเข้ากับหลักประชาธิปไตยแบบโลกวิสัย เพื่อชี้ให้เห็นว่า ทั้งสองระบบคุณค่าไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกัน หากแต่สามารถเกื้อหนุนซึ่งกันและกันได้ภายใต้กรอบของเสรีภาพ ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ในบทต้น ๆ ผู้เขียนเริ่มต้นด้วยการ ทำความเข้าใจความหมายของคำว่า โลกวิสัย ซึ่งในสังคมไทยมักถูกมองในแง่ลบว่าเป็นแนวคิดต่อต้านศาสนา สุรพศจึงอธิบายว่า โลกวิสัย ในที่นี้มิได้หมายถึงการทำลายความเชื่อทางศาสนา แต่หมายถึงการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาให้ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเป็นกลาง เพื่อปกป้องเสรีภาพทางศาสนาและความหลากหลายทางความเชื่อ เขาชี้ให้เห็นว่า รัฐโลกวิสัย มิใช่รัฐที่ปราศจากศาสนา แต่เป็นรัฐที่ไม่ใช้อำนาจของตนสนับสนุนศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นพิเศษ

ต่อมา ผู้เขียนวิเคราะห์ โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาไทยกับรัฐ โดยย้อนพิจารณาประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบัน เพื่อชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้ถูกผูกโยงกับอำนาจรัฐผ่านระบบศาสนาประจำชาติ ซึ่งทำให้บทบาทของพระสงฆ์และสถาบันวัดกลายเป็นเครื่องมือรับใช้โครงสร้างอำนาจมากกว่าการเป็นพลังทางจิตวิญญาณของสังคม ผู้เขียนใช้คำว่า “พุทธศาสนาแบบราชาชาตินิยม” เพื่ออธิบายสภาวะนี้ ซึ่งเป็นรากของปัญหาที่ทำให้ศาสนาไทยไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตยได้

ในช่วงกลางของหนังสือ สุรพศชี้ให้เห็นความย้อนแย้งที่สำคัญว่า พุทธศาสนาไทยซึ่งสอนเรื่องอิสรภาพภายในและความเสมอภาคของสรรพสัตว์กลับมีระบบศาสนจักรที่รวมศูนย์อำนาจและลำดับชั้นสูงต่ำอย่างเข้มข้น เขาวิเคราะห์ว่าสิ่งนี้ไม่ใช่ปัญหาทางหลักธรรม หากแต่เป็นปัญหาทางโครงสร้างและวัฒนธรรม ซึ่งต้องได้รับการปฏิรูปให้พระศาสนากลับมาอยู่บนหลักเสรีภาพทางจิตวิญญาณที่แท้จริง ผู้เขียนยกตัวอย่างการเคลื่อนไหวของพระนักปฏิรูป เช่น พระพุทธทาสภิกขุ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และพระไพศาล วิสาโล เพื่อแสดงให้เห็นความพยายามในการนำพุทธศาสนาออกจากกรอบอำนาจของรัฐและทุนนิยม

บทถัดมา ผู้เขียนนำเสนอ แนวคิดพุทธศาสนาโลกวิสัย ในฐานะทางออกของความขัดแย้งระหว่างศาสนาและประชาธิปไตย โดยอธิบายว่า พุทธศาสนาแบบโลกวิสัยมิได้หมายถึงการตัดขาดจากศาสนา หากแต่เป็นการทำให้พุทธศาสนากลับมาทำหน้าที่ปลดปล่อยมนุษย์ จากโครงสร้างที่ครอบงำทั้งภายในและภายนอก กล่าวคือ พุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องอยู่เหนือโลก แต่ควรเป็นพลังภายในโลกที่ช่วยให้มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างมีสติและความรับผิดชอบในสังคมประชาธิปไตย

ในตอนท้ายของหนังสือ ผู้เขียนได้เสนอข้อเสนอเชิงนโยบายและเชิงวัฒนธรรมหลายประการ เช่น

1. การแยกบทบาทรัฐออกจากการควบคุมศาสนา ให้คณะสงฆ์มีเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น

2. การปฏิรูปการศึกษาพระสงฆ์ให้ส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์และคุณค่าประชาธิปไตย

3. การส่งเสริมพื้นที่สาธารณะทางศาสนาที่เปิดกว้างต่อความเห็นต่างทางศาสนาและอุดมการณ์

สุรปปิดท้ายด้วยการเรียกร้องให้ชาวพุทธไทย “ตื่นรู้เชิงการเมือง” (political awakening) เข้าใจว่าความสงบสุขทางจิตใจจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีโครงสร้างสังคมที่ยุติธรรมและเคารพศักดิ์ศรีมนุษย์ เขาย้ำว่าการปฏิรูปศาสนาไม่ใช่เรื่องของศาสนาเท่านั้น แต่เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างประชาธิปไตยทางวัฒนธรรมในระยะยาว

โดยสรุป หนังสือเล่มนี้ทำหน้าที่ทั้ง “อธิบาย” และ “ชี้ทางออก” ให้กับพุทธศาสนาไทยในยุคโลกวิสัย ผู้เขียนไม่เพียงตั้งคำถามต่อความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและรัฐ แต่ยังท้าทายให้ชาวพุทธร่วมกันสร้าง “พุทธศาสนาที่เป็นของสังคม” มากกว่าเป็นของชนชั้นนำหรือรัฐราชการ ทั้งหมดนี้ทำให้หนังสือของสุรพศกลายเป็น “แถลงการณ์ทางปัญญา” ที่ทรงพลังต่อการฟื้นพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับหลักสิทธิเสรีภาพในโลกสมัยใหม่

บทวิจารณ์

1. การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

1) แนวคิด (Theoretical Framework)

สุรพศ ทวีศักดิ์ วางกรอบแนวคิดของหนังสือบนฐานพุทธศาสนาเชิงโลกวิสัย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากปรัชญาเสรีนิยมตะวันตก เช่น John Rawls, Jürgen Habermas, Charles Taylor และ Karl Popper ผสานกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องอิสรภาพภายในและความเสมอภาคทางจิตวิญญาณ เพื่อชี้ให้เห็นว่าความเป็นพุทธสามารถอยู่ร่วมกับประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมได้อย่างสอดคล้อง

กรอบคิดของสุรพศมีลักษณะข้ามศาสตร์ระหว่างพุทธปรัชญา จริยศาสตร์กับปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ เขาโต้แย้งกระแสคิดแบบพุทธอนุรักษนิยม ที่มองว่าศาสนาต้องอยู่เหนือโลกทางการเมือง ด้วยการเสนอว่าพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจรัฐ แต่ควรเป็นพลังวิพากษ์และจริยธรรมทางสังคมที่อยู่บนฐานเสรีภาพและความรับผิดชอบร่วมกัน กรอบแนวคิดนี้สอดคล้องกับแนว Engaged Buddhism ของ

Thich Nhat Hanh และ Sulak Sivaraksa ที่มองศาสนาในฐานะพลังเปลี่ยนแปลงสังคม แต่สุรพศยกระดับประเด็นไปไกลกว่า โดยวางไว้ในบริบทรัฐโลกวิสัยที่ชัดเจนมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม กรอบคิดของเขายังมีลักษณะเชิงทฤษฎีมากกว่าประจักษ์ กล่าวคือ ผู้เขียนอ้างอิงแนวคิดทางปรัชญาและการเมืองจำนวนมากเพื่อสร้างฐานอธิบาย แต่การเชื่อมโยงเข้ากับหลักพุทธธรรมในบางช่วงยังไม่ลึกพอในเชิงอภิปรัชญา เช่น การเทียบแนวคิดเสรีภาพกับหลักอนัตตาหรือการตีความ ความเสมอภาคในแง่พุทธกับเสรีนิยม ซึ่งอาจต้องการการขยายความมากกว่าที่หนังสือเสนอไว้

2) วิธีวิทยา (Methodology)

หนังสือเล่มนี้ใช้วิธีการหลักแบบ วิเคราะห์เชิงเอกสารและการตีความเชิงปรัชญา โดยอาศัยแหล่งข้อมูลจากคัมภีร์พุทธและตำราปรัชญาตะวันตกเป็นฐานอ้างอิงหลัก สุรพศเลือกนำเสนอในลักษณะข้อถกเชิงแนวคิดมากกว่าการวิเคราะห์เชิงข้อมูลภาคสนาม ทำให้โครงสร้างของหนังสือมีความเป็นบทความเชิงปัญญามากกว่างานเชิงประจักษ์ทางสังคมศาสตร์

จุดแข็งของวิธีนี้คือ ผู้เขียนสามารถเคลื่อนประเด็นได้อย่างเสรีและเชื่อมโยงแนวคิดที่หลากหลายเข้าด้วยกันได้อย่างมีเหตุผล แต่ข้อจำกัดคือ การขาดฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ยืนยันข้อสรุปในระดับสังคมจริง เช่น การสำรวจความคิดเห็นของชาวพุทธต่อแนวคิดโลกวิสัย หรือการศึกษากรณีเปรียบเทียบกับประเทศพุทธอื่น ๆ (เช่น ศรีลังกา หรือเมียนมา) ที่อาจช่วยเพิ่มน้ำหนักของข้อเสนอเชิงนโยบาย

อย่างไรก็ดี วิธีวิทยาเชิงตีความของสุรพศมีจุดเด่นตรงที่เปิดพื้นที่ทางความคิดใหม่ ให้กับพุทธศาสนาไทย โดยไม่ยึดติดกับกรอบศาสนวิทยาแบบดั้งเดิม เขานำภาษาปรัชญาตะวันตกมาสนทนากับภาษาแห่งธรรมะได้อย่างกลมกลืน แม้บางช่วงยังขาดหลักฐานรองรับ แต่ในภาพรวมยังถือว่าเป็นการขยายขอบเขตของการศึกษาพุทธศาสนาในมิติการเมืองอย่างสร้างสรรค์

3) ข้อถกเถียงทางวิชาการ (Scholarly Contribution)

ในเชิงคุณูปการทางวิชาการ หนังสือเล่มนี้ถือว่าเป็นงานร่วมสมัยชิ้นแรก ๆ ที่นำเสนอกรอบทฤษฎีพุทธศาสนาโลกวิสัย อย่างเป็นระบบในบริบทไทย สุรพศไม่ได้เพียงโต้แย้งว่าพุทธศาสนาและประชาธิปไตยสามารถอยู่ร่วมกันได้ แต่ยังสร้างกรอบแนวคิดใหม่ที่เสนอการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรีและวิจารณญาณ ซึ่งต่างจากแนว พุทธศาสนาเพื่อสังคม รุ่นก่อนที่เน้นการพัฒนาเชิงจิตวิญญาณมากกว่าการเมือง

งานของเขาจึงเติมเต็มช่องว่างของวรรณกรรมด้านพุทธศาสนาและรัฐโลกวิสัย ในประเทศไทย ซึ่งที่ผ่านมาแทบไม่มีนักคิดไทยคนใดวิเคราะห์เชิงปรัชญาการเมืองอย่างเข้มข้นในมิติศาสนาเทียบเท่า ในขณะเดียวกัน หนังสือยังสร้างความท้าทายให้แก่วงการพุทธศึกษาในสถาบันสงฆ์ ที่มักหลีกเลี่ยงประเด็นศาสนา–สิทธิมนุษยชน–ประชาธิปไตย โดยเฉพาะเมื่อสุรพศวิจารณ์ตรงไปตรงมาว่า การผูกขาดความศักดิ์สิทธิ์ไว้กับรัฐเป็นรากของปัญหาศาสนาไทย

ถึงกระนั้น หนังสือยังเปิดคำถามใหม่ที่ยังไม่มีคำตอบชัดเจน เช่น หากศาสนาไทยกลายเป็นโลกวิสัย อย่างเต็มรูปแบบ จะยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมพุทธไว้ได้อย่างไร หรือการสร้างพุทธศาสนาเสรีนิยมจะนำไปสู่การแตกตัวของศาสนจักรหรือไม่ และการใช้ความเป็นวิชาการของเขาแทรกแซง เป็นการตอบสนอง

สถานการณ์พุทธร่วมสมัย หรือสร้างความสมดุลระหว่างแนวคิดทฤษฎีกับความเคลื่อนไหวทางสังคมหรือไม่ ประเด็นเหล่านี้เป็นช่องทางให้การวิจัยต่อยอดในอนาคต

2. การเปรียบเทียบกับงานอื่น

เพื่อทำความเข้าใจจุดยืนของ พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย อย่างลึกซึ้ง การเปรียบเทียบกับผลงานทั้งในไทยและต่างประเทศช่วยให้เห็นพัฒนาการทางความคิดของสุรพศ ทวีศักดิ์ ในฐานะผู้พยายามเชื่อมพุทธธรรมกับประชาธิปไตย โดยสามารถจัดเป็นสามระดับการเทียบเคียงหลัก ได้ดังนี้

1) พุทธเพื่อสังคมไทย (Thai Engaged Buddhism)

ในแนวคิดของ พระพุทธทาสภิกขุ เรื่อง ธรรมิกสังคมนิยม พุทธศาสนาถูกอธิบายให้เป็นรากฐานทางจริยธรรมของสังคมที่เท่าเทียมและไม่เบียดเบียน แต่เน้นการเปลี่ยนแปลงจากภายในจิตใจมากกว่าการปฏิรูประบบ (Bhikkhu Buddhadāsa, 1976) ขณะที่ สุรพศ (2567) นำพุทธธรรมออกมาสู่เวทีสาธารณะทางการเมือง ด้วยแนวคิดโลกวิสัยเชิงพุทธ ซึ่งผลักให้พุทธศาสนาเป็นพลังวิพากษ์รัฐและอำนาจทางศาสนา จึงถือเป็นการขยายขอบเขตพุทธเพื่อสังคมให้ลึกถึงมิติรัฐธรรมนูญและสิทธิมนุษยชน

ในมิติของ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ แนวคิดพุทธอหิงสาและการวิพากษ์อำนาจ เน้นพลังจิตสำนึกทางศีลธรรมของประชาชนมากกว่ากลไกรัฐ (Sivaraksa, 2005) สุรพศพัฒนาแนวคิดนี้โดยแปลงจิตสำนึกเชิงศีลธรรมให้เป็นกรอบ เหตุผลสาธารณะ ในรัฐประชาธิปไตย สอดคล้องกับข้อเสนอของ Rawls (2005) เรื่อง public reason ที่ให้ศาสนาอยู่ร่วมในพื้นที่สาธารณะได้โดยไม่ผูกขาดความจริง

ส่วน พระไพศาล วิสาโล มุ่งฟื้นบทบาทวัดและชุมชนด้วยการกระจายอำนาจทางศาสนา (Vissalo, 2015) สุรพศกลับยกประเด็นต่อ ว่า แม้การกระจายอำนาจทางสงฆ์จะจำเป็น แต่ถ้าไม่มีกลไกรัฐโลกวิสัยรองรับ การปฏิรูปศาสนาก็อาจถูกดึงกลับสู่ระบบราชการอีก ทั้งยังเน้นว่าความเสมอภาคทางศาสนาเป็นรากฐานของสังคมพหุวัฒนธรรม

สรุปได้ว่า สุรพศขยายแนว Engaged Buddhism แบบไทย ให้กลายเป็นการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีการเมือง โดยเน้นสิทธิเสรีภาพ และ โครงสร้างรัฐโลกวิสัย แทนการมุ่งพัฒนาเฉพาะชุมชนพุทธ

2) ปรัชญาการเมืองโลกวิสัย (Secular/Liberal Political Theory)

แนวคิดของ สุรพศ มีจุดร่วมสำคัญกับกรอบ Political Liberalism ของ John Rawls ซึ่งเสนอว่าศาสนาสามารถอยู่ร่วมในระบอบประชาธิปไตยได้ หากอธิบายหลักศรัทธาในรูปเหตุผลสาธารณะ (Rawls, 2005) สุรพศ นำแนวคิดนี้มาประยุกต์ในบริบทพุทธศาสนาไทย โดยมองว่าศีลธรรมพุทธสามารถเป็น public reason ได้ หากไม่อ้างอิงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ อีกด้านหนึ่ง เขาใกล้เคียงกับ Jürgen Habermas ในแนวคิด post-secular society ที่เปิดพื้นที่ให้ศาสนาเข้ามาสร้างความหมายในพื้นที่สาธารณะ โดยต้องแปลถ้อยคำศาสนาให้สื่อสารได้ในภาษาสากล (Habermas, 2008) สุรพศอธิบายว่าพุทธธรรมเองก็มีศักยภาพในการเป็นภาษาสาธารณะของความเมตตาและเหตุผล เช่นเดียวกับหลัก compassion และ non-harm สำหรับ Charles Taylor ใน A Secular Age มองโลกวิสัยว่าเป็นสภาวะที่การเชื่อหรือไม่เชื่อเป็นไปได้เท่าเทียมกัน

(Taylor, 2007) สุรพศต่อยอดแนวนี้ โดยเสนอว่า พุทธศาสนาไทยจะอยู่รอดได้ เมื่อเลิกอ้างสิทธิ์ความเป็นเอกสิทธิ์จากรัฐและหันมายอมรับความหลากหลายของศาสนาอื่น

สรุปได้ว่า สุรพศคือผู้แปล (secular translation) แนวคิดเสรีนิยมตะวันตกให้เข้ากับพุทธศาสนา ผ่านการสังเคราะห์อิสรภาพภายในอิสรภาพทางสังคมภายใต้หลัก โลกวิสัย

3) พุทธศึกษาเชิงวิพากษ์ (Critical Buddhist Studies)

ในระดับสากล นักคิดอย่าง Donald S. Lopez Jr. (1998) และ David L. McMahan (2008) ได้วิพากษ์ว่าพุทธสมัยใหม่เป็นผลจากการสร้างภาพลักษณ์ของโลกตะวันตกที่แยกศาสนาออกจากวัฒนธรรม สุรพศไม่ได้รื้อสร้างภาพพุทธแบบตะวันตก แต่รื้อโครงสร้างรัฐศาสนาในไทย เพื่อให้ศาสนามีความหมายใหม่ในบริบทประชาธิปไตย ขณะเดียวกัน แนว Critical Buddhism ของ Hakamaya และ Matsumoto เน้นการกลับสู่หลักคำสอนบริสุทธิ์โดยปฏิเสธพุทธนิยมทางวัฒนธรรม (Shields, 2016) สุรพศไม่เดินตามแนวคัมภีร์บริสุทธิ์ แต่เน้นกรอบสิทธิมนุษยชนและเหตุผลเชิงสาธารณะเป็นมาตรวัด ซึ่งสอดคล้องกับกระแสพุทธเสรีนิยมในยุคหลัง เช่น แนวทางของ Thich Nhat Hanh (1998) ที่เห็นว่าการภาวนาและการเคลื่อนไหวทางสังคมควรเป็นสิ่งเดียวกัน

สรุปได้ว่า เมื่อเทียบกับสายวิพากษ์ตะวันตก สุรพศมีลักษณะ สร้างสถาปัตยกรรมสาธารณะมากกว่าการรื้อถ้อยคำทางศาสนา โดยเสนอกรอบรัฐโลกวิสัยที่เอื้อให้พุทธศาสนาดำรงความหมายทางจิตวิญญาณได้ในโลกประชาธิปไตย

เมื่อเทียบกับผลงานทั้งหมด สุรพศ ทวีศักดิ์ นำเสนอการก้าวข้ามจากพุทธเพื่อสังคม เชิงศีลธรรม ไปสู่ พุทธเพื่อประชาธิปไตยเชิงสถาบัน โดยใช้กรอบคิดโลกวิสัยเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ งานของเขาจึงมีบทบาทเชื่อมพุทธศาสนาไทยกับแนวคิดเสรีนิยมสากล คล้ายกับ Habermas และ Taylor แต่มีรากทางจิตวิญญาณแบบพุทธอย่างเข้มข้น ทั้งยังขยายพื้นที่การสนทนาให้พุทธศึกษาไทยก้าวเข้าสู่เวทีโลกในประเด็น ศาสนา สิทธิมนุษยชน และ ประชาธิปไตย ได้อย่างมีน้ำหนัก

3. การประเมินคุณค่า

หนังสือพุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย ของสุรพศ ทวีศักดิ์ ถือเป็นงานเขียนที่กล้าหาญและมีพลังทางปัญญาในการตั้งคำถามต่อรากฐานความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา รัฐ และอำนาจในสังคมไทย ผู้เขียนมิได้เพียงวิพากษ์ความล้าหลังของโครงสร้างศาสนจักร หากยังเสนอกรอบคิดใหม่ที่พยายามประสานพุทธธรรมเข้ากับประชาธิปไตยแบบโลกวิสัย ได้อย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ หนังสือจึงมิได้อยู่ในขอบเขตของพุทธศึกษาหรือปรัชญาเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าในฐานะงานเชิงทฤษฎีการเมืองไทยร่วมสมัยที่เปิดพื้นที่ให้ศาสนากลับมามีบทบาทอย่างเสรีและสร้างสรรค์ในพื้นที่สาธารณะ

จุดแข็ง (Strengths)

1) ความกล้าเชิงแนวคิดและการบุกเบิกกรอบใหม่ ซึ่งสุรพศสามารถสร้างสะพานทฤษฎีระหว่างพุทธศาสนาและเสรีประชาธิปไตย โดยเสนอให้หลักธรรมเช่น เมตตาและอิสรภาพทางจิตวิญญาณ ทำหน้าที่เทียบเท่าหลักสิทธิมนุษยชนและความเสมอภาคทางศีลธรรมในรัฐประชาธิปไตย

2) การใช้ภาษาปรัชญาที่เข้าถึงได้แต่ลึกซึ้ง โดยผู้เขียนสามารถแปลงกรอบคิดตะวันตก เช่น public reason (Rawls, 2005) และ post-secular dialogue (Habermas, 2008) ให้เข้ากับบริบทไทยได้อย่างชัดเจน โดยไม่สูญเสียความหมายของพุทธธรรม

3) การตั้งคำถามเชิงสถาบัน (institutional critique) หนังสือไม่เพียงเรียกร้องให้พระสงฆ์ปฏิรูปตนเอง แต่ยังตั้งคำถามต่อระบบอุปถัมภ์ทางศาสนา และเสนอให้รัฐไทยเดินสู่โลกวิสัยเชิงพุทธ ที่ปกป้องเสรีภาพศาสนาแทนการควบคุม

จุดอ่อนหรือข้อจำกัด (Limitations)

1) ความเข้มแข็งเชิงหลักฐานประจักษ์ยังจำกัด ซึ่งงานของสุรพศเอนเอียงไปทางการตีความทางทฤษฎี มากกว่าการวิจัยเชิงประจักษ์ ข้อเสนอจึงยังไม่มีฐานข้อมูลภาคสนามรองรับ เช่น การศึกษาทัศนะของชาวพุทธต่อรัฐโลกวิสัย หรือการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับประเทศพุทธอื่น ๆ

2) สมมติฐานบางส่วนยังคงเป็นนามธรรม แม้ผู้เขียนเสนอกรอบคิดพุทธเสรีนิยมได้อย่างน่าสนใจ แต่ยังขาดแบบจำลองเชิงสถาบันที่อธิบายอย่างชัดว่ารัฐโลกวิสัยแบบพุทธจะดำเนินการได้จริงอย่างไรในโครงสร้างราชการไทย

3) น้ำเสียงเชิงวาทกรรมมากกว่าวิธีการทางวิชาการเต็มรูปแบบ หนังสือมีลักษณะกึ่งบทความเชิงเรียกร้องทางปัญญา (manifesto) มากกว่างานวิจัยที่ผ่านกระบวนการ peer review ซึ่งอาจเป็นข้อจำกัดหากใช้ในเชิงอ้างอิงทางวิชาการโดยตรง

คุณค่าทางวิชาการ (Academic Significance)

ในระดับสากล หนังสือของสุรพศมีคุณค่าชัดเจนในฐานะกรอบคิดใหม่ว่าด้วยพุทธศาสนาโลกวิสัย ซึ่งเติมเต็มช่องว่างของการศึกษาพุทธศาสนาเชิงการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งานนี้เปิดประตูให้การสนทนาเรื่อง ศาสนา–สิทธิมนุษยชน–ประชาธิปไตย ขยับจากกรอบเทววิทยาและศีลธรรม สู่พื้นที่ของทฤษฎีบรรทัดฐานทางการเมืองอย่างแท้จริง

ในมิติของพุทธศึกษา หนังสือช่วยขยายขอบเขตจากการตีความธรรมะเชิงจิตวิญญาณ ไปสู่การตีความธรรมะในฐานะหลักความยุติธรรมเชิงสาธารณะ ซึ่งเทียบได้กับการพัฒนาพุทธปรัชญายุคใหม่ในโลกตะวันตก (เทียบ Lopez, 1998; McMahan, 2008)

กลุ่มผู้อ่านเป้าหมาย (Intended Audience)

หนังสือเล่มนี้เหมาะสำหรับ 1) นักวิชาการและนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาสาขาพุทธศาสนา ปรัชญา หรือรัฐศาสตร์ 2) พระสงฆ์และนักเผยแผ่ธรรมรุ่นใหม่ที่ต้องการเข้าใจพุทธศาสนาในบริบทรัฐโลกวิสัย 3) นักนโยบายสาธารณะและผู้สนใจประเด็นศาสนาและประชาธิปไตยในภูมิภาคเอเชีย

แม้งานของสุรพศจะยังมีข้อจำกัดในด้านหลักฐานเชิงประจักษ์และการออกแบบเชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรม แต่ในเชิงทฤษฎี หนังสือเล่มนี้ได้สร้างพื้นที่กลางทางปัญญา ให้พุทธศาสนาไทยเข้าสนทนากับประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมอย่างมีศักดิ์ศรี ถือเป็นความพยายามอันกล้าหาญที่จะนำศาสนาออกจากกรอบความศักดิ์สิทธิ์ปิดตาย มาสู่สนามสาธารณะที่เปิดกว้างสำหรับความหลากหลายและการตรวจสอบ

บทสรุป

หนังสือ พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย (สุรพศ ทวีศักดิ์) เล่มนี้เสนอแง่มุมใหม่ให้แก่การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง พุทธศาสนา รัฐ ประชาธิปไตย ในไทย โดยตีความโลกวิสัย ไม่ใช่ศัตรูของศาสนา แต่คือกติกาสาธารณะที่ทำให้ศาสนาทุกความเชื่ออยู่ร่วมกันได้อย่างเสมอภาคและตรวจสอบได้ ผู้เขียนชี้ให้เห็นความย้อนแย้งของพุทธไทยสมัยใหม่ อุดมคติเรื่องเมตตา เสรีภาพภายใน และความเสมอภาคทางจิตวิญญาณ แต่โครงสร้างศาสนจักรกลับผูกกับอำนาจรัฐและระบบอุปถัมภ์ หนังสือจึงเชิญชวนให้แปลพุทธธรรมเข้าสู่ เหตุผลสาธารณะและออกแบบ สถาปัตยกรรมรัฐโลกวิสัย ที่คุ้มครองเสรีภาพทางศาสนา แทนการให้อภิสิทธิ์แก่ศาสนาใดศาสนาหนึ่ง

สาระสำคัญเคลื่อนจากการทำความหมายโลกวิสัยให้ถูกต้องโดยย้อนดูความเป็นมาความสัมพันธ์รัฐศาสนาไทยและจึงวิจารณ์ผลลัพธ์ของการรวมศูนย์อำนาจทางสงฆ์และวัฒนธรรมศาสนานิยม แล้วจึงนำเสนอกรอบคิดพุทธศาสนาโลกวิสัย พร้อมข้อเสนอเชิงนโยบายและวัฒนธรรม เช่น การแยกบทบาทรัฐออกจากการกำกับศาสนา การปฏิรูปการศึกษาพระให้เข้มการคิดวิพากษ์ และการเปิดพื้นที่สาธารณะทางศาสนาที่เคารพความหลากหลาย

คุณูปการหลักของงานอยู่ที่การเชื่อมภาษาปรัชญาการเมืองสมัยใหม่เข้ากับภูมิธรรมพุทธ เพื่อเสนอว่า พุทธศาสนาไม่จำต้องอยู่เหนือโลก หากควรมีส่วนร่วมอย่างรับผิดชอบในโลกประชาธิปไตย หนังสือย้ายการสนทนาจากศีลธรรมส่วนบุคคลมาสู่ระดับ สถาบันและกติกา อย่างชัดเจน ทำให้เกิดกรอบคิดสำหรับวิจัยต่อยอดด้านนโยบายศาสนา สิทธิมนุษยชน และพลเมืองพหุวัฒนธรรมในไทย

พร้อมกันนั้น หนังสือยังมี ข้อจำกัด ที่ผู้วิจารณ์ควรหมายเหตุ เนื้อหาหนักไปทางตีความเชิงทฤษฎีมากกว่าหลักฐานภาคสนามและกรณีเปรียบเทียบข้ามประเทศ อีกทั้งแบบจำลองเชิงสถาบันยังต้องขยายรายละเอียดเพื่อให้นำไปใช้เชิงนโยบายได้จริง อย่างไรก็ตาม ในฐานะแถลงการณ์ทางปัญญาสำหรับยุคเปลี่ยนผ่าน หนังสือเล่มนี้มอบทิศทางชัดเจนแก่ทั้งนักวิชาการ พระสงฆ์ นักนโยบาย และพลเมืองที่ต้องการเห็นพุทธศาสนาไทย มีความหมายเชิงจิตวิญญาณ ควบคู่ความรับผิดชอบต่อเสรีภาพและความเสมอภาคในสังคมประชาธิปไตย

เอกสารอ้างอิง

ภิกขุพุทธทาส. (2519). *ธรรมิกสังคมนิยม*. สุราษฎร์ธานี: สำนักพิมพ์สวนโมกขพลาราม.

พระไพศาล วิสาโล. (2558). *พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิคมล คีมทอง.

สุรพศ ทวีศักดิ์. (2567). *พุทธศาสนาไทยกับประชาธิปไตยโลกวิสัย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์

Habermas, J. (2008). Notes on post-secular society. *New Perspectives Quarterly, 25*(4), 17–29. https://doi.org/10.1111/j.1540-5842.2008.01017.x

Lopez, D. S. Jr. (1998). *Prisoners of Shangri-La: Tibetan Buddhism and the West.* Chicago: University of Chicago Press.

McMahan, D. L. (2008). *The Making of Buddhist Modernism.* Oxford: Oxford University Press.

Rawls, J. (2005). *Political Liberalism* (exp. ed.). New York: Columbia University Press.

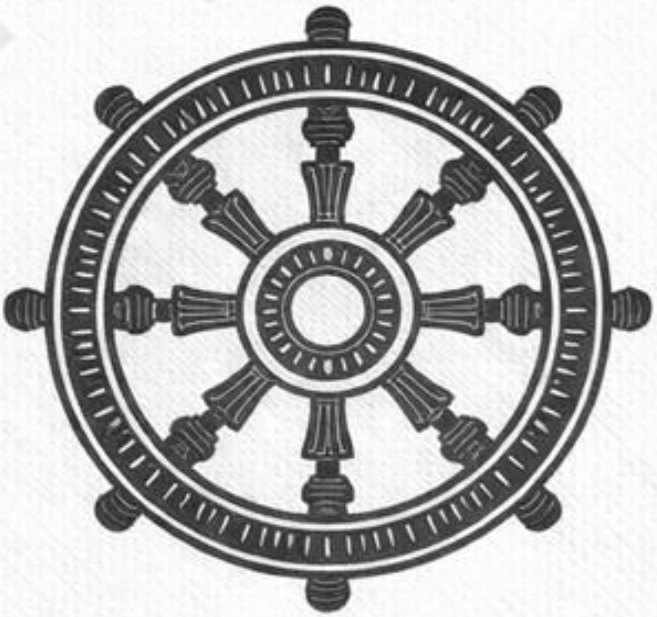
Shields, J. M. (2016). *Critical Buddhism: Engaging with Modern Japanese Buddhist Thought*. London: Routledge.

Sivaraksa, S. (2005). *Conflict, Culture, Change: Engaged Buddhism in a Globalizing World*. Boston: Wisdom Publications.

Taylor, C. (2007). *A Secular Age.* Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

Thich Nhat Hanh. (1998). *Interbeing: Fourteen Guidelines for Engaged Buddhism* (Rev. ed.). Berkeley, CA: Parallax Press.

พุทธปัญญานำทางสู่สังคม
อ่านเหตุผลกลมกล่อมอย่างวิชาการ
เชื่อมพระธรรมกับโลกปัจจุบัน
สร้างพุทธศาสน์สังคมร่วมสมัยด้วยปัญญา

Buddhist wisdom guides the understanding of society

Scholarly inquiry refines reasoned interpretation

The Dhamma is connected with the realities of the present world

Contemporary Buddhist social studies are advanced through wisdom

Journal of Contemporary Buddhist Society

No. 2 Sanam Chai Road, Phra Borom Maha Ratchawang Subdistrict,
Phra Nakhon District, Bangkok 10200, Thailand

Contact Tel. 061-9945451, 065-5166615, Email: krittiya.tumtong@gmail.com